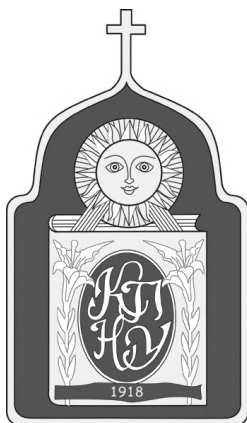

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

**ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
СТУДЕНТІВ ТА МАГІСТРАНТІВ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Випуск 11

Кам'янець-Подільський
2017

УДК 378.4(082)

ББК 74.58я431

З-41

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 14714-3685 ПР від 12.12.2008 р.

Друкується згідно з рішенням вченої ради Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка, протокол № 6 від 30 травня 2017 року.

Рецензенти:

Атаманчук П. С., доктор педагогічних наук, професор;
Завальнюк О. М., доктор історичних наук, професор;
Кеба О. В., доктор філологічних наук, професор;
Любінська Л. Г., доктор біологічних наук, професор;
Онуфрієва Л. А., кандидат психологічних наук, доцент;
Теплінський Ю. В., доктор фізико-математичних наук, професор;
Яцишина І. В., доктор економічних наук, професор.

Редакційна колегія:

Котлов С. А., доктор історичних наук, професор (*голова*);
Конет І. М., доктор фізико-математичних наук, професор (*відповідальний редактор*);
Білик Р. М., кандидат педагогічних наук, доцент (*відповідальний секретар*);
Бахмат Н. В., кандидат педагогічних наук, доцент;
Бесарабчук Г. В., старший викладач;
Боднарчук Т. Л., кандидат економічних наук, асистент;
Гаврилова Н. С., кандидат психологічних наук, доцент;
Газін В. В., кандидат історичних наук, доцент;
Джурбій Т. О., кандидат філологічних наук, старший викладач;
Ніколаєв О. М., кандидат педагогічних наук, доцент;
Тарасенко М. О., кандидат біологічних наук, доцент;
Шулик П. Л., кандидат філологічних наук, доцент.

Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. — Випуск 11. — 224 с.

У збірнику вміщено кращі доповіді та наукові повідомлення студентів і магістрантів університету, виголошені на звітній науковій конференції за підсумками науково-дослідної роботи у 2016-2017 навчальному році.

УДК 378.4(082)
ББК 74.58я431

УДК 069:908(477.44)

Т. М. Антосяк, магістрант економічного факультету

ВІННИЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ – ЯК ЦЕНТР РОЗВИТКУ ПAM'ЯТКО-ОХОРОННОЇ ТА МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ НА ПОДІЛЛІ

У статті розглянуто історичні засади становлення та розвитку Вінницького обласного краєзнавчого музею, як науково-методичного та пам'ятко-охоронного центру Поділля.

Ключові слова: Вінницький обласний краєзнавчий музей, Поділля, фонд, сховище старожитностей, пам'ятко-охоронна галузь, музейна справа, експонат.

Постановка проблеми. Охорона пам'яток історії та культури і музейного будівництва є показником цивілізаційного розвитку держави і зрілості суспільства. Для формування української туристичної науки та суспільства в цілому необхідно дізнатися про формування та еволюцію пам'ятко-охоронної та музейної справи. Важливою складовою роботи є процес становлення та розвитку Вінницького краєзнавчого музею, як науково-методичного та пам'ятко-охоронного центру східного регіону Поділля.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні в українській науці відсутні узагальнюючі дослідження з історії вивчення та охорони вітчизняних культурних цінностей на українських етнічних землях. Проблема виникнення музейної справи та пам'ятко-охоронних закладів порушена у роботах С.Е. Баженової, Р.В. Маньковської, Л.В. Баженова, Е.М. Піскової тощо.

Мета статті полягає в показі формування Вінницького музею як пам'ятко-охоронного центру Поділля. Відповідно до мети поставлено такі завдання: дослідження історії становлення Вінницького музею, узагальнення процесу розвитку охорони пам'яток культури та історії, встановити роль музейної справи, як діяльності зі збереження і популяризації національної історії та культури.

Виклад основного матеріалу. Музейне будівництво на Поділлі, як важлива структура збереження і охорони рухомих пам'яток історико-культурної спадщини, пройшло шлях від виникнення приватних колекцій і музеїв у першій половині XIX ст., появи медично-краєзнавчого музею Товариства подільських лікарів (1860-1865 рр.) у Кам'янці-Подільському, до фундації та діяльності з 1890 р. головної установи – Давньоховища старожитностей (історичного музею) та згодом йому альтернативного Музею Подільської губернії. Наприкінці XIX – початку XX ст. Вінниця перетворювалась у великий адміністративно-економічний центр України, пошквалилось громадське життя і краєзнавчий рух, який охоплював південно-східні повіти Подільської губернії. Події української Революції призвели до того, що до Вінниці з Кам'янця-Подільського були переміщені губернські органи управління, промислові та освітні заклади, в тому числі і музей Подільської губернії [1].

Ще у 1917 та 1918 рр. Вінницька міська рада кілька разів ухвалювала рішення про створення у місті власного музею. Проте реалізувати проект тоді так і не спромоглася. На початку 1919 р. палкий прихильник створення у Вінниці музею народного побуту і мистецтва Густав Вольдемарович Брілінг (1867-1957) створив ініціативну групу по заснуванню даного закладу. До її складу ввійшли подвижники цієї справи художник В.Ф. Коренев, який надав свою трикімнатну квартиру для розташування музею, Ю.С. Александрович, Д.П. Грепачевський, інспектор народівити П.І. Ординський, А.С. Урбанський та інші [1, с.146]. Зусиллями цих ентузіастів 5 травня 1919 р. у Вінниці урочис-

то було відкрито народний музей Поділля, першим директором якого став В. Коренев, з а з грудня цього ж року Г.В. Брілінг. Тому день 5 травня 1919 р. вважається часом заснування нині діючого Вінницького обласного краєзнавчого музею. Проте, справді розгортання народженого музею у Вінниці припало на початок 1920-х років. У 1919-1920 рр. налагоджувалася робота музею, збиралися експонати, гальмували його розвиток відсутність належного приміщення, незгодженість позицій щодо його формування між Г.В. Брілінгом та Ю.С. Александровичем, перипетії громадянської війни [3, с.401].

В 1919-1920 рр. Вінницький народний музей перетворився у важливий історико-культурний осередок національного відродження, став офіційним закладом, навколо якого гуртувалися місцеві краєзнавці та інтелігенція взагалі [1, с.145-146]. При досить скромній заробітній платі директор музею Г.В. Брілінг знайшов можливість об'їздити, з метою збору експонатів, увесь Подільський край. Тільки в 1926-1927 рр. за рахунок цього в музей поступило 2 тисячі археологічних пам'яток, 3426 етнографічних предметів, 652 витворів мистецтва [4, с.192].

Українська національно-демократична революція 1917-1921 рр. поставила проблему збереження і охорони історико-культурного надбання народу та здійснення музейного будівництва. Відповідно вперше були створені національні державні і громадські установи, товариства та інші структури у цій сфері. Незважаючи на перипетії громадянської війни, встановлена в Українській Народній Республіці пам'ятко-охоронна система забезпечила українізацію цієї галузі та відповідну розробку під її потреби законодавчої та нормативно-правової бази, налагодження обліку та реєстрації пам'яток, проведення їх досліджень та охорони. Вперше молода Українська держава поставила питання перед Росією про повернення культурних цінностей в Україну [2].

Від цього процесу не стояв осторонь й Подільський регіон. Його оплотом у розбудові структур охорони пам'яток та музеїв стали Кам'янець-Подільський державний український університет.

Поразка Української революції на дала змогу завершити поступ національної пам'ятко-охоронної і музейної справи в країні та її регіонах.

У 1936 р. Вінницький міський музей краєзнавства отримав статус обласного. Заклад тоді складався з трьох відділів: історичного, художнього та природничого, які займали 7 кімнат. В одному будинку з краєзнавчим музеєм знаходився і музей революції, створений у 1932 р.

На другу половину 1930-х рр., припадає початок практики зміцнення обласних музеїв за рахунок районних. Так, Вінницький обласний краєзнавчий музей у 1937 р. виступив з ініціативою вилучення з районних музеїв кращі полотна, скульптури, порцеляни.

У 1937 р. було прийнято рішення про розподіл експозиційної площі: 20 відсотків площі припадало на показ археоло-

гії та дорадянського періоду, 80 – радянській добі. Напередодні Другої світової війни музейна колекція нараховувала близько 13 тисяч одиниць. Під час німецько-фашистської окупації (1941-1944) музей був відкритий для відвідувачів, проте, його експозиція обмежувалась показом природничої, етнографічної та художньої колекцій. У 1944 р. німці вивезли з музею понад 6000 предметів – переважно речі з етнографічної, археологічної та нумізматики збірок. Незначну частину вдалось повернути, але більшість у непридатному для експонування стані. По завершенню війни в музеї був створений новий відділ Великої Вітчизняної війни [4].

У жовтні 1964 р. розпочалася повна реконструкція приміщень, в результаті якої музей отримав 20 експозиційних залів загальною площею понад 2000 м². Була розгорнута широка робота з комплектування музейної колекції, проводились пошукові археологічні, етнографічні, природничі експедиції.

Нині Вінницький краєзнавчий музей – відомий науково-методичний та пам'ятко-охоронний центр східного регіону Поділля. Його фонди нараховують біля 100 тис. одиниць зберігання, серед яких – унікальна колекція золотих прикрас доби бронзи та сарматського періоду. Славиться музей нумізматиною та етнографічною збірками, колекцією зброї та мінералів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виникнення таких закладів стала справжнім проривом у становленні музейної справи, у комплектації фондів чисельними рухомими пам'ятками, набуттям досвіду побудови експозицій, організації пошукової, пам'яткоохоронної, дослідної і екскурсійної роботи, який слугує в цій сфері і сьогодні. Водночас було відсутнє масове створення музеїв, провалилися спроби на той час відкрити музеї у Проскуріві та інших містах Поділля, а ті, що діяли, не мали достат-

нього фінансування і державної підтримки, належних приміщень для свого розташування та інші негативні проблеми, які ускладнювали і знецінювали їх функціонування, трималися на ентузіазмі їх засновників і подвижників.

Список використаних джерел:

1. Баженов Л.В. Историчне краєзнавство Правобережної України XIX – на початку XX ст.: Становлення. Історіографія. Бібліографія : монографія / Л.В. Баженов. – Хмельницький : Доля, 1995. – 255 с.
2. Баженова С.Е. Витоки музеїв на Поділлі / С.Е. Баженова // Освіта, наука і культура на Поділлі : збірник наукових праць / за заг. ред. О.М. Завальнюка. – Кам'янець-Подільський : Оіом, 2002. – Т. 2. – С. 81-84.
3. Брилинг Г. К. К истории Винницкого областного краеведческого музея: Очерки (отрывки) / Г.В. Брилинг // Подільська старовина: Історія музею в документах і спогадах. – Вінниця : Обл. краєзн. музей, 1998. – С. 58-62.
4. Кот С.І. Дослідник подільської старовини (Г.В. Брилинг) / С.І. Кот // Репресоване краєзнавство (20-30-ті роки) / [редкол.: І.С. Винокур, П.Т. Тронько (гол.) та ін.]. – К. : Рідний край, 1991. – С. 191-197.
5. Отамановський В.Д. Краєзнавство на Поділлі / В.Д. Отамановський. – Вінниця : Кабінет вивчення Поділля, 1926. – 24 с.

The paper studies historical foundation of formation and development of the Vinnitsa Regional Museum as a scientific and methodical center of monuments conservation of Podolia.

Key words: the Vinnitsa Regional Museum, Podolia, fund, storehouse of ancientities, exhibition.

Отримано: 28.04.2017

УДК 330.322.1

Ю. О. Бойчук, магістрантка економічного факультету

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРИРОДА ВЕНЧУРНОЇ ІНДУСТРІЇ

У статті розкрито сутність та особливості поняття «венчурного підприємництва», проаналізовано історію розвитку венчурної індустрії.

Ключові слова: венчур, венчурне підприємництво, венчурна індустрія.

Постановка проблеми. У сучасному світі одним із ефективних механізмів впровадження високотехнологічних інноваційних проектів є венчурне підприємництво. За умов інтенсивного науково-технічного розвитку і приватні підприємці, які безпосередньо є ініціаторами нових проектів, і великі промислові компанії, і держава чітко усвідомлюють, що відмова від інвестування в інноваційну сферу призведе до значного уповільнення соціально-економічного розвитку. Тому слід створювати такі економічні механізми, які б, з одного боку, сприяли впровадженню у виробництво новітніх досягнень НТП, а з іншого боку, дозволили б звести до мінімуму фінансовий ризик окремих інвесторів. На сьогоднішній день таким ефективним механізмом, як це підтверджує світова практика, є венчурне підприємництво.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою займалися такі відомі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як: Азесєв А.А., Антонюк Л.Л., Арєнс У.Ф., Артамонов Г.Т., Бланк І.А., Бове К., Бузова Н.Н., Матієнко В.М., Микитюк О.П., Москвін С., Наумець І., Щукін О.І. та інші. Але їм не дивлячись на значущі здобутки у вивченні цього питання, воно й надалі залишається актуальним й потребує поглибленого вивчення.

Формування цілей статті. Метою статті є аналіз становлення та розвитку венчурного підприємництва.

Виклад основного матеріалу. Передумовою зародження венчурного бізнесу стала активізація приватного інвестування в США на початку XX сторіччя. Тогочасним венчуруванням – ризиковим інвестуванням, займалися переважно заможні американські родини та окремі індивіди. Першими венчурними інвесторами вважаються родини Волленбергів, Вандербілтів, Вітні, Рокфеллерів та Варбюргів.

Становлення венчурного інвестування в сучасному розумінні відбувається із заснуванням у 1946 році двох перших

венчурних компаній – «Американської корпорації досліджень і розвитку» (ARDC) та «Вітні і компанія» (J.H. Whitney & Company) [1].

Венчурна індустрія зародилася у США при активній державній підтримці у 50-х роках минулого сторіччя. 1958 року Конгрес ухвалив рішення про початок реалізації програми SBIC (Small Business Investment Company). В рамках цієї програми уряд США надавав доступ до державного фінансування молодим зростаючим компаніям, за умови одночасного залучення коштів з боку приватних інвесторів у співвідношенні 2:1 або 3:1 (тобто дві або три частини капіталу повинні бути з приватних джерел) [2].

Лише 1978 року венчурна індустрія пережила перший бум – отримавши зростання загального обсягу доходів від капіталовкладень до 750 млн. доларів. Перші помітні успіхи венчурної індустрії кінця 1970-х стали поштовхом до масштабної проліферації венчурних інвестиційних фондів. 1983 року відбувся черговий бум венчурного бізнесу – вперше за всю історію США загальна кількість первинних розміщень акцій перевищила 100. Наступний бум припадає на 1990-ті – період активного розвитку Інтернет-індустрії, а подальше її становлення відбувалося на тлі бурхливого розвитку комп'ютерних технологій, мобільного зв'язку та IT-сектору.

Вирішальну роль у розвитку американської венчурної індустрії відіграла, передусім, активна державна підтримка у вигляді заснування програми SBIC, за якою, лише 2013 року, було надано фінансування, обсягом понад 3,5 млрд. доларів для більше, ніж 1600 малих підприємств на території Сполучених Штатів, а також створено цими підприємствами понад 217 тис. робочих місць.

На сьогодні, європейський венчурний бізнес характеризується значними масштабами та стабільним приростом кількості венчурних компаній. Так, за даними Європейської

асоціації венчурного капіталу (EVCF), на початок 2014 року, питома вага венчурних інвестицій в загальному обсязі залучених активів по групах європейських країн становила: Сполучене Королівство та Ірландія – 14,6%; Франція та країни Бенілюксу – 46,7%; Німеччина, Австрія, Швейцарія – 6,7%; Центральна і Східна Європа – 1,3%, а європейська венчурна індустрія вартувала загалом понад 555 млрд. євро. Помітно, що значний обсяг інвестицій припадає на пенсійні та страхові фонди і компанії – 40% і 22% відповідно [1].

Таким чином, індустрія венчурного інвестування займає важливу позицію в комплексі заходів з переходу держави на модель інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності на світових ринках капіталу, оскільки сприяє стимулюванню економіки шляхом активного інвестування та підтримки бізнесу з високим потенціалом росту в існуючих і новостворюваних секторах промисловості та сфері послуг.

Дослідивши історію становлення венчурного підприємництва, доцільним буде визначення його економічної сутності. Інноваційне підприємництво вимагає великих витрат, які далеко не завжди виправдовуються. Світовий досвід свідчить, що далеко не всі інноваційні ідеї втілюються на практиці. Причинами цього є помилки в обґрунтуванні, недостатньо «чисті» результати експериментів, недостатність коштів для розвитку виробництва, тривалі строки інноваційного процесу, які приводять до старіння нововведень тощо. В останні роки інноваційною діяльністю найбільш активно займаються невеликі фірми, що отримали назву венчурних [3, с.10].

Велика частина вчених визначають венчурне підприємництво як ризикову діяльність, у процесі якої створюються і впроваджуються у виробництво нові товари, технології, послуги та фірма проникає у нову для неї сферу діяльності.

Є. Рузавіна і Н. Шеховцова розглядають венчурне підприємництво як засіб оволодіння сучасним науково-технічним процесом [5].

А.М. Поручник і Л.Л. Антонюк стверджують, що венчурне підприємництво виконує «функцію локомотиву, здатного

рухати вперед економіку країни і забезпечити її конкурентоспроможність у ряді головних галузей економіки» [4].

Отже, венчурне підприємництво має особливе значення в процесах створення ефективної і конкурентоспроможної сучасної економіки.

Висновки і пропозиції. Дослідивши історію становлення венчурної індустрії, то можна стверджувати, що венчурне підприємництво зародилася у США при активній державній підтримці у 50-х роках минулого сторіччя. На основі аналізу понять «венчурне підприємництво» найдоцільнішим можна вважати таке визначення: венчурне підприємство – це самостійний суб'єкт господарської діяльності, що працює у сферах наукових досліджень, розробок, упровадження інновацій, організація яких пов'язана з підвищеним ризиком.

Список використаних джерел:

1. Єрешко Ю.О. Венчурне інвестування: становлення та світовий досвід / Ю.О. Єрешко // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – 2014. – №10. – С. 429-433.
2. Зюкова М.М. Історія становлення венчурної індустрії в світі / М.М. Зюкова // Українська асоціація інвестиційного бізнесу. – 2011. – №4. – С. 45-47.
3. Петухова О.М. Інвестування : навч. посіб. / О.М. Петухова. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 336 с.
4. Поручник А.М. Венчурний капітал: зарубіжний досвід та проблеми становлення в Україні / А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк. – К., 2000. – С. 46-50.
5. Рузавіна Е. Венчурный капитал и инновации / Е. Рузавина, Н. Шеховцова // Рос. экон. журн. – М. – 1992. – №7. – С. 100-108.

This article reveals the essence and characteristics of the concept of «venture business», analyzed the history of the venture capital industry.

Key words: venture, venture business, venture capital industry.

Отримано: 28.04.2017

УДК 331.56(477)

І. М. Бонар, магістрантка економічного факультету

СУЧАСНИЙ СТАН БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена вивченню проблеми безробіття серед населення України. Розглянуто основні тенденції на ринку зайнятості, досліджено динаміку основних показників безробіття. Запропоновано методи щодо зменшення рівня безробіття.

Ключові слова: безробіття, рівень безробіття, активне населення, економічна криза, безробітне населення.

Постановка проблеми. Безробіття не може бути доцільним ні в економічному, ні в соціальному плані, оскільки його зростання створює цілий комплекс проблем: скорочується купівельна спроможність населення, бюджет втрачає платників податків, підприємство – персонал. Зростає ризик соціального напруження, додаткові витрати на підтримку безробітних. Створення в Україні цивілізованого ринку праці, який би дозволяв громадянину оперативно знайти необхідну роботу з умовами праці, що відповідають вимогам безпеки й гігієни, з гідною заробітною платою, а роботодавцю – працівників необхідної кваліфікації, можливе тільки за наявності ефективної системи працевлаштування.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню безробіття присвячено роботи таких вітчизняних вчених як Копитова А., Брича В.Я., Безтілесної Л.І., Грішної О.А., Колода А.М., Соколової Г., Золотової І.В. та ін. Проблема безробіття в світі досліджували в своїх працях Беккер Г., Вебер М., Мергон Р., Смельзер Н., Парсонс Т.

Формування мети статті. Дослідження сучасного стану безробіття в Україні, визначення напрямів подолання кризових явищ на ринку праці України.

Виклад основного матеріалу. Безробіття – соціально-економічна ситуація у суспільстві, за якої частина активних працездатних громадян не може знайти роботу, яку вони здатні виконувати, що обумовлено переважанням пропозицій робочої сили над попитом [1, с.8].

Безробітні громадяни – особи віком 15-70 років (зарєстровані та незарєстровані у державній службі зайнятості), які одночасно відповідають трьом умовам:

- 1) не мають роботи (прибуткового заняття);
- 2) шукають роботу або намагаються організувати власну справу протягом зазначеного тижня;
- 3) готові приступити до роботи протягом двох наступних тижнів [4].

Практично всі суттєві соціальні конфлікти, що спостерігалися протягом ХХ ст., так чи інакше пов'язані з безробіттям. Все це дає достатньо підстав для того, щоб уряд будь – якої країни прагнув запобігти безробіттю чи принаймні домогтися його скорочення.

Негативні явища в економіці країни вплинули на основні тенденції на ринку праці України що продемонстровано в табл. 1.

Таблиця 1

Основні показники ринку праці України за 2010-2015 роки

Рік	Економічно активне населення (15-70 років)		у тому числі							
			зайняте населення			безробітне населення (за методологією МОП)				
	в середньому тис. осіб	у %	у віці 15-70 років	працездатного віку	у віці 15-70 років	працездатного віку	в середньому тис. осіб	у % до ЕАН	в середньому тис. осіб	у % до ЕАН
2010	20894,1	63,6	19180,2	58,4	17451,5	65,5	1713,9	8,2	1712,5	8,9
2011	20893,0	64,2	19231,1	59,1	17520,8	66,3	1661,9	8,0	1660,9	8,7

Продовження таблиці 1

2012	20851,2	64,5	19261,4	59,6	17728,6	66,9	1589,8	7,6	1589,2	8,2
2013	20824,6	64,9	19314,2	60,2	17889,4	67,3	1510,4	7,3	1510,3	7,8
2014	19920,9	62,4	18073,3	56,6	17188,1	64,5	1847,6	9,3	1847,1	9,7
2015	18097,9	62,4	16443,2	56,7	15742,0	64,7	1654,7	9,1	1654,0	9,5

Джерело: [5].

Рівень економічної активності населення протягом 2010-2015 рр. знизився, з 63,6% до 62,4%.

Чисельність зайнятого населення у віці 15-70 років зменшилася на 1,7% у 2015 році відповідно до 2010 року, кількість зайнятого населення працездатного віку також знизилась на 0,8% за такий самий період.

Чисельність безробітних у віці 15-70 років у 2010 році становила 1713,9 тис. осіб, до 2013 року знизилась на 203,5 тис. осіб, проте вже у 2014 р. різко зросла на 337,2 тис. осіб.

Рівень безробіття населення у віці від 15 до 70 років зріс з 8,2% у 2010 р. до 9,1% у 2015 р.

Причини, чому населення України стає безробітним наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Безробітне населення (за методологією МОП)
за причинами незайнятості у 2010-2015 рр.

	Безробітне населення у віці 15-70 років, тис. осіб	за причинами незайнятості, відсотків								
		визволені з економічних причин	звільнені за власним бажанням, за угодою сторін	звільнені у зв'язку з закінченням строку контракту або договору найму	сезонний характер роботи	не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів	виконують домашні (сімейні) обов'язки	стан здоров'я, оформлення пенсії	демобілізовані з військової строкової служби	інші причини
2010	1 713,9	33,0	27,2	10,0	6,3	15,5	2,4	0,9	1,3	3,2
2011	1 661,9	27,7	30,1	9,2	6,9	18,1	2,5	0,9	1,2	3,2
2012	1 589,8	23,5	34,0	8,4	8,8	16,9	2,5	1,5	1,4	2,9
2013	1 510,4	21,9	34,6	8,1	8,4	16,8	3,8	1,2	1,0	4,0
2014	1 847,6	22,3	31,8	7,8	9,3	16,7	4,6	1,4	0,3	5,2
2015	1 654,7	27,8	28,9	7,5	9,9	16,4	3,7	0,9	0,3	4,5

Джерело: [4].

Переважають економічних причин звільнення свідчить про суттєві кризові зміни в економіці країни, пов'язані з глобальною економічною кризою 2008 року. Не виключено, що серед категорії працівників, звільнених за власним бажанням, певна частка звільнена з прихованих економічних причин.

Звертає на себе увагу досить високий відсоток осіб, які не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів, що складає в середньому за період 2010-2015 рр. 16,7%.

Аналізуючи рівень безробіття населення слід звернути увагу на те, що він істотно залежить від віку працюючих та місцевості на якій вони проживають див. табл. 3.

Таблиця 3

Рівень безробіття населення (за методологією МОП) віковими групами та місцем проживання у 2015 році (у середньому за період, у % до кількості економічно активного населення відповідної вікової групи)

	Всього	у тому числі за віковими групами, років						
		15-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60-70
Все населення	9,1	22,4	11,2	9,7	7,2	7,6	6,3	0,1
жінки	8,1	21,9	10,8	8,4	6,7	7,1	4,6	0,0
чоловіки	10,1	22,7	11,4	10,8	7,7	8,1	7,9	0,1
міські поселення	9,0	23,5	10,8	9,4	7,5	7,6	6,3	0,1
сільська місцевість	9,4	20,7	12,0	10,8	6,6	7,6	6,4	–

Джерело: [5].

Згідно даних таблиці 1.3 видно, що найвищий рівень безробіття спостерігається серед населення віком від 15 до 29 років не залежно від їхньої статі та місця проживання. У міських поселеннях рівень безробіття дещо більший, чим у сільській місцевості, що пов'язано великою населеністю міст. Намагаючись прогнозувати подальшу ситуацію з безробіттям в Україні, необхідно враховувати чинники, що діятимуть як у бік збільшення, так і в бік зменшення його рівня. До них можна віднести:

- 1) безмежність незадоволеного попиту і можливість створення нових робочих місць у багатьох сферах, особливо у сфері послуг;
- 2) наявність тіньової економіки;
- 3) традиційно низький рівень зарплати і слабкість профспілок, які не можуть домогтися підвищення загального рівня зарплати і пов'язане з цим обмеження попиту на працю тощо [3, с.299].

Існують різноманітні методи боротьби з безробіттям. Часто вони випливають з тієї концепції, якої ті або інші сучасні економісти дотримуються при поясненні причин безробіття. Крім того, основні напрями вирішення проблем безробіття мають включати цілу низку заходів, зокрема: приведення законодавства України у відповідність до міжнародних норм і принципів, запровадження механізмів захисту внутрішнього ринку праці, реалізацію державної та регіональних програм зайнятості, сприяння стабільній діяльності стратегічно важливих підприємств, забезпечення збереження ефективно функціонуючих робочих місць та створення нових, створення сприятливих умов для розвитку малого бізнесу та підприємницької діяльності безробітних, легалізація тіньової зайнятості.

Ще одним з напрямків для вирішення проблем зайнятості є активізація інноваційної діяльності, яка реалізується у створенні нових підприємств.

Таким чином, на сьогодні одним із напрямів відновлення економічної динаміки в Україні визначається боротьба з безробіттям. Досвід свідчить, що ринок спроможний забезпечити зростання економічної ефективності, проте не здатний вирішити соціальні проблеми. Проблема безробіття є однією із ключових у ринковій економіці. Економічна криза, що має місце в Україні, відчутно позначилася на ринку праці. Вирішити проблеми зайнятості та безробіття покликана активна та послідовна політика соціального захисту населення.

Висновки. Отже, високий рівень безробіття – це проблема, яку потрібно вирішувати і яка потребує глибокого наукового аналізу та вироблення на цій основі практичних рекомендацій, які можуть використовуватися для розробки і реалізації ефективної соціально-економічної політики, направленої на забезпечення продуктивної зайнятості економічно активного населення країни, зменшення рівня безробіття до мінімального соціально-допустимого рівня.

Список використаних джерел:

1. Безтілесна Л.І. Формування продуктивної сільської зайнятості в цілях людського розвитку регіонів України / Л.І. Безтілесна, М. Орлов // Україна: аспекти праці. – К., 2004. – №6. – С. 8-10.
2. Державна служба зайнятості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua>.
3. Економіка праці та соціально-трудові відносини: підручник / [А.М. Колот, О.А. Грішнова, О.О. Герасименко та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. – К.: КНЕУ, 2009. – 711 с.
4. Офіційний портал Міжнародної Організації праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ilo.org.ua>.
5. Офіційний портал Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

The article investigates the problem of unemployment among the population of Ukraine. The main trends in the labor market, Dynamics of the main indicators of unemployment. Methods to reduce unemployment.

Key words: unemployment, unemployment rate, active population, economic crisis, unemployed.

Отримано: 28.04.2016

ОБОРОТНІ ФОНДИ ПІДПРИЄМСТВА ТДВ «К-ПЕМЗ»

Розкрито оборотні фонди підприємства. Досліджено склад і структуру оборотних фондів підприємства. Доведено що оборотні фонди-важлива частина виробництва.

Ключові слова: оборотні фонди, підприємство.

Постановка проблеми. Маючи чітке уявлення про кожен елемент основних фондів в виробничому процесі, про їх фізичному і моральному зносі, про чинники, які впливають на використання основних фондів, можна виявити методи, з яких підвищується ефективність використання основних фондів наукових і виробничих потужностей підприємства, забезпечує зниження витрат виробництва та, звісно, зростання продуктивності праці.

Основні фонди промислового підприємства (об'єднання) є сукупність матеріально-сутнісних цінностей, створених громадським працею, довго що у процесі виробництва, у незмінною натуральному вигляді і які переносять свою вартість на виготовлену продукцію частинами у міру зношеності.

Є кілька класифікацій основних фондів.

Залежно від характеру участь основних фондів у сфері матеріального виробництва вони поділяються на:

- виробничі основні фонди функціонують у процесі виробництва, постійно беруть участь у ньому, зношуються поступово, переносячи свою вартість на готовий продукт, поповняється за рахунок капітальних вкладень;
- невиробничі основні фонди призначені обслуговування процесу виробництва, і у ньому безпосередньо не беруть участь, і переносять свої вартості на продукт, оскільки не виробляється; відтворюються за рахунок національного доходу.

Попри те що, що невиробничі основні фонди не надають якого – або безпосереднього впливу обсяги виробництва, зростання продуктивності праці, постійне зростання цих фондів пов'язані з поліпшенням добробуту співробітників, підвищенням матеріального і охорони культурної рівня їхнього життя, що в рахунок б'є по результаті діяльності підприємства.

Основні фонди – найважливіша і переважна частина всіх фондів у промисловості (маю на увазі основні оборотні фонди, і навіть фонди звернення). Вони визначають виробничу міць підприємств, характеризують їх технічну оснащеність, безпосередньо пов'язані з продуктивністю праці, механізацією, автоматизацією виробництва, співвартістю продукції, прибутком і їх рівнем рентабельності.

Аналіз досліджень та публікацій. Виробничі фонди включають продуктивні фонди і фонди обігу. Продуктивні фонди поділяються на основні та оборотні. З допомогою саме цих фондів виробляється продукція (послуги). Фонди обігу – це готова продукція, що перебуває на складі підприємства, а також відвантажена, але ще не оплачена покупцями продукція, кошти на рахунок підприємства, які необхідні для придбання предметів праці та виплати заробітної плати. Фонди обігу не входять до продуктивних фондів: вони не беруть участі в процесі виробництва.

Проте вони входять до складу виробничих фондів. Це пов'язано з тим, що на підприємстві є ще фонди невиробничого призначення. Вони використовуються для невиробничих потреб (житлові будинки, спортивні споруди, будинки культури, бази відпочинку, дитячі садки і ясла тощо).

Фонди обігу в кінцевому підсумку мають виробничі призначення, навіть продукція, яка знаходиться на складі, після реалізації дає кошти, що спрямовуються на виробничі цілі. Через це фонди обігу не можна включати до фондів невиробничого призначення.

Мета. Виробниче підприємство не може діяти, не маючи засобів виробництва. Саме вони є матеріальною основою фондів. Термін «фонди» походить від латини і дослівно означає основа. Це дійсно основа продуктивної діяльності підприємства. Без неї немає основної ланки національного господарства. Без неї немає і власності, тому що спочатку потрібний об'єкт привласнення.

Деякі економісти замість поняття «фонди» вживають поняття «капітал». Обидві категорії мають право на існування, тим більше, що вони не є тотожними.

Результати дослідження. Оборотні фонди перебувають у постійному русі (обороті), починаючи від надходження предметів праці на склад підприємства до отримання готової продукції та переходу її у сферу обігу (реалізації). У плановій та обліковій практиці оборотні фонди поділяють на:

- виробничі запаси;
- незавершене виробництво і напівфабрикати власного виготовлення;
- витрати майбутніх періодів.

Виробничі запаси становлять найбільшу частину оборотних фондів. У загальному обсязі оборотних фондів вони становлять до 70%. До складу виробничих запасів входять:

- сировина;
- основні та допоміжні матеріали;
- куповані напівфабрикати та комплектуючі вироби;
- паливо;
- тара і тарні матеріали;
- запасні частини для ремонту;
- інші матеріали.

У складі запасів окремою групою виділяють малоцінні та швидкозношувані предмети, термін використання яких не перевищує одного року. В основному це засоби праці.

Незавершене виробництво – це ті предмети праці, які перебувають у процесі виробництва на різних стадіях оброблення безпосередньо на робочих місцях у цехах, на дільницях або ж у процесі транспортування від одного робочого місця до іншого.

До напівфабрикатів власного виготовлення належать ті предмети праці, які повністю були оброблені в одному виробничому підрозділі (цеху), але подальше оброблення повинні пройти в інших підрозділах (цехах), наприклад, поковки, штампування, відливки заготовельного виробництва на машинобудівних підприємствах.

Витрати майбутніх періодів не є речовим елементом оборотних фондів. Вони являють собою грошові витрати, що були здійснені в даному періоді, але на собівартість продукції будуть віднесені частинами в наступних періодах.

Це витрати на проектування та освоєння нових видів продукції, раціоналізацію та винахідництво, проектування різних удосконалень виробництва, придбання науково-технічної, економічної, комерційної інформації, передплату періодичних видань тощо.

Співвідношення окремих елементів оборотних фондів до загального їх обсягу характеризує їхню виробничо-технологічну (стадійну) структуру, яка формується під впливом цілого ряду факторів (характеру виробництва, особливостей продукції та технології її виготовлення, умов забезпечення підприємства сировиною та матеріалами тощо).

Ця структура з часом змінюється. Так, за останні роки в структурі оборотних фондів спостерігається тенденція до зменшення питомої ваги виробничих запасів і відповідно до збільшення частки незавершеного виробництва та витрат майбутніх періодів.

Сукупність оборотних фондів та фондів обігу підприємства становлять його оборотні засоби (або оборотні кошти).

Структура оборотних фондів формується під впливом низки факторів (тип виробництва, особливості продукції та технології її виготовлення. Умови забезпечення підприємства матеріальними ресурсами тощо) і змінюється в часі повільно, без різких коливань.

Оборотні засоби поділяються на нормовані і ненормовані. До нормованих належать всі оборотні фонди та

готова продукція на складах підприємства. До ненормованих відносяться відвантажена готова продукція та готівкові і безготівкові грошові кошти підприємства.

Структура оборотних засобів характеризується співвідношенням їх окремих елементів у загальному обсязі оборотних засобів, яке виражається у відсотках. Ця структура може бути досить різною в залежності від галузі, до якої належить підприємство, але в цілому по промисловості 2/3 оборотних засобів – це оборотні фонди, а 1/3 – фонди обігу.

Джерелом формування оборотних засобів підприємства є власні і залучені засоби. До власних належать виділені підприємству при його утворенні кошти (якщо підприємства державні), статутні фонди недержавних підприємств, а також поповнення цих фондів. Поповнення може відбуватись за рахунок прибутку підприємства, а також за рахунок залучення в оборот стійких пасивів (заборгованості по заробітній платі, внесків на соціальне страхування, резервів майбутніх платежів).

Залученими оборотними засобами є кредити банків, якими покривається нестача власних оборотних засобів.

Значна частка в оборотних фондах підприємства належить виробничим запасам (матеріальним ресурсам), тому від ефективності їх використання залежать показники використання оборотних засобів взагалі.

Ефективність використання матеріальних ресурсів характеризується системою показників, основним з них є матеріаломісткість.

Розрізняють абсолютну, питому (відносну) та загальну матеріаломісткість.

Абсолютна матеріаломісткість показує витрати основних видів сировини і матеріалів за абсолютними значеннями на фізичну одиницю виготовленої продукції.

Питома матеріаломісткість – це витрати основних видів сировини і матеріалів на одиницю експлуатаційної характеристики продукції.

Визначення потреби підприємства в сировині та інших видах матеріальних ресурсів здійснюється за певними нормами їхніх витрат. Ці норми розробляються самим підприємством, або на їхню вимогу галузевими науково-дослідними організаціями.

- Вини норм за класифікаційними нормами:
- за призначенням – норми витрат сировини, матеріалів, енергії, палива;
- масштабом дії – групові (на однакові види продукції) індивідуальні;
- періодом дії – річні (для поточного планування) і перспективні;
- ступенем деталізації об'єктів нормування для деталі і виробу в цілому;
- ступенем деталізації нормованих ресурсів – специфіковані (на види ресурсів з конкретними параметрами) зведені (на види ресурсів за зуженою номенклатурою).

Нормування витрат окремих видів матеріальних ресурсів передбачає такі принципи – прогресивність, технологічно же економічна обґрунтованість, динамічність, забезпечення можливості зниження норм.

Норма витрати – це гранично допустима величина витрати на виготовлення продукції за умов конкретного виробництва з урахуванням застосування найпрогресивнішої технології та сировини найвищого гатунку. Вона має власну структуру, тобто співвідношення окремих елементів, які у сукупності становлять величину витрат певного виду матеріальних ресурсів на одиницю продукції, що виробляється. Для більшості матеріалів структура норми витрат включає:

- корисну (чисту) витрату;
- технологічні відходи і втрати;
- інші організаційно-технічні витрати (під час транспортування, зберігання).

У практиці господарювання використовують три основні методи нормування витрат матеріальних ресурсів: аналітично-розрахунковий, дослідно-лабораторний, звітно-статистичний.

Найбільш прогресивним є аналітично-розрахунковий метод, що базується на глибокому аналізі та техніко-економічному обґрунтуванні всіх елементів норми з використанням найновіших досягнень техніки і технології виробництва.

Дослідно-лабораторний метод – норми витрат визначають за допомогою проведення низки дослідів і досліджень, його використовують для нормування допоміжних матеріалів і інструменту.

Звітно-статистичний метод – полягає в тому, що норми витрат, виходячи із звітних даних про фактичне витрачання ресурсів за минулі роки та очікуваного певного зниження норм у наступні роки. Його використовують, як виняток – для орієнтовних розрахунків, а також у процесі нормування витрат малоцінних і таких, що їх рідко використовують, матеріалів.

Висновки. Виробниче підприємство не може діяти, не маючи засобів виробництва. Саме вони є матеріальною основою фондів. Термін «фонди» походить від латині і дослівно означає основа. Це дійсно основа продуктивної діяльності підприємства. Без неї немає основної ланки національного господарства. Без неї немає і власності, тому що спочатку потрібний об'єкт привласнення.

Повноцінного уявлення про економіку не можна скласти без вивчення виробничих фондів підприємства. Це можна аргументувати так.

- Виробництво здійснюється тільки при наявності фондів, передусім виробничих. Фонди є важливим чинником виробництва. При цьому мова йде не про якесь абстрактне поняття, а про конкретні засоби виробництва.
- Якість фондів демонструє рівень використання досягнень науково-технічного прогресу.
- Фонди підприємств – це основна частина національного багатства країни.
- Ефективне використання фондів – це нагальна проблема економічного розвитку суспільства і кожного підприємства. Багато показників ефективного використання засобів виробництва ґрунтуються на понятті «фонди». Досить сказати, що фонди є складовою частиною таких показників, як фондовіддача, фондомісткість, фондооснащеність.
- З поняттям «фонди» пов'язано багато важливих економічних категорій – фізична і моральна зношеність фондів, амортизація основних фондів, кругообіг і оборот фондів тощо.

Список використаних джерел:

1. Мочерний С.В. Економічна теорія / С.В. Мочерний. – К. : Академія, 2003.
2. Гриньова В.М. Державне регулювання економіки / В.М. Гриньова. – Харків : Вид. дім «НЖЕК», 2004. – 756 с.
3. Гриньов А.В. Організація та управління на підприємстві / А.В. Гриньов. – Харків : Вид. дім «НЖЕК», 2004. – 329 с.
4. Економіка підприємства : підручник / за ред. С.Ф. Покропного. – 2-ге вид., пер. та доп. – К., 2002.
5. Економіка підприємства : навч. посібник / за ред. А.В. Шегди. – К. : Знання, 2005. – 431 с.
6. Завіновська Г.Т. Економіка праці : навч. посібник / Г.Т. Завіновська. – К. : КНЕУ, 2003. – 300 с.
7. Онищенко В. О. Організація виробництва : навч. посібник / В.О. Онищенко. – К. : Лібро, 2003. – 336 с.
8. Планування діяльності підприємства : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / М.А. Белов, Н.М. Євдокимова, В.Є. Москалюк та ін. ; за заг. ред. В.Є. Москалика. – К. : КНЕУ, 2002. – 252 с.
9. Тарасюк Г.М. Планування діяльності підприємства : навч. посібник / Г.М. Тарасюк, Л.І. Шваб. – Житомир : ЖДТУ, 2003. – 580 с.
10. Шваб Л.І. Економіка підприємства : навч. посібник для студ. вищих навч. закладів / Л.І. Шваб. – 2-е вид. – К. : Каравела, 2005. – 568 с.
11. Донець Л.І. Основи підприємництва : навч. пос. / Л.І. Донець, Н.Г. Романенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2011. – 320 с.
12. Економіка підприємства : навч. посіб. / за ред. А.В. Шегди. – К. : Знання-Прес, 2011. – 651 с.

Revolving funds of the enterprise are opened. The composition and structure of current assets of the enterprise are investigated. It is proved that circulating assets are an important part of production.

Key words: revolving funds, enterprise.

Отримано: 28.04.2017

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАЙНЯТІСТЮ

У статті представлено соціально-економічну сутність людського капіталу та проаналізовано ефективність інвестицій в людський капітал.

Ключові слова: людський капітал, інвестиції, професійна освіта, зайнятість.

Питання формування і використання продуктивних здібностей людини, їх ролі і місця в соціально-економічній системі суспільства завжди викликали підвищений інтерес учених. Тому на сучасному етапі розвитку економіки активізація персоналу в процесі господарської діяльності підприємства стає найважливішим фактором підвищення ефективності виробництва, а її результати уособлюються в критеріях, що базуються на ролі персоналу в досягненні корпоративних стратегічних цілей.

У зв'язку з цим набуває актуальності дослідження шляхів інвестування людського капіталу як основної умови забезпечення економічного зростання, а також економічного і соціального розвитку.

Теоретичні та прикладні аспекти розвитку людського капіталу досліджували багато науковців та практиків. Основні теоретичні підходи до формування категорії «людський капітал» були закладені ще В. Петті, А. Смітом, Д. Рікардо, К. Марксом та іншими. Слід зазначити, що активно пропагувала ідеї про надзвичайну соціально-економічну цінність освіти і низка вітчизняних науковців таких, як А. Чупров, А. Горбунов, А. Данилов, С. Струмилін.

Завдяки роботам Гарі Беккера, Якоба Мінсера, Теодора Шульца в ХХ ст. теорія людського капіталу сформувалася як самостійний напрям світової економічної думки.

Теорія людського капіталу досліджує залежність доходів працівника, підприємства, суспільства від знань, навичок та природних здібностей людей. Слід зазначити, що серед вчених немає єдиного підходу до визначення сутності людської форми капіталу і, відповідно, єдиної точки зору щодо шляхів його формування. Так, Т. Шульц зводить людський капітал до розвитку знань і здібностей, які людям надає «шкільна освіта, навчання на робочому місці, зміцнення здоров'я і зростаючий запас економічної інформації». Г. Беккер, в свою чергу, дає інше визначення цього поняття: «людський капітал формується за рахунок інвестицій в людину, серед яких можна назвати навчання, підготовку на виробництві, витрати на охорону здоров'я, міграцію і пошуки інформації про ціни та доходи».

В розрізі теорії людського капіталу продуктивні якості та характеристики людини визнані особливою формою капіталу на підставі того, що їх розвиток потребує значних затрат часу і матеріальних ресурсів, і що вони, подібно фізичному капіталу, забезпечують своєму власнику грошовий дохід. У теоретичному аспекті поняття людський капітал прийнято розглядати за трьома рівнями:

- на особистісному рівні – людським капіталом ми називаємо знання та навички, які людина здобула шляхом освіти, професійної підготовки практичного досвіду (використовуючи при цьому природні здібності) і завдяки яким вона може надавати цінні виробничі послуги іншим людям;
- на мікроекономічному рівні людський капітал являє собою сукупну кваліфікацію та професійні здібності всіх працівників підприємства, а також здобутки підприємства у справі ефективної організації праці та розвитку персоналу;
- на макроекономічному рівні людський капітал включає накопичені вкладення в такі галузі діяльності як освіта, професійна підготовка та перепідготовка, служба профорієнтації та працевлаштування, оздоровлення тощо, є суттєвою частиною багатства країни, і ми називаємо його національним людським капіталом. Цей рівень включає в себе всю суму людського капіталу всіх підприємств та всіх громадян держави.

Загалом, підсумувавши усе вище сказане, можна сказати, що людський капітал – це сформований або розвинений у результаті інвестицій і накопичений людьми певний запас

здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері суспільного виробництва, сприяє зростанню продуктивності праці й завдяки цьому впливає на зростання доходів його власника.

Всі види витрат, які можна оцінити в грошовій або іншій формі і які сприяють в майбутньому зростанню продуктивності та заробітків працівників, розглядаються як інвестиції в людський капітал.

Інвестиції в людський капітал предметно можна класифікувати за такими видами витрат:

- витрати на первинну освіту (дошкільна, початкова, середня, професійно – технічна, вища) – формують перед усім інтелектуальну складову людського капіталу, поліпшують якість, підвищують рівень і запас знань людини. Закладається не лише початково необхідний запас людського капіталу, але і база для подальшого розвитку та збагачення цього капіталу;
- капіталовкладення в охорону здоров'я в широкому розумінні (включно з усіма витратами, які сприяють продовженню тривалості життя, зміцненню імунітету, фізичної та психічної сили, витривалості людей), – мають велике значення через те, що стан здоров'я зумовлює можливість здобуття освіти та професійної підготовки, термін ефективного використання надбаного людського капіталу, визначає якість людського капіталу наступного покоління;
- витрати на освіту дорослих (включає навчання та підвищення кваліфікації на виробництві, самовдосконалення, додаткову освіту тощо) – важлива складова безперервної освіти;
- витрати на міграцію працівників та їхніх сімей з метою поліпшення умов працевлаштування – витрати, що сприяють переміщенню робочої сили туди, де людський капітал використовується продуктивніше;
- витрати на пошук економічно важливої інформації – витрати на всі види значимої економічної інформації, що може призвести до раціональнішого використання людського капіталу.

У науковій літературі під соціальним розвитком визначають якісне поліпшення показників, що характеризують соціальну сферу, а саме: доходів населення та темпів їх зростання; стану соціальних галузей (освіти, охорони здоров'я, культури); мінімальних соціальних гарантій, які забезпечують нижчий рівень соціальних показників; доходів і витрат населення та їх структури; доступності послуг освіти та охорони здоров'я тощо.

У сучасних умовах особливу увагу треба звернути на вдосконалення змісту освіти з урахуванням нових соціально-економічних умов, розвитку науки й техніки. Важливим елементом державної політики має стати визначення державних вимог до поліпшення навчально-виховного процесу.

Тільки фундаментальні знання належним чином корелюють із рівнем і темпами науково-технічного прогресу і конкурентоспроможністю держав у світовій співдружності. Людський капітал створюється як у суспільному секторі економіки за рахунок державних і приватних інвестицій, так і на особистісному рівні в тому розумінні, що витрати часу і праці для саморозвитку та самовдосконалення майбутнього власника людського капіталу абсолютно необхідні для нарощування цього капіталу. Ці приватні витрати потім обов'язково включаються в суспільні витрати відтворювального процесу, оскільки нагромаджений запас знань, умінь та інших продуктивних рис людини може реалізовуватися і бути оціненим лише у суспільстві завдяки активній діяльності його власника.

Питаннями очікуваної віддачі від інвестицій в освіту займалась О. Грішнова. Цю віддачу вона ділить на три гру-

пи: прямі матеріальні зиски, непрямі матеріальні зиски і моральні зиски.

Очікувана віддача від інвестицій в освіту теж складається з трьох груп доходів:

1. Прямі матеріальні зиски:

- вищий рівень заробітків протягом життя;
- більша можливість брати участь у прибутках компанії;
- більша ймовірність отримувати персоніфіковані умови оплати праці, різноманітні пільги, премії, надбавки тощо;
- більша можливість отримати пенсійне, медичне страхування за рахунок підприємства.

2. Непрямі матеріальні зиски:

- більша ймовірність здійснювати подальші інвестиції в власний людський капітал за рахунок роботодавця;
- оздоровлення за рахунок підприємства вірогідніше для висококваліфікованого працівника;
- висококваліфіковані працівники, як правило, мають кращі умови праці та відпочинку;
- цінні працівники частіше отримують пільгові кредити та іншу допомогу від роботодавця для створення гідних умов життя (житло, автомобіль тощо) та ін.

3. Моральні зиски:

- задоволення від обраної професії протягом життя;
- доступ до цікавих видів діяльності, професійна творчість;
- відчуття стабільності та впевненості в майбутньому навіть при існуванні високої конкуренції на ринку праці;
- задоволення від способу життя студентів, від самого процесу навчання та успіхів у ньому;

- співробітництво з розумними та перспективними людьми.

Отже, для України, на відміну від економічно розвинених країн світу, характерна значна неадекватність між рівнями освіти та ВВП, що свідчить про занижений рівень можливостей щодо розвитку та продуктивного використання людського капіталу. Тобто, необхідне створення сприятливих економічних та соціальних умов для формування і відтворення високомотивованої й висококваліфікованої робочої сили, яка трансформуватиметься повною мірою в людський капітал.

Список використаних джерел:

1. Верхоглядова Н.І. Роль людського капіталу в процесі формування соціально орієнтованої ринкової економіки / Н.І. Верхоглядова // Економіка та держава. – 2006. – №11.
2. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О.А. Грішнова. – К. : Знання, КОО, 2001.
3. Дятлов С.А. Основы теории человеческого капитала / С.А. Дятлов. – СПб. : Наука, 1994. – 286 с.
4. Марцин В.С. Трансформація людського капіталу / В.С. Марцин // Регіональна економіка. – 2007. – №1.
5. Павлюк К.В. Видатки бюджетів на розвиток людського капіталу як чинник економічного зростання / К.В. Павлюк // Фінанси країни. – 2006. – №9.

The article represents the socio-economic essence of human capital and the efficiency of investment in human capital.

Key words: human capital, investments, professional education, employment.

Отримано: 28.04.2017

УДК 331.101.38

В. М. Задорожний, студент 4 курсу економічного факультету

ЗАСОБИ І МЕТОДИ ПОЛІПШЕННЯ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У статті розглянуто різні засоби, методи та чинники, що впливають на мотивацію працівників. Проаналізовано етапи підвищення мотивації на підприємстві в умовах ринкової економіки.

Ключові слова: мотивація, мотиваційні процеси, професійна мотивація.

Проблема вдосконалення системи мотивації і стимулювання персоналу розробляється у економічній науці давно. Актуальність проблем вдосконалення мотивації, не заперечується ні наукою, ні практикою, тому що від чіткої розробки ефективної системи мотивації залежить як підвищення соціальної так і творчої активності конкретного працівника (менеджера, робочого), так і кінцеві результати підприємств різних організаційно-правових форм власності, та сфер діяльності. Мотивація, обумовлюючи поведінку і діяльність, впливає на професійне самовизначення, на задоволеність людини своєю працею.

Особливе місце у вивченні та розв'язанні даних проблем, висвітлено в працях таких фахівців з галузі мотивації персоналу як Веснин В.Р., Ансофф І.Л., Герчикова І.Н. та інших науковців. В наукових дослідженнях Мескона М.Х., Фалмера Р.М., Максимцова М.М. характеризується процес сучасних психологічних, професійних технологій, введення у навчальний процес механізму системного оновлення знань залежно від вимог сучасного ринку праці, надання працівникам розвиватися та реалізовуватися в процесі праці, тим самим підвищувати їхню мотивацію для більшої продуктивності.

Для мотивації праці, а по суті, для забезпечення потрібного рівня трудової активності персоналу доцільно: визначити набір цінностей, які будуть закладені в основу мотивування персоналу.

Характеризуючи засоби поліпшення мотивації праці, то вони об'єднуються в п'ять відносно самостійних напрямків: матеріальне стимулювання, поліпшення якості робочої сили, вдосконалення організації праці, залучення персоналу в процесі управління і не матеріальне стимулювання.

Перший напрям відображає роль мотиваційного механізму сплати праці в системі підвищення виробництва праці. Безумовно, мотиваційному механізму сплати праці надається велика роль, але постійне підвищення рівня оп-

лати праці не сприяє як підтриманню робітничої активності на належному рівні, так і росту виробництва праці. Застосування цього методу може бути корисним щодо досягнення короткострокових підвищень у виробництві праці. Врешті-решт відбувається певні непорозуміння або звикання до цього виду впливу. Однобокий вплив на робітників лише грошовими методами не може привести до довгострокового підвищення виробництва праці.

Хоча праця в нашій країні, на відміну від високорозвинених країн, на цей час розглядається лише як засіб заробітку, можна припустити, що потреба в грошах буде рости до певної межі, яка залежить від рівня життя, після якого гроші стануть умовою нормального психологічного стану, зберігання людської гідності. Для керівника велике значення має вміння розрізняти потреби працівників. Потреби більш низького рівня повинні задовольнятися до того, як потреба наступного рівня стане більш значимим фактором.

Наступний напрям поліпшення мотивації – вдосконалення організації праці – містить ставлення цілей, розширення функцій працівника, збагачення праці, виробничу ротацію, застосування гнучких графіків, поліпшення умов праці. Якщо правильно поставлена ціль, то її досягнення є мотивуючим засобом для робітника.

Розширення функцій працівника припускає внесення різноманітності в працю персоналу, тобто збільшення числа операцій, зроблених одним працівником. В результаті збільшується робочий цикл у кожного робітника, збільшується інтенсивність праці. Застосування цього методу доцільно у випадку незавантаженості працівників і їх власного бажання розширити коло своєї діяльності, в іншому випадку це може привести до різкого опору з боку працівників.

Збагачення праці припускає надавання людині такої праці, яка б давала можливість рости, творчості, відповідальності, самоактуалізації, включення в його обов'язки де-

яких функцій планування і контролю за якістю основної, а інколи й суміжної продукції. Цей метод доцільно застосовувати в сфері праці інженерно-технічних працівників.

Для масових робітничих професій краще за все використовувати виробничу ротацію, яка припускає чергування видів роботи і виробничих операцій, коли працівники на протязі усього дня періодично обмінюються місцями, що характерно переважно для бригадної форми організації праці.

Поліпшення умов праці одна з найгостріших проблем цього часу. Умови праці є не тільки потребою, а й мотивом, який примушує працювати з певною віддачею, можуть бути одночасно фактором і наслідком певного виробництва праці і його ефективності.

Слід виявити ще один бік цієї проблематики – низька робітнича культура працівників. Довгий час працюючи в незадовільних санітарно-гігієнічних умовах людина не вміє, та й не хоче правильно організувати своє робітниче місце. В останній час на українських передових підприємствах як експеримент почала поширюватися японська передова форма управління підприємством, одним з її компонентів є підвищення культури виробництва. Використання цих п'яти принципів праці є одним з елементів працівної моралі:

- ліквідувати непотрібні речі на місцях праці;
- правильно зберігати потрібні речі;
- постійно підтримувати чистоту та порядок на робочому місці;
- постійна готовність робочого місця до роботи;
- засвоїти дисципліну та дотримуватися перелічених принципів.

Стан робочого місця щоденно оцінюється побально. Працівники зацікавлені у постійній підтримці свого робочого місця в доброму стані, тому, що в цьому випадку тарифна частина його зарплатні збільшується на 10%. Застосування такої системи дозволяє підвищити рівень культури виробництва та сприяє зростанню виробництва праці.

Заробітна плата, включає основну (відрядну, почасову, окладну) та додаткову: премії, надбавки; доплати за важкі умови праці, сумісництво, підліткам, за роботу в святкові дні, за понаднормову роботу; за керівництво бригадою, оплата або компенсація за відпустку, що характеризують оцінку внеску працівника в результати діяльності підприємства. Вона повинна бути порівняна і конкурентоспроможна з оплатою праці на аналогічних підприємствах галузі та регіону. Безумовно, оплати праці відводиться велика роль, але постійне збільшення рівня оплати праці не сприяє як підтриманню трудової активності на належному рівні, так і зростанню продуктивності праці. Застосування цього методу може бути корисним для досягнення короточасних підйомів продуктивності праці. Таким чином може відбуватися певне накладення або звикання до цього виду впливу. Вплив на робітників лише гро-

шовими методами не може привести до тривалого збільшення продуктивності праці.

Щоб не дозволити втрату потенційного прибутку, менеджер повинен досягти максимальної віддачі від своїх підлеглих. Грамотно спроектована у випущену продукцію. Людина – істота соціальна, а значить, почуття співпричетності здатне викликати в ньому глибоке психологічне задоволення, воно так само дозволяє усвідомити себе як особистість.

В цьому і полягає підхід до мотивації, суть якої – вплив на психологічний стан працівника. Однак, ефективність цього підходу буде вкрай низькою, якщо працівник випробує потреби в задоволенні потреб нижчого рівня. Відповідно до посилок цієї теорії найкращий спосіб стимулювання до праці – економічна мотивація.

Ефективність методів керування зв'язаних з оцінкою результатів діяльності кожного працівника поступово підтверджується досвідом як закордонних, так і українських підприємств. Однак ті методи атестації, що застосовуються у нас в країні ще мають дуже багато недоліків, адже, коли від результатів атестації буде залежати щорічне коливання заробітної платні, то ці результати виявляться в центрі найбільшої уваги і можуть стати джерелами дуже серйозних конфліктів. Сподівається на появу абсолютно об'єктивних методів оцінки службової діяльності настільки складного об'єкту, як людина, поки що не доводиться.

Не існує єдиних методів мотивації персоналу, ефективних у всі часи і при будь-яких обставинах. Тобто, вибір конкретного методу мотивації повинен, у першу чергу, визначати загальну стратегію керування персоналом.

Список використаних джерел:

1. Герчикова І.Н. Менеджмент : підручник / І.Н. Герчикова. – М. : Банки і біржі, ЮНІТИ, 1995. – 470 с.
2. Глухів В.В. Основи : монографія / В.В. Глухів. – СПб. : Спец. література, 1995.
3. Комаров М.А. Менеджмент : підручник / М.А. Комаров. – М. : ЮНІТИ, 1998.
4. Максимцов М.М. Менеджмент : підручник / М.М. Максимцов. – М. : Банки і біржі, ЮНІТИ, 1998.
5. Мескон М.Х. Основи менеджменту : монографія / М.Х. Мескон. – М. : Справа, 1992. – 373 с.
6. Фалмер Р.М. Енциклопедія сучасного керування : підручник / Р.М. Фалмер. – М., 1992.

This article discusses various tools, methods and factors that influence the motivation of employees. The stages of increase of motivation at the enterprise in the conditions of a market economy are analyzed.

Key words: motivation, motivational processes, professional motivation.

Отримано: 28.04.2017

УДК 331.56:316.344.23-058.34(477)

І. А. Капустинська, студентка 3 курсу економічного факультету

ПРОБЛЕМИ БІДНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: ДИНАМІКА ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

У статті розглянуто основні аспекти щодо проблем бідності населення України. За результатами аналізу запропоновано основні шляхи подолання бідності та покращення якості життя населення в сучасних умовах.

Ключові слова: бідність, населення, безробіття, проблеми бідності, шляхи подолання бідності.

Постановка проблеми. Однією з основних проблем сучасного розвитку економіки країни є бідність, яка становить реальну загрозу для державного та суспільного благополуччя та набуває масового характеру. Бідність – це складне та багатоаспектне соціально-економічне явище, яке характеризує стан суспільного розвитку країни. Бідність, пов'язана з рівнем економічного розвитку та нерівністю у доступі до матеріальних та нематеріальних благ. Подолання бідності – глобальна проблема суспільства, в якому економічна нерівність населення залежить від механізму розподілу національного багатства між різними соціальними групами.

Аналіз досліджень і публікацій у яких започатковано вирішення проблеми. Питання подолання бідності продовжують активно досліджуватись вітчизняними та зарубіжними

науковцями. Вагомий внесок у вивчення цієї проблематики зробили такі вчені: Н. Ільчина, В. Куценко, Е. Лібанова, О. Палій, Ю. Саєнко, Л. Черненко та багато інших.

В Україні вирішення проблеми бідності є одним зі складових завдань соціально-економічної політики для побудови стабільної високорозвиненої держави. Шляхом впровадження та реалізації низки важливих програмних документів, прийнятих Верховною Радою та Урядом України, створено основи для подолання бідності населення в українському суспільстві.

Метою статті є дослідження проблем бідності та визначення пріоритетних напрямків щодо їх подолання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Боротьба з бідністю завжди була актуальною темою, актуальною настільки, що Європейський Союз 21 січня 2010 року офіційно відкрив Європей-

ський рік боротьби з бідністю й соціальною ізоляцією. Сімнадцятого жовтня у світі відзначають Міжнародний день боротьби з бідністю. Відповідна дата почала відзначатися з 1992 року, тобто бідність як глобальне соціальне явище існує в усіх країнах світу, й Україна – не виняток.

Бідність – це неможливість внаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу.

Це означає, що бідні верстви населення не можуть відповідно харчуватися, оплачувати житло та комунальні послуги, лікуватися та відпочивати, вчитися самі та забезпечити оплату навчання своїм дітям.

Проблеми бідності – це надзвичайно актуальна тема сучасності. Бідність визначається як соціальні відносини, що характеризуються відсутністю необхідних матеріальних засобів для того, щоб провадити «нормальне» (відповідно до прийнятих суспільних норм) життя. Виокремлюють два види бідності: абсолютна, коли людина не здатна задовольняти основні потреби в їжі, одязі, житлі за наявні доходи та відносно, коли особа не може дозволити собі жити так, як вона вважає, прийнятно у суспільстві. За даними дослідження «Соціальна нерівність», проведеного у рамках Програми міжнародного соціального дослідження (ISSP) 95% українців називають себе відносно бідними. Щоб визначити, чи перебуває людина за межею бідності, варто порівняти її загальний дохід чи дохід сім'ї із загальною вартістю споживчого кошика [5].

Для сучасної України бідність стала не тільки хронічним явищем, визначаючи спосіб життя більшої частини населення, але й фактором поляризації суспільства, його поділу на дуже заможних і дуже бідних при катастрофічному зменшенні середнього про шарку суспільства.

Тривалий час у країні спостерігався поступовий процес збідніння населення, проте нині відбуваються суттєві зміни, зумовлені передусім економічним спадом та бойовими діями на сході України, які мають значний вплив на різні сфери життя, зокрема соціальну. Тож рівень бідності зростає за всіма критеріями.

Однак бідність, спричинена подіями на сході, набула нової форми – раптової. Вона настає у разі втрати всього майна та джерел для існування, тобто людина в один момент, маючи певний рівень достатку, його втрачає і стає бідною. Така форма бідності вже мала всеосяжні масштаби в історії незалежної України.

Також можна виокремити групу людей, які переживають раптову бідність найгостріше – це внутрішньо переміщені особи (ВПО). Найбільше раптово бідними стали жителі регіону ведення АТО. До бойових дій вони мали певні соціально визнані блага: майно (квартиру, автомобіль, дачу), роботу, стабільний заробіток, освіту, що давало можливість відносити себе до середнього класу. Після початку збройного конфлікту вони втратили все, що мали, і стали раптово бідними. Йдеться і про тих, хто виїхав, набувши статусу внутрішньо переміщених осіб, і тих, хто залишився. Такий розподіл не має значення, оскільки з обох боків лінії розмежування умови життя людей значно погіршилися [4].

Основними причинами виникнення та поширення бідності в Україні є безробіття, низький рівень оплати праці та пенсійного забезпечення, заборгованість із заробітної плати і соціальних виплат, які мають економічне та кримінальне підґрунтя. За даними державної служби зайнятості станом на 1 січня 2017 року кількість зареєстрованих безробітних становлять 429,0 тис. осіб, з них отримують допомогу по безробіттю 351,2 тис. осіб. Середній розмір допомоги за місяць становить 2015 грн. Кількість зареєстрованих безробітних за статтю та місцем проживання за січень 2017 року становлять: жінки – 211,5 тис. осіб; чоловіки – 217,5 тис. осіб; міське населення – 224,5 тис. осіб; сільське населення – 204,5 тис. осіб [3].

Бідність є наслідком багатьох взаємозалежних соціальних факторів, серед яких:

- економічні – падіння доходів населення, низька заробітна плата, безробіття;
- соціальні – інвалідність, старість, хвороби, дитяча бездоглядність;
- демографічні – неповні родини, молодь і старше покоління зі слабкими позиціями на ринку праці.

Створення нових робочих місць, забезпечення підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації працездатного населення може значно зменшити рівень бідності в країні. Проте деяка частина безробітних насправді не є бідною, тому що вона вже встигла пристосуватися до сучасних економічних умов і знайшла собі джерела заробітку поза зареєстрованим сектором економіки. Також бідність пов'язана з існуванням такої категорії людей, які не можуть заробляти через вік або стан здоров'я. У свою чергу, наслідками бідності в Україні є низький рівень народжуваності, погіршення здоров'я, неможливість отримання якісної освіти, масовий еміграційний вплив економічно активного населення за кордон. Крім цього, в Україні починає формуватися хронічна бідність. Результатом цього може стати бідність наступних поколінь через не змогу отримати належну професійно-освітню підготовку, що призведе у майбутньому до їх низької конкурентоспроможності на ринку праці. Ще однією причиною бідності є відсутність можливостей або несформованих самих потреб, що є результатом низьких соціальних стандартів. Життя у бідності стає звичкою, що трансформує психологічне сприйняття людиною реальності.

Українська бідність має цілий ряд специфічних особливостей:

- низький рівень життя населення у цілому;
- психологічне неприйняття економічної нерівності;
- висока питома вага людей, що рахують себе бідними;
- поширеність бідності серед працюючого населення [1].

До найважливіших потреб людини, які найбільш чітко характеризують бідність у країні, відносять такі: можливість вести здоровий спосіб життя, якісне медичне обслуговування, доступність якісної освіти, побутові умови для нормального життя, доступ до зайнятості у відповідності з набутою освітою і кваліфікацією. Навіть люди з однаковим доходом можуть мати різні можливості для забезпечення основних потреб життя. Так, люди з малих міст і селищ мають менший доступ до отримання якісної освіти, до якісного медичного обслуговування, комунально-побутових послуг, ніж жителі великих міст.

Підсумовуючи вищевказане можна виділити основні причини бідності:

- низький рівень соціальних стандартів і гарантій (занижений розмір прожиткового мінімуму – 1544 грн., відтак, і мінімальної зарплати – 3200 грн., розмірів державної соціальної допомоги, застосування в законодавстві показника «рівень забезпечення прожиткового мінімуму») [6];
- недосконалість податкова система (великий розрив між сплатою податків багатими та бідними громадянами; відсутність неоподаткованого мінімуму на доходи громадян, що призводить до суттєвої податкової дискримінації щодо працюючих громадян; податкова дискримінація в оподаткуванні трудових доходів у вигляді зарплати порівняно з оподаткуванням нетрудових доходів);
- заборгованість із виплати заробітної плати (станом на 1 січня 2017 року – 1791,0 млн. грн.);
- високий рівень безробіття серед молоді та осіб передпенсійного віку.

Бідність – це комплексна проблема, а її подолання є довготривалим процесом. Оптимальним варіантом розв'язання цієї проблеми є поєднання активної соціальної політики, спрямованої на відновлення і зростання зайнятості та створення умов для гідної праці, з ефективною підтримкою найуразливіших верств населення.

Розв'язання проблеми передбачається за такими напрямками:

- відновлення виробництва та стимулювання економічного зростання;
- сприяння зайнятості населення та розвитку ринку праці;
- удосконалення механізму оплати праці та соціального діалогу як основних чинників створення умов для гідної праці;
- розвиток системи соціального страхування;
- удосконалення пенсійної системи;
- реформування системи соціального захисту;
- соціальна підтримка сімей, дітей та молоді;
- поліпшення медичного обслуговування населення [2].

Висновки. За результатами дослідження можна зробити наступні висновки. Бідність – суспільно-економічна проблема, яка вимагає практичних дій щодо її зменшення, потребує об'єктивної та всебічної наукової оцінки поширення бідності в українському суспільстві з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Головна проблема бідності – це низький рівень доходів. Існує два шляхи скорочення бідності. Перший – це активний спосіб, тобто підвищення доходів працюючих, другий – пасивний через підвищення соціальної допомоги.

Отже, подолання бідності має здійснюватися за рахунок фінансових інструментів, що є важливим елементом як для підвищення рівня життя населення, так і для розвитку економіки країни. Використання запропонованих шляхів подолання бідності дозволить зменшити число бідних та покращити умови життя населення, що в подальшому сприятиме зниженню рівня бідності в Україні.

Список використаних джерел:

1. Лібанова Е.М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу : монографія / Е.М. Лібанова. – К. : КНЕУ, 2008. – 328 с.

2. Сітнікова Н.П. Реалії та шляхи подолання бідності в Україні / Н.П. Сітнікова // Економіка України: інвестиційно-інноваційні проблеми розвитку : колективна монографія / за ред. В.Ф. Беседіна, А.С. Музиченка. – К. : НДЕІ, 2012. – С. 123-131.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.org.ua>.
4. Афанасьєва Л. Бідність в Україні: міжнародний та регіональний вимір / Л. Афанасьєва, М. Пересунько та ін. // Матеріали засідання круглого столу «Реалії та перспективи подолання бідності в Україні». – К., 2010. – 35 с.
5. Саєнко Ю.І. Україна: проблема бідності [Електронний ресурс] / Ю.І. Саєнко. – Режим доступу: http://universum.lviv.ua/previous-site/archive/journal/2002/sayenk_11.html.
6. Закон України «Про Державний бюджет України на 2017 р.» // Відомості Верховної Ради. – 2017. – №3. – С. 31.

The article discusses the main aspects concerning poverty in Ukraine. Based on the analysis the main ways of combating poverty and improving the quality of life in the modern world.

Key words: poverty, people, unemployment, the problem poverty, ways to overcome poverty.

Отримано: 28.04.2017

УДК 338.488.2:640.443(477)

Я. В. Колбут, студентка 2 курсу економічного факультету

АКТУАЛЬНІСТЬ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ БАРИВ В УКРАЇНІ

У статті описані найвідоміші концептуальні бари України. Також проаналізовано їх діяльність і показано їх переваги над звичайними. У статті викладено головні перспективи їх подальшого впровадження в Україні.

Ключові слова: бар, дизайн закладу, фан-бар, кафе-бар.

Бар – це заклад ресторанного господарства, в якому реалізуються напої та закуски. Походить від «бар», що означало прилавок, на якому продавали напої і викладались склянки. За асортиментом продукції розрізняють бари: загального призначення та спеціалізовані – десертні, вітамінні, молочні, пивні; за призначенням – танцювальні, диско-бари, ігрові (кегельбан). Обслуговування в них організують за барною стійкою або за стійкою та столами [1, с.213].

Були часи, коли бари не відрізнялися один від одного. Однотипні заклади з безліким дизайном пропонували майже однакові послуги та напої. У наші дні, споживачі хочуть відвідувати гарні заклади, які коштують їхніх грошей. І тому настав час концептуальних барів, які прагнуть відповідати потребам клієнтів. Хороший дизайн інтер'єру може зробити для бару чи ресторану навіть більше, аніж смачні страви та хороший персонал. Дослідження показують, що 40% відвідувачів надають перевагу не стравам та напоєм, а дизайну та простоті закладу. Кожен бар володіє своїм індивідуальним неповторним дизайном та асортиментом. Найбільше в такому барі приваблює оригінальність. І не обов'язково реалізовувати грандіозні плани, неординарна роздінка допоможе зробити заклад неповторним і популярним. Практично всі бари так чи інакше схожі один на одного. Незважаючи на зміну інтер'єрів, їх старомодність або ультрасучасність, демократичність або вишуканість, все це зазвичай незабаром зникає з пам'яті. Незвичайність барам дає їх неповторний дух, усвідомлення того, що це унікальне місце хотів би потрапити кожен [2, с.112].

На основі проведених досліджень встановлено, що Україна також в цьому новому для неї тренді. Все частіше можна побачити нові бари з незвичайним дизайном, які завойовують натовп прихильників. На даний час у Києві та Львові одним з таких оригіналів є фан-бар «Банка». Інтер'єр «Банки» дуже простий і схожий на дачу. У подібному інтер'єрі можна відчувати себе як вдома. Подача будь-яких страв і напоїв також відбувається виключно в скляних банках. Ця атмосфера і елементи того, що раніше можна було дозволити собі виключно вдома, формують відчуття доброзичливості і свободи, яка зараз притаманна «Банкам». Цьому сприяє і підбір страв – тут тобі і солянка, і суп-пюре зі шпинату, і плов, і банош [3].

Не можна не згадати інтер'єр славновісної «Криївки» у м. Львові. Щоб потрапити в цей бар, відвідувачі з різних країн Європи за декілька місяців резервують столики. «Криївка» є

гордістю країни. Стіни, столи, стеля, підпори – усе з грубо тесаних дерев'яних колод. Під шатровою стелею – великі фотографії, які зображують побут вояків Української Повстанської Армії в лісі. На стінах – газові лампи, ватники, копії німецьких листівок і плакатів. Посуд специфічний – бляшаний. Резервують стіл тут за допомогою німецької гранати з написом «Чекаємо гостей». Постійним клієнтам у «Криївці» видають особистий іменний ключ, яким можна відчиняти вхідні двері у будь-який час. З допомогою ключів тут формують систему лояльності до клієнта [4].

Оригінальним є абсент-бар «Палата № 6» у Києві. Справжня психіатрична лікарня, куди відвідувачі приходять заліковувати свої душевні рани. Допомагають у цьому офіціантки-медсестрички: з величезного шприца вводять «пацієнтам» алкогольну ін'єкцію прямо в рот. Все по-справжньому: на вхідних дверях – решітка, стіни оббиті м'якими подушками, урологічний кабінет тут замість туалету, а атмосфера – фірмовий дурдом. Найекстремальніший коктейль – «Камікадзе». На бажаних надягають військові каски і підпалюють на них спирт. До цього розважального закладу варто захопити фотоапарат. Дуже незвичайне кафе Києва.

Згадати молодість можна в Одесі відвідавши кафе-бар «Общага №1». Інтер'єр відповідає назві, виконаний у стилі студентського гуртожитку. Саме ім'я знаменитого на весь світ одеського електротехніка Василя Івановича Дідріхсона стало основою інтер'єру кафе. Обшарпані стіни, заліковки, підручники та валізи – головні атрибути інтер'єру. Меблями тут служать невеликі столики і дивани. Фасад закладу прикрашений яскравими малюнками і «студентськими» написами. Спокійна музика – дуже знайома композиції в нових незвичайних обробках додають невловимий шарм і атмосферу студентського життя минулих років. Страви кухні являють собою поєднання європейської і одеської кухні. Дуже люблять тут гуляти саме зустрічі випускників. Люди, які не бачилися 10-20 років, не тільки можуть побачити один одного, але й зануритися в минуле завдяки закладу. Це свого роду машина часу, яка допомагає повернутися в кращі роки студентського життя [5].

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що сучасний бар навіть віддалено несхожий на бари, які вперше з'явилися у вісімнадцятому столітті на Дикому Заході в Америці. Поступово вони стали набувати все більш вагому роль в організації відпочинку населення. З

плином часу широку популярність стали набувати концептуальні бари, які своїм інтер'єром викликають інтерес у відвідувачів. В Україні такі заклади поширені у великих туристичних центрах, насамперед у Києві, Львові, Одесі та Харкові. Бари такого типу приваблюють туристів своєю оригінальністю та незвичайністю. Тому впровадження концептуальних закладів харчування може стати одним з кроків до збільшення кількості туристичних потоків в Україні.

Список використаних джерел:

1. Організація обслуговування у закладах ресторанного господарства : підручник [для вищ. навч. закл.] / за ред. Н.О. П'ятицької. – 2-ге вид. перероб. та допов. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 584 с.
2. Ростовський В.С. Барна справа / В.С. Ростовський, С.М. Шамян. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 395 с.

3. 16 незвичайних ресторанів і кафе Києва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ua.igotoworld.com/ua/article-704_neobichnie-restoranu-kieva.htm.
4. 16 НЕЗВИЧАЙНИХ КАФЕ І РЕСТОРАНІВ ЛЬВОВА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://firtka.if.ua/?action=show&id=89212>.
5. ТОП-10 українських ресторанів, куди приходять не за їжею. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://znaj.ua/news/regions/35695/top10-ukrayinskih-restoraniv-kudi-prihodiyat-ne-za-yizheyu.html>.

The article describes the most well-known concept bars in the Ukraine. Also analyzed their work and shown their advantages over conventional. The article describes the main perspectives of their further implementation in Ukraine.

Key words: bar, the design of institutions, fun-bar, cafe-bar.

Отримано: 28.04.2017

УДК 331.225.3

Д. Л. Конейкін, магістрант економічного факультету

МАТЕРІАЛЬНЕ СТИМУЛЮВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА: НЕДОЛІКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Проаналізовано та запропоновано використання зарубіжного досвіду матеріальної мотивації персоналу, який дійсно заслуговує на увагу і широке практичне застосування.

Ключові слова: мотивація, стимулювання, підприємство, персонал.

Відновлення стимулюючої ролі заробітної плати з метою посилення мотивації до праці стає нагальною необхідністю, активним важелем у майбутньому механізмі мотивації до праці, який буде спонукати працівників поліпшувати результативність праці, підвищувати ефективність реалізації накопиченого трудового потенціалу. Це особливо важливо в сучасних умовах, зорієнтованих на ринковий механізм господарювання.

Проблемі мотивації та стимулювання праці в підприємствах, її теоретичними, методологічними та практичними проблемами займалися і займаються такі зарубіжні вчені, як Е. Лараз, Дж. Малкомс, Р. Марра, А. Маршал, Г. Бейкер і вітчизняні науковці: Д. Богиня, О.А. Бугуцький, О. Грішнова, В.С. Дієсперов, Я. Крушельницька, А. Колот, М.Й. Малік, І. Петрова, І. Бондар, О. Таряник.

Вітчизняні економісти доклали багато зусиль для розробки та впровадження нових систем матеріального стимулювання праці. Разом з колегами з інших країн СНГ вони наполегливо шукали шляхів підвищення ефективності виробництва і робили це також через механізм розподілу знову створеної вартості як одного з елементів системи стимулів до продуктивності праці.

Пропоновані системи досить успішно розв'язували поставлені перед ними завдання. Так, використання відрядної системи оплати праці забезпечило у свій час збільшення виробництва валової продукції; акордно-преміальної – нарощування виробництва та посилення відповідальності за комплекс робіт, певну економію грошово-матеріальних коштів; оплати від валового доходу – підвищення обсягів виробництва при одночасному зменшенні витрачених ресурсів. Еволюційно вони змінювали одна одну.

Ефект використання тієї чи іншої системи оплати праці проявляється за певного рівня матеріального стимулювання. Коли рівень заробітної плати низький, працівника перестає цікавити, за якою системою йому нараховують оплату, головним для нього є бажання отримати цю мізерну плату і якщо можна, то будь-яким шляхом хоч трохи її підвищити. У системі стимулів до праці важливо виділити декілька головних чинників, на які слід перенести основну вагу матеріального стимулювання. На сьогодні це – оплата праці, система преміювання, службова кар'єра (певною мірою впливає на перші два елементи).

Преміювання робітників на підприємстві є одним із головних способів матеріального стимулювання. Міністерством праці та соціальної політики України за допомогою Науково-дослідного інституту соціально-трудових відносин розробив. «Рекомендації щодо визначення заробітної плати в залежності від особистого внеску працівника в кінцевий результат роботи

підприємства». Згідно з ними положення про преміювання робітників підприємства розроблюються роботодавцем або уповноваженим ним органом, узгоджується з профспілками та включаються до колективного договору.

Для забезпечення стимулюючого впливу систем преміювання на ефективність праці робітників потрібно дотримуватись деяких вимог:

- визначитися з метою преміювання, яка може полягати у: підвищенні технічного рівня та якості продукції, продуктивності праці та обсягів реалізації (при великому попиті на продукцію);
- зниженні собівартості продукції через економію усіх видів витрат;
- встановлювати показники преміювання, які залежать від результатів праці тих або інших груп або категорій робітників;
- кількість показників не повинна перевищувати двох-трьох;
- умови та показники преміювання не повинні суперечити один одному, щоб поліпшення одних показників не викликало погіршення інших.

За нових економічних умов, що сьогодні мають місце на Україні набуває реального значення застосування зарубіжного досвіду матеріального стимулювання персоналу, який донедавна мав для нас суто інформаційний, пізнавальний характер. Потрібно зазначити, що нині далеко не всі підприємства можуть скористатися наданими правами в галузі оплати праці, передовим зарубіжним досвідом і запровадити найбільш раціональні підходи до побудови тарифної системи, вибору форм і систем заробітної плати, застосувати прогресивні норми трудових затрат. Перешкодою є низка причин об'єктивного і суб'єктивного характеру. На нинішньому етапі трансформації економіки на організацію заробітної плати, рівень та динаміку останньої впливають чинники, які у звичайних, нормальних умовах взагалі не стосуються стану оплати праці.

З огляду на те, що методи матеріальної мотивації в зарубіжних країнах здебільшого носять «інтернаціональний» характер, можна виділити найбільш суттєві складові цього досвіду:

- Відсутність шаблонного мислення, повна самостійність і простір для експерименту, необмежене право вибору в рамках дозволеного законом.
- Об'єктивна зацікавленість у сприятливій перспективі власника, менеджера, найманого працівника.
- Використання тарифної системи як інструменту диференціації оплати праці залежно від складності, умов праці, відповідальності за роботу, що виконується, в різноманітних її модифікаціях.

- Переважне застосування почасової форми заробітної плати в різних її модифікаціях.
- Поважне ставлення до нормування праці як важливого засобу його організації.
- Почасова форма оплати праці як головна в зарубіжній практиці і відрядна, що є другорядною, мають багато найрізноманітніших систем застосування.
- Пріоритет якісних показників підтверджується також яскраво вираженою перевагою в оплаті розумової праці порівняно з фізичною.
- Стійка тенденція до індивідуальної заробітної плати, що базується на оцінці заслуг.
- Підвищення значення кваліфікації, знань персоналу. Значного поширення набула система «оплати за кваліфікацію».

Поширення застосування нетрадиційних методів матеріального стимулювання персоналу. Позиції будь-якої фірми на ринку значною мірою залежать від того, як використовується творчий потенціал кожного працівника.

За оцінкою фахівців західних фірм, запровадження значених форм матеріального стимулювання сприяє формуванню у персоналу підприємницького мислення, зацікавленості у розвитку фірми, залучення до процесу прийняття рішень. Це, в свою чергу, позитивно впливає на підвищення продуктивності праці, зниження витрат фірми, покращення якості продукції.

УДК 005.951:005.52

В. В. Кратасюк, студентка 1 курсу економічного факультету

ОРГАНІЗАЦІЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Наведено шляхи вирішення проблем заробітної плати на підприємствах та запропоновано нові підходи до формування ефективної системи оплати праці за рахунок посилення мотивації персоналу, а також впровадження системи «участь у прибутках», вирішення проблем диференціації та невідповідності заробітної плати із рівнем кваліфікації.

Ключові слова: система оплати праці, заробітна плата, мотивація персоналу, продуктивність праці.

Постановка проблеми. Заробітна плата як основна частина доходів населення відіграє центральну роль у реалізації ринкових відносин і тим самим виступає найважливішим елементом відтворення суспільного життя та є одним із головних чинників ефективності економіки та її зростання. Рівень заробітної плати значною мірою визначає якість життя населення і є необхідною умовою розвитку всієї економіки. Тому організація ефективної системи оплати праці є однією з найважливіших проблем ринку праці в Україні. Актуальність теми полягає в тому, що організація оплати праці є однією з найбільш розповсюджених проблем трудових відносин. Від її вирішення багато в чому залежить не лише рівень оплати праці робітників, але й результати господарської діяльності підприємства загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми заробітної плати на підприємстві приділяли увагу багато відомих вчених, зокрема: Бондар І.М., Войнаренко М.П., Волгін М.В., Герасименко О.В., Парфьонова І.І., Осовий Г.В., Фокін Ю.М., Ярошенко Г.В. та ін.

Мета дослідження – вирішення проблем заробітної плати на підприємствах та виявлення нових підходів до формування ефективної системи оплати праці робітників.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап ринкових перетворень, який переживає Україна, вимагає нової ідеології формування системи оплати праці, що має стати одним із головних стимулів підвищення продуктивності праці й ефективності управління. Низька заробітна плата та несвоєчасна виплата негативним чином позначаються на ставленні працівників до своїх прямих обов'язків і є одним із мотивів вимушеної вторинної зайнятості. Тому завданнями і шляхами реформування заробітної плати є створення кожній працездатній людині необхідних умов для життя та забезпечення реалізації відтворювальної, регулюючої і стимулюючої функції заробітної плати [1, с.44].

В умовах ринкової економіки з організацією оплати праці на підприємстві пов'язано вирішення подвійного завдання [2, с.76]:

Наведене дає змогу переконалися у тому, що зарубіжний досвід матеріальної мотивації персоналу дійсно заслуговує на увагу і широке практичне застосування. Однак необхідно зважати і на те, що на підприємствах України склалися багаторічні традиції, свій досвід матеріального стимулювання персоналу, який не можна повністю ігнорувати. Тому на нинішньому етапі найбільш прийнятним є поєднання і доповнення вітчизняного і зарубіжного досвіду в сфері матеріальної мотивації персоналу.

Список використаних джерел:

1. Богиня Д.П. Актуальні проблеми регулювання доходів і організації оплати праці на етапі трансформації економіки України / Д.П. Богиня // Україна:аспекти праці. – 2000. – №6. – С. 3-5.
2. Кармін М.І. Теоретичні аспекти стимулювання праці в умовах фінансової нестабільності / М.І. Кармін // Фінанси України. – 2000. – №2. – С. 3-9.
3. Колот А.М. Теоретичні й прикладні аспекти впливу заробітної плати на трудову діяльність / А.М. Колот // Україна: аспекти праці. – 2000. – №8. – С. 8.

Analyzed and proposed use of foreign experience financial motivation of staff that really deserves attention and wide application.

Key words: motivation, incentives, company, personnel.

Отримано: 28.04.2017

- 1) гарантувати оплату праці кожному робітнику відповідно до результатів його праці та вартості робочої сили на ринку праці;
- 2) забезпечити працевластеві досягнення в процесі виробництва такого результату, який дозволив би йому відшкодувати витрати та одержати прибуток.

Тим самим через організацію заробітної плати досягається необхідний компроміс між інтересами працевластця та працівника, що сприяє розвитку відносин соціального партнерства між двома рушійними силами ринкової економіки.

Середня заробітна плата в Україні є значно нижчою, ніж у інших країнах. Для прикладу, слід розглянути середньомісячну заробітну плату в країнах СНД. Так, у 2012 році в Україні вона становила 378,5 доларів США, тоді як у Білорусії – 446,9 доларів США, у Азербайджані – 504,1 доларів США, у Казахстані – 677,9 доларів США та у Російській Федерації – 859,0 доларів США. Також важливим показником, який характеризує оплату праці виступає заробітна плата за регіонами України. Найбільшу середньомісячну заробітну плату у 2012 році отримували працівники міста Київ – 4 607 гривень, працівники Донецької області отримували – 3 496 гривень, Київської – 3 157 гривень, Луганської – 3 090 гривень, Харківської – 2 753 гривні [3].

Ураховуючи той факт, що більшість вітчизняних підприємств не мають сьогодні фінансових коштів для значного підвищення заробітної плати, необхідно, в першу чергу, посилити мотивацію персоналу підприємств до праці. Щоб підвищити зацікавленість персоналу до роботи, потрібно встановити систему бонусів та премій як річних, так і квартальних. Наприклад, це можуть бути премії за виконання плану поставки продукції, підвищення обсягу продажів товарів, приріст обсягів відвантажень продукції тощо. За умови ефективної прибуткової роботи підприємства кожний працівник повинен одержувати певну винагороду, за допомогою якої формується почуття приналежності до загальної справи та з'являється зацікавленість у процвітанні підприємства.

Величина премії працівника однаковою мірою повинна залежати від рівня індивідуальної заробітної плати (відповідно до його професійно-кваліфікаційного рівня), від результатів діяльності всього підприємства і від особистої активності працівника. Преміювання працівників забезпечує підвищення результатів діяльності підприємства, а отже, і збільшення прибутку, який, у свою чергу, створює базу економічного розвитку держави в цілому [1, с.46].

Перед керівниками організацій повинне стояти завдання організувати робочий процес, а також його оплату так, щоб кожен робітник та службовець намагався покращувати якість виконання та продуктивність праці, знаючи, що кращі результати його роботи сприяють більшій винагороді. Необхідно змусити кожного робітника відчувати себе не індивідумом, а частиною колективу, адже продуктивність праці відділу зростає у декілька разів за умов збільшення продуктивності не конкретного працівника, а колективу в цілому. Така система буде стимулювати працівників до кращого та ефективнішого виконання своїх зобов'язань, допоможе максимально реалізувати свій фізичний чи інтелектуальний потенціал, а також сформує довгострокову прихильність працівників до підприємства та буде запобігати «перетіканню» персоналу з однієї організації в іншу.

Для сучасної економіки більшою мірою підходять системи оплати праці, що базуються на участі в прибутках та розподіленні доходів. Сутність гнучкої системи оплати праці «участь в прибутках» полягає в тому, що за рахунок попередньо встановленої частки прибутку формується преміальний фонд, із якого працівники отримують регулярні виплати. Розмір виплат залежить від рівня прибутку, загальних результатів виробничої та комерційної діяльності підприємства. Але ця система має ряд недоліків: відповідний розмір премій залежить від багатьох факторів, які найчастіше не залежать від робітників підприємства; для робітників великих підприємств важко оцінити, який внесок вони зробили своєю роботою на розмір прибутку [4, с.139].

Ще однією проблемою ринку праці є те, що спостерігається перерозподіл зайнятості в сторону некваліфікованої робочої сили. Чисельність працівників найпростіших професій зросла на 43,2% при скороченні чисельності кваліфікованих та освічених працівників. Майже п'ята частина працівників зайнята на посадах, що не відповідають їхньому рівню освіти, а відповідно і рівню заробітної плати. Кожен двадцять третій працівник з вищою освітою в Україні зайнятий на роботі, яка такого рівня освіти не потребує [2, с.82].

Як свідчить досвід іноземних країн, вирішенням проблеми невідповідності заробітної плати із рівнем кваліфікації може слугувати зміна орієнтації підприємців і менеджерів у сфері стимулювання праці з кількісних на переважно якісних показники діяльності. Тобто, пріоритет якісних показників повинен виражати переваги в оплаті розумової праці порівняно з фізичною. Так, у 2010 році заробітна плата працівників розумової праці в середньому перевищує заробіток працівників з фізичною у Німеччині – на 20%, Італії та Данії – на 22%, Люксембурзі – на 44%, Франції та Бельгії – на 61% [5, с.170].

Також актуальною проблемою оплати праці є її диференціація. На сьогодні в нашій країні в галузях, де працюють найбільш кваліфіковані працівники (освіта, охорона здоров'я тощо) середньомісячна заробітна плата значно нижче середньої зарплати по країні. За останні десять років

абсолютними лідерами за темпами зростання заробітної плати були не ті види діяльності та галузі, які визначають прогрес держави, а ті, які пов'язані або з монопольним становищем галузі або з фінансовими структурами.

Для вирішення проблеми диференціації рівня заробітної плати потрібно вдосконалити тарифну систему та запровадити нормування праці. Досвід країн з розвинутою ринковою економікою свідчить про переважне застосування єдиних тарифних ставок для працівників, фахівців і службовців. Що стосується «технології» побудови єдиних тарифних ставок, їх різноманітності, то для зарубіжної практики характерна строкатість [5, с.174]. Кожна галузь, як правило, розробляє свої тарифні сітки, які, у свою чергу, модифікуються на рівні фірм. Тарифна ставка повинна визначатися на основі врахування віку, стажу, кваліфікації (розряду або категорії) та результативності праці.

Висновки і пропозиції. Отже, на сьогоднішній день у нашій країні існує велика кількість невирішених питань і протиріч у сфері оплати праці. Оптиміальними шляхами вирішення проблем оплати праці є: посилення мотивації працівників підприємств до праці за рахунок введення системи премій та бонусів; бажання кожного працівника відчувати себе частиною колективу; впровадження систем, що базуються на участі в прибутках та розподіленні доходів; удосконалення тарифної системи та запровадження нормування праці. Можна зазначити, що заробітна плата – це винагорода, визначена сума грошей, що виплачується працівнику за виконану ним роботу залежно від його кваліфікації, складності роботи та умов праці, а реалізація названих пропозицій зможе вдосконалити організацію оплати праці на вітчизняних підприємствах. А отже, пошук нових рішень та глибоке вивчення західного досвіду в найближчому майбутньому можуть підвищити зацікавленість працівників до високопродуктивної праці.

Список використаних джерел:

1. Потриваєва Н.В. Стан та проблеми застосування форм і систем оплати праці в Україні / Н.В. Потриваєва // Інноваційна економіка. – 2010. – №7. – С. 43-46.
2. Войнаренко М.П. Проблеми оплати праці за умов ринкових відносин / М.П. Войнаренко // Вісник ХНУ. – 2006. – №5. – С. 75-86.
3. Праця України у 2012 році. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2013/sb/07_13/zb_prU_2012.zip. – Назва з екрану.
4. Покатаєва О.В. Шляхи вдосконалення системи оплати праці на підприємстві / О.В. Покатаєва // Держава та регіони. Серія: Економіка і підприємництво. – 2010. – №3. – С. 139-141.
5. Баран Р.М. Досвід закордонних країн у системі мотивації та стимулювання персоналу / Р.М. Баран // Регіональна економіка. – 2005. – №1. – С. 169-176.

In the present article the theoretical basis solutions to the problems of salary at enterprises are presented and new approaches are offered to forming an effective system of remuneration of labour due to raising of motivation of personnel, introduction of the system «participating in the income», solutions to problems of differentiation and disparity of salary with the level of qualification.

Key words: system of wages, salaries, staff motivation, productivity.

Отримано: 28.04.2017

УДК 331.76:334.72

О. В. Кріль, студентка 1 курсу економічного факультету

ЗНАЧЕННЯ ВЕДЕННЯ ПЕРЕГОВОРІВ У РЕЗУЛЬТАТАХ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджується сутність переговорів, правильність їх ведення з метою досягнення успіху у підприємницькій діяльності, розглянуто основні правила проведення переговорів.

Ключові слова: ведення переговорів, підприємницька діяльність, правильність переговорного процесу.

Постановка проблеми. Проблематика правильного ведення переговорів у всіх її аспектах є надзвичайно актуальною темою. Саме вміння домовитись із співрозмовником під час прийняття важливого рішення, може сприяти роз-

витку підприємства в майбутньому, що є важливо для кожного підприємця в цілому. Вміння сформулювати ціль для досягнення успіху це одне, а правильно донести її до ділового партнера, ще й з метою досягнення вигоди зовсім ін-

ше. Саме тому так важливо знати правила правильного ведення переговорів у підприємницькій діяльності.

Проблема є актуальною як і в Україні так і далеко за її межами адже переговори супроводжують нас у будь-якій галузі економіки. Ведення переговорів на міжнародному рівні, укладання договору між компаніями, співбесіда під час прийняття на роботу – усе це супроводжується домовленістю двох сторін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переговорний процес та етику ведення переговорів досліджували Уільям Юрі, Рональд Фішер, Кейт Ферраці, Гевін Кеннеді, а також Шеретов С.Г., Винославська О.В. та інші.

Мета дослідження. Ознайомити з основними правилами проведення переговорів та дослідити їх взаємозв'язок із підприємницькою діяльністю.

Виклад основного матеріалу. Переговори являють собою певну форму взаємозв'язку між людьми, яку призначено для досягнення угоди, коли обидві сторони мають однакові або протилежні інтереси. Щоб їх розпочати, передусім, потрібно зацікавити свого співрозмовника. В даному випадку – партнера по бізнесу. Гаррі А. Оверстріт у своїй науково-популярній книзі «Мотивація людської поведінки» писав: «Наші дії випливають з того, чого ми дійсно бажаємо... й найціннішою порадою, яку можна дати щодо вирішення якоїсь дії – чи то в бізнесі, у школі або в політиці – це передусім викликати в цієї особи палке бажання». Є тільки один спосіб впливати на людей – це розмовляти з ними тільки про те, про що вони хочуть [1, с.39].

Справді, під час процесу ведення переговорів дуже важливо зацікавити співрозмовника, викликати бажання вислухати ваші пропозиції, розглянути позитивне та негативне для обох сторін. Коли людина з якою ведеться бесіда не зацікавлена у вашій пропозиції, то дуже мала ймовірність того що вона прийме вашу пропозицію до уваги. Отже, етапи переговорів пов'язані не тільки з послідовністю у часі, але й загальним сюжетом, своїм внеском у остаточний результат. Звісно, потрібно намагатися досягти максимуму у будь-яких переговорах, але також потрібно розуміти що не завжди вони можуть бути успішними. Деякі «експерти» стверджують, що хороший перемовник повинен вміти «продати сніг білим ведмедям». Для цього варто дотримуватись деякої інструкції. По-перше, варто з'ясувати для себе, для чого вам потрібне те, про що ви просите, і для чого іншій стороні потрібно те, про що просить вона. По-друге, думайте про весь діапазон варіантів, а не тільки про ваші позиції. По-третє, ми ведемо переговори, тому що речі мають для нас неоднакову цінність. По-четверте, ніщо не замінить тактовну, скромну поведінку. По-п'яте, дізнавайтесь більше про підприємства, організації, біографію людей, з якими ви ведете переговори. По-шосте, не забувайте використовувати умовні речення (якщо... то...) у своїх пропозиціях, як у гіпотетичних, так і в конкретних. По-сьоме, пам'ятайте, що у вас є можливість чи, радше, обов'язок відмовитися від угоди, яка не відповідає вашим інтересам. По-восьме, ставтеся до всіх, з ким працюєте, з якомога більшою повагою. По-дев'яте, завжди робіть усе можливе, а іноді й неможливе, щоб виконати умови договорів, про які ви домовились. По-десяте, якщо ви не можете знайти вихід із конфлікту і вам здається, що він не має вирішення, потрібно виходити з принципу, що домовитися (і передомовитися!) можна завжди [2, с.319].

Перед тим як проводити переговори потрібно з'ясувати чого саме ми хочемо, щоб чітко донести до співрозмовника свої цілі та розуміти важливість отримати бажане. Дотримуватись етикету та поводитись тактовно та скромно не завжди достатньо. Варто більше дізнатись про підприємства та організації з якими ведеться співпраця. Ніколи не варто впадати у відчай, варто пам'ятати, що завжди можна домовитись, але щоб домовленість була більш вигідною потрібно багато і старанно працювати. Значний вплив ведення переговорів має на економічну діяльність, зокрема підприємництво. Підприємницька діяльність поділяється на три функції: ресурсну, організаційну і творчу. Щоб вигідно розпорядитись ресурсами, організувати виробництво та збут товару, домовитись про рекламу та скористатись ініціативою потрібно враховувати певні особливості. Першою особливістю є та, що переговори у зовнішньоекономічній сфері не завжди пов'язані із вирішенням конфліктів, це можуть бути переговори щодо проведення спільної економічної політики, щодо розподілу сфер впливу, це обговорення умов діяльності на економічному полі партнера та інше. Другою особливістю є зміст і форма проведення етапів переговорного процесу. Зазвичай проходять такі етапи: визначення економічних інтересів сторін-партнерів, відділення їх від сукупності інших факторів: політичних, військових, ідеологічних, національно-технічних, територіальних; уточнення точок зору, позицій учасників, прояснення «бізнес-планів»; обговорення пропозицій, обмін аргументацією та висновками економічних експертів; формування довіри до сторони; зближення позицій, узгодження планів і програм діяльності, розробка загального наукового документа. Переговори у сфері підприємницької діяльності потрібні для прояснення позицій кожної з сторін, для розробки домовленості щодо спільної економічної діяльності. Варто пам'ятати, що за формою проведення переговорів з економічних питань нагадують ділову бесіду. Саме тому потрібно дотримуватись всіх правил її проведення та не забувати про правильну поведінку, стриманість, толерантність, вихованість та культуру мовлення [2, с.144].

Висновки. Володіння навичками ділового спілкування, а саме ведення переговорів, є важливе для майбутніх ділових людей: підприємців, економістів, менеджерів та інших. Ці навички в майбутньому можуть зіграти важливу роль при укладанні угоди чи підписання контракту. Тому я вважаю, що роль правильно ведення переговорів у підприємницькій діяльності є досить важливою та актуальною темою.

Список використаних джерел:

1. Карнеги Дейл «Як завойовувати друзів та впливати на людей» / Д. Карнеги. – Харків : КЗ Промінь, 2014. – 560 с.
2. Кеннеді Г. «Домовлятися завжди, як досягти максимуму в будь-яких переговорах» / Г. Кеннеді. – 2-е вид., перероб. і доп. – М. : Мосібор, 2008. – 211 с.
3. Цюрупа М.В. «Основи конфліктології та теорії переговорів» : навчальний посібник / М.В. Цюрупа. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Кондор, 2011. – 192 с.

The article examines the essence of negotiations, the correctness of their conduct in order to achieve success in entrepreneurial activity, the main rules of negotiation are considered.

Key words: negotiation, entrepreneurial activity, correctness of negotiation process.

Отримано: 28.04.2017

УДК 331.108(477)

Г. О. Літавицук, магістрантка економічного факультету

ПРОБЛЕМИ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

У статті досліджено особливості кадрової політики, яку здійснюють на сучасних українських підприємствах. Проаналізовано ключові проблеми та запропоновано можливі шляхи їх вирішення.

Ключові слова: кадрова політика, персонал, управління.

Постановка проблеми. В умовах активного розширення діяльності українських підприємств за межі вітчизняного ринку все більш значущою в конкурентній боротьбі

стає ефективність формування та здійснення кадрової політики. Суттю ж кадрової політики є робота з персоналом, відповідні концепції розвитку організації. Ефективність кад-

рової політики в управлінні підприємствами та фірмами позначається на успішності праці, тобто насамперед на соціально-економічних показниках, а також на рівні задоволеності робітників своєю працею і морально-психологічною атмосферою в колективі. Для цього необхідна підготовка і перепідготовка кадрів керівників для придбання і збагачення знань у сфері економіки, менеджменту, маркетингу, для формування навичок, умінь керування людьми, а отже розробка і наявність відповідних програм. Вони повинні бути розраховані на історичну перспективу розвитку підприємства, галузі виробництва, а розробка таких програм – систематично і дуже оперативно відповідно умовам, які від впливом ринкових законів змінюється дуже швидко.

Метою дослідження є аналіз проблем сучасної кадрової політики вітчизняних підприємств і визначення шляхів їх вирішення.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Дана тема широко досліджена українськими та зарубіжними науковцями, такими як: Магура М.І., Грیشнова О.А., Бандур С.І., Богиня Д.П., Гурне В.М., Миша В.П., Дорогундов С.І., Колот А.М., Щокін Г.В. та інші. Ними сформовано підходи щодо трактування загалом категорії «кадрова політика», а також охарактеризовано сутність системи кадрової роботи та шляхи її покращення. Проте динамічні перетворення в сучасній вітчизняній економіці викликають появу низки нових проблем, які потребують вивчення.

Виклад основного матеріалу. Питання кадрової політики стає все більш значущим для українських підприємств, які діють в умовах зростання зв'язку української економіки із світовою. Поступово кадрова політика виходить на лідируючі позиції серед чинників конкурентоспроможності підприємства. Така ситуація склалася, оскільки на існуючому ринку сировина, нові технології та обладнання приблизно однаково доступні всім учасникам конкурентної боротьби, і тому особливості організації праці, відбору та підготовки персоналу, стимулювання більш ефективної діяльності працівників можуть стати ключовими перевагами, що забезпечують перемогу над конкурентами.

Останнім часом керівники вітчизняних підприємств переймають досвід іноземних колег в сфері формування та провадження кадрової політики на своїх підприємствах. Цьому також сприяє поширення економічної активності багатьох українських підприємств на світовій арені. Проте нові тенденції викликають нові проблеми, подолання яких стає одним із головних завдань сучасного українського підприємства.

Загалом в цьому процесі можна виділити наступні визначальні проблеми, або групи проблем, яким поки що приділяється недостатньо уваги:

- низький кваліфікаційний рівень працівників кадрової служби;
- формальне відношення до стандартів ISO, що стосуються кадрової політики підприємства;
- використання «хижацького» типу кадрової політики, що викликає високу ступінь плинності кадрів.

Більш докладно про кожну з них. Під час формування ефективної кадрової політики для свого підприємства, яка б виправила існуючі недоліки або удосконалила готові виробничі процеси, більшість керівників намагаються активізувати діяльність кадрових підрозділів у напрямках їх основної діяльності, як то: формування кадрового потенціалу; навчання та розташування кадрів; принципи та методи добору персоналу; проведення атестації та оцінки рівня кваліфікації; профорієнтація та перепідготовка кадрів, підвищення кваліфікації персоналу; підвищення освітнього рівня персоналу; аналіз плинності кадрів, тощо [1, с.55].

Проте за межами даної діяльності часто мало уваги приділяють якості самої кадрової служби та професіоналізму менеджерів з персоналу. Для ефективного здійснення вищеперерахованих завдань необхідно, передусім, відібрати спеціалістів, котрі виконують свої обов'язки не формально, слідує посадовим інструкціям, а проводять глибокий психологічний та логічний аналіз як окремих працівників, так і структури трудових відносин підприємства в цілому. Часто це стає спра-

вжньою проблемою для сучасних керівників підприємств, які утверджують чіткий та ефективний план формування кадрового потенціалу, проте отримують низькі непередбачувані результати з вини некваліфікованих виконавців. На багатьох українських підприємствах намагаються втілювати інноваційні технології кадрової політики силами кадрових служб, що досі діють пострадянськими методами. Така невідповідність породжує низький рівень мотивації персоналу, продуктивності праці та інше.

Вирішенням цієї проблеми може стати більш ефективний відбір спеціалістів кадрової служби шляхом формування переліку вимог до їх якостей, як то: обов'язковість психологічної освіти, вміння аналітично мислити, вміння роботи з колективом та ініціативність.

Діяльність багатьох українських підприємств на міжнародному ринку викликала процес, згідно якому для успішної діяльності в сучасних умовах підприємство має відповідати міжнародним вимогам якості за стандартами ISO. Наприклад, у п. 6.2.2. стандарту ISO 9001:2000 зазначається, що організація повинна:

- 1) визначати необхідний рівень компетентності для персоналу, залученого до робіт, що впливають на якість продукції;
- 2) організувати підготовку або вживати інших заходів для задоволення цієї потреби;
- 3) оцінювати ефективність вжитих заходів;
- 4) забезпечувати мотивацію працівників шляхом обізнаності персоналу у доцільності та важливості своєї діяльності і щодо внеску в досягнення цілей у сфері якості;
- 5) реєструвати дані про освіту, професійну підготовку, кваліфікацію та досвід роботи [2, с.167].

Слідування вищевказаним вимогам звісно ж підвищує як якість продукту підприємства так і конкурентоспроможність підприємства в цілому, що позитивно впливає на ріст економіки в національних масштабах. Проте більшість керівників кадрових служб на вітчизняних підприємствах досить формально підходить до цього питання. Сертифікація ISO сприймається передусім як формальний пропуск до діяльності на міжнародному рівні чи показник іміджу підприємства, а не як ефективний важіль формування діючої системи якості чи, окремо, кадрової політики організації. Таке відношення, наприклад, породжує систему вимог до персоналу з приводу сертифікації кваліфікаційних здібностей окремих робітників. Відношення до даного процесу у кадрової служби наступне: чим більше сертифікатів – тим краще. Частіше за все таку сертифікацію робітники отримують в сторонніх організаціях, що мають на це право. Проте на цьому контроль кадрової служби над сертифікацією робітників закінчується. В цих умовах сертифікати сприймаються робітниками як небажана обов'язковість, кваліфікаційні здібності починають падати відразу ж після отримання сертифікату.

В умовах економічної кризи однією з основних вимог до підприємств, щодо продовження своєї діяльності, є скорочення витрат. В процесі світової економічної кризи 2007-2008 рр. досить значна кількість підприємств як в світовій практиці, так і в українській, намагалася скоротити витрати шляхом згортання програм кадрової програми та зменшення її фінансування. Результатом цього стало виникнення нового «хижацького» типу кадрової політики, який існує на багатьох підприємствах до цього часу. Він полягає в стратегії забезпечення високої плинності 80% кадрів підприємства, що не потребують високої кваліфікації для виконання рутинної роботи, яка за принципом Парето приносить 20% доходів підприємству.

Таким чином підприємства часто мають «фундамент» з невеликої кількості висококваліфікованих робітників, на яких спрямовано більшість ресурсів кадрової політики, та працівників, що виконують низько кваліфіковану роботу та змінюються на підприємстві в термін від 6 місяців до року. Зазвичай такий персонал відбирають з вікової групи 20-25 років, або ж з студентського осередку.

Такий підхід дає змогу значно економити як на заробітній платі так і на підвищенні кваліфікації своїх робітників. Але якщо такий тип кадрової політики дає змогу досягти переваг в тактичному сенсі, то в довгостроковому плані від має безліч недоліків. Ці недоліки проявляються в неможливості підготовки наступного покоління власних ви-

сококваліфікованих робітників та в психологічній (прихованій) плинності кадрів, яка є непередбачуваною та небажаною для керівництва [3, с.56].

Висновок. Отож, можна виділити 3 основні групи проблем кадрової політики, з якими стикаються сучасні українські керівники. Як видно з аналізу, всі вони пов'язані в недостатнім досвідом проведення кадрової політики в умовах активного розвитку міжнародних відносин вітчизняних підприємств та важкості адаптації зарубіжного досвіду до українських реалій.

Розглянуті вище проблеми сучасної кадрової політики українських підприємств з точки зору формування якісного та кваліфікованого складу працівників не вичерпують увесь наявний набір недоліків ефективного використання трудового потенціалу. Проте на даний час вони є одними з основних, вирішення яких забезпечує становлення та реалізацію кадрового механізму всередині підприємства.

УДК 331.56

В. Мелешинська, студентка 4 курсу економічного факультету

СТАН І МОЖЛИВІ ЗАХОДИ ЩОДО ЗНИЖЕННЯ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ

Структурні зрушення які відбуваються на сучасному етапі розвитку національної економіки призводять до суттєвих негативних змін на ринку праці. Проблема підвищення рівня безробіття потребує негайного вирішення через розробку і вдосконалення механізмів державного регулювання обсягів незайнятого населення та використання робочої сили з урахуванням особливостей її розподілу та сучасної кон'юнктури ринку праці.

Ключові слова: безробіття, механізм регулювання зайнятості, державна політика зайнятості, програми зайнятості населення.

Безробіття як соціально-економічне явище завжди було об'єктом пильної уваги політиків та громадськості, адже високий рівень благополуччя населення – це визначальна ознака суспільства, основа могутності країни.

Представники різних напрямів економічної думки вважають безробіття центральною проблемою сучасного суспільства, оскільки воно є невід'ємною складовою ринкової економіки. Ринкова економіка неможлива без існування ринку праці, основним результатом функціонування якого є формування визначеного рівня і структури зайнятості населення і безробіття.

Оскільки безробіття негативно позначається на економічній стабільності країни та веде за собою цілий ряд негативних наслідків, на сьогоднішній день актуальним є пошук шляхів подолання та методів регулювання цього явища. Ця проблема стосується не тільки України, а й усіх країн світу навіть високо розвинутих.

До наукової розробки теоретичних та прикладних проблем розвитку національного ринку праці, регулювання зайнятості населення внесок зробили вітчизняні вчені О. Амосов, С. Бандур, Д. Богиня, І. Бондар, В. Васильченко, В. Гриньова, М. Долішній, С. Злупко, М. Кім, А. Колот, Ю. Краснов, Г. Купалова, Е. Лібанова, Г. Мостовий, В. Онікієнко, В. Онищенко, Н. Павловська, І. Петрова, В. Петух, М. Шаленко, В. Шамота, Л. Шевченко, О. Карпухно, І. Колесник, І. Філіпенко.

Зайнятість населення, що проживає на території України, забезпечується державою шляхом проведення державної політики зайнятості. Продуктивна зайнятість реалізується в процесі здійснення трудових відносин між працівником і роботодавцем. Громадянам належить виключне право вільно обирати види діяльності, не заборонені законодавством, у тому числі не пов'язані з виконанням оплачуваної роботи, а також професію та місце роботи відповідно до своїх здібностей. Примушування до праці у будь-якій формі забороняється, якщо інше не передбачено законом.

Відносини у сфері зайнятості регулюються Конституцією України, Законом України «Про зайнятість населення», Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», іншими нормативно-правовими актами [1, с.112].

Державна політика регулювання зайнятості передбачає спеціальні заходи, що дозволяють добиватися усунення диспропорцій між попитом і пропозицією робочої сили, а також

Список використаних джерел:

1. Жуковський М.О. Трудові ресурси як складова конкурентоспроможності підприємства / М.О. Жуковський // Актуальні проблеми економіки. – 2007 – №2. – С. 54-58.
2. Миша В.П. Кадрова політика на підприємстві: проблеми і перспективи / В.П. Миша // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №6. – С. 165-168.
3. Долбунов А.А. Плинність кадрів – основна проблема підприємств / А.А. Долбунов // Маркетинг. – 2006. – №12. – С. 57-64.

In this article the features of personnel policies that engaged in modern Ukrainian enterprises. Analyzed key issues and suggests possible ways of solution.

Key words: personnel policies, personnel, management.

Отримано: 28.04.2017

запобігти загостренню проблем зайнятості – це: проведення збалансованої інвестиційної і податкової політики, розвиток малих підприємств, напрям капітальних вкладень як в галузі, що перспективно розвиваються, так і у галузі традиційної зайнятості, введення системи стимулювання розвитку підприємства малого і середнього бізнесу, індивідуальної трудової діяльності, регулювання пропозиції і підвищення якості робочої сили шляхом її профпідготовки, перепідготовки, перекваліфікації, переміщення, забезпечення соціальної захищеності і матеріальної підтримки тим, хто залишився без роботи [3, 1].

Сучасний механізм регулювання безробіття є досить складний, органічно поєднує ринковий механізм саморегулювання економічних процесів і систему заходів державного сприяння зайнятості.

Механізм регулювання зайнятості населення включає сукупність правових, адміністративних та економічних важелів, що реалізуються на рівні держави, регіону та господарюючого суб'єкта для досягнення цілей, визначених державними програмами зайнятості.

Пріоритетними напрямками реформування українського ринку праці є вдосконалення системи оплати праці, розширення можливостей отримання населенням офіційних основних і додаткових доходів; сприяння ефективним і доцільним переміщенням працездатного населення; запобігання зростанню безробіття через створення робочих місць за рахунок різних джерел фінансування, впровадження механізмів звільнення і перерозподілу, реструктуризації економіки і піднесення вітчизняного виробництва [2, с.36].

Протягом січня-лютого 2017 року (у порівнянні з відповідним періодом 2016 року) досягнуто позитивної динаміки результатів роботи державної служби зайнятості. Зокрема, кількість безробітних станом на 1 березня 2017 року, у порівнянні з відповідною датою 2016 року, зменшилася на 14% та становила 439 тис. осіб, 2 з них: 37% мають право на додаткові гарантії соціального захисту (161,2 тис. осіб), зокрема 6% становили учасники АТО (25,9 тис. осіб). Станом на 1 березня 2017 року допомогу по безробіттю отримували 365 тис. осіб, що на 12% менше, ніж на відповідну дату 2016 року.

Стабільно високою є частка безробітних з вищою освітою. Так, 41% зареєстрованих безробітних мали вищу освіту, 38% – професійно-технічну, кожен п'ятий – загально середню освіту.

Завдяки зростанню кількості вакансій та скороченню кількості зареєстрованих безробітних, суттєво знизився

дисбаланс між попитом та пропозицією на ринку праці. Станом на 1 березня 2017 року на одне вільне робоче місце претендувало 8 безробітних (станом на відповідну дату 2016 року – 13 осіб) [4, 3].

Незважаючи на досягнутий рівень результатів роботи державної служби зайнятості зменшення рівня безробіття на 14% у порівнянні з 2016 роком. На сучасному етапі економіка країни знаходиться в плачевному стані. З метою запобігання негативним наслідкам збройної агресії Російської Федерації, окупації та анексії частини території України, проявам збройного насильства та порушенням прав людини значна частина населення Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, а також окремих районів Донецької та Луганської областей змушена залишати місця свого постійного проживання, що призвело до істотної внутрішньої міграції та значної кількості внутрішньо переміщених осіб. Така ситуація загрожує стрімким підвищенням рівня безробіття та бідності населення. Розв'язання зазначеної проблеми потребує невідкладного визначення способів здійснення державної політики зайнятості з метою залучення внутрішньо переміщених осіб до економічної діяльності.

З метою сприяння забезпеченню зайнятості та зниженню рівня безробіття серед внутрішньо переміщених осіб державна політика зайнятості спрямовується на виконання пріоритетних завдань за такими основними напрямками:

- створення економічних та соціальних передумов для розвитку регіонів із залученням трудового потенціалу внутрішньо переміщених осіб;
- вивчення та задоволення першочергових потреб внутрішньо переміщених осіб у матеріальних, житлових, побутових та інших ресурсах, об'єктах інфраструктури;
- удосконалення нормативно-правової бази, спрямоване на підвищення мобільності робочої сили та зайнятості

УДК 659.1-051(100)

І. А. Монастирський, магістрант економічного факультету

ВИДАТНІ СВІТОВІ ФАХІВЦІ PR

У статті описується діяльність видатних світових фахівців PR. Розкривається їх внесок у розвиток теорії та практики зв'язків із громадськістю.

Ключові слова: зв'язки з громадськістю, методологія, практики, публіситі.

Актуальність теми дослідження. За сучасних умов дії у сфері зв'язків з громадськістю, що допомагають покращити взаєморозуміння між структурою виробництва і споживачем, є обов'язковим атрибутом діяльності усіх організацій. Досвід піонерів зв'язків з громадськістю є цінним для ринкового середовища України, яке ще не достатньо сформувався.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історію виникнення PR досліджував А. Раухер. Д. МакГроу, С. Блек доводили значимість дослідження методології зв'язків з громадськістю. Д. Майкеліс, А. Лі розробляли практичні засоби PR.

Мета. Дослідити діяльність і науковий доробок видатних світових фахівців PR.

Виклад основного матеріалу. Під PR (англ. Public relations – зв'язки з громадськістю) розуміють діяльність, спрямовану на формування громадської думки про щонебудь (товар, людину, компанію, подію). Незважаючи на те, що сам термін з'явився тільки в ХХ ст., багато з технік (інструментів), вживаних в даний час в рамках піар-акцій, активно застосовувалися і раніше.

Паблікрілейшнз як діяльність виникла у США наприкінці ХІХ ст. Дослідник А. Раухер вважає, що це було зумовлено потребами великого бізнесу, який у той період опинився під нищівною критикою громадськості за ігнорування потреб суспільства і експлуатацію найманих робітників [1]. У країні збільшувалась кількість конфліктів між працедавцями та робітниками, а страйки часто переростали у збройні сутички з поліцією. Занепокоєний цим уряд розпочав активно втручатися в економіку, аби змусити капіталістів діяти у визначених законом межах. Капіталісти мали засвідчити високу етику і повагу до громадських інтересів, свою відповідальність перед суспільством.

внутрішньо переміщених осіб, а також забезпечення їх соціального захисту від безробіття;

- створення нових робочих місць для працевлаштування внутрішньо переміщених осіб, розширення співпраці з роботодавцями, які забезпечують зайнятість зазначених осіб, волонтерськими та громадськими організаціями;
- збільшення обсягу охоплення професійною підготовкою, перепідготовкою та підвищенням кваліфікації внутрішньо переміщених осіб з відповідним матеріально-технічним, навчально-методичним і кадровим забезпеченням.

Наша країна переживає нелегкі часи не лише на економічному але й соціальному рівнях. Є безліч закордонних програм які допомогли б вийти країні з кризи, але поки не закінчиться збройна агресія на Сході жодна з них не буде працювати.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про зайнятість населення» № 804-ХІІ (804-12) від 01.03.91 зі змінами та доповненнями.
2. Кочура І. Продуктивна зайнятість у контексті забезпечення людського розвитку і економічного зростання / І. Кочура // Україна: аспекти праці. – 2015. – №6. – С. 36.
3. На ринку праці – шок // День. – 08.12.2009. – № 222. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/288763>.
4. Офіційний сайт Державного комітету статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Structural changes that occur in the current development of the national economy lead to significant adverse changes in the labor market. The problem of growing unemployment requires immediate action through the development and improvement of state regulation and volume of unemployed labor utilization allowing for the distribution and the modern labor market.

Key words: unemployment, employment adjustment mechanism, the state employment policy, employment program.

Отримано: 28.04.2017

У 1900 р. 27-річний журналіст *Д. Майкеліс* відкрив у Бостоні «Бюро публіситі» – перше агентство з публікрілейшнз. Він активно доводив, що його послуги масштабніші, ніж робота прес-агента, називаючи себе «експертом з публіситі», «спеціалістом у відносинах зі споживачами», «корпоративним радником».

Лише з появою постаті *Аїві Ледбеттера Лі* публіситі як форма спілкування з пресою знайшло новий зміст. Виходець із Джорджії, випускник Принстонського університету, якого пізніше назвуть «батьком» публікрілейшнз, Лі почав свою кар'єру репортером у нью-йоркській газеті «Ворлд». Але скромні репортерські заробітки влаштували його недовго. Лі приваблювала можливість заробляти більше, працюючи на приватні організації, які прагнули мати позитивне публіситі. Пішовши з газети, він у 1903 р. включався у виборчу кампанію *Сета Лоу*, який балотувався на пост мера Нью-Йорка. Це дозволило йому отримати місце в прес-бюро Національного комітету Демократичної партії під час президентської виборчої кампанії США в 1904 р. Лі зустрічається з колишнім журналістом з Буффало *Джорджем Паркером*, що теж працював на демократів. Вони об'єднуються і створюють самостійну фірму «Паркер енд Лі». Незважаючи на короткий час існування (до 1908 р.), фірма стала своєрідною віхою в історії розвитку публікрілейшнз.

Будучи майстром публіситі і маючи вже певну популярність, А. Лі був переконаний, що для позитивного сприйняття і розуміння громадськістю підприємця її необхідно інформувати. Він твердо вірив, що єдиною і найбільш переконливою реакцією корпорації і будь-якої іншої організації на критику має бути чесна, точна і переконлива розповідь про себе. У 1906 р. під час страйку шахтарів Лі

подбав про те, щоб полегшити представникам преси можливість отримувати всю інформацію про перебіг подій. А коли була скликана конференція страйкуючих шахтарів, куди пресу не допустили, він зробив все можливе, щоб надавати репортерам інформацію по кожному засіданні. Лі одним з перших у величезних масштабах використав систему розповсюдження офіційних заяв для преси.

А. Лі та Д. Паркер консультували кандидатів під час виборчих кампаній і вели лобістську діяльність. А. Лі пише: «Наша мета – чесно й відверто заради інтересів бізнесу та державних установ забезпечувати пресу й громадськість США належно й точною інформацією, що стосується цих суб'єктів, тобто інформацією, яка цікавить громадськість і яку їй важливо знати».

У 1914 р. до А. Лі звернувся Дж. Рокфеллер із проханням допомогти розв'язати конфлікт із робітниками його підприємства. Після вивчення ситуації А. Лі дійшов висновку: справжнім джерелом напруження була не низька зарплата, а відсутність комунікації на всіх рівнях. А. Лі першим почав застосовувати опитування [3].

Для залізничної компанії «Пенсільванія Рейлруд» А. Лі розробив інформаційну кампанію, що трималася на трьох стовпах досягнень організації: створення нових робочих місць, велика кількість акціонерів і високий рівень безпеки користування.

Д. МакГроу перший запропонував термін «публікрилейшнз», остаточно відокремивши цю діяльність від рекламною. На його переконання, публікрилейшнз є засобом гуманізації політики організації. Він наголошував, що ефективність цієї діяльності, на відміну від реклами, полягає не в негайному збільшенні обсягів продажу [2]. Завдяки публікрилейшнз компанія отримує довіру громадськості, що в інтересах самої громадськості.

Класик PR, англійський соціолог Сем Блек написав одну з перших книг «Що таке PR?». Він дав визначення PR – «...це мистецтво і наука досягнення гармонії із зовнішнім оточенням за допомогою взаєморозуміння, заснованого на правді і повній інформованості». На сьогоднішній день це визначення застаріло і не може бути застосоване на

практиці. На зміну йому прийшли нові трактування поняття PR. Принципи побудови зв'язків з громадськістю вперше були сформульовані Семом Блеком.

Інший визнаний фахівець в області PR, Е. Л. Бернейс, протягом декількох десятиліть був консультантом американських президентів, найбільших корпорацій, банків, профспілок. Широко відомі приклади з його практики – компанія з просування сигарет «Lucky Strike» 1928 р. та святкування 50-річного ювілею діяльності Т. Едісона 1929 р., було залучено значну увагу до корпорації General Electric. В 1923 р. виходить його книга «Кристалізація громадської думки», а в 1955 р. – нова його книга «Інженерія згоди». Він автор багатьох прийнятих сьогодні теорій в PR: значення групових лідерів думок; збіг громадських і приватних інтересів; важливість зворотного зв'язку у корпоративному та урядовому керівництві.

Висновки. Капіталісти США XIX ст. мали засвідчити високу етику та повагу до громадських інтересів і свою відповідальність перед суспільством, тому PR як професійна діяльність виникли саме в цій країні. Піонерами PR були колишні журналісти Д. Майкеліс, А. Лі, Д. Паркер, які відкривали професійні агентства і надавали послуги PR у бізнесі і політиці. Теоретиками зв'язків з громадськістю стали Д. МакГроу, С. Блек і Е.Л. Бернейс.

Список використаних джерел:

1. Бочаров М. История публицрилейшнз. Нравы, бизнес. Наука / М. Бочаров. – М. : РИП-Холдинг, 2007. – 354 с.
2. Вылегжанин Д.А. Теория и практика публицрилейшнз / Д.А. Вылегжанин. – М. : Флинта, 2008. – 405 с.
3. Игнатъев Д. Настольная энциклопедия Public Relations / Д. Игнатъев, А. Бекетов, Ф Сарокваша. – М. : Альпина Паблишер, 2003. – 229 с.

The article describes the activities of prominent international experts PR. It reveals their contribution to the theory and practice of public relations.

Key words: public relations, methodology, practice publicity.

Отримано: 28.04.2017

УДК 373.5.016:33:316.722.2

О. М. Москаль, студентка 3 курсу економічного факультету

КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОЦЕС ТА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті визначено суть педагогічної комунікації, розглянуті вербальні та невербальні засоби педагогічної взаємодії. Охарактеризовано здібності педагога необхідні для прийняття ефективних рішень у навчальній діяльності.

Ключові слова: комунікації, педагогічні комунікації, педагог, вербальні засоби, невербальні засоби, здібності.

Сучасні суспільні процеси в Україні, інтеграція української спільноти до світового соціокультурного простору вимагають підготовки висококваліфікованих фахівців у галузі педагогічної освіти. Процес розвитку середньої освіти супроводжується усвідомленням необхідності всебічного розвитку особистості, формування її світогляду на основі дотримання загальнолюдських цінностей, утвердження в житті високих духовних, моральних та культурних засад.

Актуальні питання, пов'язані з визначенням сучасних орієнтирів системи педагогічної комунікації, широко представлені у дослідженнях вітчизняних вчених (Н.В. Волкової, М.В. Андріанова, А.А. Леонтьєва, В.А. Семиченка, В.А. Кан-Калик, А.С. Макаренка, В.А. Сухомлинського, І.А. Зязюна, О.Я. Саченка та інших учених). Науковці особливу увагу приділяли формуванню у майбутніх учителів комунікативної етики, зокрема, володіння нормами толерантної поведінки, організовувати діяльність на засадах загально-людської моралі, моделювання норми поведінки в нетрадиційних ситуаціях тощо. Вчені зазначали, що система педагогічної комунікації складається з елементів якісних характеристик педагога та визначає його педагогічну компетенцію, що забезпечує якість навчального процесу у навчальному закладі.

У постіндустріальному, інформаційному суспільстві проблема комунікації є однією з найважливіших. Особливо це стосується сфери освіти, покликаної забезпечити підготовку

людини до життя у світі різноманітних зв'язків, комунікативних можливостей. Одним із джерел розвитку комунікативних можливостей особистості є професійно – педагогічна комунікація як особливий тип активного взаємообміну інформацією у професійній педагогічній діяльності.

Важливо зауважити, що професійно-педагогічна комунікація виявляється як система безпосередніх чи опосередкованих зв'язків, взаємодій педагога, що реалізуються за допомогою вербальних і невербальних засобів, засобів комп'ютерної комунікації з метою взаємообміну інформацією, моделювання й управління процесом комунікації, регулювання педагогічних відносин [2].

Провідним суб'єктом професійно-педагогічної комунікації є вчитель, діяльність якого має бути спрямована на формування гармонійно розвиненої особистості. Він має усвідомлювати, що головна відповідальність за успіх комунікації покладена саме на нього як фахівця, який повинен знайти вихід із будь-якої комунікативної ситуації. У ході формування завдань з розвитку педагогічної комунікації потрібно враховувати таку думку: «Взаєморозуміння – це не просто моє розуміння іншого, але й знання того, що інший розуміє мене... І ось що важливо: коли ми говоримо про взаєморозуміння, то передбачаємо, що партнери зі спільної діяльності не просто відображають один одного, але й взаємно поділяють точку зору» [3].

Комунікативний процес реалізується за допомогою певних засобів – знакових систем. Їх поділяють на вербальні та

невербальні. Вербальними називаються засоби навчання, виражені в мові, пропозиціях, словах, знаках. Вони використовуються на заняттях, під час спілкування з метою логічного викладу матеріалу, повторення вивченого з використанням різних видів бесіди, управління педагогічним процесом. У промові викладач повністю виражає себе: інтелект, емоції, волю, характер, темперамент, ораторське мистецтво, ставлення до учнів і предмету. Учні вловлюють у мові вчителя насамперед ставлення до себе і до предмета, емоції.

Підраховано, що людина за допомогою слів отримує лише 8% інформації. Вся інша інформація отримується за допомогою невербальної комунікації. Оволодіння педагогом прийомами невербального спілкування оптимізує систему впливу учителя на учнів, створює умови для сприятливої, творчої атмосфери спільної діяльності. Будь-яка деталь у його зовнішності й поведінці має виховне значення. До основних засобів невербальної комунікації педагога належать його зовнішній вигляд, пантоміміка, міміка, візуальний контакт, міжособистісний простір.

Педагог повинен одягатися охайно. Його одяг має бути зручним для виконання необхідних педагогічних операцій: писати на дошці, працювати з демонстраційними матеріалами, нахилитися, ходити між рядами парт, тощо. Колір, фактура, доповнення також мають підкреслювати простоту, елегантність. Все це позитивно впливає на емоційний настрій учнів, дисциплінує їх, не відвертає уваги від навчальних завдань.

Пантоміміка, що увібрала в себе виражальні рухи всього тіла або окремої його частини, допомагає відмітити у зовнішності головне – образ. Гарна, виразна постава виражає внутрішню гідність, впевненість педагога у своїх силах. Сутулуватість, опущена голова, м'якість рук здебільшого свідчать про внутрішню слабкість, невпевненість в собі.

Жести вчителя мають бути стриманими, доцільними. Вони бувають описовими і психологічними. Описові ілюструють хід думки (показ розміру, форми, швидкості), психологічні виражають почуття (на подив вказують розведені у бік руки, застереження притиснутий до губ палець руки).

Міміка має відповідати характерові мовлення: виражати впевненість, схвалення, осуд, невдоволення, радість, байдужість та ін. У стосунках із дітьми візуальний контакт виконує функцію емоційного живлення. Відкритий, доброзичливий погляд важливим для задоволення їх емоційних потреб.

Міжособистісний простір як засіб невербальної комунікації може або підсилити, або зменшити дію інших засобів. Часто учні, що знаходяться занадто далеко від викладача не приділяють належної уваги предмету. Тому викладачу корисно під час розповіді рухатися по класу, так щоб кожен учень відчував те, що він є учасником процесу комунікації [4].

В основі професійної діяльності педагога як керівника лежить одна із головних його функцій – управління процесами навчання, виховання. Але не вчити, а саме направляти учиння, не виховувати, а керувати процесами виховання. Для цього педагог має розвивати певні здібності:

- *організаторські* – виявляються в умінні педагога згуртувати учнів, зайняти їх, розподілити обов'язки, спланувати роботу, підбити підсумки;
- *дидактичні* – конкретні вміння добирати і готувати навчальний матеріал, доступно, ясно, переконливо, послідовно його викладати;

- *перцептивні* – вміння проникати у духовний світ вихованців, об'єктивно оцінювати їхній емоційний стан, виявляти особливості психіки;
- *комунікативні* – уміння встановлювати взаємини з колегами;
- *науково-пізнавальні* – засвоєння наукових знань в обраній галузі.

До особистісних якостей керівника відносять: працелюбність, дисциплінованість, відповідальність, організованість, наполегливість, прагнення постійно підвищувати якість своєї праці тощо. Особистісні якості педагога невіддільні від професійних. До останніх відносять: володіння предметом викладання, психологічна підготовка, загальна ерудиція, педагогічна майстерність, володіння технологіями педагогічної праці, організаторські вміння, володіння технологіями спілкування, ораторське мистецтво та інші.

Управління навчанням потребує від педагога як керівника вміння розв'язувати педагогічні ситуації, які нерідко набувають проблемного характеру. Зазначимо, що проблемна ситуація – це реальний стан навчальної групи і в системі відносин і стосунків учнів, який необхідно врахувати у способах впливу на них. Викладач як керівник для успішного розв'язання проблемно-педагогічних ситуацій має володіти навичками самоуправління, самоаналізу задля уникання помилок суб'єктивізму. І лише після цього приймати рішення щодо розв'язання педагогічної ситуації.

Отже, комунікації виступають як процеси, що пов'язують усі функції управління навчанням. Ефективність керівництва навчальною діяльністю залежить від уміння педагога як керівника володіти вербальними і невербальними засобами спілкування, педагогічною технікою і загалом, умінням розв'язувати проблемно-педагогічні ситуації, які можуть мати й конфліктний характер.

Список використаних джерел:

1. Ковальський Теодор Дж. Проблемні ситуації в керуванні освітою / Теодор Дж. Ковальський ; пер. з англ. А. Камянець. – Львів : Літопис, 2003. – 253 с.
2. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. пос. / Н.П. Волкова. – К. : Академія, 2006. – 256 с.
3. Етика ділового спілкування : навч. пос. / за редакцією Т.Б. Гриценко, Т.Д. Іщенко, Т.Ф. Мельничук. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
4. Невербальні засоби спілкування / укл. М.А. Поваляєва, О.А. Рутерем. – Ростов н / Д. : Фенікс, 2004. – 352 с.
5. Аксьонова О.В. Методика викладання економічних дисциплін : навч. пос. / О.В. Аксьонова. – К. : КНЕУ, 2006. – 708 с.

In the article the essence of teaching communication addressed verbal and nonverbal means teacher interaction. Characterized teacher abilities necessary for effective decision-making in educational activities.

Key words: communication, pedagogical communication, teacher, means verbal, nonverbal means ability.

Отримано: 28.04.2017

УДК 338.48(477.43)

Т. С. Пелюх, магістрантка економічного факультету

РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті розглянуті проблеми, які перешкоджають розвитку туризму та найважливіші причини, які гальмують в останні роки розвиток туристичної галузі в Україні та описано Хмельниччину, як одну із найперспективніших туристичних регіонів України.

Ключові слова: туризм, внутрішній туризм, туристичні центри, інфраструктура, економіка, екскурсії.

Актуальність теми. Стрімкий розвиток економіки кожного регіону неможливий без туризму, адже у сучасній світовій економіці туризм грає все більш значну роль. Туризм сприяє демократизації суспільства, підвищенню культурного рівня людей, поліпшенню здоров'я населення, вносить свій внесок у соціально-економічний розвиток

регіонів і країни в цілому. Він сприяє надходженню фінансових ресурсів, зростанню попиту на товари і послуги, зокрема, на виробі місцевої промисловості. Розвиток туризму у регіонах дозволяє збільшити доходи регіональних і місцевих бюджетів, що призводить до підвищення рівня життя населення. Збільшення об'єктів туризму, оновлення готе-

льного господарства позитивно впливає на стан кон'юнктури у будівництві та інфраструктурі, дозволяє вирішити проблеми зайнятості та екології у регіоні.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження у цій сфері надзвичайно активно здійснює велика кількість науковців: О.О. Бейдик, М.Б. Биржаков, М.А. Жукова, М.І. Кабушкін, В.А. Квартальнов, В.Ф. Кифяк, О.О. Любіцева, М.П. Мальська, Т.Г. Сокол, В.В. Худо, В.І. Цибух, І.М. Школа та інші.

Метою статті: є чіткий аналіз регіональних проблем розвитку туризму та розгляд причин, які гальмують розвиток туристичної галузі.

Основний виклад матеріалу. Розвиток туристичної галузі базується на цільовому використанні наявних туристичних ресурсів, як основи для формування туристичного продукту. Загалом туристичними ресурсами вважається все, що можна використовувати в конкретному регіоні для організації туристичної діяльності та залучення туристів. В Законі України «Про туризм» туристичні ресурси – це сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста [8].

Туризм у нашій країні поки ще не сприймається як повноправна галузь економіки, що може забезпечувати значний дохід. Протягом останніх років спостерігаються значні диспропорції у розвитку туризму на території нашої країни.

Чіткий аналіз регіональних проблем розвитку туризму, а також урахування досвіду провідних зарубіжних країн в організації туристичної діяльності є особливо актуальним питанням для розроблення заходів для покращення ситуації, що склалася в регіонах [1, с.325].

Тобто, розвиток туризму в Україні, підняття його рівня до міжнародних стандартів, проведення ефективної державної і регіональної туристичної політики є важливими завданнями сьогодення.

Сьогодні особливо зростає значення регіональної туристичної політики, а Хмельницька область – один із регіонів України, що славиться своєю природою, історичними місцями, фортецями, архітектурними комплексами поміщицьких садів тощо.

Це пояснюється вигідними особливостями її географічного розташування, сприятливим кліматом, багатством природно-ресурсного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалу.

Основними завданнями розвитку туризму на Хмельниччині є формування ринку конкурентоздатних на міжнародному рівні рекреаційних послуг на основі ефективного використання наявних природних і культурно-історичних ресурсів з одночасним збереженням екології, залучення максимальної кількості туристів на територію області, збільшення обсягів надходження коштів, в тому числі валютних, до місцевих бюджетів, збереження чистоти природного середовища та охорона рекреаційних ресурсів області. Хмельниччина має величезні природні ресурси для динамічного розвитку туристсько-екскурсійних послуг.

Також на її території зосереджена значна кількість пам'яток природи, державних заказників, історико-культурних пам'ятників, добре розвинута транспортна мережа. Найбільш приваблює туристів – Національний природний парк «Подільські Товтри» площею 261 тис. га.

На території Національного природного парку «Подільські Товтри» розташована одна з найкрасивіших карстових печер «Атлангида». Привертають увагу визначні об'єкти природи – «Кармелюкова гора», «Манівецька дача», Михайлівський парк, Кам'янець-Подільський ботанічний сад. На півдні парку розташований один з популярніших об'єктів туристського показу – місто Кам'янець-Подільський, на базі якого створено Національний історико-архітектурний заповідник «Кам'янець». Тут розміщено 168 пам'яток архітектури, в тому числі комплекс споруд фортеці [4, с.67].

Отже, поєднання ландшафтних і історико-культурних ресурсів на території Хмельницької області створює необхідні передумови для активізації розвитку туризму.

В області протягом останніх років втілюється в життя програма розвитку туризму і курортів. За останні роки в області проведено оновлення курорту Саганів, реставрація і ремонт архітектурних комплексів. Але, як в Україні в цілому, так і на Хмельниччині, обсяги бюджетного фінансування розвитку, оновлення і підтримки історико-культурних центрів недостатні для проведення масштабних програм [5, с.135].

На підставі світового досвіду можемо стверджувати, що розвиток туристичної галузі на Хмельниччині можливий за поєднання рекреаційних ресурсів, багатой історико-архітектурної та культурної спадщини з розвинутою туристичною інфраструктурою та відповідними соціально-економічними умовами.

Висновки. Таким чином, можна сміливо говорити, що Хмельниччина є одним з перспективніших туристичних регіонів України. Необхідною умовою для ефективного розвитку туризму на Хмельниччині є створення системи регіональної координації діяльності різних організацій, від яких залежить якість туристичних послуг та реалізація активної туристичної політики. Динамічність розвитку туристичної галузі на Хмельниччині можна забезпечити за рахунок поширення і впровадження нових видів туристичних послуг. Пріоритетними для Хмельниччини є оздоровчий туризм (відпочинок та лікування на курортах області), екологічний туризм, пізнавальний, а також тури вихідного дня.

Впровадження нових екскурсійних маршрутів, пошук ефективних форм поєднання різних видів туризму сприятиме подальшому розвитку туризму на Хмельниччині. Для формування позитивного сприйняття Хмельниччини як привабливого туристичного регіону потрібні значні маркетингові зусилля, які необхідно спрямувати на вдосконалення системи інформаційного забезпечення, поглиблення маркетингових досліджень в сфері туризму, стимулювання розвитку інфраструктури туризму шляхом залучення вітчизняних і іноземних інвестицій.

Список використаних джерел:

1. Костюк О.М. Туристичні ресурси і розробка туру Хмельницькою областю [Електронний ресурс] / О.М. Костюк. – Режим доступу: <http://tourism-book.com/books/book-42>.
2. Мальська М.Я. Туристичний бізнес; теорія і практика : навч. посіб. / М.Я. Мальська, В.В. Худо. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 424 с.
3. Мальська М.Я. Основи туристичного бізнесу : навч. посіб. / М.Я. Мальська, В.В. Худо, В.І. Цибух. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 67 с.
4. Александрова А.Ю. Международный туризм : учебник / А.Ю. Александрова. – М. : Аспект-Пресс, 2002. – 470 с.
5. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг / О.О. Любіцева. – К. : Альтерпрес, 2002. – 436 с.
6. Офіційний сайт Державної служби туризму і курортів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua>.
7. Офіційний сайт Світової організації туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unwto.org>.
8. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 № 324/95-ВР / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2014. – 27 с.
9. Закон України «Про курорти» від 15.10.2000 № 2026-III / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2013. – 31 с.
10. Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 01.06.2000 № 1775-III / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2013. – 19 с.

This article discusses the problems that hinder the development of tourism and the most important reasons that hinder development in recent years, the tourism industry in Ukraine and Khmelnychy nadescrbedas one of the most promising tourist regions of Ukraine.

Key words: tourism, domestic tourism, tourist centers, infrastructure, economy, tours, tourist destinations.

Отримано: 27.04.2017

ТЕНДЕНЦІЇ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню проблем зайнятості населення. Розглянуто основні тенденції на ринку праці України, досліджено динаміку основних його показників.

Ключові слова: зайнятість, ринок праці, економічно активне населення.

Постановка проблеми. В умовах кризи в економічній, політичній та соціальній сферах в Україні загострилися проблеми зайнятості населення та відтворення трудового потенціалу. Особливо актуальними є проблеми, пов'язані з створенням ефективного ринку праці, запобігання масового безробіття та реформуванням соціально-трудової сфери. Різне скорочення доходів населення призвело до згорання виробничої діяльності та проблем в реалізації продукції, що, безумовно, негативно вплинуло на стан зайнятості населення в державі. Основним рушієм економіки є людські ресурси, ефективне використання яких є запорукою економічного зростання. Необхідно враховувати, що представлений людським фактором виробництва ринок праці здатний не тільки діяти в межах певних завдань, а й самостійно створювати умови для їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами зайнятості та розробкою ефективних шляхів вирішення проблеми безробіття в Україні займалися такі відомі науковці, як А. Бабаскін, Д. Богиня, Я. Безугла, П. Василенко, В. Венедиктов, І. Веселяк, В. Жернаков, С. Іванов, Г. Кондратьєв, О. Магницька.

Формулювання мети статті. Метою статті є дослідження тенденцій зайнятості в Україні та обґрунтування напрямів удосконалення державної політики зайнятості.

Вклад основного матеріалу. Зайнятість населення є одним із основних макроекономічних показників, який визначає та впливає на економічне зростання національної економіки. Законодавство України трактує зайнятість як, «діяльність громадян, пов'язану із задоволенням особистих і суспільних потреб, що, як правило, приносить їм дохід у грошовій чи іншій формі» [1].

Зайнятість населення – найбільш узагальнена характеристика економіки. Вона відбиває досягнутий рівень економічного розвитку, внесок живої праці в досягнення виробництва. Зайнятість об'єднує виробництво і споживання, а її структура визначає характер їхніх взаємозв'язків. Соціальна сутність зайнятості відображає потребу людини в самовираженні, а також задоволення матеріальних потреб через доходи, які особа отримує за свою працю [2].

На сучасному етапі в Україні в сфері зайнятості спостерігається складна ситуація, пов'язана з вивільненням працівників внаслідок реорганізації чи ліквідації виробництва, скорочення штатів, звільнення за власним бажанням, неможливості знайти роботу після закінчення школи або вищого навчального закладу, звільнення через закінчення терміну контракту. Нездатність управлінського апарату держави регулювати економічне становище та проводити ефективні реформи, породжує ще складнішу ситуацію, оскільки в умовах хронічного дефіциту бюджету України, необхідно виплачувати ще й велику кількість виплат по безробіттю.

Серед основних тенденцій у сфері зайнятості в Україні можна виділити:

- прояв з 2014 року негативної тенденції на ринку праці України щодо збільшення чисельності населення, зайнятого економічною діяльністю (рис. 1);

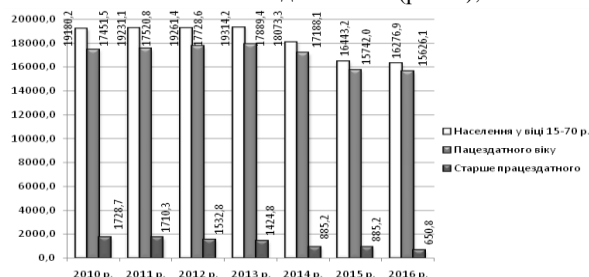

Рис. 1. Динаміка чисельності населення, зайнятого економічною діяльністю в Україні, тис. осіб [3]

- скорочення чисельності економічно активного населення (рис. 2.), що значною мірою пояснюється зменшенням загальної чисельності і старінням населення, а також військово-політичним конфліктом в державі;

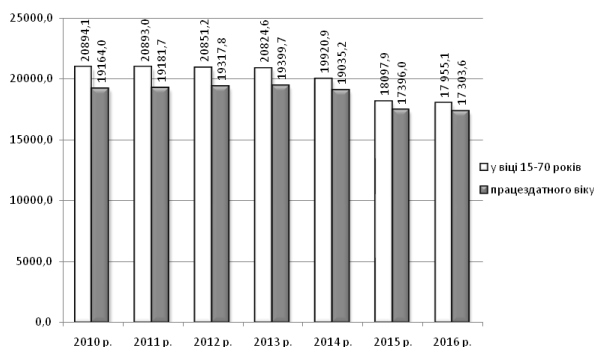

Рис. 2. Динаміка чисельності економічно активного населення 2010-2016 рр. в Україні, тис. осіб [3]

- скорочення з 2013 р. рівня зайнятості населення економічною діяльністю, оскільки питома вага його в загальній чисельності економічно активного населення скорочується (рис. 3);

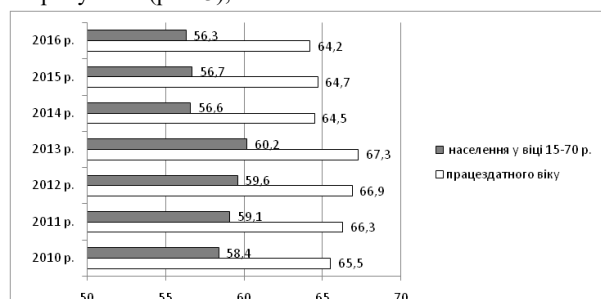

Рис. 3. Рівні зайнятості населення України, 2010-2015 рр. [3]

- характерною проблемою для України є «гендерна асиметрія» (рис. 4). Як бачимо, рівень зайнятості жінок та їх питома вага в загальній чисельності зайнятих є дещо нижчою у порівнянні з чоловіками. Зазвичай, це пояснюється виконанням ними генеративної функції [4];
- рівень сільської зайнятості є вищим від аналогічного показника для міської місцевості у 2012-2013 рр., що, зазвичай, зумовлено кризовим станом у державі, проте з 2014 рівень міської зайнятості зростає порівняно з сільською;

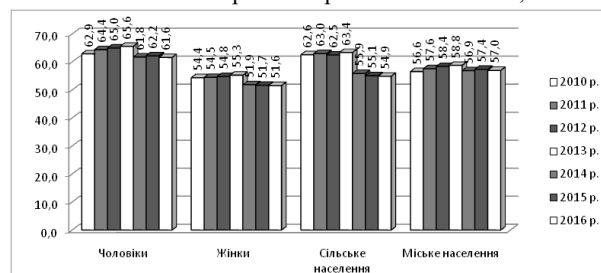

Рис. 4. Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років економічною діяльністю у 2011-2015 рр. за статтю і місцем проживання [3]

Зазначене свідчить пронизку негативних тенденцій на ринку праці та необхідність реалізації ефективних програм зайнятості. Для цього необхідна чітка політика зайнятості, яка передбачає здійснення сукупності заходів соціально-економічного, адміністративного та правового порядку, спрямованих на забезпечення повної та продуктивної зайнятості всіх, хто бажає працювати.

Вирішення проблеми незайнятого населення є гострою необхідністю сучасності, оскільки його зростання створює цілий комплекс проблем: скорочується купівельна спроможність населення, бюджет втрачає платників податків, підприємство – персонал. Зростають ризик соціального напруження, додаткові витрати на підтримку безробітних.

Висновки. Економічна криза, що має місце в Україні, відчутно позначилася на ринку праці. Вирішити проблеми зайнятості та безробіття покликана активна та послідовна політика зайнятості населення. Саме тому державне управління зайнятостю повинно ґрунтуватися на чітких та злагоджених діях. Важелі управління, при цьому повинні бути такими, які б сприяли покращенню соціальної стабільності у суспільстві та позитивно відображалися на управлінні як такому. Варто пам'ятати, що державна політика зайнятості населення залежить від темпу і характеру ринкових перетворень. Вона передбачає систему адаптації різних категорій незайнятого населення до вимог ринку праці, а також систему соціального захисту безробітних та осіб з обмеженою конкурентоспроможністю.

УДК 379.81(477)

О. А. Сабанська, студентка 4 курсу економічного факультету

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ ДОЗВІЛЛЯ В УКРАЇНІ

У статті визначено поняття, типи й види дозвілля населення. Обґрунтовано сучасні підходи до організації масової рекреаційної діяльності та активного дозвілля, запропоновано сучасні структурну та функціональну моделі організації активного дозвілля.

Ключові слова: дозвілля, оздоровчо-рекреаційна діяльність, доросле населення, фізкультурно-спортивна організація.

Актуальність теми дослідження. Коли йдеться про найцінніше, що є в людини, – її здоров'я, яке слугує «візитівкою» соціально-економічної зрілості суспільства, його культури, благополуччя держави, яке визначається також дефіцитом вільного часу в добовому ритмі життєдіяльності, сьогодні характерним майже для всіх українців. Залучення якомога більшої кількості людей до активного дозвілля та оздоровлення, застосування сучасних підходів, безпосередній зв'язок із практичним завданням вдосконалення та оптимізації масової оздоровчо-рекреаційної роботи в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед останніх досліджень проблем, що розглядаються у статті, варто відзначити такі. Методичні та організаційні аспекти оздоровчо-рекреаційної роботи з різними категоріями населення – О.М. Жданова, А.М. Тучак та інші [3], Т.Ю. Круцевич [4], загальні напрями розвитку рекреації в Україні та педагогічні основи організації оздоровчо-рекреаційних занять – А.В. Гакман [1; 2].

Мета. З'ясування та обґрунтування сучасних особливостей, змісту, форм організації активного дозвілля дорослого населення за місцем проживання й на територіях місцевих громад.

Виклад основного матеріалу. Потреба у відпочинку зумовлена біологічною природою людського організму, його фізіологією, соціально-психологічними навантаженнями. Але особливе місце в системі фізичного виховання дорослого населення посідає відпочинок, що реалізується через активні форми дозвілля, пов'язані з актуалізацією соціальних і культурних ресурсів людини. Ефективний активний відпочинок передбачає заняття улюбленими видами спеціально організованої рухової активності – з наявністю в них творчих елементів. Активне дозвілля в наш час є невід'ємною складовою життєдіяльності людини зрілого віку, яка веде здоровий спосіб життя; активність у рекреаційній сфері природно продовжує активні заняття фізичною культурою. Активне дозвілля можемо охарактеризувати як час, який не витрачається на виконання професійних функцій, дорогу до місця роботи й назад, фізіологічний відпочинок, задоволення санітарно-гігієнічних потреб, приготування і вживання їжі, придбання необхідних товарів, виховання дітей, надання допомоги рідним і близьким. Цей час людина може штучно збільшувати або скорочувати за рахунок різних видів і проявів індивідуальної активності.

Список використаних джерел:

1. Про зайнятість населення: Закон України від 01.03.1991 р., № 803-ХІІ.
2. Богиня Д.П. Основи економіки праці : навчальний посібник / Д.П. Богиня. – К. : Знання-Прес, 2002 – С. 71-91.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
4. Лібанова Е.М. Ринок праці в економічній системі : навчальний посібник / Е.М. Лібанова, Д.П. Мельничук. – Житомир : Сіті, 2002. – С. 33-34.

The article is devoted to the problems of employment. The main trends in the labor market of Ukraine, studied the dynamics of its main targets.

Key words: employment, labor market, the economically active population.

Отримано: 28.04.2017

В широкому розумінні поняття активного дозвілля наближується до поняття рекреації. Рекреаційна активність людини складається з добових, тижневих, річних і життєвих циклів. На кожному етапі життя ці цикли утворюють складну систему різноманітних умов і мотивацій, що визначають характер, спрямованість та ефективність рекреаційної активності. На вибір діяльності під час дозвілля впливають різні чинники: з одного боку, демографічний, наявність вільного часу, рівень доходів, спосіб життя, рівень культури, психологічні особливості кожної людини; з іншого – рівень розвитку індустрії дозвілля, соціально-групові чинники, рівень інформованості населення про заходи, що організуються у сфері дозвілля.

Типи активного дозвілля можуть бути виділені за різними параметрами: за періодичністю – щоденне, щотижневне, святкове дозвілля, дозвілля під час відпустки; за тривалістю – короткочасне, довготривале, епізодичне; за напрямками діяльності – природно-рекреаційне, оздоровче, спортивно-видовищне, розважальне, освітньо-розвиваюче або культурно-мистецьке з елементами фізичної культури. Види діяльності, здійснювані під час активного дозвілля, досить різноманітні: це фізичні навантаження (зокрема прості прогулянки, біг, рухливі ігри, їзда на велосипеді), аматорські заняття (збирання ягід, риболовля), активні розваги, подорожі заради задоволення тощо. Форми й види дозвілля обираються самостійно з огляду на індивідуальні інтереси, можливості, рівень фізичного та культурного розвитку, традиції, впливи оточення.

Організовані заняття проводяться, як правило, на базі спеціалізованих закладів та фізкультурно-спортивних організацій (спортивно-оздоровчих клубів, центрів здоров'я, фітнес-центрів, аеробних залів і т. п.) під методичним керівництвом інструкторів. На жаль, сьогодні в Україні більшість фізкультурно-спортивних організацій та оздоровчих закладів функціонують на комерційній основі, тому для широкого загалу малодоступні. Важливу роль в оздоровчо-рекреаційній діяльності за місцем проживання можуть відігравати туристські клуби, які повинні використовувати наявні в даній місцевості рекреаційні ресурси. Особливу вагу має проведення дозвілля в місцях масового відпочинку – парках і лісопарках, пляжах, відкритих спортивних спорудах, палацах культури тощо зі спеціально відведеними об'єктами (теренкури, доріжки здоров'я, лісові стадіони, майданчики для ігор і розваг, пункти прокату спортивного інвентарю). На територіях організованого масового відпочинку в мікрорайонах можуть функціонувати пос-

тійно діючі фізкультурно-оздоровчі групи, сформовані за ініціативою міських мешканців; їхнє функціонування повинно активно підтримуватися органами місцевого самоврядування. Слід вказати також на роль пансіонатів, будинків і баз відпочинку, оздоровчо-спортивних і туристських таборів і баз.

Специфіка сучасного активного дозвілля полягає в тому, що людина розглядає його як особисте надбання, в рамках якого вона реалізує свободу дій. Дозвілля дає змогу по-новому осмислювати індивідуальні особливості, якості характеру, творчий потенціал, рівень фізичного та інтелектуального розвитку, адже, займаючись його улюбленими видами, людина краще зосереджується на власному продуктивно-вольовому потенціалі. Але для забезпечення цього важливо, щоб відповідні послуги могли надаватися недалеко від місця проживання людини. Організація активного дозвілля повинна спиратися на очікування мешканців конкретних територій.

Висновки. Дозвілля сучасної людини охарактеризовано як час, вільний від праці у сфері суспільного виробництва і відтворення життєвих функцій у рамках домашнього господарства і соціальних відносин. У широкому розумінні поняття активного дозвілля наближується до поняття рекреації.

Суб'єктами територіальної організації виступають відповідні споруди та місця масового відпочинку. Важливими функціональними напрямками роботи управлінь і центрів повинні стати налагодження соціальної взаємодії, пропаганда здорового способу життя, реконструкція матеріально-технічної бази, підготовка і переїдготовка кадрів, інформаційна підтримка населення, розробка нових технологій та адресних програм надання оздоровчо-рекреаційних послуг. А в

загальному – сприяти цілеспрямованому процесу стабілізації та зміцнення здоров'я широких мас населення засобами активного дозвілля та рекреації з раціональними витратами часу.

Список використаних джерел:

1. Гакман А.В. Педагогічні умови організації рекреаційних занять в центрах відпочинку / А.В. Гакман // Фізична культура та спорт у навчальних закладах східноєвропейських країн : матеріали I Міжнародної наук.-практ. конференції. – Чернівці, 2010. – С. 227-232.
2. Гакман А.В. Характеристика розвитку рекреації в Україні / А.В. Гакман // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. праць / за ред. С.С. Єрмакова. – Харків : ХДАДМ (XXIII), 2009. – №8. – С. 34-37.
3. Жданова О.М. Організація та методика оздоровчої фізичної культури і рекреаційного туризму / О.М. Жданова, А.М. Тучак, В.І. Поляковський, І.В. Котова. – Луцьк : Вежа, 2000. – 248 с.
4. Круцевич Т.Ю. Рекреація у фізичній культурі різних груп населення / Т.Ю. Круцевич, Г.В. Безверхня. – К. : Олімпійська література, 2010. – 248 с.

In the article the concept, types and leisure activities of the population. Grounded approaches to mass recreation activities and active entertainment, today proposed structural and functional model of active leisure.

Key words: leisure, improving and recreational activity, adults, physical culture and sports organization.

Отримано: 28.04.2017

УДК 657:339.56

Н. В. Ситар, студентка 4 курсу економічного факультету

АНАЛІЗ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО КОЛЕКТИВНОГО ШВЕЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто коротку характеристику Кам'янець-Подільського колективного швейного підприємства. Проаналізовано експорт та імпорт товарів та послуг, та їх потенційних замовників.

Ключові слова: експорт, імпорт, товари, послуги.

Постановка проблеми. Зовнішньоекономічна діяльність є однією з основних форм економічних відносин України з іноземними державами. Вона відіграє значну роль у підвищенні економічного добробуту держави, поліпшенні рівня життя населення і зміцненні положення держави на світовій арені. Експортно-імпорتنі операції як складова частина зовнішньої торгівлі є найважливішим джерелом одержання прибутку окремим підприємством і державою в цілому. Тому, особливе значення має оцінка ефективності експортно-імпорتنі діяльності підприємства в сучасних умовах, з метою визначення перспектив розвитку швейного підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні є актуальним питання дослідження проблеми експорту швейних виробів. Дослідженням даної проблеми займалися вчені Ю.В. Нефьодова, Ю.М. Бездітко, Г.О. Земська, В.О. Гринцевич та інші. Проте, незважаючи на значний загальносвітовий науковий доробок, дана проблема і по цей час залишається вивчена недостатньо глибоко, і разом з тим це залишає місце для подальших наукових досліджень.

Метою статті є аналіз та дослідження експортно-імпорتنіх операцій Кам'янець-Подільського колективного швейного підприємства з метою визначення його перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу. Для того щоб розглянути сучасний стан експортно-імпорتنіх операцій необхідно теоретично визначити сутність значення експорту та імпорту товарів.

Експорт (експорт товарів) – продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів. При цьому термін реекспорт (реек-

порт товарів) означає продаж іноземними суб'єктами господарської діяльності та вивезення за межі України товарів, що були раніше імпортовані на території України [1].

Імпорт (імпорт товарів) – купівля (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в іноземних суб'єктах господарської діяльності товарів з ввезенням або без ввезення цих товарів на територію України, включаючи купівлю товарів, призначених для власного споживання установами та організаціями України, розташованими за її межами [1].

Одне з підприємств України, яке займається експортно-імпортними операціями є Кам'янець-Подільське колективне швейне підприємство. На сьогоднішній день підприємство спеціалізується по випуску костюмів чоловічих та хлопчачих, піджаків чоловічих та хлопчачих, пальт і курток чоловічих, брюк чоловічих та хлопчачих, брюк жіночих, шкільної форми для дівчаток і хлопчиків, виробів для військовослужбовців.

За звітний 2016 рік на підприємстві виготовлено швейних виробів 112,3 тис. штук. Обсяг виробленої продукції в діючих оптових цінах без ПДВ становить 23047,6 тис. гривень. Товарів для дітей випущено 6,1 тис. штук, на суму 379,9 тис. гривень у діючих оптових цінах.

Випуск продукції в розрізі асортименту становить:

- костюми чоловічі та хлопчачі – 36,7 тис. шт.
- піджаки чоловічі та хлопчачі – 17,8 тис. шт.
- брюки чоловічі та хлопчачі – 2,7 тис. шт.
- пальта і куртки чоловічі та хлопчачі – 13,9 тис. шт.
- брюки жіночі та дівчачі – 40,7 тис. шт.
- костюми жіночі та дівчачі – 0,2 тис. шт.
- пальта жіночі та дівчачі – 0,3 тис. шт.

Також на підприємстві при лабораторії працює стіл замовлень по пошиттю верхнього одягу для нестандартних

фігур. Через стіл замовлень виготовлено та реалізовано продукції на 71,1 тис. грн. [2].

На Кам'янець-Подільському колективному швейному підприємстві виконується повний цикл операцій зовнішньої торгівлі:

- експортні операції;
- імпорнтні операції;
- операції з давальницькою сировиною;
- бартерні операції.

В 2016 році на підприємстві виконувалося замовлення згідно контрактів з фірмами:

- «Мануфактура Паолони» (Італія),
- «Украков Вест» (Бельгія),
- «EURL D.P.I.» (Франція).

А також виконувалося замовлення для внутрішнього ринку [3].

Також основним імпортером Кам'янець-Подільського колективного швейного підприємства, з яким вона тісно співпрацює на протязі багатьох років, є Німеччина. Сьогодні швейна фабрика сильно залежить від постачальників давальницької сировини і від цього залежить ритм її роботи. Також дуже важливу роль в ритмічній роботі фабрики відводиться пошуку партнерів-замовників.

За 2016 рік підприємством реалізовано промислової продукції у відпускних цінах без ПДВ на суму 23976,4 тис. грн. В тому числі експортовано за межі України промислової продукції у відпускних цінах без ПДВ на суму 21511,3 тис. грн. Натомість імпортовано сировини та обладнання на суму 8351,6 тис. грн. [3].

Також Кам'янець-Подільське колективне швейне підприємство активно займається експортом та імпортом послуг. Наглядно ми можемо це розглянути в наступних таблицях.

Таблиця 1

Експорт послуг Кам'янець-Подільського колективного швейного підприємства

Послуга згідно з КЗЕП	Країна згідно з ККС	Валюта згідно з КВ	Вартість, тис. грошових одиниць
Послуги з переробки сировини для реалізації за кордоном	Італія	Євро	146,20
Вартість товарів, направлених переробнику	Італія	Євро	327,00
Вартість товарів, повернутих від переробника	Італія	Євро	473,20
Послуги з переробки сировини для реалізації за кордоном	Бельгія	Євро	20,50
Вартість товарів, направлених переробнику	Бельгія	Євро	67,60
Вартість товарів, повернутих від переробника	Бельгія	Євро	88,10

Джерело: Звіт про експорт (імпорт) послуг Кам'янець-Подільського колективного швейного підприємства.

Як бачимо, Кам'янець-Подільське колективне швейне підприємство в основному орієнтується на замовлення іноземних партнерів. У відповідності з тим, як буде виконаний заказ залежить діяльність підприємства. Вимоги іноземних

фірм дуже високі. Якість повинна відповідати тим цінам, які існують за кордоном.

Таблиця 2

Імпорт послуг Кам'янець-Подільського колективного швейного підприємства

Послуга згідно з КЗЕП	Країна згідно з ККС	Валюта згідно з КВ	Вартість, тис. грошових одиниць
0	Німеччина	Євро	73,84

Джерело: Звіт про експорт (імпорт) послуг Кам'янець-Подільського колективного швейного підприємства.

Як бачимо, Кам'янець-Подільське колективне швейне підприємство найбільше займається саме послугою «Вартість товарів повернутих від переробника» згідно з КЗЕП (Класифікація зовнішньоекономічних послуг), тобто ця послуга включає вартість товарів, повернутих після переробки. Також можна сказати, що найбільше з підприємства експортуються послуги саме в Італію (946,4 тис. євро).

Щодо імпорту послуг, то цей показник не є значним, адже більшість послуг Кам'янець-Подільське колективне швейне підприємство отримує саме з внутрішнього ринку. Взагалі, Кам'янець-Подільська швейна фабрика – це виробництво, що працює за сучасними технологіями з дотриманням високих європейських стандартів якості, з ефективним управлінням та якісним обслуговуванням замовників [4].

Висновки. Отже, результати проведеного аналізу дають підстави стверджувати, що Кам'янець-Подільське колективне швейне підприємство має великий експортний потенціал швейної промисловості, але здебільшого працює за договором поставки сировини, з розвинутих країн, куди відповідно і здійснюються експортні поставки. Саме підприємство мало самостійно розвиваються, адже це потребує значних фінансових затрат. Багато брендів речей які реалізуються за кордоном виробляють вітчизняними підприємствами. Кам'янець-Подільське колективне швейне підприємство більше здійснює експорт швейних виробів ніж імпортує, це пояснюється тим що більшість виробленого асортименту продукції шиться на замовлення для провідних європейських компаній та відомих торгових марок з закордону.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.91 №959/ХІІ-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку «Звіт про господарсько-фінансову діяльність Кам'янець-Подільського колективного швейного підприємства за 2016 рік».
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку «Звіт про експорт (імпорт) послуг» за VI квартал 2016 року.
4. Кам'янець-Подільське колективне швейне підприємство. – Режим доступу: <http://shwey@kp.rel.com.ua>.

The article deals with a brief description of Kamenetz-Podolsk sewing collective enterprise. Analyzes the export and import of goods and services and their potential customers.

Key words: export, import, goods and services.

Отримано: 28.04.2017

УДК 331.109:159.964.21:005.6

У. М. Слободян, студентка 1 курсу економічного факультету

УМОВИ УСПІШНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ

У статті обґрунтовані методи вирішення конфліктів, а також розглядаються питання забезпечення успішного функціонування організацій шляхом підвищення ефективності праці. Проаналізовано ефективність реалізації усунення повністю або частково причин, що породили конфлікт.

Ключові слова: управління конфліктами, функціональний та дисфункціональний конфлікт, психологічний клімат, соціально-психологічні методи.

За період економічних реформ відбувся помітний приток робочої сили. Однак майже не використовується діючий метод підвищення продуктивності діяльності працівників такий, як дослідження соціально-психологічного клімату в колективі. Таким чином під час роботи увага до

людини набуває не менш цінного значення ніж капітал, який має грошову оцінку, тому виникає необхідність вивчення соціально-психологічних методів управління як найважливішого фактора, що впливає на продуктивність діяльності працівників.

Лише в 20-і роки ХХ століття вперше широко було поставлене питання про те, що психологічний клімат у колективі має не менше значення, ніж інші аспекти діяльності. Для покращення організації праці є необхідним застосування комп'ютерних технологій, використання яких значною мірою покращує інтелектуальні можливості, полегшує працю.

Українські вчені М.М. Логунова, Ю.М. Мельник, В.Н. Нижник, Л.А. Пашко, О.І. Туз та інші досліджували окремі складові управління конфліктами, соціально-психологічні методи є достатньо дослідженими, що призводить до суттєвих прорахунків в управлінні.

Аналіз соціально-психологічної та науково-економічної літератури підтвердив значну увагу до необхідності використання соціально-психологічних методів управління конфліктами (Г.В. Жаворонкова, Н.М. Коряк, І.Д. Ладанов, Л.А. Пашко, О.М. Скібіцький, Л.І. Скібіцька, О.І. Туз). Суттєве значення для обґрунтування суті досліджуваної проблеми мають наукові праці А.Я. Анцепов, А.М. Бандурка, К.Л. Купер, та інших учених про те, що у різних видах діяльності важливо володіти вміннями, зокрема: застосовувати різні методи спілкування в залежності від ситуації; розуміти сенс належності до певних організацій; довести здатність вирішення ситуації; намагатися попередити деструктивний конфлікт, контролюючи конструктивні конфлікти, що виникають в організації.

Вирішення конфлікту являє собою усунення повністю або частково причин, що породили конфлікт, або зміну цілей учасників конфлікту. Управління конфліктами – це цілеспрямований вплив на усунення причин, що породили конфлікт, або корекція поведінки учасників конфлікту.

Менеджер займає ключове положення у системі управління організації. За словами Т. Одаренко [3], менеджер – це людина, яка професійно здійснює управлінські функції. Більш ширше розуміє дане поняття Л.І. Скібіцька [5], яка вважає, що менеджер – це людина, що обіймає постійну управлінську посаду й наділена повноваженнями приймати рішення з певних видів діяльності організації, що функціонує за ринкових умов.

Психологічний клімат як термін з'явився в менеджменті порівняно недавно, тому що раніше цій стороні управління приділяли мало уваги й розглядали переважно технічні моменти управління, пов'язані з економічною стороною. Чим далі розвивався менеджмент, тим більше акцент зміщався з факторів прийняття рішень на фактори їхньої реалізації. Комфортний психологічний клімат – це обстановка, коли всі зайняті цікавою справою, кожен знає своє місце в ієрархії організації й задоволений ним, коли компетенції співробітників не перетинаються й, отже, не виникають гострі розбіжності, коли в організації існує атмосфера взаємодопомоги.

Для організації психологічного клімату необхідна висока кваліфікація керівника, вміння виконувати функції управління, але з цього не виходить, що при ідеальному психологічному кліматі в цій організації не буде конфліктів. Якщо ж компроміс не знайдений і сторони залишилися на колишніх позиціях, конфлікт переростає в деструктивну, дисфункціональну форму.

Зауважимо, що деструктивний (дисфункціональний) конфлікт проходить у своєму розвитку дві стадії:

1. Формалізація відносин – вона характеризується розширенням зони конфлікту, акцентом на розбіжності. На цій стадії вихід з конфлікту можливий при взаємному бажанні сторін і тактовному, психологічно-мотивованому втручанні третьої особи. Шляхи виходу з конфлікту на цій стадії – виклад у спокійній формі взаємних невдоволень і претензій, з'ясування непорозумінь, пошук точок співпраці й, у випадку успіху, вихід з конфлікту.
2. Стадія психологічного антагонізму – вона характеризується взаємним безпричинним відштовхуванням, нагромадженням негативних емоцій. Допустити вибух або навіть спровокувати його, керівник може в тому випадку, якщо він абсолютно впевнений у підтримці основної частини колективу й хоче розв'язати всі протиріччя, що нагромадились, разом. Запобігти деструктивному конфлікту значно ефективніше, ніж його потім вирішувати. Тому необхідно знати, що деструктивний конфлікт – це комбінація об'єктивних передумов (конфліктна ситуація) і суб'єктивного фактора (інцидент).

Загалом існуючі в управлінні способи вирішення конфліктних ситуацій розподіляються на дві категорії: структурні та міжособові [4, с.397].

До арсеналу структурних методів належать:

- роз'яснення вимог до змісту роботи (делегування окремим особам чи структурним підрозділам чітко окреслених повноважень для виконання покладених функцій і ознайомлення з відповідальністю за їх виконання, оперативне доведення максимуму наявної корисної інформації з цього питання);
- принцип використання ієрархії (звернення до керівника) при вирішенні конфліктних ситуацій. Ієрархія визначає порядок взаємодії та підпорядкованість, регулює інформаційні потоки і вказує на те, яка особа відповідальна за ухвалення конкретного управлінського рішення;
- підпорядкування цілей підрозділів загальноорганізаційним цілям. Загальна мета організації, який підпорядковується решта цілей підрозділів, змушує всі ланки, формальні та неформальні групи і окремих осіб сприяти її досягненню;
- вплив на поведінку через систему винагород.

Міжособові способи вирішення конфліктів зводяться до п'яти варіантів типу поведінки, що їх має обрати конкретна людина при появі перших симптомів конфліктної ситуації – загострення досі прихованих суперечностей чи втручання сторонніх сил, які зміщують акценти у розстановці сил. Це, зокрема:

- ухилення – мається на увазі, що людина (група людей, підприємство, складова соціуму), передбачаючи наперед загострення ситуації прагне уникати дій, які провокують інцидент;
- згладжування – тип поведінки, який має багато спільного з попереднім, при цьому не помічаються ознаки майбутнього конфлікту, йде активна профілактика його вияву, ліквідовуються чи завуальовуються суперечності сторін;
- примус – контроль над ситуацією і регулювання її розвитку;
- компроміс – тимчасове чи нейтральне вирішення проблеми, що умовно задовольняє всі сторони, які беруть участь у конфлікті;
- вирішення конфлікту – найбільш бажаний і радикальний шлях розвитку ситуації. Сторони детально ознайомлюються з аргументацією як «за», так і «проти», йдуть на взаємні поступки, вузлові питання вирішують колективним ухваленням рішень.

Варто зазначити, що конфліктна ситуація створюється факторами зовнішнього середовища або організаційних перебудов. Вирішення конфлікту повинне відбутися не тільки в раціональній формі, але й в емоційній. Причиною інциденту можуть бути низька кваліфікація керівника й виникаюча з цього ситуація загрози авторитету – керівник намагається уникнути ситуацій, у яких може виявитися його некомпетентність, і пригноблює людей, здатних це виявити. Будь-який керівник повинен заохочувати функціональні конфлікти, тому що саме за їх допомогою в процес управління (наради, збори, семінари тощо) можуть бути залучені всі члени колективу. Отже, роль менеджера на підприємстві полягає у здатності менеджера використати соціально-психологічні методи для усунення конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Виноградський М.Д. Організація праці менеджера : навч. посіб. / М.Д. Виноградський, О.М. Шканова. – К. : Кондор, 2002. – 518 с.
2. Жаворонкова Г.В. Управління конфліктами : навч. посіб. / Г.В. Жаворонкова, О.М. Скібіцький, Т.В. Сівашенко, О.І. Туз. – К. : Кондор, 2010. – 170 с.
3. Конспект лекцій з курсу «Організація праці менеджера» (для студентів та слухачів заочної форми навчання ФПОтаЗН) / Харківська національна академія міського господарства. – 2006. – 142 с.
4. Організаційна поведінка / [Дон Гелрігел, Джон В. Слокум-молодший, Ричард В. Вудмен, Н. Сью Бренінг] ; пер. з англ. І. Тарасюк, М. Зарицька, Н. Гайдукевич. – К. : Основи, 2001. – 726 с.
5. Скібіцька Л.І. Конфліктологія : навч. пос. / Л.І. Скібіцька – К. : Кондор, 2010. – 320 с.

The article the methods of conflict resolution, as well as the questions to ensure the success of institutions, organizations and businesses by increasing efficiency. The effectiveness of implementing all or part removal causes that gave rise to the conflict. Overview combining elements of economic and psychological knowledge for purposes of the conflict changes.

Key words: conflict management, social and psychological methods, personnel, psychological climate, regulation of labor.

Отримано: 28.04.2017

УДК 339.923

М. Ю. Ткачук, магістрантка економічного факультету

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ БРЕНДІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті досліджено розвиток брендів на сучасних глобальних ринках, досліджено рейтинг брендів світових компаній та запропоновано заходи щодо подальшого розвитку українських компаній.

Ключові слова: торговельна марка, бренд, брендінг, бренд-менеджмент.

В умовах глобалізації світових товарних ринків характерною ознакою та найважливішою умовою ефективного розвитку управлінської діяльності економічних суб'єктів є активна глобалізація світових брендів. Просування та активне розширення брендів вимагає з одного боку значних капіталовкладень, а з іншого – є запорукою успішного завоювання ринку та збільшення обсягу та збуту продукції. У результаті впливу глобалізаційних процесів вартість брендів зростає, виникає необхідність створювати нові та удосконалювати вже існуючі при цьому поширюючи їх на ринки.

Проблеми щодо глобалізації світових брендів досліджували вітчизняні та зарубіжні фахівці в галузі маркетингу та бренд-менеджменту, зокрема фахівцями з цієї проблеми є Д. Аакер, О. Азарян, Д. Капфер, Ф. Котлер, В. Липчук, В. Руделіус та ін.

У сучасних умовах при виготовленні товару фірма повинна турбуватися про те, щоб покупці впізнавали його на споживчому ринку. Тому основне завдання фірми здійснювати активну політику формування та представлення індивідуального ринкового «обличчя» товару чи послуги. Це досягається використанням товарно-знакової символіки та інформації.

У торговельній практиці дуже поширеним є поняття – «товарна марка» (або «бренд»), тобто ім'я, знак або символ (малюнок або їх комбінація), які служать для відокремлення товарів різних товаровиробників.

В якості товарної марки можуть бути використані:

- фірмове ім'я, тобто буква, слово, група слів або букв;
- фірмовий знак, тобто символ, малюнок, своєрідний колір, що є частиною товарної марки, яку можна впізнати, але не прочитати, вивовити. Фірмові кольори є надзвичайно важливим інструментом, тобто фоном такого собі своєрідного товарного знака серед подібних, майже тотожних товарів [4, с.34].

Товарні знаки мають давню історію. Ще у Вавілоні та в Ассирії на кам'яних плитах палаців карбувались клинописом імена їх володарів або будиноків. З розвитком ремесла використання особливих товарних знаків, клейма і герба, отримало широке розповсюдження. Ремісники і торговельники завжди вимагали особистих підписів та гербів на товарах з метою визначення кількості і якості вироблених товарів.

У наш час поява персонального комп'ютера в 70-х роках та Інтернету в 90-х активізували появу значної кількості нових бізнесів. Стів Джобс та Стів Возняк розробили комп'ютер Apple у 1976 році в сімейному гаражі Джобса. Компанії Microsoft та Dell заснували тінейджери в 1975 та 1984 роках. Ларі Пейдж та Сергій Брін розробили пошукову систему Google в одній з кімнат Стенфордського гуртожитку.

У ринковій економіці товарний знак – це об'єкт власності. Власник має право володіти, використовувати та розпоряджатися товарним знаком. В якості товарного знака найбільш поширеними є словесні позначення (більше 82% усіх товарних знаків у світі) і замальовки (15%), а також їх комбінації (5%) [4, с.34].

На сьогодні маркетологи розуміють, що торговельні марки не тільки забезпечують ототожнення товару й певне спрощення його вирішення з-поміж продуктів конкурентів. Успішні й визнані бренди роблять ставку на особистість торговельної марки. Дослідження свідчать, що споживачі переважно приписують продуктам властивості особистості – традиційний, романтичний, грубий, витончений, бунтівливий – і вибирають такі ж торговельні марки, які асоці-

юються з вдало підбраною рекламною компанією та їх власним або бажаним уявленням про себе. Маркетологи можуть надати марці особистісні характеристики і передати їх рекламними засобами, використовуючи один з типів споживача чи ситуацію, що викликає відповідні почуття, сподіваючись, що в майбутньому вони будуть асоціюватися з цією маркою. Наприклад, Coca-Cola асоціюється з такими характеристиками: американська, справжня, освіжаюча, вибухова, а Pepsi – молода, яскрава, модна, сучасна.

Торговельна марка має велике значення для будь-якої компанії. Така її роль зумовлена тим, що кожна марка має свій марочний капітал, тобто додаткову вартість. Ця вартість забезпечує дві важливі переваги: конкурентну і цінову – споживачі часто готові заплатити вищу ціну за якісний продукт з марочним капіталом. Марочний капітал дорівнює різниці, яку споживач сплачує за одну марку порівняно з товаром без марки, якщо їх властивості та функціональні вигоди тотожні. Серед товарів, які виграють від марочного капіталу, можна згадати комп'ютерні процесори від компанії Intel, мобільні телефони Nokia тощо.

Капітал марки не виникає за одну мить, створення капіталу марки нелегкий і нешвидкий процес. Насамперед, виховують позитивне ставлення споживачів до торговельної марки й нав'язування марки з цілим класом товарів, або створення ідентичності марки [3, с.320].

Наступним кроком є нав'язування та запам'ятовування бренду у свідомості споживачів за допомогою маркетингових засобів. Із врахуванням функціонального, експлуатаційного та образного вимірів (наприклад, компанія Nike пов'язувала свій бренд у маркетингових програмах із найвищим досягненням спортсменів).

І останнє – дослідження думки споживачів про значення та роль торговельної марки. Аналіз ґрунтується на якості товару, довірі до товару, емоційній реакції споживачів (наприклад, марка Volvo сприймається як якісний, надійний і зручний товар). Дуже складно досягти взаємодії між споживачами й торговельною маркою, отримати прихильність до неї (наприклад, «Київстар», «Оболонь» пов'язують себе з національним виробником, наголошуючи на гордості країни та ін.).

Капітал марки надає її власнику фінансові переваги, які стають частиною нематеріальних активів. Вони можуть зростати в ціні, коли ними ефективно управляти, і падати, коли неефективно. Справжній капітал марки складно виміряти, проте розвиток цієї складової вартості бізнесу викликав появу щорічних рейтингів. Так, Європейський бренд-інститут, оцінюючи бренди і патенти «Eurobrand 2011», результати якого були представлені у Відні, охоплює більш ніж 3 тис. корпорацій з 24 країн і 16 галузей промисловості.

Так, за результатами їхнього аналізу в рейтингу 100 найдорожчих брендів світу потрапили найвпливовіші транснаціональні корпорації світу (табл. 1).

Таблиця 1

Рейтинг найдорожчих брендів світу

Рейтинг	Бренд	Промисловість	Країна	Вартість бренду (млрд євро)
1	Apple	IT & Technology	США	145,3
2	Microsoft	IT & Technology	США	69,3
3	Google	IT & Technology	США	65,6
4	Coca-Cola	Consumer goods	США	56
5	IBM	IT & Technology	США	49,89

Дані табл. 1 свідчать, що найдорожчим брендом є логотип компанії Apple – яблуко, вартість якого 145,3 млрд. євро., другим у рейтингу є бренд корпорації Microsoft – 69,3 млрд. євро; третє місце посідає компанія Google – 65,6 млрд. євро. Ці ж корпорації очолили і рейтинг найдорожчих брендів корпорацій США. Успіху компанії Apple виробника планшетів iPad (перше місце рейтингу) сприяв ефективний дизайн, наявність лояльної клієнтської бази і грамотно побудований маркетинг

Отже, в світі існують стабільні світові марки, вартість їхніх брендів сягає мільярдів євро, їх створювали десятиліттями і не одне покоління маркетологів. Водночас, український ринок брендів розвивається досить повільно з урахуванням вітчизняних особливостей, а також у зв'язку з відсутністю поняття «брендінг» на вітчизняному ринку. В Україні потрібно розвивати та створювати як локальні, так і глобальні бренди, формувати бренд-імідж України в світі. Про існування даної проблеми свідчить недоотримання запланованих прибутків спортивного чемпіонату Євро-2012.

На глобальному світовому ринку сила та міць глобальних брендів є незаперечною і має значну капіталізацію коштів, прирівнюючи вартість брендів до бюджетів країн. Тому транснаціональні корпорації, відчуваючи цю міць, впливають як на економічну, так і політичну ситуацію в країні. Тому, створюючи і поліпшуючи власний бренд, компанія досягне незаперечної лідерської переваги над іншими. Політики ж не повинні чинити опір молодим бізнес-компаніям, вони повинні ліквіду-

вати всі можливі бар'єри, що заважають підприємцям розвивати бізнес, сприяти стартапам та перетворенню малих компаній у великі за рахунок їх об'єднань.

Список використаних джерел:

1. «Київстар» очолив рейтинг найдорожчих брендів України за версією газети «Дело» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zankova.info/topnews/8966-kiyivstar-ocholiv-rejting-najdorozhchix-brendiv.html>.
2. Європейський бренд інститут [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurobrand.cc>.
3. Маркетинг: підручник / В. Руделіус, О.М. Азарян, Н.О. Бабенко та ін. ; редактор-упорядник О.І. Сидоренко, Л.С. Макарова. – 4-те вид. – К. : Навчально-методичний центр «Консорціум із удосконалення менеджмент освіти України», 2009. – 648 с.
4. Липчук В.В. Маркетинг: основи теорії та практики : навч. посіб. / А.П. Дудяк, С.Я. Бугіль ; за загальною редакцією В.В. Липчука. – Львів : Новий Світ – 2000, 2003. – 288 с.
5. Найдорожчі у світі бренди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrgazeta.com/ua/7076>.

In the article the development of brands in today's global markets. Researched brands ranking global companies. The measures for further development of Ukrainian companies.

Key words: trade mark, brand, branding, brand management.

Отримано: 28.04.2017

УДК 658.155

Ю. І. Щербан, студентка 4 курсу економічного факультету

ДИНАМІКА ПОКАЗНИКІВ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ДП «КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКЕ ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО»

У статті подається економічне визначення рентабельності, а також проводиться аналіз даного показника щодо ДП «Кам'янець-Подільське лісове господарство».

Ключові слова: економічна ефективність, рентабельність, динаміка рентабельності.

Постановка проблеми. Найбільш точну оцінку функціонування підприємства дає рентабельність. На даному етапі розвитку економіки України велика кількість підприємств є неприбутковими або ж малоприбутковими, це є наслідком важкої економічної ситуації в країні. Тому проблема підвищення рентабельності є актуальною в сучасних умовах для підприємств усіх галузей народного господарства України.

Аналіз останніх досліджень. Значний внесок у вивчення питань дослідження зростання рентабельності підприємств зробили С.Ф. Покропивний, О.В. Мазуренко, В.В. Посилясв, П.Т. Саблук, І.Н. Топіха, С.П. Ярошенко, Л.А. Лахтіонова, М.В. Бець, О.В. Павловська та інші. Незважаючи на велику кількість розробок і значні досягнення в теорії та практиці зростання рентабельності, варто зазначити, що проблеми мобілізації резервів збільшення прибутку підприємства саме у сучасних умовах вивчені недостатньо.

Формування цілей статті. Метою даної статті є визначення економічної сутності рентабельності як ключового показника ефективності діяльності підприємства, а також аналіз динаміки рентабельності ДП «Кам'янець-Подільське лісове господарство».

Вклад основного матеріалу. В сучасних умовах головною метою виробничого підприємства, незалежно від виду його діяльності та форми власності, є отримання максимального прибутку, що неможливо без ефективного управління ним. Для аналізу ефективності роботи підприємства використовують відповідні показники рентабельності, які є основними для визначення ефективності виробництва.

Ефективність виробництва – найважливіша узагальнююча характеристика результативності виробництва, яка відображає відношення величини створених товарів і послуг до сукупних витрат праці [1, с.179].

Рентабельність є одним із основних показників, що відображають економічну ефективність підприємства, його фінансовий стан, успіхи та можливості у виконанні розробленої програми економічного та соціального розвитку.

Рентабельність – це відносний показник ефективності роботи підприємства, як у загальній формі обчислюється як відношення прибутку до витрат (ресурсів). Рентабельність виробництва є найефективнішим показником, який може визначити економічну картину підприємства. Цей показник здатний визначити як ефективність всього підприємства в цілому, так і ефективність його окремих напрямків виробництва [2, с.192].

Оскільки даний показник досить чітко ілюструє економічну ефективність діяльності підприємства у різних напрямках, то варто розглянути його з точки зору ДП «Кам'янець-Подільське лісове господарство».

Оцінка динаміки показника рентабельності наведена у таблиці 1 з даних якої видно, що підприємство працює нерівномірно проте стабільно. В 2016 році порівняно з 2013 роком усі показники зазнали коливання. Підприємство збільшило реалізацію на 15956,0 тис. грн. в порівнянні 2016 р. до 2013 р. Проте зменшило середній розмір матеріальних оборотних активів на 208,5 тис. грн. і на 344,5 тис. грн. зменшуються основні засоби у той же період. Також на 13418,0 тис. грн. збільшуються втрати, що впливає на прибуток до оподаткування, який в 2016 р. від рівня 2013 року збільшився на 3401,0 тис. грн., а чистий прибуток, у той же період, – на 2829,0 тис. грн.

Таблиця 1

Динаміка показників рентабельності ДП «Кам'янець-Подільське лісове господарство»

Показник	2013	2014	2015	2016	Відхилення (+/-)			
					2014-2013	2015-2014	2016-2015	2016-2013
Середній розмір майна	5291,5	3718	3967	5540,5	-1573,5	249,0	1573,5	249,0
Середній розмір власного капіталу	4111,5	2835,5	2903	4179	-1276,0	67,5	1276,0	67,5
Середній розмір власного оборотного капіталу	2474,5	1691	754,5	546,5	-783,5	-936,5	-208,0	-1928,0

Середній розмір перманентного капіталу	4111,5	2835,5	2903	4179	-1276,0	67,5	1276,0	67,5
Середній розмір авансового капіталу	4111,5	2835,5	2903	4179	-1276,0	67,5	1276,0	67,5
Середній розмір матеріальних оборотних активів	1042	834,5	1100	833,5	-207,5	265,5	-266,5	-208,5
Середній розмір основних засобів	2426	896,5	1973	2081,5	-1529,5	1076,5	108,5	-344,5
Виручка від реалізації	11885	12716	15407	27841	831,0	2691,0	12434,0	15956,0
Витрати	11 417	13 080	17 044	24 835	1663,0	3964,0	7791,0	13418,0
Прибуток (збиток) до оподаткування	151	159	302	3552	8,0	143,0	3250,0	3401,0
Чистий прибуток (збиток)	77	83	110	2906	6,0	27,0	2796,0	2829,0
Рентабельність (збитковість), %:								
- продаж	1,3	1,3	2,0	12,8	-	0,7	10,8	11,5
- основних засобів	6,2	17,7	15,3	170,6	11,5	-2,4	155,3	164,4
- оборотних активів	14,5	19,1	27,5	426,2	4,6	8,4	398,7	411,7
- витрат	1,3	1,2	1,8	14,3	-0,1	0,6	12,5	13,0
- активів	2,9	4,3	7,6	64,1	1,4	3,3	56,5	61,3
- власного капіталу	3,7	5,6	10,4	85,0	1,9	4,8	74,6	81,3
- власного оборотного капіталу	6,1	9,4	40,0	650,0	3,3	30,6	609,9	643,9
- перманентного капіталу	3,7	5,6	10,4	85,0	1,9	4,8	74,6	81,3
- авансового капіталу	3,7	5,6	10,4	85,0	1,9	4,8	74,6	81,3

Джерело: [сформовано автором на основі джерела 3].

Однак варто зазначити, що всі показники рентабельності на досить високому рівні, тобто вони мають позитивне значення. Це є ефективний результат фінансової роботи за аналізований період. В 2016 році порівняно з 2013 роком фінансовий стан покращується стрибкоподібно. Відтак в даний період досить різко зростає рентабельність оборотних активів на 411,7%, а також власного оборотного капіталу 643,9%. Найнижчі значення зростання даного показника у продажі та витратах відповідно 11,5% і 13,0%.

Висновки. Відтак для успішного розвитку підприємства варто приділяти значну увагу показникам рентабельності, оскільки вони є одними з основних індикаторів економічної ефективності діяльності фірми.

Якщо ж звернути увагу на динаміку даного показника стосовно досліджуваного підприємства, то слід відмітити певні коливання та стрибкоподібні збільшення. Проте зага-

льна картина відображає позитивну роботу та ефективність економічної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства / С.Ф. Покропивний. – К. : КНЕУ, 2012. – 528 с.
2. Сизоненко В.О. Підприємство / В.О. Сизоненко. – К. : Вікар, 2011. – 438 с.
3. Фінансова звітність ДП «Кам'янець-Подільське лісове господарство» за 2013-2016 р.р.

This article deals with the economic definition of profitability, as well as an analysis of the indicator on SE «Kamienetz-Podolsk forestry».

Key words: economic efficiency, profitability, profitability dynamics.

Отримано: 28.04.2017

УДК 338.48.12:725.182(477.43)

Я. С. Яжук, студент 5 курсу економічного факультету

ОЦІНКА ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ФОРТИФІКАЦІЙНИХ СПОРУД ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ (на прикладі Меджибізької та Кам'янець-Подільської фортець)

У статті розглянуто особливості рекреаційно-туристичного розвитку середньовічних фортифікацій Хмельницької області, розкрито загальні характеристики розвитку Кам'янець-Подільської та Меджибізької фортець як основних туристичних об'єктів Хмельниччини.

Ключові слова: туристичний об'єкт, фортеця, Хмельницька область.

Замки та фортеці Хмельницької області є одними з головних об'єктів рекреаційно-туристичного розвитку регіону, що може позитивно впливати на розвиток внутрішнього туризму. Це в свою чергу може принести значні кошти до місцевих бюджетів та сприяти подальшому розвитку регіону.

Загалом в Хмельницькій області нараховується 12 фортифікаційних споруд різного ступеня збереженості та значення. Для оцінки туристичної привабливості фортець існує 13 критеріїв, до яких належать: ступінь збереженості; наявність довкола замку цікавих об'єктів природи; наявність інших пам'яток архітектури; зручність розташування; наявність об'єктів туристичної інфраструктури; цінність пам'ятки та ін.

Саме за цими критеріями можна виявити найбільш туристично привабливі об'єкти, тому сучасний стан замків Хмельниччини умовно можна поділити на чотири категорії:

- замки та фортеці, що збереглися майже повністю, мають задовільний технічний стан і потребують незначних витрат на реставраційні та ремонтні роботи;
- замкові комплекси, що дійшли до нас із деякими втратами та потребують значних реставраційних та відновлюваних робіт;
- замки, що збереглися фрагментарно і підлягають реконструкції лише окремі замкові споруди;
- замкові комплекси, що збереглися лише у вигляді руїн з окремими частинами споруд і не підлягають відновленню [1, с.33-37].

Саме до першої групи можна віднести Кам'янець-Подільську та Меджибізьку фортеці, які мають досить вигідне територіальне розташування та можуть зацікавити туристів не лише як пам'ятки історично – архітектурного значення, а й мають інші туристичні об'єкти, які можуть бути цікавими для додаткового огляду. Найцікавішим в даному плані є Кам'янець-Подільський, який вдало поєднує фортецю з іншими об'єктами туристичного показу.

Також важливим є цінність замкових комплексів, так в Хмельницькій області лише Кам'янець-Подільська та Меджибізька фортеці мають статус державного значення та на їх базі створено історико-архітектурні заповідники, що додатково стимулює туристичні потоки в регіон. Проте за наявних туристичних потоків повинен також забезпечуватися належний рівень розвитку туристичної інфраструктури. Найбільші досягнення в розвитку інфраструктури має Кам'янець-Подільський інші ж міста помітно відстають в цьому даному аспекті [2, с.15-22].

Підвищувати привабливість об'єктів також можуть організація в них або поблизу культурно масових заходів, фестивалів, спортивних заходів. Знову ж таки в цьому плані впевнено лідирує Кам'янець-Подільський, котрий цілком заслужено називають однією із фестивальних столиць України, адже тут щороку проводиться більше 45 фестивалів різного напрямку. Щодо Меджибожа то тут проводиться лише фестиваль «Стародавній Меджибіж», проте навіть це може сприяти позитив-

ній туристичній динаміці. Особливо важливим є те щоб про будь-які заходи, які відбуваються повідомлялося в ЗМІ, адже додаткова реклама ще нікому не завадила.

Проте проведення заходів, належна інфраструктура, відповідний технічний стан споруд та інші аспекти не можуть забезпечуватися без відповідного фінансування, можливо саме через брак фінансування на більш-менш задовільному рівні знаходиться Кам'янець-Подільський та трохи відстає від нього Меджибіж, але навіть ці міста відчувають нестачу коштів на реставраційні та відновлювальні роботи не говорячи вже про значно менш туристично привабливі міста [3, с.120-127].

Існує 5 груп загальної оцінки туристичної привабливості: висока, достатня, середня, низька та дуже низька. До об'єктів з високою туристичною привабливістю відносять Кам'янець-Подільську та Меджибізьку фортеці.

Найвищу оцінку має Кам'янець-Подільська фортеця. Маючи вигідне розташування, високий ступінь збереженості порівняно з іншими об'єктами Хмельницької області. Також тут можна вдало поєднати різні види туризму та вдало провести комплексний відпочинок, та отримати багато позитивних вражень. Саме вдале поєднання архітектурних, історичних, природних та інших об'єктів дає можливість займатися Кам'янцю-Подільському лідируючі місця з розвитку туризму не лише в області а й в Україні.

Щодо Меджибожа то можна сказати, що фортеця має також досить вигідне положення, існує декілька додаткових туристичних об'єктів та є можливість поєднати декілька видів туризму, що дає змогу місту посідати чільне місце в розвитку туризму Хмельницької області, проте цього не достатньо щоб вийти на всеукраїнський рівень [4, с.182-183].

Отже, за для повноцінного розвитку туристичної привабливості фортець та замків Хмельницької області потрібно, враховувати всі чинники які впливають на її розвиток, прово-

дити стимулювання та залучення місцевого населення до організації різного роду заходів, частіше підіймати проблему недостатнього туристичного розвитку на засіданнях місцевих рад, створювати можливості за для стабільного розвитку інфраструктури, стимулювати залучення інвестицій, які могли б допомогти у розвитку туристичної привабливості і звісно ж керуватися прикладами більш досвідчених та розвинених сусідніх міст таких як Меджибіж та Кам'янець-Подільський. Враховуючи ці аспекти цілком можливо створити розвинений та туристично привабливий об'єкт.

Список використаних джерел:

1. Жукова О.В. Окремі аспекти організації збереження пам'яток фортифікаційного будівництва в Україні / О.В. Жукова // Вісник Харківської державної академії культури. – Х. : ХДАК, 2007. – Вип. 20. – С. 33-40.
2. Будянська Т.М. Замок у Кам'янці-Подільському (пам'ятник архітектури XIV – XVIII століть) / Т.М. Будянська. – К., 1961. – 32 с.
3. Байдак І.М. Стежками рідного краю: – Історико-архітектурні пам'ятки Хмельниччини / І.М. Байдак. – Хмельницький, 2008. – 188 с.
4. Географічні аспекти розвитку туризму(на прикладі України та Польщі) : монографія / В.Г. Явкін, В.П. Руденко, В.М. Андрейчук, О.Д.Король та ін. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 344 с.

In this article the features of recreational and tourist development of the medieval fortifications of Khmelnytsky region, revealed common characteristics of Kamenetz-Podolsk and Medzhybizh fortresses as major tourist sites Khmelnytsky.

Key words: tourist attraction, fortress, Khmelnytsky region.

Отримано: 28.04.2017

УДК 821.111(73).09

В. В. Васильчук, магістрантка факультету іноземної філології

ОСОБЛИВОСТІ ОПОВІДНОЇ СТРУКТУРИ МАЛОЇ ПРОЗИ ЕДГАРА АЛАНА ПО
(«Людина натовпу», «Овальний портрет», «Побачення»)

У статті досліджуються особливості оповідної структури малої прози, в оповіданнях «Людина натовпу», «Овальний портрет», «Побачення». Гротескна невідповідність скульптурних тіл і поз драматизму ситуації можна пояснити різноманітністю рівня оповіді і логіки розвитку сюжету.

Ключові слова: новела, оповідь, організація простору.

В історію американської літератури Едгар По увійшов як поет, новеліст і критик. Едгар По в цілому дотримувався романтичного канону, втілюючи в своїх розповідях досвід спостереження. Особливе значення в його текстах займає фігура оповідача, який, як правило, є безпосереднім учасником описуваних подій, їх свідком і, відповідно, спостерігачем. Перебуваючи поза сферою візуального (ми ніколи не знаємо, як він виглядає), він вивчає і відтворює вигляд інших героїв оповідання, перетворюючи їх в об'єкт спостереження і розповіді.

Два моменти, які нам хотілося б особливо відзначити у По, це: 1) організація простору спостереження, 2) специфіка ставлення спостерігача до видимого (уявного, згадуваного).

Перспектива спостереження нестійка і може бути легко втрачена. В оповіданні «Людина натовпу» герой вивчає натовп, сидячи біля вікна лондонського кафе. Натовп в його сприйнятті є алегорією міського життя – хода автоматів, масок і статуї, організованих в чітко означені соціальні страти. Однак варто йому вийти з кафе і змішатися з людським потоком, як відсторонена позиція спостерігача зникає: підкоряючись гарячковому ритму лондонського життя, герой сам стає «людиною натовпу», натовп же перетворюється в безлику субстанцію на зразок дощу або туману: «над містом навис густий і сірий туман, який перейшов в безперервний великий дощ... Всі негайно переполошилися і поховалися під незліченними парасольками. Колихання, штовхання, гамір подесатерилися» [3, с.377].

Віконна рама, ніша будівлі або кімнати, театральна лоджия, полог-завіса немов «обрамляють» героя, оформлюють його місце в просторі. Персонаж поміщається в чітко обмежений простір спальні, бібліотеки, кабінету, «тісна замкнутість» якого, згідно По, необхідна для ефекту відокремленої події, що має силу рами для картини. Фізичний зір і «уявний» погляд [3, с.95] у По нерідко взаємозамінні, причому останній може бути більш проникливим і гострішим (в «Людині натовпу» спостерігач дивиться на натовп крізь «каламутне скло» [3, с.373], але з його «розумового погляду» спала «пелена» [3, с.372], і тому він здатний «навіть за коротку мить прочитати історію довгих років» [3, с.376] на обличчях перехожих). Невизначеність меж між спостережуванним і вилученим із пам'яті (уявним) вимагає від героя певного зусилля: він відтворює свій об'єкт, уявляє його під час оповіді.

Фактор спостереження можна назвати визначальним в оповіданнях По. Ставлення героя-оповідача до предмету, візуальний образ якого він описує в тексті, це, перш за все, відношення художника до матеріалу, який потребує творчої переробки.

Описуючи предмет як артефакт, герой-оповідач перетворює його в мармурі або камені. Віконна рама стає нішею для статуї, як, наприклад, в ранньому вірші По «До Олени»: «Lo! In yon brilliant window niche, / How statue-like I see thee stand» [3, с.17]. І що особливо важливо і цікаво для нас, саме оповідь, будучи механізмом перетворення пред-

мета в текстовій конструкт, імітує техніку тих чи інших візуальних мистецтв.

У По є розповідь, де заміна предмета твором мистецтва відбувається в сюжетному плані. Йдеться про «Овальний портрет» – новелі, близькою за своєю проблематикою до оповідань Готорна. Сюжет «Овального портрета» добре відомий: художник пише портрет дружини, у міру просування роботи молода жінка вмирає, і її смерть збігається з завершенням картини. Як і вчений Готорна, художник По жертвує життям своєї дружини, щоб створити шедевр. Але на відміну від Ейлмера, він вважає кращим «безсмертний матеріал» за недовговічну і ненадійну органіку. Художник створює ідеальну копію своєї дружини на полотні: «ті, що бачили портрет, говорили про подібність як про велике чудо» [3, с.545]. Подібність здається тим більш дивною, що художник під час своєї роботи не дивиться на оригінал. Світло, що проникає в вежу, падає тільки «на бліде полотно» [3, с.545]. Сам художник рідко відводить погляд від полотна «навіть для того, щоб поглянути на дружину» [3, с.545]. Нарешті, він перестає пускати в вежу сторонніх, і його дружина виключається з простору зору. Замість копіювання (заснованого на спостереженні і перенесенні образу на полотно) художник займається «перекладом»: «відтінки, що наносяться на полотно, бралися з ланіт дружини, яка сиділа поруч з ним. І коли минуло багато тижнів і залишалося тільки покласти один мазок на уста і один півтон на зиницю, дух красуні знову спалахнув, як полум'я в світильнику. І тоді кисть торкнулася полотна, і півтон був покладений» [3, с.546]. Органічне містичним чином перекладається в штучне (фарби на полотні). Відбувається в буквальному сенсі підміна: живої плоти – зображенням на полотні. Героїня, що віддає свої фарби (відтінки щік і губ) і своє тепло («дух спалахнув, як полум'я в світильнику») «блідому полотну» [3, с.545], є не тільки моделлю для портрета, скільки його генератором. Дружину художника і її портрет пов'язують глибокі, інтимно-тілесні відносини життя і смерті: «все ще не відриваючись від полотна, він (художник) затріпотів, страшно зблід і, вигукнувши гучним голосом: «Та це воістину саме Життя!», раптово повернувся до своєї коханої: – Вона була мертвою!» [3, с.546]. Жінка виявляється генератором не тільки портрета, а й низки «вторинних» текстів, які опосередковують розповідь.

По-перше, ця історія включається до збірки, «присвяченої... аналізу і опису» [3, с.543] картин з галереї замку (під певним номером, як у музейному каталозі). Її читає герой-оповідач, який, в свою чергу, описує враження від портрету – як епізод власної історії, що знаходиться за межами оповіді. Новела має «рамкову» композицію, причому саме в її вступній («рамковій») частині з'являється фігура спостерігача і сюжетна ситуація спостереження. Вражений важкою недугою, герой-оповідач знаходить притулок у вежі замку і починає займатися спогляданням картин, одночасно беручи участь у їх обговоренні. Переставляючи канделябр, щоб «світло краще потрапляло на книгу» [3, с.543] (543), він ви-

падково знаходить овальний портрет: «Промені незліченних свічок (їх було дуже багато) висвітлили нішу кімнати, доти занурену в глибоку тінь... Тому я побачив яскраво освітлену картину, раніше мною зовсім не помічену... я швидко глянув на портрет і закрив очі» [3, с.544]. Наскільки можна зрозуміти з досить плутаних і розлогих пояснень, що послідували за зоровим потрясінням, герой-оповідач ледь не сприйняв портрет як «живу жінку» [3, с.544]. При цьому він стверджує, що «особливості малюнка, манера живопису, рама миттєво змусили б... його «відкинути подібне припущення – не дозволили б... повірити йому і на єдину мить» [3, с.544]. Миттєва рефлексія (повіки героя закриті) дозволяє йому перебудувати зір: «придушити... фантазію заради більш тверезого і впевненого погляду» [3, с.544]. Тепер він може відсторонено поглянути на портрет: «Минуло всього кілька миттєвостей, і я знову пильно подивився на картину... Рама була овалною, густо позолоченою, покритою мавританським орнаментом» [3, с.544]. Герой-оповідач тепер бачить і описує портрет як «ствір живопису», виконаний в певній манері («так званій віньєсточної») і в певному художньому стилі. Його погляд поступово зміщується від фігури до тла, а потім від самого портрета до орнаменту рами. Портрет – це артефакт, і мавританський малюнок, що прикрашає його раму, можливо, представляє не менший інтерес для любителя живопису, ніж зображення на полотні. Втім, в кінці кінців, він так і робить: переставляє канделябр і, «не бачачи більше» того, що його «настільки глибоко схвилювало» [3, с.544], читає опис портрета, знайшовши номер, під яким він зберігався.

Таким чином, спостерігач завершує розпочате художником: один переводить героїню на полотно (створює шедевр), інший «переводить» побачене на метамову мистецтва. Обома використовується техніка «перекладу», але «переклад» героя-оповідача носить вторинний, опосередкований мовний характер (позбавлений містичної, сакральної взаємодії з тілом-генератором). Переклад – це ідеальна модель переходу смислової межі, в даному випадку між життям і смертю, життям і мистецтвом. Основна і «рамкова» частина новели, таким чином, повторюються одна в одній: спостерігач, сам того не підозрюючи, розповідаючи про портрет, імітує техніку його написання.

Ще одна техніка оповіді у По може бути названа як реставрація. Герой-спостерігач як художник-конструктор або, точніше, реконструктор, відтворює предмет в тексті, замінюючи його частини окремими, культурно кодованими фрагментами. Оповідь, що імітує процес реставрації шедевра, розглянемо на прикладі оповідання «Побачення». Якщо в «Овальному портреті» об'єкт спостереження обрамлений рамою і поміщений в нішу готичної спальні, в «Побаченні» естетичними маркерами слугують вхід в палаццо, арка шлюзу, ніша будівлі.

Герой-оповідач описує предмети, які він бачив, як твори мистецтва, використовуючи традиційні образотворчі прийоми і риторичні фігури. Зображуючи маркізу – маленькі босі сріблясті ноги, антична головка, гіацинтові кучері, мармурове лице, мармурові груди – він замінює її моделлю досконалої статуї, що відсилає відразу до трьох античних зразків. Скам'яніла від горя мати порівнюється з Ніубеєю (покривало огортає маркізу, «як масивний мармур – Ніубею» [3, с.76]). Героїню звати Афродіта, і вона – це втілений ідеал античної краси. Нарешті, герой-оповідач «розігрує» сцену «оживлення» «статуї», і маркіза стає (хоча і не називається) Галатеею: «Дивіться! Тремтіння пішло по всьому її тілу, і статуя стала живою!» [3, с.78]. Герой підкреслює, що оживає саме статуя, створена його уявою. Портрет займає певне місце в колекції артефактів її коханого, або «незнайомця» (у другій частині розповіді герой-оповідач відвідує його палаццо): «Є одна картина, яку ви не бачили. – І він відкрив напи-

саний на повний зріст портрет маркізи Афродіти... Та ж ефірна фігура, що минулої ночі стояла переді мною на сходинах Палацу Дожів, постала переді мною знову» [3, с. 85]. В контексті розповіді портрет маркізи, на якому вона зображена як неземне, ангельське створіння, неявно порівнюється з «Мадонною della Pietà» Гвідо. Побачивши «Мадонну» серед картин незнайомця, герой-оповідач захоплено вигукує: «Як могли ви її здобути? Безсумнівно, для живопису вона те саме, що Венера для скульптури» [3, с.82]. Маркіза – спочатку представлена в оповіданні як статуя, потім – як живописне зображення на полотні – включається в певний порівняльний ряд: як Мадонна для живопису – як Венера для скульптури – як Галатея для поезії. У цьому контексті особливого значення набуває репліка незнайомця про Венеру, з якою оповідач співвідносить картину Гвідо: «А! – задумливо мовив він. – Венера? – прекрасна Венера? Венера Медицейська? – з малесенькою голівкою і позолоченими волоссям?» [3, с.82].

Монолог незнайомця про реставрацію – очевидний натяк на характер словесного мистецтва оповідача. Відтворюючи тілесний вигляд маркізи, герой-оповідач вдається до скульптурних аналогів і поетичних метафор-цитат: кучері, як завитки гіацинта, беруться з Гомера, в той час, як очі «ніжні і майже вологі», подібні Аканту у Плінія» [3, с.78]. Він може відновити («реставрувати») тіло маркізи в своєму оповіданні тільки як скульптурний, живописний або поетичний шедевр. Подібну операцію оповідач робить, описуючи незнайомця. До байронічного вигляду героя (божевільні очі і чорні кучері) додаються «класично правильні» риси «мармурового імператора Коммода» [3, с.79] тоді, як сам він нагадує «римську статую» [3, с.86]. Герой-оповідач займається «реставрацією» образів, які він зберігає в пам'яті, надаючи їм скульптурної форми (тобто, по суті, включаючи їх в контекст культурної пам'яті). У його монолозі не випадково з'являється образ руйн біля Спарти... Безсумнівно, це частина слова ГЕЛАЕМА» [3, с.81].

Отже, захопленню героя-оповідача протиставлена іронія господаря палаццо; творчій діяльності першого (реставрації стертих часом тілесних образів за допомогою готових культурних форм і фрагментів) – деструктивна інтенція останнього, спрямована на руйнування свого і чужого тіла. Гротескна невідповідність скульптурних тіл і поз драматизму ситуації можна пояснити різнонаправленістю рівня оповіді і логіки розвитку сюжету.

Список використаних джерел:

1. Осипова Э.Ф. Стилистические особенности арабесок Эдгара По [Творческая манера американского писателя] / Э.Ф. Осипова // Анализ стилей зарубежной художественной и научной литературы. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1983. – Вып. 5.
2. Пищулина Ю.Ф. Лексико-семантические аспекты в языке художественной прозы Э.А. По: Дискриптивно-сопоставительный план: автореф. дис. ... канд. филол. наук. / Ю.Ф. Пищулина. – Краснодар, 2002.
3. По Э.А. Полное собрание рассказов / Э.А. По; под ред. А.А. Елистратовой, А.Н. Николюкина. – М.: Наука, 1970.
4. По Эдгар Аллан. Эссе. Материалы. Исследования / ред.-сост. В.И. Чердынченко, Ю.В. Лучинский. – Краснодар: Кубан. гос. ун-т, 1995. – Вып. 1.
5. По Эдгар Аллан. Эссе. Материалы. Исследования. – Краснодар: Кубан. гос. ун-т, 1997. – Вып. 2.

The article analyzes the features of short prose narrative structure, in the story «Man of the crowd», «Oval Portrait», «The date». Grotesque mismatch sculpted bodies and poses dramatic situation can be explained by differing vectors of narrative and logic of the story.

Key words: story, narrative organization of space.

Отримано: 25.05.2017

TOTAL PHYSICAL RESPONSE IN TEACHING ENGLISH TO JUNIOR PUPILS

У статті охарактеризовано процес навчання англійської мови учнів початкових класів на основі методу повної фізичної реакції. Обґрунтовано ефективність і доцільність застосування методу відповідно до вікових і психолого-педагогічних особливостей молодших школярів, подано приклади його використання на уроках англійської мови в початковій школі.

Ключові слова: метод повної фізичної реакції, навчання іноземної мови, молодші школярі, початкова школа, урок англійської мови.

The world of teaching English as a foreign language has come up with numerous approaches, methods and techniques to make teaching and learning English in classroom environments as effective and enjoyable as possible. One of the effective techniques of teaching a foreign language in primary school is the use of Total Physical Response.

The topicality of the article is proved by the fact, that there have been many differences of opinion over the years in the language teaching about the value of teaching language and about how best to teach it. The question of using Total Physical Response while teaching English to young learners is the subject matter of scientific works of such prominent methodologists as J. Asher, N.C. Russell, M. Slattery, E.R. William, J. Willis and others. But it still remains a new approach for Ukrainian teachers to be used at English lessons in primary school, so it needs to be investigated.

The aim of the article is to present the effective ways of teaching English to junior pupils using the method of Total Physical Response.

Total Physical Response (TPR) is a language teaching method that was developed by James Asher in 1977. It means that children listen carefully and follow a whole sequence of teacher's instructions doing what the teacher says. He can help them understand by gestures or by doing the actions. The pupils can do the actions all together or on their own. They understand and acquire language better because the movement and language go together [3, p.23].

Total Physical Response is recommended to be used while teaching English to junior pupils because of the following reasons:

- it is a lot of fun, pupils enjoy it and it can be a real stirrer in the class;
- it is very memorable and helps pupils to remember phrases or words;
- it is good for learners who need to be active in the class;
- it can be used in large or small classes;
- it works well with mixed-ability classes. The physical actions get across the meaning effectively so that all the pupils are able to understand and use the target language;
- it doesn't require a lot of preparation or materials. As long as you are clear what you want to practice (a rehearsal beforehand can help), it won't take a lot of time to get ready;
- it involves both left- and right-brained learning [2, p.108].

TPR appeals to a number of learning styles. It most obviously appeals to the kinaesthetic learner who learns best through physically doing something or connecting to memory through actions. Visual learners will take visual cues from seeing the actions associated with the instructions given. Auditory learners will particularly benefit from TPR chants and songs in which the words and rhythms associated with movement will be memorable to them.

However, the most important thing is that TPR brings language to life and makes language learning an enjoyable experience.

Having analyzed the methodological literature the main ways of using TPR at English lessons have been defined.

1. TPR and everyday classroom activities.

TPR can be easily used in everyday classroom routine. A teacher can get the children used to responding to greetings and questions like *How are you?* by doing thumbs up or down.

An effective technique is to encourage the children to recognize and respond to simple classroom instructions and gestures to do things like: *touch; hands up / down; stand up; find; sit down; open / close your books.*

It's important to make visual associations with words they can learn and mimic, especially descriptive words: *big; small; happy; sad* [1, p.174].

2. TPR games:

– «*Simon Says*» – can be adapted to body words, action words and objects pupils can touch (or not touch). When a teacher gives a command they should only do it if he says «*Simon says...*» at the start.

A teacher might say, «*Simon says, slice some bread*» or «*Simon says, chop an onion*» and the children must do the action. However if he says, «*Whisk an egg*» they shouldn't do this. If anyone does the action that Simon doesn't say then they are out and have to watch for the mistakes of the other students.

– «*Follow the leader*». All the children get in line behind the teacher. The children follow him and copy his movements.

TEACHER: *OK, now get in a line. Peter... You're here. Now Anna... OK, now follow me. OK, we're walking, walking, walking. Now, jumping like a kangaroo, jumping, jumping. Yes. Now flying...*

– «*Chain games*» – building of actions with each progressive child.

– «*Charades*» – miming and guessing words using pictures or word cards [3, p.24].

TPR songs.

With a little imagination, a teacher can turn elements of most children's songs into action songs and build up the TPR element.

For example, the song «*Close Your Eyes*» mixes actions with face vocabulary. It's necessary to teach them the actions first, introducing the parts of the face by saying and demonstrating «*Point to your...*». Then the teacher plays the song and encourages the children to do the actions.

TPR stories.

Children can participate in stories using TPR with a few simple techniques. They can mime the story as it is read / played on an audio device; perform pre-arranged actions when they hear key words read out; listen and stand up when a character speaks or acts; look and point to key illustrations / frames of the story. These actions will make the story come to life and help the children internalise the language.

To sum up, Total Physical Response is one of many teaching techniques appropriate for junior pupils. The great advantage of TPR is its accessibility, liveliness and attractiveness to the learner. TPR is particularly suited to the young learner who is beginning a new language. That's why it should be used at an English lesson in primary school.

References:

1. Методика навчання іноземних мов у початковій школі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.В. Котенко, А.В. Соколова [та ін.]. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. – 356 с.
2. Russell N.C. Techniques and Principles in Language Teaching / N.C. Russell, E.R. William. – Oxford University Press, 2000. – 191 p.
3. Slattery M. English for Primary Teachers. A handbook of activities and classroom language / M. Slattery, J. Willis. – Oxford University Press, 2009. – 148 p.

The article characterizes the process of teaching English in primary school using the method of Total Physical Response. The author substantiates the effectiveness and feasibility of the method according to the age, psychological and pedagogical peculiarities of junior pupils and gives the examples of using this method at English lessons in primary school.

Key words: Total Physical Response, teaching foreign language, junior pupils, primary school, English lesson.

Отримано: 25.05.2017

ТОПОНІМИ ТА АНТРОПОНІМИ В РОМАНІ «ДЖЕЙН ЕЙР»

У статті досліджуються топоніми та антропоніми, що є одними з основних компонентів ономастики, на тлі роману Шарлотти Бронте «Джейн Ейр» та прослідковується їхня роль у лінійному текстовому компоненті, що використовується автором для точкової характеристики персонажів.

Ключові слова: ономастика, топонім, антропонім, поетонім, прізвисько.

Термін «ономастика» має давньогрецьке походження і означає науку, що займається вивченням власних назв. Цими власними назвами можуть виступати як імена людей, так і клички тварин, назви географічних об'єктів, населених пунктів і т. д. Позначення предметів реальної дійсності мовними знаками – процес постійний і безперервний. Пізнаючи світ, людина дає назви окремим його частинам, при цьому вона «класифікує (дає загальні назви), індивідуалізує та ідентифікує (дає власні назви)» [1, с.230]. Художньо навантажені власні назви – поетоніми (топоніми та антропоніми) – представляють собою саме «сильні» тексти, оскільки, існуючи в певному часі, у певному суспільстві, вони складають його ономастичний простір.

Оскільки ономастика є порівняно молодого науковою дисципліною – багато аспектів залишаються не з'ясованими. Як особливий розділ мовознавства, вона почала формуватись лише в 50-60-і роки ХХ століття. На сучасному етапі ця наука розглядається як самостійна наукова дисципліна зі своїм об'єктом дослідження і власними методами аналізу, яка розвивається в тісному зв'язку із загальною лексикологією, семіотикою, стилістикою, поетикою і лінгвістикою тексту в широкому аспекті [2, с.90].

Будь-яка наука має свої розділи та підрозділи. Найпоширенішими серед розділів ономастики є топоніміка та антропоніміка. Топонім (від грец. *topos* – місце, *onyma* – назва) – це власна назва географічного об'єкта, що застосовується для його розпізнавання та встановлення відмінності від інших об'єктів [3, с.310]. Відповідно розділ, що вивчає їх, називається *топонімією*.

Антропонім (від грец. *anthropos* – людина і *onyma* – назва) – будь-яке власне ім'я людини [3, с.18]. В українській мові це може бути особове ім'я, ім'я по батькові, прізвище, прізвисько, псевдонім. Антропоніми називають людей, але не приписують їм ніяких властивостей. У літературному творі антропонім, через усвідомлення його смислового значення художником, навіть ясніше, ніж в житті, виконує характеро- та сюжетно-оформлюючу функції.

Топонімами в романі «Джейн Ейр» виступають такі назви: Гейтсхед (Gateshead), Ловуд (Lowood), Торнфільд (Thornfield), Мур-Хаус (Moor House / Marsh End) та Ферндін (Ferndean).

Приступимо до детального розгляду топонімів та антропонімів у романі «Джейн Ейр». Гейтсхед (Gateshead) – це точка початку життя Джейн. Назву Гейтсхед (Gateshead) можна поділити на дві частини, які у свою чергу означають «ворота» (*Gate*) і «голову» (*Head*). Можна припустити, що ворота означають те, що Джейн в пастці в буквальному значенні цього слова. Вона відчуває обмеження волі. Ловуд (Lowood) – в буквальному значенні «низький» (*low*) і «дерево» (*wood*). Перше значення може вказувати на низьке положення дівчаток в суспільстві. «Дерево» (*wood*) дає уявлення про те, що вони приховані і захищені від зовнішнього світу і подальших проблем. Торнфільд (Thornfield) – походить від слова «колючка» (*thorn*) і «поле, відкрита місцевість без дерев» (*field*). Це місце, де Джейн зустрічає «колючку» особистість – містера Рочестера і проходить тернистий шлях до того, що підкаже їй серце. Мур-Хаус (MoorHouse / MarshEnd) – походить від староанглійського елемента *mor*, що означає *marsh* «болото» і *house* «будиночок». Мур-Хаус може бути пов'язаний з човном і означати те, що Джейн знову в пастці, знову не відчуває свободи. Це «будиночок на болоті», затишне і віддалене від людей місце, що гарантує спокій і безпеку, але вона розуміє, що їй необхідно вирватися з «болота» – рутини, що засмоктує. Ферндін (Ferndean) – від *fert* «папороть» та староанглійського *denu* «долина». Назва цього міста певним чином схожа з Торнфіль-

дом. Воно може означати «папороті», що є у свою чергу – деревами, які знову захищають Джейн. Ферндін – це тиха місцевість, де Джейн отримала змогу полишити все зайве і поринути у світ почуттів. Усі топоніми роману є символами певних віх життя головної героїні.

Говорячи про антропоніми, варто зазначити, що художня ономастика «говорить», «промовляє», передаючи певне значення певного літературного імені. Промовисті імена персонажів відіграють дуже важливу роль, є сюжетоутворюючим чинником. Вони також надають певні відомості про статус, походження, риси характеру героя, а іноді й виводять його на чисту воду [5, с.59]. Jane – ім'я головної героїні роману Шарлотти Бронте, згідно з однією версією, походить від французького *Jehanne* або *Jeanne*, що в перекладі означає «Бог милостивий». Джейн це людина з ідеалістичними нахилами, носій таких якостей, як прив'язаність, влюбливість, прагнення бачити «еталон» у всьому, що потрапляє на очі. Але це ще і підвищена вимогливість до оточуючих, яка досить часто не має реальних підстав. Така людина широ вважає, що якщо «абсолют» існує, то всі просто зобов'язані прагнути його досягти. Прізвисько Еугетакож несе в собі певне значення. Воно ідентичне зі звучанням до слова *air* – *повітря*. Письменниця зобразила Джейн легкою, такою, що не боїться змін, швидко адаптується. Також це слово походить від старофранцузького *erre*, що означає *подорож*. Так, весь роман – це подорож Джейн дорогою життя, дорогою до істинного щастя. Edward – ім'я коханого Джейн. Проте нам він більш відомий як містер Рочестер. Воно похідне від староанглійського *Eadweard*, що означає «багатий опікун», ім'я складається з двох елементів *Ead* (процвітання, багатство) та *weard* (опікун, захисник). Ім'я Едвард наділяє свого володаря складним і суперечливим характером. Це людина мовчазна, скромна, але дуже сильна духом. Mr. Brocklehurst – це ім'я складається з трьох елементів: *brock* «борсук», *le*, що є швидше за все редуковано від слова *hole* «діра» та *hurst* «лісистий пагорб». Його дійсно можна асоціювати з цією тваринкою, оскільки він гладкий, турбується лише про себе.

Таким чином, і антропоніми і топоніми є не лише засобом створення художнього фону твору, який яскраво і точно відображає картину життя сучасного англійського суспільства, але і служать метою глибшого розкриття теми і ідеї творів, джерелом для глибокого вивчення культури, історії, традицій Великобританії [6, с.44]. Ім'я промовляє більше, ніж ми очікуємо, це прихований короткий й схематичний авторський пазл щодо свого твору.

Список використаних джерел:

1. Арнольд І.В. Основи наукових досліджень в лінгвістиці / І.В. Арнольд – М. : Вища школа, 1991.
2. Ганич І.Д. Словник лінгвістичних термінів / І.Д. Ганич, І.С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 367 с.
3. Горбаневський М.В. Ономастика в художній літературі: філологічні етюди / М.В. Горбаневський. – М. : Видавництво УДН, 1988. – 228 с.
4. Манджиева Н.В. Ономастика и её связь с фразеологией / Н.В. Манджиева // Функциональное описание естественного языка и его единицы: XI Международная конференция по функциональной лингвистике : сб. науч. докл. Ялта 4-8 октября 2004 г. – Симферополь, 2004. – С. 230-231.
5. Суперанська А.В. Ономастика. Проблеми і методи / А.В. Суперанська. – М. : Наука, 1978.
6. Bronte Ch. Jane Eyre / Charlotte Bronte. – London : Everyman's library, 1991. – 284 p.

The research investigates toponyms and anthroponyms (as ones of the main components of onomatology) in Charlotte

Bronte's novel «Jane Eyre». The role of the stylistic components is explained as a rather accurate way of characterizing the heroine and other characters by the author.

Key words: onomatology, toponym, anthroponym, poethonym, nickname.

Отримано: 25.05.2017

УДК 821.111.09

О. О. Дем'янчук, магістрантка факультету іноземної філології

ОСОБЛИВОСТІ ХРОНОТОПУ РОМАНУ «ОСТРІВ» ЕЛДОСА ХАКСЛІ

У статті аналізуються особливості хронотопу роману «Острів» Е. Хакслі. Автор доходить висновку, що прагнення примирити крайнощі світобудови визначає характер просторово-часового наповнення, що збагатився новим змістом, порушним для літературної утопії.

Ключові слова: антиутопія, світобудова, утопія, хронотоп.

XX століття успадкувало у XIX століття багатий досвід природничих і технічних проривів, соціальних і політичних реформ. Відкриття і досягнення, які раніше освітлювали шлях світлом надії, стали в XIX в. частиною живої реальності і спричинили за собою подальше розширення розумового горизонту очікувань. Надаючи великого значення ідеалістичним проектам в історичному процесі і визнаючи внутрішню потребу людини в «гармонійному устрої суспільного життя», М. Бердяєв бачив непоправний трагізм у здійсненні цієї потреби [7, с.30], переконливе підтвердження чому запропонувала історія минулого століття.

Великомасштабні потрясіння, що випали на долю людства у вигляді революцій, світових війн, економічних криз і екологічних катастроф, які забрали мільйони життів, не тільки змінили географію цілих материків, а й підготували ґрунт для нових політичних режимів та ідеологій, що продовжили переділ світу. Прогрес науки і техніки, з яким пов'язувалося славне і безтурботне майбутнє планети, підмінив творчий порив людини витонченістю самознищення. Разом з науково-технічним розвитком поглибилася прірва повсюдного забуття морально-етичних цінностей та ідеалів, що призвело до зuboження духовного діапазону людини. Парадигма утопічної світобудови жваво відреагувала на радикальні зміни. Докорінний перегляд художньої моделі світу в літературній утопії підготував зародження нового жанрового феномену – антиутопії, яка дає картину реалізації антигуманних проектів в людському суспільстві. Як зауважує Ч. Уолш, «занапад утопії і підйом її страхітливого двійника супроводжує історію цього сюрреалістичного сторіччя, яке виявилось виконанням і запереченням мрій XIX століття» [3, с.10].

Крім критики просвітницького раціоналізму, авторів антиутопій незмінно хвилювали справді людські права на свободу, любов і смерть, що зневажаються державою-машиною і суспільством функціонерів. Успішно пройшовши школу Дж. Свіфта і С. Батлера і спроектувавши отримані знання на сучасність, Є. Замятін, О. Хакслі, Джордж Орвелл зуміли відстояти надію на те, що втілена мрія не є безвихідним виміром буття. За допомогою художнього світу письменники розбудили тугу за минулим. Смыслові лінії антиутопій закріпилися у творах письменників XX ст.: А. Франса («Острів пінгвінів») і Р. Мерля («Мальвіль»), У. Голдінга («Повелитель мух») і Е. Берджесса («Заводний апельсин»), А. Платонова («Чевенгур») і В. Войновича («Москва 2042»), Е. Скобелєва («Катастрофа») і А. Адамовича («Остання пастораль»), і багатьох інших.

У тому, що XX століття вважається часом антиутопій, легко переконатися, зіставивши величезну кількість антиутопій, які різко критикують історичні та вигадані альтернативи політико-соціального порядку, з малим десятком утопій, що пропонують варіанти зміни суспільства. Превалювання антиутопій в жанровому інструментарії епохи підірвало довіру до парадигми утопічної світобудови, позначившись і на способах відображення реальності в самій літературній утопії. Кількість утопічних проектів зменшилася пропорційно зниженню рівня їх художньої переконливості та життєздатності. У таких умовах від письменника-утопіста постійно був потрібний скоріше не фанатизм, а розсудливість щодо цілей і засобів, доступних тут і зараз. На цьому етапі знову знадобилися оригінальні відкриття в жанрі утопії, оскільки в XX ст. утопічне світобачення продовжило існування на перетині з мистецтвом роману, здатним, згідно з Д.В. Затонським, «з максимальною точ-

ністю узгоджуватися з тією чи іншою історичною ситуацією людства» [2, с.23]. Новий потік інформації та інтенсивної глобалізації перемістився в смыслову ядро роману-утопії. Особлива заслуга в спробі дати відповіді на по-новому поставлені запитання належала англійському письменнику XX ст. Олдосу Леонарду Хакслі.

Просторово-часове наповнення, що становить основу художнього світу літературної утопії, конструється через взаємодію двох принципових факторів: законів жанру й індивідуально-авторського світобачення. У XX ст. антиутопія, що виділилася в самостійний жанр словесності та тип світовідношення, здійснила знакову ревізію гіперраціонального державного устрою, який безпосередньо співвідноситься з утопічною моделлю світу. Жанрові риси літературної утопії отримали у творах антиутопічного характеру протилежний смисловий і емоційний заряд. Утопічний простір, цілком ізольований від переважно небажаного впливу ззовні, перетворюється на замкнутий, удавано самодостатній «континент», маркований культурологічними антропонімами і неологізмами [12, с.10]. Утопічний час, фактично безподієвість, викликав повне скасування не тільки історичного процесу, а й людської пам'яті, зумівши «стерти кордони між сьогоднішнім, минулим і майбутнім антиутопічної реальності і тим самим відчужити людину критично оцінювати дійсність» [5, с. 149].

Значну роль у конструюванні просторово-часового наповнення відіграє також творча позиція автора, його письменницьке кредо. Олдос Хакслі справедливо віднесений до майстрів слова, для яких мистецтво слугувало лише напіврозорою оболонкою, за якою ховалися філософські ідеї. Його інтелект постійно вимагав зміни декорацій, про що свідчать численні подорожі письменника по країнах Європи, в Індію, Перу, Бразилію, звідки він повертався спочатку в Оксфорд і Лондон, потім до Каліфорнії. «Я ніколи сильно не усвідомлював важливість того місця, в якому я живу», – зізнається Хакслі, який з юних років не зв'язував себе відданістю «малій батьківщині» [8, с.208]. Укриття в коконі зручних і добре обжитих категорій бачилося Хакслі вкрай неприйнятним, звідси його неглибокий інтерес не просто до нових країн, але і до їх культур і систем, кращі прояви яких він прагнув максимально смко узагальнити і навіть привести в деяку гармонійну єдність. Звернення письменника до жанру утопії в романі «Острів» (1962) виявилось досить плідним через початкову установку на випробування сполучуваності колишніх і нововідкритих способів утопічної світобудови. Зміст світобудови запозичався в основному зі Сходу – з буддизму і даосизму; що ж стосується форми в «романі ідей» О. Хакслі, вона була близька, на думку А. Зверєву, «швидше до естетики інтелектуального роману французького та німецького типу, ніж до класичної англійської традиції «роману характерів і середовища» [8, с.470].

Майже двадцять років життя пішло у О. Хакслі на ретельне опрацювання, відбір матеріалу і написання «Острова». Складність завдання визначила явний розлад між думкою і фавбулою. Крім того, відчутний недолік роману був зумовлений, на думку Дж. Бентлі, тим, що, побувши протягом письменницької кар'єри в ролі критика і моралізатора, О. Хакслі так і «не зумів, подібно великим сатирикам минулого, стати і тим і іншим одночасно» [6, с.40]. Правоту висловлювання підтверджує текст роману, в якому автор скептично оцінює сучасну йому дійсність. Сатиричний пафос, що відтіняє пере-

вагу «найкращого» суспільства і держави в жанрі утопії, становить незрівнянно малу частку в структурі розповіді. Головний герой книги Уїлл Фарнабі, журналіст за професією, який вже був випробований «хабарем за брудну справу», охоче погоджується бути посередником у справі захоплення нафтових багатств острова Пала. Неодноразово повторюючи максиму: «As luck would have it, Providence was on my side» [10, с.23], протагоніст досягає кінцевої мети подорожі, піддавши своє життя небезпеці. Викинутий на берег хвилею бурхливого світу, Фарнабі, як і Гуллівер Свіфта, починає освоюватися в тубільному просторі та часі. Разом з тим, звичний уклад життя мимовільно воскресє в спогадах головного персонажа. Невипадковим є пряме відсилання до вірша У. Блейка «Лондон» (1794), що подає сумні замальовки чуми, яка лютує в місті. Глибоку рану в душі Фарнабі залишила Друга світова війна – божевільна чума, що впала на англійську столицю і на весь світ. Причина загальної одержимості корениться, на думку Хакслі, в наступній закономірності: «Бог сказав – «нехай буде Дарвін» – і став Ніцше, імперіалізм і Адольф Гітлер» [10, с.221]. Переваги еволюційної теорії, яка ставить людину на природний п'єдестал, обертаються, як показала історія ХХ ст., манією величчя, що нищить все дрібне і незначне на своєму шляху – людей, держави, природу. Конкретно-історична дійсність, з якої виривається герой роману, замкнута, на думку Н. Д'яконової, в коло страждань, «цілком позбавлених сенсу» [1, с.28].

Україна уявної країни, подібно Утопії Т. Мора, відкрита всіляким впливам, що йдуть із зовнішнього світу. Саме з периферії в центр надходять імпульси про зміни на краще чи неминучу небезпеку. Біля витоків палійської світобудови стояв лікар Ендрю Макфейл – виходець з Шотландії, випадково закинтий на «заборонений» острів. Після закінчення Единбурзького університету випускник-медик пішов в кругосвітнє плавання, що відкрило йому очі на умовність звичної системи координат і змусило його припинити читання молитов на сон грядущий. Звільнення від релігійних пут кальвінізму, в які він був з дитинства заточений, дозволило Ендрю інакше поглянути на «вишколену» медицину, яка безпідставно відкидає нетрадиційні методи лікування недуг. Прибувши в Палу, він мав можливість вдатися до практики гіпнотичного впливу, без якої старий раджа, уражений пухлиною горла, не виніс би операції. В результаті Макфейл отримав запрошення раджі не просто влаштуватися на острові, а й стати співзасновником нового політико-соціального ладу. Так латки з Європи і вождь з Індії, що мають «взаємодоповнюючі темпераменти і таланти, з комплементарною філософією і багажем знань», зуміли дієво поєднати кращий потенціал західної і східної цивілізацій на одному крихітному острові. У відповідь на констатуючий жак взаємопроникнення двох світоглядів головному героєві був запропонований наступний задум земного раю: «Східний містицизм стежить за тим, щоб західна наука використовувалася як треба, східне мистецтво жити обгороджує західну енергію, західний індивідуалізм стримує східний тоталітаризм» [9, с.211]. Пала побачила реалізацію цього проекту, коли периферійні нововведення стали центром острівного світопорядку, поступально видозмінюючи його просторово-часову організацію.

Однак разом з творчими реформами палійський простір і час неухильно наражалися на небезпеку руйнування, яка йде ззовні. Громадяни Пали виглядали абсолютно беззахисними перед лицем стихійних лих, спричинених навколишнім світом. Невміння миритися з іншим способом життя і мислення, а також пристрасть до грошей спровокували вороже ставлення сусіднього острова Рендал-Лобо до Пали, на відміну від якої там була справжня армія, що заручилася підтримкою великих держав світу, схильних до полювання за сировиною і ринками збуту. Тому, з точки зору Дж. Мек'єра, Пала – перший острів на карті англійської літературної утопії, що «сприймає готівковий світ як всесвітній притулок для божевільних» [11, с.108].

Процес наближення до семантичного центру вигаданого острова передбачє досягнення вічності, якою наділені природні ландшафти Пали: «Природа не была уже только природой; ландшафт был скомпонован, выявлен в своей геометрической сущности, и выполнен столь затейливым узором и такими

чистыми, яркими красками, что, будь такая картина создана художником, его назвали бы небывальым виртуозом» [10, с.36]. Найбільш захоплюючим красвидом письменник вважає зображення природи, зроблене як на великій відстані, так і поблизу. Неперевершеними прикладами мистецтва близької і далекої перспективи є сунський малюнок, що нагадує «про відчуженість і безпричинність іншого світу», і живопис Е. Вюйара, що поєднує «магію близькості з магією відстані». Палійський пейзаж успішно врівноважує обидві крайнощі, органічно вміщуючи в себе тасмнію світобудови. Картини, написані в Палі, талановито відтворюють тотожність буття в його позачасовій протяжності, бо час для Хакслі «ворожий Вищому», він закріплює «скутість людини земними рамками» [4, с.40]. З цієї причини пейзаж, чудово відтворений місцевим художником, який відобразив буддійські символи води і лото-са, замінює зображення богів і святих у храмах острова. Практика медитації, що використовується палійцями, покликана усувати «метафизическую чепуху», присущую религиозному и светскому искусству, поскольку «в результате чрезмерного приближения или отдаления человек может полностью исчезнуть из вида или утратить свое значение» [10, с.168]. Пейзаж ставить людину у вселенський контекст, в якому Природа, подібно Абсолюту, самоцінна. Як узагальнює О. Редіна, пейзаж «адекватний пережитому досвіду, коли кожна випадкова мить – це перетин часу з вічністю» [7, с.85]. Споглядання природних і виконаних рукою майстра ландшафтів володіє величезною силою, завдяки якій простір подано в усій своїй повноті і незмінності, а час припиняє хід. Ця особливість простору і часу безпосередньо співвідноситься з іділічним хроно-топом, властивим жанру утопії в цілому.

Рух з периферії в центр припускає посвяту в закони світоустрою, що діють на острові. Заключний етап посвячення розгортається на високій горі, що є для палійців вісою світу. Піднявшись на «п'єдестал», новопосвячені в палійській спосіб життя відчувають запаморочливу свободу від ярма свого «Я». Усвідомлення приналежності до якоїсь безликої і нескінченної субстанції сприяє концентрації ментальних зусиль, що наближають їх до семантичного центру Пали. Ритуал посвяти відкриває людині дорогу в кімнату медитації, де її розширена свідомість долучається до сакральних сенсів. В «Острові» священне знання поступово засвоюється і Уїллом Фарнабі, планомірно йде з околиці в саму серцевину утопічного світопорядку. Духовне паломництво героя від скептика до містика повторює в загальних рисах шлях, пройдений Хакслі. Цілком закономірною для письменника і нетрадиційною для жанру виглядає трансформація головного персонажа «из стороннего наблюдателя разрозненных фрагментов реальности в непосредственного участника всего их богатства и разнообразия» [10, с.229]. Осередок візонерського досвіду, що збігається з просторово-часовим центром художнього світу в романі, дозволяє знайти внутрішній світ, знайти власний острів в океані негарздів.

Топос острова, що розробляється О. Хакслі в романі, містить в собі проекцію світових культурних цінностей, що вступили в конструктивний діалог. Художній світ Пали виявляє в своєму просторі «гібридизацію мікрокультур», задум якої визрівав у письменника протягом довгих років. У листі (від 22 червня 1958 року) Хакслі вказував на спробу «уявити, що потрібно для створення гарного суспільства... індивідів, які свідомо і цілеспрямовано приймають і з'єднують бажані риси з різних культур: індійської, сучасного Заходу, полінезійської, китайської. Все це цікаве, однак... вкрай складне» [9, с.85]. Письменник вирішував завдання продуктивної зустрічі різних категорій шляхом острівного експерименту. В антиутопії «Дивний новий світ» острів є місцем вигнання і ув'язнення тих, у кого стався збій в програмі, що призвів до розвитку самосвідомості. Деяко пізніше Хакслі приходить до переломного висновку про те, що самосвідомість провокує загальну розрізненість людства. У романі ж «Острів» О. Хакслі робить сміливу спробу налагодити життя знову-таки небагатьох людей, не задаючи шкоди ні їх самосвідомості, ні соціальному благополуччю членів спільноти. Тут, на думку Ч.М. Холмса, письменник повертається до улюбленої метафори амфібій-істоти, яка однаково добре орієнтується «у двох вимірах: розумінні і знанні, теорії та практиці» [6, с.37].

Простір і час, змодельований в романі-утопії О. Хакслі «Острів», є сполучною ланкою між авторським світобаченням і жанровим мисленням. У художньому світі твору оживають концепти, що викликають перегляд парадигми утопічної світобудови в контексті запитів конкретного простору і часу. Як свідчить Лаура Хакслі, друга дружина письменника, «кожен спосіб існування, описаний в «Острові», не був результатом фантазії... Це була частина нашого життєвого досвіду» [9, с.211]. На вигаданому острові має місце не просто співіснування, а поєднання світових цінностей. Рамкова композиція роману, що відкривається і закінчується закликом до уваги, прогнозує можливість буття і в майбутньому, яке почнеться на наступному витку переродження. Отже, «Острів» це не стільки роман, скільки змішування жанрів, в яких працював Хакслі. Ця закономірність пояснюється принциповою розбіжністю між концептуальним наповненням і художнім вираженням, притаманним «Острову». Прагнення примирити крайнощі світобудови визначає характер просторово-часового наповнення, що збагатився новим змістом, непорушним для літературної утопії.

Список використаних джерел:

1. Дьяконова Н.Я. Олдос Хаксли и жанр интеллектуального романа / Н.Я. Дьяконова // Типология жанров и литературный процесс : межвуз. сб. науч. трудов / редкол.: Н.Я. Дьяконова [и др.]. – СПб. : Образование, 1994. – С. 23-29.
2. Затонский Д.В. Искусство романа и XX век / Д.В. Затонский. – М. : Худож. лит., 1973. – 535 с.
3. Ильина Н.К. Олдос Хаксли и английская новелла 1920-х годов : автореф. дис... канд. филол. наук : 10.01.05 / Н.К. Ильина ; Ленинград, гос. ун-т. – Л., 1987. – 15 с.

4. Ланин Б.А. Литературная антиутопия XX века (авторская программа, методические рекомендации и материалы для гуманитарных гимназий и лицеев) / Б.А. Ланин. – М. : НИИ ОСО, 1992. – 102 с.
5. Липков А.И. Проблемы художественного воздействия: принцип аттракциона / А.И. Липков. – М. : Наука, 1990. – 356 с.
6. Новикова Т. Пространственно-временные координаты в утопии и антиутопии : Андрей Платонов и западный утопический роман / Т.Новикова // ВЕСТНИК МГУ. – №9. ФИЛОЛОГИЯ. – 1997. – С. 33-51.
7. Редина О.Н. «Роман идей» Олдоса Хаксли : монография / О.Н. Редина. – М. : Изд-во МПУ «СигналЪ», 1999. – 137 с.
8. Хаксли О. Вечная философия / О. Хаксли ; пер. с англ. Е. Бондаренко. – М. : Изд-во Эксмо, 2004. – 464 с.
9. Хаксли О. Искренность в искусстве и другие эссе / О. Хаксли ; пер. с англ. А. Власовой и С. Нещеретова // Иностранная литература. – М., 2004. – №1. – С. 210-223.
10. Хаксли О. Остров / О. Хаксли ; пер. с англ. С. Шик ; вступ. ст. Е. Апенко. – СПб. : Академический проект, 2000. – 360 с.
11. Чаликова В. Утопия и свобода / В. Чаликова. – М. : Прогресс, 1994. – 184 с.
12. Шацкий Е. Утопия и традиция / Е. Шацкий ; пер. с польск. К.В. Душенко и М.И. Лениной ; общ. ред. и послесл. В.А. Чаликовой. – М. : Прогресс, 1990. – 456 с.

This article analyzes the features of time-space of the novel «The Island» by A. Huxley. The author concludes that the desire to reconcile the extremes of the universe determines the nature of space-time content that was enriched with new content, inviolable for literary utopia.

Key words: dystopia, time-space, universe, utopia.

Отримано: 25.05.2017

УДК 821.11:82.312.6

А. О. Дячук, магістрантка факультету іноземної філології

АВТОБІОГРАФІЧНА СКЛАДОВА РОМАНІВ ЕРНЕСТА ХЕМІНГВЕЯ

У статті досліджується роль автобіографічної складової романів Ернеста Хемінгуея. Аналізується проблема типологічної близькості світоглядів письменника і його героїв.

Ключові слова: автобіографічна основа, герой, роман, мотив, мемуари.

У сучасному літературознавстві існує думка, що саме із кризовим станом Ернеста Хемінгуея значною мірою пов'язана незавершеність і автобіографічність багатьох творів, над якими він працював упродовж багатьох років («Острови в океані», «Райський сад», «Свято, яке завжди з тобою»).

Герої Хемінгуея цих років, незважаючи на наполегливі пошуки, та різні конфлікти, в яких вони проходять випробування на міцність, так і не знаходять сенсу свого існування. У зв'язку з незавершеністю багатьох робіт Е. Хемінгуея цього періоду постає питання про можливість їх дослідження. Думки з приводу можливості і необхідності дослідження незавершених художніх творів, зокрема романів Хемінгуея, найсуперечливіші. О. Мулярчик пише: «Гіршим ворогом письменника, що помер, є, як правило, його спадкоємці, які друкують те, що він сам надійно тримав би в таємниці» [8, с.401]. «Так, архівні знахідки навряд чи можуть порівнятися з шедеврами Е. Хемінгуея, – справедливо підкреслює М. Деснайєрс, куратор «кімнати Хемінгуея» в бібліотеці ім. Дж. Ф. Кеннеді, – але вони допомагають зрозуміти хід його думки, трохи відкривають двері в творчу лабораторію» [7, с.45].

У незавершених творах Е. Хемінгуея набагато сильніше, ніж в його завершених книгах, виражена автобіографічна основа. Ось що писав з приводу роману «Острови в океані» О. Старцев: «Навіть якщо враховувати звичайну високу норму автобіографізму в книгах Хемінгуея, близькість Томаса Хадсона до автора тут надмірно підкреслена... Виходячи з відомої творчої практики Хемінгуея, можна висловити припущення, що, спочатку так близько тримаючись до сліду власного життя, він міг надалі зробити потрібний відбір і ослабити взаємозв'язок героя і автора» [10, с.322].

Твори Е. Хемінгуея вважаються зразком «об'єктивної» прози. За справедливим зауваженням Д. Затонського, письменник «прагне привести роман в повну відповідність із геро-

єм, тобто виключити з нього все те, що не співпадало б зі знанням, досвідом і світоглядом останнього» і часто зображує дійсність «як індивідуальне переживання свого героя» [5, с.27, 31]. В. Дніпров розвиває цю думку: «Світ малюється словами, які міг би вимовити герой, образами, які могли б виникнути в його душі, враженнями, в яке уклалося звичайне його світо-відчуття. Бальзак або Толстой поселяли своїх героїв у створеному ним світі, а Хемінгуей сам поселяється у світі свого героя» [4, с.91]. Ця стилістична особливість, характерна для прози Е. Хемінгуея, є таким же прийомом зображення дійсності, як і нарочито виражена авторська присутність в творах інших письменників, і також є відзеркаленням авторського погляду на світ. «Хемінгуей краще за багато письменників умів «помирати» у своїх творах, пише Л. Севрюгіна, – умів «зникати» з тексту своїх творів», що, за словами дослідниці, є природним наслідком процесу об'єктивізації зображуваної дійсності. З іншого боку, відмічає Л. Севрюгіна, «Хемінгуей був присутнім у своїх творах як людина, як характер, як натура, – словом, як особа, тому що «сама здатність зображувати явища дійсності без жодного відношення до самого себе – є знову-таки вираження природи письменника» [9, с.17].

Автобіографічна основа в творчості Хемінгуея 40-50-х років має яскраво виражене ностальгічне забарвлення. Хемінгуей намагається піти з жорстокого сьогодення в минуле, переосмислити його, часто спираючись в якості художнього матеріалу на факти своєї власної біографії. Можна виділити два пласти творів Е. Хемінгуея 40-50-х років. У книзі мемуарів «Свято, яке завжди з тобою» і романі «Райський сад» Хемінгуей звертається до епохи 20-х років, намагаючись знайти в ній свій «золотий» вік, ідеалізує той бідний, але щасливий час. До цього ж пласту творів Е. Хемінгуея 40-50-х років можна віднести повість «Старий і море». Для цього твору характерна «виключеність» героїв з конкретного історичного часу і соці-

льного контексту. Її героєм стає особа, дуже близька авторові і творчим відношенням до праці, і світосприйняттям.

Проблема, яка виникає при зверненні до автобіографічної основи в творчості будь-якого письменника, полягає в тому, як її розглядати, щоб не ототожнювати героя і автора. Американський літературознавець Е. Уоррен, даючи характеристику і критику «біографічного методу», спеціально зупиняються на питанні про співвідношення письменника і його творіння. Вони пишуть: «Біографічний підхід ігнорує найпростіші психологічні факти. Витвір мистецтва швидше утілює «мрію» автора, ніж його дійсне життя, або ж воно може бути «маскою», «анти-я», за яким ховається його справжня особа, або ж воно може стати зображенням життя, від якого автор прагне втекти... Часто використовуваний в якості доказу критерій «щирості» абсолютно помилковий, якщо він судить літературу в поняттях біографічної правдивості, відповідно до досвіду або відчуттів автора, як вони засвідчені фактами, що знаходяться за межами твору. Не існує зв'язку між «щирістю» і художньою цінністю» [11, с.67-68].

На нашу думку, при дослідженні художнього твору необхідно уникати крайнощів в питанні автобіографічної основи в творчості того або іншого письменника. Дійсно, за справедливим спостереженням М. Бахтіна, «звичайнісіньким є сьогодні черпати біографічний матеріал з творів і пояснювати біографією цей твір, причому абсолютно достатніми видаються чисто фактичні виправдання, тобто просто збіги фактів життя героя і автора, роблять вибірки, що претендують мати якийсь сенс, ціле героя або ціле автора при цьому абсолютно ігнорується» [1, с.125].

Поділяючи позицію М. Бахтіна щодо цього питання і визнаючи наявність зв'язку між світоглядом, біографією автора і характером його творів, виділяємо три можливі шляхи дослідження автобіографічної основи в творчості «пізнього» Хемінгуея.

Найбільший автобіографічний пласт, який можна виділити в «пізніх» творах письменника, – прямі збіги подій і фактів з особистого життя самого Хемінгуея і його героя.

Репрезентативною в цьому плані є книга мемуарів Е. Хемінгуея «Свято, яке завжди з тобою». За справедливим зауваженням О. Старцева, автобіографізм приховано проявлявся і в інших творах Хемінгуея мемуарного характеру («Смерть пополудні», «Зелені пагорби Африки»). Але там автобіографічний матеріал притягувався в якості допоміжного для вирішення інших завдань. Книга «Свято, яке завжди з тобою», – мемуари у власному значенні слова [10, с.88]. У бесіді з Г. Боровиком з приводу книги «Свято, яке завжди з тобою», в процесі роботи над якою Хемінгуей знаходився у той час, письменник зазначає: «І, крім того, у мене лежить роман про Париж 20-х років. Я там жив тоді. Про молодого письменника, який тільки-тільки починає життя і творчість» [10, с.87]. На сторінках твору ми зустрічаємо реально існуючих людей (Гертруда Стайн, Езра Паунд, Скотт Фіджєральд і його дружина Зельда), бачимо Париж 20-х років очима Хемінгуея.

Звертаючись до аналізу образу головного героя «Свята, яке завжди з тобою» необхідно відмітити, що він знаходиться в ситуації, дуже близькій тій, у якій знаходився сам Хемінгуей в першій половині 20-х років під час перебування в Європі. Це молода людина, що переживає роки учнівства, перші творчі осяяння і розчарування.

Конфлікти вузько-особистого характеру, в які вступає герой книги мемуарів, – це ті ж, що переживав Хемінгуей, коли, будучи одружений на Хедлі Річардсон, захопився Полін Пфайфер, яка стала незабаром його дружиною. Головний герой роману «Райський сад» Девід Берн вирішує ті ж проблеми, які поставали перед героєм книги мемуарів «Свято, яке завжди з тобою» і самим Е. Хемінгуеєм у 20-ті роки. В основі конфлікту роману – любовний трикутник. Дія книги відбувається в Європі: в Іспанії і Франції, де Хемінгуей і Полін Пфайфер у 1927 році проводили свій медовий місяць [6, с.346].

У цілому ж книгу мемуарів «Свято, яке завжди з тобою» можна назвати ключовою в творчості Хемінгуея, говорячи про роль **автобіографічної основи** в структурі його творів. Ті автобіографічні мотиви, які отримали в ній через жанрову специфіку закінчене вираження, в тій або

іншій мірі проявилися і в інших творах письменника як 40-50-х років, так і більш раннього періоду творчості.

У романі «Острови в океані» простежуються навіть прямі запозичення на рівні **сюжетних мотивів** зі «Свята, яке завжди з тобою». Це стосується спогадів про життя Хемінгуея (і Томаса Хадсона) в Парижі з першою дружиною і дитиною.

У романі «Острови в океані» також отримує розвиток тема «багатих», намічена в романі «Мати і не мати» і книзі мемуарів «Свято, яке завжди з тобою». Багатство, що несе з собою руйнування, – один із наскрізних **мотивів** у творчості Е. Хемінгуея, варіантом якого є мотив багатого жінки-власниці, що перешкоджає вільній реалізації творчих спрямувань чоловіка («Свято, яке завжди з тобою», «Сніги Кіліманджаро», «Недовге щастя Френсіса Макомбера», «Райський сад»). У цьому мотиві також помітні відгомони подій з особистого досвіду письменника. У Хемінгуея був чималий досвід спілкування з багатими жінками, що прагнули забезпечити його життя максимальним матеріальним комфортом (Полін Пфайфер) або залучити його до світських утіх [3, с.343]. «За свідченням Хемінгуея, – підкреслює Б.А. Гіленсон, – приводом для появи «Снігів Кіліманджаро» стала пропозиція деякої спроможної прихильниці відправитися з нею удвох на полювання відразу після тільки що закінченого сафари. Щедрий дар Хемінгуей не прийняв, але сам факт дав йому матеріал для роздумів про те, якими небезпечними є спокуси і несерйозне відношення до своєї праці, як легко в гонитві за високими гонорами витратити свій талант на «чтиво» для масових журналів (чим грішив згаданий в новелі його друг Фіджєральд). Сам Хемінгуей навіть в найскрутіші для себе часи не писав упівсили» [3, с.347].

Таким чином, пласт фактичних збігів подій із життя самого Хемінгуея і його героїв досить широкий. Він же є одним із найбільш вивчених аспектів творчості письменника. Проте, цей пласт не слід вважати найважливішим під час вивчення автобіографічної основи в творчості «пізнього» Хемінгуея. Письменник використовує факти з власного життя у створенні біографії свого героя. Але, як усякий хороший письменник, Хемінгуей – майстер узагальнень, і книги він писав не про себе, а про людину своєї епохи, представником якої був. Характерна в цьому плані заява Хемінгуея про те, що навіть книгу мемуарів «Свято, яке завжди з тобою» можна вважати белетристичним твором. «Якщо читач побажає, – говорить письменник, – він може вважати цю книгу белетристикою» [2, с.169]. Таким чином, сам Хемінгуей підкреслював нерозривний зв'язок факту і вигадки у своїх творах.

Автобіографічне моделювання в пізній творчості Е. Хемінгуея тісно переплітається з проблемою типологічної близькості світоглядів письменника і його героїв. Якщо фактичні збіги на рівні окремих подій у біографії Хемінгуея і його героїв можна віднести до рівня сюжету, то названі аспекти автобіографічної основи в «пізніх» книгах письменника є необхідною складовою структури образу героя і багато в чому формують його тип, дозволяють зрозуміти задум автора, його світовідчуття в 40-50-ті роки, а також концепцію творчої особистості в пізніх творах.

Список використаних джерел:

1. Бахтин М. Эстетика словесного творчества / М. Бахтин. – М., 1979. – 380 с.
2. Бронич М.К. Отражение духовного кризиса личности в американской литературе 60-х гг.: дис. ... канд. филолог. наук / М.К. Бронич. – М., 1979. – 206 с.
3. Гиленсон Б.А. Хемингуэй / Б.А. Гиленсон. – М., 1991. – 280 с.
4. Днепров В. По ком звонит колокол / В. Днепров // Идеи времени и формы времени. – Л., 1980. – С. 133-201.
5. Затонский Д.В. Искусство романа в XX веке / Д.В. Затонский. – М., 1973. – 280 с.
6. История американской литературы. – М., 1971. – Т. 2. – 560 с.
7. Кашкин И.А. Хемингуэй: Критико-биографический очерк / И.А. Кашкин. – М., 1966. – 208 с.
8. Мулярчик А.С. Современный реалистический роман США. 1945-1980 / А.С. Мулярчик. – М., 1988. – 242 с.
9. Севрюгина Л.В. Авторское «Я» в рассказах Хемингуэя / Л.В. Севрюгина // Проблема личности автора в художественном произведении на материале произведений западноевропейской литературы. – Владимир, 1982. – С. 34-54.

10. Старцев А.И. Молодой Хемингуэй и «потерянное поколение». Хемингуэй: книги последних лет. В студии умершего мастера / А.И. Старцев // От Уитмена до Хемингуэя. – М., 1981. – С. 68-112.
11. Уоррен Р.П. Эрнест Хемингуэй / Р.П. Уоррен // Как работает поэт: Статьи, интервью. – М., 1988. – С. 112-160.
12. Хемингуэй Э. Собр. соч. : в 5 т. / Э. Хемингуэй. – М., 2000. – Т. 1. – 540 с.

This article examines the role of autobiographical novels of Ernest Hemingway component. The problem of typological proximity of outlooks of the writer and his heroes is analyzed.

Key words: autobiographical basis, hero, novel, motive, memoirs.

Отримано: 25.05.2017

УДК 811.112.2'373.43:070(430)

О. О. Жильчук, студентка 3 курсу факультету іноземної філології

DIE NEU BILD UN GEN IN DER PRESSE

У статті розглядається питання виникнення новоутворень у німецькій мові та вживання їх у пресі та інших засобах масової інформації (ЗМІ). Особлива увага приділяється утворенню неологізмів у ЗМІ.

Ключові слова: ЗМІ, неологізми, новоутворення.

Wir begegnen täglich neuen Wörtern und das Interesse vor allem bei jungen Leuten an allem Neuen, also auch das an neuen Wörtern im Wortschatz der Allgemeinsprache, ist groß. Die neuen Wörter werden relativ schnell, beinahe beiläufig, in den individuellen Wortschatz integriert und im Gespräch verwendet.

Die Aktualität dieser Arbeit ist von dem Interesse der gegenwärtigen Tendenzen bedingt.

Das Untersuchungsziel besteht in der Erforschung der Besonderheiten der Neubildungen in der Presse und anderen Medien. Die Forscher dieses Themas sind Hilke Elsen, Herberg Dieter, Michael Kinne, Kar – Ernst Sommerveldt und andere.

Heutzutage sind Massenmedien in der ganzen Welt sehr verbreitet. Sie sind die wichtigste Informationsquelle der Menschen. Die Medien haben viele unterschiedliche Einflüsse auf die zeitgenössische Gesellschaft. Man kann sagen, dass sie eigene Vorteile (z.B. die Medien erbringen wichtige Funktionen für unsere Demokratie) und Nachteile (z.B. Kinder und Jugendlichen den ganzen Tag vor dem Fernseher oder Computer sitzen) haben.

Der Begriff «Medium» kommt aus dem Lateinischen und bedeutet «Mitte», einen «Vermittler» von Inhalten (der Vermittler kann zum Beispiel eine Zeitung sein, die Informationen vermittelt). Diese Definition ist aber zu allgemein.

Wenn man von «Medien» spricht, meint man meistens die Massenmedien der modernen Gesellschaft. Zur Massenmedien gehören vielfältige Bücher, Zeitschriften, Zeitungen («Printmedien»), Rundfunk, und Fernsehen, die so genannten «Neuen Medien» sind, unter denen digitale Medien wie das Internet, E-Books oder Laptop zusammengefasst werden. Man unterscheidet drei Arten von Medien, die miteinander verbunden sind: primäre Medien (mündliche Rede, Gestik und Mimik); sekundäre Medien (Zeitungen, Bücher, Zeitschriften); tertiären Medien (Telefon, CD, Rundfunk, Fernsehen und alle «neuen» Medien). Jeder Deutsche nutzt durchschnittlich täglich zehn Stunden Medien (Fernsehen, Zeitung und Internet), die tagesaktuellen sind.

Moderne Techniken bringen neue Wörter und Wendungen mit sich. So entwickeln sich neue Fachwörter, die neue Geräte und Vorgänge bezeichnen. Diese Fachwörter kommen im Alltag öfter vor. Deshalb handelt es sich seltener um Wörter deutscher Herkunft (z.B. Schnittstelle, Festplatte), häufiger um Lehnübersetzungen aus dem Englischen (z.B. Teenager, Test, Internet, Maus, digitalisieren), meist aber um englische Internationalismen (z.B. Laptop (dt. Schlepptop), Display, Diskette, Chip, Computer). Es gibt auch einfache Abkürzungen aus dem Englischen (z.B. CD (eng. Compact Disc), ISDN (eng. Integrated Services Digital Network), IP-Telefonie (kurz für Internet-Protokoll-Telefonie sowie Internettelefonie). Man schätzt den wachsenden Anteil des Computerwortschatzes am Wortschatz der Gemeinsprache.

Unsere Sprache entwickelt sich ständig weiter, ändert sich. Michael Kinne sieht die Ursachen des Sprachwandels sowohl in sprachinternen als auch in sprachexternen Bedingungen. Für die Neologismen spielen die letzteren die größere Rolle. Neue Wörter werden gebildet, weil: gesellschaftliche Veränderungen Neubenenennungen notwendig machen (Globalisierung); es die Sachverhalte/Gegenstände gibt, die neubenannt werden müssen (Server); sich die Bedeutungen der Wörter verändern können (abhängen, anklöpfen); Wörter aus anderen

Sprachen entlehnt werden (Team); Wörter veralten (DDR, Brigade) bzw. ganz aussterben (Beinkleid, Jungfer). Dies alles ist notwendig für das Funktionieren der Sprache und die Verständigung der Menschen untereinander.

Das Wort Neologismus ist ein Lehnwort aus dem Französischen, das sich um die Mitte des 18. Jahrhunderts in den deutschen Wortschatz integrierte [3, S.74]. Neologismus ist neu auftauchendes Wort, dass zumeist neue oder aktuelle Erscheinungen benennt (Taschenrechner, Computer, Fete). Als Neologismus wird eine Wortneuschöpfung bezeichnet [2, S.275].

Dieser Begriff wird gerade in den Medien gern verwendet, weil die Neologismen in der Sprache im Zusammenhang mit dem Erscheinen des Neuen auf allen Gebieten in Leben der Gesellschaft, darunter auch in der Politik, Kultur und im Alltagsleben der Menschen entstehen. Im mündlichen Sprachgebrauch begegnen wir ihnen oft in der Jugendsprache, im Journalismus und der Werbesprache. Jeder Tag bringt uns rund zehn neue Wörter. Besonders rasch entwickelt sich die Terminologie in Wissenschaft und Technik. Die Neologismen behalten nicht für immer ihren Neuheitswert. Deshalb ist es üblich, sie nach konkreten Zeitperioden zu betrachten. Der deutsche Sprachforscher W. Braun meint, dass die Neologismen im Laufe von 10-15 Jahren in den allgemeinen Wortschatz übergehen.

Zu der wichtigsten Arten der Neologismen gehören:

- 1) Neuwörter (Begriffsneologismen), das sind Lexeme, die ganz neue Gegenstände und Erscheinungen bezeichnen. Die überwiegende Mehrheit der Neuwörter sind Urentlehnungen aus anderen Fremdsprachen, z.B.: Terminal, Design, Trend, Video, Modull, File, Modem, User, Digital;
- 2) Neubedeutung (Bedeutungsneologismen). Das sind Neologismen, die auf dem Wege der neuen Kombination von schon bekannten Wörtern gebildet worden sind, z.B.: Bildschirm, Mikroelektronik, Orbitalstation, Biotechnologie. Viele Wörter des aktiven Sprachgebrauchs von heute sind die Entstehung nach ehemalige Neologismen dieser Art, z.B.: Waschmaschine, Schreibmaschine, Fernseher, Kühlschrank;
- 3) Formneologismen (Neuprägungen, Neuformative, Neubezeichnungen). Es geht meistens um fremdsprachige Synonyme zu deutschen Wörter, z.B.: die Raumpflegerin statt Reinemachefrau; das Baby statt das Kind; der Job statt die Arbeit [1, S.223].

Besonders oft werden solche Neologismen in der gegenwärtigen deutschen Sprachgebrauch: Auszeit (man sagt nicht mehr Pause oder Urlaub, heutzutage braucht man eine Auszeit); Datenzäpfchen (ein USB-Stick); Egozentrien (das Land der Ichlinge); Nikotinarium (Lounge für Raucher); Flexitariar (Vegetariar); supi (super, toll); Sommerloch (Zeit zwischen Ende und Beginn der parlamentarischen Arbeit im Bundestag).

Der Wortschatz einer Sprache ist ein relativ offenes System, das wegen der immer wiederwechselnden kommunikativen und kognitiven Anforderungen der Sprachgemeinschaft an das lexikalische Potential ständig Veränderungen unterliegt. Ausdruck dessen ist das Entstehen von neuen und das Verschwinden von veralteten Wörtern. Sprachwandel zeigt sich des halb immer zuerst auf der lexikalischen Ebene des Wortschatzes. Er bringt Neologismen hervor oder lässt lexikalische Einheiten zu Archa-

ismen werden. Über die verschwundenen Wörter wird selten gesprochen, wir brauchen sie in unserer täglichen Kommunikation nicht mehr. Neue Wörter und Wortschatzeinheiten aber fallen Sprachinteressierten sofort auf, besonders wenn sie aus anderen Sprachen entlehnt oder mit Hilfe fremdsprachiger Elemente neu gebildet werden. Die Neologismen bereichern die deutsche Sprache, dienen zur Erhöhung der Emotionalität der Aussage. Darum sind sie reitenden Massenmedien verbreiten.

Список використаних джерел:

1. Гінка Б.Г. Лексикологія німецької мови. Лекції та семінари : навч. посіб. / Б.Г. Гінка. – [3-тєвид., випр. і доп.]. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. – 416 с.

2. Огуй О.Д. Лексикологія німецької мови. Lexikologie der deutschen Sprache : [навч. посіб.] / О.Д. Огуй. – Вінниця : Вид-во «Нова книга», 2003. – 416 с.
3. Kinne M. Der lange Weg zum Neologismen wörter buch. Neologismus und Neologismen lexikographie im Deutschen. Zur Forschungsgeschichte und zur Terminologie, über Vorbilder und Aufgaben / M. Kinne. – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1998. – S. 63-110.

The article deals with the creation of the new words in German and its usage in the press. A special attention is paid to the formation of neologisms in the media.

Key words: the media, neologisms, the new words.

Отримано: 25.05.2017

УДК 821.111(73).09

І. Я. Жупник, магістрантка факультету іноземної філології

ІДЕЙНО-ЕСТЕТИЧНІ ПОГЛЯДИ СТВЕНА КІНГА

У статті здійснено огляд ідейно-естетичних поглядів Стивена Кінга. Автор доходить висновку, що американський письменник відштовхується від традиційної, сформульованої ще Аристотелем функції мистецтва як засобу досягнення катарсису, з іншого – відштовхується від загальнолюдських цінностей, що існують у свідомості читача.

Ключові слова: катарсис, прогрес, світогляд, цивілізація.

С. Кінг у своїх теоретичних книгах «Danse Macabre» (1981), «On writing» (2000), а також в численних інтерв'ю розповідає багато для пояснення своєї ідейно-естетичної позиції.

Незважаючи на те, що в цілому творчість С. Кінга виходить як за рамки «жанру жахів», так і за рамки фантастики і, на думку деяких дослідників, «якщо слава Стивена Кінга як автора фантастики постійно зростає, через якість його книг є цілком обгрунтована, все ж його найважливіші роботи або зовсім не відносяться до фантастичного жанру, або відносяться лише побічно» [4, с.86].

На думку окремих дослідників, будучи соціально спрямованим письменником, С. Кінг продовжує традиції соціально-критичної гілки наукової і філософської фантастики, для якої, за влучним висловом Р. Бредбері, характерним є прагнення зачепити «ті струни, які застерігають людей» [4, с.86].

Іншими словами, «серйозна» фантастика розглядається як гостро-злободенна, публіцистична за своєю суттю література. «Наукова фантастика не має нічого спільного з майбутнім, – стверджує Р. Бредбері, – вона пов'язана лише з з fantasy і horror literature та включена в поняття «фантастична література ХХ ст.» [4, с.88]. О. Ковтун в своїй книзі «Поетика надзвичайного: Художні світи фантастики, чарівної казки, утопії, притчі і міфу» [3] обгрунтовує загальну для перерахованих в назві жанрів категорію надзвичайного як тотожну вимислу, вторинній умовності, в цілому фантастиці як такого, що не має безпосередніх аналогів в реальній дійсності.

Торкаючись різноманітних руйнівних тенденцій, якими рясніє західна цивілізація, С. Кінг «вказує читачеві на невідповідність ідеалів і дійсності, на конфлікт людини з її власною природою, що вийшла з-під контролю здорового глузду і моралі» [3, с.44]. У своїй творчості С. Кінг демонструє те, що є жахливим у повсякденному житті. Це, перш за все, «технологічні небезпеки: сімейна напруженість, особливо в образі нечутливих, відкрито антагоністичних батьків; деструктивна сила алкоголю і наркотиків у суспільстві, яке часто прославляє їх використання; в цілому нездатність соціальних інститутів підтримати свою дієвість в світі мінливих цінностей і потреб; трагічні наслідки патріархальних привілеїв і зловживань» [3, с.17].

При поверхневому огляді творчості С. Кінга стає зрозумілим, що критика як фантастичних, так і реалістичних творів письменника спрямована проти вад таких соціальних інститутів американського суспільства, як сім'я («Shining», «Cujo», «The Stand», «Boogeyman», «Children of the Corn», «Thinner»), школа («The Rage», «Carrie», «Suffer the little Children», «Christine»), політична влада («The Long Walk», «Running Man», «The Dead Zone», «Fire starter», «The Mist»), релігійний фанатизм («Children of the Corn», «The Dead Zone», «Carrie», «The Talisman»), а також проти того впливу, яке має в сучасному

західному суспільстві техніка і раціональне знання («The Stand», «Christine», «Pet Sematary», «Tommy knockers»).

Чи йде в його творах мова про підлітка, який застрелив вчительку і тримає в заручниках своїх однокласників, заради приходу короткої години істини, під час якої вони могли б розповісти правду про себе і оточуючих («Rage»), або про школярку, в люті спалила цілий місто («Carrie»), про поліцейського, який став маніяком-вбивцею («The Dead Zone»), про дівчинку, яка знищила десятки співробітників надсекретної організації («Firestarter»), – причин зла слід шукати в байдужості і жорстокості батьків, в індивідуальності системи освіти, в релігійному фанатизмі, в жадібності представників влади. Це провокує появу в художньому світі С. Кінга «сону» розуму, який породжує чудовиськ.

Звичайно, можна погодитися з А. Зверевим в тому, що С. Кінг «надто упереджений у зображенні різних патологій і жорстокості, інколи описаних в таких виразних подобицях, що мимоволі закрадається сумнів: так повно прагнув письменник викрити і засудити або, може, просто потурав хворому інтересу до «темних» сторін буденності» [1, с.72]. З іншого ж боку, перебільшуючи силу протидії своїх героїв / антигероїв ворожому оточенню, письменник неухильно виходить із жорстоких реалій сучасного життя або прогнозує події американської дійсності.

С. Кінг зовсім не перебільшує порочності соціальних інститутів, просто, на відміну від реальності, в його художньому світі сила протидії героїв / антигероїв ворожому оточенню прямо пропорційна ступеню згубності, що чиниться на них з боку суспільства. У кращих традиціях американської літератури (досить згадати Н. Готорна, У. Фолкнера, Т. Вульфа, Дж. Апдайка, Дж. Селінджера), соціалізація сприймається С. Кінгом як зло, що породжує ще більше зло.

Найбільш яскраво ставлення письменника до соціальної структури західного суспільства характеризує герой його роману «The Stand» (1978): «Покажіть мені чоловіка або жінку, і я покажу вам святого. Дайте мені двох, і вони закохаються один в одного. Дайте мені трьох, і вони винайдуть чарівну річ, яку ми називаємо «суспільство». Дайте мені чотирьох, і вони побудують соціальну піраміду. Дайте мені п'ятьох, і вони зроблять одного цапом-відбувайлом. Дайте мені шістьох, і вони знову відкриють забобон. Дайте мені сімох, і в протязом семи років вони розпочнуть війну. Може бути, людина і була створена за образом Бога, але людське суспільство було створено за подобою його антипода, і воно завжди прагне рухатись назад» [2, с.506].

Таке ставлення до «прогресу» людської цивілізації можна виявити практично у всіх творах автора. Можливе джерело цих бід знаходиться в культурній атмосфері так званого «нарцисичного суспільства», для якого характерним є те, що «свобода характеризується можливістю того

чи іншого зберегти себе від пасток соціуму шляхом уникнення зла, яке притаманне соціальному життю». На думку американської дослідниці Олександри Хебергер, така ситуація була викликана нездатністю соціальних інститутів «забезпечити задовільний соціальний прогрес, в результаті чого виникла віра в те, що персональне виживання – єдина реальна мета, внаслідок чого «виживання» стало домінуючою ідеологією сучасної культури» [5, с.19].

Важливим для розуміння особливостей ідейно-естетичних поглядів С. Кінга є те, що крім зовнішніх факторів, автор критикує й індивідуальні вади людини: егоїзм, моральну слабкість, залежність від влади – все те, що, на його думку, губить людську гідність і ті паростки доброго, які є в кожній людині («Needful Things», «Thinner», «The Green Mile», «Tommyknockers»). Таким чином, джерелом зла для С. Кінга стає не тільки процес соціалізації, а й «моральна» слабкість людини, її внутрішня готовність піти на компроміс зі злом, що й призводить до появи в житті героїв «гротескних і лютих виразів мізантропічних сил» у вигляді надприродних явищ: продавця, готового здійснити будь-яке бажання клієнта за згоду того зробити підлість («Needful Things»), інопланетних сил, що висмоктують енергію з жителів маленького північно-американського містечка («Tommyknockers»), безликого зла, яке змусило простого чоловіка зробити страшний злочин («The Green Mile»), негативної енергії будинку, який, завдяки згубним пристрастям і агресивності головного героя, оволодіває його свідомістю («Shining») тощо.

Як стверджує фінська дослідниця Хейді Стренгель, в художньому світі С. Кінга «свобода особистості і відповідальність не можуть бути відокремлені від концепції добра і зла. Потрапивши в складну ситуацію, герої зобов'язані зробити вибір: або боротися зі злом просто тому, що воно існує як загрозлива сила, або поступитися йому» [6, с.133]. Отже, незважаючи на навколишній «поганий» світ, кожен (в тому числі і дитячі персонажі) несе відповідальність не тільки за свої вчинки, а й за вчинки оточуючих. Х. Стренгель вважає, що

«Кінг є моралістом, він просить як своїх героїв, так і читачів усвідомити, що існування зла вимагає моральних дій не тільки без будь-якої гарантії свого власного виживання, але в цілому і гарантії перемоги» [6, с.133].

Отже, С. Кінг не створює в своєму художньому світі оригінальної ідейно-естетичної структури. З одного боку, він відштовхується від традиційної, сформульованої ще Аристотелем функції мистецтва як засобу досягнення катарсису, з іншого – відштовхується від загальнолюдських цінностей, що існують у свідомості читача.

Список використаних джерел:

1. Зверев А. Второе зрение / А. Зверев // Иностранная литература. 1984. № 1. – С. 71-73.
2. Кинг С. Противостояние : [роман] / Стивен Кинг ; перевод с английского В.А. Вебера. – Москва: Астрель, 2013. – 1304 с.
3. Ковтун Е.Н. Поэтика необычайного: Художественные миры фантастики, волшебной сказки, утопии, притчи и мифа / Е.Н. Ковтун. – М., 1999. – 306 с.
4. Разумовская Т.Ф. К вопросу о фантастике, сатире, романтизме / Т.Ф. Разумовская // Вопросы взаимодействия литературы западной Европы и Америки. – Нижний Новгород, 1999. – С. 85-89.
5. Heberger Alexandra. The supernatural Depiction of modern American Phobias and Anxieties in the Work of Stephen King / Alexandra Heberger. – Osnabrueck, 2002. – 121 p.
6. Strengel Heidi. On the Notions of Good and Evil in Stephen King's Fiction / Heidi Strengel // Perspectives on Evil and human Wickedness. – Vol. 1. – №3. – P. 133-145.

The article provides an overview of the ideological and aesthetic views of Stephen King. The author concludes that the American writer, on one hand, pushes traditional view on the art formulated by Aristotle as a means to achieve catharsis, on the other – repels to the universal values that exist in the mind of the reader.

Key words: catharsis, civilization, progress, world view.

Отримано: 25.05.2017

УДК 378.016:811.111

А. А. Зубик, магістрантка факультету іноземної філології

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РЕПРОДУКТИВНИХ ЛЕКСИЧНИХ НАВИЧОК СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ НА ПРИКЛАДАХ ПАРЕМІЙ

У статті розглядається проблема формування репродуктивних лексичних навичок у процесі фахової підготовки студентів-філологів на прикладах паремій. Подається комплекс вправ на формування репродуктивних лексичних навичок на прикладах паремій.

Ключові слова: лінгвосоціокультурна компетентність, паремія, репродуктивна лексична навичка, студент-філолог.

Сучасний рівень розвитку лінгвістики характеризується розширенням її традиційних об'єктів дослідження. У результаті мовні структури постають перед дослідником не лише у власне мовному контексті, а ширше – у контексті мовленнєвої діяльності.

Одним із основних пріоритетів у процесі навчання іноземної мови (ІМ) у вищій школі є розвиток лінгвосоціокультурної компетентності (ЛСКК) студента, основою якої є створення мотивації та інтересу до країнознавчої тематики, культури та традицій країни і народу, мова якого вивчається, специфічних мовних та мовленнєвих засобів тощо. Тому необхідно здійснювати ретельний відбір мовного та мовленнєвого матеріалу для ефективного формування ЛСКК на основі програмних вимог [3, с.58].

Паремія як вагомий мовний презентант соціолінгвістики є необхідним сегментом у формуванні ЛСКК. Такі учені-лінгвісти як Г. Пермяков та В. Пропп вивчали сутнісну єдність вияву різними народами особливо значущих смислових фігур, що зафіксовані у паремійних висловах. Вивченням паремій займалися вчені О. Кунін, О. Самойленко, С. Ермоленко, В. Жуковська, які вважають, що паремії є тим джерелом, яке можна досліджувати на предмет лінгвокультурної інформації.

Сучасний етап розвитку суспільства вимагає розширення та удосконалення загальноосвітніх знань студентства. Активізація свідомої, творчої, пошукової діяльності

студентства, що базується на використанні паремійних знань, підвищує практичний, загальноосвітній, виховний та розвиваючий потенціал навчання ІМ. Паремійний підхід, досліджений А. Хамурзовою на мовному матеріалі латини [4], в умовах формування полікультурної особистості дозволяє вивчати ІМ, поглиблюючи знання про соціокультурні особливості іншого народу, тому розробка методичних матеріалів на основі паремійного підходу у навчанні ІМ є **актуальним** та перспективним питанням.

Мета статті: дослідити особливості формування репродуктивних лексичних навичок студентів-філологів, які вивчають англійську мову, як другу іноземну.

Окреслена мета зумовила вирішення таких **завдань**:

- 1) дослідити способи реалізації паремійного підходу як засобу формування полікультурної особистості в умовах вищої школи;
- 2) розробити комплекс вправ для формування репродуктивних лексичних навичок студентів-філологів, які вивчають англійську мову, як другу іноземну.

Вивчення мови через культуру, формування мовної особистості, формування не лише мовної і мовленнєвої, але і ЛСКК є важливим завданням на уроках ІМ. Набуття ЛСКК передбачає усвідомлення мови як феномену культури, як культурно-історичного середовища, що втілює в собі історію, культуру та звичаї народу. ЛСКК – це здатність

здійснювати вибір мовних форм, використовувати їх і перетворювати відповідно до контексту, а також усвідомлення зв'язків між мовою і явищами суспільного життя [2, с.425]. Для того, щоб цього навчитися, студентству потрібно розуміти семантичні особливості прислів'їв, приказок, сентенцій, крилатих висловів, їх зміну в залежності від характеру і стилю спілкування, того ефекту, який вони можуть справити на співрозмовника.

Формування ЛСКК починається на етапі відбору мовного і мовленнєвого матеріалу. У процесі навчання фонетики, лексики, граматики на засадах паремійного підходу викладач формує та збагачує соціолінгвістичний досвід студентства.

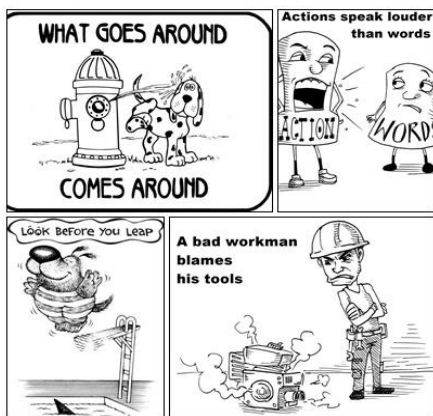
Паремії варто розглядати не лише як одиниці мови, а насамперед як комунікативні одиниці народного дискурсивного мовлення. Такий аспект сприяє з'ясуванню того, що паремія, як знак ситуації, пов'язується з нею, як у ній репрезентується та чи інша констатація, як позначаються на мовленнєвій ситуації закладені в паремії етнокультурні та інші чинники тощо. Таким чином постає проблема вивчення паремійних одиниць як автосемантичних текстів, непрямих мовленнєвих актів [1, с.3].

Розглянемо приклади мовних некомунікативних та комунікативних репродуктивних паремійних вправ, які спрямовані на формування лексичних навичок. Лексична навичка – це автоматизована репродуктивна або рецептивна дія, яка забезпечує коректне лексичне оформлення власного мовлення та адекватне сприйняття лексичного оформлення мовлення інших [2, с.216].

Модель формування репродуктивної лексико-паремійної навички

Етап 1. Ознайомлення з новими пареміями.

Приєм 1. Семантизація нових паремій засобами візуалізації.

Приєм 2. Безперекладна семантизація паремій шляхом поєднання.

1. A bad workman blames his tools.	→	a) what one does is more important than what one says.
2. What goes around comes around	→	b) someone blames the objects they are using for their own mistakes.
3. Actions speak louder than words.	→	c) think before you act.
4. Look before you leap.	→	d) good acts will quite often reward you

Етап 2. Автоматизація дій учнівства з новими пареміями на рівні фрази.

Приєм 1. Виконання вправи на імітацію паремій шляхом відлуння:

T P1 → P2 → etc.

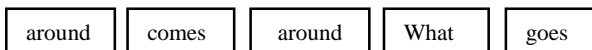
T: Look before you leap. → P1: Look → P2: Look before → P3: Look before you → P4: Look before you leap etc.

Приєм 2. Виконання вправи на трансформацію реченнєвої структури в паремію.

T: Correct me if I'm not right. *Words speak louder than actions.*

P1: You aren't right. *Actions speak louder than wordsetc.*

Приєм 3. Виконання вправи на розміщення ЛО паремій у правильному порядку.

P1: What goes around comes around etc.

Приєм 4. Виконання вправи у завершенні паремії.

T: Complete my statements. *A bad worker blames ...*

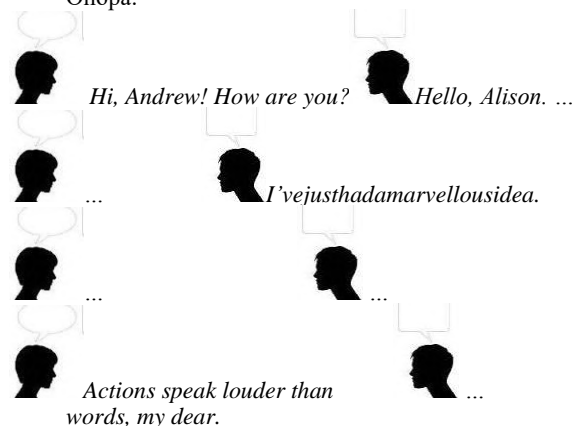
P1: A bad workman blames his tools etc.

Етап 3. Автоматизація мовленнєвих дій учнівства з новими пареміями на рівні понад фразової єдності.

Приєм 1. Виконання вправи на об'єднання зразків мовлення у мікродіалозі.

T: Work in pairs and complete the dialogue.

Опора:

Визначення рівня сформованості ЛСКК засобами паремій у межах лексичного блоку вважаємо за доцільне проводити у формі поточного контролю із використанням програми ISpringSuite 8.

Вивчення мови через культуру, формування мовної особистості, формування не лише мовної і мовленнєвої, але і ЛСКК є важливим завданням на практичних заняттях ІМ. Набуття ЛСКК передбачає усвідомлення мови як феномену культури, як культурно-історичного середовища, що втілює в собі історію, культуру та звичай народу.

Список використаних джерел:

1. Дуденко О.В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / О.В. Дуденко. – К., 2002. – 19 с.
2. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / О.Б. Бігич, Н.Ф. Бориско, Г.Е. Борецька та ін. ; за заг. ред. С.Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленсвіт, 2013. – 590 с.
3. Смирнова Е.В. Профессионально-направленное формирование социокультурной компетенции в процессе подготовки будущих учителей иностранного языка (на материале немецкого языка) : дис. ... канд. пед. наук : 13.02.02 «Иностранные языки» / Е.В. Смирнова. – М. : Наука, 2001. – 182 с.
4. Хамурзова А.Г. Паремииологический подход к обучению классическому языку студентов-билингвов (на материале латинского языка) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Иноземні мови» / А.Г. Хамурзова. – Пятигорск, 2006. – 17 с.

The article refers the problem of forming reproductive lexical skills in the professional training of students philologists on examples of bywords. The set of exercises for the formation of reproductive lexical skills on examples of bywords is given.

Key words: linguistic sociocultural competence, byword, reproductive lexical skill, student philologist.

Отримано: 25.05.2017

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТРАДИЦІЙНОГО МАТЕРІАЛУ У ЛІТЕРАТУРІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті аналізуються особливості трансформації традиційного матеріалу в літературі другої половини ХХ століття. Автор доходить висновку, що у різні культурно-історичні епохи, особливо у перехідні, феномен повторюваності спричинив суттєвий вплив на духовну свідомість та розвиток культури народу.

Ключові слова: міфологізація, новий роман, традиційний сюжет і образ.

Феномен традиції існує у тривимірному часовому полі, тобто впливає на життя сьогодення, організовує та надає йому поступового руху, і одночасно зберігає у пам'яті досвід минулого та у певній мірі проєктує майбутнє. А.С. Нямцу зазначає, що «одні традиції ми відхиляємо, інші – оберігаємо, а ще інші намагаємося трансформувати у залежності до вимог нашої дійсності. Зазначена тріада поведінкових установок разом гармоніє у людському суспільстві. Коли ж гармонію порушують, виникають глобальні катаклізми, які несуть загрозу існуванню цивілізації. Опинившись у такій ситуації, людство пригадує, що подібне уже було в історії його розвитку, тому, проєктуючи сучасну ситуацію на минуле, тобто звернувшись до традиції, суспільство намагається зрозуміти причини трагічної дійсності» [6, с.11].

Зміна епох, як правило, співвідноситься зі зміною морально-естетичних установок та програм, яких дотримувалися письменники віку теперішнього та віку минулого. Так Д.В. Затонський у роботі «Минуле, сучасне, майбутнє» вказував на основні ознаки реалізму: «Його значення, його мета – відображення дійсності в усій її складності, але і в єдності та протиріччях. А головне – відобразити у взаємозумовленості та взаємопроникненні усіх складових частин. Ця універсальність забезпечує реалізму існування, по суті, безкінечне» [3, с.4]. Він припускав, що змін можуть зазнавати ідеї, сюжети, концепції, але не форми художнього втілення. Проте слід зазначити, що його ж сучасники-науковці констатують якісні зміни у старих формах минулого відчуття світу.

У монографії К.О. Шахової «Вічно оновлюваний реалізм» автор, порівнюючи риси реалізму згаданих епох, підкреслює, що, як літературний метод, він має набір константних ознак (ідеї, концепції), що забезпечують його статус «літературний метод», а змінюються, оновлюються або створюються лише конкретні форми [10, с.5-6]. Амбівалентний зв'язок форми та змісту можна проілюструвати словами науковця: «Цілий ряд відкриттів у біологічних науках, психології, та і уся науково-технічна революція диктує не тільки теми і проблеми, які вимагають свого художнього втілення, але і певним чином підказують своєрідні форми цього втілення. Таким, наприклад, є вибух в області наукової фантастики, бурхливий розвиток соціальних утопій і антиутопій, романів-попереджень, філософського роману, присвяченого проблемам не тільки любові та смерті, але й самому існуванню людини і оточуючого її навколишнього середовища і т.д.» [10, с.6]. Увагу читачів та критиків привертають нові трактування політичних, історичних та соціальних явищ у руслі нових авангардистських течій.

Кожний окремо взятий літературний твір варто розглядати як кільце ланцюжка, яке виявляє різноманітні зв'язки: воно є одночасно породженням реальності і частиною загального культурного надбання та результатом накопичення загальнолюдської пам'яті. Будь-який твір мистецтва поряд з належністю до сучасності узагальнює досвід попередніх епох та потенційно містить зв'язки із надбанням майбутнього.

Образно кажучи, літературний твір по відношенню до усього існуючого літературного контексту поєднує у собі триєдину функцію, яку можна сформулювати так: «батько-син-внук» у сімейних відношеннях. Так модернізм, який прагнув заперечити реалізм, сам став об'єктом відторгнення для постмодернізму. Тобто літературну історію ХХ ст. слід розглядати не як поле непримиримої боротьби напрямків та стилів, а як арену складних взаємозв'язків. Вивчення літератури у культурологічному аспекті пояснює зацікавленість у екзистенційних проблемах, надає світоглядну глибину у самопізнанні та самоусвідомленні особистості.

С.С. Аверінцев, виявляючи якісні трансформації духовності у ХХ ст., влучно звернув увагу на динамічність кордонів між різними пластами культури. У загальнокультурному ареалі, поряд з його відкритістю для інших життєвих сфер, визначальною є направленість на діалог з ними [1]. Справді, для ХХ ст. особливо характерним є переміщення понять та категорій з однієї культурної сфери в іншу. Наприклад, інтерпретація Г. Марселем, М. Бубером, М.М. Бахтіним діалога не як літературного жанру, а філософської категорії усєї нової культури; «архетипи безсвідомого» К.Г. Юнга органічно вписалися у духовний портрет сучасності чи трактування М. Маклюсом тактильності сприйняття сучасної людини як важливого принципу культури ХХ ст., мозаїчної, монтажної, колажної (не тільки негативних наслідків розпаду традиційних культурних цінностей, але й характерних рис неминучого синтезу мистецтва та техніки).

Пряма чи опосередкована взаємодія міфології та літератури відбувалася протягом усього часу їх існування. Співвідношення міфу та літератури слід розглядати у двох аспектах: 1) еволюційному (уява про міф, як певну стадію свідомості, яка існувала до виникнення письмової літератури); 2) типологічному (який акцентує, що письмова література і міф порівнюються як дві різні форми бачення світу). Класичні міфологічні тексти відрізняються високим ступенем ритуалізації. Штампність подій відповідала законам життя окремої людини і суспільства загалом.

Літературознавці, прибічники міфологічної школи, намагаються аналізувати сучасні художні твори, виходячи з певних методологічних принципів. Зазначаючи тенденцію літератури Заходу до постановки глобальних проблем «загальнолюдського» існування, критики також беруть до уваги специфіку творчості кожного письменника. Вчені-літератори намагаються звести ідейно-художню структуру твору до його праоснови, того чи того міфу, тобто розкласати його на міфемі та міфологеми.

Так, відомий дослідник античної драми Г. Меррей, асимілювавши ідею К.Г. Юнга про колективне-безсвідоме, запевняє, що міфемі у сучасній художній творчості є не результатом прямих та свідомих запозичень з конкретних джерел, а як наслідок безсвідомої, інтуїтивної діяльності мозку. Критик стверджує, що така «безсвідомі» традиція має кількісний показник та дає можливість глибше зануритись у досвід минулого [11]. Розпочавши з вивчення давніх ритуалів, магії та міфів, ці науковці згодом почали використовувати результати своїх досліджень для вирішення літературних проблем. Е. Чемберз зовсім близько підходить до визначення єдиного спільного джерела походження природи драматичних творів, тобто – архетипу.

Тому європейська література активно реферує до традиційного сюжетно-образного матеріалу різного генетичного походження, з урахуванням сучасних тенденцій та досягнень науково-філософської думки. Використання локальних фольклорних та міфологічних традицій є характерним для літературного процесу ХХ ст. країн третього світу. Мета звернення до міфів – іронічно виокремити, наголосити вічні первні людської психіки, рефлектувати сучасні соціальні проблеми (здрібнення, самотність, відчуження, знеособлення індивіду у людському соціумі).

Сучасні дослідники використовують різні термінологічні варіанти для визначення активно функціонуючих у процесі літературного розвитку сюжетів, образів та мотивів: «зверхтип», «світові типи», «вічні типи», «вікові образи», «вічні образи», «світові сюжети», «вічні сюжети», «магістральні сюжети», «надсюжети», «мономіфи», «надтипи», «тра-

диційні сюжети і образи» та інші. Л.Є. Пінський, наприклад пропонує розмежування на «сюжет-фабулу» і «сюжет-ситуацію» [8, с.326]. За генетичною ознакою увесь традиційний матеріал систематизують по групах: міфологічний (Прометей, Пігмаліон, Едіп, Орфей), легендарно-фольклорний (Фауст, Дон Жуан, Агасфер, Шуолов, численні герої слов'янського епосу та інші), літературний (Гулівер, Робінзон, Франкенштейн, Дон Кіхот, Швейк), історичний (Олександр Македонський, Юлій Цезар, Сократ), легендарно-церковний (Ісус Христос, Юда Іскаріот, Варрава та інші) [6, с.18]. У роботі використовуємо термін, запропонований А.Є. Нямцу, «традиційні сюжети та образи», що не має метафоричного звучання, а тому чіткий та зручний.

Зацікавлення письменників ХХ ст. легендарно-міфологічними структурами первісної культури зумовлене багатьма чинниками, передусім універсальним характером міфу, його трансцендентальністю, загальною всюдисущістю, спрямованістю на екзистенційну проблематику буття, присутністю у навколишньому світі явищ, які не мають логічного пояснення. Звернення до міфів є символічною відповіддю на передчуття втрати духовних цінностей та орієнтирів у сучасному світі, протиставлення вічного – тимчасовому, сакрального – профанованого. Окрім того, онтологічне наповнення міфопоетичних структур художнього твору є виразним протиставленням принципам літератури реалізму. Завдяки контамінації традиційного матеріалу різного генезису (біблійного, фольклорного, легендарно-міфологічного), постає новаторська форма художнього твору, тобто, відбувається збагачення тексту елементами різних структур.

Письменники активно використовують міфологічні константи у парадигмі своїх творів, переосмислюючи їх відповідно до реалій зображуваного часу, створюють власну систему міфологем, використовують при цьому традиційні образи культури. Значне поширення легендарно-міфологічних та біблійних структур у художній літературі ХХ ст. зумовило особливу актуальність у сучасному літературознавстві тем міфологізму та міфотворчості.

Міфологічна система багато у чому визначила характер переорієнтації персонажно-нарративної і жанрової специфіки роману ХХ ст. Міфологічна семантика, проектуючись у текст, розгортається на двох рівнях: запозичення романних форм та збереження пам'яті про них (рівень діахронії, традиції) і на рівні внутрішньої типології (рівень синхронії, занурення у культурно-ідеологічний метатекст та свідомої інтелектуальної міфотворчості). Такий роман є синтетичною жанровою структурою, що поєднує традиційні ознаки роману та специфічні жанрові різновидності. Це дає можливість відтворити екзистенційні проблеми буття індивіда, наближаючись до психологічних загальноонтологічних констант, які є характерними для міфологічного оповідання.

Як ведеться, кожне правило має свої виключення, тому А. Мердок та В. Голдінг не потрапили під загальне визначення «реалізму», вони стали тими, хто звернувся до експерименту у формі та стилі, продовжуючи модернізм 10-20 рр. (Дж. Джойс, В. Вульф), поширюючи філософію екзистенціалізму та літературу відчаю і розгубленості [4, с.18-20]. На зустрічі письменників Європи у Ленінграді у серпні 1963 року, де велися дискусії щодо літературних методів та форм їх вираження, виступали В. Голдінг та Е. Вілсон, представники англійської групи на сесії. Е. Вілсон висловив свою незгоду щодо єдиного методу реалізму та єдиної допустимої форми такої, як «новий роман». Науковець зазначає, що недостатньо розглядати роман ХІХ ст., як щось єдине, ціле, свого роду моноліт тому, що ця тенденція перейде і до характеристики роману майбутнього. Письменники Англії змушені будуть відхилити таку ідею. Прочитують письменника, який дає короткий огляд романного жанру у Великобританії: «У нас є письменники на зразок Алана Сіллітоу – реаліста, чий роман сильно забарвлений впливом ліричної поезії. У нас є Вільям Голдінг, ..., він написав чотири алегорії, відродив цей жанр.... У нас є Айріс Мердок, яка у своїх останніх книгах намагається перетворити роман у дещо, яке нагадує соціальну комедію, поставлену в театрі. У нас є Генрі Грін і Айві Комптон-Беннет, які перетворили роман у діалог. У нас є письменники на зразок Ч.П. Сноу, які звернулись до детективного сюжету, ...; у

нас є письменники такі як Грехем Грін, що використали пригодницький сюжет і надали йому нову глибину» [9, с.239]. Таким чином, за визначенням самих письменників, творчий метод найбільш визначних представників англійської літератури ХХ ст. це – «новий реалізм», який слід тлумачити як оновлений реалізм, що має на меті одночасно продовжувати, слідувати попередньому літературному методу та відійти від нього. Це спосіб зберегти та ввібрати усе багатство традиційних засобів літератури і збагатитись новими ідеями сучасності. Такий процес розширив розуміння «реалізму», що охопило різноманітні існуючі реальності, крізь призму індивідуально-авторського Я та навернув художників до духовних цінностей та морально-естетичних директив. Мабуть, що ця думка викличе певні заперечення та потребуватиме деяких уточнень стосовно термінології.

Концептуально важливою є думка О.В. Кеби, «...що у художню форму роману неоміфологізм привніс вагомий елементи змістової структури міфу: поетику повторюваності, цілісності та взаємоперехід фантазійних елементів картини світу і самої реальності, різноманітні об'єктно-суб'єктні, просторово-часові, ментально-чуттєві уподібнення» [5, с.235]. Як результат впливу процесу неоміфологізму на роман реанімуються «сплячі» жанрові форми такі, як притча, пастораль, житіє, спостерігається тенденція романізації епічних жанрових форм.

Проблема запозичення загальнокультурного надбання завжди хвилювала митців, тому що у різні культурно-історичні епохи, особливо у перехідні, феномен повторюваності спричинив суттєвий вплив на духовну свідомість та розвиток культури народу. Важливою є думка А.Є. Нямцу: «Ствердження ідеї релятивності та історичності традиції, які постійно витягуються зі сховищ культури у трансформованому вигляді, породило міфологічну концепцію, що базується на циклічності розвитку цивілізації (Н.Я. Данилевський, Н. Фрай, О. Шпенглер та інші). Слід зазначити стадіальну (історичну), циклічну (міфологічну) та цивілізаційну концепції традиції. Міф антропоцентричний по своїй суті, тому численні форми його входження у загальнокультурний контекст принципово зорієнтовані на відповідний соціум» [7, с.8]. При зверненні до традиційних структур незакінчене (тривале) теперішнє під час взаємодії з закритим, ціннісно сталим минулим, яке реалізується у новому літературному контексті, утворює складну часову модель світу (національну чи універсальну), яка у підтексті має ймовірну направленість у майбутнє.

Список використаних джерел:

1. Аверинцев С.С. «Морфология культуры» Освальда Шпенглера / С.С. Аверинцев // Вопр. литературы. – 1968. – №1. – С. 132-153.
2. Анисимов И. Ленинградский диалог о современном романе / И. Анисимов // Иностранная литература. – 1963. – №11. – С. 246-252.
3. Затонский Д.В. Минуле, сучасне, майбутнє (Про реалізм, традиції, новаторство) / Д.В. Затонский. – К. : Дніпро, 1982. – 370 с.
4. Ивашева В.В. Что сохраняет время / В.В. Ивашева – М., 1979. – 336 с.
5. Кеба А.В. Андрей Платонов и мировая литература XX века: Типологические связи. / А.В. Кеба – Каменец-Подольский : Абетка-НОВА, 2001. – 320 с.
6. Нямцу А.Е. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования) : монография / А.Е. Нямцу. – Черновцы : Рута, 2007. – 520 с.
7. Нямцу А.Е. Русская литература в контексте мировых традиций [Текст] : учеб. пособие / А.Е. Нямцу – Черновцы : Черновицкий нац. ун-т, 2009. – 424 с.
8. Пинский Л.Е. Магистральный сюжет: Ф. Вийон, В. Шекспир, Б. Грасман, В. Скот / Л.Е. Пинский. – М. : Сов. Писатель, 1989. – 416 с.
9. Роман, человек, общество (На встрече писателей Европы в Ленинграде) // Иностранная литература, 1963. – №11. – С. 240-246.
10. Шахова К.А. Вечно обновляющийся реализм / К.А. Шахова – К. : Изд-во при КГУ, 1984. – 215 с.
11. Murray G. Hamlet and Orestes / G. Murray // Five Approaches of Literary Criticism / ed. by W. Scott. – N. Y., 1962. – 253 p.

This article analyzes the features of the transformation of the material in the literature of the second half of the XX cen-

ture. The author concludes that in different cultural and historical periods, particularly in transition, the phenomenon of recurrence caused a significant impact on the consciousness of the spiritual and cultural development of the people.

Key words: mythology, new novel, traditional story and image.

Отримано: 25.05.2017

УДК 373.3.016:811.111

В. В. Кам'янецька, студентка 3 курсу педагогічного факультету

RHYMES IN TEACHING ENGLISH TO PRIMARY SCHOOL PUPILS

У статті розглядається питання впливу римівок на розвиток фонетичних, мовленнєвих та граматичних навичок молодших школярів. Подано їх видову класифікацію за поширеністю використання на уроках англійської мови в початковій школі.

Ключові слова: римівки, учні, урок, початкова школа, вимова, говоріння.

Experienced teachers of English understand the importance of using rhymes in the teaching-learning process for their many benefits. Although children have an innate ability to learn any foreign language, they do not learn it properly if they find their lessons boring. In fact, children learn better through interesting activities.

The main purpose of this article is to emphasise the importance of using rhymes in the teaching of English as a foreign language to primary school pupils.

Many educators and scientists rightly drew attention to the effectiveness of rhymes in the learning process: M. Brown, O. Chopovska, I. Dotsenko, R. Ford, V. Fremont, N. Smaridge, V. Verkhohliad, L. Vozniuk, D. Whitney, O. Yevchuk, I. Zinovieva and others.

Rhymes are a valuable way to introduce the sounds of a language and practise speaking in a fun and motivational way.

By playing with the short texts of rhymes, children explore the mechanics of the English language. They find out how language works and become familiar with the relationship between the 44 sounds of English and the 26 alphabet letters – information which helps them when they begin reading to decode the sounds that make up words.

According to Phillips, rhymes are taught «to practice the sounds, rhythms and stress patterns of English» [3, p.108].

Rhymes, in general, are short and depend on the melodic use of the voice to recite the text that includes rhyming words, and the repetition of sounds and words in attractive, easy-to-copy rhythms.

A rhyme, for children, is a complete, short experience, which fits well with their limited attention span. It is like a compact story: it has a beginning and an end, and its own content. Once children have worked out these sequences, they feel confident, as they know that the language content is fixed, even if the speed of reciting might alter to match a mood. The attractive, playful language – often similar to that used in television commercial jingles – and the short text make it easy and quick to memorise.

Following Murphey's definition: «rhymes are relaxing; they vary the lesson's progress, they provide fun and action, and above all, they encourage harmony within a group» [2, p.8].

Children want to communicate immediately in English and are frustrated that they can't say what they want. Rhymes give them the opportunity to feel that from the first sessions they can «say a lot of English and say it quickly just like adults».

Learning to speak English may seem daunting to some pupils; knowing rhymes can provide motivating stepping stones that encourage them, especially in the early stages of learning English, when they feel progress is not fast enough for them [1].

The use of rhymes in the teaching of English is undoubtedly very natural. Attached to the development of the mother tongue, there are also several points which support and justify the foreign language acquisition on the pupils at the early stages: rhymes produce a positive feeling; children may not understand all the words in the rhyme, but they do not feel inhibited to sing or act it out by themselves; and rhymes support vocabulary and grammar structure learning.

There are rhymes alike for almost every theme, topic or occasion. We can practise common language topics such as numbers, colours, animals or food and also explore a range of emotions and situations that are part of the child's everyday life.

Different types of rhymes can be used for Primary Education. Quoting the classification offered by Reilly and Ward, we may distinguish the following types of rhymes which are commonly used in the foreign language classroom:

- rhymes about character sketches: they develop a sense of rhythm (Little Miss Muffet);
- rhymes about scenes or incidents: they support the acquisition of gesture meaning and the use of non-verbal expressions (Jack and Jill);
- rhymes riddles: they introduce the sounds and rhythms of English (Humpty Dumpty);
- rhymes that use colour words: they develop the children's sensor-motor abilities (Colours);
- rhymes that use telling the time: they train the children's concentration (What time is it?);
- rhymes that use days of the week: they also help develop the children's concentration (Solomon Grundy);
- rhymes that use months of the year: they help children develop their memory and concentration (12 months are in a year);
- rhymes that use the alphabet: they are useful to train the sounds of the English alphabet (ABC);
- rhymes that discuss about the weather: they support the acquisition of vocabulary according to a special topic (How is the weather?);
- rhymes that use numbers: they support the learning of numbers and are often connected with the use of fingers (Ten little Indians) [4, p.23].

Rhymes are important elements of each culture. Being familiar with rhymes in a foreign language, the children feel closer to the foreign culture and its language.

Summing up, rhymes are useful to enlarge the vocabulary background of children, to develop pupils' listening and speaking skills, and to improve the children's pronunciation. They stimulate children's interest in the foreign language and create a lively atmosphere in the language classroom.

References:

1. Crosse K. Introducing English as an Additional Language to Young Children. A Practical Handbook / K. Crosse. – Access mode: <https://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/helping-your-child/learning-english-through-sharing-rhymes>.
2. Murphey T. Music and Song / T. Murphey. – Oxford : Oxford University Press, 1992. – 152 p.
3. Phillips S. Young Learners / S. Philips. – Oxford : Oxford University Press, 1993. – 182 p.
4. Reilly V. Very Young Learners / V. Reilly, S. Ward. – New York : Oxford University Press, 2003. – 208 p.

The article is concerned with the influence of rhymes on the development of phonetic, speech and grammar skills of primary school pupils. The classification of their most common types at English lessons in primary school has been given.

Key words: rhymes, pupils, lesson, primary school, pronunciation, speaking.

Отримано: 25.05.2017

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ КАЗКИ-АЛЕГОРІЇ

У статті досліджуються жанрові особливості літературної казки-алегорії. З'ясовано, що літературна казка – це завжди казка свого часу, і навіть у одного і того ж автора напрям і структура казки може значно відрізнятися, на відміну від суворорі за формою казки народної.

Ключові слова: алегорія, гіпербола, жанр, казка.

Літературна казка як окреме літературне явище виділилася ще в XIX столітті і «давно стала повноправним літературним жанром» [6, с.120]. Вона знаходиться на стадії активного розвитку, проте до цих пір не існує чіткого розуміння її жанрової своєрідності.

Життєво важливою для дитячої літератури була дискусія про казку, що виникла наприкінці 20-х років.

У 1929 р. на сторінках «Літературної газети» спалахнула гостра суперечка про казку, що вилилася в літературну полеміку про сенс літератури, адресованої дітям. У грудневих номерах була подана інформація про доповідь А. Луначарського, стаття С. Болотіна і В. Смірної «Дитяча книга в реконструктивний період», стаття Д. Кальмі «Проти халтури в дитячій літературі». У №9 за 1930 тієї ж газети непопулярний сьогодні М. Горький опублікував яскраву полемічну статтю «Людина, вуха якої заткнуті ватою». Письменник розвиває концептуальний погляд на книгу для дітей як на специфічний жанр, що повинен відповідати віку: письменник «грає словом, саме на грі словом дитина навчається тонкощам рідної мови, засвоює музику і те, що філологічно називається «духом мови» [3, с.74-66]. Горький зазначає, що Пушкін, Лесков, Успенський, Шварц і багато інших письменників вчилися російській мові на казках, піснях, «осягали красу, силу, ясність і точність» мови на «примовках, приказках...». Ніколи ще діти не потребували так «збагачення мовою, як потребують вони в ці роки, в наші дні, коли життя всебічно змінюється, створюється безліч нового і все потребує нових словесних форм» [3, с.74]. Горький стверджував: «З дітьми потрібно говорити, берегти і розвивати здатність уяви. Розкривати неминушу естетичну цінність казки саме як специфічного виховного жанру; це цікавість, естетично виправдана логіка перемоги добра над злом, повага і любов до людини, виразна художня деталь; поетизація близькості, спорідненості людини і природи; здатність бачити незвичайне у звичайному, народну мову» [3, с.160].

М. Петровський у роботі «Книги нашого дитинства» писав, що «дитячі враження від казки закріплюються в нашій свідомості на все життя». Казка закарбувалася в нас назавжди – великим шрифтом наших дитячих книг» [3, с.161].

У першій частині людства дитина вводилася до соціальної та культурної структури тогочасного суспільства через міф. Народжена матір'ю як біологічна істота, вона ставала істотою суспільною, долучившись до міфу. Міф допомагав їй чуттєво сприйняти картину світу, вироблену спільними зусиллями попередніх поколінь, і основні правила поведінки, що забезпечують цілісність та існування роду.

Цю соціально-культурну роль у сучасному житті виконує дитяча казка. Увібравши в себе уламки й цілі конструкції міфу давнини, вона збагатилася багатомірним досвідом розвитку (спочатку – фольклорного, потім – літературного). Казка стала чимось на зразок «вікового міфу» – передавачем народних норм і національної культури. Казка перетворює дитину сім'ї в дитину культури, народу, людства, «людину соціальну» за сучасною термінологією.

Заперечення ж казок зводилися в основному до наступного: казка відволікає дитину від реального життя, вона відображає ідеологію буржуазного світу; містить в собі містицизм і релігійність. Казковий антропоморфізм гальмує утвердження дитини в її реальному досвіді: дитина не може створити стійкі зв'язки між собою і зовнішнім середовищем, які необхідні для її нормального розвитку. Основою цих тверджень був активний атеїзм, примітивне матеріалістичний світогляд, що не допускав у життя ніяких «таємниць».

Казку як жанр літератури для дітей педагоги безумовно заперечували. На конференціях оратори закінчували свої ви-

ступи закликком «розгорнути широку анти казкову кампанію», «Казка віджила своє», «Хто за казку – той проти сучасної педагогіки». І зовсім коротко й просто «Геть усяку казку» – такими були гасла. За активної участі керівників так званої «Харківської педагогічної школи» Соколянського і Залужського вийшов «основоположний» збірник статей «Ми проти казки».

Разом із книжками, в підзаголовку яких стояло небезпечне слово «казка», на вимогу педагогів із шкільних і дитячих бібліотек вилучалися книги, де елемент вимислу перевищував встановлену норму – «Подорожі Гулівера», «Робінзон Крузо».

У відповідь на це К. Чуковський написав книгу «Від двох до п'яти»: «У книжці я поставив проти наївно-перебільшеного підходу до дитячої літератури і доводив, що навіть сказання, навіть нісенітниця служать утвердження дітей в реалізмі, що віднімати у них фантастичну чарівну казку – значить спотворювати їх духовне життя» [4, с.11]. Письменник підкреслював виключне значення казки для дітей, яка не тільки розважає, а й вчить. Визначаючи мету казок, він в 1956 році писав «Вона полягає в тому, щоб якою завгодно ціною виховати в дитині людяність – цю чудову здатність людини переживати через чужі нещастя, радіти радіощами іншого, переживати чужу долю, як свою. Казкарі клопочуть про те, щоб дитина змалку навчилася подумки брати участь в житті уявних людей і звірів і вирватися цим шляхом за вузькі рамки егоцентричних інтересів і почуттів» [4, с.11]. Може видатися неймовірним, але про походження літературних казок, що народилися в період 20-30-х років, часто знаємо менше, ніж про походження фольклорних, створених невідомо коли, в умовах, які сучасна людина уявити може лише за допомогою значних інтелектуальних і вольових зусиль.

Ситуація ж із трактуванням поняття «літературна казка» може бути коротко представлена так: казки бувають різні, «але в науці... до сих пір не створено єдиної класифікації» [4, с.4]. Уже протягом довгого часу багато дослідників звертають увагу на цю проблему і намагаються вирішити її різними способами. Існує велика кількість визначень літературної казки як жанру, умовно їх можна поділити на два типи. Перший тип визначень є перерахування окремих характеристик, які зазвичай притаманні літературній казці, але в конкретних творах дані характеристики можуть бути частково відсутні. Такого роду визначення досить громіздкі і непридатні для всіх літературних казок. Наприклад, «літературна казка – авторський, художній або поетичний твір, заснований або на фольклорних джерелах, або придуманий самим письменником, але в будь-якому випадку підпорядкований його волі. Твір переважно фантастичний, що малює чудові пригоди вигаданих або традиційних казкових героїв і в деяких випадках орієнтований на дітей; твір, в якому чарівництво, чудо відіграє роль сюжетотворюючого фактора, допомагає охарактеризувати персонажів» [4, с.6].

Другий тип – це спроба узагальненого універсального визначення: «Літературна казка – такий жанр літературного твору, в якому в чарівно-фантастичному чи алегоричному розвитку подій, і, як правило, в оригінальних сюжетах і образах в прозі, віршах або драматургії вирішуються морально-поетичні або естетичні проблеми» [7, с.10]. Але такого формулювання, яке влаштувало б усіх дослідників, поки немає.

Крім того, ці визначення лише частково відображають відмінні риси жанру літературної казки.

На сьогодні не можливо дати визначення літературної казки у відриві від інших фантастичних жанрів, які мають спільне коріння: фантастичне, казкове в літературі бере початок у фольклорній казці. Ігнорування цього факту призводить до спотворення суті жанру літературної казки як такого: «сучасна казка відірвалася від своїх фольклорних коренів, і все-

такі вони можуть бути простежені, без них немає казкового жанру» [7, с.16]. Наведемо як приклад одне із запропонованих визначень літературної казки: «Літературної казкою ми будемо називати такий твір, в якому зображені події, персонажі або ситуації, що за допомогою певних прийомів виходять за межі реального світу в чарівний, «вторинний» світ» [7, с.12]. І саме цей «вторинний», або казковий, світ «формує основу чарівної казки, яка, в свою чергу, передала його більш молодим фантастичним жанрам, таким, як літературна казка, наукова фантастика чи фентезі. «У чарівній казці надзвичайне не виводиться за рамки системи – воно ці рамки утворює» [7, с.12]. Порівняймо: «одна з найбільш специфічних рис сучасної літературної казки – атмосфера «казкової реальності», тобто розчищеного «дива», його нормативності при повній ірреальності, що підтримується художніми прийомами, які створюють «ілюзію достовірності» [7, с.8].

Найчастіше автори казок спочатку застосовують традиційні, іноді дещо видозмінені «штампи» зачину казки, наприклад: «У давнину була справа: і тоді жили люди» [9, с.287]; «жила в одному селі селянка, вдова» [9, с.284], тобто з перших рядків творів постає чарівний ірреальний світ. Хоча це зовсім не обов'язково, і дія казки може починатися цілком буденно.

Таким чином, наведене вище визначення літературної казки не відображає специфічних жанрових особливостей авторської казки і не позначає її онтологічної зв'язку з попередницею – народною казкою.

Найчастіше при визначенні жанру літературної казки її майже повністю ототожнюють із фольклорною казкою: «При жанровій диференціації, яка властива однаковою мірою фольклору та літературі, є деякі жанри, загальні для різновидів поетичного мистецтва. Різниця зафіксована термінологічно лише додаванням слова «літературна» [2, с.67].

Літературна казка – жанр синтетичний, що ввібрав в себе як риси народного фольклору, так і елементи літературних жанрів. Теза «літературна казка сприйняла народну в сукупності, у всіх її жанрових різновидах» [1, с.105] не викликає сумніву. І «література... яка в наші дні все більше витісняє з народного побуту казку, сама без неї обійтися не може» [1, с.106], тому що «казка сама літературі приклад у самих принципах організації і створення гротескного світу, і література скористалася цим, створивши вже цілу мережу гротесків, починаючи від деяких літературних казок і закінчуючи творами реалістичного плану, де майстерно обігрується сама ідея створення особливого світу фантастичного в своїй реальності і реального в неймовірних переплетеннях фантастичного» [1, с.106].

Деяким дослідникам це дало привід фактично ототожнювати два різних жанри: як квінтесенцію такого підходу можна навести приклад, сформульований М. Липовецьким: «Літературна казка – це в принципі те ж саме, що й фольклорна казка, але на відміну від народної літературна казка створена письменником і тому несе на собі печатку неповторної творчої індивідуальності автора» [5, с.13].

Таке спрощення неприпустимо, тому що літературна казка як авторський твір має ряд структурних особливостей, не властивих фольклору, а також несе індивідуальну смислове і поетичне навантаження, створене конкретним автором, що в сукупності дає їй повне право на самостійне існування і призводить до необхідності шукати інший шлях визначення її як окремого жанру, пам'ятаючи в той же час, де її первісне джерело.

В. Ляхова наочно показала, що з фольклорних джерел літературної казки головним чином переважає народна чарівна казка. Вона також виявила, що авторську казку в основному характеризує «не тільки і не стільки розробка поширених в російському фольклорі сюжетів і мотивів, скільки прагнення до оволодіння системою типових для народної казки образів, її мовою і поетикою» [7, с.4].

М. Липовецький розвиває цю ідею, вважаючи, що «важливіше намагатися знайти типологічну подібність між літературної і народної чарівною казкою» [5, с.9], ніж шукати точні відповідності між текстами фольклорних і літературних творів. Таким чином, він пропонує замість традиційного порівняльного аналізу застосувати аналіз типологічний і орієнтує своє дослідження на використання поняття «пам'ять жанру».

Як відомо, фольклорна і особливо чарівна казка має строгу форму. Герой її схематичний, відсутні психологічні міркування і докладний опис деталей, природа відображається лише для розвитку дії і, головним чином, у вигляді традиційних формул (темний ліс, море-океан і т.д.), вона звернена в минулий невизначений час, події її розвиваються в «тридев'ятому царстві», присутній чіткий антагонізм добра і зла. Це доведено ще в роботах В. Проппа, який «відкрив інваріантність набору функцій (вчинків дійових осіб), лінійну послідовність цих функцій, а також набір ролей, відомим чином розподілених між конкретними персонажами і співвіднесених із функціями» [9, с.87]. Сучасна ж авторська казка «дуже вільна й у виборі матеріалу, і у виборі форми» [12, с.76]. Що стосується «матеріалу», то потрібно сказати, що будь-який літературний твір має бути актуальним, відповідно, він несе на собі відбиток свого часу, а «наближення казки до сучасності, перенесення дії в наші дні змінює і поведінку героя, і саму ідею казки» [12, с.117].

Крім того, перенесення самої дії в новий час є зовсім не обов'язковим. Змінюється світогляд і світовідчуття людини, і «сучасна літературна казка не може залишатися у владі колишніх увялень про світ» [12, с.116].

Також чарівна фольклорна казка історично сформувала строгий набір образів, без яких її існування неможливе, «в літературній же казці, що використовує ці образи, вони відриваються від свого підґрунтя, від історико-генетичної зумовленості і підкоряються волі письменника» [12, с.21].

На основі викладених матеріалів можна зробити висновок, що «авторська казка – це жанр прикордонний, вона виявляє закономірності, властиві і фольклору, і літературі» [11, с.3], і «найголовніше для цього жанру зумовлено тим, що літературна казка виросла на основі фольклорної, успадкувала її жанрові ознаки, розвиваючи і трансформуючи їх» [11, с.3].

В умовах активного наступу масової літератури немиче проявилася певна графоманія і відбулося руйнування канонів традиційної казки, але все ж у загальному і цілому можна швидше говорити про розвиток цього жанру, а не про його деградацію. Недарма деякі критики говорять про процвітання «казок для дорослих», тобто сьогоденні побутують вже різноманітні форми літературної казки: казки, призначені спеціально для дітей, казки, що акумулюють інформацію про обрядові та фольклорні традиції минулого, казки універсальні, цікаві і дітям, і дорослим, і т.д. Крім того, літературна казка може не тільки існувати у формі окремого твору, а й інтегруватися в структуру тексту іншого жанру.

Літературна казка – це завжди казка свого часу, і навіть у одного і того ж автора напрям і структура казки може значно відрізнятися, на відміну від суворой за формою казки народної.

Тепер розглянемо жанр літературної казки в порівнянні з іншим фантастичним жанром – науковою фантастикою. Ці жанри мають спільну основу: «і літературна казка, і її двоюрідна сестра – наукова фантастика – при всій близькості до поезики фольклорної казки є все-таки літературними жанрами. Елементи фольклорно-казкової поезики в них створюють жанрову визначеність, утворюють те, що можна назвати «ядром» жанру». Логічне пояснення фантастичного лише буде основою для створення казкової реальності, компенсуючи «невіру» сучасної людини, чого не було потрібно у випадку з чарівною казкою, тому що «казка спрямована не на зображення і пояснення стану світу і його зміни в результаті дії героя, а на показ стану героя і зміну цього стану в результаті успішного подолання ним бід, нещастя, перешкод» [10, с.10].

Відмінність літературної казки від наукової фантастики очевидна: в ній немає спроби передбачити майбутнє на науковій основі, прогнозувати розвиток науки і техніки або гіпотетично пояснити суть подій і процесів, що проходили в далекому минулому. Загалом і в цілому вона не пов'язана з соціальними або науковими теоріями розвитку суспільства.

У першій половині ХХ століття сформувався ще один фантастичний жанр – фентезі. Літературна казка відрізняється від цього жанру, тому що: по-перше, самі причини появи цих жанрів різні: фентезі спочатку було спрямоване на «втечу» від реального життя шляхом створення світу переосмислених міфів, легенд і переказів, в той час як літературна казка найактивніше проявляється саме в моменти

великих потрясінь в суспільстві і сприяє осмисленню життя за допомогою казкових образів та мотивів. По-друге, твори жанру фентезі цілісні і не можуть стати частиною текстів інших жанрів, жанровими вкрапленням.

Одну людину, одну казку не можна вважати творцями жанру, тому що жанр – це не один художній текст, а «ряд чи сукупність пам'яток», об'єднаних «спільністю поетичної системи» [8, с.5].

Провівши порівняння літературної казки з близькими фантастичними жанрами (чарівна казка, наукова фантастика), можна вивести її визначення. Літературна казка – це жанр авторського фантастичного літературного твору, що бере початок у народній казці, запозичує у неї концепцію «казкової реальності» як жанроутворюючого фактора, не носить наукового характеру.

Список використаних джерел:

1. Аверинцев С.С. Историческая подвижность категории жанра: опыт периодизации / С.С. Аверинцев // Историческая поэтика: Итоги и перспективы изучения. – М.: Наука, 1986. – С. 104-116.
2. Андреева Е. Советское искусство 1930-х – начала 1950-х годов: образы, темы, традиции / Е. Андреева // Искусство. – 1988. – №10. – С. 64-67.
3. Бурлина Е.Л. Культура и жанр: Методологические проблемы жанрообразования и жанрового синтеза / Е.Л. Бурлина. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1987. – 166 с.
4. Лейдерман Н.Л. Жанровые системы литературных направлений и течений / Н. Лейдерман // Взаимодействие метода, стиля и жанра в советской литературе: сб. науч. трудов. – Свердловск: Свердл. пед. ин-т, 1988. – С. 4-17.

5. Липовецкий М.Н. Поэтика литературной сказки (на материале русской литературы 1920-1980-х годов) / М. Липовецкий. – Свердловск: Изд-во Уральского ун-та, 1992. – 183 с.
6. Литературный энциклопедический словарь / под ред. В.М. Кожевникова, П.А. Николаева. – М.: Советск. энциклопедия, 1987. – 752 с.
7. Ляхова В.В. Советская детская драматическая сказка 30-х годов: автореф. дис. ... на соиск. уч. степ. к.ф.н. / В. Ляхова. – Томск, 1980. – 19 с.
8. Подлубнова Ю.С. Метажанры в русской литературе 1920 – начала 1940-х годов: автореф. дис. ... к. ф. н. / Ю. Подлубнова. – Екатеринбург, 2005. – 22 с.
9. Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки / В.Я. Пропп. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1986. – 365 с.
10. Субботин А.С. О поэзии и поэтике / А.С. Субботин. – Свердловск: Сред.-Уральск, кн. изд-во, 1979. – 192 с.
11. Фрай Н. Фабулы тождества: исследования поэтических мифологем. Глава «Миф, Литература и Замещение» / Н. Фрай; пер. Н.А.Черняевой // Русская литература XX века: направления и течения. – Екатеринбург: Уральск, гос. пед. ун-т, 1996. – Вып. 3. – С. 203-219.
12. Фрейденберг О.М. Поэтика сюжета и жанра / О. Фрейденберг. – М.: Лабиринт, 1997. – 448 с.

The article deals with the literary genre features of allegory tale. It was found that the literary fairy tale is always a tale of its time, and even in the same author's tale direction and structure can vary significantly, in contrast to the strict form of folk tales.

Key words: allegory, a genre, hyperbole, tale.

Отримано: 25.05.2017

УДК 811.112.2'373.7

Н. В. Конончук, студентка 5 курсу факультету іноземної філології

КЛАСИФІКАЦІЯ НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ КОЛЬОРУ

У статті висвітлено результати класифікації фразеологічних одиниць з компонентом на позначення кольору, зафіксованих у лексикографічних джерелах.

Ключові слова: фразеологізми, компоненти на позначення кольору, класифікація.

Як засвідчує аналіз наукових джерел, актуальними в сучасному мовознавстві є дослідження фразеологізмів, які відображають національний колорит, традиції, культурний досвід народу. Особливу увагу привертають ФО, які містять компоненти на позначення кольору, звучання тощо, оскільки їх виникнення часто відбувається через психоментальні механізми сприйняття людиною навколишнього світу та себе у ньому, що відкриває нові можливості для вивчення проблеми мотивації у процесі творення номінативних одиниць (О. Мартинів, О. Селіванова, В. Телія та ін.) [4, с.173].

Різні аспекти фразеології вивчали українські та зарубіжні мовознавці, зокрема, теоретичними підходами до вивчення ФО займалися Б. Гінка, О. Огуй, І. Чернишева; фразеологізми з різними структурними компонентами досліджували Т. Гайдукова, І. Гуменюк, Л. Ковбасюк, О. Мартинів, О. Огуй; класифікацію сталих сполучень здійснювали О. Огуй, І. Чернишева та ін., однак ФО з компонентом на позначення кольору потребують подальших досліджень, з чого випливає актуальність даної роботи.

Метою статті є висвітлення результатів класифікації ФО з компонентом на позначення кольору, зафіксованих у лексикографічних джерелах [5].

Аналіз праць із зазначеної проблеми дозволив з'ясувати, що сучасними авторами розроблено багато класифікацій: семантичну, граматичну, стилістичну, функціональну та ін. [2, с.317-325; 6, с.211], у яких взято до уваги різні аспекти структури, функціонування ФО, зокрема, відповідно до функціональної класифікації, фразеологізми розподіляються на дві групи: ті, які виконують номінативну, й ті, які мають номінативно-експресивну функцію [2, с.321]. Як видно, єдиного підходу до класифікації немає, у зв'язку з чим О. Огуй зазначає, що доцільним для характеристики ФО є використання класифікації І. Чернишевої з урахуванням інших [6, с.211].

Спираючись на такий підхід, з метою систематизації та характеристики ФО з компонентом на позначення кольору ми

використали класифікації, які розробили І. Чернишева, І. Гуменюк, Т. Гайдукова, М. Городнікова, Л. Ковбасюк [1, с.12; 2, с.321-324; 3].

На першому етапі вибірку з 215 одиниць було поділено на три групи: фразеологічні єдності, фразеологічні зрощення та фразеологічні сполучення. Більшість ФО становлять, за нашими підрахунками, фразеологічні єдності (53%): *amgrünen Tischnsitzen*. Фразеологічні сполучення становлять близько 31% усіх ФО: *die blaue Stunde*; фразеологічні зрощення – 16%: *schwarze Kühe geben auch weiße Milch*.

Деякі дослідники (М. Городнікова та ін.) [2, с.321], поділяють фразеологізми на дієслівні, субстантивні, займенникові тощо за належністю провідного елемента ФО до певної частини мови, а також фразеологізми-вигуки й ті, які відповідають реченню (прислів'я).

Отже, ми виокремили наступні групи: субстантивні, дієслівні, ад'єктивні й адвербіальні фразеологізми, фразеологізми-вигуки та ФО, які відповідають реченню. Виявлено, що більшість становлять дієслівні (50%): *sich grün machen* та субстантивні ФО (32%): *der gelbe Neid*. Незначну частину становлять ад'єктивні фразеологізми (2,8%): *schwarz wie die Nacht*, адвербіальні (1,4%): *grau in grau*, а також фразеологізми-вигуки (1 ФО – 0,5%): *na so blau!*, й ті, які відповідають реченню (13%): *Ein schwarzes Huhn legt gtauchweiße Eier*.

Щодо функціонального аспекту ФО на позначення кольору, то можна зробити висновок, що більшість зафіксованих у словнику усталених словосполучень виконують номінативно-експресивну функцію. Частка ФО з чисто номінативною функцією у словнику становить, за нашими підрахунками, менше третини (32%).

Слід зазначити, що науковці класифікують не тільки фразеологізми з компонентом на позначення кольору, а й самі лексеми-колоніми у складі ФО [1].

З метою систематизації колоронімів – компонентів виявлених ФО – ми поділяємо їх на три групи, в залежності

від того, якою частиною мови вони виражені: іменником, прикметником або дієсловом; кожну з них, у свою чергу, ділимо на підгрупи. З'ясовано, що частка колоронімів – компонентів ФО, виражених прикметниками, становить 79%, іменниками – 19,5%, дієсловами – 1,5%.

Відповідно до класифікації Т. Гайдуюкової, лексеми-колороніми, виражені прикметниками, ділимо на такі групи: основні та неосновні кольори; до основних належать хроматичні та ахроматичні кольори, до неосновних відносимо назви кольорів, утворені способом афіксації або складанням, або назви іншомовного походження. У групі колоронімів, виражених іменниками, виокремлюємо дві підгрупи: субстантивовані прикметники та складні іменники. Колороніми, виражені дієсловами, представлені трьома одиницями (*blaumachen, schwarzsehen, weißwaschen*), утвореними шляхом складання.

Отже, спроба класифікації ФО з компонентами-колоронімами дозволяє зробити такі висновки: серед усіх виявлених нами у лексикографічних джерелах усталених словосполучень переважають фразеологічні єдності (53%); дієслівні ФО (50%); ті, що виконують номінативно-експресивну функцію (68%). Більшу частину усіх колоронімів у складі проаналізованих ФО становлять лексеми, виражені прикметниками (79%). Отримані дані можна використати, на нашу думку, як основу для аналізу особливостей функціонування німецьких фразеологізмів з компонентом на позначення кольору у мові преси.

Список використаних джерел:

1. Гайдуюкова Т.М. Цветообозначения человека и частей его тела : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04

УДК 821-311.9'06.09

А. В. Кравченко, магістрант факультету іноземної філології

НАУКОВА ФАНТАСТИКА ЯК СПЕЦИФІЧНЕ ЯВИЩЕ ЛІТЕРАТУРИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті здійснюється аналіз окремих аспектів наукової фантастики як специфічного явища літератури ХХ століття. Автор доходить висновку, що цей особливий жанр намагається зобразити раціональними і реалістичними способами майбутні часи і навколишнє середовище, що відрізняються від сучасного.

Ключові слова: фантастика, феномен, фантазія.

До групи письменників, які сприяли утвердженню наукової фантастики як специфічного явища художньої літератури, дослідники [3; 5; 13] одностайно відносять таких її представників, як Жюль Верн і Герберт Уеллс, іменований «батьками-засновниками» нового жанру, А. Азімов, Р. Бредбері, Б. Олдісс, А. Беляєв, А. і Б. Стругацькі, С. Лем та ін. Безпосереднє відношення до наукової фантастики мають і письменники, традиційно зараховані до цеху великої літератури: Зам'ятін (роман «Ми»), О. Хакслі (роман «Дивний новий світ»), Д. Оруелл (роман «1984»), К. Воннегут (романи «Утопія-14», «Жолиса для кішки», «Сирени Титана», «Галапагос»), К. Абе (романи «Четвертий льодовиковий період», «Ковчег» «Сакура») та ін.

Один із дослідників наукової фантастики і упорядник антології «Фантастика століття» Вл. Гаков, наступним чином оцінив місце наукової фантастики в культурі ХХ століття: «Зараз, коли час підводити підсумки ХХ століття, навряд чи хтось буде перечити: століття виявилось воістину фантастичним за силою сейсмічних поштовхів, що потрясли людство у двадцятому сторіччі нової ери, за подивом, надіями і гіркими розчаруваннями, що залишило після себе... Значно менша кількість людей погодиться з тезою, що двадцяте століття залишиться в пам'яті і як століття наукової фантастики. Хоча остання думка очевидна для шанувальників цієї літератури: історія перетворення «гідкого каченяти» в респектабельний і впевнений у собі жанр, – історія сама по собі абсолютно фантастична, казкова, – розгорталася, можна сказати, на наших очах» [14, с.7].

Подібну точку зору поділяють й інші дослідники наукової фантастики. Так, Ф. Фонтен, автор популярної книги «Наукова фантастика» вважає, що «наукова фантастика ніколи не була в такій мірі представлена в нашому суспільстві (реклама, кіно, телебачення, комікси), але найчастіше до неї ставляться з поблагливістю, особливо у Франції. Незважаючи на те, що

«Германские языки» / Т.М. Гайдуюкова. – Нижний Новгород, 2008. – 23 с.

2. Гінка Б.І. Лексикологія німецької мови. Лекції та семінари : навч. пос. / Б.І. Гінка. – 3-є вид., переробл. і доп. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. – 416 с.
3. Ковбасюк Л.А. Семантичний та функціональний аспекти одиниць вторинної номінації з компонентом «кольороназва» в сучасній німецькій мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04. «Германські мови» / Л.А. Ковбасюк. – К., 2004. – 22 с.
4. Мартинів О.М. Міфологема мотивація фразеологічних одиниць німецької мови з компонентом на позначення звучання / О.М. Мартинів // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна. – 2014. – Вип. 43. – С. 173-176. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_43_52.
5. Німецько-український фразеологічний словник : в 2 т. / [авт.-уклад. В.І. Гавриш, О.П. Пророченко]. – К. : Рад. школа, 1981. – Т. 1. – 416 с.; Т. 2. – 382 с.
6. Огуй О.Д. Пошуки нових засад до вивчення фразеології / О.Д. Огуй // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна. – 2014. – Вип. 43. – С. 208-214. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_43_62.

The article deals with the classifications of idioms with the component of color, which are fixed in the lexicographical sources.

Key words: idioms, color components, classification of idioms.

Отримано: 25.05.2017

вона репрезентує собою сюжетний і захоплюючий світ, що несе через свої подорожі, пророцтва і парадокси одкровення про наш час, вона, як і раніше, для одних – сублітература для підлітків про маленьких зелених чоловічків, а для інших – беззастережно підризна продукція, оскільки потрясає суспільну свідомість і оголює її вразливість» [10, с.62].

«Соціокультурний феномен ХХ століття», який «продовжує залишатися малодослідженою областю, хоча популярність її зростає рік від року» [9, с.6], – так назвав наукову фантастику російський дослідник О.М. Осипов. Він же звернув увагу на ту обставину, що, не дивлячись на процес активного проникнення наукової фантастики в мистецтво і в інші сфери сучасної культури (в кінематографі, наприклад, виник і бурхливо розвивається самостійний жанр кінофантастики; з'явився фантастичний живопис; наукова фантастика вплинула на музику; прийшла на радіо, телеекран, сприяла створенню не тільки спеціалізованих журналів, а й цілих видавництва; в літературознавстві, нарешті, сформувалося фантастознавство як комплексна наука), місце і роль її в сучасній культурі до кінця не визначені. «Унікальним феноменом зі своєю власною мовою» називає наукову фантастику і американський вчений Безіл Давенпорт, автор книги «Вступ в наукову фантастику».

Але справжнім гімном науковій фантастиці звучать слова творця унікальної «Енциклопедії утопії, незвичайних подорожей та наукової фантастики» П'єра Версена: «Що стосується наукової фантастики. О! наукова фантастика – це світ більш великий, ніж відомий нам світ. Вона перевершує, вона вихлюпується, вона не має меж, вона безперервно за межами самої себе, вона заперечує себе, утверджуєчись, вона експонує, висуває і передбачає, вона екстраполює. Вона придумує те, що можливо мало місце, те, що є, але ніхто цього не знає, те, що буде або могло б бути. І роблячи це, вона відкриває. Вона приносить незвичайне почуття задоволення, про яке тільки можна мріяти, є кращим приводом для зустрічі, без широко

відкритих від подиву очей, з суспільством майбутнього. Вона – суворе попередження і передбачення. Вона – мрія про таку собі іншу реальність і реалізація найбільш божевільних, отже, найімовірніших мрій. Вона настільки ж прекрасна і огидна, як людина, вона – людина в перспективі вічності, вона неспокійна, цікава, ненаситна людина. Людина, яка хоче все і яка його отримає. І епопея нашого людського роду невіддільного від пошуків самого себе» [8, с.8].

З точки зору відомих майстрів науково-фантастичної літератури, братів А. і Б. Стругацьких, доля фантастики – це доля літератури взагалі: «Її роль і питома вага в загальному потоці літератури, – вважають вони, – будуть зростати разом зі зростанням складності нашого світу» [11, с.12]. Пояснюється це тим, що, з одного боку, фантастика як ніякий інший вид літератури має здатність змусити людину думати і відчувати, бо як література раціональна вводить її в коло проблем, які, як правило, випадають з поля зору інших видів художньої літератури (місце людини у всесвіті, соціальні та біохімічні перспективи людини, природа і можливості розуму, людина в умовах космічних польотів тощо); як література емоційна вона має властивість максимально впливати на уяву читача за допомогою елементів незвичайного, загадкового, фантастичного.

З іншого боку, фантастика, і особливо наукова фантастика, на думку А. і Б. Стругацьких «є єдиною і ідеальним зброєю, що дозволяє підібратися до однієї з найважливіших проблем сьогодення – вторгнення майбутнього в сьогодення» [11, с.20]. Вторгнення, яке набуває все більш стрімкого і лавиноподібного характеру і виражається в таких реаліях, як генетична революція, клонування тварин і людини, інформаційний потоп, екологічне забруднення, можливе зіткнення з іншими цивілізаціями, вторгнення, яке вже породило феномен, позначений О. Тоффлером як «шок перед обличчям майбутнього (future shock)» [2, с.110].

Наведені вище міркування свідчать не тільки про художньо-естетичні і соціокультурні можливості і достоїнства науково-фантастичної літератури, а й про її все більшу ролі в культурному полі сучасної епохи: двадцяте століття як століття наукової фантастики (Вол. Гаков); наукова фантастика – одкровення про наш час (Ф. Фонтен); наукова фантастика – соціокультурний феномен ХХ століття (А. Осіпов); «наукова фантастика – унікальний феномен зі своєю власною мовою (Б. Давенпорт); наукова фантастика – суворе попередження і передбачення людини в перспективі вічності, епопеї нашого людського роду, невіддільного від пошуків самого себе тощо.

І, нарешті, як вважає А.Є. Нямцу, автор роботи «Поетика сучасної фантастики» (2002), що включає в себе розгляд наукової фантастики, «фантастика нашого століття як світу «проклятих» питань і відчайдушних спроб знайти на них зрозумілі відповіді» [7, с.224], фантастика і наукова фантастика як літератури актуальних і масштабних проблем притаманні великому мистецтву.

Проте питання про статус науково-фантастичної літератури остаточно не вирішено й досі. Безумовно, слід визнати, що за останні десятиліття минулого століття багато проблем, що стосуються історії її виникнення та розвитку, її естетичної природи, відмінностей щодо таких понять, як фантастика, наукова фантастика та фентезі, в основному зняті. Практично всі дослідники одностайні у визнанні того, що фантастика як літературно-художнє явище має дуже давню історію, що своїм корінням вона йде в глибоке минуле, іншими словами «була відома мистецтву з незапам'ятних часів» [12, с.3].

Що ж до наукової фантастики, свого роду нащадка фантастики взагалі, спектр суджень тут значно ширший. Деякі історики наукової фантастики, як зауважує Ф. Фонтен, ведуть її відлік із самої Біблії. Сам же він вважає, що на почесний, але недостатньо обґрунтований титул попередників науково-фантастичної літератури мають право Платон, Ф. Рабле, Дж. Свіфт, Вольтер, які створили у своїх творах деякі уявні світи. Сюди ж він відносить і Лукіана, що описав подорож на Місяць в «Правдивій історії», і Сірано де Бержерака, який поглибив цю тему в романі «Інший світ, або Держави та імперії Місяця» (1657 г.). Але батьками-засновниками наукової фантастики він все ж називає Жюль Верна, «адвоката прогресу» і «майстра наукового передбачення», і Герберта Уеллса, який дав науковій фантастиці кілька її найбільш знаменитих архетипів (мож-

ливе вторгнення інопланетян, подорож у часі, влада надлюдинами). Саме «успіх романів Жюль Верна і Герберта Джорджа Уеллса, – стверджує він, – вивів наукове передбачення з безвісті і перетворив його в популярний літературний жанр, якому судилося пережити свій перший «золотий вік» у Франції в кінці ХІХ століття» [1, с.7].

Один з найбільших фахівців з наукової фантастики Жак Гуамар, відзначаючи, що своїх предків наукова фантастика, жанр явно сучасний, знаходить або між міфом і легендою («Гільгамеш», 3-є тисячоліття до н.е.), або між легендою і казкою («Одіссея», 1-е тисячоліття до н.е.), називає практично тих же попередників, що і Ф. Фонтен, лише злегка розширюючи їх коло. У той же час він дає коротку історію виникнення основних тем наукової фантастики: тема космічних подорожей (Лукіан «Правдива історія»); тема позаземних прибульців (Вольтер «Мікромегас»), політична тема (утопії ХVІІІ і ХІХ ст.); тема конструювання людини (Мері Шеллі «Франкенштейн», 1817; Стівенсон «Доктор Джекіл» 1896); тема науки як погрози (Г. Уеллс «Жоли сплячий прокинеться» 1899, Є. Замятін «Ми», 1921; О. Хакслі «Дивний новий світ», 1932; Юнгер «Геліополіс», 1949).

У «Гільгамеша», з додаванням до нього «Єгипетської книги мертвих», бачить витоки історії наукової фантастики і видавець «Великої енциклопедії наукової фантастики» Жорж Манн, і він же визнає, що сучасна форма наукової фантастики постає вперше в «науковому романі» Жюль Верна «Подорож до центру Землі» (1863) і в романі Герберта Уеллса «Машина часу» (1895).

П. Версен же вважає, що до «Сказання про Гільгамеша» в рівній мірі відносяться і фантастика, і наукова фантастика, і тим самим знімає питання про те, що ж чому передує. Він рішуче виступає проти визнання наукової фантастики сучасним варіантом фантастичного, так само як і визнання її такою собі філією фантастичного. «Насправді, – стверджує він, – фантастика та наукова фантастика – два суперечливих «світоглядів», двоє ворожих братів-близнюків, які деколи заради спільних інтересів справи підписують мир» [2, с.210].

Не до кінця вирішеною проблемою є і проблема визначення суті наукової фантастики як різновиду художньої творчості. З одного боку, постає питання її відносин з самою фантастикою, тобто чи вона є похідною від самої фантастики або ж рівнозначна їй (точка зору В. Версена), а з іншого, – що вона являє собою в системі художньої творчості, тобто яка її гносеологічна й естетична природа. До середини 80-х років, як зауважує Т.А. Чернишова, існували десятки, якщо не сотні спроб визначень наукової фантастики. Серед найбільш відомих можна згадати такі: «література міркувань» (Р. Хайнлайн), «література логічних міркувань» (І.Сфремов), «література гіпотези» (Кобо Абе), «література ідей» (Р. Бартелл), «система ідей» (Д. Уоллхейм), «література, що зображує середовище» (Б. Олдіс), «література змін» (А. Кларк), «інструмент соціальної діагностики та застереження» (К. Еміс) тощо.

Неважко помітити, що у всіх висловлюваннях вчених і письменників неодмінним, і часо переважним елементом наукової фантастики виступає думка, ідея, гіпотеза, тобто раціональне начало, яке охоплює собою і саму сферу вимислу, характерну як для художньої творчості взагалі, так і для фантастичної літератури особливо.

У світлі цієї концепції цілком прийнятними постають останні визначення наукової фантастики, одне з яких належить Жоржу Манну, видавцеві «Великої енциклопедії наукової фантастики», а друге – найбільшому фахівцеві наукової фантастики Жаку Садулу.

«Наукова фантастика, – пише Ж. Манн, – це форма фантастичної літератури, яка намагається зобразити раціональними і реалістичними способами майбутні часи і навколишнє середовище, що відрізняються від сучасного. Проте вона проявляє стурбованість про час, в якому створюється, і дає прихований коментар щодо сучасної науки, досліджуючи матеріальні і психологічні ефекти, які можуть спричинити за собою будь-які нові технології. Всі подальші зміни, які відбуваються в цьому суспільстві, так само як і будь-які події майбутнього, повинні ґрунтуватися на розгляді та обліку наукової чи будь-якої іншої теорії. Автори наукової фантастики будуть використовувати незвідане і вигадане ними довкілля як полігон для нових ідей» [4, с.40], повністю враховуючи наслідки будь-якої запропонованої ними ідеї.

Цікаво порівняти думку Ж. Садуля із судженням іншого фахівця і видавця наукової фантастики Ж. Гуамара. Як і Ж. Садуль, він бачить відмінність між науковою фантастикою і жанром фентезі (ще один різновид фантастичної літератури) в інструменті, що дозволяє перехід від реального до уявного: «Наукова фантастика затягує нас у далекі галактики, тягнучи свого читача зі швидкістю світла; фентезі вводить нас в паралельні світи за допомогою словесних химер. Це не означає, що наукова фантастика вірить в науку, а фентезі в магію. Обидва жанри містифікують читача: наукова фантастика виходить із припущення, що одного разу люди перевершать швидкість світла, а фентезі запрошує насолоджуватися довільним світом літературної гри. Це не одне і те ж» [6, с.25].

Список використаних джерел:

1. Гуревич Г. Беседы о научной фантастике : информация для учащихся / Г. Гуревич. – 2-е изд. – М. : Просвещение, 1991. – 152 с.
2. Ковтун Е.Н. Поэтика необычного : Художественные миры фантастики, волшебной сказки, утопии, причти и мифа (на материале европейской литературы первой половины XXв.) / Е.Н. Ковтун. – М. : Издательство Московского Университета, 1999. – 307 с.
3. Мир глазами фантастов : рекомендованный библиографический справочник. – М. : Книга, 1986. – С. 114-117
4. Михилов А.Д. О природе смеха в творчестве Курта Воннегута / А.Д. Михилов // Вестн. Харьковского университета: Филология. – 1979. – Вып. 12. – №183. – С. 39-49.
5. Муравьев В.С. Фантастика / В.С. Муравьев // Литературный энциклопедический словарь. – М. : Советская Энциклопедия, 1987. – С. 461-463.

6. Научная фантастика // Популярный энциклопедический словарь. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2001. – С. 877.
7. Нямцу А.Е. Поэтика современной фантастики. Часть 1 / А. Нямцу. – Черновцы : Рута, 2002. – 240 с.
8. Осипов А.И. Библиография фантастики : Опыт исторический и аналитический и методо-теоретические характеристики / А.И. Осипов. – М. : Издательство МПИ, 1990. – 222 с.
9. Осипов А.Н. Фантастика от «А» до «Я» (основные понятия и термины) : краткий энциклопедический справочник / А. Осипов. – М. : Дограф, 1999. – 352 с.
10. Скуратовская Л.И. Дистинкция фантастика/фантазия в творчестве У.Ле. Гуин / Л. Скуратовская // Реконструкция и пересмотр истории американской литературы: канон, феминизм, этнос : тезисы научной конференции – М., 1992. – С. 62.
11. Стругацкий А. О фантастике / А. Стругацкий, Б. Стругацкий // Фантастика века. – М. ; Мн. : Полифакт, 1995. – С. 5-6.
12. Тодоров Ц. Введение в фантастическую литературу / Ц. Тодоров. – М. : Дом Интеллектуальной книги, 1997. – 144 с.
13. Чумаков В.М. Фантастика и ее виды / В.М. Чумаков // Вестник Московского университета. – 1974. – №2. – С. 365-370.
14. Энциклопедия Фантастики: Кто есть кто / под ред. В. Гакова. – Минск : ИКО «Галаксиас», 1995. – 692 с.

The article is an analysis of certain aspects of science fiction as a specific phenomenon of literature in the twentieth century. The author concludes that this particular genre is trying to portray rational and realistic ways of future times and environment different from that of today.

Key words: fantasy, fiction, phenomenon.

Отримано: 25.05.2017

УДК 373.5.016:81'243

А. О. Красик, студентка 3 курсу факультету іноземної філології

АСОЦІАТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИКИ

Розглянуто особливості становлення поняття «асоціація», з'ясовано характерні риси поняття «асоціація» та асоціативних методів навчання ІМ, визначено та проілюстровано основні методи асоціативного навчання ІМ.

Ключові слова: асоціація, асоціативне навчання, лексика, асоціативні методи навчання, іноземна мова.

Ефективність навчання ІМ залежить від багатьох факторів, що сприяє формуванню рис мовної особистості. Під час вивчення лексики виникають труднощі, пов'язані із запам'ятовуванням обсягу значень слів, який переважно не збігається з рідною мовою, багатозначністю слів, характером сполучуваності одних слів з іншими, а також вживанням слів в конкретних ситуаціях спілкування. Однією з найпродуктивніших технологій школи є технологія асоціативного навчання ІМ, бо вона цілком відповідає новим цілям і завданням навчання ІМ у школі, індивідуальним і віковим особливостям, потребам, інтересам учнів/-ениць. Впродовж історії вивчення асоціативних методів ІМ займалися Д. Юм, Д. Гарлі, Д. Прістлі, Й. Міл та інші.

Мета статті – дослідити поняття «асоціація» та охарактеризувати основні сучасні методи асоціативного навчання ІМ.

Визначена мета зумовила вирішення таких **завдань**:

- 1) прослідкувати становлення поняття «асоціація»;
- 2) розкрити актуальність асоціативних методів навчання, зокрема навчання іноземної лексики на сучасному етапі розвитку методики навчання ІМ.

Лексика – це система слів, із яких за правилами граматики і лексики будується наше мовлення. З одного боку, є такі мови, де зв'язок між словами виражається особливими граматичними засобами, які використовуються для утворення нових слів. До мов такого типу відносять українську. З іншого боку, є такі мови, де зв'язок між самостійними предметами думки виражаються лише словами. До мов такого типу відносять англійську. Німецька мова займає проміжне місце [5, с.75].

Термін асоціація (лат. *associatio* – «з'єдную», «зв'язую») детермінується як поняття, що виникає при згадуванні іншого [2, с.37]. Першим запропонував класифікацію асоціацій Аристотель, яка була побудована на трьох основних: за схожістю

(кішка – тигр), за суміжністю в просторі (поле – квітка) й часі (ніч – сон) та за контрастом (холодне – гаряче). Фактично, його вважають засновником асоціативної теорії [3, с.65].

Поняття було введено Дж. Локком, який вважав асоціації важливим засобом розвитку творчого мислення. У праці «Досвід про людський розум» вчений виділив параграф «Про асоціації ідей», де вперше використав та розглянув це поняття як основу утворення навичок й умови виникнення складних ідей.

Вивчення ІМ учнівством паралельно з іншими мовами передбачає пошук нових концепцій засвоєння іноземного навчального матеріалу, адекватних віку та психології розвитку учнівства; пошук підходів, які забезпечують навчальну успішність та інтенсивний розвиток особистості школярів/-рок; визначення відповідних теорій, технологій та методів навчання дітей. Вважається, що способи організації навчально-пізнавальної діяльності школярів/-рок варто спрямувати на їх природне середовище життєдіяльності учнівства.

Асоціативне навчання орієнтується на сучасні інноваційні технології навчання, відповідає новим цілям і завданням навчання ІМ у школі, віковим та індивідуальним особливостям школярів/-рок, їх потребам, серед яких провідними є: потреба у грі, потреба в русі, потреба у зовнішніх враженнях, пізнавальна потреба.

Асоціативне навчання ІМ відбувається відповідно до індивідуальних особливостей учня/-ениці. В організації асоціативного навчання важливим є психологічний механізм, який враховується у процесі навчання дітей різного віку – людина мислить образами, а слова – це звукові образи, які дозволяють виразити те, що людина бачить, відчуває, думає.

Індивідуальний стиль асоціативного засвоєння навчального матеріалу з ІМ обумовлюється наявністю певних здібностей: комунікативно-мовних та когнітивно-лінгвістичних. Перший тип здібностей пов'язаний з іноземними комунікативними навичками та вміннями. Комунікативно-мовний тип

характеризується комунікабельністю, рухливістю, імпульсивністю у прийнятті рішень і в комунікативній поведінці. Діти з таким типом іншомовних здібностей легко та невимушено навчаються за методикою асоціативного навчання [1, с.76].

Когнітивно-лінгвістичні здібності забезпечують швидке формування вмінь та навичок при засвоєнні мовної системи і характеризуються замкненістю, більшою довільністю дій, вповільненою реакцією в ситуації спілкування, бідністю міміки та жестів. У пізнавальній сфері спостерігається домінування вербально-логічних компонентів над образними. У них переважає зоровий тип пам'яті. У цьому випадку діти дискомфортно почувають себе у вербально-руховій діяльності [5, с.204].

Чим більше органів чуття бере участь у сприйнятті та переробці інформації, тим яскравішим, наочнішим та повнішим виявляється образ, що виникає. Образами можуть виступати мова, знакові моделі, практичні дії. У створенні образу велике значення має і суб'єктивний досвід учня та учениці, запас його/її знань. Чим більший багаж знань та досвід, тим глибший та емоційно забарвлений створюваний образ [1, с.103].

Є низка асоціативних методів навчання ІМ – мнемотехніка, метод фонетичних асоціацій, Mind Mapping тощо.

Мнемотехніка – сукупність прийомів і способів, що полегшують запам'ятовування інформації і збільшують обсяг пам'яті шляхом утворення асоціацій: заміна абстрактних об'єктів і фактів на поняття і уявлення, зв'язування об'єктів з уже наявною інформацією в пам'яті для спрощення запам'ятовування.

Наприклад, потрібно запам'ятати німецьке слово *die Bude* (лавка). Для цього нам потрібно проробити такі дії:

Пошук ключового слова: закрити очі, кілька разів повторити слово *die Bude* і подумати над тим, яке слово з рідної мови воно нагадує (дуже схоже на так слово «буда»). Це слово у нас і буде ключовим.

Потрібно придумати міні-історію, в якій будуть взаємодіяти ключове слово і слово-переклад. Наприклад, Ви ходите за покупками до лавки, виконаної у формі буди.

Створення картинки, яка відобразить придуману ситуацію. Візуалізуйте цю лавку у формі буди у своїй уяві у всіх деталях.

Цікавим є метод фонетичних асоціацій – підбір до кожного іноземного слова слово співзвучне своїй рідній мові. У свою чергу, до співзвучного слова підбирається змістова асоціація, яку учень/-ениця вважає найкращою під час ви-

вчення нової лексики. Цей спосіб вивчення іноземних мов був запропонований професором Стенфордського університету Р. Аткинсоном на початку 70-х років 20 століття.

Наведемо декілька прикладів [4, с.43-57]: *read* (*читати*) – мені *рідко* виходить *читати*; *know* (*знати*) – *знати* всі *нові* напрямки в літературі неможливо; *eat* (*їсти*) – *їсти* бісквіт; *gate* (*ворота*) – *Кейт* пофарбувала *ворота* в червоний колір; *pot* (*горщик*) – *горщик* *потемнів* на дні.

Отже, асоціативне навчання передбачає використання образу для введення нового матеріалу, що полегшує його сприймання та усвідомлення учнями/-ицями. Засвоєні образи-символи використовуються у різних технологіях, що сприяє розвитку мислення учнівства та полегшує опанування ними ІМ. Від учителя залежить правильне використання слова та образу для покращення процесу запам'ятовування іншомовного лексичного матеріалу. До асоціативного навчання ІМ школярів здатний і готовий лише креативний учитель, відкритий до новацій.

Список використаних джерел:

1. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе / И.А. Зимняя. – М. : Просвещение, 1991. – 222 с.
2. Інноваційні технології навчання учнів початкових класів [Текст] : монографія / Петро Гусак та ін. ; за ред. Петра Гусака. – Луцьк : Вежа Друк, 2016. – 276 с.
3. Кампайо Р. Как выучить английский всего за 7 дней. Эффективная методика для очень занятых и ленивых / Р. Кампайо ; пер. с исп. Е. Гузевой. – Харьков : Книжный Клуб «Клуб Семейного Досуга»; Белгород: ООО «Книжный клуб «Клуб семейного досуга»», 2012. – 272 с.
4. Матюгин И.Ю. Секреты запоминания английских слов / И.Ю. Матюгин, Т.Б. Слоненко. – Донецк : Сталкер, 2000. – 411 с.
5. Щерба Л.В. Преподавание языков в школе. Общие вопросы методики : учеб. пос. для студ. филол. фак. / Л.В. Щерба. – 3-е изд., испр. и доп. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ ; М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 160 с.

The features of the formation of the concept of «association» are examined, the characteristics of the concept of «association» and methods of associative learning of foreign languages are found out, main methods of associative learning of foreign languages are reviewed and illustrated.

Key words: association, associative learning, vocabulary, associative methods of teaching, foreign language.

Отримано: 25.05.2017

УДК 811.111'276.2:811.161.2

С. І. Курман, студентка 5 курсу факультету іноземної філології

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АМЕРИКАНСЬКОГО СЛЕНГУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті представлено дослідження сленгу як перекладознавчої категорії – подано його поняття за різними вченими, визначено етимологію цього явища, проаналізовано основні способи перекладу сленгу. Виконано систематичний аналіз найтиповіших одиниць, що відносяться до сленгу. Подано основні способи перекладу сленгових одиниць на українську мову.

Ключові слова: переклад, лексичний еквівалент, телесеріал, сленг, аналіз.

Сленг став невід'ємною частиною соціальної сфери та найбільш проблематичних об'єктів дослідження лексикології. Різні аспекти сленгу вивчалися такими дослідниками як Е. Партридж, Г.Л. Менкен, С.В. Пиркало, М.М. Маковський та ін. Проте сленг розглядався переважно в ракурсі лексико-стилістичних характеристик до кінця першої половини ХХ ст.

Важливим кроком у вирішенні цього питання було визначення І.В. Арнольда: «Сленг – це лексика розмовного типу, яку вважають нижчою від загальноживаного стандарту; це слова, що у стандартній мові або не вживаються, або мають особливий лексико-семантичний зміст» [1, с.183].

Проте, недостатньо уваги приділяли сленгу як перекладознавчої проблеми. Особливості відтворення американського сленгу засобами української мови потребують подальших лінгвістичних досліджень.

Мета дослідження полягає в аналізі поняття сленгу, його етимології та особливостей перекладу сленгізмів з англій-

ської на українську мову. Вагомий внесок у дослідження американського сленгу зробив Г. Менкен. Він стверджує, що сленг – категорія загального поширення, що перебуває за межами загальноприйнятих мовних норм [7, с.36].

Переклад сленгізмів найчастіше здійснюється за допомогою еквівалентних відповідників, стилістично нейтральних варіантів чи просторіччя. При перекладі сленгу правильним є використання еквівалентних відповідників за наявності їх в мові перекладу. Наведемо кілька прикладів: *wild-assed* – відморожений; *top-notch* – суперовий; *dude* – чувак; *to kill* – стібатися, тюкати; *action* – тусовка.

Еквівалентні відповідники відіграють надзвичайно важливу роль у процесі перекладу. Саме ці лексеми і служать основою при виконанні перекладу. Розглянемо кілька прикладів: *couch potato* – лінивий; *fox* – приваблива дівчина; *guy* – друг.

При відсутності еквівалентних відповідників можна удатися до просторіччя, яке додає тексту, що перекладається,

необхідну характеристику відхилення від літературної норми, наприклад, longhaired – «інтелігент»; book smart – розумник; assface – дурень; chertу – недоторка; klutz – незграба.

Дуже часто перекладач при трансляції сленгової лексики вдається до ряду трансформацій різного характеру. Одним з найбільш ефективних видів перекладацьких трансформацій є варіантні відповідники. Їх використовують у випадках, коли одній лексемі мови джерела стаття двомовного словника пропонує декілька варіантів перекладу, і перекладачеві доводиться вибирати один з них [2, с.243]. Наприклад, awesome – фантастичний, кльовий, прикольний, чудовий, цікавий, лексичний; соррег – мусор, мент, лягавий, поліцай, коп, ментура; put – голова, баняк, башка, довбешка, макітра.

Часто контекст змушує відмовлятися від вибору однієї з варіантних відповідностей, тоді доводиться шукати новий варіант перекладу – контекстуальну заміну, коли у зв'язку з особливостями конкретного контексту перекладач відмовляється від використання існуючої лексичної відповідності та підбирає варіант перекладу, що підходить лише в певному випадку [3, с.131].

Якщо функціональні аналоги або варіантні відповідності відсутні в мові перекладу, перекладач може вдатися до прийому компенсації втрат, сутність якого полягає в тому, що елементи змісту, втрачені при перекладі одиниці в оригіналі, передаються в тексті перекладу іншим засобом, причому необов'язково в тому ж самому місті, що і в оригіналі [4, с.96]. Наприклад: Shoot! – Яка дурня! My hat! – Оце так! Heads up! – Стережись! Дослівний переклад не дав би адекватного розуміння оригінальної одиниці.

Характерним для перекладу сленгу є також прийом генералізації. Він полягає у міжмовному перетворенні лексеми мови джерела з вузьким семантичним полем на лексему мови перекладу з ширшим семантичним полем. Наведемо приклад: green – зелені, бакси – гроші; snow – морфін, героїн, кокаїн – наркотики; caddy – кедді, кадилак – машина.

Дуже поширеним видом трансформації у процесі перекладу сленгізмів є заміна частин мови, або конверсія [5, с.136]. Так, наприклад, сленговий іменник arm-twister означає «someone who uses strong persuasion», проте українською мовою значення цього слова передається як «напосідатися».

Не рідко при перекладі сленгізмів використовується й антонімічний переклад. Це типовий приклад комплексної лексико-граматичної трансформації, у якій одночасно здійснюються модифікації лексичної та синтаксичної структур [6, с.201]. На практиці антонімічний переклад, як правило, пов'язується з заміною однієї з лексем оригіналу на її міжмовний антонім. Hold it! – Не рухайся! I am not kidding! – Я серйозно говорю!

Зустрічаються й випадки перекладу сленгу за допомогою методу цілісного перетворення. Цей метод змінює внутрішню форму будь-якого відрізка мовленнєвого потоку, хоча загальний зміст залишається незмінним. Наприклад, No way! – Нізащо! Give it a rest! – Замокни!

При перекладі сленгових одиниць, що не мають безпосередніх відповідностей, перекладач може вдатися до описового перекладу. Недоліком описового перекладу є його громіздкість і багатослівність, тому цей спосіб перекладу застосовується коли можна обійтися порівняно коротким поясненням: ball-breaker – жінка, яка демонструє свою владу, принижуючи гідність чоловіків; goldbrick – людина, та, що ухиляється від виконання своїх обов'язків.

Отже, при перекладі сленгу в основному слід притримуватися двох напрямків: пошуком аналогічного відповідника, що володіє приблизно такою ж експресивністю, або ж шляхом підбору найбільш близького за емоційною забарвленістю відповідника з розмовного шару мови.

Список використаних джерел:

1. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык: [учебник для вузов] / И.В. Арнольд ; науч. ред. П.Е. Бухаркин. – [10-е изд.]. – М. : Флинта, 2010. – 384 с.
2. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник / І.В. Корунець. – Вінниця : Нова Книга, 2001. – 448 с.
3. Шурупова М.В. Проблематика англійського сленга в аспекте теорії перекладу / М.В. Шурупова // Весник Московського гос. обл. ун-та. Лінгвістика. – 2010. – № 4. – С. 130-135.
4. Латышев Л.К. Технология перевода : учебное пособие по подготовке переводчиков (с нем. яз.) / Л.К. Латышев. – М. : НВИ-ГЕЗАУРУС, 2001. – 280 с.
5. Комиссаров В.Н. Пособие по переводу с английского языка на русский. Часть II : Грамматические и жанровостилистические основы перевода / В.Н. Комиссаров, Я.И. Рецкер, В.И. Тархов. – М.: Высш. шк., 1965. – 287 с.
6. Казакова Т.А. Практические основы перевода. Translation Techniques. English-Russian / Т.А. Казакова. – СПб. : Изд-во «Союз», 2000. – 319 с.
7. Mencken H.L. The American Language / H.L. Mencken. – New York, 1992. – 777 p.

The research deals with slang words as a category of translation studies, their notion, etymology and ways of translation. The TV shows and movies containing slang words as well as information on slang words selected from the scientific journals serve as research material. Every translation aims at preserving stylistic features of the source text not depending on its genre.

Key words: translation, lexical equivalent, TV show, slang, analysis.

Отримано: 25.05.2017

УДК 373.5.016:811.111:811.112:373.7

Х. В. Лисаник, студентка 4 курсу факультету іноземної філології

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ШКОЛІ ЗАСОБАМИ НІМЕЦЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

У статті розглянуто поняття соціокультурної компетентності, наведено приклади завдань з використання німецьких фразеологізмів з метою формування соціокультурної компетентності.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, урок німецької мови, фразеологізм.

Основна мета навчання іноземної мови в школі – формування іншомовної комунікативної компетентності, яка включає мовну компетентність – фонетичну, граматичну, лексичну, орфографічну; мовленнєву – в аудіюванні, говорінні, читанні та письмі та соціокультурну компетентність. Таким чином, навчання іноземної мови повинне полягати не тільки у формуванні знань, умінь та навичок, але й в ознайомленні учнів з країнознавчими та лінгвокраїнознавчими аспектами мови [3, с.43; 4; 5 та ін.].

Вітчизняні та зарубіжні дослідники розглядають різні аспекти цієї проблеми, зокрема, країнознавчий, лінгвокраїнознавчий та соціокультурний аспекти навчання іноземної мови теоретично обґрунтовано у працях І. Зимньої, О. Леонтьєва, Ю. Пассова, В. Сафоновой, Г. Томахіна [3, с.43 та ін.]. На думку більшості вчених, формування кому-

нікативної компетентності неможливе без оволодіння учнями певним обсягом культурної інформації, однак сьогодні подальшого дослідження потребує проблема ефективних прийомів та засобів розвитку соціокультурної компетентності на уроках іноземної мови в школі, що й пояснює актуальність даної статті.

Соціокультурна компетентність складається з країнознавчої та лінгвокраїнознавчої компетентностей, при цьому під країнознавчою розуміють знання учнів про культуру країни, мова якої вивчається (знання історії, географії, державного устрою, традицій тощо); лінгвокраїнознавчу компетентність трактують як володіння особливостями мовленнєвої та немовленнєвої поведінки носіїв мови в різних ситуаціях спілкування, тобто систему уявлень учнів про національно-культурні особливості країни, що дозво-

ляє їм асоціювати з мовною одиницею ту ж інформацію, що й носіям мови, і досягати таким чином успішної комунікації [3, с.43; 4, с.28].

Вже на початковому етапі навчання німецької мови вчитель ознайомлює учнів із соціокультурними особливостями Німеччини: географічним розташуванням, історією країни, творами мистецтва (піснями, казками та ін.). Особливу увагу під час розвитку соціокультурної компетентності потрібно звертати саме на мовні та мовленнєві засоби спілкування, і, як показує аналіз наукової літератури, одним з ефективних засобів її розвитку може бути використання усталених словесних комплексів, тобто фразеологізмів у широкому значенні, до яких відносять прислів'я, приказки, крилаті вислови, власне фразеологічні одиниці тощо [1, с.246].

Вчені розглядають різні можливості використання фразеологізмів на уроках ІМ. Так, Т. Сашук пропонує при вивченні теми «Das Essen» з метою розвитку усного мовлення використовувати такі усталені словесні комплекси: «Der Appetit kommt beim Essen», «Arbeit bringt Brot, Faulenzen Hungersnot» та ін., на прикладі яких можна показати учням молодшої школи спільне та відмінне в українській та німецькій культурах. На думку дослідниці, можна запропонувати фразеологізми для перекладу, у тому числі дослівного, пояснення значення сталих виразів [5].

Так, під час вивчення теми «Die Tiere» з метою збагачення словникового запасу учнів на уроці можна використовувати наступні фразеологізми: «Mein Name ist Hase», «Schwein haben», «Daliegt der Hund begraben!», «Stumm wie ein Fisch sein», «Eitel wie ein Pfau», «Stark wie ein Bär», «Alt wie ein Rabe», «Sich benehmen wie ein Elefant im Porzellanladen». Ці сталі вирази можна запропонувати учням для перекладу, дати завдання підібрати до малюнків або до текстів відповідні ФО, побудувати та інсценізувати діалоги до поданих фразеологізмів, наприклад, до ФО «Morgen stunde hat Goldim Munde» [5].

На нашу думку, на уроці німецької мови можна виконати ще декілька видів роботи над фразеологізмами при вивченні теми «Зовнішність людини».

На початковому етапі вивчення теми можна дати дітям таке завдання: Findet ein Idiom: «ICH FBINH GANZDOHR» (Ich binganz Ohr); «AUNTERHG VIERGAU GENFSPRE CHENDS» (UntervierAugensprechen).

На середньому етапі (на етапі удосконалення лексичних навичок) пропонуємо наступне завдання: Was passt zusammen? Ordnet zu:

Ich habe die ____ voll	Nase
große ____ machen	Kopf
einen großen ____ haben	Augen
____ gegen j-n haben	Zahn
e) einen klaren ____ haben	Mund

Корисним на даному етапі вивчення теми, на нашу думку, є також завдання такого типу: Findet das ukrainische Äquivalent:

a) den Mund halten –	мати дві ліві руки
b) eine glückliche Hand –	мати свою голову на плечах
c) zwei linke Hände haben –	ловити гав
d) mit halbem Ohr hören –	легкий на руку
e) seinen Kopf sich haben –	тримати язик за зубами

На заключному етапі вивчення теми (узагальнення матеріалу та подальшого удосконалення комунікативних навичок) у середніх або старших класах, в залежності від рівня розвитку комунікативної компетентності учнів, вчитель може запропонувати їм інсценізувати один із вивчених фразеологізмів з метою їх закріплення, наприклад: Arbeitet zu zweit oder zu dritt. Erfindet und spielt eine kleine Szene (5-10 Sätze) zum Thema «Mithalbem Ohr hören».

Отже, розвиток соціокультурної компетентності школярів передбачає формування знань про країну, мову якої вивчається, її культуру, традиції, звичаї, а також, у перспективі, здатність учнів ідентифікувати країнознавчу, культурологічну інформацію та використовувати її в реальних ситуаціях спілкування [4, с.28]. З метою ознайомлення з соціокультурними особливостями країни, формування соціокультурної компетентності ефективним є використання фразеологізмів при виконанні різних видів завдань.

Список використаних джерел:

1. Гінка Б.І. Лексикологія німецької мови. Лекції та семінари : навч. пос. / Б.І. Гінка. – 3-тє вид., перероб. і доп. – Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2010. – 416 с.
2. Казимір В.О. Das Äußere und der Charakter des Menschen : навч.-метод. пос. / В.О. Казимір, Т.В. Боднарчук – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О.А., 2010. – 248 с.
3. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підруч. для студ. вищ. навч. закладів / С.Ю. Ніколяєва, О.Б. Бігич, Н.О. Бражник, С.В. Гапонова, Г.А. Гринюк ; ред.: К.І. Онищенко. – К. : Ленвіт, 2002. – 327 с.
4. Пассов Е.И. Программа-концепция иноязычного коммуникативного образования [Текст] / Е.И. Пассов. – М. : Просвещение, 2000. – 173 с.
5. Сашук Т.В. Усталені словесні комплекси німецької мови як засіб розвитку іншомовної соціокультурної компетенції молодших школярів / Т.В. Сашук // Вісник психології і педагогіки. – Режим доступу: http://www.psyh.kiev.ua/Збірник_наук_праць. – Випуск_17.

The article deals with the concept of socio-cultural competence, the ways of using of German idioms at the lesson in order to form socio-cultural competence of pupils.

Key words: socio-culture competence, idiom, German lesson.

Отримано: 25.05.2017

УДК 82-311.6«19»

В. В. Лісевич, магістрант факультету іноземної філології

НОВИЙ ТИП ІСТОРИЧНОГО РОМАНУ В ЛІТЕРАТУРІ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті аналізується новий тип історичного роману у літературі ХХ століття. Автор доходить до висновку, що постмодернізм виникає як супротив проти складної, академічної і вже усталеної культури високого модернізму, який своїми формальними і змістовними характеристиками пориває з традиціями «класичного» історичного роману і представляє собою унікальне явище на тлі сформованої до кінця ХХ століття загальної літературної практики. У художній літературі постмодернізм розпочинається з творів американських «чорних гумористів» і французьких «нових романістів».

Ключові слова: історичний роман, плюралізм, постмодернізм, суб'єктивізм, раціоналізм, монізм, тоталітаризм, «нові романісти», «чорні гумористи», історіографічний мета роман, метафора, метонімія, сенекдака, іронія.

Не викликає сумніву твердження, що характер і зміст літератури та методи її дослідження в конкретний період часу в значній мірі формуються під впливом найважливіших проблем епохи й основних тенденцій розвитку людського суспільства. Як і самосвідомість певної історичної епохи, будь-яка форма мистецтва виробляє свої ціннісні установки в залежності від особливостей соціальної практики цього періоду, що складається з досягнень в сферах науки, філософії, економіки, політики тощо. Історичний період, що веде свій відлік від Першої світової війни і подій, що безпосередньо прилягають

до неї, істотно відрізняється від попередніх епох. І хоча рубіж другого десятиліття ХХ століття знаходиться від нас досить далеко, саме тоді почали формуватися чинники, що продовжують значною мірою визначати наше життя і сьогодні. Справедливим буде твердження, що саме з цього моменту веде свій відлік сучасність.

Всезагальність історичного процесу, динамізм, небачені темпи науково-технічного прогресу є характерними рисами ХХ століття. Події першої половини ХХ століття виявилися настільки масштабними за кількістю залучених

в них країн і народів, що в порівнянні з ними конфлікти минулих століть здаються нам незначними. Радикальні зміни відбуваються стрімко, часто протягом життя одного покоління; і на їх тлі життя людей більш ранніх епох виглядає майже статичним. Саме виняткова роль науково-технічних досягнень відрізняє XX століття від усіх попередніх. Видатні відкриття в галузі науки і техніки – радіо і телебачення, ядерна енергія і вихід людини в космос – значно змінили обличчя світу і людини. Зрозуміло, що всі перераховані фактори поряд з іншими тенденціями отримали своє відображення в філософії та мистецтві.

Загрози людству, народжені подіями XX століття, мали безліч наслідків світоглядного і практичного значення. Вони поставили завдання вироблення радикально іншого погляду не тільки на історію XX століття, але і на феномен історичного процесу в цілому. Характерні для сучасної філософії серйозні сумніви в ідеї прогресу з особливою гостротою поставили питання про сутність історичного. Впевненість в прогресивному ході історії закономірно заміняла собою проблему сенсу історії. Панівним було засноване на ідеї прогресу переконання, що в загальному і цілому все йде за своїм порядком і рано чи пізно саме завдяки руху історії суспільство в кінцевому підсумку досягне своєї найбільш досконалої і гармонійної стадії. Проте у XX столітті людство стало учасником і свідком найбільш руйнівних воєн, безжалюбних диктатур, геноциду, масового зубожіння людей, стрімкого зростання тероризму; надзвичайно гостро постало питання про цілісність історичного процесу.

XX століття характеризується зародженням нового типу культури, для опису філософських тенденцій, соціально-економічних і політичних умов якого прийнято використовувати термін «постмодерн», який «характеризує такий стан нашої культури, в якому, слідом за змінами, що відбулися в кінці XIX століття, повністю змінилися правила гри в науці, літературі і мистецтві» [5, с.22]. Постмодерністський проект полягає в тотальній критиці класичного раціоналізму і переході до лінгвістичної парадигми філософії, заснованої на релятивізмі, суб'єктивізмі і плюралізмі. Епоха постмодерну характеризується усвідомленням того, що в навколишньому світі не існує ніяких онтологічних, епістемологічних або етичних підстав для наших вірувань і вчинків. Відносність знання, його принципів і постулатів, неможливість досягнення абсолютної істини, що має завжди приватний характер, плюралізм наукових ідей, відсутність жорстких критеріїв, що відрізняють науку від ненауки, призводять до утвердження культурно-історичної зумовленості будь-якого знання. Уявлення про поступальний рух людства до єдиної мети, про можливість прогресу у всесвітній історії було поставлено під сумнів, чому сильно сприяла точка зору культурного плюралізму в гуманітарних науках і реальних історичних подіях.

На думку Вольфганга Вельша, плюралізм є фундаментальною характеристикою постмодерну: «Постмодерн тікає від усіх форм монізму, уніфікації і тоталітаризації, не сприймає єдиної загальнообов'язкової утопії і багатьох прихованих видів деспотизму, а замість цього переходить до проголошення множинності і диверсності, різноманіття і конкуренції парадигм і співіснування гетерогенних елементів» [1, с.113]. Згідно з Вельшем, легітимізація множинності дискурсів і різноманітності парадигм становить основне завдання постмодерну, що розуміється, однак, не як бездумне змішування елементів економіки з психологією, астрологією з політикою і не як складання довільних комбінацій, «справжній постмодерн, – пише Вельш, – абсолютно не схожий на цей сурогат. І ця несхожість досягається в постмодерні руйнуванням цілого, але не з видачею ліцензії на хаотизацію, а в наданні широкого вибору диференціації» [1, с.114].

У сучасній науковій думці до цього часу не вироблена єдина концепція хронологізації і термінологізації постмодерну. Згідно з Фредеріком Джеймсоном [5], датою зародження і концептуального оформлення постмодерну слід вважати середину 1950-х рр. Він виникає як супротив проти складної, академічної і вже усталеної культури високого модернізму. У художній літературі постмодернізм розпочинається з творів американських «чорних гумористів» і французьких «нових романістів». Незважаючи на те,

що ця тенденція в хронологізації постмодерну є домінуючою, існує думка, згідно з якою зародження цього процесу відсувається до кінця 1930-х. А. Тойнбі [3] датував момент переходу культури Нового часу в культуру постмодерну кінцем XIX століття, а потім переніс хронологічні рамки постмодерну на початок першої світової війни.

Ж.-Ф. Ліотар [2] вважав, що перехід суспільства в постіндустріальну епоху, а культури – в епоху постмодерну розпочався в кінці 50-х рр. XX століття. Проте постмодерн для нього не є антитезою модерну, а є частина модерну. Постмодернізм, вважав він, імпліцитно присутній вже в модерні. На думку багатьох дослідників цього феномена, предтечами постмодерністської філософії слід вважати Ніцше і Хайдеггера, чия філософія знаменує момент переходу класичного типу раціональності до посткласичного і несе в собі ті проблеми, які будуть розвиватися постмодерністами.

Група дослідників цього феномену [1; 3] пропонують розрізняти поняття «постмодерн» і «постмодернізм». Під «постмодерному» розуміється сучасна епоха, глобальний стан цивілізації в XX столітті, вся сума культурних настроїв і філософських тенденцій. Поняття «постмодернізм» пропонують для позначення різноманітності художніх і філософських пошуків, якими була відзначена друга половина XX століття. 60-ті роки минулого століття ознаменували певний рубіж у становленні епохи постмодерну. Саме в ці роки відбувається активне осмислення досвіду XX століття в філософії та мистецтві, підводяться підсумки першої половини століття і намічаються шляхи подальшого розвитку наукової і художньої думки. Зауважимо, що спочатку поняття «постмодернізм» активніше використовувалося в сфері художньої культури, і лише з часом воно набуло широкого тлумачення і, крім напрямків у мистецтві, стало застосовуватися для характеристики певних тенденцій в філософії, політиці, релігії, науці, етиці, способі життя, світосприйнятті, а в підсумку – для періодизації культури.

Ми будемо використовувати термін «постмодернізм» для опису нового типу культури, яка зародилася в кінці XIX століття і отримала філософське осмислення в 60-х роках XX століття в філософії американського прагматизму і неопрагматизму, франко-американського деконструктивізму і англо-американської аналітичної філософії. У сфері художньої літератури ідеї постмодернізму знайшли відображення у французькому «новому романі» і «новому новому романі», творач американських «чорних гумористів» і особливому типі історичного роману – історіографічному метаромані, що виражає принципово новий погляд на проблему історії.

Перераховані вище фактори створили передумови для специфічної культурної ситуації, в якій навколишній світ починає уявлятися хаотичним, незабгненним і ворожим, що в свою чергу відкриває нові горизонти для художньої творчості. Втрата цілісності, стійкості і стабільності характеризує літературу XX століття. Індивід не може більше оцінювати об'єктивну дійсність, у нього залишилося тільки власне її сприйняття. У новій художній системі відбувається заміна роздумів переживанням. Людина більше не братиме участі в найбільших подіях історії, вона лише реагує на те, які наслідки несе катастрофічна реальність XX століття.

Тому в другій половині XX століття зароджується новий тип історичного роману, який своїми формальними і змістовними характеристиками пориває з традиціями «класичного» історичного роману і представляє собою унікальне явище на тлі сформованої до кінця XX століття загальної літературної практики. До цього напрямку в історичній прозі можна віднести твори таких письменників, як Е.Л. Докторов, І. Ріда, Т. Фіндлі, Р. Кувера, К. Фуентеса, У. Еко. В англійській літературі це Дж. Фаулз, Дж. Барнс, П. Акройд, Г. Свіфт, Дж. Уінтerson, А. Байетт, С. Руссді, А. Торп, Р. Харріс. Поряд з французьким «новим новим романом» і творами американських «чорних гумористів», новий історичний роман став вираженням постмодерністських ідей плюралізму в філософії та літературі, а також художнім осмисленням нових підходів у сфері історіографії.

У другій половині XX століття відбувається «переворот» в історіографії. Історик більше не сприймається як

суб'єкт історичного пізнання, який «обертається» навколо об'єкта. Історик перестає бути стороннім спостерігачем об'єктивної картини історії, вона входить в суб'єктивний, особистісний світ дослідника, свідомість якого надає їй сенсу і значення. Не існує єдиного для всіх поля дослідження, але кожен вчений створює його собі сам шляхом постановки питань. Разом із питанням виникає ідея про те, в яких документах міститься відповідь.

Центральною тезою роботи Хейдена Уайта «Метаісторії» [4] стала теза про те, що історичний твір не є точною репрезентацією подій минулого, тому що факту як об'єкта реальності не існує, факти існують лише в мові, а тому і робота історика з дослідження подій минулого також лінгвістична за своєю природою. Він пропонує розрізнити подію як те, що дійсно відбувалося в часі і просторі, і факт як висловлювання про цю подію. За Уайтом, події з більшим чи меншим ступенем точності відображаються в хроніках, але факти завжди конструюються в уяві історика й «існують тільки в думці, мові або дискурсі». Наша об'єктивна реальність не складається з сюжетів, які повинні бути просто переказані в історичному творі. Подія не може бути трагічною або комічною. Таким може бути тільки факт, який є частиною інтриги. Події існують тільки в хроніках, де вони перераховуються в тому порядку, в якому вони відбувалися. Історичний же твір складається з фактів, які разом становлять якийсь сюжет і які об'єднуються і пояснюються істориком за допомогою певних стратегій. Уайт виділяє три типи пояснювальних стратегій: за допомогою побудови сюжету, за допомогою доказів і за допомогою ідеологічного підтексту. Ці стратегії дозволяють істориком організувати факти в послідовний сюжет із зв'язкою і розв'язкою, а також пояснити аудиторії сенс подій, що викладаються. Таким чином, минуле існує ніби «нейтрально», в ньому немає ніякого сенсу, воно не містить в собі ніяких іманентних якісних характеристик. Сенсом його наділяє історик, який організовує об'єктивну реальність відповідно до того, як він її сприймає. А оскільки всі події, які лежать в основі його дослідження, існують тільки у формі документів, можна зробити висновок про те, що історія як сфера знання ніколи не відтворює минуле, а пропонує його інтерпретацію, засновану на прочитанні джерел.

На думку Уайта, історик, перш ніж розповісти про те, що сталося колись, «повинен проаналізувати як можливий об'єкт пізнання весь набір подій, що відображений в документах» [4, с.69]. Цей процес може набувати певних форм, яким відповідають чотири типи поетичної мови: Метафора, Метонімія, Синекдоха й Іронія. На основі одного з них історик за-

стосовує певні стратегії пояснення для поєднання розрізнених подій в зв'язне історичне оповідання. Ці типи поетичної мови є глибинними модусами свідомості, кожен з яких домінує в певний період розвитку людської культури. На думку Уайта, починаючи з кінця XIX століття Іронія стає домінуючим тропом в ненаукових сферах знання, як, наприклад, історіографія. Перші три типи характеризуються ним як «наївні» через їх впевненість «в здатності мови схоплювати природу речей на фігуративному рівні».

Іронія ж – це така стадія свідомості, на якій під сумнів потрапляють репрезентативні можливості самої мови, вона «є мовною парадигмою такого типу думки, який радикально самокритичний щодо спроможності адекватно відобразити в мові істину речей» [4, с.73]. Так звана криза, в якій опинилися наука і філософія на порозі XX століття, відображає, відповідно до Уайта, триумф іронічного менталітету, характерними рисами якого в новому історичному романі стали скептицизм і релятивізм.

Список використаних джерел:

1. Вельш В. «Постмодерн»: генеалогія и значение одного спорного понятия / В. Вельш // Путь. – 1992. – №1. – С. 109-136.
2. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар. – М.: Институт экспериментальной социологии, 1998. – 160 с.
3. Тойнби А.Дж. Постигание истории: сборник / А.Дж. Тойнби; пер. с англ. Е.Д. Жаркова. – М.: Рольф, 2001. – 640 с.
4. Уайт Х. Метаистория. Историческое воображение в Европе XIX века / Х. Уайт. – Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2002. – 528 с.
5. Jameson F. Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism / F. Jameson. – Durham, NC: Duke University Press, 1991. – 461 p.

In article the new type of the historical novel in the XX century literature is analyzed. The author comes to a conclusion that postmodernism appears as a resistance against the complex, academic and has already well-established culture of high modernism, whose formal and substantive characteristics breaks with the tradition of «classical» historical novel and represents the unique phenomenon against the background of the general literary practice which has developed by the end of the 20th century. In fiction the postmodernism begins with works of the American «black humorists» and the French «new novelists».

Key words: historical novel, pluralism, postmodernism, subjectivism, rationalism, monism, totalitarianism, «new novelists», «black humorists» objective historiographical novel metaphor, metonymy, senekdaka, irony.

Отримано: 25.05.2017

УДК 82-2.09

П. В. Лісняк, магістрант факультету іноземної філології

ХУДОЖНЯ ДЕТАЛЬ ЯК ОДИН ІЗ КЛЮЧОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

У статті аналізується художня деталь як один із ключових елементів художнього твору. З'ясовано, що аналіз художньої деталі покликаний розширити можливості інтерпретації, а це є одним із важливих і найбільш поширених видів літературознавчих досліджень.

Ключові слова: деталь, інтерпретація, образ, символ.

У сучасному літературознавстві художня деталь визначається як виразна подробиця твору, що несе значне смислове та ідейно-емоційне навантаження і що відрізняється підвищеною асоціативністю. У сучасних академічних словниках художня деталь – це «особливо значимий, виділений елемент художнього образу, мікроелемент образу: портрета, пейзажу, побуту, дії, вчинку, мови» [5, с.223]. Естетичний ефект цього явища полягає в одночасному і нерозривному сприйнятті частини і цілого. Світ твору являє собою систему, яка так чи інакше співвідноситься зі світом реальним. Виявлення, відбір і зображення тих чи інших значущих, з точки зору автора, компонентів є важливою складовою творчого процесу, оскільки відтворити предмет (річ, портрет, пейзаж) у всіх його особливостях письменник не в змозі, і саме деталь або сукупність деталей заміщає у тексті ціле, викликаючи у читача потрібні автору асоціації.

Художня деталь є об'єктом вивчення таких розділів літературознавства, як історична поетика і теоретична поетика. З точки зору історичної поетики, підлягає літературознавчому опису розвиток принципів і прийомів деталізації – від епохи до епохи, від генія до генія. Виходячи з основних положень теоретичної поетики, місце деталі в структурі художньої форми визначається в зображеному або предметному світі твору.

Виявлення деталей або системи деталей, яку цілеспрямовано використовує письменник, іншими словами, виявлення відповідності даного «перетворення дійсності» ідеї твору – одна з актуальних проблем літературознавства. Важливим кроком у її вирішенні є класифікація художніх деталей.

Найбільш загальна класифікація представлена В.С. Халізовим у «Теорії літератури»: «В одних випадках письменники оперують розгорнутими характеристиками явища, в інших – з'єднують в одних і тих же текстових епізодах різні рід-

ну предметність» [5, с.305]. Л.В. Чернець пропонує групувати види деталей, виходячи зі стилю твору. З точки зору зображення динаміки і статичності, зовнішнього і внутрішнього, стають видимими основні характеристики стилю того чи іншого письменника з урахуванням його «стильових домінант». Якщо письменник звертає переважну увагу на статичні моменти буття (зовнішність героїв, пейзаж, міські види, інтер'єр, речі тощо), то цю властивість стилю можна назвати описовістю. Цьому стилю відповідають описові деталі. Концентрацію автора на відтворенні зовнішньої (а почасти і внутрішньої) динаміки А.Б. Єсін визначає як сюжетність. У цих творах домінують сюжетні деталі. Нарешті, письменник може концентрувати увагу на внутрішньому світі персонажа або ліричного героя – його почуттях, думках, переживаннях, бажаннях тощо, – така властивість стилю називається психологізмом, а деталі, що репрезентують внутрішній світ героя, – психологічними. У кожному конкретному творі сюжетність, описовість або психологізм складають його істотні стильові ознаки. Ці категорії можуть поєднуватися одна з одною, наприклад, психологізм та сюжетність, і, відповідно, мають місце, на думку Л.В. Чернець, різні види деталей [5, с.133].

А.Б. Єсін в класифікації деталей виділяє деталі зовнішні і психологічні. Зовнішні деталі малюють зовнішнє, предметне буття людей, їх зовнішність і середовище проживання і поділяються на портретні, пейзажні та речові, а психологічні зображують внутрішній світ людини. Вчені звертають увагу на умовність такого розподілу: «Зовнішня деталь стає психологічною, якщо передає, висловлює ті чи інші душевні рухи (у такому випадку говоримо про психологічний портрет) або включається в хід роздумів і переживань героя» [4, с.75-76]. Сюжетні деталі в якості окремого виду А.Б. Єсіним не розглядаються. Для виключення сюжетних деталей з класифікації, на наш погляд, є деякі підстави. Сюжет, що представляє собою ланцюг подій або життя персонажів у просторово-часових змінах, в змінюючих одна одну обставинах, безпосередньо пов'язаний з портретом (у тому числі формами поведінки), динамікою пейзажу і речей, а також змінами психологічного стану персонажів.

В.А. Кухаренко класифікує деталі в залежності від їх функціонального навантаження, але виділяє такі різновиди: образотворча, уточнююча, характерологічна, імпліцитна [3, с.113-116]. На наш погляд, класифікація деталей на основі їх функціональної значимості не зовсім коректна, оскільки одна і та ж деталь або деталі можуть одночасно створювати враження фізичної відчутності об'єкта (виконувати образотворчу функцію), сприяти достовірності, документальній об'єктивності описуваних подій (виконувати уточнюючу функцію) і виділяти ті чи інші сторони характеру персонажа (виконувати характерологічну функцію). Отже, неможливо віднести такі деталі до якоїсь певної групи.

Портретні, пейзажні, речові і психологічні деталі діляться на більш дрібні групи. Так, низка дослідників пропонують розглядати портретну деталь як статичну і динамічну, експозиційну та динамічну, пейзаж і річ – в якості сюжетного мотивування [1]. Експозиційні деталі функціонують при найдокладнішій описі портрета, пейзажу, інтер'єру. Вони зазвичай статичні і з них починається знайомство читача з персонажем, навколишньою обстановкою, тому експозиційні та статичні деталі доцільно об'єднати в одну групу. Динамічний тип деталі зустрічаються в описах, де індивідуально-неповторне помітно переважає над соціально-типовим, і де важлива залученість деталі в динамічний процес життя. Докладне перерахування рис зовнішності, опис природи та інтер'єру поступається місцем короткій, виразній деталі, що виникає у процесі розповіді.

При виборі тієї чи іншої класифікації деталей дотримуємося таких положень теорії художньої деталі: монтаж деталей в літературі є невід'ємною частиною композиції, що складається в числі інших мовних форм з опису і розповіді; вони можуть бути як динамічними, так і статичними; об'єктами зображення автора є портрет, красвид, річ, внутрішній стан персонажа. Найменша одиниця такого зображення називається деталлю.

За характером художнього впливу А.Б. Єсін в портретних, пейзажних, речових і психологічних деталях розріз-

няє деталі-подроблиці і деталі-символи: «Подроблиці діють в масі, описуючи предмет або явище з усіх мислимих сторін, символічна деталь одинична, намагається схопити сутність явища, виділяючи в ній головне» [3, с.76].

Є.С. Добін розрізняє поняття деталі і подробности, називаючи характерні риси кожної з цих категорій. Так, «сєнс і сила деталі в тому, що в нескінченно мале вміщено ціле, оскільки деталь, будучи точкою, має тенденцію розширитися в коло. Деталь – мініатюрна модель мистецтва. Деталь і подробности зазвичай вживаються як синоніми: і та і інша – різновиди «нескінченно малих моментів» [1, с.54]. Як деталі, так і подробности властива потенційна здатність до проникнення в суть художнього цілого. Відмінність – у способах досягнення цієї мети: «Подроблиця діє в безлічі. Деталь, якщо не стає мотивом (лейтмотивом), тяжіє до одиничності. Деталь – інтенсивна. Подробности – екстенсивна, і є не стільки елементом художнього образу, скільки наближаються до знака, до простого позначення, тобто вона здійснює більше інформаційну, ніж естетичну функцію. На деталь підвищується ідейно-художнє навантаження. Різниця між деталлю і подробницею не абсолютна: існують перехідні форми» [1, с.27].

До сьогодні актуальним залишається визначення художньої деталі, сформульоване в роботі Р.Д. Цівіна: «Специфічний засіб узагальнення, конкретність, подробности, яка несе в собі загальне, вона зобов'язана за задумом автора в сюжеті перевершити себе, помножити саму себе. Деталь – це оформлене узагальнення, більш висока ступінь типізації» [2, с.67]. В.Ф. Путніна, конкретизуючи визначення художньої деталі, зазначає наступне: «до художньої деталі відносять переважно предметні подробности побуту, портрета, пейзажу, інтер'єра, а також жесту, суб'єктивної реакції, дії і мови (так звана мовна характеристика)» [2, с.80]. Саме таке розуміння художньої деталі здається нам найбільш продуктивним з точки зору залучення до дослідницького аналізу деталей, різних за своєю функціональною заданістю.

Картина зображеного світу, образ героя твору літератури в неповторній індивідуальності складається з окремих художніх деталей. Композиція компонентів і деталей предметної образотворчості важлива в усіх літературних родах. Але в епічному творі її можливості особливо великі.

Будучи елементом художнього цілого, деталь сама по собі є найдрібнішим елементом, мікрообразом. У той же час деталь практично завжди складає частину більш великого образу: «Деталізація предметного світу в літературі не просто цікава, важлива, бажана, – вона неминуха; кажучи інакше, це не прикраса, а суть образу» [2, с.69]. Відтворити предмет у всіх його особливостях (а не просто згадати) письменник не в змозі, і саме деталь, сукупність деталей «заміщають» в тексті ціле, викликаючи у читача потрібні автору асоціації. Автор розраховує при цьому на увагу, досвід читача, який доповнює подумки відсутні елементи. Таке усунення неповних місць Р. Інгарден називає «конкретизацією твору читачем, у кожного вона індивідуальна» [4, с.197]. Використання художньої деталі не тільки замінює розлогі, докладні описи, але і дозволяє простежити динаміку змін, що відбуваються в людині. Так, Толстой дуже уважний до очей Наташі Ростової. Нерідко йому досить вказати на погляд Наташі або вираз її очей, щоб читач отримав уявлення про її внутрішній стан.

До художньої деталі відносять переважно предметні подробности в широкому розумінні: деталі побуту, пейзажу, портрета, інтер'єру, а також жесту, суб'єктивної реакції, дії і мови. Спочатку художня деталь усвідомлювалася як засіб зображення (описи) об'ємності, конкретності предметного світу і служила гарантією життєвої достовірності та художньої правди. Надалі естетичні функції деталі ускладнилися, хоча «вірність деталей» залишилася однією з ознак класичного реалізму.

Класифікація деталей повторює структуру предметного світу. Залежно від конкретної реалізації естетичного діапазону деталей може бути уточнюючою, пояснюючою задум письменника, але вона може бути і смисловим фокусом, конденсатором авторської ідеї, лейтмотивом твору.

Художні деталі бувають виділеними, що демонструють власну значущість у художній єдності цілого і структурно нейтральними, непримітними, що ведуть у підтекст. З точки зору стилістичної забарвленості і за своїм предмет-

ним змістом деталі бувають ефектними, екзотичними і стриманими, «скромними», навіть тривіальними, не втрачаючи, проте, своєї характерологічності, як у Шекспіра.

Дослідники літератури [2; 5] наголошують також на функціях художньої деталі. Деталь фокусує увагу на тому, що письменникові здається найбільш важливим або характерним у природі, в людині або в навколишньому предметному світі. У випадку, коли автор підсилює деякі подробиці, вони перетворюються на художні деталі, в яких проявляється авторське ставлення до життя і героїв. Деякі художні деталі стають багатозначними символами, що мають психологічний, соціальний та філософський зміст.

Існують різні типи композиції предметно-зображальних деталей. У творах одних письменників (Тургенєва і Гончарова, Бальзака і Золя) портрети, пейзажі, власне психологічні характеристики, висловлювання персонажів чітко відокремлені один від одного: послідовно і неквапливо характеризуються то одні, то інші факти, предмети, явища. При читанні творів інших письменників, навпаки, часто створюється враження, що мова йде про все відразу: побутові, власне психологічні, портретні, пейзажні, характеристики настільки компактні і так «злиті» у тексті твору, що виділити щось одне буває нелегко.

Отже, аналіз художньої деталі покликаний розширити можливості інтерпретації, що є одним із важливих і найбільш поширених видів літературознавчих досліджень. Висновки інтерпретатора відображають моральний, психо-

логічний і культурний аспекти розуміння тексту, що репрезентує вираження думки того чи іншого письменника, який, перетворюючи реальність шляхом своєї творчої фантазії, створює свою модель-концепцію буття людини.

Список використаних джерел:

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс / Н.Д. Арутюнова // Теория метафоры: Сборник : пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной. – М. : Прогресс, 1990. – 512 с.
2. Борев Ю.Б. Художественный стиль, метод, направление / Ю.Б. Борев // Теория литературных стилей. Современные аспекты изучения. – М. : Наука, 1982. – С. 66-89.
3. Введение в литературоведение. Литературное произведение : основные термины и понятия. – М. : Наука, 1999. – 480 с.
4. Жирмунский В.М. Введение в литературоведение / В.М. Жирмунский. – СПб. : Высшая школа, 1996. – 464 с.
5. Хализев В.Е. Теория литературы / В.Е. Хализев. – М. : Высшая школа, 2002. – 437 с.

The article analyzes the artistic detail as one of the key elements of art. It was found that the analysis of artistic details is designed to enhance the ability of interpretation, and it is one of the important and most common types of literary studies.

Key words: detail, image, interpretation, symbol.

Отримано: 25.05.2017

УДК 811.111:398.9:305

А. О. Максимчук, студентка 3 курсу факультету іноземної філології

GENDER CONNOTATIONS IN ENGLISH PROVERBS

У статті розглядаються особливості використання гендерних конотації в прислів'ях або пареміях, які містять слова, що позначають певну стать. Проаналізовано, як слова з гендерною диференціацією впливають на цілісне значення прислів'їв.

Ключові слова: гендер, прислів'я, паремія, жіночий рід, чоловічий рід, середній рід, конотативне значення.

The linguistic realization of gender differences is one of the burning matters in social spheres. The term «gender» means the physical and/or social condition of being male or female. From a grammar viewpoint gender is a system of noun classification. Peculiarities of using gender adhere to modern speech, stipulate the topicality of the article.

Among scientists that devoted their works to the issue of gender are: J. Archibald-Barber, A. Platzer, D. Biber, R. Huddleston, G. Pullums. and L. Brinton. Among Russian linguists the problem of gender in English was described by A. Smiritsky, A. Piiysh, G. Veyhman, N. Rayevska, M. Blokh, L.A. Tympko.

In the view of N. Rayevskaya, there is no grammatical gender in Modern English as the noun does not possess any special gender forms [7, p.49]. M. Blokh finds gender as a lexicogrammatical category [6, p.215]. In the view of L. Tympko, the gender of nouns in Modern English is a mere classificatory category. From this point of view, gender is a syntactical category.

The objective of our investigation is to define the peculiarities of using gender words for creating connotations in proverbs.

The material for analyzing was selected from Vozniuk L. «English-American Proverbs and Sayings», Zhovkivsky A. «Folk Wisdom is an International Wisdom», Dubenko O. «Anglo-American proverbs and sayings» and Kurysh S. «Magic World of the Proverbs».

There are such ways of forming the gender in English:

- by means of the suffixes such as -ess, -ine, -trix, -a. Example: *author + ess, hero + ine, sultan + a*;
- by means of a word before or after the noun. Example: *manservant/maidservant; salesman/saleswoman; headmaster/ headmistress.*
- using a completely different word. Example: *boy – girl; man – woman.*

Some jobs were usually done by men in the past, and their names had no equivalents for women (e.g. *fireman, fisherman*). Some were done by women, and their names had no synonyms for men (e.g. *nurses*).

Today it is regarded more politically correct to prefer the word *fire-fighter* to *fireman* or *firewoman*, and *nurse* is preferred for both sexes instead of *malenurse* for a man.

Different words to describe male and female animals or birds are also existed. For example, bees (*drone – queen/worker*), crow (*cock – hen*), deer (*stag – doe*), duck (*drake – duck*), elephant (*bul – cow*), fox (*dog – vixen*), hare (*buck – doe*).

The greatest semantic debates of our time are concerned the words «*mankind*» and «*humanity*», «*man*» and «*human*». Some linguists say the word «*mankind*» means «all humanity». To others, it means «a bunch of men without women».

In modern English, the word «*man*» is used to mean «a male person». Earlier in the development of the English language, it was used to mean «*humans*», but that time has passed.

The linguistics researcher Dave Wilton explains that it is unreasonable to determine today's usage of word based on how the language was used a thousand years ago. If people today perceive it as sexist, it is sexist, regardless of how it was used in ages past [8, p.97].

According to nowadays popularity of usage the word «*human*» or «*person*» instead of «*man*», we should use the former one in speech to be more precise. For example, such exchange is appropriate in these proverbs: *Practise makes a man perfect; Hope is the poor man's bread; Man is a bundle of habits* and so on.

Exploring proverbs we noticed that words with gender differences usually have positive and negative connotations. Paroemia with female words convey mostly negative connotations, for instance: *God creates three evils: rain, fire and a bad woman; A woman knows a bit more than Satan; Whoever is tired of a happy day let him take a wife* and so forth. In a majority of the paroemia with male units, positive or neutral meaning is more reflected: *Punctuality is the politeness of kings; None is born a master; A good husband makes a good wife* etc.

After analyzing of the selected material, we observed a tendency of obvious preponderant usage of female being as a symbol of procreation, a source of something new, e.g. *Repetition is the mother of learning; Love is the mother of love; Necessity is the mother of invention; Want is the mother of industry* etc.

Different words to describe male and female animals or birds are also applied in proverbs. In the majority of cases, they act as a neutral term denoted by word of male being: *Every dog is a lion at home; A mouse may help a lion; Every dog has his day*; etc. The female animal words are used more rare: *Grain by grain, the hen fills her belly; One chick keeps a hen busy; Better an egg today than a hen tomorrow; A black hen lays a white egg* and so forth.

In conclusion, the great part of paroemia fund of the language includes phraseological units with word «man» and «mankind» instead of «human», «person» or «humanity» that may let us form our thoughts more precise. We noticed that almost all words with gender differentiation have their positive, negative and neutral connotations. In a majority of the paroemia with male units, positive or neutral meaning is more reflected. Paroemia with female words convey mostly negative connotations. But positive connotations of words in proverbs are also observed, especially as a symbol of procreation, a source of something new. Different words to describe male and female animals or birds are applied in proverbs too. In the majority of cases, they act as a neutral term denoted by word of male being.

Proverbs are wisdom of the experienced passed down from generation to generation. Each image of proverbs has its special connotative meaning with great importance for conveying some thoughts.

References:

1. Вознюк Л. Англо-американські прислів'я та приказки (English-American Proverbs and Sayings) / Леся Вознюк. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 224 с.

2. Дубенко О.Ю. Англо-американські прислів'я та приказки : посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів / Дубенко О. Ю. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. – 416 с.
3. Жовківський А.М. Мудрість народна – мудрість міжнародна / А.М. Жовківський, Г.А. Жовківська, Т.Д. Івасютин, Ю.І. Макар. – Чернівці : РУТА, 2004. – 256 с.
4. Куриш С.М. Magic World of the Proverbs / С.М. Куриш, В.П. Заяц, К.Г. Худик, І.К. Унгурян. – Чернівці ; Вижиця : Черемош, 2013. – 70 с.
5. Тимко Л.А. Род как историческая и социолінгвистическая категория / Л.А. Тимко. – М. : Из-во: Моск. ун-та, 1985. – 46 с.
6. Blokh M.Y. A Course in Theoretical English Grammar / M.Y. Blokh. – М. : Высшая школа, 2003. – 383 p.
7. Rayevska N.M. Modern English Grammar / N.M. Rayevska. – Kiev : VYSCA SKOLA, 1976. – 304 p.
8. Wilton D. Word Myths: Debunking Linguistic. Urban Legends / David Wilton. – USA : Oxford University Press, 2004. – 221 p.

The article deals with the peculiarities of using gender connotations in proverbs. The investigation is based upon the proverbs or paroemia which contain the words denoting a particular gender. It is analyzed how these words influence the whole meaning of proverbial units.

Key words: gender, proverbs, paroemia, female, male, neutral, connotative meaning.

Отримано: 25.05.2017

УДК 373.3.016:811.111'35

Є. М. Мищик, студентка 2 курсу педагогічного факультету

ЕФЕКТИВНІ ПРИЙОМИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНИХ ОРФОГРАФІЧНИХ НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті висвітлено теоретико-методичні аспекти формування іншомовних орфографічних навичок молодших школярів на уроках англійської мови в початковій школі, подано систему вправ та ігрові прийоми навчання орфографії учнів початкових класів.

Ключові слова: навчання письма, орфографічні навички, орфографічні вправи, урок англійської мови, учні початкових класів.

Стратегічна мета навчання англійської мови в початкових класах – формування іншомовної комунікативної компетенції, елементом якої є навчання письма. На початковому етапі навчання письма іноземною мовою пріоритетним є формування умінь переведення звуків у букви, тобто оперування звуко-буквеними відповідностями. Це створює передумову для формування та розвитку іншомовних орфографічних навичок і навичок писемного мовлення.

У сучасній методиці навчання іноземних мов проблему навчання письма, зокрема формування орфографічних навичок, досліджували такі відомі методисти та вчені, як О.Б. Бігич, Н.І. Гез, О.В. Котенко, С.Ю. Ніколаєва, В.Н. Рахманінова, Г.В. Рогова, С.В. Роман, А.В. Соломаха та інші. Визначено, що ефективність процесу навчання письма залежить від правильного вибору вчителем методів і прийомів, комунікативних завдань для навчання письма. Проте це питання залишається недостатньо висвітленим у практиці початкової школи, що й зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Мета статті – схарактеризувати ефективні прийоми формування іншомовних орфографічних навичок молодших школярів.

У сучасній методичній літературі розрізняють *письмо* та *писемне мовлення*. Деякі дослідники використовують лише термін *письмо*, наголошуючи на його вузькому чи широкому значенні. Поділ цей пов'язаний з особливостями механізму письма, що складається з двох фаз: складання слів з допомогою літер і формування письмових повідомлень, до складу яких входять слова, словосполучення тощо. В основі реалізації першої фази лежить оволодіння графікою та орфографією. Для реалізації другої фази необхідно оволодіти мовленнєвими уміньми [2, с.212].

Під **орфографічними навичками** розуміють формування навички написання слів відповідно до правил вико-

ристання письмових знаків у кожному конкретному слові. Іншомовні орфографічні навички формуються упродовж усього періоду навчання в школі паралельно з накопиченням лексичного запасу [3, с.223].

Навчання правопису має за мету оволодіння звуко-буквеними та букво-звуковими відповідностями, написання слів згідно з правилами орфографії певної мови. Ці завдання визначають послідовність етапів роботи:

1. Засвоєння типових, регулярних звуко-буквених відповідностей за правилами читання та письма.
2. Ознайомлення з правилами читання. Вивчаючи правила читання голосних у різних позиціях і поєднання приголосних, що передають певний звук, учні одночасно засвоюють і зворотні зв'язки – букво-звукові.
3. Вправляння в записуванні слів, речень [Там само, с.224-225].

У методиці навчання іноземних мов виокремлюють дві підгрупи вправ для навчання орфографії: до першої належать вправи на списування (виписування) та дописування; до другої – вправи для запису на слух (диктант різних видів).

Наведемо приклади ігрових прийомів роботи із вправами першої групи. Бажано, щоб списування відбувалось не механічно, а супроводжувалось додатковими завданнями (підкреслити чи виділити рамкою буквосполучення, що читаються не за правилами, нову орфограму, голосну, що стоїть під наголосом тощо). Наприклад:

- спишіть слова, згрупувавши їх за орфограмами: *plate, spoon, lake, mistake, look, cake, cool*;
- допишіть слова-рими: *bus – u _*; *cry – t _ _*;
- розташуйте правильно літери у словах, запишіть їх та прочитайте вголос: *nep, kobo, lcenpi*;
- відгадати та дописати слова за першою і останньою буквами (можна з опорою на малюнки): *b _ s, d _ _ r*.

- спишіть подані слова, підкреслюючи буквосполучення, що передають звуки [h], [n], [ks]. Працюємо в командах. Випишемо слова у стовпчики і зачитуємо їх класу: *help, him, text, Ned, not, mix, hot, ten, box, hiss, ton, hint, six, Nell, hell, Rex, men.*

Таку вправу з елементом змагання на командну першість можна організувати як рухливу, коли всі учні виконують вправу в зошитах на місцях, а представники команд виходять по черзі до дошки й записують слова у свій стовпчик на дошці.

- беремо слово, в якому змінюється лише одна буква для утворення нового слова. Так, слово *cat* можна змінити на *dog* у такий спосіб: *cat – cot – dot – dog; bus – but – cut – cur – car; boy – bay – ban – man.*

Складнішими будуть вправи на «вписування» або правильне розташування усіх букв слова. Це кросворди, гра в «Поле чудес», головоломки, наприклад:

- у поданих нижче словах букви переплутані. Розплутайте їх, запишіть слова, прочитайте їх уголос: *etp (pet), iflm (film).*

б) у квадратах «заховано» слово – день тижня (*Wednesday*).

b	w	r	l
t	g	e	d
h	n	e	s
d	a	y	m
k	n	d	p

До другої підгрупи вправ належать різні типи диктантів:

- самодиктант – записати по пам'яті певну кількість слів з певною орфограмою;

- зоровий диктант – учні читають текст із книжки або дошки, потім текст забирають, а учні записують його по пам'яті;
- зорово-слуховий диктант – учні читають текст, аналізують орфограми, потім пишуть під диктовку вчителя без зорової опори на наочність;
- слуховий диктант – учні пишуть під диктовку вчителя, попередньо усунувши можливі труднощі;
- слуховий пояснювальний диктант – учні пишуть під диктовку вчителя, потім пояснюють складні орфограми.

Отже, використання описаних прийомів є ефективним у формуванні іншомовних орфографічних навичок молодших школярів на уроках англійської мови в початковій школі.

Список використаних джерел:

1. Бігич О.Б. Теорія і практика формування методичної компетенції вчителя іноземної мови початкової школи : навчальний посібник / О.Б. Бігич. – К. : Ленвіт, 2006. – С. 96-192.
2. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підручник / кол. авторів під керівн. С.Ю. Ніколаєвої. – 2-е вид., випр. і перероб. – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.
3. Методика навчання іноземних мов у початковій школі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.В. Котенко, А.В. Соломаха [та ін.]. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. – 336 с.

The article deals with theoretical and methodological aspects of forming junior pupils' spelling skills at English lessons. The author gives the system of exercises and game techniques of teaching spelling in primary school.

Key words: teaching writing, spelling skills, spelling exercises, English lesson, junior pupils.

Отримано: 25.05.2017

УДК 821.111(73):82.09'06

М. Р. Ризайло, магістрант факультету іноземної філології

ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ Г. МІЛЛЕРА СУЧАСНИМ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВОМ

У статті подано огляд літературознавчих досліджень творчості Г. Міллера. З'ясовано, що аналіз і трактування творчості письменника ускладнюється для дослідників протилежними художньо-естетичними установками його світоглядної системи.

Ключові слова: потік свідомості, світоглядна система, трилогія, цензура.

Вивчення творчості Г. Міллера довгий час ускладнювалося цензурними заборонами в США текстів автора. Але все-таки як за період заборони, так і після її зняття (від 1961 року) написано низку монографій і рецензій, присвячених постаті та текстам Г. Міллера. Інтенсивне вивчення міллерівських текстів відбувається в американському й західноєвропейському літературознавстві протягом 60-70-х років, російською мовою роман «Тропік Рака» виходить лише в 1990 році, українською мовою романи та есе письменника не перекладалися.

Першими й до сьогодні головними академічними дослідженнями з проблематики творчості Г. Міллера є монографії К. Відмера [16], В. Гордона [12], Г. Ханса [13], І. Гассана [14], Д. Кеннета [15]. Крім того, першими критиками письменника можна назвати його друзів-літераторів Л. Даррела й А. Перле [9], які написали про нього спогади, що включають нотатки та спостереження літературознавчого характеру.

На цей час провідним російським дослідником проблематики Г. Міллера залишається О.М. Зверев [6], який написав низку статей, присвячених романістиці письменника, а також переклав російською мовою есеїстику автора. Художній світ Г. Міллера аналізували в різноманітних рецензіях і статтях такі критики, як А. Геніс та П. Вайль [2], В. Вахрушев [3], В. Топоров [10], Л. Житкова [5], П. Гіленсон [4], М. Пальцев [8].

Публікація романної трилогії «Тропік Рака», «Чорна весна» і «Тропік Козерога» отримала багато відгуків від метрів літератури ХХ століття. Серед них такі митці, як Е. Паунд, Дж. Орвелл, Т.С. Еліот, А. Нін, Н. Мейлер. У 1940 році Дж. Орвелл пише есе «У череві Китаю» [7], присвячене «Тропіку Рака» та «Чорній весні», і підкреслює визначний характер міллерівських романів для літератури, оскільки в цих текстах представлено такі художні аспекти,

які до Г. Міллера ніхто не порушував. Це стосується передусім мови, яку використовує американський письменник: за Дж. Орвеллом, Г. Міллер повертає в літературу справжню англійську мову, плавну та ритмічну, мову, якою розмовляють без страху, позбавлену суспільного табу. Окрім того, Дж. Орвелл звертає увагу й на формальний експеримент Г. Міллера в «Тропіку Рака» та «Чорній весні», порівнюючи міллерівський потік свідомості й потік свідомості, використаний Дж. Джойсом в «Уліссі». За Дж. Орвеллом, у прозі Г. Міллера й Дж. Джойса застосування цієї техніки допомагає звернутися до реалій людської душі, зобразити абсурдність та безглуздість повсякденного існування людини. Однак, що відрізняє міллерівський потік свідомості – не стільки вираження, репрезентація в ньому різноманітних рівнів і форм людської свідомості, як в «Уліссі» Дж. Джойса, скільки передача повсякденної свідомості або потоку людського досвіду. Також Дж. Орвелл підкреслює ще одну характерну рису для прози Г. Міллера – ідею прийняття реального стану речей у світі, указуючи при цьому на духовну близькість Г. Міллера з В. Вітменом.

Н. Мейлер також підкреслює внесок Г. Міллера до світової літератури та його вплив на подальший розвиток американської літератури, наголошуючи на важливості зображення непристойного та потворного в тексті як засобу духовного, морального очищення й оновлення людини. Окрім цього, важливим аспектом міллерівської прози Н. Мейлер, як і Дж. Орвелл, вважає її спрямованість на відвертість літературного слова та руйнування його табуваності.

У літературній критиці відсутнє чітке уявлення про ідентифікованість творчості Г. Міллера з певним художнім напрямком або школою. Його важко віднести до якогось із модерні-

стських напрямків або обмежити рамками лише модернізму. Однак у той же час художній світ автора знаходиться в тісному зв'язку з його світоглядною системою. Г. Міллер, застосовуючи в текстах модерністську техніку потоку свідомості, виводить її на інший рівень, позначений поступовим переходом від установок модерністської картини дійсності до пост-модерністської чуттєвості. С. Фінкелстайн [11] і П. Гіленсон [4] відносять Г. Міллера до екзистенціалістів, базуючись на його «потязі знайти людську основу, на якій можна було б будувати життя та яку можна було б протиставити ворожому й абсурдному світові» [11, с.225].

Аналіз і трактування творчості Г. Міллера ускладнюється для дослідників протилежними художньо-естетичними установками його світоглядної системи. Г. Ханс [13], аналізуючи романістику американського письменника, закликає інших критиків виходити передусім із діалектичності та постійної динаміки міллерівських ідей. Цю особливість відмічає й відомий американський літературознавець І. Гассан [14]. Американський дослідник В. Гордон [12] вважає Г. Міллера продовжувачем традиції романтизму, називаючи домінуючими мотивами творчості письменника постійний потяг до особистісного розвитку та самореалізації. Однак цей підхід, за Г. Хансом [13], обмежує дослідження проблематики Г. Міллера, оскільки його творчість настільки динамічна, що не може бути зведена до якоїсь статичної формули. Діалектичність творчості та світовідчуття американського письменника засвідчує перехідний характер міллерівської романістики, намагання автора поєднати найважливіші здобутки попередньої літературної традиції й у той же час подолати цінності, неактуальні для оточуючої картини дійсності, не обмежуватися рамками певної літературної та історичної епохи. У роботі Г. Ханса простежується тенденція психоаналітичної інтерпретації творчості Г. Міллера. Аналізуючи трилогію «Тропік Рака», «Чорна весна» й «Тропік Козерога», критик говорить про травму народження, постійні розчарування, депресії та неврози як головні джерела міллерівських мотивів. Слід зауважити, що виділений цим дослідником міллерівський лейтмотив народження як психологічної травми трансформується в творчості письменника в мономіф створення/руйнування (народження через усмирання), що є провідним у романах «Тропіки» й «Чорна весна», а також у трилогії «Роза Розп'яття».

Серед лейтмотивів міллерівської творчості дослідник виділяє «агресивний індивідуалізм», почуття самотності, відчаю й нігілізм: «Особливістю творів Міллера є егоцентризм його героя, ствердження руйнівних ідей і постійного пошуку правди» [13, с.230]. Але в той же час Г. Ханс не обмежується лише психоаналітичним трактуванням романів Г. Міллера. Дослідник заявляє, що тексти Г. Міллера містять багато невичених символів і метафор, малодослідженими є композиційні прийоми (зокрема потік асоціацій).

І. Гассан, погоджуючись з іншими критиками відносно суперечливості та неоднозначності творчості Г. Міллера, відносить його до романтичної традиції американської літератури поряд із Р. Емерсоном, Г. Торо та В. Вітменом. Окрім того, І. Гассан спростовує поширену деякими дослідниками (С. Фінкелстайн [11], У. Алленом [1]) думку про Г. Міллера як письменника-порнографіста й стверджує, що непристойні сцени в його текстах мають очисну функцію. Виходячи з цього, дослідник виділяє ще один характерний міллерівський лейтмотив – митця як виконавця очисної функції в суспільстві, митця-анархіста, злочинця та вигнанця, який намагається своєю творчою енергією «знищити мистецтво, щоб зламати стіну між собою і рештою людства» [11, с.56]. Потік свідомості саме митця-вигнанця, порушника соціального табу зображує письменник в романах «Тропік Рака», «Чорна весна» й «Тропік Козерога». Розкриваючи різні рівні свідомості героя, Г. Міллер репрезентує не тільки широку панораму внутрішнього життя протагоніста, а й передає стан оточуючої картини дійсності, наголошує на її деструктивному характері.

Проблема ж потоку свідомості, його структури й типології в творчості Г. Міллера (зокрема в трилогії «Тропік Рака», «Чорна весна» та «Тропік Козерога») є малодослідженою в роботах із міллерознавства, оскільки критики головним чином приділяли увагу фабульному й філософському рівням міллерівських текстів, не порушуючи при цьому структурального аспекту.

Щодо техніки потоку свідомості як одного з головних засобів організації міллерівських текстів, зазначені дослідники оголошують її перспективною. І. Гассан намагається дати загальну характеристику потоку свідомості Г. Міллера, називаючи цю художню техніку «формою людського суб'єктивного досвіду, потоком, який кидає виклик формі» [14, с.58], руйнує її. Цей потік досвіду перебуває в постійній динаміці, якою керують спогади, що переживає герой емоційно. І. Гассан ставить Г. Міллера в один ряд із М. Прустом, Дж. Джойсом, Т. Манном, Т. Вулфом і робить висновок про те, що американський письменник у своїх романах акумулює й поєднує їхній досвід. Те, що відрізняє власне міллерівський потік свідомості, – лейтмотиви, які приводять його до руху. За І. Гассаном, це комплекс Христа або комплекс розп'яття та нереалізовані мрії й нездійснені надії. Крім того, слід додати центральний у художньому світі Г. Міллера мономіф створення/руйнування й міфологему ріки (води), що визначають зміст потоку свідомості в романах автора, зумовлюють композиційні особливості текстів.

Г. Ханс, який трактує творчість Г. Міллера, виходячи з психічних факторів, керівним елементом міллерівського потоку свідомості вважає емоції та почуття героя, що зумовлюють рух його внутрішнього життя, виявляють провідні світоглядні лейтмотиви, архетипні образи. Однак почуття та емоційні переживання не вичерпують зміст потоку свідомості міллерівського протагоніста – значне місце посідають роздуми й спогади героя, які і постають головними механізмами, відправними точками в динаміці потоку свідомості в текстах Г. Міллера. Дослідник намагається проаналізувати мову й структуру потоку свідомості в трилогії «Тропік Рака», «Чорна весна» та «Тропік Козерога» і відзначає контрастність мови, коли чергуються поетичні описи й метафори «статевого» та «анального» характеру. Щодо динаміки й розвитку міллерівського потоку свідомості, то домінують, яка приводить його в рух, Г. Ханс називає потяг героя до самоідентифікації, пошук свого еґо в минулому (в дитинстві й процесі народження) і в теперішньому: «дія у Міллера динамічна та мінлива в часі та просторі, рухається постійно, шукаючи таємничий початок в дитинстві й навіть у процесі народження» [13, с.186]. Також слід зауважити, що динаміку потоку свідомості протагоніста зумовлює й прагнення знищити своє «я», що є результатом, наслідком багатовікової прогресистської картини світу (у межах якої герой ідентифікує себе аутсайдером, позасоціальною особистістю).

О.М. Зверев [6] також намагається пояснити феномен потоку свідомості в творчості Г. Міллера (на матеріалі роману «Тропік Рака»), але в дослідженні критика відсутня диференціація структурних елементів міллерівського потоку свідомості. Він лише зазначає, що вся динаміка потоку свідомості в «Тропіку Рака» пов'язана з пошуками духовного та творчого «я» героя, а складові потоку асоціації об'єднані між собою за принципом каталогу. О.М. Зверев порівнює потік свідомості в тексті Г. Міллера зі «статично закріпленою камерою, яка знімає все, що потрапить в об'єктив із плинного повз неї потоку дійсності», і стверджує, що міллерівському тексту бракує філософського змісту.

Однак такий підхід, звісно, обмежує дослідження в текстах Г. Міллера, оскільки письменник створив власну світоглядну систему, яка й визначила специфіку та динаміку потоку свідомості в його художніх текстах.

Список використаних джерел:

1. Аллен У. Традиция и мечта / У. Аллен ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1970. – 424 с.
2. Вайль П. По течению реки / П. Вайль, А. Генис // Иностранная литература. – 1990. – №8. – С. 199-202.
3. Вахрушев В.С. Рецензия на «Тропик Рака» / В.С. Вахрушев // Новый мир. – 1991. – №11. – С. 253-254.
4. Гиленсон Б.А. История литературы США : учеб. пособие для студентов вузов / Б.А. Гиленсон. – М. : Академия, 2003. – 704 с.
5. Житкова Л. «Тридцать две тысячи триста четыре дня на планете Земля» / Л. Житкова // Миллер Г. Тропик Рака: Пер. с англ. – СПб. : Азбука, 2000. – С. 356-390.
6. Зверев А.М. Модернизм в литературе США / А.М. Зверев. – М. : Наука, 1979. – 318 с.

7. Оруэлл Дж. Во чреве кита / Дж. Оруэлл ; пер. с англ. // Вопросы литературы. – 1990. – №3. – С. 119-153.
8. Пальцев Н. Путешествие на край света, или Робинзонада Генри Миллера / Н. Пальцев // Миллер Г. Тропик любви. – М. : Вагриус, 2004. – С. 5-14.
9. Перле А. Мой друг Генри Миллер / А. Парле ; пер. с англ. – СПб. : Лимбус Пресс, 1999. – 352 с.
10. Топоров В. Запретный плод слаще / В. Топоров // Литературное обозрение. – 1992. – №1. – С. 93-98.
11. Финкелстайн С. Экзистенциализм и проблема отчуждения в американской литературе / С. Финкелстайн ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1967. – 319 с.
12. Gordon W. The Mind and Art of Henry Miller / W. Gordon. – Louisiana : Louisiana State Univer. Press, 1967. – 231 p.
13. Hans G. Henry Miller Motsagelser: With a Full English Summary / G. Hans. – Stockholm : Cavesfors, 1969. – 235 p.
14. Hassan I. The Literature of Silence. Henry Miller and Samuel Beckett / I. Hassan. – N.Y. : Knopf, 1967. – 165 p.
15. Kenneth D. Henry Miller, Colossus of One / D. Kenneth. – N.Y. : New Haven, 1967. – 125 p.
16. Widmer K. Henry Miller / K. Widmer. – N.Y. : Twayne Publishers Inc., 1963. – 192 p.

This article provides an overview of literary research works of H. Miller. It was found that the analysis and interpretation of the writer's texts are complicated for researchers opposite artistic and aesthetic attitudes to his ideological system.

Key words: censorship, stream of consciousness, trilogy, worldview system.

Отримано: 25.05.2017

УДК-821.111'11.09

К. О. Тимчук, студентка 4 курсу факультету іноземної філології

SEMANTIC ANALYSIS OF THE CONCEPT «LIFE» IN JACK LONDON'S SHORT STORIES

В останні роки дослідники стали більш зацікавлені у вивченні концептів. У статті представлений докладний семантичний аналіз поняття «життя» на матеріалі оповідань Джека Лондона. Зроблено висновок про те, що концептуальний аналіз спрямований на виявлення змісту понять і диференціації їх значень. Це дослідження показує, що слова, які характеризують життя і відіграють особливу роль у формуванні його концепту, створюють картину життя як складне, непередбачуване існування, повне болю та печалі, голодудй поневірянь.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт, концептуалізація, Джек Лондон, концепт життя, північні оповідання, значення, зміст, семантика.

Jack London's book «Northern Stories» describes events that were unfolding in the end of the 19-th century in Alaska, where a lot of gold deposits were discovered, and where easy money attracted thousands of daredevils. However, most of them were defeated in an unequal struggle with the nature. Hard work, strength of spirit and humanity helped to survive in difficult, sometimes extreme conditions.

J. London's heroes are brave, strong people who are struggling with the harsh nature of the North. An author recreated the fatal dangers that awaited explorers of the North. The victory over nature did not come easily. The Northland did not pity those who violated its laws. The plots of northern stories are full of *struggling for life, survival in extreme conditions* and so on.

Moreover, London is firmly convinced that the main attention of each writer should always be paid to *life*. He wrote passionately about the great questions of life and death and the struggle to survive with dignity and integrity.

In most London's stories there is always the permanent theme of man's desire *to live*. In the «Love of Life» it is the driving force that saves the man, but in «To Build a Fire», even with all the driving force it has, man cannot overcome the elements. The irony is that with all of his knowledge he is still a helpless victim to natural powers and natural forces. Jack London loved life and he lived it as fully and as completely as any man. He admired men who cling or have clung to life in times of adversity. *The love of life* is a theme that runs through many of his novels and short stories. It is the theme of a man enduring unbelievable suffering and hardship but tenaciously clinging to life. Two of his best short stories were built around this theme; «To Build a Fire» and «Love of Life». In these stories men, alone in the vastness of the Northland, struggle against freezing cold, sometimes 75 degrees below zero, and endure unbelievable misery because of their will to live. In the first story the man fails and freezes to death. In the second one he succeeds and survives [2, p.18-19].

Carrying out a psycholinguistic experiment on the revealing of keywords in J. London's stories showed that the following words are used in the texts with the highest frequency: *life, to live, alive, living, lifeless, lifetime* (found in the texts 78 times); *to die, dead, death, dying, deadly* (68 times); *pain, painfully, pang* (30 times); *weak, weakness* (28 times); *hunger, hungry, hungrily* (26 times). Thus, we may conclude that on the stage of text perception we identify a set of keywords that represents the basic concept of the stories – a life in one step from death, full of weakness, hunger and pain.

In the stories of J. London the concept of «life» is represented in such grammatical masks: a verb *to live*: «...and after

that Keesh lived alone with his mother» [4, p.108] and a noun *life*: «...when he sought to save the lives of his people by taking the life of a great polar bear» [4, p. 108]; very rarely it is found in the form of an adjective. Exactly these words form the core of the concept «life».

The idea of the desirability of life is one of the main ones in J. London's works. The main character of the story «Love of life» wants to live not for a bright future, but because «it was unreasonable that he should die after all he had undergone. Fate asked too much of him» [4, p.37]. The purpose of life – the desire to have a piece of bread – every day rules people. Money equals life of a person: «They were hundred-dollar bills. It was life! His life!» [3, p.122].

Having analyzed attributive parameters of the concept of «life», we have the following characterization. Life is represented as fragile substance: «His life was fading, fainting, gasping away in the tent in the snow» [3, p.115]. Yet it has great potential force: «... the dying life in him flickered up and burned less dimly....It was the life in him, unwilling to die, that drove him on» [4, p.28].

Very often food may equal the existence of a person: «Before him was meat and life» [4, p.25]. Fear for life appears in different ways: «He pulled him together and went on, afraid now in a new way. It was not the fear that he should die passively from lack of food, but that he should be destroyed violently before starvation had exhausted the last particle of the endeavor in him that made toward surviving» [4, p.26].

The heroes of the story discuss the meaning of life, feeling the death approaching them. They do not sum up the events of past years, they only realize the actual side of their lives: «Every torment he had endured had been a torment of life. Life had demanded death. It was a cruel thing» [3, p.127]. One gold seeker wonders: «Such was life, eh? A vain and fleeting thing. It was only life that pained. There was no hurt in death. To die was to sleep. It meant cessation, rest. Then why was he not content to die?» [4, p.27].

Life is deprived from accurate forecasts; nobody knows what will happen next: «His desperate courage was evicted by a great surge of fear. In his weakness, what if the animal attacked him?» [4, p.25].

The key word (life) was adopted in the title of the novel «Love of Life». It creates a strong position of the beginning. The name of the title is associated with the works, that we have already read, containing a romantic content, but there is some anxiety, because we know that the story of this series depict people that are fighting for existence. As for the names of other

works studied here, they have little predictive power regarding to the concept of «life».

Afterwards, we may see that the words that characterize life and play a special role in forming its concept, create a picture of life as a complex, unpredictable existence, full of pain and sorrow, hunger and deprivation. J. London does not make parallels between himself and his character, he just observes the events, describes life, situations usual for seekers of happiness in the form of gold. That might suggest that such a situation could happen to anyone. London's «Life» is pessimistic, deprived from brightness (gray tones dominate), it is cruel, merciless to people, in spite of their merits. It is possible that in the works of other authors, «life» may be represented in another way.

Список використаних джерел:

1. Evans V. Cognitive Linguistics. An Introduction / V. Evans, M. Green. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 830 p.
2. Hendricks K. Jack London: Master Craftsman of the Short Story / K. Hendricks. – Logan : Utah State University Faculty Association, 1966. – 31 p.

3. London J. Finis: A Tragedy of the Far Northwest / J. London // London J. Short Stories. – Moscow : Foreign Language Publishing House, 1950. – P. 111-128.
4. London J. Love of life and other stories / J. London. – London : Macmillan and Co., Ltd., 1912. – 281 p.
5. London J. Revolution and other essays / J. London. – New York : The Macmillan Company, 1910. – P. 291-329.

In recent years, researchers have become increasingly interested in the study of concept. The paper presents a detailed semantic analysis of the concept "life" on the material of Jack London's stories. The conclusion is drawn to the effect that conceptual analysis is aimed at revealing the content of concepts and differentiation of their meanings. In general this investigation shows that the words that characterize life and play a special role in forming its concept, create a picture of life as a complex, unpredictable existence, full of pain and sorrow, hunger and deprivation.

Key words: cognition, concept, Jack London, the concept LIFE, northern stories, conceptualization, meaning, content, semantics.

Отримано: 25.05.2017

УДК 821.112.2.09

Я. Р. Філь, магістрант факультету іноземної філології

СПЕЦИФІКА ХРОНОТОПУ В РАННІЙ ТВОРЧОСТІ ГЕНРІХА БЬОЛЛЯ

У статті на матеріалах романів Г. Бьолля «Поїзд прийшов вчасно» та «Де ти був, Адаме?» зроблено спробу визначення специфіки хронотопу в ранній творчості письменника.

Ключові слова: хронотоп, сюжет, смерть, війна.

Г. Бьолля часто називали «совістю німецької нації», хоча сам письменник цю роль відкидав [1; 4; 5]. Він вважав, що у нього інше завдання – бути художником, котрий повинен творити для людей. Саме виконання цього завдання стало поштовхом до написання твору напівроманного типу «Поїзд прийшов вчасно». На думку багатьох дослідників, він є прототипом роману «Де ти був, Адаме?», його зменшеним чорновим варіантом.

Сюжетний час твору становить всього чотири з половиною доби, і він майже збігається з фактичним часом дії, тут ще немає обширних ретроспекцій, властивих більш пізній творчості Генріха Бьолля. У вівторок ввечері читач знайомиться з головним героєм, а раннім недільним ранком той гине.

Місце дії теж досить локалізоване, спочатку це поїзд Париж – Пшемишль, потім Львів та його передмістя. Набір дійових осіб виразно обмежений, нам представлені тільки ті, хто безпосередньо взаємодіють із головним героєм.

Фабула твору проста: солдат Андреас сідає на потяг, який прямує через всю Німеччину до Пшемишля, потім вже разом із новими друзями пересідає на поїзд до Львова, де відвідує ресторан і публічний будинок. У цьому закладі він знайомиться з полькою Оліною, яка постає відомості, «випадково» отримані у важливих військових чинів, польським партизанам. Між Оліною і Андреасом виникає взаємне почуття, і Оліна вирішує врятувати коханого від війни, сховавшись із ним в одному з гірських сіл Карпат. Недалеко від Львова в машину, на якій вони разом із друзями намагаються сховатися, потрапляє снаряд, що несе смерть всім пасажиром.

Слід зазначити, що назва твору «Der Zug war pünktlich» має кілька варіантів перекладу: «Поїзд прийшов вчасно», «Потяг прибуває за розкладом», «Потяг не спізнився». На жаль, жоден із цих варіантів не відображає в точності німецького заголовку. Фраза «поїзд був пунктуальний» звучить штучно, але саме вона, якомога точно, може бути продовжена – «... доставивши Андреаса до смерті», а власне смерть і є основним образом твору.

При перекладі на англійську (можливо тому що вона відноситься до тієї ж мовної групи, що й німецька) вдалося зберегти більш точну назву «The Train Was On Time», одночасно передаючи і минулий час, і точність поїзда по відношенню до часу (в українській вираз «людина була пунктуальна» не означає, що у своїх діях хтось слідував тільки визначеному розкладу; «пунктуальний» – гранично точний, акуратний у виконанні, тобто протягом всієї дії, в тому числі – і у дотриманні встановленого кінцевого терміну цієї дії).

Вся тканину оповідання просякнута відчуттям катастрофи, що насувається. На самому початку твору Андреас кричить із вагона поїзда, що рушив: «Я не хочу вмирати!... Я не хочу мирити, але жах в тому, що я помру... скоро!» [3, с.31].

І це «скоро» стає лейтмотивом твору: чим би не був зайнятий Андреас, він завжди думає про те, що скоро він помре. Бьолль майстерно ставить наголос на одному єдиному слові, покликано укласти в собі весь сенс розповіді: «Іншого разу слово, сказане ніби ненароком, набуває раптом чогось кабалистичного. Воно стає важким і навдивовиж швидким, ще не сказане, воно вже поспішає десь там, в невідомих сферах відікнуті засуви майбутнього і повернутися назад з лякаючою цілеспрямованістю бумеранга. З пустого дзюрчання необдуманих промов, але особливо з тих жахливо важких і тьмяних слів, що при прощанні крутяться на язичку у тих, кого везуть на вірну смерть, немов би виникає свинцева хвиля, що ударяє того, хто говорить, і він раптом осягає страшну і в той же час чарівну міць долі... Андреас повільно, мало не навпацки пробрався в глибок вагону, йому в душу запало слово «скоро», воно було точно куля, безболісно і майже непомітно пронизувало плоть, клітини, нерви, поки нарешті не застрягло, як рибальський гачок, і раптом розірвалося, утворивши моторошну рану, з якої так і б'є кров... життя... біль... » [3, с.32].

У цих кількох реченнях сконцентровано максимально можливу кількість слів-епітетів з негативним, тривожним значенням. Наприклад, такі прикметники як «кабалистичний», «гнітчий», «порожній», «безрадісний», «свинцевий», «величезний» викликають у читача відчуття неясної тривоги, лиха, що насувається. Це посилюється прислівниками і дієприкметниками: «випадково», «раптово», «необдуманий», «тяжко вимовний», «йде назустріч смерті». І нарешті, повністю завершують картину похмурого передчуття такі монументальні іменники, як «невідворотність», «смерть», «влада», «неминучість долі», «рана», «кров», «життя», «біль».

Авторське «скоро» відкриває майже поспіль дев'ять абзаців розповіді, текст буквально просякнутий ним: «Скоро. Скоро. Скоро. Коли – скоро? Яке страшне слово «скоро»! «Скоро» може бути через секунду, «скоро» може бути і через рік. «Скоро» жахливе слово. Це «скоро» стискає майбутнє, робить його мізерно малим, і немає вже нічого певного, зовсім нічого певного, одна сутільна невідомість. «Скоро» це ніщо і «скоро» – це дуже багато. «Скоро» – це все. «Скоро» – це смерть... » [3, с.33-34].

Передчуття Андреаса сильно гіперболізоване: він може врахувати не тільки точний час своєї смерті (аж до конкрет-

ної години), а й точне місце, де це має статися (і це теж пов'язано зі словом «*pünktlich*» у заголовку твору), – і тим сильніше це передчуття тисне на читача, тримає його в постійній напрузі. Навіть сама назва області Галіція викликає у Андреаса прями асоціації зі смертю: «... Галичина, похмуре слово, страшне слово, і все-таки прекрасне. Щось від ножа, який нечутно встромлюють... Галіція...» [3, с.46]; «... Галичина, це слово, як змія, але тільки з малесенькими ніжками, змія, схожа на кинджал, змія з блискучими очима, вона легко повзе по землі і ріже її, ріже землю навпіл... Галичина, темне, красиве, сповнене боєм слово, і в цьому краю мені доведеться померти. Це слово налило кров'ю, що стікає з ножа» [10, с.58]. Часті повтори іменників «ніж», «змія», «кров», а також дієслів «різати» і «стікати» надають внутрішньому мовленню Андреаса яскравої насиченості відчуттям невідворотності нещастя і наповненості жомом, який передається читачеві.

Весь твір побудований на передчутті неминучої смерті. Пізніше письменник використовує елемент передчуття у фіналі роману «Де ти був, Адаме?»: «... Спершу йому здавалося, що він йде прямо до труни, що стоїть у дворі, спускається до неї по прямій. Все виразніше і крупніше, немов у фокусі бінокля, Файнхальс бачив дошки, що відбивають соковитою жовтизою...» [2, с.163-164]. Причому, з тексту оповіді не ясно, звідки виникає ця труна (раніше її не було видно), вона також зникає в нікуди, маючи своєю метою насторожити читача і підготувати його до неминучої катастрофи у фіналі.

Основним образом повісті «Поїзд прийшов вчасно» виступає смерть, що є близькою до образу війни. Щоб створити у читача гнітюче враження неминучого наближення смерті, Бьолль використовує слово «скоро», в якому у письменника втілено все найжахливіше і противне людській природі. «Скоро», безсумнівно, є авторським образом, оскільки у повсякденному житті це слово зовсім не викликає негативних емоцій, більше того, часто асоціюється з радісним передчуттям. Бьоллівське «скоро» несе в собі приховану загрозу і неминучу смерть головному герою, вживанням цього поняття письменник викликає у свідомості читача думки про смерть, смерть насильницьку, смерть на війні. Таким чином, «смерть» і «скоро» семантично пов'язані з «війною».

Головні герої творів «Де ти був, Адаме?» і «Поїзд прийшов вчасно» надзвичайно схожі один на одного: і у Файнхальса, і у Андреаса війна викликає глибоке внутрішнє неприйняття, але обидва молоді солдати підпорядковуються ходу подій, покірно йдуть назустріч своїй смерті. У Андреаса було багато можливостей покинути потяг, але він так і не зробив цього, навіть ідея втечі в гірське село належала Олін, Андреас тільки підкорився її волі.

Схожість спостерігається і в іменах коханих: «Оліна» й «Ілона» відрізняються місцем однієї літери. Також обидві – представниці «підкорених» народів, і спочатку з цілком зрозумілою недовірою ставляться до німецьких солдатів, але, ментально оцінивши їх внутрішні якості, змінюють своє ставлення (в обох творах любов між молодими людьми виникає стрімко, але в ній немає ні пристрасті, ні фізичного потягу, це, скоріше навпаки, платонічна любов). Обидві дівчини дуже музичні, тільки талант Ілони проявився у співі, а Олін – чудова піаністка.

Єдина істотна відмінність між Андреасом і Файнхальсом в тому, що перший – більш релігійний. Андреас обов'язково молиться перед сном, і не тільки за себе, своїх рідних і близьких, а й за багатьох випадкових або взагалі незнайомих людей, а також, що вже зовсім не типово для німецького солдата, – за євреїв Львова, Чернівців, всієї Галичини.

Характерними рисами ранньої прози Бьолля і повісті «Поїзд прийшов вчасно» зокрема є: відносно велика тривалість сюжетного часу, нечисленність дійових осіб, помітна схожість центральних персонажів, природна релігійність героїв, а особливо героїнь, здатність передчувати своє майбутнє. Основною темою творів виступає війна, її безглуздість і абсурдність, а основним завданням автора є її деміфологізація.

Час дії в раннього Бьолля великою мірою символічний. У добовому циклі це переважно день, в сезонному циклі – це раннє літо. Для біографічного часу героїв показовим є те, що всі герої – молоді. Історичний час локалізовано навесні 1944 – навесні 1945 років. Хоча сам Генріх Бьолль був призваний на військову службу ще в 1939 році, звернення до останнього року війни не випадково. Це рік, коли поразка нацизму у війні стала очевидною не тільки для союзників, але й для самих німців. Всі емоційні обертони триумфалізму, бліцкригу і «перемоги малою кров'ю» втратили будь-які підстави. Замість цього перед письменниками-німцями, які описували цей період, постала гостра дилема: як трактувати цю поразку – як крах всієї країни в цілому, або ж її нацистського керівництва, або як релігійно-етичний урок, який дає шанс на духовне відродження нації після війни. Бьолль вибирає для себе останній варіант, хоча цей вибір теж був не з легких. На відміну від зрілого, Бьолль ранній ще трактує поразку, яка наближається, як крах всієї країни і окремої людини, навіть якщо він і не був нацистським ідеологом (персонажі Файнхальс, Ілона, Андреас, Ганс та ін.).

Трагіко-іронічним контрастом до атмосфери загальної поразки виступає традиційно-оптимістична символіка дня та раннього літа. Цей контраст підтримують пейзажі «мирних» епізодів (теплий дощ, свіжий вітерець, ласкаве сонце). При цьому майже повністю відсутні пейзажі на полі битви. Світ природи начебто не бере участі у абсурді і кошмарі війни. Таким чином відбувається злиття природної, історичної та біографічної символіки часу.

Місце дії твору – Україна, Польща, Угорщина, Словаччина. Відправною точкою (або експозиційним, або завершальним місцем дії) скрізь є Німеччина. Більш локальний простір представлено опозиціями «світ міста» (містечка) – «світ дороги» (битви). Наприклад, в окупованому Львові герої переміщаються тільки між трьома точками, а тому бачить на власні очі тільки вокзал – ресторан – бордель. Він не помічає іншого Львова. Спокій панує тут, але він тільки зовнішній. У цій зовні спокійній атмосфері байдужість поширюється від центрального персонажа до персонажів тла. Єдиним, безсумнівно драматичним, навіть трагічним простором ранніх романів є простір дороги. Це простір майже безпосередньо переходить в простір битви. Таким чином автор внутрішньо, композиційно приводить читача до думки, що без військових потрясінь не тільки головні герої, але й звичайні персонажі ніколи б не зрозуміли ціни війни.

Список використаних джерел:

1. Байнова О.А. Синтетические особенности индивидуального стиля романов Генриха Бьолля : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / О.А. Байнова. – М., 1995. – 20 с.
2. Бель Г. Где ты был, Адам?. Избранное / Г. Бель ; [пер. с нем. Н. Португаловой, М. Гимпелевич ; сост. Н.Н. Бунина ; послесл. Т.Л. Мотылевой]. – М. : Правда, 1987. – С. 3-166.
3. Бель Г. Поезд пришел вовремя. Женщины на берегу Рейна / Г. Бель // Собрание сочинений: в 5 т. / [пер. с нем. Е. Вильмонт ; редкол.: А. Карельский, Н. Павлова, И. Фрадкин ; сост. и вступ. статья И. Фрадкина ; коммент. Г. Бергельсона]. – М. : Художественная литература, 1989. – 703 с.
4. Буйницька Т.О. Мовно-стилістичні засоби сатири в оповіданні Г. Белья «Збірка мовчання доктора Мурке» / Т.О. Буйницька // Іноземна філологія. – Львів, 1971. – Вип. 23. – С. 152-156.
5. Постолова І.В. Романи Генріха Бьолля про війну: структура і концептосфера : автореф. дис. ... канд. філолог. наук / І.В. Постолова. – Сімферополь : Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2008. – 22 с.

This article deals with the novels of H. Böll «The Train was on Time» and «Where have you been, Adam?» and attempts to determine the identity of peculiarity of chronotope in the early creative work of the writer.

Key words: chronotope, plot, death, war.

Отримано: 25.05.2017

СИМВОЛІЧНІ ОБРАЗИ В РОМАНІ ЕМІЛЯ ЗОЛЯ «КАР'ЄРА РУГОНІВ»

У статті розглянуто творчість Еміля Золя. Розкрито ознаки натуралізму та символічні образи твору «Кар'єра Ругонів», проаналізовано мету написання твору.

Ключові слова: Еміль Золя, натуралізм, символічні образи, мета, творчість, теорія.

Актуальність теми нашого дослідження полягає в необхідності розуміння символічних образів у творі «Кар'єра Ругонів», для розкриття провідних тем твору, які не втратили своєї актуальності й в наш час. Зокрема, існує необхідність ширшого ознайомлення із течією натуралізму як чинника, який вплинув на символічно-образну систему твору.

Творчість Еміля Золя (1840-1902), новатора в літературі, сміливого, руйнівного письменника, що з'єднав «нешадність реалізму з мужністю політичної дії» (Л. Арагон), жагучого захисника демократії й гуманізму, засновника течії натуралізму, ознаменувала новий етап у розвитку французької літератури.

Натуралістична теорія складається в Золя протягом багатьох років письменницької творчості, вона постійно уточнюється, доповнюється й знаходить своє вираження в романах «Тереза Ракен» (1868), «Кар'єра Ругонів» (1871), нарисі «Розходження між Бальзаком і мною» (1868-1869), у збірці статей «Що мені ненависно» (1866). Золя бачить у натуралізмі природний і закономірний розвиток реалізму Бальзака й Стендаля в нових історичних умовах. Для нього ціль мистецтва, як і колись, уважно вивчення дійсності, що у принципі не може мати межі. Так, для натуралізму була характерною настанова на точне й неупереджене зображення дійсності, під якою наперед розумілося матеріально-побутове довкілля, а також розкриття рис людського характеру. Золя закликав не уникати малювання неприємних деталей навколишнього світу, залюбки показувати життя соціального дна, відтворювати хворобливу психіку людини [3].

Характерним представником натуралізму став твір Еміля Золя «Кар'єра Ругонів (французькою: La Fortune des Rougon)». Твір є своєрідним прологом до всієї епопеї (циклу з 20 романів) «Ругон-Маккари. Природна і соціальна історія однієї родини в епоху Другої імперії». У романі йдеться про походження сім'ї Ругон-Маккарів і про народження II Імперії. У передмові до твору «Кар'єра Ругонів», Золя висвітлює мету та причини написання твору. «Я хочу показати, як сім'я, невелика група людей, поводить себе в суспільстві, як вона, розвиваючись, дає життя десятком, двадцятьом істотам, на перший погляд зовсім різним, але, коли аналізувати, тісно зв'язаним між собою. Спадковість, як і сила тяжіння, має свої закони. Розв'язуючи подвійне питання – про темперамент і середовище, я постараюсь одягнути нитку, що з математичною точністю веде від людини до людини. І коли в мене будуть у руках усі нитки, коли я зберу цілу соціальну групу, я покажу цю групу в дії, як учасника певної історичної епохи, покажу, як вона діє у всій складності своїх зусиль; я аналізуватиму разом і волю кожного з її членів, і спільну спрямованість цілості» [1].

Характерні риси Ругон-Маккарів, – тої групи, тої сім'ї, яку вивчає Золя, – це безмірна жадоба, невгамовність тієї доби, що рветься до втіх. З фізіологічного погляду – це повільне чергування нервового розладу і захворювання крові, що виявляються від роду до роду як наслідок першого органічного ушкодження. В передмові Еміль Золя визначає основні риси та ознаки натуралізму: об'єктивізм, наукова достовірність та звернення до заборонених тем [1].

Отже, метою написання твору було бажання автора показати розвиток французької сім'ї, беручи до уваги аспекти різних наук, а саме: біології, психології, історії, математики. Золя хотів показати родину Ругон-Маккарів, як учасницю епохи II Імперії, показати як вона діє у всій складності своїх зусиль, знайшовши зв'язок між кожним членом сім'ї.

Важливу роль у творі автор віддає символічним образам, що допомагають розкривати його думки, поглиблюють уявлення читача про ту чи іншу подію, зображену у творі. Тому не варто нехтувати такими важливими складниками твору, це призведе до ускладнення розуміння ідей автора.

Символічні образи:

Колодязь на межі двох володінь, до якої кожного ранку поспішають Сільвер і М'єтта, аби зустрітися, – символ чистого кохання, яке потрібне обом, немов жива колодязна

вода. Ми бачимо, як у колодязі відбиваються небо, листя плюща, який в'ється над муrom, і обличчя хлопця і дівчини, зачарованих одне одним. Прозорість колодязної води – це символ чистоти їхніх життєвих намірів.

Хвіртка між маєтком Аделаїди та будинком Маккара. Символ зв'язку поколінь, символ втраченого щастя і кохання Аделаїди. «Хвіртка знову стала спільницею: стежкою, второваною коханням, знову йшло кохання – вічне відродження, що обіцяє радість сьогодні і слези в прийдешньому» [2].

Купання у річці – місце відпочинку Сільвера та М'єтти. Символ ніжності, спокою і довіри. Це найулюбленіше місце М'єтти, де вона ніжилися на водяному покриві, як кішка на килимі.

Розподіл міста на райони символізує соціальну нерівність, відчуженість різних прошарків населення: «... скільки кварталів, стільки й окремих маленьких світів» [1].

Римська брама та Головна брама, які замикали на два замки. Символ духу провінційного Плассана, його боягузтва, егоїзму, ненависті до всього, що приходить ззовні, прагнення до відосбленого життя.

Вогні навколо міста символізують неспокій, боротьбу, яка триває.

Набат підкреслює наближення біди, пророкує початок змін у суспільстві та серцях людей; набат являє собою відправну точку подій, які за короткий час спричинять непоправні зміни.

Жовтий колір салону Ругонів – символ духовної ницості та обмеженості.

Червоний колір: червоний прапор М'єтти – символ революції. Кров на підборах Г'єра Ругона – символ «величчя» Ругона: у нього підбор у крові, він буквально ступає по крові. Кров Сільвера і М'єтти – символізує наївність мрійників, що дають себе втягнути в процеси, результатами яких користуються негідники. Кров, пролита республіканцями під час нападу на мерію – символ зради й підступності людей, які хочуть нажитись за рахунок загибелі інших під час соціальних катаклізмів. Вогник свічки у вікні збирача податків, який помер, – це кров, через яку переступили заради досягнення своєї корисливої мети; Фелісіте, постійно дивлячись із заздрістю на багатий дім збирача податків, побажала господареві смерті, щоб зайняти його будинок, і побажання справдилося. Фелісіте відчуває, що цей гріх – на її сумлінні, але не докоряє собі: мети вони з чоловіком досягли, і не важливо, якою ціною.

Мотиви червоного, нагороджені у фіналі роману виражають ідею вбивства – насильницької підступної смерті: черевик із кривавим підбором, що лежить у сусідній кімнаті під ліжком; свічка над тілом пана Перота нагадує відкриття рани, з якої капає кров; на могильній плиті застигає кров Сільвера; кров, з якою народжується Друга імперія, – це кров зради і підступних змов.

Отже, символічні образи є необхідною складовою, що допомагає розкрити провідні теми роману «Кар'єра Ругонів». Розглянуті в статті ознаки натуралізму та символічні образи дають нам змогу зрозуміти роль та місце символу в творі.

Список використаних джерел:

1. Золя Э. Карьера Ругонов / Э. Золя. – М., 1949. – 368 с.
2. Химинець А.А. Е.Золя «Кар'єра Ругонів». Анкета роману [Електронний ресурс] / А.А. Химинець. – 2014. – Режим доступу: http://svitliteratury.com/load/dopomoga_uchnju_iz_zar_lit-10_klas/e_zolja_kar_39_era_rugoniv_anketa_romanu/19-1-0-823.
3. Якимович Т.К. Золя Еміль / Т.К. Якимович // Українська літературна енциклопедія. – Т. 2. – К., 1990. – С. 277.

The article describes the work of Emile Zola. Showed signs of naturalism and symbolic images of the novel «The Fortune of the Rougons», analyzed the aim of writing works.

Key words: Emile Zola, naturalism, symbolic images, purpose, creativity, theory.

Отримано: 25.05.2017

МОЛОДІЖНА МОВА ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано стан вивчення німецького молодіжного сленгу у науковій літературі, названо основні джерела поповнення молодіжної мови. Особлива увага приділяється розгляду можливості її вивчення на уроках німецької мови.

Ключові слова: молодіжна мова, сленг, комунікативна компетентність, соціокультурна компетентність.

Основне завдання школи полягає в тому, щоб підготувати молоду людину до життя у сучасному суспільстві, тобто система освіти має бути орієнтована не тільки на засвоєння учнями певної суми знань, але і на всебічний розвиток їх особистості. Відповідно до програмних вимог, метою навчання іноземної мови є формування комунікативної компетентності учнів, однією із складових якої є соціокультурна компетентність, яка включає країнознавчі та культурологічні знання, а також уміння використовувати їх у процесі спілкування з представниками інших культур, орієнтуватися в іншомовному середовищі, швидко адаптуватися до нього та вирішувати перешкоди, які виникатимуть у процесі міжкультурної комунікації. У наш час, коли сучасні телекомунікаційні технології розширюють можливості спілкування, актуальною для сучасних школярів є можливість комунікації з їх однолітками з країни, мову якої вони вивчають у школі. Проте, розмовна мова, а особливо мовлення підлітків, містить чимало лексичних одиниць, які науковці відносять до сленгу. Ознайомлення із ними і є одним із аспектів формування комунікативної компетентності учнів.

Метою статті є прослідкувати стан вивчення німецького молодіжного сленгу у науковій літературі, назвати джерела поповнення, а також розглянути можливість його вивчення на уроках німецької мови.

Як показує аналіз наукової літератури, проблема формування іншомовної комунікативної компетентності учнів є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних методистів – В. Сафонова, Р. Мільруд, Є. Верещагін, Н. Бориско, О. Бігич, С. Ніколаєва, та інші.

Молодіжна мова, як одна із складових соціокультурної компетентності взагалі має свої не характерні для літературної мови особливості, та, як свідчить аналіз літературних джерел, здійснює вплив на розмовну мову взагалі, а отже, і на загальномовний стандарт. Особливості розвитку та функціонування молодіжної мови (Jugendsprache) стали предметом вивчення у зарубіжній та вітчизняній лінгвістиці (Г. Генне, М. Хайнеманн, Г. Еманн, Е. Береговська, В. Девкін, А. Домашнев, Е. Коломієць та інші).

Вважаємо за доцільне розглянути трактування поняття «сленг» у довідковій та науковій літературі. У різноманітних словниках зустрічаємо таке визначення поняття: розмовний варіант професійного мовлення [1]; жаргонні слова або вирази, характерні для мовлення людей певних професій або соціальних прошарків, які, проникаючи в літературну мову, набувають помітного емоційно-експресивного забарвлення [2]. Науковці Німеччини характеризують молодіжний сленг як креативну, оригінальну, невимушену й неоднорідну форму спілкування: молодіжна мова означає спосіб мовлення, який застосовується різними групами молоді в різні часи та за різних соціальних умов [3]; особлива перехідна мова, або вікова мова, яка визначається часовим (тобто віковим) обмеженням в житті людини [5]; специфічний спосіб розмовляти та писати, посередництвом якого молодь ідентифікується як окрема група [4]. Т. Шіппан характеризує сленг як «специфічний спосіб спілкування певної групи, який виражається високим рівнем експресивності та невимушеності, які доходять інколи до вульгаризму», «сленг – це феномен живої і рухливої мови, яка йде в ногу з часом і реагує на будь-які зміни у житті суспільства» [6, с.127].

Джерелом утворення нових молодіжних слів є створення пісень та рок-музики. Переважають гурти які створюють свої пісні з використанням різних діалектів. В даному випадку молодь використовує слова із пісень, та ті, які найлегше запам'ятовуються, наприклад: Bingo, heizen, Servus! Krass! Paletti. kreativen, steil gehen, telen, verhängen. Для Jugendsprache типове широке застосування англіцизмів, так

званий Denglisch (Deutsch+Englisch). Наприклад, слово facebooken – auf Facebook surfen – сидіти у Фейсбукці. Запозичені англійські слова у системі Jugendsprache зазнають нового оформлення і є найголовнішим джерелом збагачення молодіжної мови (to order – ordern, to check – checken, die Number, das Banking, das Team). Англіцизми вносять новизну, визначають мовний портрет молодої людини. За допомогою англіцизмів молодь утверджує свій культурний та суспільний авторитет серед однолітків. Як показує аналіз сучасної німецькомовної літератури, підліткам доводилося мовленнєве римування: schicki-micki – modern, modisch, повтори: sterbsterb – sehmüde. Особливе місце займають слова, тісні за значенням до такого поняття як «чудово», «дуже добре», fett, geil, krass, megageil, funky, tierisch, teuflisch, höllisch, schau, irre. Дані слова молодь у своєму жаргоні використовує найчастіше. Також популярні вирази та слова для позначення поведінки людини. (knacken – тріщати, багато говорити, rennen – спати, anbagern – чіплятися, babbeln – пліткувати, abspacken – радіти, batteln – боротися з кимось, sich beömmeln – голосно сміятися, buffen – курити, диміти, daddeln – грати на комп'ютері, dissen – ображати, виводити з себе, durch sein – бути не в собі, feisten – жадібно поїдати щось, frätzen – їсти без упину, flippen – зійти з розуму). Спостерігаємо також велику кількість «заниженої» лексики: die Amsel – недоумок, das Affenbaby – негідник, der Brotgehirn – дурень. Також у молодіжному спілкуванні розвиваються синонімічні відношення та варіанти, які заміщують старі слова та звороти, наприклад: Penne (Schule), Pauker (Lehrer), turbo (schnell), Sponti (spontaner Mensch), Abi (Abitur), Studi (Student).

Відомо, що молодь намагається знайти свої шляхи самовираження, тому молодіжний сленг (Jugendsprache) наявний у всіх сферах людського спілкування – від побутового рівня до професійних стосунків. Сьогодні молодіжна мова набуває все більшого значення в умовах розширення міжнародних контактів. Тому вважаємо за доцільне знайомити учнів на уроках німецької мови із лексичними одиницями, які належать до молодіжної мови. Сприятиме цьому читання автентичних текстів, перегляд відеоматеріалів, фільмів, а також Інтернет-ресурси.

Список використаних джерел:

1. Ахманова О.С. Словник лінгвістичних термінів / О.С. Ахманова. – М. : Советская Энциклопедия, 1969. – С. 445.
2. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень / Л.О. Пустовіт [та ін]. – К. : Довіра, 2000. – С. 838.
3. Glück H. (Hrsg.) Metzler Lexikon Sprache. Dritte, neubearbeitete Auflage / H. Glück. – Metzler, Stuttgart : Weimar, 2005. – S. 492.
4. Henne H. Jugendsprache und Jugendgespräche / H. Henne // P. Schröder H. Steger Dialogforschung. Jahrbuch 1980 des Instituts für deutsche Sprache. – Band LIV. – Düsseldorf : Schwann, 1981. – S. 370-384.
5. Löffler H. Germanistische Soziolinguistik / H. Löffler. – 4 neue bearbeitete Auflage. – Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2010. – 221 S.
6. Schippan T. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache / T. Schippan. – Tübingen, 2002. – 316 S.

The article analyzes the state of studying the German youth slang in the scientific literature, names the main sources of replenishment of the youth language. Particular attention is paid to considering the possibility of studying it in German lessons.

Key words: youth language, slang, communicative competence, sociocultural competence.

Отримано: 25.05.2017

БЕЗЕКВІВАЛЕНТНИЙ СВІТ ФЕНТЕЗІ (на матеріалі роману Урсули Ле Гуїн «Чарівник Земномор'я»)

У статті йдеться про проблему безеквівалентності у художньому тексті жанру фентезі, зокрема вказуються авторські реалії, які відображають національно-культурну своєрідність нереального світу.

Ключові слова: фентезі, безеквівалентність, безеквівалентна лексика, реалія.

Проблеми співвідношення культури та мови присвячена низка досліджень не лише лінгвістів, а й інших науковців. Незважаючи на вражаючу кількість розвідок, думки фахівців, все ж, сходяться на тому, що мова – це відображення культури будь-якої нації, вона несе в собі національно-культурний код народу [1]. У цьому аспекті художній переклад є одним з найефективніших жанрових форм міжкультурної комунікації іншомовного письменника з читачем [3].

Для визначення ступеня спільності змісту (смыслові близькості) оригіналу та перекладу у науковій літературі існують поняття «еквівалентність» і «адекватність». Художній переклад, як ретранслятор культури, на думку В. Сдобнікова, характеризується поняттям «адекватність», який має на увазі вичерпне розуміння авторської ідеї, вираженої в оригінальному творі [3, с.39]. Водночас, термін «еквівалентність» виник внаслідок відсутності тотожності відношення між змістом оригіналу та перекладу. Власне саме тому еквівалентність зазвичай розглядається як основна умова існування перекладу.

Однак, поряд із поняттям еквівалентності, існує інше – «безеквівалентна лексика» (далі – БЛ). У сучасній науці цей термін є недостатньо вивченим, в його витлумаченні немає одностайності. Деякі науковці намагаються відмежувати його від інших «національно-маркованих» понять, інші – дати власне визначення БЛ (М. Кочерган, Т. Космеда). Відомі дослідники БЛ С. Влахов та С. Флорін зазначають, що багато авторів трактують БЛ як синонім «реалії», дещо ширше – як слова, відсутні в іншій культурі та мові, дещо вужче – як слова, характерні для нашої дійсності, і як непереказні на іншу мову» [1, с.41]. Однак, розмежовуючи поняття БЛ та реалії, дослідники переконані, що реалії входять, як самостійне коло слів, у межі БЛ. Ми підтримуємо таку позицію і керуємось нею в нашому дослідженні. Саме тому розуміємо БЛ як національно-марковану лексику, що не має лексичного відповідника у іншій мові; як авторські **неологізми**, які є **лакунами**, оскільки не мають свого відповідника у іншій мові, позаяк є **реаліями** для світу, створеного у художньому творі, власне у творі жанру фентезі.

Питання пошуку еквівалентів гостро стоїть при здійсненні перекладу англomовних текстів у жанрі фентезі. Це пов'язано, передусім, з необхідністю пошуку лексичних відповідників, адже у багатьох випадках еквіваленти відсутні. Саме тому, БЛ, як невід'ємний елемент тексту жанру фентезі, відображає національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні, називає такі поняття та явища, які в реальному світі відповідників не мають.

Здійснивши аналіз БЛ роману Урсули Ле Гуїн «Чарівник Земномор'я», видається доцільною така класифікація [1; 2] реалій авторського світу.

Географічні: а) *острови:* The Ea, the Earthsea, The Island of Gont, Perregal, Karego-At, Atuan, Hur-at-Hur, Atmini, Eolg, Terrenon, the Inward Isles, Barnisk, Torheven, Havnor Isle, Korp, Kopp, Northward Vale, High Fall, the Knoll of Roke, Pendor, Selidor, Vemish, Iffish, Koppish, Roke, Pody, Wathort, the island Solea, the Isle of the Ear, Rolamenu, Lastland (37 од.); б) *гори:* the Armed Cliffs, hills of Oranea, the Borilous Rocks, Cutnorth Cliff (4 од.); в) *географічні пункти:* Ovark, Orimmy, Wiss, Osskil, village of the West Hand, the City of Gont, Thwil, O-tokne, the City of Ivory, TenAlders (12 од.); г) *флора, фауна:* raven of Osskil, Spark weed, an otak, harrekki (4 од.); д) *водойми:* North-east Sea, the Open Sea, River Ar (3 од.); е) *сторони світу:* side of the living, the side of the dead (2 од.); є) *сусір'я:* the Sheaf, the Door, the One Who Turns, the Tree (4 од.).

Етнографічні: а) *вид діяльності:* spell smith, spell wright, chanter, wizard, woman-witch, man-witch, weather-worker, summoner, sorceress, enchantress, healalls, herbalists, dragon-tamer (15 од.).

Культурні та мистецькі: а) *магічні книги та пісні:* Deed of Ged, Deed of the Dragonlords, two Lore-Books, the Creation of Ea, the Deed of the Young King, the Further Runes (6 од.); б) *ритуали та церемонії:* ceremony of Passage, the High Arts, the Festival of Sunreturn, the Winter Festival or the Long Dance, the Long Dance (5 од.); в) *магічні артефакти:* mage'soakenstaff, spirit-staff, the Ring of Erreth-Akbe, the Thousand-Leaved Tree, Ogion's rune, the Six Hundred Runes of Hardic, the Closed Mouth, Hardic runes (10 од.); г) *міфологічні істоти:* The Dragon of Pendor, Great Dragon, the old Dragon of Pendor, the Sealords of Pendor, shadow, she-dragon, shapeless clot of shadow, gebbeth, gebbeth-creature, the Old Serpent of Andrad (10 од.); д) *мова:* Old Powers, True Speech, language of the beasts, speech of the leaves of the forest, the Hardic tongue of Earthsea, Osskilian speech, the Old Speech, (9 од.); е) *заклинання:* a spell of Summoning, love-charm, power of Changing and of Summoning, Changing spells, the Revelation-spell, Illusion-Change, wind-bringing, weather-working, finding, binding, arts of spellsmiths, spellwrights, chanters, the Great Spells (16 од.).

Етнічні: а) *імена:* Duny, Serret, Elfarran, Ogion, Skiorb, Murre, Yarrow, Gensher, Enlad, Estariol, Hoeg, Andradean, Ged, Ogion, Jasper, Ioeth, Benderesk, Yevaud, Vetch, Elt, Erreth-Akbe, Pechvarry, Serret (24 од.); б) *прізвиська:* Ogion the Silent, the Unseen, Sparrowhawk, Ogion the Mage, the Firelord, the Nine, Kurremkarmerruk (7 од.); в) *національність:* Gontishman, Kargs, White Godbrothers of Atuan, the Kargishwarriors, Kargad (5 од.).

Соціально-політичні: а) *магічні звання:* dragonlord, Archmage, the Warden of the School on Roke, the Seamasters, The Archmage Nemmerle, the Master Chanter, Mage of Re Albi, the Master Windkey, the Master Herbal, the Master Hand, the Master Namer, Mage-Seamaster, the Master Patterner, the Master Doorkeeper (20 од.); б) *підрозділи магічної установи:* the House of the Wise, the Great House, the Room of Shelves, the Isolate Tower, Thwilburn, the Immanent Grove, the Court of Seeming, the Hearth Hall, the Sea-Guild, Sea-Guild of Neshum (10 од.); в) *влада та її носії:* Lord of Re Albi, Lord of the Domain of Eolg on the Isle of Havnor, Lord of O, the Lady of the Keep, Lord and Inheritor of the Terrenon, Princess Elfarran (8 од.); д) *поселення та його типи:* raft-village (1 од.).

У безеквівалентному авторському світі У. Ле Гуїн переважають реалії на позначення магічних ритуалів та артефактів. Водночас, для вичерпного розуміння авторської ідеї, У. Ле Гуїн наближує нас до реального – наділяє світ географічними, етнічними, етнографічними та соціо-політичними реаліями. Саме сукупність таких безеквівалентних одиниць дає завершену картину нереального світу Земномор'я, що в подальших розвідках потребуватиме особливих шляхів перекладу.

Список використаних джерел:

1. Влахов С. Непереваемое в переводе / С. Влахов, С. Флорин ; [под. ред. Вл. Россельса]. – М. : Международные отношения, 1980. – С. 18-93.
2. Свідер І.А. Translation of English Non-Equivalent Units : навчально-метод посіб. / І.А. Свідер. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. – 112 с.
3. Сдобников В. Теория перевода : [уч. для студентов лингв. вузов и факультетов иностр. языков] / В. Сдобников, О. Петрова. – М. : АСТ, Восток-Запад, 2007. – 448 с.

The issue on non-equivalence of fiction fantasy text is being touched upon in the article, namely the particular author realia, representing national and cultural originality of the unreal world, are specified.

Key words: fantasy, non-equivalence, non-equivalent lexical units, realia.

Отримано: 25.05.2017

УДК 94(477)«1919»(051)

*К. В. Горіцька, магістрантка історичного факультету***УКРАЇНЬСЬКА ОСВІТА, КУЛЬТУРА І ЦЕРКВА ЗА ЧАСОПИСОМ «УКРАЇНА» 1919 РІК**

У статті на підставі матеріалів часопису «Україна», який виходив у м. Кам'янець-Подільський протягом серпня-листопада 1919 року, розкрито освітні, церковні та культурні процеси які протікали в контексті українського національного визволення.

Ключові слова: Директорія УНР, освіта, українізація, культура, українська Церква.

Період Директорії УНР є одним із важливих періодів Української революції 1917-1921 років, який насичений швидкоплинними подіями і представлений усіма видами історичних джерел, зокрема газетною періодикою. Тогочасна преса зокрема Кам'янця-Подільського, нагромадили важливий поточний матеріал, який охоплює політичне, соціально-економічне, культурне, церковне і повсякденне життя українського народу.

Протягом тривалого часу, особливо в радянський період, вітчизняні історики досліджували лише більшовицько-радянську періодику. Такий стан речей пов'язаний з ідеологічною заангажованістю і вибірковістю історичних досліджень. Не радянські газетні видання кваліфікувались як контрреволюційні і зберігались в спецховищах, доступ до яких дослідникам був заборонений.

Газети періоду Директорії УНР почали активно використовувати лише в незалежній Україні. Періодичні видання як історичне джерело досліджують такі українські вчені як А. Бойко, О. Богуславська, О. Вішка, Г. Рудий, М. Романюк, Л. Сакада, О. Анікіноа, Н. Барановська, О. Коновець, Н. Сидоренко та ін.

Метою цієї статті є висвітлення діяльності уряду Директорії УНР у сфері освіти, культури і церковно-православного життя на основі матеріалів, опублікованих в часописі «Україна».

Значне місце на сторінках зазначеного джерела відведено церковно-православному життю. Аналіз публікацій в газеті свідчить, що органи Директорії і Міністерство ісповідань були орієнтовані на повну незалежність Української Церкви від Московської патріархії. У зв'язку з цим не тільки послідовно впроваджувалася українізація державних церковних органів, а й зобов'язувалися релігійні організації вести діловодство, листування, метрикацію українською мовою. Ці положення були закріплені в Наказі Міністра Ісповідань Івана Огієнка «Про мову в Церковних установах» [1]. Також Огієнко звернувся до всіх Преосвящених з відозвою про правила української вимови в церквах. «Всі Служби Божі ... треба неодмінно правити з українською вимовою ... як було на Україні довгі віки» і подає вимоги до української вимови, для використання в усіх українських церквах [2].

Зокрема в газеті за 9 серпня 1919 року міститься стаття «Бережимо рідну церкву» [3], в якій автор зазначає, що «до справи українізації не можна ставитись байдуже і треба боротись за українську церкву». Автор розглядає питання українізації Церкви в історичному аспекті і посилався на пам'ятку Українського Церковного Собору, в якій говорилося про те, що служби треба правити по церковно-слов'янському. Він звертав увагу на те, що «інакше вимовляють ті ж самі церковно-слов'янські слова серби, болгары, москалі». Тим самим екскурсом обгрунтовувалось право української церкви бути національною, вільною від москалів.

Разом з тим багато українських священників не сприймали позицію уряду щодо незалежності Української Церкви від Московії. Вони були прихильниками Московського пат-

ріархату в Україні і намагалися зберегти його будь-якою ціною. Про це свідчить підняте нами джерело. В статті «Бережимо рідну церкву» [3] автор вказує на те, що «Єпископ Пімен ... почав забороняти священникам правити службу українською мовою». 2 жовтня 1919 року газета випустила повідомлення про те, що в Києві також забороняють богослужіння українською мовою. «13 вересня в Андріївській церкві Митрополит Антоній дав розпорядження вести службу московською мовою» [4]. В іншій замітці – «Чорні круки» [5] повідомляється що «наша церква має бути українською. І це треба довести упертим пан-отцям. «Які ж вони пан-отці?» Се просто, розкидані по всій Україні, зграї чорних круків, яким місце в їхніх кривих родичів більшовиків і Денікіна. ... Спосіб їм це донести лише один: звеліти – нехай слухають і роблять, а ні – то без жодних лишніх розмов показати шлях на Московщину і чеменько провести до кордону. І це має робити уже Міністерство культів, а потім – Внутрішніх справ, а не громадаєство» [5].

Проте, не зважаючи на всі проблеми і перешкоди, які існували на шляху утворення незалежної Української Церкви, уряд Директорії УНР і міністр ісповідань Іван Іванович Огієнко прикладали максимум зусиль для церковного відродження. В газеті «Україна» за 12 серпня 1919 року [6] є повідомлення про те, що видано Декрет про відокремлення церкви від держави. Були відкриті «українські церкви» – Собор св. Софії, Мазепинська церква (Миколаївський собор), Андріївська церква. Зокрема в храмі Святої Софії служба проводилася українською мовою [6]. Чітко було розділене Церковне управління. Центром Української церковної управи був Київський Церковний синод. До нього входили представники духовенства, обрані по всій Україні. Створена була також Рада єпископів. Рада керувала чисто церковними питаннями. Існував синод, як адміністративно-господарський орган. А на чолі церкви стояв митрополит [7].

Ще одним важливим напрямком діяльності української влади була реформа системи освіти в Україні. Часопис «Україна» регулярно висвітлював діяльність уряду Директорії УНР у цій важливій для нації справі.

Основоположне значення для розбудови освітньої системи на національній основі мало завершення роботи над «Проектом Єдиної школи на Україні», розпочатої ще у 1917 році. За повідомленням часопису у вересні 1919 року Рада народних міністрів УНР ухвалила представлений їй варіант, який хоч і не був завершений остаточно, проте визначав основні засади розбудови національної школи в Україні. «Школа має три ступені, строком навчання 12 років. 1-й – початкова школа, 2-й – вища початкова школа, 3-й – середня школа – Гімназія. На кожному зі ступенів навчання триває 4 роки. На 1-му ступені проходило навчання малих дітей; вони мали вивчати такі предмети – Закон Божий, Рідна мова, Арифметика, геометрія, спів і гімнастика.

Продовжується навчання у Вищій початковій школі, де продовжується навчання предметів з початкової школи і додаються нова мова, фізики і малювання. 1-й і 2-й ступені

є обов'язковими для всього населення України і, можливо, буде безкоштовним.

3-й ступінь – Середня школа, тривалість навчання у якій також 4 роки. Вона має багато відділів: відділ гуманітарних наук з 3 новими мовами і латинською, реальний відділ при якому економічний відділ. Всі школи мають однакові права щодо вступу. Також має викладатись сільське господарство і ручна праця» [8]. Отож, за поданим планом школа мала бути якомога більше наближена до життя, давати не лише теоретичні знання, а й практичні навички, бути єдиною для всіх соціальних верств українського суспільства. Особливого значення надавалося посиленню виховного спрямування начального процесу. Визначальними при цьому називалися українознавчі предмети, без яких було неможливим виховання національної свідомості учнів.

«На засіданні Ради Міністра Народної Освіти ухвалили такі назви ступенів: I – основа молодша, II – основа старша, III – колегія», таке повідомлення читаємо на сторінках часопису «Україна» від 25 вересня 1919 року [9].

Серед найголовніших напрямків реформування освіти в Україні була українізація всієї освітньої системи. Міністерство народної освіти УНР видало наказ, згідно з яким мовою викладання у школах всіх рівнів повинна бути українська [10]. В часописі «Україна» є повідомлення про те, що Міністерство освіти працює над впровадженням в життя закону про українізацію всіх шкіл і гімназій. «Департаменту Вищої та Середньої школи вислано об'їзники з приводу переходу Державних шкіл на українську мову викладання» [11]. «... У всіх середніх школах навчання повинно провадитись на українській мові; російська ж мова може залишатися ... як необов'язкова дисципліна» [12].

Помітне місце на сторінках періодики займають матеріали присвячені розвитку мистецтва в добу Директорії УНР. В часописі «Україна» міститься чималий масив інформації з проблем подальшого розвитку національного театру. Одним з провідних театрів на Поділлі був Театр Садовського – перший український стаціонарний професійний театр, заснований на базі пересувного театру М. Садовського, постало 1906 року у Полтаві.

Точний час з якого театр Садовського почав працювати у Кам'янці-Подільському не відомий.

Вже у серпні 1919 року номері часопис випустив інформацію про вистави «Запорожець за Дунаєм» і «Куди вітер віє» [13] поставлені у місті саме трупою Садовського. Далі на сторінках часопису знаходимо інформацію ще й про такі її вистави, як «Наталка Полтавка», приурочена до 150-ї річниці до дня народження І.П. Котляревського, вистава про Сірка. Головною складовою репертуару Садовськівців була класика.

Газета повідомляла також про те, що в Літньому театрі відбудеться кобзаря Василя Ємця [14].

В одному з номерів часопису оголошення про відновлення діяльності Українського клубу, в якому на 24 серпня 1919 року запланували музично-вокальну вечірку з участю

Українського національного хору В. Бєсядовського, Симфонічного оркестру С. Гаєвського і скрипача-віртуоза Москвичова [15].

У вересневому номері газети «Україна» є повідомлення про концерт Української Республіканської Капели у Відні (диригент О. Кошиць).

Як бачимо, не зважаючи на складну ситуацію в Україні, виступ українських театрів, хорів, капел, кобзарів не припинялись. Це свідчить про те, що українці прагнуть жити своїм національно-культурним життям.

Отже, часопис «Україна», зважаючи на певні обтяження в яких він існував, містить значний інформаційний ресурс щодо реалізації державної політики в релігійній сфері, в галузях національної освіти, українського мистецтва в добу Директорії УНР.

Список використаних джерел:

1. Наказ про мову в церковних установах // Україна. – 1919. – 21 вересня. – Ч. 34. – С. 3.
2. Правила української вимови в церквах // Україна. – 1919. – 3 жовтня. – Ч. 43. – С. 3.
3. Бережимо рідну церкву // Україна. – 1919. – 9 серпня. – Ч. 1. – С. 2.
4. Заборона богослужінь на українській мові в Києві // Україна. – 1919. – 2 жовтня. – Ч. 42. – С. 4.
5. Чорні круки // Україна. – 1919. – 13 серпня. – Ч. 4. – С. 1.
6. Дикрет про відокремлення церкви від держави // Україна. – 1919. – 12 серпня. – Ч. 3. – С. 3.
7. Церковне управління // Україна. – 1919. – 2 жовтня. – Ч. 42. – С. 3.
8. Академічне життя. План єдиної трудової школи на Україні // Україна. – 1919. – 3 вересня. – Ч. 19. – С. 3.
9. Назви ступенів // Україна. – 1919. – 25 (12) вересня. – Ч. 36. – С. 3.
10. Закон про державну мову // Україна. – 1919. – 26 серпня. – Ч. 14. – С. 2.
11. Українізація школи // Україна. – 1919. – 14 серпня. – Ч. 5. – С. 3.
12. Українізація гімназій // Україна. – 1919. – 14 вересня. – Ч. 28. – С. 4.
13. Театральне життя // Україна. – 1919. – 17 серпня. – Ч. 8. – С. 4.
14. Театр і концерти // Україна. – 1919. – 24 серпня. – Ч. 13. – С. 3.
15. Театр і концерти // Україна. – 1919. – 23 серпня. – Ч. 13. – С. 4.

The article is based on materials of the magazine «Ukraine», which came out in Kamenets during August-November 1919, opened educational, religious and cultural processes in Ukraine in the governments of UPR Directory.

Key words: Directory UNR, education, ukrainization education, culture, Ukrainian Church.

Отримано: 18.04.2017

УДК 94(477.75)«1905»:323.13

А. М. Дмитрук, магістрантка історичного факультету

«МЛАДОТАТАРСЬКИЙ» РУХ ЯК ПРОЯВ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ КРИМСЬКИХ ТАТАР

У статті охарактеризовано младотатарський просвітницький рух в Криму, що став оплотом національної політичної свідомості кримських татар.

Ключові слова: національна свідомість, «младотатари», Крим, «покоління 1905», політика, Ісмаїл Гаспринський, Рєшид Медєв.

Питання, пов'язані з вивченням історії і культурної спадщини кримських татар, сьогодні привертають увагу багатьох дослідників. Викликано це, перш за все, тим, що ця тема практично не розглядалася у вітчизняній історіографії. Зокрема, малодослідженою залишається проблема історії розвитку татарського національного руху у XIX-XX ст.

Однією із значимих публікацій щодо даного питання стала монографія М. Губогло «Кримськотатарський національний рух» [2], в якій кримськотатарський національний рух був визначений як національно-визвольний. Складна

політична ситуація на півострові в період революцій 1905-1907 рр. відбита в роботі Возгріна [1], В. Корольова [5].

Людина як істота, що володіє найскладнішими проявами психіки, є носієм свідомості. Свідомість – це особливе утворення, що сформувалось під час суспільно-історичного розвитку на основі праці як специфічного виду людської діяльності, є формою цілеспрямованого психічного відображення.

Свідомість – це найвища форма розвитку психіки, притаманна тільки людині, що виявляється в складних формах відображення світу, опосередкована суспільно-історичною

діяльністю людей. Через свідомість людина здатна пізнати сутність навколишнього світу, розуміти його та одночасно знати про те, що вона знає або не знає. Проте, усвідомлення людиною світу не зводиться до відображення лише зовнішніх об'єктів. Фокус свідомості може бути спрямовано і на самого суб'єкта, на його власну діяльність, його внутрішній світ. Таке усвідомлення людиною самої себе отримало в психології статус особливого феномена – самосвідомості.

Самосвідомість – це здатність людини усвідомити саму себе, своє «Я», свої потреби, інтереси, цінності, своє буття і його сенс, власну поведінку й переживання тощо. На відміну від свідомості, самосвідомість орієнтована на осмислення людиною своїх дій, почуттів, думок, мотивів поведінки, інтересів, своєї позиції в суспільстві. Якщо свідомість є знанням про іншого, то самосвідомість – знанням людини про саму себе. Якщо свідомість орієнтована на весь об'єктивний світ, то об'єктом самосвідомості є сама особистість. У самосвідомості вона постає і як суб'єкт, і як об'єкт пізнання. В даному ключі важливим питанням є питання національної свідомості. Основою національної свідомості виступає національна самосвідомість. М.Й. Боришевський визначає національну самосвідомість як усвідомлення особистістю себе часткою певної національної (етнічної) спільноти та оцінку себе як носія національних (етнічних) цінностей, що склалися в процесі тривалого історичного розвитку національної спільноти, її самореалізації як суб'єкта соціальної дійсності. Національну самосвідомість можна розглядати як сукупність поглядів, знань, оцінок, ідеалів, що відображають специфічний зміст, рівень і особливості уявлень представників національної спільноти про минуле, сучасне і майбутнє свого розвитку, про місце та призначення серед інших спільнот і характер взаємовідносин з ними. Національна самосвідомість відображає ступінь засвоєння елементів загальнонаціональної свідомості окремими представниками нації. Тому в літературі виділяють два рівні 1) низький (досить часто підсвідомий) – емоційно відчужене співпереживання власної єдності з іншими представниками етнічної спільноти (етнічна ідентичність) та 2) високий – раціональне, глибоке усвідомлення національної належності (національна ідентичність). Тобто національна ідентичність – це усвідомлення людиною власної належності до певної національної групи, що має свою назву, власну історичну територію, спільні міфи, історичну пам'ять, спільну масову громадську культуру, свою мову, спільну економіку, однакові для всіх юридичні права та обов'язки.

Важливим проявом національної ідентичності й самосвідомості кримських татар було формування «младотатарського руху».

Кінець XIX – початок XX століття ознаменувався для кримських татар виром кардинальних змін, що привели до національно-визвольного демократичного руху. Перший етап, що почався після анексії батьківщини татар Російською імперією, і закінчився приблизно в 1880 р, характерний яскраво вираженою стихійністю, мінливістю і цільових установок, відсутністю ідеологічного і політичного центрів і керівництва в цілому. Тобто, татари боролися, часто вроздріб, за виживання, іноді проти руйнування колонізаторами їх традицій [3, с.2]. Втім, і вони входили в систему, єдино здатну підтримати суспільство в умовах безперестанних ударів ззовні.

Другий період (1880-1905) відзначений наполегливими пошуками новонародженої татарської інтелігенції свого шляху, освяченого єдиною для всього народу ідеєю. Проте, така ідея народилася не в Криму, а в сусідньому центрі мусульманства – Стамбулі, пов'язана з історією «младотурецького» руху. «Младотурки» боролися проти монархії у вигляді султана і халіфату, рудиментів феодалізму, теократії, тобто всього того, що стояло і на шляху кримських татар. Сильний вплив подій у Стамбулі, відбився на дітях татарської інтелігенції, що здобували освіту тут, деякі з них брали участь у революційній боротьбі [4, с.74]. Повернувшись додому, молодь почала пропагувати ідеї національного відродження, так почався розвиток «младотатарського» руху. Маючи націоналістичне спрямування, «младотатари» відіграли видатну роль в історії татарської національно-визвольної демократичної боротьби.

У програмі «младотатар» найбільша увага приділялася селянській праці та необхідності освіти для народу.

Потрібно відзначити, що в справі освіти національних мас «младотатари» піонерами аж ніяк не були. Проте, на відміну від перших світських просвітителів, що не ставили собі завданням національне або соціальне визволення населення Криму, «младотатари» стояли на чітких позиціях національного відродження.

Найбільш яскравим виразником «младотатарських» просвітницьких ідей був Ісмаїл Гаспринський, який почав в 1883 р. видавати газету «Терзіман» («Перекладач»). Отримав блискучу освіту в Москві і Стамбулі, колишній секретар І.С. Тургенева, І. Гаспринський і сам був талановитим літератором. Ім'я цього видатного просвітителя і діяча національно-визвольного руху було радянською історіографією міцно забуто, й тавроване «пропагандою панісламізму». До групи Гаспринського входили поряд з інтелігенцією й міські кустарі і ремісники. Найбільш відомими її діячами були С. Байбуртлі, Б. Муртазаєв, І. Мурза, М. Акчурин, Я. Пічакчі, А. Боданінський.

Вони виступали прихильниками еволюційних змін, реформ, що проводяться зверху, противником насильства з тієї чи іншої сторони. На сторінках «Перекладача», регулярно з'являлася викривальна інформація про випадки економічного і шовіністичного свавілля російських поміщиків і влади в Криму, пропагувалися національні цінності народу, викривалися спроби їх зганьбити; газета закликала народ до оновлення життя й освіти в національному дусі [7, с.13].

Заклики ці не залишилися марними. Під безпосереднім впливом газети виростає ціла плеяда талановитих молодих літераторів. Осман Акчокраклі, Асан Сабрі Айвазов, Осман Заатов, Сеїд Абдулла Озенбашлі, вони видають оригінальні твори і, що не менш важливо, переводять на татарську мову класиків світової літератури – А.С. Пушкіна, Л. Толстого, І.С. Тургенева, А. П. Чехова, Навої, Нізамі, Хайяма і багатьох інших.

На базі кримськотатарської народної школи йшов процес внутрішнього духовного звільнення від ідеологічного гніту теократичної реакції. Досить сказати, що в перші роки XX ст. до руху примикають вже не тільки безвусі молодики, а й жінки – факт, для Криму нечуваний.

«Младотатари» не декларувати в своїй платформі настільки радикальних, як стамбульські революціонери, ідей. Група І. Гаспринського користувалася широкою підтримкою татарського селянства, інстинктивно прагнула до освіти і культури, і найбільш відповідала дійсності. Наприклад, її діяльність (особливо в області шкільних реформ) зустрічала запеклий опір консервативного мусульманського духовенства. Воно ж виступало проти громадянської, інтернаціоналістичної по суті програми єднання народів, провідником якої була газета Гаспринського. «Могутній, кипучий Захід з його мільярдами і широкими знаннями, пробуджується й язичницький Схід з його незліченим населенням, що можуть здавити нас, як лещата, якщо ми не поквалімося як слід згуртуватися, просвітитися і розвинути на всю широчінь працездатність і продуктивність», – писав він, маючи на увазі союз російського і татарського народів [7, с.25].

Більш радикальними були принципи групи Решіда Медієва, що вдалася до відкритої критики пануючого режиму. Р. Медієв з самого початку своєї політичної діяльності, в 1900 р. відмежувався від Гаспринського, заявивши, що стоїть «на полярно протилежній точці зору з ним щодо питань соціально-економічних» [2, с.123]. Програма групи Р. Медієва відображала інтереси найбідніших селян, ремісників, кустарів. Це були культуртрегери, що не вважали просвітництво панасеєю для Криму, де економічна відсталість, обезземелення татар була жахливою, де без земельних реформ, перерозподілу коштів виробництва ніяке просвітництво не мало сенсу [5, с.17].

Авторитет і активна позиція Р. Медієва дозволили йому стати карасубазарським міським головою в 1907 р. В цьому ж році він став депутатом Державної Думи від Таврійської губернії [5, с.19]. Діяльність Р. Медієва в парламенті проходила під гаслом ідей кримськотатарської політико-правової думки. Серед них: повна незалежність ісламських релігійних справ від втручання адміністрації, вільне обрання

муфтія, рівняння прав мусульманського і християнського духовництва, звільнення кримськотатарської народної школи від адміністративної залежності, підтримка прав і свободи, а саме – звільнення з в'язниць всіх борців визвольного руху, повна відміна страти і справедливе рішення земельного питання [6, с.54]. Програма А. Медієва відображала інтереси бідних селян і ремісників Криму. Він вважав, що без земельної реформи, без перерозподілу засобів виробництва жодна освіта не має сенсу. Формально А. Медієв балотувався в Думу від фракції кадетів, але фактично ним не був [1, с.360]. В Думі А. Медієв працював в комісіях з недоторканості особи, брав участь у вирішенні питань з народної освіти.

Другом і поплічником Р. Медієва був Асан Сабрі Айвазов, який сформулював ідею гармонійного поєднання передової європейської науки і технології з національною самобутньою культурою татар, вказував на японців як на взірць для наслідування. У 1906-1908 разом з Р. Медієвим він видавав в Карасубазарі друкований орган «младотатар», газету «Ветан Хадімі» («Слуга Вітчизни»), а від 1914 – видавав газету «Терджиман» [7, с.36].

Зазначу, що основний період діяльності «младотатар» припадає на 1905-1917 рр.

Лютнева революція внесла певну ясність в ряди як одних, так і інших. Після лютого в політичному житті країни стали брати участь багатомільйонні маси трудящих, солдатів і матросів, демократична інтелігенція. Стали легальними багаточисельні політичні і національні партії [5, с.31]. В Криму починається підготовка до проведення першого загального з'їзду (Курултаю) кримськотатарського народу. Підготовчою роботою керує Сєйджеллі Хаттагов, якому допомагає енергійна група молоді (найбільш відомі діячі, що сформувалися ще до революції в підпіллі Нуман Челебі Джіхан і Джафер Сєйдамет знаходилися в цей час в Одесі).

Як бачимо, ідеї «младотатар» груп Гаспринського і Медієва стали об'єднаною основою для суспільства кримських татар.

25 березня 1917 р. під керівництвом С. Хаттагова відбувся з'їзд мусульман всього Криму. Більше 2000 його учасників, у тому числі 1500 делегатів, представляли інтереси практично всіх соціальних і політичних мас кримськотатарського населення півострова [2, с.153]. Основні питання, розглянуті і прийняті на з'їзді – «вихід з духовного правління і комісії старого складу; визнання капіталу правлячої верхівки власністю кримських татар» [6, с.145]. До складу новообраного мусульманського виконуючого комітету (Виконкому) увійшли А. Боданінський, Ідрісов, Куршут-бей Кримтаєв, С. Меметов, О. Озенбашли, І. Тарпі, Х. Чапчакчи, Ч. Челебієв і ін. Тимчасовим комісаром духовного правління і Таврійським муфтієм був обраний Ч. Челебієв, а комісаром комісії – Д. Сейдаметов. Обидва були керівниками татарського національного руху. Слід зазначити прекрасні ораторські здібності Д. Сейдаметова,

що здобув юридичну освіту в Сорбонні, де і відбулося його зближення з революціонерами [4, с.77].

3 квітня по листопад 1917 р. виконком здійснював функції Тимчасового автономного національного уряду кримських татар. Мусульманський комітет швидко отримав загальне визнання, у тому числі і Тимчасового уряду як єдиний активний орган кримських татар, що володіє правом вирішувати всі проблеми подальшого розвитку народу Криму. Для здійснення поставлених цілей Виконком сформував місцеві комітети (органи самоврядування) у всіх селах Криму, створив Жіночий комітет, національні молодіжні організації (Союз татарської молоді).

Майбутнє Криму вони бачили в побудові демократичних республіканських споруд на національно-федеральних принципах.

Таким чином, поява значної кількості громадських організацій, органів самоврядування, політичних представництв і партій сприяло відновлення національно-політичної свідомості кримських татар. Не зважаючи на відмінність шляхів реалізації національного відродження, «младотатарський» рух був позитивним явищем на шляху об'єднання й витворення кримськотатарського громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Возгрин В.Е. Исторические судьбы крымских татар / В.Е. Возгрин. – М. : Мысль, 1992. – 446 с.
2. Губогло М. Крымскотатарское национальное движение / М. Губогло, С. Червоная. – М., 1992. – Т.1. История. Проблемы, перспективы. – 331 с.
3. Джемилев М. Национально-освободительное движение крымских татар / М. Джемилев. – Симферополь : Оджак, 2003. – 56 с.
4. Елагин В. Националистические иллюзии крымских татар в революционные годы / В. Елагин // Забвению не подлежит... (Из истории крымскотатарской государственности и Крыма) : научно-популярные очерки. – Казань : Татарское кн. изд., 1992. – С. 74-117.
5. Королев В.И. Таврическая губерния в революциях 1917 г. / В.И. Королев. – Симферополь, 1993. – 86 с.
6. Озенбашли А.С. Трагедия Криму: Спогади та документи / А.С. Озенбашли. – Симферополь : Доля, 2007. – 288 с.
7. Яблоновська Н.В. Етнічна преса Криму: історія та сучасність : монографія / Н.В. Яблоновська. – Симферополь : Кримське навчально-педагогічне державне видавництво, 2006. – 312 с.

The article describes the young Tatar enlightenment movement in the Crimea, which became the stronghold of the national political consciousness of the Crimean Tatars.

Key words: national consciousness, «young Tatars», Crimea, «generation of 1905», politics, Ismail Gasprinsky, Resid Mediev.

Отримано: 18.04.2017

УДК 342.518:37(477)(092)«1919»

А. П. Ковальчук, студент 4 курсу історичного факультету

МІНІСТР ОСВІТИ УНР – ІВАН ОГІЄНКО: ТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена державній діяльності Івана Огієнка на посаді міністра освіти УНР. Зокрема висвітленню низки заходів із реформування загальноосвітньої шкільної сфери, підвищенню ролі у національному відродженні Кам'янець-Подільського державного українського університету, зміцнення і розвитку національної школи.

Ключові слова: УНР, Іван Огієнко, Кам'янець-Подільський державний український університет, Директорія, міністр освіти.

Сьогодні відбувається реформування української школи на європейських засадах. У цьому складному і доленосному процесі важливо зберегти національну складову освітньої системи, узгодити її з новаціями, запозиченими із досвіду країн Європейського Союзу. Для цього варто актуалізувати напрацювання вітчизняних політиків і освітян упродовж минулих десятиліть, зокрема в період Української революції 1917-1921 рр., коли освітнє відомство УНР очолював у 1919 р. відомий національний діяч, освітянин, вчений, ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету Іван Іванович Огієнко.

Різні складові діяльності Івана Огієнка на посту міністра освіти частково висвітлені у працях українських істориків О. Завальнюка [2, 3], В. Ляхоцького [4], Т. Москвіної [5], І. Тюрменко [9], та інших. Утім ґрунтовніших досліджень про реформаторські зусилля цього діяча в галузі національної освіти поки що не створено. Зазначена обставина актуалізує працю дослідників у цьому напрямку, зокрема і на студентському рівні.

Мета статті полягає у дослідженні реформаторської діяльності Івана Огієнка на посаді міністра освіти УНР, в добу національного відродження, творення нової українсь-

кої школи, яка б відповідала інтересам і запитам широких народних мас країни.

Наприкінці грудня 1918 року Іван Огієнко мав телеграфну розмову із членом Директорії УНР Ф. Швецем, через нього запропонували ректору Кам'янець-Подільського державного українського університету (К-ПДУУ) посаду міністра народної освіти [3, с.139]. Отримавши цю пропозицію, керівник вишу попросив часу на роздуми. Згодом у телеграфному спілкуванні він заявив: 1) остаточну згоду дасть лише коли прибуде до Києва; 2) хоче залишити за собою посаду ректора університету. Від імені Директорії Ф. Швець прийняв умови. А вже на початку січня 1919 року Іван Огієнко прибув до Києва і приступив до повноважень міністра [7, с.109-110]. На цій посаді Іван Огієнко працював із 5 січня до 26 квітня 1919 р. Після демісії його призначили радником міністра народної освіти. Серед багатьох напрямів його роботи особливу увагу міністр приділяв життю української початкової та середньої школи, вишів, видавничій діяльності в Україні, особливо переймався виданнями україномовної навчальної літератури [2, с.13-14].

Міністерство освіти під орудою Івана Огієнка працювало в Києві зовсім недовго – практично один місяць (до вимушеної евакуації у Вінницю 28 січня). Та за цей час було прийнято цілий ряд важливих рішень, зокрема щодо українізації навчального процесу по всій державі. Один з перших наказів нового міністра стосувався звільнення з роботи цілого ряду міністерських чиновників, які свідомо чинили цим заходам сильний супротив [8, с.61].

Іван Огієнко переймався ідеєю створення національної школи, із цією метою Міністерством освіти, яке він очолював, були проведені аналіз та узагальнення стану освіти в Україні. Проекти міністерства та уряду УНР щодо розбудови нової школи склали по суті концепцію національної освіти, в основу якої було покладено провідні принципи: громадянсько-державний характер освіти; рівні права усіх громадян на здобуття загальної освіти, навчання рідною мовою; різноманітність і диференціація навчальних закладів; демократизація усіх сторін шкільного життя; використання найдоцільніших варіантів навчальних планів і програм з урахуванням інтересів і можливостей учнів і батьків; найвищим органом управління навчальним закладом визнавалася шкільна рада, яка обирається на демократичних засадах; пріоритетний характер фінансування та морального забезпечення школи за рахунок фондів освіти; повна фінансово-господарська самостійність школи і народний характер освітньо-виховної діяльності школи [5, с.110-111].

За участі Огієнка Директорія УНР прийняла закон про державну українську мову в УНР, опублікований 18 січня 1919 року в першому випуску «Вісника державних законів». Відповідно до закону Міністерство затвердило для шкільного вжитку на всій Україні «Головні правила українського правопису», розроблені Іваном Огієнком й схвалені компетентною правописною комісією з фахових науковців-лінгвістів та педагогів [4, с.76]. Заходами уряду текст правопису було віддруковано масовими накладками і надіслано на місця. В історію нашої мови цей юридичний акт увійшов як «Правописна система професора Івана Огієнка 1918-1919 років» [8, с.61].

Важливим заходом міністра І.Огієнка була організація навчального процесу в школах та підготовка кадрів для роботи в загальноосвітніх школах. Вже в лютому під керівництвом міністра було підготовлено законопроект про прийняття на державне утримання 29 громадських українських шкіл. Знаючи, що без фінансування з боку держави школа не зможе виконувати відведену їй роль, Іван Огієнко провів через уряд рішення про суми кредиту на господарські і оперативні витрати для шкіл різних типів: нижчих і вищих початкових – відповідно 600 і 2000, середніх – 6000 і вищих – 10000 грн. на рік [2, с.14].

Фінансуванню державних навчальних закладів міністр освіти приділяв першорядне значення. На засідання Ради народних міністрів він періодично вносив відповідні пропозиції, які набирали офіційного значення. Для прикладу. Було асигновано 1.225.000 крб. на утримання українського державного Кам'янець-Подільського університету за першу третину 1919 року, ще 192.879 крб. видано на закін-

чення ремонту і придбання необхідних речей для 2-ої Київської української гімназії імені Кирило-Мефодіївського братства. Кошти спрямували і на підтримку 3-ї Київської (168740 крб.) і 1-ї Київської імені Т. Шевченка (53943 крб.) українських гімназій [1, с.40-42].

Іван Огієнко доволі добре розумів про значення та роль вчителя народної школи. Очолюваний ним університет в своїй основі проводив навчання студентів, які готувались для майбутньої їхньої роботи в середніх школах України. Також при університеті працювали курси для вчителів сільських шкіл, на яких вчителі слухали лекції висококваліфікованих викладачів [2, с.14].

Іншим важливим заходом у реформуванні освіти було забезпечення відповідною літературою всіх навчальних закладів. Видавнича діяльність постійно перебувала в полі зору міністра народної освіти. З метою забезпечення закладів позашкільної освіти всіх рівнів українськими підручниками міністр Огієнко ініціює розробку державного плану видавничої діяльності. Він підтримує кожне видавництво, яке працює над випуском літератури для школи. Так у листі, адресованому Директорії УНР, міністр підтримав клопотання до неї вчительського видавництва «Всеувиго» про виділення 3 млн. грн. для забезпечення необхідними підручниками 1919-1920 н.р. Проблема забезпечення шкіл навчальною літературою обговорювалася на Раді міністра освіти [4, с.76-77].

Прагнення Огієнка заснувати при Міністерстві окреме видавництво, мобілізувало його сили та наполегливість в подолання різних бар'єрів і сприяло проведенню «Законопроекту про організацію при Міністерстві справи видавництва» з асигнуванням у 30 млн. крб, третю частину з яких було отримано вже до початку березня 1919 р. Також міністр планував створити на місцях філії міністерської друкарні, які б фінансувалися органами місцевого самоврядування.

Однією з невідкладних справ було забезпечення українською літературою Кам'янець-Подільського українського державного університету. На засіданні ради професорів було прийнято рішення про заснування власної друкарні. Іван Огієнко 5 лютого на черговому засіданні Ради Народних Міністрів УНР запропонував виділити кошти на закупівлю відповідного обладнання. Уряд виділив 300 тис. крб., які міністр передав університету, але обладнання за кордоном так і не придбали. Тому було вирішено орендувати друкарню об'єднання «Дністер» та викупити в них частину паперу [4, с.70-77].

Ще одним важливим напрямком діяльності Івана Огієнка на посаді міністра освіти, була активна робота щодо організації та покращення навчання в Кам'янець-Подільському державному українському університеті, інших вищих навчальних закладах. В січні 1919 року він розпорядився пропускати до себе в кабінет представників К-ПДУУ без черги. Були придбані література, лабораторне обладнання для університету на великі суми. До вишу призначали нових вчених, професорів: архієпископа Олексія (Дородниці), В. Петра, М. Столярова, М. Хведорова, А. Малиновського, П. Клепатського, І. Любарського, Й. Пеленського, М. Плевака, Й. Оксіюка, М. Васильківського, М. Чайківського, Шелудька, Прахова, асист. О. Оленича й ін. [7, с.112].

Не обходить увагою потреби Київського державного українського університету. Зокрема, вислуховував його ректора професора Ф. Сушицького про існуючі проблеми, проводив через уряд рішення про збільшення фінансування на потреби цього вишу [7, с.112].

В період із січня по квітень 1919 Міністерство народної освіти із ініціативи Івана Огієнка видало ряд розпоряджень та законів які були спрямовані на покращення організації та розширення освіти в Українській народній республіці: про українізацію середніх шкіл; про вільний вступ до 5 класів гімназій із вищих початкових шкіл; про визнання в Україні закордонних докторатів; про початок плану єдиної школи; закриття Київської російської Гімназії за демонстративно вороже ставлення до української влади й публічне співання «Боже, царя храни»; надання права особам, що закінчили 4 класи духовних семінарій, педагогічні інститути та фельдшерські 4-класні школи, вільного вступу до університету; видача великих сум українським видавництвам; значне підвищення платні вчителям народних шкіл [7, с.117-118].

Як міністр освіти, а пізніше як радник міністра освіти, Іван Огієнко брав активну участь у розробці і проведенні реформи школи. Основні положення його концепції: 1) державна українська школа повинна бути єдиною щодо доступності і наступності в навчанні; 2) головною метою школи – виховання патріотів, достойних громадян України; 3) активна українізація навчального процесу всіх типів учбових закладів; виховання національно свідомих кадрів учительства [9, с.15-16].

9 квітня 1919 р. відбувається демісія уряду С. Остапенка, новий уряд очолює Б. Мартос, в цей же день він призначає на ключові посади довірених осіб. За таких умов Іван Огієнко продовжує виконувати свої обов'язки міністра народної освіти до 26 квітня, коли уряд Б. Мартоса було доукомплектовано повністю. Новим міністром народної освіти став, представник Західної обласні УНР, А. Крушельницький. Призначення на пост міністра народної освіти представника Західної обласні УНР і усунення І. Огієнка пов'язують із мотивом залучення до управління державою представників західноукраїнської інтелігенції з метою їхнього влиття у спільне будівництво нової української держави [6, с.35].

Таким чином, за короткий час, Іван Огієнко на посаді міністра народної освіти проводить ряд нагальних реформ в освітній сфері: 1) запровадження української мови у навчальних закладах; 2) підготовка кадрів для загальноосвітніх шкіл; 3) створення друкарень для видання навчальної літератури; 4) підтримка вищих навчальних закладів. Дані заходи, проведені Іваном Огієнком, сприяють творенню національної школи на охоплених революцією українських територіях, забезпечують національно-патріотичне навчання та виховання молодого покоління, яке, за баченням Огієнка, мало стати опорою подальшої розбудови Української Народної республіки.

Список використаних джерел:

1. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали : у 2-х томах, 3-х частинах / упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2006. – Т. 1. – 687 с.
2. Дмитрієв С. Іван Огієнко – міністр народної освіти УНР/ С. Дмитрієв // Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огіє-

нка в контексті українського національного відродження» (до 110 річчя від дня народження) – Кам'янець-Подільський, 1992. – С. 13-15.

3. Завальнюк О. І. Огієнко – організатор, ректор і оборонець Кам'янець-Подільського державного українського університету: хроніка діяльності (1918 р.) / О. Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – С. 109-145.
4. Ляхоцький В.П. Просвітитель: Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / В.П. Ляхоцький. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2000. – 528 с.
5. Москвіна Т.Ф. Погляди Івана Огієнка та його сподвижників щодо розвитку національної системи освіти / Т.Ф. Москвіна // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник: Серія історична та філологічна / [ред. кол.: Є.І. Сохаська (відп., ред.) О.М. Завальнюк (голова) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам-Под. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. – Вип. VI. – 348 с.
6. Нариси історії Української революції 1917-1921 рр. : у 2 кн. / авт. кол.: В.Ф. Верстюк (кер.) та ін. – К. : Наук. думка, 2011. – Кн. 2. – 340 с.
7. Огієнко І. (митрополит Іларіон). Рятуння України / І. Огієнко ; упоряд., авт. передм. і комент. М.С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2005. – 464 с., іл., вкл.
8. Тимошик М. Лишуть навки з чужиною / М. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2000. – 545 с.
9. Тюрменко І. І. Огієнко і відродження національної школи в Україні (1918-1920) / І. Тюрменко // Тези доповідей науково-теоретичної конференції «Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження) – Кам'янець-Подільський, 1992. – С. 15-16.

The article is devoted to public activities of Ivan Ohienko as minister of education of UPR (UNR). In particular coverage of a number of measures to reform the secondary school sector, the role of national revival Kamenetz-Podolsk Ukrainian State University, strengthening and development of national school.

Key words: UPR (UNR), Ivan Ohienko, Kamenets-Podilsky Ukrainian National University, Minister of education.

Отримано: 18.04.2017

УДК 902:569

Є. Ю. Левінзон, студент 1 курсу історичного факультету

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ТРИПІЛЬСЬКОГО ЖИТЛОБУДУВАННЯ

У статті описано еволюцію дискусії, що стосується трипільського житлобудування, основні питання інтерпретації «площадок» та їх елементів.

Ключові слова: культура Трипілья-Кукутень, трипільська «площадка», конструктивна та деструктивна функції вогню, теорія Кричевського-Пассек, теорія Маркевича-Зінковського.

Трипільська культура – це яскравий приклад унікальності та загадковості проявів існування цивілізації минулого. Одним із головних «стовпів», на яких тримаються майже всі археологічні культури, є поселення, безпосередніми елементами яких були житла. Трипільське житло, тим, чи іншим чином, було тісно пов'язане з вогнем. Першим великим питанням залишається деструктивність чи конструктивність вогню. Тобто якою була його функція та використання: при зведенні для випалу глиняних елементів житла, чи все ж для руйнування житла з релігійною метою.

Другим «каменем спотикання» для не одного покоління вітчизняних археологів стало питання одно- чи все ж двоповерховості трипільського житла. Наукові диспути навколо цієї проблематики архітектури трипільської цивілізації точаться й досі.

Однією з основних ознак, які характеризують трипільську культуру, є «площадки» – залишки наземних трипільських будівель, у вигляді залягань обпаленої обмазки. Під час розчистки площадок дослідникам відкриваються важливі конструктивні деталі жител та супровідний матеріал: маса столової та кухонної кераміки, пластика, кістки, крем'яні та кам'яні знаряддя, інколи – мідні вироби [4, с.423].

Довгий час, щодо їхнього призначення, існувало дві точки зору. Ще на ранньому етапі вивчення культури В.В. Хвой-

ка, Е.Р. фон Штерн та ін. вважали їх залишками «будинків мертвих», а М.Ф. Біляшівський, В.О. Городцов, О.А. Спичин та ін. – підлогами житлових будинків.

У 20-30-ті роки ХХ ст. переважає думка про те, що трипільські площадки є залишками будівель житлового і господарського призначення. Обґрунтування цього положення знайшло відображення в збірнику «Трипільська культура на Україні» (1926) у статтях П. Курінного, С. Гамченка, а пізніше – в роботах Т. Пассек, Є. Кричевського й інших дослідників [6, с.30].

Що стосується конструкції трипільського будинку, то більшість дослідників вважали його одноповерховою дерев'яно-глинобитною спорудою, думки яких розконалися стосовно визнання функцій вогню при їх формуванні, П. Курінний вважав його конструктивним елементом, тобто підлога випалювалася в процесі будівництва з метою зменшення проникнення вологи, причому прошарки, нанесені на основу підлоги в процесі ремонту (а їх за його спостереженнями буває до 7) також випалювалися, для чого, мабуть, знімався дах будинку [7, с.84].

Продовжили думку Петра Курінного Т. Пассек та Є. Кричевський після розкопок на поселенні Коломийщини І, про що йтиметься далі.

С. Гамченко вважав, що будинки одержали випал у результаті випадкових пожеж, які повинні були часто від-

буватися внаслідок наявності в конструкції великої кількості деревини і розташування печей поруч з дерев'яними стінами [7, с.39].

У зв'язку з цим Т. Пассек висловила здогадку, що глина підлоги обпалювалася на стороні і лише потім укладалася на глиняному розчині на попередньо обпалений багаттями шар глини, намащений на ґрунт. Як випаювалися шари підмазки, нанесені в процесі ремонту підлоги, вона не пояснює [8, с.138].

Ця теорія є недосконалою і має багато недоліків: по-перше, для чого створювався дерев'яний настил, на який накладался шар глини і який, звичайно, вигорав при обпаленні? Адже виготовлення його потребувало значних зусиль, використання спеціальних деталей. По-друге, навіщо було нерівномірно обпалювати великий глиняний шар, від чого останній неодмінно розтріскався б, а його поверхня стала б нерівною внаслідок вигорання дерев'яної основи? По-третє, чи можна обпалити підлогу в житлі під час ремонту, не спаливши будівлі, якщо температура була не менше ніж 400-500°C [2, с.14].

Отож, вже в 60-х рр. ХХ ст. В.І. Маркевич висунув припущення про те, що відкриті ним на пізнотрипільському поселенні Варварівка-8 площадки являють собою залишки стель будинків, які мали вертикальне планування [2, с.15].

Основною тезою цієї теорії є те, що трипільські будівлі (як одно- так і багатопверхові) були глинобитними: у процесі їх зведення вогонь як технологічний фактор не використовувався, він був деструктивним елементом при руйнуванні жител.

Дану теорію пізніше підтримали Катерина Черниш, Микола Шмаглій, Володимир Круц, Владислав Чабанюк, Михайло Відейко, Сергій Рижов та ін.

Прихильниками ж теорії Кричевського-Пассек, тобто конструктивної функції вогню залишились Олена Цвек, Тамара Мовша, Олексій Корвін-Піотровський та ін.

За концепцією О.Г. Корвін-Піотровського, глинобитна підлога і різні будівельні елементи на ній укладалися на дерев'яний настил, який лежав на ґрунті й випаювався багаттями (шоправда, деякі деталі, такі, наприклад, як «вівтарі»), обпалювалися на стороні і потім монтувалися на площадці), одночасно випаювалися плетені з лози й обмащені глиною стіни, а потім споруджувалися стеля і дах, критий соломною [5].

Більшість сучасних дослідників дотримуються цієї думки, що, трипільський будинок являв собою двоповерхову дерев'яно-глинобитну споруду, де перший поверх правив за господарське приміщення, а другий – за житло. На першому поверсі була трамбована земляна підлога. На другому розташовувалися побутова піч із припідком, узвишся для збереження посуду і припасів, а також вівтар.

На думку Костянтина Зінковського, спочатку це були помешкання трипільців протягом усього їхнього функціонування, а потім вони перетворювалися в культовий пам'ятник у результаті ритуальних дій, що супроводжувалися спаленням поселень при переході на нове місце проживання [6, с.30].

Більшість обмазки ретельно обпалено, а це означає, що вогонь сягнув понад 500°C, навіть більш 700°C. Порівнюючи колір згорілих залишків в глині зі зразками експериментально обпаленими, можна зробити висновок про те, що житла були спалені при температурі від 600° до 900°C [9, с.304].

Важливим джерелом є знахідки трипільських глиняних моделей жител, перші були виявлені у 1911 р. М. Гімнером в Попудні та у 1916р. в Сушківці – В.Є. Козловською, вперше дали в руки дослідників своєрідний документальний матеріал про трипільське житлобудування. Адже самі давні майстри досить детально показали, як виглядало їхнє помешкання, переважно його внутрішня частина. Тут подано купольну піч (в кутку справа від входу), глиняну лаву уздовж протилежної стіни, на якій стоїть посуд. Розпис на моделях передає багатий декор – настінні малюнки, орнаментацию навколо дверей та вікон. Усього нині відомо близько ста подібних моделей та їх фрагментів [3, с.317].

На думку Н.Б. Бурдо, реконструкції двоповерхових споруд у трипільців спочатку сприймалися із недовірою. Це здавалося просто неймовірним: неже між Карпатами та Дніпром сім тисяч років тому вже додумалися робити будинки на два поверхи? Голоси, що «це ще треба обґрунтувати і довести», «теоретично обґрунтувати», часом можна почути і досі [1, с.198].

Проте, на сьогоднішній момент останнє слово в цій багаторічній дискусії залишається за експериментальною археологією та новими археологічними знахідками наших науковців.

Список використаних джерел:

1. Бурдо Н.Б. Трипільська культура. Спогади про золотий вік / Н.Б. Бурдо, М.Ю. Відейко. – Харків : Фоліо, 2007. – 415 с.: іл.
2. Зінковський К.В. До проблеми трипільського житлобудування / К.В. Зінковський // Археологія. – 1975. – №15. – С. 13-21.
3. Енциклопедія трипільської цивілізації : [у 2 т.] / [редкол.: Л.М. Новохатько (голова) та ін. ; авт.: Н.Б. Бурдо, М.Ю. Відейко, В.О. Дергачов та ін.]. – К. : Укрполіграфмедіа, 2004. – Т. 1. – 704 с.
4. Енциклопедія трипільської цивілізації : [у 2 т.] / [ред. кол.: Л.М. Новохатько (голова) та ін. ; авт.: Н.Б. Бурдо, М.Ю. Відейко, В.О. Дергачов та ін.]. – К. : Укрполіграфмедіа, 2004. – Т. 2. – 704 с.
5. Колесников О.Г. Трипільське домобудівництво / О.Г. Колесников // Археологія. – 1993. – №3. – С. 63-74.
6. Круц В. Досліди з трипільського домобудівництва / В. Круц, В. Чабанюк // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – 2007. – №11. – С. 30-37.
7. Козловська В. Трипільська культура на Україні [УАН, Всеукраїнський Археологічний Комітет, Трипільська комісія / В. Козловська, П. Курінний та ін.]. – К. : УАН, 1926. – 256 с.
8. Пассек Т.С. Периодизация трипольских поселений / Т.С. Пассек. – М. ; Л. : Изд.-во АН СССР, 1949 (МИА. – № 10).
9. Vasile Cotiugă. Experimental archaeology: the burning of the chalcolithic dwellings / Vasile Cotiugă // Itinera in praehistoria. – Iași : Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2009. – С. 303-342.

The article describes the evolution of the discussion concerning Trypillya habitation, the main questions of the interpretation of «platforms» and their elements.

Key words: Trypillya-Kukuten culture, Trypillya's «playground», constructive and destructive functions of fire, Krichevsky-Passek theory, Markevich-Zinkovsky theory.

Отримано: 18.04.2017

УДК 323.39(477.4)«1665/1669»

М. В. Марціник, магістрантка історичного факультету

«ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕЛІТИ, ОЧОЛЮВАНОЇ ПЕТРОМ ДОРОШЕНКОМ У СЕРПНІ 1665 р. – БЕРЕЗНІ 1669 р. (проблема прийняття протекції)»

У статті розглядаються політичні погляди української правобережної еліти, очолюваної Петром Дорошенком, стосовно прийняття протекції Османської імперії. Зокрема основні труднощі спричинені позицією старшини в переговорному процесі між державами в 1668-1669 рр.

Ключові слова: еліта, старшина, Петро Дорошенко, Правобережна Україна, султан Мехмед IV, Османська імперія, Річ Посполита, Кримське ханство, Московське Царство, українська революція, протекція, «опіка».

Формування української еліти в XVII ст. є одним з ключових моментів перебігу національно-визвольної революції. Вивчення досвіду державотворчої діяльності стар-

шини є важливим кроком для розуміння механізмів існування політичної системи Війська Запорозького. Питання політичних поглядів правобережної української еліти в

епоху гетьманування Петра Дорошенка залишається мало-вивченим, а тому актуальним для подальших досліджень.

Метою роботи є аналіз структури еліти в 1665-1669 рр., а також її погляди на прийняття козацькою Україною турецького протекторату в цей період.

Засновниками вивчення теорії еліти вважають В. Парето, Г. Моску, Р. Міхельса. Також вагомий внесок у її вивчення зробили Й. Шумпетер, Дж. Сарторі, Ч. Мілс, М. Джілас та ін.. В українській історичній науці проблему виникнення і становлення національної еліти в добу революції 1648-1676 рр. досліджували В.В. Кривошея [5;6;7], В.А. Смолій, В.С. Степанков [12-15], В.В. Степанков [16], Т.В. Чухліб [17-19]. У висвітлення перебігу революційних змагань окремі аспекти політичних поглядів вивчали Д. Дорошенко [4], Л. Окіншевич [10], В. Горобець, Я. Федорук та ін.

У сучасній науці існує декілька підходів до вивчення еліти. Так, В. Парето започаткував ціннісний підхід в з'ясуванні сутності політичної еліти як найбільш продуктивної та ініціативної частини населення, наділеної високими моральними якостями. Авторами функціонального або організаційного підходу є Г. Моска і Р. Міхельс, згідно нього політична еліта є соціальною групою, яка займає провідне становище в системі політичного керівництва та управління суспільством [21, с.362-63]. Якщо бути точнішими у визначенні їх «елітності» то тут можна погодитися з думкою українського історика В.В. Степанкова, що діяння політичного керівництва, яке в процесі функціональних обов'язків створює сприятливі умови для розвитку суспільства, нації або держави і, що найголовніше, ефективне розв'язання накопичених у них проблем є її найголовнішою ознакою [16, с.84-85].

З початком національно-визвольної революції в 1648 року розпочався процес становлення української політичної еліти. Ядром її стало козацтво, яке очолило процес розбудови держави Війська Запорозького на основі державної ідеї, сформульованої Богданом Хмельницьким на початку 1649 року, й поклало в її привілейоване становище. Проте старшина, після смерті гетьмана, так і не зуміла зберегти єдність і соборність козацької України, відмовившись від ідеї незалежності в бік автономізму [15, с.227; 14, с.121-122].

Розпавшись на численні угруповання політична еліта виступала радше деструктивним елементом ніж реальною державотворчою силою, проте ця ситуація змінилася з приходом до влади Петра Дорошенка влітку 1665 року [13, с.43-44]. Завдяки величезним зусиллям в цьому ж році, йому вдалося подолати опозицію і зміцнити свою владу на території Правобережної Гетьманщини [4, с.56-58]. Також гетьману вдалося згуртувати навколо себе різні старшинські угруповання. Насамперед колишніх прихильників Івана Виговського – Чекаловських, Петрановських, а також Богдана та Юрія Хмельницьких – Зеленьких, Гоголів [7, с.19-87]. На середину 1660-х років, за визначенням В. Кривошея, існувало кілька типологій основних старшинських угруповань, які можна класифікувати походженням, часом і тяглістю діяльності в старшинському уряді, внутрішньо-традиційними регіональними підходами, зовнішньополітичною орієнтацією тощо. На нашу думку, головні відмінності між цими групами політичної еліти полягали в поглядах на державну ідею, а також на політичний та соціальний устрій країни. Це в повній мірі знайшло відображення в зовнішньополітичних орієнтаціях старшини, яку можна поділити на прихильників Речі Посполитої, Московського царства, Туреччини і Кримського ханства, а також поборників самостійницького напрямку [5, с.76]. Пропольсько налаштованими були ротмістр надвірної корогви Ярема Петрановський, генеральний писар Іван Чекаловський, чигиринський полковник Прокіп Бережецький, корсунський полковник Гнат Улановський. Кримський напрямок представляли чигиринський отаман Семен Білоцерковець, підписок Василь Хилькевич, брацлавський полковник Михайло Зеленький, син миргородського полковника Данило Лісницький, черкаський полковий осавул Ярош. Турецьку політику гетьмана підтримували генеральний суддя Михайло Радкевич-Портянко, генеральний суддя Григорій Білогруд, московську – Григорій Дорошенко і писар Лукаш Бускевич [6, с.7].

В лютому 1666 року в Лисянці відбулася Генеральна рада, на якій, окрім того, що на офіційному рівні затвердили керівником країни Дорошенка, яскраво проявилася розбіжність

сті в поглядах еліти на зовнішню політику Війська Запорозького. Все ж гетьман, а з ним більшість старшин постановили «щоб ляхів, які були по містах, вислати всіх до Польщі» і укласти угоду про спільні воєнні дії з кримських ханом [4, с.68-69]. Проте умови української сторони, які були поставлені радою польському королю зводилися лише до визнання Річчю Посполитою умов Зборівського договору. Інструкції складені послам на сейм 1666 року є прямим віддзеркалення політичних поглядів тогочасної еліти, яка вимагала від Корони Польської тільки визнання свої давніх прав, вольностей і привілеїв [4, с.71-72; 10, с.291-292].

Певну зміну в зовнішньополітичних поглядах української еліти можемо констатувати в 1667 році. Насамперед це було зумовлено тим, що правителі Речі Посполитої і Московської держави знайшли порозуміння й уклали між собою договір про фактичний поділ території Війська Запорозького [17, с.95-96]. Укладення Андрусівської угоди зумовило зміну в поглядах еліти на користь Порти, що видно з відповіді українців польським послам, які тоді ж перебували в Чигирині і вимагали щоб «Дорошенко з козаками» залишилися «під королівською рукою», проте в гетьмана і його оточення їх прохання підтримки не знайшло. Натомість старшини заявили, що «ніякою мірою неможна від бусурман відлученими бути», тобто визнали пріоритетною турецьку орієнтацію [2, с.243; 12, с.145].

У січні 1668 року в Чигирині Дорошенко збирає раду, на якій, за свідченнями польського шляхтича Яна Сіножацького, старшина разом з гетьманом, зламавши опір опозиції, постановили об'єднати територію України, по обидві сторони Дніпра, як єдину державу і «платити данину Турському царю і Кримському хану, так само як Волоський князь платить, а щоб під рукою великого государя і королівської високості від нині не бувати». Саме це рішення, за твердженням Т. Чухліба мало доленосні наслідки для української еліти, яка зуміла подолати розбіжності і зробити важливий крок в напрямку відновлення суверенітету і незалежності Війська Запорозького під «опікою» Порти [1, с.31; 4, с.156, 172-173; 19, с.152].

Вагомою подією політичного життя стало проголошення гетьманом обох берегів Дніпра Петра Дорошенка, який на початку літа 1668 року разом з військом переходить на лівий берег Дніпра. Після вбивства козаками І. Брюховецького він скликав раду 8 червня 1668 р, яка і обрала його на гетьманство. Хоча надовго закріпитися на Лівобережжі гетьману не вдалося, безумовно сам факт об'єднання сприяв посиленню його впливу серед української еліти [20, с.64].

На початку липня 1668 року до Чигирини прибув чауш супроводі гетьманських посланців, який привіз згоду султана прийняти Українську державу в підданство. Привезені турецькими дипломатами умови прийняття протекції були досить вигідними для Української держави, адже вона звільнялася від виплати щорічного податку, султан вимагав «тільки би були вони (козаки – авт.) вірними і постійними, и присягу вчинили». Важливим також було питання самостійності козацької України, згідно волі Мехмеда IV вона залишалася такою ж «удільною» як і Кримське ханство, за умови розміщення по одній тисячі яничарів у Чигирині та Кодаку. [1, с.93, 103; 4, с.213-214, 11, с.56]. Для розгляду цих положень гетьман скликав старшинську раду, яка підтримала ідею прийняття протекції Порти. З цієї метою було розроблено проект договору з султаном, який був висланий до Стамбулу 20 серпня 1668 року з новим українським посольством, очолюваним писарем Лукашем Бускевичем і уманським полковником Григорієм Білогрудом [1, с.103; 12, с.169].

Аналізуючи статті договору ми можемо краще зрозуміти політичні погляди гетьмана та його оточення. Договір складався з 17 статей. В документі гетьман і старшина уникають трактування майбутнього союзу з Османською імперією як підданства, наголошують на «приятельстві та згоді» або «опіці» зі збереженням самостійності Української держави. Важливою для старшини була вимога залишити вибір гетьмана за Військом Запорозьким, що мало посилити їх позиції в управлінні країною [3, с.379-380; 12, с.169].

Більшість статей договору були спрямовані на збереження внутрішньополітичної самостійності Війська Запорозького. Наприклад, за пунктом 8 гетьман має «зоставитися на

свосму уряді «доживотно», при чому ні султан, ні незадоволені його діяльністю козаки не мають права «вибирати собі якогось іншого гетьмана», таким чином влада українського правителя ставала пожиттєвою. Важливим для козацької еліти було питання судочинства на території Війська Запорозького, яке регулювалося 14-тою статтею. Згідно неї, якщо козак буде судитися з турком, то «всякий має судитися перед своїм старшиною і від нього покараний бути по мірі свого злочину», що зберігало українську систему звичаєвого права [3, с.380-381].

Якщо султан або кримський хан не буде виконувати покладені на нього обов'язки або «умислять нас (українців. – авт.) сотворити підданими і данниками», то гетьман і Військо Запорозьке самі подбають про забезпечення власної свободи і своїх інтересів. Не будуть «ніколи проти високості султана воювати», хіба що до цього гетьмана спонукають турецькі чи татарські війська, тобто українці змушені будуть розірвати домовленість між державами в разі невиконання умов угоди [3, с.382-383]. Щодо зобов'язань української старшини перед Мегмедом IV, то вони визначалися готовністю взяти участь у військових кампаніях Порти [3, с.379; 12, с.169].

Після тривалого переговорного процесу між Османською імперією і Військом Запорозьким в січні 1669 року султан офіційно погодився прийняти українців під свою протекцію. Для офіційного затвердження союзу між державами Петро Дорошенко 21-22 березня зібрав Генеральну Раду Війська Запорозького біля Корсуня [8, с.126; 12, с.190]. Вже той факт, що на раду прибули, окрім старшини і козаків Дорошенка, представники з Лівобережжя і Запоріжжя, а також духовні особи на чолі з Йосифом Тукальським і Юрієм Хмельницьким зумовив існування угруповань з різними політичними інтересами та намірами [9, с.107; 8, с.127-128]. Саме тому рада відбувалася в умовах гострої дискусії різних старшинських угруповань, критики турецького напрямку політики Дорошенка тощо [14, с.304]. Зрештою, завдяки зусиллям гетьмана, старшина погодилася прийняти підданство султана, за зразком Молдавського і Валахського князівств. На раді постановили одразу відправити послів до Мехмеда IV з повідомлення про рішечку українців [10, с.420; 18, с.112].

Отже, українська політична еліта з приходом до влади Петра Дорошенка зуміла частково консолідуватися. Після укладення Андрусівського перемир'я і краху надій пропольсько й промосковсько зорієнтованої старшини на досягнення політичного суверенітету за допомогою цих країн, більшість старшини, на чолі з гетьманом, віддали перевагу прийняттю протекції Порти. Тому відбулися зміни в поглядах еліти на державну ідею й політичний устрій країни, так якщо у вимогах до Речі Посполитої 1666 році йшлося лише про відновлення Зборівського договору, то вже в проєкті договору з султаном старшина мала намір об'єднати обидва береги Дніпра в єдину державу і вимагати забезпечення її внутрішньополітичного суверенітету.

Список використаних джерел:

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею. – СПб. : В типографии Праца. – 1872. – Т. 7. 1657-1663; 1668-1669. – 398 с.
2. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией. – СПб. : Тип. Эдуарда Праца. – 1869. – Т. 6: 1665-1668. – 280 с.
3. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657-1687) / упоряд. І. Бутич // Матеріали до українського дипломатарию. Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського. Наукове товариство імені Шевченка. Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – К. ; Львів, 2004. – 1088 с.
4. Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко. Огляд його життя і політичної діяльності / Д. Дорошенко. – Нью-Йорк : Видання УВАН у США, 1985. – 712 с.

5. Кривошея В.В. Козацька старшина в українському державотворенні середини XVII – кінця XVIII ст. / В.В. Кривошея // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя : Просвіта, 2008. – Вип. XXIII: Політична еліта в історії України. – С. 72-79.
6. Кривошея В.В. Козацька старшина Правобережжя (1665 р. – кінець XVII ст.) / В.В. Кривошея // «Гілея (науковий вісник)»: збірник наукових праць. – К. : Основа, 2008. – Вип. 13. – С. 4-20.
7. Кривошея В.В. Козацька еліта Гетьманщини / В.В. Кривошея. – К. : ІПІЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. – 452 с.
8. Крикун М. Корсунська козацька рада 1669 року / М. Крикун // Записки НТШ. – Т. ССXXXVIII. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1999. – С. 117-148.
9. Літопис Самовидця / упоряд. Я.І. Дзиря. – К. : Наукова думка, 1971. – 205 с.
10. Окіншевич Л. Генеральна рада на Україні-Гетьманщині XVII-XVIII ст. / Л. Окіншевич // Праці Комісії для вивчення західно-руського та українського права. – 1929. – Вип. VI. – С. 253-425.
11. Сергійчук Б. На межі двох світів. Українсько-турецькі відносини в середині XVI – на початку XXI ст. / Б. Сергійчук, В. Сергійчук. – К. : ПП Сергійчук М. І., 2011. – 320 с.
12. Смолій В.А. Петро Дорошенко. Політичний портрет / В.А. Смолій, В.С. Степанков. – К. : Темпора, 2011. – 632 с.
13. Смолій В.А. Український політичний проєкт XVII ст.: становлення національного інституту влади / В.А. Смолій, В.С. Степанков. – К. : Інститут історії України НАН України, 2014. – 194 с.
14. Смолій В.А. Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 рр.) / В.А. Смолій, В.С. Степанков // Україна крізь віки. – К. : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – Т. 7. – 352 с.
15. Смолій В.А. Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 рр.) / В.А. Смолій, В.С. Степанков. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 447 с.
16. Степанков В.В. Політична еліта: пошук нового підходу до з'ясування її сутності / В.В. Степанков // Наукова праця Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2012. – Т. 22: На пошану Професора П.Ф. Лаптіна. – С. 69-92.
17. Чухліб Т.В. Український гетьманат: проблеми міжнародного утвердження / Т.В. Чухліб. – К. : Наш час, 2007. – 156 с.
18. Чухліб Т.В. «Цісар Турецький дозволяє Козацькому Війську та його державі плавати по Чорному морю...»: політичні відносини українських гетьманів з султаном Мегмедом IV Авджи / Т.В. Чухліб // Україна в Центрально-Східній Європі /// НАН України. Інститут історії України. – К. : Інститут історії України, 2010. – Вип. 9-10. – С. 93-135.
19. Чухліб Т.В. Козаки і монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648-1721 рр. / Т.В. Чухліб. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2009. – 616 с.
20. Чухліб Т. Гетьман Петро Дорошенко та його політика умиротворення Московського царства / Т. Чухліб // Гетьман Петро Дорошенко та його доба в Україні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, приуроченої до 350-ї річниці початку гетьманування Петра Дорошенка (16 жовтня 2015 р., м. Київ). Музей гетьманства. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. – С. 58-71.
21. Шляхтун П.П. Політологія: історія та теорія : підручник / П.П. Шляхтун. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 472 с.

The article deals with the political views of right-bank Ukrainian elite, led by Peter Doroshenko, concerning the adoption of the protection of the Ottoman Empire. In particular, the main difficulties caused by the position of sergeant in the negotiation process between states in the 1668-1669 biennium.

Key words: elite, rulers, Peter Doroshenko, Right-Bank Ukraine, Sultan Mehmed IV, Ottoman Empire, the Commonwealth, the Crimean Khanate, Muscovy, Ukrainian revolution patronage, «care».

Отримано: 18.04.2017

А. В. Надвідна, магістрантка історичного факультету

ПОВОЄННЕ ПОВСЯКДЕННЯ ДІТЕЙ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ РАДЯНСЬКОЇ ТРУДОВОЇ ПОЛІТИКИ (1945-1953 рр.)

У статті висвітлено вплив офіційної трудової політики СРСР на повсякдення дітей у повоєнний період. Особлива увага приділяється усноісторичним джерелам – спогадам дітей війни.

Ключові слова: повоєнне повсякдення, повоєнне дитинство, трудова політика, діти війни, ФЗН, усна історія, спогади дітей війни.

Суспільство не може пізнати себе, не пізнавши закономірностей свого дитинства
І. С. Кон.

Діти – найбільш незахищена частина суспільства. Згідно з Конвенцією ООН, діти мають право на дитинство, позбавлене від будь-якого насильства та експлуатації. Однак в суспільстві ми спостерігаємо грубі порушення прав дітей через корупцію та бюрократизм чиновників. Неповнолітні постійно знаходяться у небезпеці постраждати від свавілля та жорстокості дорослих. Однак зародки цих явищ слід шукати ще у радянському суспільстві. Саме тоді було покладено початки двозначних стандартів по відношенню до дітей. Повсякденне життя у повоєнний період безпосередньо залежало від владної політики. Тому його варто розглядати як проекцію останньої. Вивчення повоєнної історії дитинства дозволяє не лише звернути увагу суспільства на проблеми минулих поколінь, «повернути голос» тим, кого так довго не помічали, але й дає змогу краще зрозуміти сучасні процеси, що відбуваються в українському суспільстві. Що й обумовлює актуальність досліджуваного питання.

Мета нашої статті – висвітлити вплив офіційної трудової політики на повсякденне життя дітей у повоєнний період.

Джерельною базою статті виступають різнопланові матеріали, які почерпнуто з опублікованих документів, публікацій періодики, спогадів та матеріалів усної історії. Останні отримані нами у червні-вересні 2015 року.

Завданням держави в повоєнний час було проведення політики захисту дитинства. Створювалася система щодо захисту та розвитку неповнолітніх. Особливої уваги з боку держави потребували діти, яких війна позбавила батьківського піклування. Ряд постанов, які декларували захист цієї категорії населення, було прийнято ще в роки війни. Стосовно дітей-сиріт від січня 1942 р. діяла постанова РНК СРСР «Про влаштування дітей, що залишилися без батьків» [11, с.105], а з березня 1943 р. працювала Надзвичайна комісія при РНК УРСР з питань допомоги дітям. Аналогічні комісії були при обласних, міських та районних рада депутатів трудящих визволевих районів України [11, с.348]. До їх складу входили керівники місцевих органів народної освіти, охорони здоров'я, представники партійних, профспілкових і комсомольських організацій. Також були засновані позабюджетні грошові і продовольчі фонди. Створений 1944 р. Фонд допомоги дітям при ЦК ЛКСМУ на кінець 1945 р. становив 17 млн. крб. Зі спогадів Нідзельської Є.Ф., яка залишилась у повоєнний час круглою сиротою ми бачимо, що на селі здійснювались спроби організації колективної опіки над дітьми-сиротами: «...тут в колгоспі зробили, оформили такий інтернат, щоб всі [діти] загибли жили. Там така хатинка була, щоб туди йти, але ми ніхто не хотів туди йти, то казали ходіть на обід, пообідаєте там» [9]. Але насправді ефективність цих заходів була сумнівною, тому безліч дітей знаходилися в умовах непридатних для життя і навчання.

Офіційна політика щодо дитинства не була однозначною. Ставлення до дитини у повоєнний період значно змінюється. Для того, щоб простежити ці зміни звернемо свою увагу на образ дитини, який культивувався в 30-х роках ХХ ст. Діти успішно залучалися до відверто недитячих справ у зв'язку із виконанням завдань п'ятирічного плану. Вважалося, що дитина, як ніхто, зацікавлена в успіхах соціалістичного будівництва, оскільки, по-перше, ніде у світі немає такої турботи про підростаюче покоління, а по-друге, саме їй належить право скористатися плодами нинішніх більшовицьких перемог в

майбутньому. Проте радянська влада офіційно не пропонувала поставити маленьких громадян до верстата задля вирішення кадрової проблеми важкої індустрії [1]. У повоєнний же час спостерігається абсолютно інша тенденція. Особливо це помітно у сфері трудових відносин.

У досліджуваній період керівництво УРСР розгорнуло активну діяльність з підготовки кваліфікованих кадрів із підлітків, особливо це стосувалося сфери важкої промисловості. Одним із основних механізмів мобілізації людського потенціалу стала централізована система державних трудових резервів. Цю програму здійснювали за двома напрямками: у навчальних закладах трудових резервів і шляхом короткотермінової підготовки неповнолітніх працівників безпосередньо на виробництві. Державна система трудових резервів, створена наприкінці 1940 р., передбачала навчання молодого покоління в ремісничих училищах (РУ), залізничних училищах (ЗУ) та школах фабрично-заводського навчання (школах ФЗН) [2].

30 вересня 1946 р. Рада Міністрів СРСР прийняла Постанову «Про заходи щодо поліпшення підготовки трудових резервів і збільшення кількості робітників, яких готують ремісничі і залізничні училища та школи ФЗН». Було встановлено п'ятирічний план підготовки кваліфікованих робітників, затверджено перелік професій і спеціальностей, за якими мали надавати підготовку. Велика увага приділялась підготовці кваліфікованої робочої сили для вугільної, нафтової, гірничорудної, металургійної промисловості, залізничного транспорту і будівництва. Постанова також передбачала широкую програму будівництва училищ і шкіл ФЗН [10]. Уже впродовж 1947 р. в республіці було організовано 30 нових шкіл ФЗН, де навчалися діти з різних куточків радянської України [2]. У тому ж році Міністерство трудових резервів СРСР організує в Україні 14 спеціальних ремісничих та сільськогосподарських училищ для дітей та підлітків, які залишились без батьків [2]. В умовах нестачі професійних кадрів, держава, у більшості через заклади системи трудових резервів, повсюдно залучала молоде покоління до виробничої діяльності на користь своєї країни. Насправді це була антигуманна експлуатація неповнолітніх як безкоштовної робочої сили. Залучення неповнолітніх до відбудовчих процесів часто відбувалось без урахування найнеобхідніших потреб людини. М.С. Венгер зауважує: «Дуже тяжко, тяжко. Але люди брали, забирали хлопчиків таких, котрі вже могли бігати добре, забирали в ФЗО. Сорок восьмий рік. Лапали прямо ночю. Лапали дітей і на Донбас. Відновлювати важку промисловість. Отаке дитинство було» [6].

Використання дитячої праці досить чітко регламентувалося у післявоєнному трудовому праві. Така суперечлива ситуація дозволяє стверджувати, що у повоєнні роки політика радянського керівництва була спрямована на зростання кількісних показників залучення до відбудови промислового потенціалу УРСР робочої сили. Зазначене явище зумовлювалося великими втратами населення під час війни та необхідністю виконання державних планів.

Ще більш активно залучали дітей до роботи в колгоспах. Та зазначимо, що дитяча праця в роки повоєнного лихоліття не лише була одним із вирішальних чинників відновлення держави, а й відіграла визначальну роль у виживанні самої дитини та її сім'ї. Вона ставала чи не єдиною можливістю забезпечити хоч невеликою кількістю продуктів харчування. Неповнолітнім доводилось працювати задля того, щоб прогодувати сім'ю. Такі випадки для того періоду стали нормою, адже багато дітей залишились без будь-якої опіки. «Я вижив, бо я вівці нас в сорок семім році. А тут... Мільониха жила, вона варила їсти для тра-

ктористів, для пастухів колгоспних. Тай так, піду з котелочком. Такий воєнний котелок. Тай мені черпне там того. Ше й рідкого наляє. І кусочок хліба. Я несу додому. Треба ж... Там сестра є і братик маленький» – згадує житель села Міцівці [4].

В особливо складних умовах діти опинялись в період голоду 1946-1947 рр. Уже на лютий 1947 р. третю частину хворих на дистрофію складали саме неповнолітні. Часто респонденти згадували, що в пошуках харчів діти йшли на колгоспні поля задля того, щоб зібрати те, що залишилось там після збору урожаю. «Діти працювали дуже багато, дуже багато працювали. Я пам'ятаю, що ми мусли йти збирати колоски в колгоспне поле. Я не знаю, яка це була така постановка, життєві умови ці, що ці колоски пропадали під дощем, вони проростали, гнили. А ми брали такі торбинки, не було сумок, ну полотняні, з полотна зроблені, і книжки в них носили і в поле ходили збирати колоски. Збирати, а не красти, щоб можна було принести додому, щоб мама їх висіяла і щось спекла для нас. Пекли тоді люди жолуді, але ми не могли їх їсти. За нами ганялися на конях, гонили нас. І я пам'ятаю, що ми з братом тікали, тоді називали їх «об'їзчики» і ми, недалеко був ліс, втікли, сіли під корчми, а через нас перескочила налякана косуля, то-же дуже налякалися, малі ж були, що ж то. Вдома нам спокою не було, сільським дітям, не було спокою» [8].

Потреба у забезпеченні сім'ї елементарними продуктами харчування часто ставала причиною того, що діти не відвідували школу, адже були змушені йти на роботу до колгоспів: «Так вчився я то непогано. А толку з того. Цей Ацқан (голова когоспу – А.Н.) до мене... В сорок шестом хата згоріла, мама вмерла. В сорок сему році він каже: «Паси вівці в колгоспі, я тобі викину верх». Там лишили тії стіни, як то хати були такі, що кури через вікно дивилися. В землю позалазили. Я пропас літо і нічо мені ніхто навіть патицка не привіз» [4].

Для того, щоб долучити до навчального процесу цих дітей, діяли вечірні школи. Проте якість знань, яку здобували тут учні була сумнівною. Воно й не дивно, адже діти були виснажені важкою роботою у колгоспі, неповноцінним харчуванням. Такі умови не сприяли успішному навчанню дитини як в фізичному, так і в психологічному плані. «Мене, примірно, лишили два роки в другім. Я там знаю, чи я вчився. Ну, біда була така, що неможливо було це» – згадує оповідач Б.В. Гуславський [7].

Життя дитини повоєнного періоду значною мірою обумовлювалось впливами зовнішнього світу – радянської тоталітарної системи. Головним чином, дитяча повсякденність зумовлювалась офіційною політикою, що сприяла активному залученню дітей до соціальних практик, зокрема в трудовій сфері. Історично поняття дитинства пов'язується, насамперед, з певним соціальним статусом, з колом прав та обов'язків, притаманних цьому періоду життя, з набором доступних для нього форм діяльності. Аналіз жит-

тєвого досвіду дітей війни показав, що повоенні реалії змусили їх «швидко подорослішати», перебравши на себе нехарактерні для дитячого віку соціальні обов'язки.

Список використаних джерел:

1. Водолага О.В. Діти радянської України в умовах голоду 1946-1947 років [Електронний ресурс] / О. Водолага. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jm/Soc_Gum/Gileya/2012_58/Gileya58/124_doc.pdf.
2. Вронська Т.В. В умовах війни: життя та побут населення міст України (1943-1945 рр.) / Т.В. Вронська. – К. : Ін-т історії України НАН України, 1995. – С. 33.
3. Збірник законодавства про охорону материнства і дитинства / за ред. К.І. Згурської. – К. : Радянська школа, 1959. – 448 с.
4. Інтерв'ю з Бугерою Олександром Дмитровичем, 1932 р. н., с. Міцівці, Дунаєвський р-н, Хмельницька обл. Запис 24.08.2015, с. Міцівці Дунаєвський р-н, Хмельницька обл. Особистий архів Надвідної А.В.
5. Інтерв'ю з Венгер Галиною Володимирівною, 1940 р. н., с. Міцівці, Дунаєвський р-н, Хмельницька обл. Запис 14.08.2015, с. Міцівці Дунаєвський р-н, Хмельницька обл. Особистий архів Надвідної А.В.
6. Інтерв'ю з Венгером Михайлом Савовичем, 1936 р. н., с. Міцівці, Дунаєвський р-н, Хмельницька обл. Запис 14.08.2015, с. Міцівці Дунаєвський р-н, Хмельницька обл. Особистий архів Надвідної А.В.
7. Інтерв'ю з Гуславським Болеславом Владиславовичем, 1937 р. н., с. Міцівці, Дунаєвський р-н, Хмельницька обл. Запис 19.07. 2015, с. Міцівці Дунаєвський р-н, Хмельницька обл. // Особистий архів Надвідної А.В.
8. Інтерв'ю з Ковальчук Галиною Якимівною, 1938 р. н., с. Міцівці, Дунаєвський р-н, Хмельницька обл. Запис 28.08.2015, с. Міцівці Дунаєвський р-н, Хмельницька обл. // Особистий архів Надвідної А.В.
9. Інтерв'ю з Нідзельською Євгенією Францівною, 1940 р. н., с. Міцівці, Дунаєвський р-н, Хмельницька обл. Запис 13.08.2015, с. Міцівці Дунаєвський р-н, Хмельницька обл. // Особистий архів Надвідної А.В.
10. Лобода М. Підготовка кваліфікованих робочих кадрів для підприємств важкої промисловості України (1943-1950 рр.). – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13066/34-Loboda.pdf?sequence=1>.
11. Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба : колективна монографія / відп. ред. В.М. Даниленко ; ред.-упоряд. Н.О. Лаас. – К. : Інститут історії України НАН України, 2015. – 698 с.

The article highlights the influence of the official labor policy of the USSR on the everyday life of children in the post-war period. Particular attention is paid to ethno-historical sources – memories of children of war.

Key words: post-war everyday life, post-childhood, labor policy, children of war, factory education, oral history, memories of children of war.

Отримано: 18.04.2017

УДК 94(477):27-9(092)(477.43)

Ю. В. Назарчук, магістрант історичного факультету

ОРГАНІЗАЦІЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ МІНІСТЕРСТВА ІСПОВІДАнь УНР ЗА І. ОГІЄНКА (вересень 1919 – листопад 1920 рр.)

У статті розглядається діяльність І. Огієнка на посаді Міністра ісповідань, основні результати його роботи у боротьбі за створення структури УАПЦ. Проаналізовано політику, котра була спрямована на захист духовних потреб українського народу.

Ключові слова: УАПЦ, Міністерство ісповідань, І. Огієнко, Український Червоний Хрест, єпископат, українізація церкви.

Важливе місце в історії України початку ХХ ст. займали події, котрі пов'язані із національним відродженням української нації. Проблема державної релігії завжди була актуальною на будь-якому етапі державотворення. Процес здобуття УАПЦ незалежності від Московського патріархату досить складний і довготривалий. Великий внесок для створення нової структури УАПЦ зробив саме І. Огієнко, котрий доклав всі свої зусилля на розбудову Української держави, за допомогою Української церкви.

Специфічною тенденцією розвитку сучасної національної історіографії є повернення із забуття імен, сплюндрованих радянською ідеологічною системою, і які найбільше долучилися до процесів формування української державності, науки, культури і духовності. Це постаті, інтелектуальну спадщину та практичний вклад яких у розвій української нації переоцінити неможливо. До них належить багатогранний і, мабуть, досі комплексно не досліджений життєвий та творчий шлях Івана Огієнка. Серед найбільш ґрунтовних досліджень, варто від-

значити роботи І. Тюрменко, котрій належить першість у вивченні найменш розробленого істориками напряму – державницького [8]. Її монографія «Державницька діяльність І. Огієнка» є значним доробком у вивченні діяльності І. Огієнка. Важливе місце серед публікацій І. Тюрменко займає її робота, в якій висвітлено основні моменти діяльності І. Огієнка на посаді Головноуповноваженого уряду УНР [9]. До фундаментальних досліджень, присвячених цілісному висвітленню життєвого шляху та відведенню І. Огієнку належного місця в українській політичній історії, духовності та культурі, належать численні статті та ґрунтовні праці відомого мовознавця М. Тимошика. Його монографія «Лишусь навіки з чужиною» є першим в Україні правдивим виданням про видатного діяча українського відродження [1]. Слід відмітити фундаментальне дослідження В. Ляхоцького «Просвітителі: Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка» [2]. У цій праці були вперше введені в обіг матеріали з фондів найбільших книгозбірень. Неабияке зацікавлення викликають праці професора О.М. Завальнюка [9]. На основі архівних матеріалів, ним було здійснено комплексне дослідження основних напрямків державно-церковної політики І. Огієнка.

Мета статті – висвітлити багатогранну діяльність Міністерства ісповідань УНР, очолюваного І. Огієнком, спрямовану на реформування Української церкви.

Початок осені 1919 року приніс Огієнкові нові клопоти і нові обов'язки. Рішенням Голови Директорії Симона Петлюри з 15 вересня його призначено міністром культів. На цій відповідальній посаді він перебував до 30 вересня 1922 року [1, с.72].

Іван Огієнко чітко усвідомлював стратегічну помилку Центральної Ради, котра прагнула збудувати Українську державу без допомоги Української церкви. Новий міністр уявляв важливість залучення церкви на бік держави, допомоги самої держави щодо повернення церкви втраченої автокефалії, що сталося незадовго після приєднання країни до Росії. В цій ситуації він використав досвід, набутий у Києві, коли Огієнко співпрацював із Центральною Радою під час проведення Всеукраїнського церковного собору.

Працюючи на посаді міністра ісповідань, І. Огієнко обрав головними напрямками своєї діяльності: забезпечення православних єпархій україномовною церковною літературою, оперативне інформування про плани, розпорядження і політику Міністерства, спрямовані на їх пропаганду [2, с.81-82].

Для вирішення питань Огієнком була створена Рада міністра ісповідань, до якої увійшли вищі духовні особи, видатні церковні та громадські діячі. Найвідомішими представниками Ради були протоієрей В. Липківський, Є. Сіцінський, священник М. Крамаренко, колишній прем'єр – міністр В. Чехівський, декан богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету професор В. Біднов, і представник Кирило-Мефодіївського братства М. Мороз. І. Огієнко намагався особисто підбирати кожного кандидата, критеріями оцінювання яких мали бути, перш за все, віданість справи, професіоналізм та патріотичність [9, с.360].

Одним із своїх пріоритетних завдань І. Огієнко вважав подбати про подальшу долю духовних шкіл. Ним було внесено до Ради Народних Міністрів УНР законопроект про перетворення шкіл духовного відомства в загальноосвітні і про передачу їх в Міністерство освіти, під назвою «Брацькі школи». За цим законопроектом, всі духовні школи хлоп'ячі й дівчачі та перші 4 класи Духовних Семінарій перетворювались в загальноосвітні школи. При них утворювались, для опікування цими школами Кураторські Ради в складі 9 осіб: 3 представників від Українських православних братств, 2 особи від духовенства, обраних на з'їзді духовенства, одна особа від батьківської Ради, один директор, представник від педагогічної Ради та одна особа, котра представляла Господарчий комітет школи. Також за цим законопроектом, дівочі духовні школи пристосовувались до програми загальноосвітніх шкіл Міністерства освіти. Тип таких шкіл встановлювався Кураторською Радою із затвердженням Міністерством Освіти в порозумінні з Міністерством Ісповідань. Перші 4 класи Духовних Семінарій перетворювались з загальноосвітніх шкіл Міністерства освіти.

Міністр мав зустріч із біскупом П. Маньковським щодо заходів із часткової українізації римо-католицької церкви в Україні. Домовилися про таке:

«Де людність українська, там проповідь і додаткові молитви, що тепер мовою польською, мусять бути мовою українською.

До римо-католицької Духовної семінарії приймати тільки громадян УНР.

Предмети, що в Духовній семінарії викладаються тепер польською мовою, викладати надалі мовою українською.

Запровадити до Духовної семінарії обов'язковий курс української мови, а для учнів польської національності ще й курс польської мови.

Для всіх слухачів запровадити курс українознавства» [4, с.130-131].

Надалі І. Огієнко проводив досить толерантну політику щодо польського римо-католицького духовенства, яке опинилося в межах УНР, але зобов'язує це духовенство знати українську мову, запроваджує в римо-католицьких семінаріях обов'язковий курс українознавства. У зверненні до українського народу І. Огієнко говорить: «Я буду служити народам усякої віри, але уряд не потерпить, аби воля віри ким-небудь оберталася у засіб денационалізації українського народу» [5, с.1]. Він допускає багатоконфесійність нації, вважає, що український народ по вірі може бути ким хоче, але він завжди повинен залишатися українським народом. Закликає з повагою ставитися до людей іншої віри, не допускати розбрату, ворожнечі. Водночас І. Огієнко наголошує на тому, що «Україна – не тюрма росіядів, а колицка культур: погляньте, які сильні пагони російської, єврейської літератур і мистецтв зросли тут» [6, с.8].

1 жовтня 1919 р. при Міністерстві віросповідань утворили комісію для перекладу Святого Письма і богослужбових книг українською мовою. На жаль, через складну воєнну і політичну обстановку проект не був розглянутий, бо незабаром, у середині листопада, уряд Петлюри змушений був покидати свою останню столицю – Кам'янець-Подільський, залишивши на певний час в у цьому місті своїм Головноуповноваженим міністра Івана Огієнка.

До складу даної комісії увійшли урядовець міністерства закордонних справ Лисинецький, начальник інформаційного відділу міністерства ісповідань священник О. Маричев, відомий поет В. Самійленко, ректор Подільської духовної семінарії М. Крамаренко і викладачі Кам'янець-Подільського університету – приват-доцент, протоієрей Є. Сіцінський, декан богословського факультету В. Біднов. Пізніше склад комісії змінився. До неї також були залучені приват-доценти університету: викладачі історії і літератури Л. Білецький та М. Драй-Хмара, патрології – П. Табінський, загальної церковної історії – Д. Окснюк, Св. Письма – І. Либарський, літургії – А. Неселовський, єврейської мови – О. Прахов. Головою комісії були призначено професора Є. Тимченка, а після його виїзду до Києва у травні 1920 р. справи перебрав професор В. Біднов [1, с.230].

29 травня 1920 р. відбувається зустріч І. Огієнка з Київським єпископатом. На нараду прибули три єпископи, і дві години йшли розмови про церковні справи. Єпископи погоджувалися на «українізацію» Церкви, і згоджувалися висвятити на Єпископів українських кандидатів, але рішуче відкидали кандидатуру «Священника – революціонера» Василя Липківського. На жаль, подальша співпраця у цьому напрямку перервалася, бо більшовики підійшли до Києва, і обстрілювали його: «Перервемо нараду, Пане Міністре... до кращих часів, – заявили всі Єпископи... Коли б не ця «перерва», Українська Церква була б постанала!...» [4, с.84].

І. Огієнко доклав багато зусиль для створення нової структури УАПЦ. Найвищим органом церковного управління, на його думку, мав бути Всеукраїнський церковний собор, який би збирався один раз на рік. За проектом, вища церковна влада у справах церковно-богословських, догматичних, теологічних відводилась Священному церковному синоду. Міністерство ісповідань виконувало функції вищого органу у справах адміністративних. Відповідним чином будувалось управління церквою і на місцях [7, с.180].

Враховуючи потреби Української православної церкви, Міністерство ісповідань головну увагу зосереджувало на створенні національного єпископату. Ще за часів Російської імперії проводилася політика обсадження українських парафій російськими священниками. Українські ж, навпаки, відряджа-

лись на службу далеко за межі України. Таке обмосковлення вищої ієрархічної структури УПЦ вплинуло на хід церковного руху за роки Української революції. Єпископат не підтримав українських церковний рух за відродження автокефалії Української православної церкви. Створення національно свідомого вищого духовенства за своєю значущістю І. Огієнко вважав загальнодержавною справою, оскільки саме відсутність українських ієрархів гальмувала відродження й самої церкви.

Для забезпечення виконання розпоряджень уряду УНР у справах релігійного життя І. Огієнко розробив законопроект «Про інспекторів Міністерства ісповідань при духовних консисторіях», який мав запровадити суворий контроль над діяльністю єпархіальних органів. 22 вересня 1919 р. було оголошено указ Подільської Духовної Консисторії до духовенства про переведення діловодства на українську мову. Але через несприятливі обставини закон Директорії «Про вищий уряд УАПЦ» не впроваджувався в життя. Лише з приходом до влади І. Огієнка вживаються заходи для інституалізації УАПЦ та утворенні її ієрархії на чолі із церковним Синодом. Саме за наполяганням І. Огієнка 7 жовтня 1919 р. Директорія сповістила про заснування Українського Священного Синоду, як найвищого органу управління УПЦ. Орган розпочав свою роботу із 14 жовтня.

Отже, перебуваючи на посаді Міністра віросповідань, І. Огієнко проводив політику на захист духовних інтересів українського народу. Саме завдяки його зусиллям була створена Рада міністра ісповідань, котра вирішувала найважливіші церковні питання держави. За час перебування І. Огієнка на посаді Міністра ісповідань розпочалося створення національного єпископату. За ініціативи І. Огієнка проводилась політика щодо опікування духовними школами. При Міністерстві ісповідань була утворена комісія для перекладу Святого Письма. Прагнучи домогтися українізації церкви, І. Огієнком був зроблений надзвичайно важливий крок у цьому напрямку, а саме – він домігся щоб богослужіння велося виключно українською мовою.

УДК 94:338.222:351

А. В. Святій, студент 2 курсу історичного факультету

ВПЛИВ ПАПСЬКОЇ ТЕОКРАТІЇ НА СВІТСЬКЕ ЖИТТЯ В ЄВРОПІ

У статті проаналізовано формування папської теократії та її вплив на події в середньовічній Європі, а саме зв'язок папства з світською владою та їх суперництво за інвеституру.

Ключові слова: середньовіччя, папа римський, інвеститура, світська влада, духовне життя.

Протягом історії людства церковна діяльність виступала у двох видах: внутрішньому, який передбачав дії, що спрямовувалися перш за все на внутрішній світ людини; та зовнішньому, що пов'язував Церкву із світським середовищем, проявлявся у взаєминах із державною владою. Саме ця зовнішня сфера становила найбільший інтерес, адже такі дві могутні сили (Церква та держава) значною мірою визначали, визначають і, як можна припустити, визначатимуть «обличчя» світової цивілізації. У зв'язку з цим варто зазначити, що висвітлення релігійної проблематики сьогодні є предметом зацікавлення щораз більшого кола науковців.

Тему впливу папської теократії на світське життя в Європі висвітлено в працях Лозинського С.Г. [6], Бертрана Рассела [7], Сказкина С.Д. [2, 3], Скальфі [8], Трубецького Є. [9], Хусто Л. [10].

Особливо важливим для історії європейської цивілізації в епоху Середньовіччя було становлення папської теократії в усіх католицьких європейських державах. Відносини між папами і світською владою, їх протистояння в боротьбі за верховенство на багато століть визначила хід історії для європейців. Для середньовічної цивілізації заходу й для церкви зокрема, одним з найважливіших було питання про відношення до світської влади. В 413 році Аврелій Августин у своєму творі «Про град Божий» порушив питання про відносини церкви і влади. Він сформулював свого роду політичну теорію, за якою надалі жило й розвивалося усе середньовіччя. Він стверджував, що історія людства це боротьба праведників, що населяє град божий, і грішників які населяють град

Список використаних джерел:

1. Тимошик М. Лишуть навіки з чужиною / М. Тимошик. – Український православний собор св. Покрови, 2000. – 545 с.
2. Ляхоцький В. Просвітитель: Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / В. Ляхоцький. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2000. – 528 с.
3. Огієнко Іван (митрополит Іларіон). Рятуння України / Іван Огієнко (митрополит Іларіон); упоряд., авт. передм. і комент. М.С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 2005. – 464 с.
4. Огієнко І. До українського народу. (Звернення) / І. Огієнко // Вісник Міністерства ісповідань УНР. – 1920. 22 черв. – № 2.
5. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки / І. Огієнко. – Львів, 2001. – 56 с.
6. Истрин В.А. 1100 лет славянской азбуки / В.А. Истрин. – М.: Из-во АН СССР, 1963. – 192 с.
7. Тюрменко І. Державницька діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / І. Тюрменко. – К., 1998. – 280 с.
8. Тюрменко І.І. Огієнко – головноуповноважений уряду УНР // Наукові записки Ін-ту політичних і етнонаціональних досліджень / І.І. Тюрменко. – К., 1999. – Вип. 7. – С. 256-268.
9. Завальнюк О.М. Міністерство ісповідань УНР за Івана Огієнка: формування та реалізація основних напрямків державно-церковної політики (вересень 1919 – листопад 1920 рр.) / О.М. Завальнюк // Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України: науковий вісник з проблем регіональної історії та пам'яткознавства. – Хмельницький: ІРД, 2014. – С. 358-368.

The article deals with the activities of I. Ohienko as Minister of Ispovidan, the main results of his work in the fight for a new structure UAOC. Analyzed policy, which was aimed at protecting the religious interests of the Ukrainian people.

Key words: UAOC, Minister isповідан, Ukrainian Red Cross, I. Ohienko, bishops, ukrainization church.

Отримано: 18.04.2017

земний. Аврелій Августин говорив, що церква ближче до граду божого, що влада світська – це град земний. Тому світське правління повинне бути підлеглим церкви, яка стоїть вище держави. [9]. Тому протягом усього середньовіччя взаємини церкви й держави в західноєвропейському регіоні носили дуже складний характер.

Впродовж тисячі років після падіння Риму (500-1500 рр.) християнська Церква була єдиним духовним та релігійним монополістом в межах Європейського континенту. Поступово здобуваючи свій авторитет, Церква, вже як суспільна та політична організація, ідеологічно змінила пріоритети в усіх сферах суспільної діяльності, впроваджуючи власну концепцію морально-етичних норм.

Характерна ознака західноєвропейської середньовічної цивілізації полягає в тому, що релігія є домінуючим чинником розвитку суспільства.

Черговий розбрат між папою і імператором називала і цьому чимало допоміг трактат кардинала Гумберта «Проти симфоністів», де йшла мова про вибори єпископа й інвеституру. Відповідно до трактату, вибори проходять у три етапи: 1. Духівництво висуває кандидатури, а народ бере участь у виборах. 2. Митрополит затверджує результати й відбувається рукоположення. 3. Політична влада підтверджує вибори [2].

Трактат позбавляє світську владу інвеститури, але в ті часи усе ще відбувалося саме навпаки й викликало справедливе обурення духівництва. В 1058 р. Лютеранський собор прийняв декрет про порядок обрання папи й першим папою,

який був обраний відповідно до нього став Микола II (1059-1061).

Статут обрання передбачає участь у виборах тільки кардинальської колегії. Таким чином духовенство прагнуло позбутись впливу світської влади [8]. Це все далеко не радувало імператора й один раз навіть виникла ситуація паралельних виборів. Духівництво обрало папу Олександра II (1061-1073), а імператор призначив антипапу Гонорія II. Лише смерть Гонорія зупинила вуличні криваві побоїща, як через це виникли.

Після смерті Олександра II папою вибрали ченця Гільдебранда. Петро Даміані навіть назвав його «святим сатаною» дивуючись його фанатизму.

Новий папа взяв собі ім'я Григорій VII на честь Григорія I Великого. Середньовічний чернець здійснив на папському престолі програму ствердження універсальної влади пап на Заході [3].

Григорій VII та його наступники в ході боротьби за інвеституру виробили концепцію папського універсалізму, або папської теократії, яка протистоїть ідеї універсальної світської імперії. Найбільш повно основні її положення викладені в так званому «Dictatus papa» (Диктат папи, 1075 р.), документі, що приписується Григорію VII. У ньому стверджується, що папство володіє по праву як вищою духовною, так і вищою світською владою. Dictatus papae містила 27 пунктів, серед яких наступні: 1. Тільки римський папа вправі називатися всесвітнім. 2. З особами відлученими папою не можна перебувати навіть в одному будинку. 3. Тільки папа може носити імператорські регалії. 4. Всі князі повинні цілувати ногу тільки в папи. 5. Папа вправі позбавляти влади імператорів. 6. Ніхто не може судити папу. 7. Римська церква ніколи не помилялася, вона буде вічно непогрішною. Як видно ідеалом Григорія VII був сильний і самостійний папа, незалежний від світських владик [8].

Не безпідставно Григорія VII вважають родоначальником тієї фінансової політики, яка характеризує папство більш пізнього періоду. На відміну від багатьох своїх попередників він не збирав кошти заради наживи, а бачив в них могутній засіб здійснювати цілі, до яких так впевнено йшов: він витрачав великі суми на утримання великого найманого війська і говорив, що папська держава має позбутись тих «диявольських тиранів», якими кишить Італія [6].

Григорій VII зробив більше за будь-кого зі своїх попередників в утвердженні безшлюбності для духівництва. Він підбурював мирянство на бунти проти одружених священників та їхніх дружин, закликав мирян не ходити на меси, що їх правлять непокірні йому священники, оголосив декретом, що причастя з рук одруженого священника недійсне і що такі священники не мають права заходити до церкви. Все це викликало опір духівництва й підтримку мирянства; навіть у Римі, де папи звичайно мусили боїтись за своє життя, Григорій VII був улюбленцем народу [7].

За часів Григорія розгорілась велика суперечка через так звані «інвеститури». Коли висвячували єпископа, йому вручали перстень і патерицю як символи його сану. Вручав їх імператор або король (залежно від того, в якій це було країні) як єпископів феодальний владар. Григорій наполягав на тому, щоб ці символи вручав папа. Суперечка була частиною процесу відособлення церковників від феодальної ієрархії. Вона тривала довго, і кінець кінцем папство здобуло цілковиту перемогу [1].

Сварка, що привела до Каносси, почалася через Міланське архієпископство. 1075 р. імператор супроти волі єпископів-виборців призначив туди нового архієпископа; папа сприйняв це як порушення своїх прерогатив і погрозив імператорові відлученням від церкви та скиненням із трону. Імператор на відповідь скликав у Вормсі єпископський собор, де єпископи відмовились від своєї підлеглості папі. Вони написали йому листа, звинувативши його в розпусті й кривоприсяжництві, а також (і це найгірше) у кривдженні єпископів. Імператор також написав йому листа, в якому називав себе негідним жодному земному судові. Імператор зі своїми єпископами оголосив Григорія скинутим; Григорій відлучив від церкви імператора та його єпископів і оголосив скинутими їх [10].

Наступного року (1077) Генріх вирішив просити у папи розгрішення. Серед зими, з дружиною, малесеньким сином і

він перейшов Альпи Монсеніським перевалом і з'явився як покутник до замку Каносси, де перебував папа. Три дні Григорій змушував його чекати, але Генріх все ж висловив своє каяття й заприсягся надалі слухатись папних настанов у поведінці з його німецькими супротивниками, він дістав прощення й знову був прилучений до лона Церкви. Однак перемога папи була ілюзорна. Він спіткнувся на правила власної теології, одне з яких передбачало прощення гріхів для тих, хто кається. Григорій повірив, що імператорське каяття щире і втратив змогу підтримувати Генріхових ворогів у Німеччині [7].

Наступним канонічним папою став Урбан II (1088-1099). З його ім'ям зв'язане оголошення I Хрестового походу на Клермонському соборі в 1095 р. За національністю француз – Урбан перший, хто зробив ставку на союз із французькою монархією, тим більше, що король Пилип I сам відмовився від інвеститури. Папа Пасхалій II (1099-1118) в 1102 р. на Лютеранському соборі відновив заборону на світську інвеституру, а торжествуючого Генріха він відлучив від Церкви [3]. Його поразку він прискорив настроївши проти нього синів.

Останній акт боротьби за інвеституру виник за правління Генріха V. В 1111 р. папа був схоплений і після двомісячного затримання поступився королю правом інвеститури, за що його проклинали свої єпископи.

Не залишався в боргу і імператор. Успіхом Генріха була підтримка, політична і воєнна, що була йому надана Чехією (князь якої за допомогу у римському поході отримав від імператора титул короля), Угорщиною і Польщею (з 1025 р. королівством, абсолютно незалежним від Німеччини) [5].

У 1106 р. Генріх IV помер у Кельні, у розпал війни проти повсталого сина, який діяв як агент папи. Королем став Генріх V, що також виступив проти папи. Лише через 16 років намітилися основи для компромісного миру, який був укладений у 1122 р. у Вормі (так званий Вормський конкордат).

Папа Каллікст II та імператор Генріх V погодилися з тим, що духовна інвеститура, тобто затвердження в сані єпископа (архієпископа), проводиться папою (символічним обрядом вручення посоха та переня), після цього імператор жалує світську інвеституру, що перетворювало князя церкви на васала імператора [6].

Світська інвеститура проводилася врученням скіпетра – емблеми світської влади. Таким чином останнє слово було за імператором, який міг відмовити негодному кандидату. Цей подвійний порядок інвеститури діяв в Німеччині, щодо Італії – там імператор не міг втручатися у вибори духовних осіб. Конкордат 1122 р. залишався в силі до нового часу. Порушення конкордату були все ж нерідкі, що давало привід для нових конфліктів. Конкордатом завершився перший етап боротьби за інвеституру. Перемагли не папи і не імператори.

Справжніми переможцями стали міста північної Італії, які використали цю боротьбу задля укріплення своєї міцї і завоювання фактичної незалежності. Боротьба забрала сили Німеччини і сприяла росту могутності німецьких князів. Боротьба забрала сили папства, яке ставило перед собою утопічну ідею створення світової держави [5].

В кінці кінців, боротьба за інвеституру вплинула на укріплення незалежності Угорщини, Чехії, Польщі. Особливо важливі наслідки боротьба мала для Чехії, яка входила (з кінця X ст.) в склад Священної Римської імперії; чеські князі в обмін на підтримку імператора завоювали незалежне становище і звели до простої формальності свої стосунки з імперією.

Вся історія цих взаємин це історія протиборства й конфліктів. Вище духівництво постійно втручалось в життя феодалів. Що б затвердити своє чільне місце церква виступала як противага державі. Вона змушувала її йти на компроміси. Завдяки церкві в суспільстві створювалася обстановка діалогу політичного життя. Вона сприяла формуванню особливого європейського типу державної влади.

У релігійному житті Європи XI століття ознаменоване перемогою папства над світською владою. Рим стає володарем світу. Прагнення до світської влади й участь у політичній боротьбі не було справою окремих пап, воно впливало із всієї папської системи. Папа Пій IX оголосив обов'язковим для віруючого католика визнання за римським єпископом світської влади. По помаху папи цілі народи, взявши меч і хрест, ідуть боротися проти кожного, кого папа назве своїм ворогом [1].

Зеніту своєї могутності папство досягло в XIII в. при Інокентію III (1198-1216). Переконавання в тому, що «як місяць запозичує своє світло від сонця, так королівська влада отримує блиск від папства», він запроваджував у життя, використовуючи відлучення від церкви, інтердикт і скинення монархів. При ньому три государя, німецький, французький і англійський, були відлучені від церкви, а на їх країни було накладено інтердикт. Це сильно ускладнило обстановку всередині цих держав, оскільки церква, що регулювала навіть найінтимніші сфери життя кожного християнина, припинила там відправлення обрядів. Неможливо було хрестити новонароджених, вступати в шлюб, ховати померлих.

При Інокентію IV (1243-1254) був відлучений від церкви німецький імператор Фрідріх II. Перший Ліонський собор 1245 р. остаточно встановив порядок обрання пап колегією кардиналів, які перебували в цей момент в повній ізоляції від зовнішнього світу, «під ключем» (conclave), звідси її найменування «конклав» [4].

В XIII ст. папа не тільки роздає королівські корони, вирішує суперечки князів, але одним своїм словом починає або зупиняє війни, призначає або скидає королів і імператорів, позбавляє їх підданих від присяги й т. д.

У своїй боротьбі за владу папи не вгамовувалися, але користувалися будь-яким випадком, щоб нагадати про свою «першість» і «непогіршеність». Так, папа Боніфацій VIII в 1302 р. пише у своїй буллі: «Ми повідомляємо також, що св. апостольський престол і римський первосвященник мають верховенство над усім світом і що цей римський первосвященник є спадкоємець ап. Петра, князь апостолів, намісник Христа на землі, глава всієї Церкви й батько й учитель всіх християн» [5].

В період церковного панування відбулась рецепція римського права у формі Юстиніанового «Corpus iuris civilis», що означувало дванадцять та тринадцять століття добою законів та права. Відродження канонічного права, що включало в себе і питання тепер вже світського права (сімейне, спадкове), сприяло приведенню до відповідного стану і інших норм як церковного, так і світського порядку. Церква взяла на себе роль механізму, який мав упорядковувати законодавство для християнського світу, пристосовуючи його до нових потреб часу і не відходячи далеко від давніх звичаїв та практики. Папські декреталії (листи-послання) в добу церковної могутності перетворилися на звичайний спосіб видання для християнського світу нових законів. І, як наслідок, і сьогодні ми мо-

жемо прослідкувати вплив християнського гуманізму та моралі на право переважної більшості країн.

Список використаних джерел:

1. Бедуэлл Г. История Церкви [Електронний ресурс] / Г. Бедуэлл. – М.: Христианская Россия, 1996. – 304 с. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/History_Church/beduel/index.php.
2. Грацианский Н.П. Хрестоматия по истории средних веков : в 3-х т. / Н.П. Грацианский, С.Д. Сказкин. – М. : Учпедгиз, 1949. – Т. I. – 404 с.
3. Грацианский Н.П. Хрестоматия по истории средних веков : в 3-х т. / Н.П. Грацианский, С.Д. Сказкин. – М. : Учпедгиз, 1950. – Т. I. – 350 с.
4. История средних веков : учебник : в 2 т. [Електронний ресурс] / под ред. С.П. Карпова. – 4-е издание. – М. : Изд-во Моск. ун-та; Изд-во «Высшая школа», 2003. – Т. 1. – 640 с. – Режим доступу: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000209/index.shtml>.
5. История средних веков : учебник : в 2 т. / под ред. С.Д. Сказкина [и др.]. – 2-е изд., перераб. – М. : Высшая школа, 1977. – Т. I. – 471 с.
6. Лозинский С.Г. История папства [Електронний ресурс] / С.Г. Лозинский. – М. : Политиздат, 1986 – 382 с. – Режим доступу: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000072/index.shtml>.
7. Бертран Р. История западной философии / Р. Бертран. – К., 1995. – 759 с.
8. Скальфи Р. Краткая история католической церкви [Електронний ресурс] / Р. Скальфи. – М., 2000. – 132 с. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/History_Church/Skalf_hist_kathol/skalf_5.php.
9. Трубецкой Е.Н. Августин – апологет теократического идеала западного христианства [Електронний ресурс] / Е.Н. Трубецкой // Миросозерцание Блаженного Августина. – М., 1892. – Ч. 2. – Режим доступу: <http://www.vehi.net/etrubeckoi-avustin2.html>.
10. Хусто Л.Г. История христианства : в 2-х т. / Л.Г. Хусто. – СПб., 2002. – Т.1. – 400 с. – Режим доступу: <http://www.reformed.org.ua/2/2015/Gonzalez>.

This article analyzes the formation of the papal theocracy and its influence on events in medieval Europe, namely the relationship between the papacy and secular power and their rivalry for investment.

Key words: Middle Ages, Pope Roman, investment, secular power, spiritual life.

Отримано: 18.04.2017

УДК 94:355.1(477)«1700/1721»

В. М. Станчук, магістрант історичного факультету

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗМІНИ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА В УМОВАХ ПІВНІЧНОЇ ВІЙНИ (1700-1721 рр.)

У статті, на основі аналізу джерел та літератури, досліджуються організаційні зміни українського козацького війська в умовах Північної війни.

Ключові слова: Північна війна, Гетьманщина, українське козацтво, І. Мазепа, І. Скоропадський.

Історія українського війська, зокрема періоду Гетьманщини, знайшла відображення в значній кількості видань [1-14]. Проте, їх аналіз засвідчує необхідність більш глибокого дослідження організаційних змін українського козацького війська в умовах Північної війни.

Протистояння з Кримом і Туреччиною, котрі були основними противниками гетьманського війська наприкінці XVII ст., довгий час не вимагало будь-яких значних змін у тактиці й озброєнні козацтва, а панівне становище самого стану, його тісний зв'язок із владними інститутами й самою моделлю держави лишали недоторканими й організаційні форми війська. Втім, вступ України в Північну війну на боці Росії, а надто – початок модернізаційних реформ Петра I, котрі припали на перше десятиліття XVIII ст. змінили становище кардинальним чином [5, с.514].

Протягом царювання Петра I козацькі загони вирушають в походи до Лівонії та Інгерманландії 1701-1702 рр., беруть участь у придушенні царським урядом антимосковсь-

кого повстання Війська Донського на чолі з Кіндратом Булавіним у 1708 р., в 1708-1709 рр. протидіють у складі російської армії силам козацько-шведського альянсу гетьмана І. Мазепи та Карла XII. Під час чергового зіткнення в 1710-1713 рр. між Росією та Османською імперією, українські козаки відбивали напади татар і запорожців, прихильників П. Орлика, на Слобідську Україну [14, с.25].

Якнайефективніше уряд їх використовував, змінюючи їхнє керівництво і встановлюючи прямий контроль над командуванням полками гетьманського регіменту. Ці функції поклалися на російських генералів і спочатку стосувалися лише воєнного часу. Наприклад, уже на початку війни зі Швецією 1 грудня 1700 р. Петро I призначив командиром псковських військ, до складу яких входили найманські й козацькі полки, Бориса Шереметьєва [9, с.410-411]. Фактично, вперше наказний гетьман (Іван Обидовський), який перебував не в головній армії (яку зазвичай очолював сам цар), підпорядковувався російському воєначальникові. Відтепер царські дирек-

тиви з визначенням цілей і характеру адресувалися виключно російським генералам [5, с.515]. Трохи згодом козацькі полки почали передавати до складу не тільки російських, а й польсько-саксонських підрозділів, чого не було раніше [11, с.1050-1051]. В кращому випадку козакам доводилося брати участь у рейдах і дрібних сутичках, в яких випадало поживитися трофеями. У гіршому ж – виконувати другорядні завдання із забезпечення дій головних сил, а саме: утримувати пікети, караули й поштові станції, адже брак регулярного постачання міг призвести до їхнього повного виснаження. Російські кур'єри відбирали в козаків харчі, здобич і навіть верхових коней, внаслідок чого різко знижувалася боєздатність війська. Полковник Мирович доповідав Мазепі: «Поляки бесчестят наших людей, хлопами и свинопасами называют, плашмя саблями бьют, заспоривши за какою-нибудь связку сена или за поросенка. Никто из наших доброго слова от ляхов не услышит, кричат на нас: в наших есте руках, нога ваша не уйдет отсюда, всех вас тут вырубим!» [7, с.202].

З погляду Петра I, українські козацькі полки як військова сила принципово не відрізнялися від донських козаків, калмиків і московських полків «старого строю». Про це свідчить не тільки використання їх для вирішення допоміжних завдань (ведення рейдів, маневрової війни, розвідки, переслідування, охорони комунікацій тощо) [13, с.46], а й застосування разом, у межах одних з'єднань і загонів. Після перших перемог у Лівонії й нарощування боєздатності регулярної російської армії Петро I дедалі критичніше ставився до перспектив станового війська. Вимагаючи в серпні 1706 р. вислання в район Острога 4-тисячного загону козацької кінноти, цар вказував вибрати таких козаків, які б «могли быть довольное время на службе и не разбежались» [8, с.323-324].

Істотні особливості існували й у тактиці українського війська. Вироблені під час війн із Кримом і Туреччиною форми бойових порядків ґрунтувалися на використанні активної легкої кінноти, що спиралася на глибокі піхотні шиккування, захищені возами й артилерією. За всієї своєї рухомості, піхотний табір у польовій битві залишався здебільшого пасивним, підтримуючи вогнем атаки кінноти [3, с.30]. Козацька піхота поза табором діяла вкрай рідко й неактивно (у листі до А. Рєпніна від березня 1706 р. цар називав гетьманські війська «нестройными» [8, с.135]). Окреслюючи характер дій гетьманських полків у найближчій кампанії, Петро I писав до Мазепи в січні 1707 р.: «...понеже можете знать, что войско малороссийское нерегулярное и в поле против неприятеля стаять не может, того советываю вам довольное число лопаток и заступов велеть взять с собою, також и добрую полковую артиллерию, дабы возможно у Днепра (ежели неприятель будет) в удобных местах шанцами или окопами укрепиться...» [5, с.516].

Поступове впровадження практики командування українськими полками російським генералітетом непомітно створило передумови для виникнення нових військово-адміністративних органів, котрі здійснювали централізоване управління частинами гетьманського реґіменту. Починаючи з 1701 р., функції загального органу управління російськими військами виконував Приказ військових справ (з 1706 р. Близня канцелярія). В Україні його розпорядження поширювалися на місцеві органи російського управління – київського генерал-губернатора, воеводу та комендантів фортець, які, своєю чергою, дедали частіше втручалися у внутрішнє життя Гетьманату [2, с.50-51].

Для регулярнішого й ефективнішого керівництва козацьким військом цього було замало, оскільки в своїй діяльності ці органи управління не були пов'язані між собою, а сфера їхньої компетенції потребувала тонових підтверджень від царя. 1706 р. утворено так звану Українську дивізію – окреме формування, що у воєнний час мало характер з'єднання козацьких та охотницьких полків Лівобережної Гетьманщини й Слобідської України [6, с.250]. Командир Української дивізії призначався царським указом і під час походів перебирав на себе строю та польове управління всіма українськими полками, а також російськими частинами, котрі тоді перебували на Гетьманщині. Призначеному на цю посаду в травні 1708 р. майору Лейб-гвардії Преображенського полку В. Долгорукову приписувалося «быть совсем москвичи, с столники, с стряп-

чими, з дворяны и с царедворцы, и со все ми городовыми и всяких чиновратными людьми, и с конными драгунскими, и с пешими салдацкими, и з слободскими Черкасскими, и с кумпанейскими полками, и гетманскими многими региментами на Украйне командиром» [12, с.681]. Про обсяг повноважень командира дивізії ставився до відомо київський воевода Д. Голіцин, котрий здійснював загальне військово-політичне керівництво українськими збройними силами.

Зміцнюючи підпорядкованість козацької мілітарної організації російській воєнній машині, петровський уряд мав плани і щодо більш серйозного реформування служби в козацьких полках. Відзначимо, що як і у випадку із московськими формуваннями стрільців, рейтарів, гусарів, списників так іншими помісними утвореннями, нове реформування слобідської, втім як і «малоросійської», мілітарної організації, мало носити не поміркований, на кшталт реформи Я. Долгорукого, а радикальний характер. Як проникливо зазначив з цього приводу О. Субтельний, зайнятий модернізацією російської армії Петро I також обмірковував реорганізацію українських козаків у регулярні армійські підрозділи [14, с.26]. 10 серпня 1707 р. цар надіслав гетьманові розпорядження, «дабы вы по обладежательному слову к нам о кумпании, во всех Малороссийских полках конечно нынешне[й] осенью и зимою определенне учинили и неотложно к будущей кумпании оным готовы были, ибо из нынешних некумпанейских ничего добра, разве худа есть, понеже не имеючи определенного жалования, только на грабеш и тот час домой уйдут» [10, с.44].

22 серпня Мазепа в своїй відповіді обіцяв старанно виконати цей наказ, проте того ж дня написав канцлеру Г. Головкину листа в зовсім іншій тональності. Повідомивши про царський указ городових полковників, гетьман зазначає, що, докладаючи всіх зусиль до його виконання, старшини «не отрицаются, токмо трудность в том усматривают, что в указе его царского величества изображено, дабы тая компания чрез осень и зиму устроена конечно была и к будущей кампании выготована, а войско рейменту моего всю осень здесь на фортификации Печерской проживает», що зашкодить козацьким господарствам, ускладнюючи підготовку до наступного походу. «Надто и в том узнают не меншую трудность, – зазначає гетьман, – что всякому з них полковнику надобно полк свой увесь в поле выпроводити, товариство, кони и оружие пересмотрети и разсудително войско перебрать, хто будет угоден. а хто неугоден до компанейской службы... И разсуждают они, полковники, что лутче б было, когда би весною повеленное устроивалось [10, с.288-289].

В основу реформи, як можна зрозуміти з наведених вище цитат, мало бути покладено вже знайомий для Гетьманщини принцип поділу козацтва па виборних і підпомічників. Прикметно, що аналогічні перетворення в 1700 р. були проведені у військовому устрої Слобідської України [14, с.23]. Відбір реєстрових козаків мав на меті виділити з їх середовища найкраще підготовлених і озброєних, котрі могли б служити у гетьманському війську на постійній основі. Це давало змогу відокремити справді боєздатну частину козацького війська від незаможної й соціально нестабільної «голоті», яка в умовах майнової диференціації козацького стану вже не могла справно нести воєнну повинність. Хоч як парадоксально, але ці заходи мали багато спільного з тим, що планував Мазепа в 1688 р. [5, с.517].

Цілком імовірно, що гетьман навіть виступив із такою пропозицією па Жовківській раді наприкінці 1706 р. «Его Царское Пресветлое Величество ему Мазепе во всех полках Компанию указаль чинити, и тое належить до ведомости, ижь мы той Указъ сами видели и чули, въ которомъ выражено было соизволение, по его жь доношению, въ Жолкве, жебы по давному звичаю и постановлению учинити реестровыхъ козаковъ, которые бы въ войско ходили, и за тое зь войскового скарбу плату брали, а иншие которые бы не были въ реестре, домовство управляли» [4, с.257].

Наслідком задуманих нововведень мало стати переведення козацтва з категорії іррегулярних формувань у регулярні військові з'єднання. На зламі XVII-XVIII ст., відповідно, з'являється проект створення з п'яти слобідських полків окремого «кумпанського» полку, цілком регулярної частини у складі 5 тисяч козаків [14, с.26].

Втім, зважаючи на організаційні реформи початку 1707 р., котрі навели над Україною нове російське адміністративне управління, значно вище від гетьманського, такого роду зміни навряд чи могли влаштувати Мазепу, оскільки будь-які з них у козацькому стані після заснування Української дивізії й фактичного зосередження адміністративного та оперативного управління в руках київського генерал-губернатора, навіть якщо вони не мали принципового, модернізаторського характеру, віщували для гетьмана лише втрату контролю над військом і перетворення його в подальшому на складову частину російської армії. Загрозу традиційним формам військового устрою України на початку XVIII ст. її еліта (й не тільки) безспідставно розцінювала як початок зміни всієї моделі влади, суспільних відносин, структур суспільного побуту взагалі [5, с.517-518].

Вочевидь, Петро I не наважився втілити свої плани в дійсність, чи то побоюючись опору з боку козацтва, чи то зважаючи на швидко наближення шведської армії, котра могла б захопити гетьманське військо зненацька, під час комплектування виборних «кумпаний», послабивши таким чином оборону західного напрямку.

Військова підтримка, на яку спиралася мазепинська опозиція, засвідчувала Росії, що самого лише адміністративного контролю над гетьманськими збройними силами, до якого вона вдавалася перед цим, замало. Через це у низці обмежень української автономії, які відбулися після 1709 р. у військовій галузі, царський уряд прагнув перебрати на себе кадрову політику й питання матеріально-грошового постачання. Вже з березня 1709 р. російські урядовці стежили й брали безпосередню участь у доборі кандидатів на заміщення вакантних посад у реєстрових і охотницьких полках [5, с.518].

22 січня 1715 р. згідно з наказом про новий порядок заміщення старшинських урядів, зміщувались зі старшинських урядів усі ті особи, «которые были в какой измене», а під час призначення на вакантні уряди полковій і сотенній старшині дозволялося вибирати лише 2-3 претенденти на старшинство, з числа яких гетьман спільно з царським резидентом і мали проводити призначення, «суматривая кто з них к тому уряду годне бать может, и которые всегда были к нам, великому государю, во всякой верности» [4, с.260; 1, с.69]. Поряд із цим тривала реорганізація центрального управління козацькими полками. З 1716 р. київський генерал-губернатор, котрий командував ними у воєнний час, став підпорядковуватися військовій канцелярії Сенату, перетвореній в 1718 р. на окрему Військову колегію «для управления армии, гарнизонов и всех воинских дел» [5, с.518]. У квітні 1722 р. Гетьманщину було остаточно передано до відома Сенату, що в такий спосіб завершило об'єднання в його колегіях центральних управлінських функцій.

Отже, початок Північної війни ознаменував кардинальні зміни в організації українського козацького війська. У ході війни відбувається поступове впровадження практики командування українськими полками російськими офіцерами з по-

дальшим підпорядкуванням усього гетьманського регіменту російському командуванню та переведення козацтва з категорії іррегулярних формувань у регулярні військові з'єднання.

Список використаних джерел:

1. Апанович О.М. Збройні сили України першої половини XVIII ст. : монографія / О.М. Апанович. – Дніпропетровськ : Січ, 2004. – 229 с.
2. Бескровный Л.Г. Русская армия и флот в XVIII веке / Л.Г. Бескровный. – М. : Военное издательство Министерства обороны Союза СССР, 1958. – 662 с.
3. Гузенко Ю.І. Легка козацька кіннота (кінець XVI – перша половина XVII ст.): підготовка і тактика / Ю.І. Гузенко // Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського : зб. наук. пр. – Миколаїв : МДУ, 2014. – Вип. 3.37 (105) – С. 28-32.
4. Історія державної служби в Україні : у 5 т. / О.Г. Аркуша, О.В. Бойко, Є.І. Бородін та ін. ; відп. ред. Т.В. Мотренко, В.А. Смолій ; редкол.: С.В. Кульчицький (кер. авт. кол.) та ін. ; Голов. упр. держ. служби України, Ін-т історії НАН України. – К. : Ніка-Центр, 2009. – Т. 1. – 544 с.
5. Історія українського козацтва: Нариси : у 2 т. / редкол.: В.А. Смолій (відп. ред.) та ін. – 2-ге вид. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – Т. 1. – 800 с.
6. Лапатійова Н.В. Місцеві органи військового управління та комплектування козацького війська в Україні у XVIII ст. / Н.В. Лапатійова // Сіверщина в історії України : зб. наук. пр. – К. : Глухів, 2013. – Вип. 6. – С. 249-254.
7. Павленко С. Іван Мазепа / С. Павленко. – К. : Видавничий дім «Альтернативи», 2003. – 315 с.
8. Письма и бумаги императора Петра Великого. – СПб. : Государственная типография, 1900. – Т. 4. (1706 г.). – 553 с.
9. Письма и бумаги императора Петра Великого. – СПб. : Государственная типография, 1887. – Т. 1. (1688-1701). – 991 с.
10. Письма и бумаги императора Петра Великого. – СПб. : Государственная типография, 1912. – Т. 6. (Июль-декабрь 1707 г.). – 752 с.
11. Письма и бумаги императора Петра Великого. – СПб. : Государственная типография, 1893. – Т.3. (1704-1705). – 1160 с.
12. Письма и бумаги императора Петра Великого : в 2-х вып. – Л. ; М. : АН СССР, 1946. – Вып. 2: Примечания. – Т. 7. (Январь-июнь 1708 г.) – 304 с.
13. Сокирко О.Г. Війська українських гетьманів у Полтавській битві 27 червня 1709 р. / О.Г. Сокирко // Український історичний журнал. – К. : Дієз продукт, 2009. – Вип. 2, (№485). – С. 40-51.
14. Яценко В.Б. Інтеграція козацтва Слобідської України до соціальної структури Російської імперії; друга половина XVII-XVIII ст. : монографія / В.Б. Яценко. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2009. – 72 с.

The article, based on analysis of sources and literature, studied organizational changes Ukrainian Cossack troops in a northern war.

Key words: Northern War, Hetman, Ukrainian Cossacks, I. Mazepa, I. Skoropadskyi

Отримано: 18.04.2017

УДК 94(477.43)«1918»

М. В. Тютюнник, студент 4 курсу історичного факультету

МІСТО КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ – ДЕРЖАВНИЙ ЦЕНТР УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (1919 р.)

У статті висвітлюється діяльність державних структур УНР у Кам'янці-Подільському в період з початку червня до середини листопада 1919 р.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський, доба Директорії УНР, Симон Петлюра, державний центр, міністерства, політичні структури.

Після перемоги Лютневої революції у Петрограді розпочався процес українського державотворення, який увінчався успіхом у листопаді 1917 року. Наступні події розвивалися за складним історичним сценарієм (розгін Української Центральної Ради, Гетьманський переворот, антигетьманське повстання і прихід до влади Директорії).

Українська влада відчувала постійний тиск з боку інших держав та часто змінювала місце свого перебування. У 1919 році, в умовах більшовицького наступу, Директорія УНР за-

лишила Київ і через 4 місяці переїхала у Кам'янець-Подільський. Сюди перемістилися й органи державного управління. Розпочалася Кам'янецька доба Директорії – один із важливих етапів у національному державному будівництві.

Метою нашої статті є дослідження політичного життя Української Народної Республіки в червні – листопаді 1919 року, коли Кам'янець-Подільський був державним центром країни.

Перетворенню адміністративного центру Поділля на державний і політичний центр УНР сприяла успішна військова операція українського війська. В ніч з 1 на 2 червня 1919 р. загін, очолюваний підполковником О. Удовиченком, успішно форсував р. Збруч в районі м. Скала – с. Бережанка, а наступного дня вштурмом здобув Кам'янець [15, с.47]. 6 червня до Кам'янця прибув уряд УНР, а 10 червня у місто завітав С. Петлюра зі своїм штабом [10, с.300]. На честь приїзду головного отамана місцеві діячі, влаштували обід. На цьому заході очільник республіки виголосив промову, у якій сказав, що «Україна не може існувати іншою державою, як демократичною. Ми повинні брати ті принципи, що будуть відповідати моментові: твердість влади, ясність політики і ясність лінії...» [1, с.73]. Відтоді Кам'янець упродовж п'яти місяців виконував роль головного міста республіки, а Головний Отаман проводив прийом урядовців та пересічених громадян [7, с.55].

Улітку 1919 р. перед проводом УНР стояли такі основні завдання: визволити територію України від ворогів, провести ряд соціально-економічних перетворень (передусім аграрну та продовольчу реформи), ухвалити закони, спрямовані на боротьбу з єврейськими погромами, добитись визнання УНР з боку великих країн Заходу. На той час вищу державну владу УНР, згідно «Універсалу Трудового Конгресу», представляли Директорія, Рада Народних Міністрів (РНМ) та Конгрес Трудового Народу. Оскільки взаємовідносини між ними не були законодавчо унормовані, то це не раз призводило до конфліктів та протистояння [20, с.170].

Над вирішенням сформульованих завдань влада працювала наполегливо. Так, 22 червня відбулися робітничі збори, метою яких було вирішення складної ситуації в організаціях місцевого робітництва [1, с.76], а 28 червня – засідання Ради Народних Міністрів УНР [1, с.81]. Утім вже наприкінці червня Червона армія знову стала загрожувати місту. Для війська УНР не залишалось шляхів до відступу через неврегульованість відносин з Польщею та Румунією. Тож, втрата Кам'янця могла обернутися цілковитою ліквідацією не тільки армії, а й центральних установ УНР. Щоб врятувати ситуацію, С. Петлюра звернувся до диктатора ЗУНР Є. Петрушевича. Після непротиснутих переговорів 5 липня було досягнуто домовленості про об'єднання Української Галицької Армії (УГА) і армії УНР. На Поділля прибуло 50 тис. старшин і стрільців з Галичини [9, с.102]. У нових умовах УГА зіткнулася з продовольчими проблемами, у вирішенні яких керівництво УНР не могло допомогти через обмеженість ресурсів. У Кам'янець переселився і Є. Петрушевич. УГА, перебуваючи на теренах Кам'янецьчини, брала активну участь у боротьбі за українську державність та оперативно ліквідувала загрозу захоплення міста більшовиками [25, с.132].

На політичну ситуацію, що склалася в Україні, також реагували політичні партії, представлені в Кам'янці-Подільському. Так, ще в червні центральні комітети Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП) і Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР) видали відозву до робітників і селян, в якій закликали боротися з більшовицькою владою [9, с.298]. 27 липня 1919 року у місті створено осередок Української Народної Партії [1, с.100].

30 липня в столиці проходили переговори з військовими представниками США, Франції та Англії про спільні військові дії проти більшовиків. Однак цей план залишився тільки на папері [7, с.55]. При уряді УНР в Кам'янці-Подільському також працювало посольство Білорусії на чолі з О. Цвікевичем.

В місті відбувалися важливі внутрішньополітичні події. Так, 24 серпня у столиці скликано Кам'янецький повітовий селянський з'їзд метою якого було врегулювання земельного питання [1, с.108-109]. 31 серпня проходив військовий парад з нагоди здобуття Києва українським військом [24, с.96]. 3 вересня відбулося засідання Конференції єврейської соціалістичної партії «Об'єднаний Бунд», яка стала на шлях боротьби за самостійність України [1, с.114].

У вересні у Кам'янець повернувся С. Петлюра. Тут він вирішував державні питання. 14 жовтня пройшло свято присяги Директорії, уряду і війська на вірність Українській державі. Церемонію присяги спостерігали представники польської і румунської урядових місій. 25 жовтня місто приймало представницьку державну нараду, на якій обговорювались

питання державного будівництва в УНР. У нараді взяли участь керівництво Директорії, представники політичних партій, громадських організацій. Підсумовуючи нараду, очільник держави наголосив, що найбільшим результатом двох років революції є створення української нації. [1, с.131-147].

Важливе значення мала діяльність Ради Народних Міністрів УНР на чолі з Б.М. Мартосом, а згодом під керівництвом І.П. Мазепи. Було видано цілий ряд законопроектів і постанов, які стосувалися різних сфер життя. Найважливішими з них стали: тимчасова зміна умов виплати капітальних боргів та платежів за позиками Державного земельного банку, встановлення курсу і терміну обігу радянських грошових знаків в окремих місцевостях, виділення коштів на допомогу біженцям з Галичини, та разової допомоги працівникам державних та земських установ у зв'язку з інфляцією, мобілізація артистів для обслуговування культурних потреб українського війська, тимчасове обмеження у Кам'янці-Подільському і однойменному повіті руху автомобілів через дефіцит бензину та запасних частин, запровадження хлібної повинності з врожаю 1919 р., збільшення ставок митного тарифу при перетині державного кордону УНР, створення інспекторату пошти і телеграфу, ліквідація губернських по селянським справам «присутствій», виділення державної допомоги родинам козаків, які знаходяться на військовій службі, заснування 10 стипендій (на загальну суму 240 тис. грн.) для підготовки професорських стипендіатів, поліпшення матеріального становища службовців урядових установ, прийняття на державне утримання 29 українських громадських середніх шкіл [1, с.14-15].

У липні відбулося кілька засідань наради членів Трудового конгресу України (ТКУ), на яких розглянули питання харчового забезпечення української армії. Тут були заслухані доповіді міністрів і голів комісії конгресу про становище різних галузей: праці (Й. Безпалко), шляхів сполучень (М. Шадлун), єврейських справ (П.Красний), закордонних справ (С. Бачинський), державних фінансів (І. Шимонович), військового захисту країни [1, с.93, 95, 96].

Багато корисних справ було зроблено і в галузевих міністерствах. Міністерство земельних справ і Міністерство народного господарства на виконання доручення уряду активно взялися за вирішення заготівель хліба із нового врожаю. Міністерство народного господарства окремо вживало заходів для припинення спекуляції в сфері реалізації продуктів першої необхідності. Міністерство земельних справ займалося ще й механізмом заготовленням 3 млн. пуд. палива для установ і населення Кам'янця-Подільського [1, с.96].

Міністерство преси й інформації запровадило цензуру на всі періодичні і неперіодичні видання, заборонявся друк статей ворожого характеру проти Румунії та єврейського населення, а також матеріалів про міжпартійні суперечки, стратегічне становище на фронтах, незадоволення заходами українського уряду щодо оборони і зміцнення правопорядку в УНР тощо.

У серпні Міністерство фінансів розпорядилося, щоб Державний банк, Держскарбниця і всі урядові каси не приймали грошові знаки РСФРР, які визнані незаконними на території УНР. Бюджетна комісія, створена при Міністерстві фінансів, надавала матеріальну допомогу різним діячам та їх сім'ям в надзвичайних ситуаціях [1, с.90]. Кам'янцю серйозно дошкуляла економічна криза, тому в місті було налагоджено випуск грошей. Купюри мали водяні знаки, серії та номери, тобто були в певній мірі захищені від підробок. До розробки дизайну банкнот були залучені провідні українські художники Г. Нарбут, О. Романовський, Г. Золотов, А. Приходько та ін. Попри різні зусилля, інфляція швидко знецінювала гроші [2, с.393].

Активно працювали й інші органи державного управління. Так, Міністерство внутрішніх справ сформувало штати міліції та 1-й Подільський полк Кошу охорони ладу в Україні, підготувало законопроект про структуру влади на місцях та проект статуту стосовно контролю за виконанням українських законів на місцях [1, с.79-80].

Міністерство народної освіти виділило 60 тис. крб. на відкриття у місті українського народного університету, взяло керівництво над народними театрами [1, с.88-89]. Було ство-

рено сприятливі умови для формування і розвитку національної школи. Міністерство освіти заснувало для всіх без винятку громадян УНР триступеневу школу (початкову, вищу початкову і середню) [29, с.385]. Здобувши середню освіту, можна було спробувати вступити до вищої школи. В Кам'янці-Подільському була створена Українська чоловіча гімназія ім. С. Руданського, Жіноча українська гімназія, виникли українськомовні початкові школи. Влада зіткнулася з проблемою нестачі педагогів та підручників. Також розпочав роботу Народний університет і різноманітні навчальні курси [18, с.286].

У місті діяли «Просвіта» на чолі з К. Солухою, Український та Робітничо-селянський клуби, а також Державний український університет, в якому на п'яти факультетах навчалось 1400 студентів і працювало 65 викладачів [8, с.42].

Міністерство юстиції видало законопроект про порядок зміни прізвищ та розпорядження судовим органам про обов'язкове використання в діловодстві української мови [1, с.80].

Міністерство народного здоров'я і опікування організувало 28-30 серпня екстрений районний лікарський з'їзд з представників самоврядувань, міст, Червоного Хреста і окремих військових частин. Програмою форуму передбачалося обговорення стану медицини і визначення шляхів покращення його, боротьби з інфекційними хворобами, обслуговування військових частин місцевими лікарнями, потреби створення відділів громадської опіки в структурі місцевого самоврядування, допомоги козакам-калікам і військовополоненим тощо. 22 вересня на нараді в Міністерстві здоров'я і опікування розглядали питання про вироблення прожиткового мінімуму і середнього заробітку для медичного персоналу УНР [14, с.106].

Міністерство ісповідань, яке з 15 вересня 1919 р. очолював ректор місцевого університету І.І. Огієнко підготувало нормативний акт про передачу шкіл духовного відомства в розпорядження Міністерства освіти, та організацію на базі богословського факультету місцевого університету короткострокових курсів з українознавства для православного духовенства м. Кам'янець-Подільського.

На початку листопада становище УНР ускладнилося. 7 листопада більшовики розпочали третій похід в Україну, відкинувши українські війська на лінію Козятин – Бердичів – Житомир. Того ж дня до Кам'янця надійшла звістка про переїзд УГА на бік Денікіна (Зятковецька угода). Розуміючи загрозу з боку денікінців, Петлюра запропонував віддати ще незахоплену ворогами територію УНР під військовий контроль Польщі. 16 листопада Директорія та уряд покинули місто, і вже наступної ночі Кам'янець зайняли польські війська. Про ці події згадує у автобіографічному романі «Третя рота» український поет Володимир Сосюра [27].

Так припинив своє функціонування тимчасовий політичний і державний центр у Кам'янці-Подільському і закінчилася Кам'янецька доба Директорії УНР. З того часу і до 8 липня 1920 р. представником вищої влади в Кам'янці і на Поділлі був міністр віросповідань І. Огієнко, який був головноуповноваженим уряду УНР і захищав інтереси української державності в умовах польської військової присутності. [6, с.380].

Таким чином, у червні-листопаді 1919 р. Кам'янець-Подільський був державним центром Української Народної Республіки і увійшов в історію як остання столиця Директорії УНР. Цей статус приніс місту нові можливості та перспективи. Саме тут працювали державні установи, ухвалювались найважливіші рішення та планувались військові операції. Також зріс культурний розвиток, з'явилися нові українські навчальні заклади, збільшував свій потенціал державний Український університет. Через різке погіршення воєнного становища УНР місто передали під польський військовий контроль, що поклало кінець його статусу – державного і політичного центру республіки.

Список використаних джерел:

1. Поділля і Південно-Східна Волинь в роки Української революції (1919-1921) і повстанського руху під проводом Я. Гальчевського (1921-1924) : збірник документів і матеріалів / [упоряд.: В.Г. Байдич, О.М. Завальнюк, Ю.В. Олійник, В.В. Галатир, Т.Д. Павлунішена]. – Кам'янець-Подільський : ПП

- «Медобори-2006», 2015. – 536 с. (серія: «Праці державного архіву Хмельницької області»; вип. 12).
2. Блажевич Ю.І. Деякі матеріали щодо випуску грошей УНР в Кам'янці-Подільському / Ю.І. Блажевич // Духовні витоки Поділля: Творчі історії краю: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Кам'янець-Подільський, 9-11 вересня 1994 р. – Хмельницький : Поділля, 1994. – Ч. I. – С. 393-394.
3. Бойко О.Д. Зміна урядів та урядової політики Директорії УНР у 1919 р. / О.Д. Бойко // Український історичний журнал. – 2009. – №6. – С. 35-47.
4. Буравченко Д.А. Культурне життя УНР у кам'янецький період доби Директорії / Д.А. Буравченко // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2010. – Т. 15. – С. 382-390.
5. Головка О.Ф. Інфекційні захворювання і медична допомога населенню Поділля в 1919-1920 рр. / О.Ф. Головка // Матеріали ІХ Подільської історико-краєзнавчої конференції / [редкол.: І.С. Винокур (гол.), М.М. Дарманський, О.М. Завальнюк та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 307-309.
6. Григорчук П.С. «Кам'янецька доба» Української революції / П.С. Григорчук, В.П. Воловик // Матеріали Х Подільської історико-краєзнавчої конференції / [редкол.: І.С. Винокур (відп.ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 2000. – С. 372-384.
7. Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський в Українській революції 1917-1920 рр. : навчальний посібник зі спекурсу для студентів історичного факультету / О.М. Завальнюк, О.Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – 116 с.
8. Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський державний український університет і УНР влітку-восени 1919 р. / О.М. Завальнюк // Кам'янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки : матеріали всеукраїнської наукової конференції. Кам'янець-Подільський, 6-7 жовтня 2009 р. / ред. кол. В.А. Смолій В.А. та ін. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. – С. 40-49.
9. Завальнюк О.М. Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 р. – травень 1920 р.) : історичний нарис / О.М. Завальнюк, С.В. Олійник. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2001. – 148 с.
10. Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський – іррегулярний державний і політичний центр УНР в 1919-1920 рр. / О.М. Завальнюк, М.Б. Петров // Матеріали ІХ Подільської історико-краєзнавчої конференції / [редкол.: І.С. Винокур (гол.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 299-303.
11. Завальнюк О.М. Минуле і сучасне Кам'янця-Подільського / О.М. Завальнюк, О.Б. Комарницький, В.Б. Стецюк. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – Вип. 2. – С. 452 с.
12. Завальнюк О.М. Поділля в роки громадянської війни і іноземної воєнної інтервенції (1918-1920 рр.) : методичні рекомендації / О.М. Завальнюк. – Хмельницький, 1990. – 24 с.
13. Завальнюк О.М. І.І. Огієнко і польське адміністрування на території Поділля (листопад 1919 р. – липень 1920 р.) / О.М. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 1997. – Т. 1 (3). – С. 143-158.
14. Завальнюк О.М. Українська преса 1919 року про діяльність вищих органів УНР у Кам'янці-Подільському / О.М. Завальнюк // Поділля у добу Української революції 1917-1921 рр. : матеріали круглих столів / [редкол.: О.М. Завальнюк (голова) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2013. – С. 103-115.
15. Заремба О.О. Збройна боротьба в Україні і повернення Кам'янця-Подільського під владу директорії УНР (травень-червень 1919 року) / О.О. Заремба // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету : зб. за підсумками звітної наукової конференції викладачів і аспірантів, 7-8 квітня 2004 р. : в 3-х т. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, 2004. – Вип. 3. – Т. 1. – С. 46-48.
16. Комарницький О.Б. Кам'янець-Подільський – тимчасовий державний і політичний центр УНР / О.Б. Комарницький, В.С. Лозовий // Кам'янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки. – С. 50-65.
17. Копилов А.О. Українські державні інституції в Кам'янці-Подільському восени 1919-влітку 1920 років (За книгою І.І. Огієнка «Рятування України») / А.О. Копилов // Матеріали ІХ Подільської історико-краєзнавчої конференції / [редкол.: І.С. Винокур (гол.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 278-281.
18. Кушнір Б.М. Освітньо-культурні перетворення на Поділлі в 1919 р. / Б.М. Кушнір // Матеріали ІХ Подільської істо-

- рико-краєзнавчої конференції / [редкол.: І.С. Винокур (гол.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 285-289.
19. Лозовий В.С. Вищі органи державної влади УНР Кам'янецької доби Директорії (червень-листопад 1919 р.) / В.С. Лозовий // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження : наук. зб. – Хмельницький, 1995. – С. 141-143.
  20. Лозовий В. Внутрішня та зовнішня політика Директорії Української Народної Республіки (Кам'янецька доба) / В. Лозовий. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2005. – 224 с.
  21. Лозовий В.С. Кам'янецька доба директорії УНР: основні події та процеси / В. С. Лозовий // Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань : зб. наук. праць / [редкол.: Л. Баженов та ін.]. – Фастів : Поліфаст, 1999. – С. 85-87.
  22. Лозовий В.С. Місцеві органи влади УНР в Кам'янецьку добу Директорії / В.С. Лозовий // Матеріали ІХ Подільської історико-краєзнавчої конференції / [редкол.: І.С. Винокур (гол.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 283-285.
  23. Лозовий В.С. С. Петлюра в Кам'янецьку добу Директорії УНР (червень-листопад 1919 р.) / В.С. Лозовий // Духовні витоки Поділля: Творці історії краю: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 9-11 вересня 1994 р., м. Кам'янець-Подільський. – Хмельницький : Поділля, 1994. – Ч.1. – С. 304-307.
  24. Олійник С.В. Кам'янець-Подільський і київські події 31 серпня 1919 року / С.В. Олійник // Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків : зб. наук. пр. за підсумками другої Міжнародної наукової конференції. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, 2005. – С. 96-98.
  25. Олійник С.В. Українська Галицька Армія на Кам'яничині / С.В. Олійник // Поділля у добу Української революції 1917-1921 рр. : матеріали круглих столів / [редкол.: О.М. Завальнюк (голова), О.Б. Комарніцький (відп. ред.), Л.В. Баженов та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2013. – С. 126-135.
  26. Опря А.В. Проблеми автокефалії Української православної церкви і спроби її реалізації на Поділлі в 1917-1920 роках / А.В. Опря // Матеріали ІХ Подільської історико-краєзнавчої конференції / [редкол.: І.С. Винокур(гол.), М.М. Дарманський, О.М. Завальнюк та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 255-258.
  27. Пустиннікова Ірина. Остання столиця УНР. Кам'янець-Подільський: драматична зміна дислокації / Ірина Пустиннікова // Щоденна всеукраїнська газета «День». – 2011. – №185. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/-ukrayina-incognita/ostannya-stolitsya-unr>.
  28. Стецюк В.Б. Земська політика в Кам'янецьку добу УНР (червень-листопад 1919 р.) / В.Б. Стецюк // Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків : зб. наук. пр. за підсумками другої Міжнародної наукової конференції. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, 2010. – С. 54-57.
  29. Телячий Ю.В. Освітнє життя м. Кам'янця-Подільського за часів директорії УНР: з хроніки подій (червень-листопад 1919 р.) / Ю.В. Телячий // Матеріали Х Подільської історико-краєзнавчої конференції / [редкол.: І.С. Винокур (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 2000. – С. 384-388.
  30. Забава Тур. Кам'янець-Подільський: сайт для туристів. – Режим доступу: <http://zabava-tour.com/festivali-kamyantsya-podilskogo/ostannya-stolitsya-unr>.
- The article describes is about Kamjanets-Podilskiy as the capital of the Ukrainian Peoples Republic in the period of the Directory.
- Key words:** Kamjanets-Podilskiy, the period of the directory of the Ukrainian People's Republic, the state centre, 1919 year.
- Отримано: 18.04.2017

УДК 376.42.016

А. Р. Батюх, магістрантка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ УЗАГАЛЬНЕНЬ У ДІТЕЙ ІЗ ТРЕТІМ РІВНЕМ ЗАГАЛЬНОГО НЕДОРОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Стаття містить результати дослідження процесу формування мовленнєвих узагальнень у дітей із третім рівнем загального недорозвитку мовлення старшого дошкільного віку.

Ключові слова: загальний недорозвиток мовлення, діти дошкільного віку, дидактична гра, розвиток мовлення.

На сучасному етапі триває активний процес розвитку системи корекційно-розвиваючого навчання дітей із вадами у розвитку (у тому числі мовленнєвому), що являє собою якісно новий рівень освітнього процесу, що дозволяє рано виявляти та вчасно надавати дітям логопедичну та іншу допомогу.

Успіх та ефективність корекції недорозвинення мовлення у дошкільників визначається системою логопедичної роботи, одним з елементів якої є активна взаємодія та наступність у роботі логопеда та вихователя в цілісному корекційно-розвиваючому процесі та активне і комплексне використання дидактичних ігор.

В основі системи логопедичної роботи лежить індивідуально-диференційований підхід та використання широкого спектру корекційно-розвиваючих засобів та прийомів з педагогічного інструментарію елементом якого є дидактичні ігри.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про збільшення кількості дітей дошкільного віку із порушеннями усного мовлення, що зумовлює труднощі в оволодінні програмами навчання і виховання дітей дошкільного віку в умовах ДНЗ, своєчасною мовленнєвою підготовкою дітей до школи і формуванням пізнавальної діяльності, поведінки та особистості дитини в цілому. У зв'язку з цим, значущості набуває превентивне навчання, виховання та логопедична робота з дітьми із вадами мовлення старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення (далі ЗНМ) в умовах логопедичної групи дошкільної навчальної установи.

Проблему діагностики та корекції мовлення дітей із ЗНМ розглянуто у працях А. Аксьонової, Н. Барської, Л. Вавіної, В. Воронкової, Н. Гаврилової, М. Гнезділової, Н. Кравець, В. Лубовського, В. Петрової, Г. Плешканівської, І. Марченко, Л. Лаласвої, С. Соботович, Л. Трофименко, Н. Чередніченко, М. Шеремет.

Метою дослідження є обґрунтовано описати методику формування мовленнєвих узагальнень дидактичними іграми у корекційній роботі з дітьми із 3 рівнем ЗНМ старшого дошкільного віку. Поставлені завдання: здійснити аналіз вітчизняних і зарубіжних логопедичних та психолого-педагогічних джерел з питань формування мовлення у дітей із ЗНМ старшого дошкільного віку в цілому та з використанням дидактичних ігор зокрема; описати роль та значення дидактичних ігор у корекційно-розвивальній роботі та значення узагальнюючої функції слів у лінгвістичному та психологічному контексті; охарактеризувати порушення структурних компонентів мовлення у дітей із ЗНМ старшого дошкільного віку; визначити напрямки і зміст корекційного впливу на формування мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня; 5) описати методику формування мовленнєвих узагальнень шляхом використання дидактичних ігор в умовах дошкільного закладу.

Здійснений аналіз вітчизняних і зарубіжних джерел з проблеми стану та формування мовлення у дітей із ЗНМ старшого дошкільного віку сприяв розгляду класифікацій

порушень мовлення при ЗНМ та їх особливостей. У дітей із ЗНМ порушені всі компоненти мовленнєвої системи.

Характеристика структурних компонентів мовлення у дітей із ЗНМ старшого дошкільного віку виявила порушення формування словника, що проявляються у недостатньому засвоєнні значень слів, обмеженості активного словника, непропорційній представленості в словнику дітей різних частин мови, заміні одних слів іншими (вербальні парафазії), недостатній представленості у словнику похідних слів, труднощах актуалізації добре знайомих за значенням слів; порушення формування граматичної будови, що проявляються у недостатньому засвоєнні значення граматичних форм, неправильному використанні граматичних форм у власному та порушення зв'язного мовлення.

Дітям із ЗНМ найбільш притаманні специфічні відхилення у засвоєнні лексики і граматики: не засвоюється структура речення, слова не об'єднуються в речення, часто пропускаються головні чи другорядні члени речення, спостерігається спотворення речень за змістом, обмеженість, бідність синтаксичних конструкцій, недостатня сформованість синтаксичних операцій, неспроможність поширити або озвучити речення тощо.

Логопедичне обстеження включало в себе три етапи:

Перший етап – орієнтовний. Заповнюється картка розвитку дитини зі слів батьків (вихователів), вивчається документація, проводиться розмова з дитиною. На другому етапі проводиться обстеження компонентів мовленнєвої системи і на основі отриманих даних робиться логопедичний висновок. На третьому етапі проводиться динамічне спостереження за дитиною у процесі навчання і уточнюються прояви дефекту.

Аналіз порушень лексичних узагальнень у дошкільників дав можливість визначити основні вимоги до змісту корекційно-розвивального навчання.

Основна увага у корекційній роботі має бути спрямована на формування розуміння лексичних понять більш високого рівня узагальнення та абстрактних понять, як найменш сформованих. Володіння цими рівнями узагальнення характеризує процес сформованості лексичної сторони мовлення, а вміння правильно вживати слова різного ступеня узагальненості свідчить про актуальний рівень розвитку мислення та мовлення учнів.

Розвитку лексичних узагальнень має передувати робота вихователя-дефектолога з формування уявлень про оточуючі предмети та явища, поповнення словника (іменники, прикметники, дієслова), оволодіння класифікацією предметів.

Класифікація предметів проводиться як на наочному, так і на вербальному рівні. Відпрацювання лексичної системності проводиться на знайомому мовленнєвому матеріалі [2].

Процес формування узагальнюючої функції слова включає етапи опанування дитиною: категоріальним значенням слова; контекстуально зумовленим значенням слова (варіати-

вне лексичне значення); кумуляцією варіативних значень одного і того самого слова; переносом значення, засвоєного на практичному рівні, на подібні, але не ідентичні ситуації [3].

У зв'язку з цим пропонуємо розглянути методику корекційно-розвивальної роботи, що спрямована на формування лексичних узагальнень у старших дошкільників. Врахувавши складності механізму формування лексичної системності було визначено три етапи корекційної роботи: удосконалення вміння порівнювати між собою однорідні предмети та явища, що входять до структури родових понять з низьким рівнем узагальнення; розуміння змісту родових понять високого рівня узагальнення, виділення основи, на якій відбувається узагальнення; формування вміння робити описові пояснення узагальнюючих понять без посилання на структуру слова і вказівки на родові та видові особливості [3].

Робота з кожного розділу проводиться не ізольовано, а в комплексі. Такий підхід до організації корекційної роботи створює передумови для активного перенесення відпрацьованих на логопедичних заняттях навичок і вмінь у навчальну діяльність. Цілеспрямоване формування в цих умовах лексичних вмінь і навичок створює базу для подальшого удосконалення мовлення дітей цієї категорії та дозволяє вирішити важливі завдання корекційного впливу.

Інтегрована співпраця вихователя і логопеда вимагає дотримання наступних умов:

- відповідне предметно-розвиваюче середовище, особливий режим роботи, поєднання фронтальних та індивідуальних форм роботи, професіоналізм, інтеграція зусиль логопеда, вихователів, батьків;
- систематичність, цілеспрямованість і поетапність роботи логопеда по програмі, адекватній структурі мовленнєвого порушення в дітей;
- взаємозв'язок і наступність у роботі логопеда та вихователів групи.

Список використаних джерел:

1. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання / І.Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Крутій К.Л. Перспективно-календарне планування занять із навчанням мови і розвитку мовлення дітей дошкільного віку / К.Л. Крутій. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПМ» ЛТД, 2005. – 192 с.
3. Трофименко Л.І. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II-III ступенів / Л.І. Трофименко // Дефектологія. – 2007. – №3. – С. 34-40.

The article contains the results of research of process of forming of speech generalizations for children with the third level of general exhalation of broadcasting of senior preschoolage.

Key words: common exhalation of broadcasting, to preschool age, didactics game, development of broadcasting.

Отримано: 20.04.2017

УДК 376-056.36

Л. Д. Боцюк, магістрантка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КОМУНІКАЦІЇ У СТАРШОКЛАСНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ РОЗЛАДАМИ

У статті розкриті особливості формування комунікативних навичок у старшокласників з порушеннями інтелектуального розвитку і намічені етапи їхнього формування.

Ключові слова: старшокласники з порушеннями інтелектуального розвитку, комунікативні навички, спеціально організоване навчання.

Актуальність дослідження. Розумово відсталі діти відрізняються від дітей з нормальним психофізичним розвитком колом доступних їм уявлень, характером сприймання дійсності. Пізня поява мовлення і затримка у розвитку різних його сторін обмежує спілкування розумово відсталих дітей з оточуючими.

С.Л. Рубінштейн вказував, що вчити дітей формулювати своє висловлювання – означає тренувати потребу в спілкуванні, яке виступає в якості одного з компонентів комунікативного потенціалу особистості.

У нормі в підлітковому та юнацькому віці комунікативна діяльність набуває нового змісту і нової форми. Поведінка підлітків по суті характеризується як колективно-груповою. Спілкування з однолітками відкриває дуже важливий канал інформації і по ньому підлітки та юнаки дізнаються багато необхідних речей. При спілкуванні розвивається особливий вид емоційного контакту (солідарність, вірність дружбі, взаємодопомога і т.п.).

За такими ж механізмами комунікативні навички розвиваються і у розумово відсталих дітей. Деяка специфіка розумово відсталих дітей у порівнянні з дітьми з нормальним інтелектуальним розвитком полягає у недостатній сформованості комунікативних навичок та при відсутності належного виховання неадекватності поведінки. Спеціально комунікативна діяльність учнів допоміжної школи не вивчалася, вона лише згадується при розгляді мовленнєвого розвитку та деяких його видів (діалогічне, монологічне мовлення).

Аналіз останніх досліджень. Особливості роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями вивчали цілий ряд науковців, зокрема Басюра В.І., Бондарь В.І. Гаврилов О.В., Ляшенко О.М., Миронова С.П., Синьов В.М., Турчинська К.М. та цілий ряд інших. Зокрема, мовленнєвий розвиток дітей з інтелектуальними відхиленнями різних вікових груп та ступеней порушень інтелекту були предметом вивчення Винарської Є.М., Гаврилова О.В., Галецької Ю.В., Левицького В.Е., Матвеевої М.П., Мироно-

вої С.П., Прядко Л.О., Тищенко В.В. та інших. Вони зазначали, що при навчанні та вихованні розумово відсталих учнів особливу увагу слід звертати на рівень розвитку у них комунікативної діяльності, тобто як вони сприймають потрібну інформацію та відтворюють її, наскільки збагачується їх життєвий простір в процесі спілкування.

Мета дослідження: вивчити і охарактеризувати особливості розвитку комунікативних навичок у старшокласників з порушеннями інтелектуального розвитку, окремі причини, що зумовлюють їх специфіку, а також умови формування у дітей вмінь спілкуватися.

Виклад основного матеріалу. У процесі проведення теоретичного аналізу літературних джерел та експериментального вивчення навичок комунікації у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку було визначено, що навичка комунікації є засобом обміну та передачі інформації між людьми; засобом, що забезпечує оволодіння ними різними видами діяльності; а також засобом, що забезпечує засвоєння людьми правил і норм поведінки в цілому і взаємодії, спілкування з людьми, зокрема.

Визначено, що у розумово відсталих учнів комунікативна навичка запізнюється у своєму розвитку в силу наявності у них порушень мовлення і розумового розвитку. В середньому, у дітей з легкою і помірною ступінню розумової відсталості, вона починає формуватися починаючи з 3-4 років. У розумово відсталі дитини комунікативна навичка має свої специфічні особливості: недостатнє розуміння змісту мовлення співрозмовника обумовлює недостатню чіткість правильності відповідей на запитання і не завжди правильне виконання інструкцій; спілкування цих дітей характеризується повторюваністю, примітивністю; в процесі комунікації може спостерігатися неадекватність поведінки.

Дослідження показують, що існують прямі залежності між моральним розвитком розумово відсталі дитини, комунікативною навичкою та її соціальним статусом у колективі. Чим вищим є у дитини рівень розвитку комуні-

кативної навички і моральності тим вищим є її соціальний статус у колективі однолітків.

Результати аналізу матеріалів нашого дослідження показують, що у розумово відсталих дітей у різній мірі сформована комунікативна навичка.

Було виявлено, що у розумово відсталих дітей комунікативна навичка набуває високого рівня сформованості лише в дев'ятому класі (13%). У дев'ятому, восьмому і у сьомому класі у переважної більшості школярів рівень її розвитку є середнім (37%, 50%, 73%). Поруч із цим у кожному з класів залишається досить значний відсоток учнів у яких рівень розвитку комунікативної навички є низьким (7 клас – 10%, 8 клас – 33%, 9 клас – 37,5%) і недостатнім (7 клас – 17%, 8 клас – 17%, 9 клас – 12,5%).

Було також виявлено, що у старшому шкільному віці не завжди учні лише з найвищим рівнем сформованості комунікативної навички можуть ставати лідерами групи, проте, саме вони задають тон у спілкуванні дітей і стиль комунікативної поведінки, який наслідують інші. З огляду на це групи учнів де лідерами були діти з високим і середнім рівнем розвитку комунікативної навички, учні у яких комунікативний контроль був на високому і хоча б на середньому рівні сформованості задавали позитивний тон для спілкування у групі, що сприяло в загальному вищому рівню розвитку і у всіх дітей класу комунікативної навички. Проте, якщо лідер в групі був з низьким рівнем сформованості самоконтролю у спілкуванні в загальному рівень розвитку комунікативної навички у групі таких дітей також залишався низьким.

Результати аналізу матеріалів дослідження також показують, що у колективі розумово відсталих учнів на рівень сформованості комунікативної навички і рейтинг у класі істотним чином впливає рівень інтелектуального розвитку дітей. Було визначено, що дітей з високим і середнім рівнем розвитку, лідерів і зірок за соціальним статусом серед учнів з помірним ступенем інтелектуального недорозвитку не було.

Нами було виявлено, що найкраще навички комунікативної поведінки формуються у розумово відсталих школярів з повноцінних сімей і з сімей де достаток у сім'ї найвищий (у нашому дослідженні найвищий рівень достатку у сім'ях був нижчим середнього).

Нами також було складено програму формування комунікативної навички у розумово відсталих старшокласників в яку ввійшло 14 груп завдань для розвитку вміння оперувати у мовленні Я-висловлюваннями, виражати свої

емоції у мовленні, формувати емпатію, конструктивні реакції у спілкуванні, навички використання ефективних типів висловлювань у неочікуваних ситуаціях, аналізувати комунікативні вербальні реакції екстрапунітивного типу, розв'язувати ситуації імпульсивного типу, формувати речення та аналізувати механізми вербальних реакцій імпульсивного типу, автоматизувати вміння та навички використання ефективних напрямків висловлювань.

Висновки. Для ефективної організації роботи з формування комунікативних навичок у старшокласників з порушеннями інтелектуального розвитку необхідно організувати роботи у три етапи:

I етап – початковий етап. На цьому етапі пояснювались принципи та вимоги до роботи у групі, формувалась установка на моральні форми взаємовпливу, стимулювались у дітей відчуття безпеки, учні дізналися про рівень сформованості своїх комунікативних навичок, а також комунікативних та емоційних якостей;

II етап – основний. Його метою є використання у мовленні Я-висловлювань, розвиток вміння висловлювати свої емоції та формування здатності ними керувати. Використання емоцій є важливим аспектом, оскільки сприяє підвищенню рівня емпатії партнерства по спілкуванню. Цей етап включає ряд занять;

III етап – контрольний етап – діагностика рівня самостійності формування навичок спілкування. У груповій роботі повторюється і автоматизується все, що було вивчено на минулих заняттях.

Після проведення занять корекційно-розвивальної програми показники покращуються. А саме, у сьомому класі покращився недостатній рівень комунікативної навички (8%). Серед восьмикласників показники також значно покращились (з середнім рівнем розвитку – 76% учнів, з низьким – до 16%, а з недостатнім – до 8%). У дев'ятому класі відсоток дітей з середнім рівнем збільшився до 62%, з низьким – 12,5%, а з недостатнім так і залишилися – 12,5%.

The article contains the description of specialties of communicative skills of senior grade students with intellectual backwardness, and the suggestion of stages of forming these skills.

Key words: senior grade students with intellectual backwardness, communicative skills, education specially organized.

Отримано: 20.04.2017

УДК 316.658.4:376-056.34

Т. В. Галас, магістрантка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

ЗАСОБИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ЛОГОПЕДИЧНИХ ЗНАТЬ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ

У статті розглянуто, які існують засоби популяризації наукових знань серед дорослого населення, а також визначено, які із них застосовуються сьогодні в Україні для популяризації логопедичних знань.

Ключові слова: засоби популяризації знань, засоби масової інформації, знання з логопедії.

Мета дослідження: охарактеризувати існуючі засоби популяризації наукових знань серед дорослого населення, визначити, які з них сьогодні застосовуються для популяризації логопедичних знань в Україні.

Вклад основного матеріалу. Необхідність отримання і розуміння населенням наукової інформації про профілактику і лікування хвороб, а також про здоров'я людини загалом, має давню історію. Це можна об'єктивно пояснити тим, що медицина є хронологічно першою наукою, популяризація котрої була практично необхідною. Як відгук на цю проблему, як важливий елемент діяльності лікаря, на цю тему писали ще класики античності – Гален, Гіппократ, Маймонід, Авіценна, Парацельс та ін. Власне, переважна більшість творів цих вчених були зорієнтовані у першу чергу не на фахівців, а на людей без спеціальної освіти (що й зрозуміло, адже одиниці у ті часи мали фахове розуміння медицини і пов'язаних з нею понять) [7].

Логопедія, у свою чергу, як самостійна наука з'явилась лише у 50-70-х рр. ХХ ст. [3, 3], тож її становлення як молодого наукового вчення відбувається прямо зараз – і не останню роль для цього відіграє якраз популяризація знань з логопедії серед населення.

Популяризація логопедичних знань серед батьків сьогодні є завданням і дошкільних освітніх установ (дитсадків), і логопедів у школах та лікарнях.

Популяризація науки – процес розповсюдження наукових знань у сучасній і доступній формі для широкого кола людей, що мають певний рівень підготовленості до отримання інформації. Популяризація науки – це по суті переклад спеціалізованих знань на мову малопідготовлених слухачів, читачів, глядачів тощо. Завданням популяризатора є перетворення нецікавих для неспеціаліста наукових даних у цікаву і зрозумілу для більшості інформацію.

Засоби популяризації науки – це джерела науково-популярних знань.

Найбільш ефективними серед них є ЗМІ – засоби масової інформації. Завдяки багатомільйонним слухачам, глядачам і читачам, наука може стати доступною для широких мас людей.

Для того, щоб відбувалося соціальне навчання людини, необхідна:

- наявність прикладу;
- запам'ятовування поведінкових моделей;

- осмислення дій;
- наявність мотивації;
- реалізація поведінкових моделей.

Теорія соціального навчання (Альберта Бандури і його колеги) – підхід біхевіористської психології – заснована на ідеї про те, що модель поведінки людина засвоює наслідуючи оточуючих. У цьому відношенні саме засоби масової інформації стають джерелом прикладу, досвіду, навчання [4, с.221].

Століттями ЗМІ залишаються найпотужнішим інструментом поширення інформації, яка впливає на суспільну свідомість. Старі інструменти – лекції, оголошення, книги тощо – продовжують використовуватися, та їхній вплив також посилюється участю нових. Ось як про це пише А. Моль: «Вони фактично контролюють всю нашу культуру, пропускаючи її через свої фільтри, виділяють окремі елементи із загальної маси культурних явищ і надають їм особливої ваги, підвищують цінність однієї ідеї, знецінюють іншу, поляризують таким чином все поле культури. Те, що не потрапило у канали масової комунікації, у наш час майже не впливає на розвиток суспільства» [1, с.178].

Основні види ЗМІ:

- радіо – акустичний, словесно-звуковий вплив на людей;
- друковані матеріали – словесний і графічний вплив;
- кіно – художньо-образний вплив;
- телебачення – інтегрований акустичний та художньо-творчий вплив;
- комп'ютерні технології (Інтернет) – оперативна самостійна і творча взаємодія споживача з інформаційними потоками із використанням можливостей словесного, акустичного, художньо-творчого та інших впливів.

До друкованих засобів масової інформації відносимо періодичні видання – газети і журнали. В Україні популяризація саме логопедичних знань шляхом публікацій у журналістській періодиці здійснюється:

- у дитячих журналах («Пізнайко», «Малютко» та ін.) – цільовою аудиторією такої пропаганди є батьки;
- у популярних «профілактичних» виданнях («Порадниця» і подібні) – де цільовою аудиторією переважно виступає старше покоління;
- зрідка статті про фахівців-логопедів або державні логопункти потрапляють у місцеві газети, де інформація, втім, носить більш рекламний, ніж пізнавальний характер.

У радіомовленні певною ефективністю володіє передача знань з допомогою радіопрограм. Проте наразі повномасштабних радіопередач, які б виводили в ефір проблеми мовлення і їх корекцію, немає. Максимум, з яким ми стикаємося в Україні, – це зрідка запрошені на медичні чи профілактичні радіопередачі фахівці із логопедії, які стисло дають інформацію у 30-40-хвилинних ефірах. Натомість, у сусідній Польщі існує навіть спеціальність така – «Логопедія з аудіологією», яка дозволяє логопеду працювати фахівцем на радіо- і телепрограмах, проводячи діагностику певного рівня порушень мовлення, приймаючи дзвінки слухачів у режимі реального часу [6].

Найбільшими можливостями впливу серед усіх ЗМІ володіють телебачення та комп'ютерні технології.

Телебачення дозволяє забезпечувати «доставку додому» готової програми, репортажу, актуального на конкретний момент, дає можливість домашнього перегляду (відсутня психологічна налаштованість сприйняття видовища, властива для кінематографу), недовільного і природного споживання інформації.

Проте знову ж, логопедичні знання через телебачення популяризуються недостатньо: виступи фахівців-логопедів у медичних телепрограмах на кшталт «Ваше здоров'я» або «Знахарі» – це дуже малий внесок у популяризацію знань серед населення, і, як показує практика, вони із цим не справляються.

Комп'ютерні технології володіють мабуть наймасштабнішим впливом, адже вони ставлять споживача у позицію активного співучасника інформаційного матеріалу. Споживач сам виходить на відповідну інформацію і взаємодіє з нею. Комп'ютерні технології дозволяють активізувати участь користувача, мотивувати його активність, розвивати інтерес і пр.

Усі сучасні ЗМІ мають сторінки у мережі Інтернет, адже саме цей спосіб споживання інформаційного матеріалу є найбільш розповсюдженим у високорозвинутих країнах.

Утім, поширення інформації через мережу Інтернет має свою специфіку. Оскільки ця мережа працює у першу чергу як реакція на живий пошук користувачів, то споживачі інформації мають бути зацікавленими нею ще до того, як скористалися послугами мережі.

Хоча, це не скасовує важливості наявності таких засобів популяризації логопедичних знань через Інтернет, як:

- цікаві матеріали і статті в інтернет-журналах, онлайн-газетах, блогах;
- офіційні сторінки логопедичних закладів, а також особисті сайти логопедів, що працюють у приватній сфері;
- публічні сторінки фахівців, а також логопунктів і освітніх закладів корекційної спрямованості у соціальних мережах;
- майстер-класи, вебінари, відеоблоги – онлайн-трансляції, де у доступній формі даються теоретичні знання і практичні рекомендації з профілактики, діагностики і корекції мовленнєвих порушень.

Також популяризатори використовують такий «живий» засіб, як науково-популярна лекція. Вона володіє такими важливими особливостями, як інтерактивність (подача інформації у режимі «питання – відповідь», що дозволяє охопити максимальну кількість зацікавлених слухачів), глобальність інформації, яку можна подати за короткий відрізок часу (адже у лекціях такого типу не розбирається кожна частина інформації глибоко, вона радше подається «розжовано» і легко, щоб слухач міг одразу зануритись у тему, не шукаючи її підтвержень або заперечень), адаптованість інформації під конкретне коло слухачів (прямо у процесі лекції викладач відчуває спрямованість інтересів аудиторії і реформує її текст відповідно до цього) і пряме отримання науково-популярної інформації у реальному часі, а не у записі (що має означати її безпосередню актуальність не лише на даний момент, але й у конкретному місці) [2, с.358].

Такі лекції, якщо вони сформатовані цікаво і правильно, можуть пропонуватися як на спеціалізованих семінарах і конференціях, так і у самостійному форматі, притягуючи до себе не лише зацікавлених, а й випадкових слухачів. До прикладу, лекція на тему «Постановка звука Р» навряд чи зацікавить когось окрім спеціаліста, а от «Як ваша картавість впливає на ваше працевлаштування» – цілком може [8]. Насправді дорослих, зацікавлених у отриманні базових логопедичних знань, значно більше, ніж може здатися. Проте більшість із них не вважає власні проблеми з мовленням достатньо суттєвими для того, щоб звертатися до спеціаліста – і живуть із цим дискомфортом постійно, іноді тамуючи власну тривогу обіцянками «завтра».

Іншим засобом популяризації є науково-популярна література. Цей найстарший із засобів не просто популяризує науку, але також змушує читача задуматися про якусь проблему під іншим кутом. Причому до науково-популярної літератури відносяться не лише книги про науку, призначені для ширшого кола читачів, але й науково-популярні журнали. Такі журнали зазвичай містять новини науки, науково-популярні статті, колонку цікавих фактів і фоторепортажі. У науково-популярних журналах містяться безліч таблиць, ілюстрацій, посилань, цікавих фактів. Усі статті витримуються у науково-популярному стилі. Причому статті для таких журналів пишуть не лише журналісти, але й учені з науковими ступенями. Наприклад, у журналі «Навколо Світу» рубрику «Планетарій» часто ведуть кандидати і доктори фізико-математичних наук.

На жаль, науково-популярна література з логопедії сьогодні переважно зорієнтована на роботу з маленькими дітьми і в Україні практично зовсім не представлена посібниками для дорослих.

Сьогодні для розповсюдження (популяризації) наукових знань із логопедії у тому числі державні органи почали застосовувати організацію «живих» заходів – концертів, благодійних акцій, промо-фестивалів та ін. У рамках таких заходів інформація розповсюджується серед населення найбільш швидко і легко, проте вони, на відміну від вищевказаних глобальних засобів популяризації, мають локальний

характер. Серед них – і локальні святкування до Дня логопеда, і Всесвітній день голосу, який чи не найактивніше святкується в Україні і Росії [5], і інші заходи. Це дуже ефективний спосіб знайомити громадськість з будь-якою наукою, у тому числі – із логопедією.

Висновки. Таким чином, визначено, що популяризація знань з логопедії на сьогодні в Україні здійснюється недостатньо, хоча засобів для її реалізації є безліч. Це – засоби масової інформації (статті і науково-популярні замітки у газетах і журналах цільової і громадянсько-орієнтованої спрямованості; виступи фахівців на радіо- і телепрограмах; інтернет-джерела – матеріали і статті в онлайн-пресі і блогах, сторінки у соціальних мережах та особисті сайти фахівців і державних закладів, відеотрансляції майстер-класів, вебінарів, відеоблоги фахівців тощо), а також науково-популярні лекції, науково-популярна література – книги, буклети та ін. – і організація державних заходів. У подальшому ми плануємо розглянути цю проблему у практичному дослідженні.

Список використаних джерел:

1. Кара-Мурза С.Г. Маніпуляція свідомістю / С.Г. Кара-Мурза. – М. : Педагогіка, 2002. – 246 с.

УДК 376.2-056.264:159.952

М. Джунгля, магістрантка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ «УВАГИ»

Стаття розкриває аналіз науково-теоретичної літератури, що характеризує різні наукові погляди щодо походження терміну «уваги».

Ключові слова: увага, довільна увага, мимовільна увага, після довільна увага.

Актуальність дослідження. Поняття уваги розглядалось у різних галузях науки, зокрема, нейропсихологи (О.П. Лурія, І.П. Павлов, І.П. Сеченов, Є.Д. Холмська та ін.), педагогі (Л.В. Виготський, К.Д. Ушинський та ін.), психологи (Ю.Л. Трофімов, Г.О. Люблінська та ін.), вказують, що увага завжди тісно пов'язана з діяльністю людини, забезпечує її свідомий характер, а також нею стимулює і регулюється. Вона слугує внутрішньою умовою психічної діяльності, завдяки увазі чуттєве відображення об'єктів зовнішнього світу відбивається у свідомості суб'єкта, а кожний акт цілеспрямованої діяльності доходить до свідомості [3].

Вклад основного матеріалу. О.С. Вудворс, П.Я. Гальперін, С.Л. Рубінштейн, О.Р. Лурія, Л.С. Виготський та ін. вчені у своїх дослідженнях доводили, що увага трактується як вибіркоче протікання процесу прийому та переробки інформації, і є фактором селективності протікання всіх пізнавальних процесів. О.Р. Лурія виділив форми уваги такі як сенсорна, рухова, емоційна, інтелектуальна та окремо розглянуто два рівня уваги: не довільна – з яким дитина народжується, та довільна – де іде процес формування під впливом інших психічних функцій, соціума та тісний зв'язок з мовленнєвою системою людини.

Л.С. Виготський та П.Я. Гальперін та інші науковці, описуючи процес уваги зауважують, що неможна дану когнітивну функцію розглядати в якості самостійного психічного процесу, так як увага забезпечує ними динамічне протікання різних психічних процесів [3].

Відомо, що увага необхідна людині при засвоєнні нових знань, при виконанні як навчальної так і трудової діяльності. Так, П.Ф. Каптеріном було вказано, що уважність є запорукою успіху у розв'язанні проблем у житті та практичній діяльності. Поняття уваги (К.Д. Ушинський), поняття уваги, порівнював з «єдиними дверми у нашій душі», у які входять до нашої свідомості усі відомості оточуючого навколишнього світу [1].

Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук, О.В. Скрипченко та ін. зазначали, що увага не має власного змісту, виявляє свою дію у зв'язку з відчуттями, сприйняттями, пам'яттю, мисленням тощо. Ці явища актуалізуються у людини не самі по собі, а під впливом спрямованості особистості. Вони також стверджували, що, увага є вибірковою спрямованістю і зосередженістю свідомості особистості на об'єктах, що відповідають її по-

2. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник / А.І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
3. Логопедія : підручник / за ред. М.К. Шеремет. – 2-е вид., перероб. та доп. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – 672 с.
4. Мардахаев Л.В. Соціальна педагогіка : підручник / Л.В. Мардахаев. – М. : Гардаріки, 2005. – 269 с.
5. Міжнародний день голосу в Україні. – Режим доступу: http://audiovoice.kiev.ua/voice_1.shtml.
6. Навчайся в Любліні. – Режим доступу: <http://study.lublin.eu>.
7. Нікберг І.І. Методологічні аспекти популяризації медичних знань у засобах масової інформації / І.І. Нікберг // Газета "Новини медицини та фармації". – 2012. – №5. – Режим доступу: <http://www.mif-ua.com/archive/article/27198>.
8. Романова Ю. Как избавиться от картавости / Ю. Романова. – Режим доступу: <http://getonair.ru/radio/kak-izbavitsya-ot-kartavosti>.

The article describes the existing means of scientific knowledge attractivation for the adults and finds out, which of them are used in Ukraine for the attractivation of knowledge of speech therapy.

Key words: means of knowledge attractivation, mass media, knowledge of speech therapy.

Отримано: 20.04.2017

требам, інтересам та цілям діяльності або поведінки. У свою чергу, С.Л. Рубінштейн вказує, що у кожному психічному процесі присутній момент, який виражає різні ставлення особистості, зокрема до світу людей, природи, свідомості до об'єкта.

Г.О. Люблінська, Ю.Л. Трофімов та ін. у своїх працях доводять, що увага не є психічним процесом, це психічний стан особистості, що виявляється в зосередженості на чомусь, і увага передає ставлення людини до певного об'єкта [2, 3]. У працях Ю.Л. Трофімова зазначено, що увага є формою організації психічної діяльності людини, яка полягає в спрямованості й зосередженості свідомості на об'єктах, що забезпечує їх виразне відображення.

Фізіологічною основою уваги, її ранніх форм є безумовний орієнтувальний рефлекс. Зокрема, Є.Д. Холмська, О.П. Лурія, І.П. Павлов та інші вчені стверджували, що увага забезпечується діяльністю системи ієрархічно пов'язаних між собою мозкових структур, але їхня роль у регуляції різних видів уваги нерівноцінна. Це привело до виникнення декількох психологічних теорій уваги.

Таким чином, поняття уваги можна розглядати як особливу форму психічної діяльності, яка виявляється у спрямованості й зосередженості свідомості на певних предметах і явищах навколишнього дійсності або власних переживаннях.

У загальній психології Р.В. Павелкіним, С.Д. Максименком увагу було поділено залежно від активності людини на мимовільну, довільну та після довільну. Зокрема, мимовільна увага є генетичне первісним шаблоном уваги в історичному та індивідуальному розвитку. Вона є підґрунтям для виникнення довільної уваги. Тому, довільна увага є свідомо регульоване зосередження на об'єкті, спрямоване вимогами діяльності. Цей вид уваги тісно пов'язаний з волею людини, тому її називають вольовою, активною. Головною функцією довільної уваги є активне регулювання перебігу психічних процесів.

Процес довільної уваги якісно відрізняється від мимовільної, це пов'язано з почуттями людини, попереднім досвідом, інтересами, вплив цих моментів опосередковується свідомо поставленими цілями.

Післядовільна увага – це зосередження на об'єкті через те, що він цінний для особистості. Післядовільна увага відрізняється від довільної тим, що в ній знижується вольове зусилля, але існує свідомо поставлена мета, (чого немає в мимовільній увазі), вона підтримується свідомими інтересами, і сама

діяльність переживається як потреба. Тому Р.В. Павелків вказує, що післядовільна увага характеризується тривалою зосередженістю, напруженою інтенсивністю розумової діяльності.

Висновки. Отже, аналіз наукових джерел показує, що термін «уваги» науковці розглядають з різних наукових позицій, але існує єдина точка зору, яка вказує, що увага це – психофізична функція яка тісно взаємопов'язана з усіма психічними процесами та забезпечує розвиток виховання та навчання особистості в цілому.

Список використаних джерел:

1. Белова О.Б. Особливості розвитку уваги у дітей молодшого шкільного віку з нормальним та порушеним мовленням / О.Б. Белова // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць

К-П нац. у-т ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Косцюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – Вип. 9. – С. 54.
 2. Люблінська Л.О. Дитяча психологія / Л.О. Люблінська. – К. : Вища школа, 1974. – 456 с.
 3. Психологія : підручник / Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін. ; за ред. Ю.Л. Трофімова. – 3-те вид., стереотип. – К. : Либідь, 2001. – 560 с.

This article cleats with the analysis of theoretical and practicality literature, which opens different science views on the term «attention».

Key words: attention, arbitrary attention, involuntary attention, postarbitrary attention.

Отримано: 20.04.2017

УДК 376

М.-Х. Ю. Колодна, студентка 2 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПСИХІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИЧНОГО СПЕКТРУ

Стаття містить опис психічних процесів у дітей з розладами аутистичного спектру.

Ключові слова: психічні процеси, розлади аутистичного спектру, когнітивна та емоційно-вольова діяльність.

Вивчаючи та аналізуючи літературні джерела, можна зазначити, що значно підвищився інтерес науковців до проблеми аутизму і аутистичних порушень в Україні. Значним внеском у сучасну інноваційну систему підходів і напрямів дослідження проблеми аутизму є дослідження таких науковців та практиків, як Н.С. Андреева, А.Л. Душка, Н.С. Івашура, Х.В. Качмарик, С.Ю. Конопляста, В.О. Косинкіна, Я.М. Крет, В.І. Кротенко, З.П. Ленів, О.В. Літвінова, Н.В. Липка, І.П. Логвінова (І.П. Шептун), С.Д. Максименко, І.А. Марцинковський, О.І. Мякушко, А.Г. Обухівська, К.О. Островська, Л.К. Рибченко, М.В. Рождественська, О.І. Романчук, Х.Я. Сайко, Т.В. Сак, Г.С. Сивик, В.М. Синьов, Т.В. Скрипник, В.В. Тарасун, Ю.В. Товкес, Г.М. Хворова, А.П. Чуприков, М.К. Шеремет, Д.І. Шульженко, О.С. Шульженко та ін. [2].

Розлади аутистичного спектру характеризуються порушеннями у формуванні соціальної, комунікативної, когнітивної та емоційної сфери. Дітям з розладами аутистичного спектру притаманна відсутність соціально-емоційної взаємності, що проявляється в порушенні реакції на емоції інших, відсутність потреби в контакті з оточуючими людьми [3].

Порушення соціального, когнітивного, мовленнєвого та емоційного розвитку позначається й на решті сфер функціо-

нування психіки дитини: має негативний вплив на весь психічний розвиток. В.В. Лебединський зазначав, що до основних труднощів, які заважають психічному розвитку аутичної дитини належать: порушення сенсорики, порушення рухової сфери, порушення мовлення. В.М. Башина, В.В. Лебединський, Г.М. Хворова, Д.І. Шульженко зазначають, що у дітей з аутичними порушеннями вже з раннього віку порушується розвиток психомоторних навичок. У дітей з РАС перцептивний розвиток характеризується гіпер або гіпостезіями до звичайних сенсорних подразників. (О.В. Богдашина, В.В. Тарасун, Х.М. Хворова та Д.І. Шульженко досліджували дисфункцію аналізаторів).

Проблему мовленнєвого розвитку дітей з розладами аутичного спектру досліджували Б.Г. Ананьєв, Т.В. Ахутіна, І.В. Мартиненко, В.В. Тарасун, М.К. Шеремет. Результати досліджень науковців свідчать про те, що у дітей з аутизмом відхилення у мовленнєвому розвитку є характерним проявом даного синдрому. При розладах аутичного спектру порушується сама можливість використання мовлення.

Розглянемо особливості розвитку психічних процесів у дітей з РАС у таблиці (див. таблицю 1.)

Таблиця 1

Особливості розвитку психічних процесів у дітей з РАС

Пізнавальний процес	Характеристика
Увага	Дітям з розладами аутичного спектру характерний край низький рівень активної уваги: грубі порушення цілеспрямованості і довільності уваги, що перешкоджають нормальному формуванню вищих психічних функцій. Спостерігається недостатня концентрація уваги на певних об'єктах та видах діяльності. Характерна швидка виснаженість фокусу уваги на спільних об'єктах інтересу. Притаманна таким дітям є Психічна перенасичуваність (увага може бути стійкою упродовж буквально декількох хвилин, а іноді й секунд, а пересичення може бути настільки сильним, що виражається агресією). Проте окремі яскраві зорові або слухові враження від предметів навколишньої дійсності (звуків або мелодії, блискучого предмету) можуть буквально зачаровувати дітей, що можна використовувати для концентрації їхньої уваги.
Уява	Зміст фантазій, інтересів ігор аутичної дитини монотонний, поведінка одноманітна. Діти роками грають в одну й ту саму гру, малюють одні й ті ж самі малюнки (часто – окремі предмети), роблять одні й ті ж стереотипні дії, спроби переривати їх часто виявляються безспішними чи призводять до негативізму. У змісті аутистичних фантазій переплітаються випадково почуті дитиною казки, історії, кінофільми і радіопередачі, вигадані і реальні події. Патологічні фантазії дітей відрізняються підвищеною яскравістю і образністю, відірваністю від реальності (вони химерно-казкові). Нерідко зміст фантазій може носити агресивний відтінок та служити основою для появи і закріплення різних неадекватних страхів. У аутичних людей відсутня уява, вони не можуть уявити, що думає інша людина, і, відповідно не можуть передбачати подій.
Пам'ять:	З раннього віку у дітей з РАС спостерігаються хороша механічна пам'ять, що створює умови для збереження слідів емоційних переживань. Діти легко запам'ятовують відчуття, що надходять через всі канали: зір, слух, смак, нюх, шкіру та прагнуть до постійного одноманітного їх отримання. Довільна пам'ять страждає. Діти із РАС легко запам'ятовують вірші, тексти казок та оповідань. Коли їм читають дорослі, вони ретельно сліdkують, щоб ті не пропустили жодного слова або рядка.
Мислення	Порушення взаємодії психічних функцій найбільш специфічно проявляється у мисленні аутичної дитини: труднощі довільного навчання, цілеспрямованого розв'язання реально виникаючих задач, розуміння розвитку ситуації у часі, визначення послідовності подій, причин та наслідків, розумінням логіки іншої людини, її уявлень та намірів. Погано формується розмежування власного «Я» і навколишнього світу. Діти з аутистичними порушеннями не в змозі активно переробляти інформацію, активно використовувати свої здібності з метою пристосування до постійного змінного світу та непостійності намірів іншої людини. Діти із РАС орієнтуються на перцептивні яскраві, а не на функціональні ознаки предметів. Такій дитині важко зрозуміти розвиток ситуації у часі, установити причинно-наслідкові залежності. У переважній більшості аутичних дітей спостерігаються різні за ступенем прояву інтелектуальні порушення, але інтелектуальна недостатність не є обов'язковою. Такі діти нерідко можуть мати хороші інтелектуальні можливості, навіть бути парціально обдарованими в різних областях. Головною особливістю інтелектуального розвитку дітей з аутизмом – нерівномірність, парціальність, особливою характеристикою якої є здатність справлятися з завданнями абстрактного характеру при неможливості виконати завдання аналогічної складності з конкретним наповненням.

Моторна сфера	Моторна сфера дитини з аутистичними порушеннями розвивається з особливостями: незграбність, неритмічність, вайлуватість, скутість, неточність, тенденція до моторної стереотипії, труднощі у розрахуванні рухів за силою та амплітудою, успішне виконання складніших рухів у порівнянні з легшими, кращий розвиток дрібної моторики на тлі загальної, труднощі у довільній діяльності, затримання формування навичок побутової адаптації, освоєння звичайних для життя дій з предметами (самообслуговування, їжі, тощо). Спостерігається накопичення стереотипних способів отримання приємних вестибулярних, пропріоцептивних, тактильних відчуттів: помахування руками, застигання в певних позах на тривалий час, вибіркоче напруження окремих м'язів і суглобів, біг по колу або від стіни до стіни, стрибки, кружляння і розгойдування, лазіння по меблях, тощо. Характерні зміни м'язового тону (до гіпотонії або гіпертонії). Також цим дітям характерна манірність і химерність рухів, несподівані і своєрідні жести та нав'язливі рухові ритуали. Діти з РАС схильні до звукової ауто стимуляції: зминання та розривання паперу, шурхотіння целофановими пакетами тощо.
Відчуття і сприйняття	Для дітей з РАС характерна своєрідність в реагуванні на сенсорні подразники. Це виражається в підвищеній сенсорній чутливості і, як наслідок підвищеній вразливості. Виділяють такі особливості: особливості зорового сприйняття: погляд "крізь" об'єкт; відсутність стеження поглядом за предметом; зосередженість погляду на "безпредметному" об'єкті: світловій плямі, ділянці блискучої поверхні, візерунку шпалер, килима, мерехтінні тіней зачарованість таким спогляданням; затримка на етапі розглядання своїх рук, перебирання пальців у особи; наполегливий пошук певних зорових відчуттів; стійке прагнення до споглядання яскравих предметів, їх руху; тривале виникнення стереотипної зміни зорових відчуттів (при включенні і виключенні світла, при відкриванні та закриванні дверей, вертіння коліс, пересипання мозаїки тощо); зорова гіперсензитивність: переляк, крик при включенні світла, розсуванні штор; прагнення до темряви. Особливості слухового сприйняття: відсутність реакції на звук; страхи окремих звуків; відсутність звикання до звуків. Особливості тактильної та м'язової чутливості: на тлі постійного сенсорного дискомфорту діти з РАС прагнуть отримати певні активуючі враження (розгойдуються усім тілом, здійснюють одноманітні стрибки або крутяться, отримують задоволення від розривання паперу або тканини, переливання води або пересипання піску, спостереження за вогнем); при часто зниженій больовій чутливості у дітей з РАС спостерігається схильність до нанесення собі різних ушкоджень; обстеження оточуючого середовища здійснюється переважно за допомогою обмацування. Особливості смакової чутливості: непереносимість багатьох страв; смоктання неістівних предметів, тканин; обстеження навколишнього за допомогою облизування. Особливості нюхової чутливості: гіперсензитивність до запахів; обстеження навколишнього за допомогою обнюхування; пропріоцептивна чутливість. У дітей з РАС відзначаються порушення орієнтування у просторі, спотворення цілісної картини реального предметного світу і витончене виокремлення окремих, афективно значущих відчуттів власного тіла, а також запахів, звуків, кольорів і форм оточуючих речей.
Емоційно-вольова сфера	Різко відстає у формуванні найпершої соціальної взаємодії з оточуючими людьми – комплексу поживлення: відсутня фіксація погляду на обличчя людини, посмішка й емоційні реакції у вигляді сміху, мовна і рухова активність на прояви уваги з боку дорослого. Ставлення до моментів дискомфорту (наприклад, до порушень режиму харчування чи температурного режиму), парадоксальні: дитина або взагалі їх не переносить або байдужа до них. У таких дітей страждає процес металізації (здатність розпізнавати власні і чужі психічні стани). Деякі діти здаються неемоційними: не виражають ні страху, ні любові, а є навпаки надмірно емоційні: страждають спалахами гніву. Також характерна підвищена ранімість, якливність. Дитина швидко втомлюється навіть від приємного спілкування, схильна до фіксації на непріємних враженнях, до формування страхів. Виділяють три групи страхів: типові для дитячого віку взагалі (страх втратити матір, в також ситуативно обумовлені страхи після пережитого переляку); обумовлені підвищеною сенсорною і емоційною чутливістю дітей (страх побутових і природних шумів, чужих людей, незнайомих місць).
Мовлення	Мовлення у аутичних дітей може відрізнятися досить суттєво: від мутичності до надзвичайно раннього і бурхливого розвитку. Найхарактерніші порушення, до яких належать: важко інтерпретований плач; обмежене гуління (може нагадувати вигуки, верещання, писк); відсутність імітації звуків або фонографічність мовлення (неусвідомлене відтворення мовлення оточуючих, що не відповідає контексту); мутизм (відсутність мовлення); ехолоалія (повторення почутих слів та фраз, інколи без розуміння їх змісту та без прикріплення до контексту); слова-штами, фрази-штами; широке використання неологізмів; пізня поява та неправильне використання особових займенників; відсутність у мовленні звертання, нездатність до ведення діалогу при достатньому розвитку монологічного мовлення; автономність мовлення; порушення семантичної сторони мовлення; порушення синтаксичної будови мовлення; порушення граматичної будови мовлення; нездатність до словотворчості; порушення звуковимови; порушення мелодики мовлення (голос надто тихий або надто голосний); порушення просодичних компонентів мовлення (відхилення тональності, швидкості, ритму, інтонаційного переносу). Відрізняють ще два якісні порушення мовлення: реверсія (повторення) займенників і ехолоалія. Реверсія займенників виникає в тих випадках, коли дитина вимовляє особові займенники в точності так, як вона їх чує, не змінюючи їх відповідно до контексту.

Основними особливостями розладів аутичного спектру є недостатня або повна відсутність потреби у спілкуванні з оточуючими; слабкість емоційного реагування; прагнення до незмінності оточуючого світу; одноманітна поведінка зі стеріотипами; різноманітні мовленнєві порушення; ізольований характер високого рівня пам'яті; відчуття трижовності та невмотивовані страхи.

Список використаних джерел:

1. Пахомова Н. Г. Спеціальна психологія / Н.Г. Пахомова, М.М. Кононова. – Полтава : АСМІ, 2015. – 389 с.

2. Розвиток мовленнєвої активності дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку : навч.-метод. пос. / М.К. Шеремет, Н.В. Базима. – К. : ДІА, 2017. – 192 с.
3. Романчук О.І. Розлади спектру аутизму в запитаннях та відповідях / О.І. Романчук. – Львів : Колесо, 2010. – 168 с.

The article contains the description psychical processes of children with disorders of autism spectrum.

Key words: psychical processes, autism spectrum disorder, cognitive, emotional and volitional activity.

Отримано: 20.04.2017

УДК 376-056.34

М. П. Мазурик, студентка 3 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

У статті описано специфіку формування зв'язного мовлення в учнів першого класу загальноосвітньої школи, які мають порушення мовленню процесі проведення навчально-корекційної роботи з ними на логопедичних заняттях.

Ключові слова: логопедичні заняття, порушення мовленнєвого розвитку, зв'язне мовлення.

Актуальність проблеми. Мовлення – одна із найскладніших вищих психічних функцій людини. Достатній рівень розвитку мовлення дитини не тільки забезпечує спілкування з людьми, а є основою її повноцінного психічного розвитку.

У дослідженнях останніх років вчені та практики відзначають тенденцію значного збільшення кількості дітей,

які мають порушення розвитку в тому числі і мовленнєві. Збільшення кількості дітей з мовленнєвими вадами ставить перед суспільством проблему їх підготовки до можливої інтеграції та адаптації до умов подальшого життя. Саме тому проблема подолання мовленнєвих недоліків є однією з актуальних, як у спеціальній, так і в загальній педагогіці.

Аналіз останніх досліджень. Результати досліджень Л. Спірової, М. Шеремет, В.Тарасун, М. Шевченко, Е. Данілавичуте, Н. Чередніченко, В. Кондратенко, О. Ревуцької та інших, які присвячені проблемам недорозвинення мовлення, засвідчили, що саме у дітей із НВЗНМ виникають значні труднощі при оволодінні програмовим матеріалом з рідної мови; підтвердили наявність у цих дітей порушень усіх сторін мовлення та виявили труднощі при оволодінні такими школярами закономірностями мови.

Найважливішим знаряддям спілкування й могутнім засобом набуття знань є оволодіння дітьми зв'язним мовленням. Аналіз проблем шкільної неуспішності за даними науково-методичної літератури показав, що дослідження проводяться досить давно і цікавить як логопедів і педагогів-практиків, так і науковців. Численні дослідження (С. Шаховської, Т. Візель, І. Садовнікової, О. Ястребової, О. Смірнкової, Л. Шуйфер, Л. Парамонової, Л. Токаревої, І. Колпівської, І. Прищепової, Р. Лалаєвої, О. Логінової, Н. Серебрякової, О. Корнева, Т. Туманової, В. Тарасун, Е. Данілавичуте, Л. Бартеневої та ін.) свідчать, що діти з мовленнєвою патологією мають велику кількість труднощів з предметів мовного циклу. Однією з найвагоміших причин, які обумовлюють у школярів труднощі у навчанні є повільний темп розвитку у них зв'язного мовлення. Не зважаючи на багатоаспектність досліджень вказаної проблеми та широку її розробку в методичному плані ефективність формування у дітей зв'язного мовлення лишається недостатньо високою.

Мета дослідження полягає у визначенні специфіки формування зв'язного мовлення у першокласників, що навчаються у загальноосвітній школі з порушеннями мовлення у процесі проведення навчально-корекційної роботи з ними на логопедичних заняттях.

Виклад основного матеріалу. Діти з загальним недорозвитком мовлення не можуть оволодіти зв'язним мовленням у тому ж темпі, що і діти з нормальним психічним і фізичним розвитком працюючи за методикою загальноосвітньої школи. З огляду на це з ними додатково необхідно проводити логопедичні заняття на яких з одного боку має здійснюватися корекція та розвиток фонематичних процесів, звуковимови, що забезпечить формування у школярів загальної чіткості мовлення, а з іншого боку – формування вміння логічно, послідовно висловлювати свою думку.

Дослідження носило лабораторний характер і проводилося у загальноосвітній школі № м. Жовква починаючи з вересня 2008 року по лютий 2009 року. В експерименті взяли участь 12 першокласників з діагнозом нерізко виражений загальний недорозвиток мовлення.

Аналіз науково теоретичних джерел, показав, що у дітей з порушеннями мовлення, які навчаються у загальноосвітній школі спостерігаються труднощі у формуванні зв'язного мовлення. Проте саме цей бік мовлення у дітей старшої та молодшої школи визначає успішність з таких предметів як читання, література, природознавство, біологія, історія та інші. Діти з порушеннями мовлення не можуть оволодіти зв'язним мовленням у тому ж темпі, що і учні з нормальним психічним та фізичним розвитком, а отже, з метою стимуляції розвитку у них цього боку мовлення необхідно здійснювати спеціальне корекційне навчання.

Аналіз результатів обстеження у дітей чіткості та змістовності зв'язного мовлення на початку експерименту виявив значну недостатність його сформованості у дітей за такими параметрами, як звуковимова, логічність, послідовність, усвідомленість. А, тому, організована нами на логопедичних заняттях навчально-корекційна робота здійснювалася власне у цих напрямках.

В результаті проведення нами навчально-корекційної логопедичної роботи було покращено показники сформованості чіткості, змістовності, логічності зв'язного мовлення у всіх дітей, що брали участь в експерименті.

Зокрема, аналіз особливостей розвитку зв'язного мовлення у дітей з н/в ЗНМ першої групи (66,81%) показав, що вони достатньо усвідомлено застосовують слова в мовленні. Використовують не лише загальноживані слова та терміни, поняття що вивчаються в школі, але й епітети, порівняння. Діти також будували невеликі речення та невеликі за обсягом зв'язні розповіді. Розповіді характеризувалися завершеною сюжетом, а також були логічними та послідовними. В цілому звуковимова у першокласників з ЗНМ цієї групи була сформована повністю, а тому їхнє мовлення було чітким та достатньо зрозумілим. На підставі аналізу особливостей виконання завдань дітьми нами було визначено рівень розвитку у них зв'язного мовлення як середній.

Аналіз результатів дослідження рівня засвоєння зв'язного мовлення в учнів з загальним недорозвитком мовлення III рівня складності другої групи (8,55%) показав, що ці діти знали, розуміли достатньо слова вживані у зв'язному мовленні. Переважно це були загальноживані у побуті слова, слова, що вивчалися ними у відповідності до програми школи. Діти вміли будувати з ними маленькі речення та невеликі зв'язні розповіді. Такі розповіді характеризувалися завершеною сюжетом, а також були логічними та послідовними. Мовлення в цілому у цих дітей було достатньо чітким та зрозумілим, хоча у них і спостерігалися порушення окремих звуків мовлення. На підставі аналізу особливостей виконання завдань дітьми з загальним недорозвитком мовлення другої групи нами було визначено рівень розвитку у них зв'язного мовлення як достатній.

24,64% дітей з загальним недорозвитком мовлення III рівня складності вживають в мовленні лише деякі слова з тих, що вивчаються за програмою. Зокрема – це назви геометричних фігур, величин предметів, слова, що позначали предмет побуту. Було виявлено, що слова, що позначають поняття які вивчаються в загальноосвітній школі ними усвідомлені недостатньо. Кількість правильно побудованих ними речень значно нижча, ніж у дітей попередньої групи. Зв'язні розповіді складені ними, хоча і були логічними і достатньо послідовними, проте були фрагментарними, не вказували на всі важливі особливості описуваної ситуації. Мовлення в цілому було недостатньо чітким, оскільки у дітей ще залишалося ряд порушень вимови фонем. На підставі аналізу особливостей виконання завдань дітьми з загальним недорозвитком мовлення III групи нами було визначено рівень розвитку у них зв'язного мовлення як низький.

Висновки. Таким чином, аналіз та узагальнення матеріалів дослідження також показують, що не зважаючи на виявлені у дітей з ЗНМ порушення завдяки інтенсивному, організованому з боку логопеда навчанню значна частина цих школярів (66, 81%) починає доганяти за рівнем сформованих у них знань і умінь дітей з нормальним мовленнєвим розвитком. Проте особливості лексичної сторони мовлення і граматичної сторін мовлення у них залишаються із рядом відмінностей. Зокрема, в мовленні у них багато смислових, літеральних парафразій. При побудові речень вони допускають багато а граматичних помилок, міняють порядок слів у реченнях. Загальний обсяг побудованих ними речень – 2-3, максимум чотири слова тощо.

В цілому, завдяки проведеним нами дослідженням вдалося показати, що за умови правильної організації навчально-корекційної роботи на логопедичних заняттях і наявності систематичного відвідування вдається досягнути у роботі з дітьми з загальним недорозвитком мовлення значних успіхів.

In the article, we described the specifics of coherent speech forming in the first-grade students of comprehensive school, who have speech disorders, during educational and correctional work at the speech therapy classes.

Key words: speech therapy classes, speech disorders, coherent speech.

Отримано: 20.04.2017

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ

Автор у статті описує результати емпіричного дослідження типу мислення та гендерної ідентичності. Автор аргументовано доводить наявність взаємозв'язку між типом мислення та гендером студентів.

Ключові слова: гендер, фемінність, маскуліність, андрогінність, мислення.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасній науці досить актуальними є гендерні дослідження різноманітних аспектів психічної діяльності. З'ясування гендерних особливостей пізнавальних процесів, зокрема, мислення, дозволить оптимізувати процес навчання та створить сприятливі умови для становлення особистості фахівця у виші.

Аналіз останніх досліджень. Мислення – психічний пізнавальний процес відображення у свідомості людини істотних зв'язків і відношення між предметами і явищами навколишнього світу. Завдання мислення – розкриття зв'язки між предметами, виявити суттєві ознаки предметів та відокремити їх від випадкових збігів. Мислення оперує поняттями і бере на себе функції узагальнення й планування. Мислення є вищим пізнавальним процесом, що істотно відрізняє його від інших процесів, які допомагають людині орієнтуватися в навколишньому середовищі [2].

Вивчення мислення, його механізмів та типології є предметом численних досліджень у загальній, інженерній психології П.І. Зінченко, С.Ю. Мещерякова, С.Л. Рубінштейн, В.В. Давидов, С.Д. Максименко, В.П. Ільїн та ін.

Під гендером розуміють складний соціокультурний процес формування (конструювання) відмінностей в чоловічих та жіночих ролях, поведінці, ментальних та емоційних характеристиках і сам соціальний конструкт гендера [1]. Гендерна ідентичність в свою чергу позначається на особливостях соціалізації індивіда, становленні його особистості тощо. Традиційно виділяють три типи гендера: фемінний, маскуліний та андрогенний.

Метою дослідження є вивчення індивідуально-психологічних та гендерних особливостей тип мислення студентів вишу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В ході емпіричного дослідження нами використовувала методика «Тип мислення» (в модифікації Г. Резапкіної) та методика Сандри Бем «Статеврольова анкета».

За Г. Резапкіною мислення людини поділяється на такі типи: наочно-дійове, абстрактно-символічне, словесно-логічне, наочно-образне, креативне (творче).

Респондентам пропонувався опитувальник із 40 питань, на які потрібно відповісти «так» або «ні». Опитувальник визначає переважаючий тип мислення і рівні розвитку інших типів мислення у студентів. Рівнями розвитку типу мислення є: 0-2 балів – низький, 3-5 балів – середній, 6-8 балів – високий.

Методика Сандри Бем встановлює гендерну ідентичність людини (фемінна, андрогенна, маскуліна).

У емпіричному дослідженні взяли участь студенти 1-3 курсів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Загальна вибірка досліджуваних становить 20 студентів, серед них: студентів 1 курсу – 8 осіб (жіночої, чоловічої статі, 17 років), 2 курсу – 6 особи (жіночої, чоловічої статі, 18 років), 3 курсу – 6 осіб (жіночої, чоловічої статі, 19 років).

Проведене нами емпіричне дослідження виявило таке:

Існують певні гендерні відмінності мислення студентів.

Більшості опитаних притаманний андрогінний тип гендерної ідентичності, тобто поєднання маскуліних і фемінних рис характеру, серед загального числа респондентів їхня кількість становила 13 з 20 (65%), тоді коли лише 7 (35%) опитаних мали яскраво виражені маскуліні або фемінні риси.

Також в ході дослідження нами були виявлені такі співвідношення гендерної ідентичності та типів мислення.

У респондентів з домінуванням маскуліного над ремінним, а саме 3 студентів (чоловіків 17-19 років) (15%), домінуючим був наочно-дійовий тип мислення, наступним за відсотковим співвідношенням був абстрактно-символічний у двох респондентів з маскуліним типом гендерної ідентичності.

Лише у 4 опитаних студентів домінували фемінні риси, і у двох з них спостерігалось переважання наочно-образного типу мислення. У двох студенток з домінуючою фемінністю цей тип мислення у відсотковому співвідношенні займав лише третю позицію після словесно-логічного та наочно-дійового відповідно.

Серед решти студентів, котрим була притаманна андрогінність, результати тесту на тип мислення виявили схильність респондентів у більшості випадків до словесно-логічного типу, у відсотковому співвідношенні цей тип був на другому місці у більшості респондентів-андрогінів, а саме у 9 з 13 (69%).

Висновки. Згідно з методикою дослідження можна зробити висновок, що тип мислення студентів залежить від гендерної ідентичності, проте лише частково. Результати досліджень засвідчили, що чоловіки з маскулініними рисами більше схильні до наочно-дійового типу мислення, а для жінок з перевагою фемінних рис схильні до наочно-образного типу мислення. Для індивідів з андрогінністю характерним є розвиток словесно-логічного типу мислення, паралельно з будь-яким іншим типом мислення.

Перспективи наших досліджень вбачаємо у виявленні залежності типу мислення як від гендерної ідентичності, так і від індивідуально-типологічних особливостей студентів.

Список використаних джерел:

1. Малкина-Пых И.Г. Гендерная терапия / И.Г. Малкина-Пых. – М. : Эксмо, 2006. – 928 с.
2. М'ясоїд П.А. Загальна психологія : навч. посіб. / П.А. М'ясоїд. – К. : Вища школа, 2000. – 479 с.

The author of the article describes the results of empirical research mindset and gender identity. The author convincingly proves the relationship between the type of thinking and gender students.

Key words: gender, femininity, masculinity, androgyny, thinking.

Отримано: 20.04.2017

ФОРМУВАННЯ ОПИСОВОЇ ТА ТВОРЧОЇ РОЗПОВІДІ В УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

Стаття містить результати дослідження стану сформованості описової та творчої розповіді у дітей із загальним недорозвиненням мовлення третього рівня молодшого шкільного віку та елементи методики її формування і корекції.

Ключові слова: описова розповідь, творча розповідь, діти з порушеннями мовлення, методика, корекція, формування.

У пояснювальній записці до програми з української мови підкреслено, що мовленнєва змістова лінія, яка є основною, передбачає розвиток усного і писемного мовлення учнів, вміння користуватись мовою як засобом спілкування, пізнання та впливу.

Дослідники у галузі соціальної психології вивчали різні аспекти спілкування. Як джерело інформації описували його: Ю. Смельянов, Ю. Орлов, А. Урсул, Л. Резніков, О. Борисов. Зв'язок та залежність спілкування і мовлення досліджували: О. Киричук, О. Леонтєв, Б. Ананьєв, М. Каган, І. Кон, В. Сагаатовський. Тактику та стратегію формування комунікативних навичок розробляли: С. Кові, Д. Карнегі, Е. Шостром, Б. Паригін, Ю. Орлов, Г. Камардіна, О. Смірнова, О. Кальягіна, В. Курбатов. Емоційно-мотиваційну природу спілкування вивчали: Л. Виготський, С. Рубінштейн, І. Бех, А. Петровський, А. Реан, Н. Коломинський, Б. Льюк, В. Лопатинська.

Проте, мало досліджень з питань формування зв'язного мовлення, які здійснювались у галузі спеціальної психології. Досить широко досліджена мовленнєва сфера дітей з різними порушеннями психофізичного розвитку (Ж. Шиф, Л. Виготський, Л. Борщевська, Г. Плешканівська, Н. Гаврилова, Є. Собонович, І. Марченко, І. Мартиненко, В. Тищенко, Н. Морозова, М. Шеремет, Д. Шульженко, В. Тарасун, Б. Корсунська).

Мета дослідження: виявити стан та особливості сформованості описової та творчої розповіді у дітей із загальним недорозвиненням мовлення третього рівня молодшого шкільного віку, обґрунтувати та визначити методику її формування та корекції. Поставлені завдання: проаналізувати та узагальнити результати теоретичних та практичних досліджень з даної проблеми; вивчити стан розвитку усного зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ (3 рівень) та порівняти з результатами аналогічного дослідження в дітей з нормальним психофізичним розвитком; розробити корекційно-розвивальну методику роботи з формування описової та творчої розповіді в учнів молодших класів із загальним недорозвиненням мовлення (3 рівень); сформулювати та описати висновки.

Загальний недорозвиток мовлення має різний характер виразності. Порушення коливаються від майже повної відсутності мовлення до легких вад з елементами фонетичного і лексико-граматичного недорозвитку. Важливо відмітити, що кожний наступний щабель визначається появою нових мовленнєвих особливостей дитини, підвищення у неї мовленнєвої активності, розвитком мотивації. Індивідуальний темп досягнення дитиною кожного наступного рівня залежить від складності і форми порушення. Від складності мовленнєвого порушення, як первинного дефекту, значною мірою залежить сформованість зв'язності мовлення.

Мовлення дітей-логопатів на момент вступу до спеціальної школи характеризується недоліками: розуміння мовлення переважно в межах повсякденності; імпресивний аграматизм; стійкі відхилення у засвоєнні і застосуванні граматичних законів мовлення; необізнаність в окремих словах і виразах, змішування смислових значень слів, близьких за значенням, неточне знання і недоречне використання багатьох слів з повсякденного побуту, у словнику переважають іменники і дієслова, мало слів, що характеризують якості, ознаки, стан предметів і дій, велика кількість помилок при використанні простих прийменників, а складні прийменники майже не використовуються; у монологічному мовленні використовують здебільшого прості речення, відзначаються труднощі та повне невміння поширювати речення і будувати складні речення (складносурядні, складнопідрядні, безсполучникові); у більшості дітей зберігаються недоліки вимови звуків і порушення складової будови слова; зазначається недорозвиток фонематичних процесів, що уповільнює про-

цес оволодіння навичками звукового аналізу, синтезу та грамоти; без спеціального корекційного навчання грамоти виникає багато помилок специфічного характеру, що є причиною неуспішності дітей при навчанні у школі [1].

Мовленнєві порушення носять системний характер – страждає мовлення як цілісна функціональна система. В дітей має місце несформованість як імпресивного, так і експресивного мовлення. Паралельно виявлено слабкості мотивації, зниження потреби у спілкуванні, недоліки смислового програмування мовленнєвої діяльності. Внаслідок ряду причин є порушеною реалізація мовленнєвої програми та контроль за мовленням.

Було з'ясовано, що у дітей першого класу із загальним недорозвиненням мовлення набагато знижена потреба у спілкуванні як з дорослими, так і з однолітками. Звернення до дорослого, як до партнера з діяльності відзначалася рідко.

Дітям із загальним недорозвиненням мовлення третього рівня притаманні наступні характеристики: контакт змістовний, встановлюється поступово, характеризується скутістю, сором'язливістю, потребує заохочень. Потреба у спілкуванні епізодична, поверхова, ситуативна. Включаються в ігри, проте частіше є залежними, ніж ініціатором у грі, діяльність рівномірно повільна, іноді з елементами астенії.

Вступають у діалог лише за умов наявності ділових стосунків під час виконання ігрових дій. Першою дитина не встановлює стосунки, не ініціює ігри, а лише підключається до них, соромиться незнайомих дітей. Жести емоційної виразності застосовує рідко. Рухи, як правило, скуті. Моторні прояви невербального спілкування невиражені, окремі жести, що позначають задоволення основних потреб, застосовуються. Сила голосу в нормі. Говорить монотонно. Здатна передати інтонацією власний настрій, негативну оцінку. Проте не виділяє інтонаційно звертання, вставні слова, не дотримується пауз. Слова ввічливості використовує ситуативно, як правило, після нагадувань. З думкою інших не рахується. У мовленні використовує переважно пасивне слухання. Під час слухання не перебиває, дотримується тиші. Рівна у стосунках з однолітками. Дитина схильна переоцінювати себе: якщо торкаються її інтересів, здатна образити. Не злобиться і проявляє поблажливе відношення до інших. Спостерігається підвищений рівень тривоги у спілкуванні. Дитина включається в ігри з однолітками, навчається встановлювати контакти, засвоює правила спілкування [1].

Проведене дослідження стану сформованості основних складових усного зв'язного мовлення (описової та творчої розповіді) дітей-логопатів дає змогу зробити такі висновки:

В дітей-логопатів є набагато нижчими показники рівня розвитку вміння складати розповідь за сюжетним малюнком (описової розповіді), ніж у їх ровесників з нормальним мовленням.

Внаслідок логопедичних порушень страждають всі сторони мовлення: фонетико-фонематична, лексична, граматична сторона, діалогічне, монологічне мовлення, а також переказ.

Оскільки зв'язне мовлення відіграє важливу роль у засвоєнні та відтворенні знань, встановленні причинно-наслідкових зв'язків, рівень його розвитку являється критерієм оцінювання з багатьох предметів шкільного циклу, то його стан має стати об'єктом спеціальної корекційно-розвивальної роботи.

На основі матеріалів дослідження були запропонована методика роботи, спрямована на розвиток усного зв'язного мовлення дітей-логопатів.

Орієнтовна структура розвитку мовленнєвої творчості являє собою: навчання дитини логічно, зв'язно розповідати про події свого життя та життя однолітків; навчання складати

описові розповіді за схемою; навчання складати описові розповіді самостійно; навчання складати розповіді за темою (картинкою чи серією сюжетних картинок); навчання придумувати історії; розвиток вміння оцінювати ситуації та поведінку героїв; розвиток пояснювального мовлення; навчання використовувати у мовленні художньо-виразні засоби [2].

Проведення систематичної роботи, спрямованої на розвиток мовлення дітей-логопатів, передбачається протягом всіх років навчання і здійснюється на заняттях і в позаурочний час. Вона є дуже важливою для просування дітей в загальному розвитку та для шкільної успішності, для корекції недоліків пізнавальної діяльності, формування позитивних рис особистості.

Список використаних джерел:

1. Тарасун В.В. Логодидактика : навчальний посібник для вищих навчальних закладів / В.В. Тарасун. – К. : Видавництво

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2004. – 348 с.

2. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ : програмно-методичний комплекс / Л.І. Трофименко ; за ред. Є.Ф. Соболевич. – К. : Актуальна освіта, 2007. – 120 с.
3. Чердніченко Н.В. Початковий курс навчання української мови молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ) : навчально-методичний посібник (курс лекцій) / Н.В. Чердніченко. – К. : Слово, 2012. – 208 с.

The article contains the results of research of the state of formed of descriptive and creative story in children with the general exhalation of broadcasting of the third level of mid child hood and elements of methodology of her forming and correction.

Key words: descriptive story, creative story, to put with violations broadcasting, methodology, correction, forming.

Отримано: 20.04.2017

УДК 159.955:376-056.264

Н. Пуріг, магістрантка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

ОСОБЛИВОСТІ МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

У статті розглянуто особливості мислення дітей з тяжкими порушеннями мовлення.

Ключові слова: корекція, мислення, порушення мовлення, розвиток.

Актуальність дослідження. Наше знання об'єктивної дійсності починається з відчуттів і сприйняття, але не закінчується ними. Відчуття переходить до мислення. На відміну від процесів безпосередньо-чуттєвого відображення, мислення дає непрямю, складне, опосередковане відображення дійсності. Мислення, виходячи за межі чуттєвого даного, розширює межі нашого знання.

Таким чином, мислення – це психічний процес відображення об'єктивної дійсності, що складають вищу ступень людського знання.

Мислення дає знання про істотні властивості, зв'язки та відносини об'єктивної реальності. Відомо, що процеси формування мовлення та інших психічних функцій, в тому числі й мислення, тісно пов'язані між собою. З одного боку, невербальні психічні процеси є припущенням для розвитку мовлення. З іншого боку, мовлення, виникаючи, розвиває, удосконалює багато немовленнєвих психічних процесів. З появою мовлення відбувається вдосконалення мислення, значення слова стає засобом мислення людини [1].

Проблема стану мислення дітей з тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ) на сьогоднішній досить важлива. Тому, що саме мовлення і мислення є безперечними умовами розвитку всіх інших людських можливостей.

Аналіз останніх досліджень. Вивченням мисленнєвої діяльності дітей з ТПМ займалися різні автори. Серед них Р.А. Белова-Давід, І.Т. Власенко, Н.С. Гаврилова, Г.В. Гуровець, Л.І. Лісова, Р.Е. Левіна, Е.М. Мастюкова, В.В. Тарасун, В.В. Тищенко та ін.

Немає єдиної думки про стан розумової діяльності дітей з ТПМ. Зокрема, Р.А. Белова-Давід, М.В. Богданов-Березовський, Є.І. Кириченко та ін. вважають, що мислення є причиною розладу формування мовлення у цих дітей [5].

Н.С. Гаврилова, Л.І. Лісова, В.В. Тарасун та ін. вказують на вибірковий недорозвиток пізнавальних процесів у дітей з ТПМ [2].

Т.В. Власенко, Г.В. Гуровець, Р.Е. Левіна та ін. вважають, що порушення розумової діяльності є «вторинним» порушенням. Тобто вони вважають, що стан мислення залежить від порушення мовлення [3].

Г.Г. Голубєва, А. Куссмауль та ін. вважають, що мислення дітей з ТПМ не порушено і є повністю збереженим [1].

Е.М. Мастюкова та ін. вважає, що мислення диференційовано, тобто у одних порушено, у інших повністю збережене [4].

Т.В. Власенко, Є.М. Мастюкова і ін. відзначали, що внаслідок ДЦП характерна своєрідна аномалія всього психічного розвитку, обумовлена раннім органічним ураженням головного мозку. Характер психічного дефекту зале-

жить від ступеня ураження мозку і часу дії патогенного фактора. Клінічна картина психічного порушення на тлі раннього внутрішньоутробного ураження характеризується грубим недорозвиненням інтелекту [4].

А.А. Тараканова та ін. розглядали формування деяких розумових операцій у молодших школярів з дисграфією. На відміну від дітей з нормальним мовленнєвим розвитком дані діти легше визначають подібності об'єктів, ніж їх відмінності. При здійсненні операції порівняння у дітей з дисграфією виявляється більш обмежений обсяг обробки інформації, представлені для порівняння. При порівнянні слів (в рамках вербально-логічного мислення) діти з дисграфією ґрунтуються переважно на фонетичних, ніж на граматичних ознаках, зокрема на граматичних значеннях. Це може бути пов'язано, з одного боку з спрямованістю корекційно-логопедичної роботи, з іншого – з недорозвиненням граматичного складу мови, в тому числі і морфологічних узагальнень у дітей з дисграфією [6].

Е.М. Мастюкова виділила особливості мислення дітей з моторною алалією:

- нерівномірність мислення (недостатність тих сторін мислення, які пов'язані з вимовою: недостатність понятійного мислення і узагальненої функції слова);
- недостатність динаміки мислення. Найбільш чітко проявляється при вирішенні математичних завдань, написанні творів. При вирішенні завдань не розуміють сенсу питання. Недостатньо засвоюють сенс математичних задач, не здатні здійснювати математичні операції. Розв'язування задач супроводжується включенням зовнішньої артикуляції;
- інертність розумових процесів. Наприклад, при виконанні завдань друге завдання виконують аналогічно першому, третє другого тощо [4].

При вивченні особливостей наочно-образного мислення М.А. Фотековою за допомогою дитячого варіанту прогресивних матриць Дж. Равена було виявлено, що контингент молодших школярів із загальним недорозвиненням мовлення (надалі ЗНМ) за успішністю виконання завдань неоднорідний і представлений різними групами. Найбільш успішна група за результатами виконання наочних завдань характеризується нескладною мовленнєвою патологією (недоліки звуковимови і слабкість володіння граматичною будовою). Значна частина дітей з ЗНМ показала низький рівень успішності вирішення наочних задач. Було виявлено, що тільки у окремих учнів з ТПМ особливості пізнавальної діяльності наближаються до показників норми [5].

У дослідженнях мислення дітей з моторною алалією В.А. Ковшківа, Ю.А. Ельвіна та ін., були розмежовані деякі

поняття: знання – сукупність сформованих у минулому досвіді результатів пізнання дійсності (образи, уявлення, поняття), які служать матеріалом для розумових операцій; самоорганізація психічної діяльності – цілісна спрямованість психіки на активацію пізнавальної діяльності та на її управління, що створює необхідні умови для протікання процесу мислення і для вирішення проблемних ситуацій; власне мислення – процес, спрямований на вирішення проблемної ситуації. В процесі цього дослідження були отримані наступні результати: у дітей з ЗНМ на процес і результати мислення впливають недоліки в знаннях і найбільш часто порушення самоорганізації. У них виявляється недостатній обсяг відомостей про навколишній світ, про властивості і функції предметів дійсності, виникають труднощі у встановленні причинно-наслідкових зв'язків. Порушення самоорганізації обумовлюються недоліками емоційно-вольової та мотиваційної сфер і проявляються в психофізичній розгалуженості, рідше в загальмованості і відсутності стійкості інтересу до завдання. Діти часто довго не включаються в запропоновану їм проблемну ситуацію або, навпаки, дуже швидко приступають до виконання завдань, але при цьому оцінюють проблемну ситуацію поверхово, без урахування всіх особливостей завдання. Інші приступають до виконання завдань, але швидко втрачають до них інтерес, навіть у випадках правильного виконання завдань. При цьому можливості правильного здійснення розумових операцій у дітей з ТПМ, як правило, збережені, що виявляється при розширенні знань і впорядкування самоорганізації. Опановуючи в повній мірі передумови для розвитку розумових операцій, доступними їхньому віку, проте, діти відстають у розвитку наочно-образного мислення, без спеціального навчання з труднощами опановують аналізом, синтезом, порівнянням, класифікацією, виділенням зайвого поняття і висновком за аналогією. На думку Л. Беякова, О.Н. Усанової, Ю.Ф.Гаркуші та ін. для багатьох дітей з ТПМ характерна ригідність мислення [5].

УДК 376-056.34:51

Л. В. Поп'юк, магістрантка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСВОЄННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ЗНАТЬ УЧНЯМИ З ПМР

У статті розкриті зроблена характеристика стану математичних знань дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку на початку шкільного навчання та в кінці навчального року і вказано на певні труднощі оволодіння ними математичним матеріалом.

Ключові слова: порушення мовленнєвого розвитку, математичний матеріал, спеціально організоване навчання.

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку в Україні постало питання про удосконалення системи спеціальної освіти, обумовлене новим розумінням особистісного становлення дітей з особливими освітніми потребами, в тому числі і дітей, які мають загальний недорозвиток мовлення, з новим ставленням суспільства до них, з продуктивним розв'язанням питань їхньої соціалізації та оптимальної інтеграції в суспільне середовище.

На теперішній час система освіти України має свої традиції, стійку мережу навчально-виховних (корекційних) закладів, реабілітаційних центрів, навчально-виробничих комплексів, комплексів ранньої соціальної реабілітації тощо. Практично у всіх областях України працюють штатні психолого-медико-педагогічні консультації, які створюють банк даних про дітей з особливими потребами, що дозволяє зробити і обгрунтувати необхідність функціонування тих чи інших спеціальних установ.

Водночас у зв'язку зі зростанням у останні 5 років кількості дітей з особливими потребами у різних регіонах України (нині на обліку з 9 мільйонів дитячого населення 1 мільйон 200 тисяч зафіксовані як діти з порушеннями розвитку серед них відсоток дітей з тяжкими порушеннями мовлення найбільший), відсутністю достатньої кількості спеціальних (корекційних) закладів, кваліфікованих кадрів тощо існуюча система освіти дітей з особливими потребами вимагає якісних змін.

Мережа спеціальних загальноосвітніх шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ), в якій навчаються діти з тяжкими порушеннями мовлення, не набула такої розгалуженості, як інші типи спеціальних навчально-виховних

Висновки. Таким чином, як видно з огляду літератури, єдиної думки на проблему стану мисленнєвої діяльності дітей з ТПМ не існує. Однак, в основному дослідники відзначають, що дана категорія дітей відстає у своєму психічному розвитку від дітей з типовим розвитком. Темп розвитку всіх форм мислення у них уповільнений.

Список використаних джерел:

1. Жалдак Н.Н. Развитие логического мышления у младших школьников / Н.Н. Жалдак // Начальная школа. – 2000. – №7. – С. 23-31.
2. Лісова Л.І. Характеристика мовлення і мислення, як двох складових єдиного процесу інтелектуальної діяльності / Л.І. Лісова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. Серія соціально-педагогічна / за ред. О.В. Гаврилова, В.І.Співака. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2008. – Вип. 10. – С. 128-135.
3. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения / А.Н. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1983. – 385 с.
4. Мاستюкова Е.М. Ребёнок с отклонениями в развитии / Е.М. Мاستюкова. – М. : Арт-печать, 1992. – 243 с.
5. Скрипниченко О.В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посібник / О.В. Скрипниченко, Л.В.Долинська, З.В. Огороднійчук. – 2-ге вид. – К. : Каравела, 2007. – 344 с.
6. Тараканова А.А. Формирование мыслительных операций сравнения у младших школьников с дисграфией в процессе коррекционно-логопедической работы / А.А. Тараканова // Практическая психология и логопедия. – 2005. – №3 (14). – С. 12-23.

The article considers the peculiarities of thinking of children with severe speech disorders.

Key words: correction, thinking, speech impairment, development.

Отримано: 20.04.2017

закладів. Це обумовлюється тим, що даній групі дітей почали приділяти достатню кількість уваги лише порівняно недавно (на сучасному етапі в Україні 16 шкіл такого типу). Певні проблеми в економічному та політичному житті нашої країни не дозволили організувати широку мережу закладів даного типу, які б охопили навчально-виховним процесом усіх дітей з ТПМ, що вимагають спеціально створених умов навчання.

Тривалий час спеціальні загальноосвітні школи для дітей з тяжкими порушеннями мовлення намагались дати освіту дітям з порушеннями мовлення на рівні загальноосвітніх установ, використовуючи для цього аналогічні підручники, навчальні посібники, програми. При цьому в навчальному процесі увага концентрувалась на окремих порушеннях у них мовлення і ігнорувалась система комплексного підходу до усього психічного розвитку учнів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення учнів з порушеннями мовленнєвого розвитку (Н.С. Гаврилова, С.Ю. Конопляста, О.І. М'якушко, В.В. Тарасун, В.В. Тищенко, М.К. Шермет та інших) показало, що в основі кожного важкого порушення мовлення лежить складне за структурою дефекту порушення пізнавальної сфери, а тому ці діти потребують спеціальних умов для проведення їхнього навчання. На сучасному етапі лише починають проведення роботи по створенню навчальних програм та підручників для спеціальної школи. Не до кінця дослідженою також залишається проблема вибору методик навчання дітей з тяжкими порушеннями мовлення підготовчого класу.

На сучасному етапі змінюється підхід до організації системи навчання дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Спе-

ціальні дослідження, проведені в Україні в останні роки, сприяють подоланню стереотипів у розумінні проблеми їх навчання і виховання. Провідною ідеєю сучасної системи освіти цих дітей є орієнтація на ефективніше використання збережених і менш ушкоджених систем і функцій, які здатні взяти на себе компенсаторно-корекційне навантаження, цілеспрямований розвиток психічних процесів, що обумовлюють рівень опанування знань, умінь і навичок, в тому числі і з математики як найбільш складного предмету.

На теперішній час розроблена певна кількість нових методик, які оптимізують процес визначення рівнів математичних здібностей дітей з порушеннями мовлення. Проте ця проблема потребує подальшого вивчення та розгортання.

Мета нашого дослідження – виявлення стану сформованості математичних знань у дітей з тяжкими порушеннями мовлення підготовчого класу та темпів засвоєння знань з цієї навчальної дисципліни у процесі спеціально організованого навчання.

Виклад основного матеріалу. Наше дослідження носило експериментальний характер і проводилося на базі спеціального навчально-виховного закладу для дітей з особливими освітніми потребами. В дослідженні взяло участь 9 учнів з ТПМ підготовчого класу з діагнозом ЗНМ II рівня.

Як свідчать результати проведених науковцями досліджень у дітей з ПМР дефекти порушення інтелектуального розвитку є вибірковими. У дітей з різними та однаковими мовленнєвими діагнозами: алалія, ринолалія, дизартрія, структура мовленнєвого та інтелектуального дефекту може бути різною, що передбачає неоднакові труднощі у засвоєнні цими учнями математичних знань, умінь та навичок.

На основі аналізу наукової літератури виявлено, що у дітей з ПМР математичні знання формуються по мірі розвитку у них мовлення.

У дітей з ПМР крім недорозвитку всіх сторін мовлення спостерігається недорозвиток деяких психічних процесів. Рівень засвоєння математичних знань, умінь та навичок молодших школярів з ПМР залежить на стільки від недорозвитку у них мовлення, скільки від недорозвитку процесів інтелектуальної діяльності.

У дітей з ПМР виявлено різні за структурою порушення інтелектуальної діяльності. Труднощі у засвоєнні математичних знань, умінь та навичок залежать від структури наявного у них інтелектуального недорозвитку.

На основі аналізу структури мовленнєвого та інтелектуального дефекту цих дітей можна прогнозувати і рівень засвоєння ними математичного матеріалу, і можливі труднощі, які виникають в процесі формування математичних знань, умінь та навичок.

Аналіз програм з математики для загальноосвітніх та спеціальних шкіл показує, що незважаючи на те, що вони

досить детальні, все ж не можуть передбачати оптимального розподілу матеріалу на кожен урок. Таку деталізацію шляхом розподілу усього навчального матеріалу на теми змушений робити сам вчитель: виділити той обсяг інформації, яку можуть засвоїти учні за урок. В цих умовах перехід до тематичного планування – єдиний надійний спосіб забезпечення послідовності й систематичності у вивченні програмного матеріалу. Проведене нами дослідження показало, що, педагоги у спеціальних школах не завжди правильно, лише на основі загального річного плану забезпечують оптимальне розташування уроків у відповідності з характером навчального матеріалу. В свою чергу плануючи систему занять до кожної з тем вони, так би мовити, повинні були б бачити у перспективі весь хід вивчення конкретних знань з визначеної дисципліни, проєктувати процес навчання наперед, щоб уникнути стихійності, яка може виникнути без такого планування.

В результаті проведеного експериментального навчання було визначено, що на початку навчального року 78% учнів мали низький рівень засвоєння знань з математики, 22% середній рівень, достатній та високий у них виявлено не був. В результаті навчання рівень успішності дітей підвищився, відповідно середній рівень залишився у 33% учнів, достатній піднявся до 67%, проте високого рівня засвоєння не було виявлено і в кінці навчального року у дітей ні в кого.

Висновки. Аналізуючи результати проведеного нами дослідження, рівня засвоєння знань з математики молодшими школярами з ТПМ у порівнянні з вимогами програми можна визначити, що в цілому навчання математики традиційними методами не є достатньо ефективним і не дає необхідної результативності у навчанні цих дітей.

Для організації ефективного навчання учнів з ТПМ необхідно використовувати нові особистісно-орієнтовані технології, для реалізації яких на практиці необхідний якийсь новий тип педагога, який не подавлятиме природу дитини, відноситиметься до учня як до рівного собі, який постійно перебуватиме спільно з дітьми в пошуку, спрямовуватиме їх на досягнення нових висот у навчанні, який зрозуміє, що «дитина – це факел, який потрібно запалити, а не посудина, яку потрібно заповнити» (Ф. Рабле).

При цьому необхідно, щоб вчитель сам навчився проводити дослідження, створювати ситуації, які стимулюватимуть процес оволодіння дітьми новими знаннями, вміннями та навичками.

In the article, we have made the characteristics of state of mathematical knowledge of children with speech disorders at the beginning and at the end of academic year, and pointed out the difficulties of their mastering mathematical knowledge.

Key words: speech disorders, mathematical information, education specially organized.

Отримано: 20.04.2017

УДК 376.42.016

В. А. Свередюк, студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР У КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ТРЕТІМ РІВНЕМ ЗНМ

Стаття містить результати дослідження стану розвитку активного та пасивного словника та узагальнення дидактичних ігор та ігрових прийомів для збагачення, уточнення та активізації словника дошкільників із третім рівнем загального недорозвитку мовлення.

Ключові слова: загальний недорозвиток мовлення, діти дошкільного віку, словник, методика, розвиток.

У спеціальній вітчизняній і зарубіжній літературі неодноразово зазначалося, що у значної частини дітей дошкільного та молодшого шкільного віку є відхилення від норми у мовленнєвому розвитку. Проблему діагностики та корекції мовлення дітей із ЗНМ розглянуто у працях Н. Барської, Л. Вавіної, В. Воронкової, Н. Гаврилової, М. Гнезділова, Н. Кравець, Л. Лалаєвої, Р. Левіної, В. Лубовського, В. Петрової, Г. Плешканівської, І. Марченко, С. Соботович, В. Тищенко, Л. Трофименко, Н. Чередніченко, М. Шеремет.

Метою корекційної роботи з подолання загального недорозвитку мовлення у дітей старшого дошкільного віку в

умовах логопедичної групи є: формування правильної звуковимови, засвоєння складової структури слова, розвиток і уточнення словника, розвиток зв'язного мовлення, розвиток фонологічної сторони мовлення, навчання грамоти. Вирішення цих складних завдань можливе при доборі змісту навчання і способів його формування.

Мета дослідження: обґрунтовано описати особливості використання дидактичних ігор у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку із третім рівнем ЗНМ. Завдання: здійснити аналіз вітчизняних і зарубіжних логопедичних та психолого-педагогічних джерел з питань формування мовлення у дітей із

ЗНМ середнього дошкільного віку в цілому та з використанням дидактичних ігор зокрема; описати роль та значення дидактичних ігор у корекційно-розвивальній роботі; дослідити показники та рівні сформованості активного та пасивного словника у дітей-логопатів середнього дошкільного віку та провести якісний аналіз отриманих результатів; обґрунтувати та узагальнити дидактичні ігри та ігрові прийоми для збагачення, уточнення та активізації словника дітей із третім рівнем ЗНМ; визначити сутність та умови ефективної співпраці логопеда та вихователя з корекції порушень та розвитку мовлення дошкільників; описати висновки проведеного дослідження.

Дидактична гра – це вид діяльності в умовних ситуаціях, що відтворює ту чи іншу сторону дійсності. Саме гра є формою вільного самовиявлення дитини, яка передбачає реальну відкритість світу можливого і розгортається або у вигляді змагання, або у вигляді зображення певних ситуацій, змісту, станів.

Наявність загального недорозвинення мовлення у дітей призводить до стійких порушень спілкування, при цьому ускладнюється процес міжособистісної взаємодії дітей, і створюються серйозні проблеми на шляху їх розвитку та навчання [1].

Обираючи завдання для ігрових прийомів, враховуються негативні риси характеру дітей, негативні особистісні прояви порушення у розвитку емоційно-вольової сфери, які мають різні прояви. В одних – це підвищена збудливість, розгальмованість. В інших – замкненість, негативізм, нездатність до вольових зусиль, схильність до аферентних реакцій і т.п. В таких дітей можна відмітити розлади уваги і сприймання, та зниження загальної працездатності.

У дидактичних іграх формується вміння керувати поведінкою через засвоєння у процесі ігор правил, вироблених дорослими. Отже, дидактичні ігри та ігрові прийоми є засобом виховання дітей під впливом цілеспрямованого керівництва. Таким чином, ми можемо виправляти не окремо одне порушення, а формувати мовленнєву діяльність через дидактичну гру та у зв'язку з нею, що дуже важливо при корекційній роботі з дітьми-логопатами.

Розвиток ігрової активності дітей-логопатів, перевиховання особливостей особистості та поведінки, активна робота з активізації, уточнення, та розширення словника відбувається через систему дібраних і розроблених дидактичних ігор та ігрових прийомів. Ігри з активізації, уточнення та збагачення словника можна умовно поділити на декілька тематичних розділів: ігри на збагачення, уточнення та активізацію іменникового словника; ігри на збагачення та уточнення, активізацію словника дієслів; ігри на збагачення, уточнення та активізацію словника ознак; ігри, які знайомлять зі значенням та застосуванням у мовленні займенників та прислівників [3].

Проведення констатувального експеримента показало, що у дітей із первинним та неускладненим ЗНМ III рівня, наявні порушення сформованості усіх ланок активного та пасивного словника. Погано розвинута узагальнююча функція, діти не можуть виділити частини з цілого, не знають назв частин. Пасивний словник більший за активний, хоча діти потребують роботи із збагачення активного і пасивного словника, його уточнення та активізації.

Звертаючи увагу на те, що ігрова діяльність є провідною у цьому віці, процес формування словника буде доцільним через застосування дидактичних ігор та ігрових прийомів.

Узагальнені дидактичні ігри та ігрові прийоми стосувалися уточнення та активізації активного та пасивного словника різними частинами мови як самостійними так і службовими.

При реалізації дидактичних ігор було виявлено окремі труднощі. Основні з них:

- Діти не вступають у гру або вступають у неї формально.
- Гра весь час потребує участі логопеда (педагога), як основи для організації та перебігу.
- Низька ініціативність дітей.
- Труднощі у розподілі ролей та дотриманні правил гри.
- Бідність ігрового сюжету.

Уповільнений темп. Гра затягується, бо учасники не можуть знайти правильне рішення, відволікаються та не можуть налагодити взаємодії.

Прискорений темп. Гра закінчується швидко, бо учасники йдуть до мети найкоротшим шляхом спрощуючи сюжет та правила гри.

Гра переходить у конфліктну ситуацію.

Типовими помилками логопеда (педагога) є:

1. Суворе регламентація перебігу гри, подавляючи ініціативу та творчість дітей.
2. Неправильний інструктаж.
3. Ігнорування інтересів дітей у виборі гри.
4. Стереотипність проведення (систематично одні й ті самі ігри).
5. Недостатня увага до важливості ігрового процесу, епізодичність (граються рідко і мало часу).

У зв'язку з визначеними труднощами варто зазначити: ігри не повинні бути тривалими (перевищувати 5-10 хв.); мають проводитися у повільно-доступному темпі, для того щоб дитина мала можливість зрозуміти завдання, свідомо виправити помилки, а логопед – допомогти; бути цікавою, динамічною, захоплюючою, із елементом змагання, нагороди, барвистим та кумедним оформленням; бути частиною загального, групового, індивідуального логопедичного заняття або проводитися у режимні моменти; з активною участю максимальної кількості дітей, за можливістю з використанням рухової активності; розвивати у дітей навички контролю за чужим та власним мовленням та прагнення вірно та достатньо точно виконувати завдання, схвалювати дитячу ініціативу; ступень участі логопеда визначається мовленнєвими мовленими діями, завданнями та умовами гри; під час гри логопед вносить необхідні корективи та правки у мовлення дітей, а на завершення обов'язково заохочує дітей, відмічає успішних.

На підставі отриманих висновків можна визначити рекомендації працівникам логопедичних груп:

- Логопедична робота в групі де є діти з порушеннями мовлення має здійснюватися системно та поетапно. Основними елементами логопедичної роботи є: ретельно дібраний варіант логопсихологічної діагностики для визначення структури порушення; програмне методично-розвиваюче забезпечення; відстеження динаміки мовленнєвого розвитку.
- Логопедична робота у дошкільній освітній установі ґрунтується на принципах індивідуального та диференційованого підходу до корекції недорозвинення мовлення у дітей.
- Логопедична робота у групі припускає і вимагає інтеграцію зусиль логопеда та вихователів групи за наявності в них професіоналізму та злагодженої взаємодії у корекційно-розвивальному процесі.

Список використаних джерел:

1. Логопедія : підручник / за ред. М.К. Шеремет. – 3-є вид., пер. та доповн. – К. : Видавничий дім «Слово», 2015. – 776 с.
2. Собонович Е.Ф. Методика виявлення речевих порушень у дітей і діагностика їх готовності к школьному обучению / Е.Ф. Собонович. – К. : ПП «Компанія «Актуальна освіта», 1998. – 127 с.
3. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ : програмно-методичний комплекс / Л.І. Трофименко ; за ред. Є.Ф. Собонович – К. : Актуальна освіта, 2007. – 120 с.

The article contains the results of research of development of active and passive dictionary and generalization of didactics games and playing receptions status for enriching, clarification and activation of dictionary of preschool children with the third level of general exaltation of broadcasting.

Key words: common exaltation of broadcasting, to put-preschool age, dictionary, methodology, development.

Отримано: 20.04.2017

НАДАННЯ ЛОГОПЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧНЯМ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

У статті розкриті загальні принципи, описані методи та прийоми формування усного та писемного мовлення у дітей з мовленнєвими порушеннями, визначені умови раціонального використання шкільного середовища для корекції порушень. Висвітлені особливості використання методу «глобального читання» для розвитку мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення.

Ключові слова: інклюзія, загальне недорозвинення мовлення, гра, навчальний процес, корекція, «глобальне читання».

Актуальність дослідження. З кожним роком збільшується число прихильників ідеї навчання дітей з особливими освітніми потребами поруч зі своїми здоровими однокласниками, а науковці доводять позитивний вплив «змішаного» середовища на формування особистості. Сприяння розповсюдженню інклюзивної освіти у будь-якій країні є свого роду тестом на демократичну зрілість держави.

Серед дітей з особливими освітніми проблемами (за статистичними даними 2016-17 н.р.) 22,7% складають діти з порушеннями мовлення. Все частіше до масової школи потрапляють діти зі значними труднощами у користуванні усним мовленням (загальним недорозвиненням мовлення I-II ступенів), що в свою чергу не тільки ускладнює процес їх навчання але і обмежує можливості до спілкування з дітьми та вчителями.

Аналіз останніх досліджень. Дана категорія дітей потребує комплексного супроводу, та надання допомоги різними спеціалістами. Завданням вчителя-логопеда є підбір методів та прийомів розвитку усного мовлення та підготовки дитини до засвоєння писемного. Серед методів, що дозволяють швидко сформувати базові уміння для оволодіння читанням варто відмітити «метод глобального читання і письма». Методика нова і використовується кілька десятиліть як за кордоном так і в Україні. У її основі лежить науковий доробок нідерландського вченого Ксавіє Тана, який був науково обґрунтований, апробований та адаптований в Україні такими науковцями як Н. Асташевою, Н. Гавриловою, С. Соботович, В. Тарасун, М. Шеремет. Спільними зусиллями було розроблено методику, яка оптимізує розвиток усного та писемного мовлення у дітей з важкими порушеннями мовлення.

Виклад основного матеріалу. Використання «методу глобального читання» на практиці показало, що діти краще запам'ятовують те, що вони побачили, ніж те, що вони щойно почули. Її реалізацію забезпечують вчитель, логопед та асистент вчителя. Особливості використання запропонованої методики є заохочення дітей до «говоріння»; записування або замальовування того, що говорять діти; розвиток внутрішнього мовлення; навчання дітей слуханню; формування вміння чекати своєї черги; вдосконалення вміння розповідати історії з різною силою голосу, з різною інтонацією, у різному темпі, виразно; вдосконалення чіткості та виразності мовлення за допомогою читання; проговорювання вірші/рими, відпрацювання ритму.

Загалом, діти дуже швидко впізнають літери, які наявні в їхніх іменах, а також букви, з якими вони часто зустрічаються в побутових ситуаціях, наприклад: М – мама, Т – у слові тато і т.д. Також значну кількість слів діти швидко починають впізнавати (власне ім'я чи імена однокласників, мама, тато, дідусь, бабуся). В ігровій формі діти порівнюють слова, впізнають та називають знайомі літери, відшукують їх в словах, і так поступово, без особливого примусу, спонтанно на першому етапі вони вчаться читати. Навчання глобальному читанню базується на 4 правилах:

- Те, що я чую, я забуваю.
- Те, що я бачу, я пам'ятаю.
- Покажіть мені, щоб я навчився.
- І я не забуду ніколи.

Серед найбільш розповсюджених прийомів цієї методики є використання словникових карток. Вправи із словниковими картками приносять дитині задоволення. Якщо простір дозволяє, можна провести гру «Слово-естафета». По черзі кожна дитина бере слово-картку з відра, «читає» і би-

жить в іншу частину класу, щоб взяти подібне слово або відповідне зображення. Розкласти слова-картки на всі видні місця в класі та, йдучи разом вздовж, шукати. Знайдене слово потрібно помістити на картці лото так, щоб ви бачили скільки слів ще не знайдено. **Гра «Кеглі»:** Поставити 6 кеглів, на кожному прикріпити картку із написаним словом. На тій кеглі, яку дитина збила, потрібно прочитати слово. **Гра «Рибалка»:** приклейте картки на рибу, дитина повинна впливати певне (вказане) слово. **Гра «Листоноші»:** всі види глобальних слів помістити в конверти, створюємо поштові скриньки. Листоноша заходить і приносить конверти. Учень, який отримує конверт «читає» слово. **Гра «Наші імена»:** Створити ланцюжок зі слів-карток з іменами. Запропонувати одному з учнів роздати кожній дитині її ім'я. – Лоток із макаронами. Перемішати словникові картки з макаронами. Дублювати картки викласти в ряд і запропонувати учневі шукати картки в лотку з макаронами, шукаючи відповідну в ряду, співвіднести. Можна використовувати різні комбінації. Наприклад, учень шукає картку в макаронах, а потім повинен прочитати написане на ній слово. **Поле з словами-картками:** розкласти слова на площині, знайшовши відповідне. **Мемогу –** Вправа «Кубик-слова». Зробити слова-картки та вставити їх в стінки кубика, діти по черзі кидають кубик. Те слово, що знаходиться вгорі, потрібно прочитати і знайти відповідне у себе на аркуші паперу, обвести його чи викреслити. **Слова-штампи –** Слова з окремих літер (скласти за зразком). Пошук вивчених «глобальних слів» в тексті: обвести чи підкреслити. Створити скарбничку зі всіма словами, які учень знає, пофарбувавши коробку з-під взуття срібною фарбою. **Вправа «Лабіринти».** Шукати вказані слова в лабіринті відповідно до теми та викреслювати їх.

На наступному етапі доцільно використовувати вправи з перекидним блокнотом. Найбільш сприяє сприйняттю є позиція, коли під час спілкування діти сидять в колі. Вони почувають себе безпечніше. На жодному з учнів не зосереджено максимум уваги, тому всі знаходяться в рівних умовах і кожен може розкриватися та розвиватися. Є кілька правил, яких варто дотримуватись для отримання кращого результату:

- Створіть такі умови, щоб діти могли висловлюватися, мали можливість просто поговорити.
- Відведіть трохи часу для розмови, відразу не записуйте висловлювання учнів.
- Спостерігаючи за дітьми, спробуйте визначити, що є для них важливим, актуальним на даний момент, відреагуйте на їхні потреби, не акцентуйте увагу на питаннях. Дуже важливо забезпечити спонтанну розмову, а не «питання-відповідь».
- Не обговорювати, однак поєднувати розмову і малювання (візуальний канал) (не запитуйте: про що ми будемо говорити? Що ми будемо малювати? Що ти робиш?)
- Уникайте прямих запитань. Просто створюйте проблемні ситуації, які викликають інтерес у дітей, спонукаючи їх до мовлення.
- Перехід від розмов до малювання повинен бути плавним.
- Налаштуйтеся на розуміння мови, а не на її відтворення, створіть умови, щоб просто поговорити.
- Вдосконалюйте внутрішнє мовлення, вчіть говорити розмірковуючи, таким чином ви зможете перевести пасивний словниковий запас дитини на вищий рівень.
- Говоріть, задумуючись, щоб дитина могла сказати сама, тобто вичікуйте, дайте можливість дитині висловлюватись, не спішіть сказати за неї.

Висновки. Крім емоційного задоволення, вдосконалюючи вміння читати та писати, ми забезпечуємо когнітивний розвиток дитини. Навички читання допомагають дітям засвоювати навчальну програму, бути незалежними та самостійними в навчальному процесі та побуті. На початковому етапі використовується переважно глобальний метод читання, у букварний період глобальне читання поєднується з методикою Зайцева. Адже кінцева наша мета – сформувати у дітей вміння усвідомлено читати цілими словами речення, тексти.

Список використаних джерел:

1. Логопедія : підручник / за ред. М.К. Шеремет. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2015. – 776 с.
2. Тарасун В.В. Логодидактика / В.В. Тарасун. – К. : Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2011. – 392 с.
3. Шеремет М.К. Методика навчання української мови молодших школярів із порушеннями мовленнєвого розвитку (у про-

цесі засвоєння словотворчих засобів / М.К. Шеремет, О.В. Ревуцька. – К. : Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2009. – 194 с.

4. Чередніченко Н.В. Початковий курс навчання української мови молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ). Навчально-методичний посібник / Н.В. Чередніченко. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. – 208 с.

The article reveals general principles, describes the methods and techniques of the formation of oral and written speech in children with speech disorders, and determines the conditions for the rational use of the school environment for correction of violations. The features of the use of the method of «global reading» for the development of speech of children with general underdevelopment of speech are highlighted.

Key words: influence, general underdevelopment of speech, game, educational process, correction, «global reading».

Отримано: 20.04.2017

УДК 376.42.016

А. Р. Скурська, студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР У КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ТРЕТІМ РІВНЕМ ЗНМ

Стаття містить результати дослідження лексичної сторони мовлення дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку та обґрунтування методики її розвитку та корекції.

Ключові слова: загальний недорозвиток мовлення, діти дошкільного віку, затримка психічного розвитку, корекція.

Діти із затримкою психічного розвитку належать до неоднорідної та великої групи, для якої оволодіння усім мовленням – основний шлях особистісного розвитку. Своєрідність розвитку словникового запасу, граматичної будови, зв'язного мовлення та його фонетико-фонематичної сторони при ЗПР описана у дослідженнях Р.І. Левіної, І.С. Марченко, А.Г. Обухівської, В.Ф. Орфінської, Є.Ф. Собонович, Т.В. Сак, В.В. Тищенко, Л.І. Трофименко, Н.В. Чередніченко, М.К. Шеремет та ін. Проблема формування лексичної сторони мовлення у дітей із ЗПР займає одне з основних напрямків у сучасній логопедії.

Поняття «затримка психічного розвитку» є психолого-педагогічним терміном і характеризує, насамперед, відставання у розвитку психічної діяльності дитини. Особливістю затримки психічного розвитку є нерівномірність порушень різних психічних функцій; при цьому, логічне мислення може бути більш збереженим у порівнянні з пам'яттю, увагою, розумовою працездатністю. У дітей із затримкою психічного розвитку відсутня інертність психічних процесів; вони здатні не тільки приймати і використовувати допомогу, а й переносити засвоєні навички розумової діяльності в інші ситуації. Для дітей з ЗПР характерна низька пізнавальна активність [2].

Особливістю психічного розвитку дітей із затримкою розвитку є недостатність процесів сприймання, уваги, пам'яті. Недостатність інтегративної діяльності мозку при ЗПР проявляється і в так званих сенсомоторних порушеннях, що знаходять своє вираження у малюнках дітей.

Однією з характерних особливостей дітей із затримкою психічного розвитку є відставання у формуванні у них просторових уявлень; недостатня орієнтація у частинах власного тіла; недостатність розвитку дрібної моторики. При ЗПР часто спостерігається відставання у розвитку мовлення, а також досить стійкі фонетико-фонематичні порушення і розлади артикуляції [2].

У дітей із затримкою психічного розвитку спостерігається низький (порівняно з однолітками, що нормально розвиваються) рівень сприймання; недостатньо сформовані і просторові уявлення; орієнтування у просторі протягом досить тривалого періоду здійснюється на рівні практичних дій; часто виникають труднощі при просторовому аналізі і синтезі частин.

Таким чином для спеціального навчання і виховання учнів із ЗПР необхідна спеціальна корекційна його спрямованість.

Проведений аналіз стану лексичної складової мовлення на етапі констатувального експерименту вказує, що

діти мають низький (50%) та середній (50%) рівень сформованості лексичної сторони мовлення.

Якісний аналіз отриманих даних свідчить, що в активному словнику дітей із ЗПР переважають іменники та дієслова, засвоєння прикметників викликає труднощі, використовуються лише ті прикметники, що позначають безпосередньо властивості предметів, іноді виникають труднощі навіть у визначенні кольору та форми предмету. У мовленні дітей із ЗПР недостатньо представлені займенники, прислівники. Діти молодшого шкільного віку повільно включають у своє мовлення нові слова, поняття, отримані у процесі навчання.

У значній кількості дітей із ЗПР спостерігається неточність використання слів у власному мовленні, замінюють знайомі слова за семантичними ознаками. Нерозуміння значення окремих слів призводить до своєрідного їх використання, заміни у мовленні дітей спостерігаються за змістовими, звуковими та морфологічними ознаками.

Період словотворення у дітей із ЗПР настає пізніше і продовжується довше, ніж у нормі. Випадковий, немотивований характер словотворчих неологізмів, за результатами багатьох досліджень, вказує на те, що у дітей молодшого шкільного віку із ЗПР недостатньо засвоєні продуктивні моделі словотворення. Дітям притаманні: обмеженість використання зменшено-пестливої форми суфіксів; найбільша складність спостерігається у утворенні слів із суфіксом зі значенням вмістливості; більш складні для цієї категорії дітей є утворення назв дитинчат тварин; суттєві труднощі спостерігаються в утворенні слів зі значенням одиничності. Недоліки словотворення пояснюються недосконалістю семантичного порівняння, труднощами адекватного виділення спільного та різного в звучанні однокореневих слів, орієнтацією дитини на кореневе значення слова, яке призводить до неправильного його використання у мовленні. Порушення словотвірних процесів у дітей цієї групи обумовлене уповільненим формуванням узагальнюючих понять та труднощами їх диференціації.

В активному словнику діти змішують поняття, об'єднані спільною ознакою, або ті, які ще недостатньо закріплені у мовленні внаслідок їх поодинокого використання.

Має місце обмежене використання слів узагальнюючого характеру та слів, які позначають абстрактні поняття. Іноді у власному мовленні узагальнюючі слова різного ступеню складності дітьми використовуються неадекватно або замінюються на конкретні поняття [1].

Несформованість лексичної сторони мовлення проявляється в особливостях використання лексико-семантичних

явищ, синонімії та антонімії. Молодші школярі із ЗПР замість антонімів добирають однокореневі слова слова з -не-, що протиставляються за несуттєвими семантичними ознаками та слова, які належать до різних частин мови.

Добираючи синоніми до запропонованих слів, учні в основному зосереджувалися на споріднених словах, схожих словах за звучанням, словах асоціативно пов'язаних із запропонованими, та слова інших частин мови. Унаслідок не сформованості лексичного значення процес пошуку потрібного слова до запропонованого – безсистемний, а дібране слово не співвідноситься із словом-стимулом. Дитина повинна не тільки розуміти значення слів, а й вміти оперувати ними, тобто зі свого словникового запасу правильно, адекватно, враховуючи семантику, відібрати слова для побудови висловлювання.

Діти із ЗПР у побудові власного висловлювання намагаються використовувати ті слова, значення яких розуміють та диференціюють.

Труднощі актуалізації словника викликані такими факторами: порушенням нервових процесів у корі головного мозку; недорозвиненням операції порівняння та узагальнення; слабкістю процесів диференційованого гальмування; низьким рівнем сформованості вербально-логічного мислення; недостатньою активністю пошуку слів; труднощами формування семантичних полів та організації лексичної системності.

Формування в дитини певних лексичних значень є одним із основних завдань логопедичної роботи, оскільки забезпечує не тільки обсяг, але і якість імпресивного та експресивного словника дитини. Засвоєння семантичних структур корелює з інтелектуальним розвитком дитини, мовленнєва діяльність здійснюється складною системою механізмів і формується по мірі їх дозрівання під впливом спілкування дитини із дорослим.

Зміст та методика формувального навчання містять такі напрямки: удосконалення механізму засвоєння лексичних одиниць; формування лексичних узагальнень різного рівня: удосконалення вміння порівнювати однорідні предмети та явища, що входять до структури родових понять з низьким рівнем узагальнення; розуміння змісту родових понять високого рівня узагальнення, виділення спільних ознак предметів та явищ для здійснення узагальнення; описові пояснення без посилання на узагальнююче слово і вказівок на родові та видові відношення; оволодіння лексичним значенням абстрактних понять: опрацювання змісту поняття в різних конте-

кстуальних значеннях; диференціація змісту абстрактних понять; формування операції переносу контекстуально зумовленого значення слова в інші ситуації; розуміння дериваційного значення слів: формування спрямованості уваги дітей на морфологічне оформлення мовлення, організація спостереження дітей за використанням тієї самої морфеми у різних словах для позначення схожих явищ; формування вміння визначати спільні словотворчі афікси у словах із різним лексичним значенням; формування навичок практичного вживання слів із різним дериваційним значенням, семантичний аналіз ситуації з виділенням її суттєвих смислових компонентів та ознак; формування продуктивних словотворчих моделей похідних слів; диференціація твірних та похідних слів у процесі їх сприймання; формування навичок практичного самостійного використання словотворчих закономірностей у процесі творення похідного слова; формування парадигматичних зв'язків між словами: закріплення синтагматичних відношень між словами у словосполученнях і реченнях, зокрема встановлення смислових відношень між словами, предметами та явищами; формування вміння встановлювати парадигматичні відношення між лексичними одиницями на основі спільності або протилежності значення; закріплення здатності до самостійного встановлення парадигматичних зв'язків між словами [3].

Список використаних джерел:

1. Логопедія : підручник / за ред. М.К. Шеремет. – 3-є вид., перер. та доповн. – К. : Видавничий дім «Слово», 2015. – 776 с.
2. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: Навчальний посібник / С.П. Миронова. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2007. – 204 с.
3. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ : програмно-методичний комплекс / Л.І. Трофименко ; за ред. Є.Ф. Соботович. – К. : Актуальна освіта, 2007. – 120 с.

The article contains the results of research of lexical side of broadcasting of children of preschool age timelaggedpsychical development and ground of methodology of development and correction.

Key words: common excalation of broadcasting, to put-preschool age, delay of psychical development, correction.

Отримано: 20.04.2017

УДК 159.9:316:37

І. С. Угніченко, студентка 2 курсу факультету української філології та журналістики

СОЦІОНІЧНА ДІАГНОСТИКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ СУМІСНОСТІ СТУДЕНТІВ У ГРУПАХ

У статті описується результати емпіричного дослідження соціотипів студентів. Автор аргументовано доводить можливість використання соціонічного інструментарію для діагностики сумісності студентів.

Ключові слова: соціоніка, соціотип, сумісність, міжособистісна взаємодія.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У 1970-х роках на межі соціології та психології виник новий науковий напрям вивчення міжособистісних відносин – соціоніка (автор Аушра Аугустінавічюте). Він став популярним та альтернативним, спосіб одержання та обробки інформації[2]. Завданням соціоніки є розрізнення стосунків між соціотипами за ступенем комфортності та психологічної сумісності.

Аналіз останніх досліджень. Соціоніка стверджує, що сосунки між будь-якими людьми можна прогнозувати, використовуючи феномен соціотипу, що ґрунтується на типології особистості Карла Юнга [3]. Соціотип постає як щось вище, ніж виховання, ментальність чи професія особистості. Це формула взаємодії індивіда з навколишнім світом та соціальним середовищем, спосіб одержання та обробки інформації[2]. Завданням соціоніки є розрізнення стосунків між соціотипами за ступенем комфортності та психологічної сумісності.

Соціоніка розглядає людську свідомість як інформаційну систему, що має свою індивідуальну ієрархію. Соціонічна система включає в себе 8 підсистем відображення певних аспектів світу: інтуїцію, сенсоріку (почуття), логіку (мислення) і етику(відчуття та емоції) з урахуванням екстраверсії або інтроверсії. Шістнадцять ТІМів (типів інформа-

ційного метаболізму) утворюють соціон, що підрозділяється на 4 стійкі за психологічним відносінам четвірки ТІМів – квадрати. Квадра в свою чергу – група абсолютного психологічного комфорту. Перебування у своїй квадраті позитивно впливає на індивіда, оскільки виправляє усі деформації, які він отримує під час перебування у компанії з людьми не своєї квадрати [2]. Перша квадра – Альфа – Дон Кіхот, Дюма, Гюґо, Робесп'єр (зведення до мінімуму негативних емоцій, нестандартність мислення, енергійність, свобода слова, пошук істини); друга квадра – Бета – Жуков, Єсенін, Гамлет, Максим Горький (прагнення до сили, зневажливе ставлення до будь-якого прояву слабкості, возвеличення розуму); третя квадра – Гамма – Джек Лондон, Драйзер, Наполеон, Бальзак (девіз: «Співпрацювати і набути»); працьовитість, реалізація себе як особистості, гідна оцінка власної праці); четверта квадра – Дельта – Штірліц, Достоєвський, Гекслі, Габен (квадра практиків, відрізняються особливою дружельобністю, позитивністю, гуманізмом) [1].

Метою нашого дослідження було перевірити можливість використання інструментів соціоніки для визначення психологічної сумісності в студентських групах (на прикладі проживання в гуртожитку).

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженні взяло участь 24 студенти, що проживають у гуртожитку та не були знайомі до того, як їх поселили в одну кімнату (було опитано студентів 10 кімнат, де в 6 проживають по двох осіб, а в 4 – по троє). Для визначення соціотипу використовувалась методика В.В. Гуленко.

Результати виявили таке:

Серед опитаних студентів 3 – представники типу Дон Кіхот (квадра Альфа), 2 – Гекслі (квадра Дельта), 3 – Наполеон (квадра Гамма), 2 – Максим Горький (квадра Бета), 3 – Драйзер (квадра гамма), 1 – Бальзак (квадра Гамма), 2 – Дюма (квадра Альфа), 1 – Жуков (квадра Бета), 2 – Гюго (Квадра Альфа), 3 – Штірліц (квадра Дельта), 2 – Достоевський (квадра Дельта).

Дон Кіхот взаємодіє з Гекслі, Наполеоном, Дюмою та Максимом Горьким. На близькій дистанції стосунки Наполеона та Дон Кіхота при наявності спільних інтересів та поглядів складаються непогано, проте при екстраверсії обох індивідів між ними виникають часті конфлікти (при всій симпатії вони не прислухаються один до одного). Соціоніка називає ці відносини стосунками Супер-Его, де партнери захоплюються один одним, проте не переходять до близьких стосунків.

Стосунки між Гекслі та Дон Кіхотом нагадують стосунки далеких родичів. Обидва говорять про формально потрібні речі, не заглиблюючись у суть. Часто звертаються один до одного за порадою, що свідчить про повагу та високу думку про партнера. Не конфліктні, невдоволення один одним не виносять за рамки власних думок. Соціоніка визначає ці стосунки як родинні і говорить про те, що партнери досить добре ставляться один до одного.

В стосунках Дон Кіхота та Дюми панує мир та злагода, Дюма пом'якшує різкість Дона, в той час як Дон дещо оживляє Дюму. Не конфліктні, спільну мову знайшли одразу, наразі вважають одне одного найкращими друзями. Соціоніка описує ці стосунки як дуальні (ідеальне доповнення).

Стосунки між Дон Кіхотом та Максимом Горьким конфліктні. Горькому здається, що Дон Кіхот поводить себе зверхньо, Дон Кіхот, в свою чергу, не визнає Горького як гідного себе. Соціоніка називає ці стосунки «соціальною ревізією», де Дон Кіхот є ревізором, а Горький – підревізний.

Гекслі взаємодіє з Дон Кіхотом, Наполеоном, Драйзером та Бальзаком. Стосунки Наполеона та Гекслі хороші. Вони в усьому рівні та в повній мірі дружніми їх назвати не можна, скоріше товариськими. Партнери почувують себе в безпеці, їм зручно. Конфлікти незначні та нечасті, партнери намагаються вирішити їх якомога швидше. Соціоніка розглядає ці стосунки як ділові, де ТІМи не є близькими, проте поважають один одного та прислухаються.

Гекслі та Драйзер перебувають в натягнутих стосунках. Часті конфлікти, в перервах між ними відносини досить холодні. Соціоніка описує ці стосунки як «соціальну ревізію». ТІМи постають як ревізор (Гекслі) та підревізний (Драйзер). Найбільш сильна психічна функція ревізора співпадає з найслабшою підревізного, через це Драйзер часто знаходиться в залежності від Гекслі стані.

Гекслі та Бальзак уживаються досить непогано. Вони почувують себе зручно, конфлікти в їх домі – велика рідкість. Соціоніка говорить, що Гекслі та Бальзак перебувають у «стосунках присмного відпочинку». Оскільки і Гекслі, і Бальзак – негативісти, обидва отримують досвід завдяки чужим помилкам, часто навіть змушують людей ці помилки робити. На цьому ґрунті можливий конфлікт, проте навіть при наявності знань про слабкі місця партнера, Гекслі та Бальзак не згадають про них та вирішують конфлікт мирно.

Наполеон взаємодіє з Драйзером, Дон Кіхотом, Жуковим, Гекслі та Достоевським. Наполеон та Драйзер перебувають в натягнутих стосунках. В одному з двох випадків між ними стоїть Гекслі, до стосунків з яким Наполеон схильний більше, ніж до стосунків з Драйзером. На цьому тлі, при негативному ставленні Гекслі до Драйзера, між Наполеоном та Драйзером виникають часті конфлікти. Соціоніка називає стосунки Наполеона і Драйзера дзеркальними. Наполеон у цьому випадку постає як персонаж наполегливий, який бажає володіти всім. Драйзер у свою чергу приглушує яскравість Наполеона, змушує його зменшити свої амбіції та бажання.

Наполеон та Жуков утворюють досить присмні стосунки. Опитувані розповіли про те, що вони є ідеальними сусідами і конфліктів між ними не виникає. Проаналізувавши їх відносини, ми зробили висновок про те, що спілкуються вони в певних соціально зумовлених рамках, їх розмови за них не виходять. При близькому спілкуванні, а в нашому випадку – співжитті – швидко набридають одне одному і намагаються звести спілкування до мінімуму, звідси і відсутність конфліктів. Соціоніка ж визначає ці відносини як родинні, де партнери не заглиблюються один в одного.

У стосунках Наполеон Достоевським поводить себе зверхньо, Достоевський не задоволений своїм партнером. Соціоніка називає ці стосунки «соціальною ревізією», де Достоевський стає підконтрольним. Для уникнення конфліктів Наполеон та Достоевський мають обумовити певні рамки/правила та слідувати їм. Порушення правил стимулює вибух негативних емоцій з обох сторін.

Стосунки між Горьким та Горьким дуже присмні. Ці люди зійшлися на ґрунті спільних думок та поглядів. Кожен з них уявляється партнеру людиною серйозною, яка шукає своє місце в світі та соціальній системі. Соціоніка називає ці стосунки дзеркальними. ТІМи поважають один одного та прислухаються.

Драйзер та Штірліц перебувають у дружніх стосунках. В їх житті майже відсутні конфлікти та непорозуміння. Відносини Драйзера та Штірліца соціоніка називає напівдуальними. Це стосунки неповного доповнення. Мають багато спільних тем, розмови один з одним їх не втомлюють. Можливі незначні конфлікти, проте обидва намагаються стимулювати їх найшвидше вирішення, а після – прикладають багато зусиль уникнення повторення старих помилок.

Стосунки Дюма – Дюма можна описати як відносини повного взаєморозуміння. Вони є дуже близькими друзями, між ними панує довіра та злагода. Неконфліктні. Соціоніка описує ці стосунки як дзеркальні.

Стосунки Дюма – Гюго теж неконфліктні. Проте близькими друзями і взагалі, друзями їх назвати важко. Соціоніка говорить, що це стосунки здорової та конструктивної критики. При наявності спільних інтересів можуть стати досить близькими друзями.

Стосунки Дюма – Штірліц характеризуються нечастими конфліктами, проте іноді досить серйозними. Партнери намагаються мінімізувати контакт в межах соціуму, і найчастіше просто ігнорують присутність одне одного в своєму житті. Соціоніка називає ці стосунки «соціальною ревізією». Штірліц стає покровителем Дюми, завжди його аналізує, чим і стимулює неприязнь. Панує взаємна недовіра.

Висновки. Згідно з отриманими нами експериментальними результатами, можна зробити висновок: діагностичний інструментарій соціоніки може використовуватися для діагностики сумісності в парах і триадах. У більшості випадків опитувані підтвердили соціонічний опис їх взаємодії. Слід підкреслити ще один факт – представникам однієї квадрати набагато легше знайти спільну мову, ніж представникам різних квадратів. Оскільки ми на практиці підтвердили теоретичні засади соціоніки, можемо рекомендувати, використовувати діагностичний інструментарій з метою створення сумісних пар та триад при поселенні студентів до гуртожитків.

Список використаних джерел:

1. Гуленко В.В. Архетипическая трактовка модели психики в соционике / В.В. Гуленко. – К., 1997. – №2.
2. Гуленко В.В. Аспект времени в восприятии информации психикой человека / В.В. Гуленко // Психология личности и время. Тезисы докладов и выступлений Всесоюзной научной конференции. – Черновцы, 1991. – Т. 2. – С. 60-63.
3. Історія соціоніки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/соционика>.

The author of the article describes the results of empirical research sociotypes students. The author convincingly demonstrates the ability to use diagnostic of socionics tools for interoperability students.

Key words: socionics, social type, compatibility, interpersonal interaction.

Отримано: 20.04.2017

ЛОГОПЕДИЧНА РОБОТА ТА ПРОФЕСІОГРАМА ЛОГОПЕДА

Стаття присвячена аналізу науково-теоретичної літератури, що розкриває зміст логопедичної роботи логопеда з дітьми, що мають порушення мовленнєвого розвитку.

Ключові слова: логопедична робота, функції логопеда.

Постановка проблеми. Як зазначає Ю. Рібцун серед дітей є такі, які не мають складного мовленнєвого дефекту, тому не підлягають зарахуванню до логопедичних груп спеціальних дошкільних навчальних закладів компенсуючого типу для дітей із порушеннями мовлення. За статистикою, наведеною у дослідженнях різних авторів Європи та СНД, порушення звуковимови спостерігається у 17-42% дітей дошкільного віку, причому існує стійка тенденція до збільшення їх кількості. Так, за даними професора М. Ханемана (Майнський університет) за останні роки ці показники зросли більше, ніж на 20%.

Тому, у сучасному освітньому просторі постає питання про якісний організаційний підхід у логопедичній роботі, що допоможе забезпечити ефективність як у діагностичному так і корекційному напрямку роботи з дітьми, що мають різні мовленнєві порушення [2].

Аналіз останніх досліджень. За аналізом теоретично-методичних досліджень Н. Гаврилової, Е. Данілявічуте, С. Коноплястої, Р. Левіної, І. Мартинової, І. Марченко, О. Мастокової, М. Савченко, Є. Соботович, Ю. Рібцун, В. Тарасун, О. Ткач, В. Тищенко, Т. Філічової, Н. Чередніченко, М. Шеремет та ін. було виявлено, що правильно запланована, а у подальшому реалізована логопедична робота сприяє покращенню рівня мовлення у дітей як дошкільного так і молодшого шкільного віку [1-3].

Мета дослідження – вивчення стану логопедичної роботи логопеда.

Виклад основного матеріалу. У роботах учених (Н. Гаврилова, Т. Волосовець, Л. Волкова, С. Конопляста, Е. Кутепова, Р. Левіна, І. Марченко, Ю. Рібцун, В. Тарасун, М. Фомічова, Г. Чиркіна, С. Шаховська, М. Шеремет та ін.) висвітлюються питання щодо організаційних форм логопедичної роботи та вимог до них.

Проблема навчання і розвитку дітей з порушенням мовлення знайшла широке відображення у вітчизняному корекційно-педагогічному досвіді. Вивчалися особливості розвитку мовлення дітей із фонетико-фонематичним та загальним недорозвиненням мовлення (Р. Левіна, Є. Соботович, Л. Спірова, В. Тарасун, Л. Трофименко, М. Шевченко та ін.), особливості розвитку мовленнєвих навичок при засвоєнні математичних понять у дітей з тяжкими порушеннями мовлення (Н. Гаврилова, Л. Лісова та ін.), питання підготовки до опанування писемним мовленням, формування та удосконалення лексико-граматичної сторони мовлення (Л. Бартенева, Н. Гаврилова, Л. Дідкова, Л. Журова, Н. Нікашина, Н. Орланова, О. Ткач, Г. Чиркіна, М. Шеремет та ін.). Проблема виразності та плавності мовлення дітей із заїканням розглядалася в дослідженнях С. Асланової, Л. Беляжової, Н. Власової, Г. Волкової, І. Вигодської, В. Кондратенко, Р. Левіної, С. Миронової, І. Поварової, В. Селіверстова, Н. Чевелевої та ін.

Класичні та сучасні науковці (Н. Гаврилова, С. Конопляста, Є. Соботович, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.) зазначали, що логопедія – це наука про порушення та подолання мовлен-

нєвого недорозвитку за допомогою спеціальних методів та засобів корекційного навчання і виховання.

Предметом логопедії як науки прийнято вважати аналіз навчання та виховання осіб з порушеннями мовленнєвого розвитку [1, с.3].

В. Тарасун зазначала, що форма логопедичного навчання має включати спеціально організовану діяльність логопеда і дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку, спрямована на корекцію вад мовлення, яка залежить від кількості дітей і відбувається відповідно до спеціально визначених норм та положень (санітарно-гігієнічних, профілактичних тощо).

Корекційні заняття в логопедичній роботі поділяють на фронтальні (проводяться у спеціальних групах), підгрупові (передбачають диференційовані завдання для підгрупи дітей) та індивідуальні (заняття з однією дитиною) [1, с.148].

У працях Ю. Рібцун, В. Тарасун, М. Шеремет зазначено, що логопед у своїй роботі використовує різноманітні педагогічні методи – це наочні, словесні та практичні, використовує у роботі репродуктивні і продуктивні методи навчання. Правильний підбір спеціалістом методів визначає ефективність логопедичної роботи, якість і точність сформованих мовленнєвих навичок у вільному спілкуванні [1, 3].

Л. Томіч розкриває модель фахівця, яка включає у свою основу професійні компоненти, які здатні впливати на ефективність діяльності, забезпечити контроль, діагностику і створити можливість для корекційного впливу. Дана модель ґрунтується на основних функціях логопеда: діагностична, корекційна, навчальна, виховна, дослідницька, психолого-педагогічної освіти батьків, функція самоосвіти.

Висновки. Результати теоретично-методичних досліджень свідчать, що в організація діагностичної та корекційної роботи з дітьми, у яких зустрічаються вади мовлення, потребує певної системи. Виявлено, що на ефективність логопедичної роботи значно впливають і професійні якості спеціаліста.

Список використаних джерел:

1. Гаврилова Н.С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей : монографія / Н.С. Гаврилова. – Кам'янець-Подільський : Друк-Сервіс, 2011. – 200 с.
2. Рібцун Ю.В. Дошкільні логопедичні пункти: актуальні проблеми сьогодення / Ю.В. Рібцун // Проблеми та перспективи формування інноваційної системи освіти в ХХ столітті : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 3-4 лют. 2012 р., м. Львів. – Львів : Львівська педагогічна спільнота, 2012. – С. 63-65.
3. Тарасун В.В. Логодидактика : навчальний посібник / В.В. Тарасун. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – 392 с.

This article is dedicated to the analysis of scientific and theoretical literature, that reveals the content of speech therapist logopedic work with children, who have speech developmental disorders.

Key words: logopedic work, speech therapist functions.

Отримано: 20.04.2017

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ТПМ

У статті розкрито особливості зв'язного мовлення молодших школярів з ТПМ.

Ключові слова: висловлювання, зв'язне мовлення, розвиток, словник, спілкування.

Постановка проблеми. Неодмінною умовою для всебічного розвитку дитини, для її успішного навчання в школі є вміння спілкуватися з дорослими і однолітками. Дорослі – оберігають досвід, накопичений людством, знання, уміння, культуру. Передати цей досвід можна не інакше, як за допомогою мовлення. За даними наукової літератури і власних спос-

тережень, більшість дітей, які ідуть до школи, відчувають значні труднощі і не володіють навичками зв'язного мовлення в достатньому обсязі для цього віку.

Сьогодні збільшується кількість досліджень з проблеми розвитку зв'язного мовлення молодших школярів. Зокрема, С. Дорошенком розглянуто розвиток мовлення молодших

школярів як загальна проблема. Розвитку мовлення як найважливішої умови успішного навчання молодших школярів присвячено працю В. Ковальової. Теоретичні аспекти словникового розвитку зв'язного мовлення у початковій школі розкрито Г. Коваль та М. Наумчук. Психологічні аспекти словникового розвитку молодших школярів визначено Ю. Гільбухом, психологію усного мовлення учнів початкових класів описано І. Синицею. Проте проблема розвитку зв'язного мовлення учнів початкових класів є малодослідженою, зокрема в аспекті її психолого-педагогічних основ [1-3].

Аналіз останніх досліджень. Проблема розвитку зв'язного мовлення досліджувалася класиками наукової думки і сучасними науковцями в різних аспектах: психологічному (Л. Виготський, Г. Леушина, О. Лурия, С. Рубінштейн та ін.); психолінгвістичному (І. Зимняя, О. Леонтьєв, О. Шахнарович та ін.); лінгвістичному (Т. Ладженська, М. Плющ, В. Русанівський та ін.); педагогічному (Л. Ворошніна, В. Захарченко, Е.Короткова, О. Ушакова та ін.); лінгводидактичному (А. Богущ, Н. Гавриш, Т. Донченко, С. Караман, В. Мельничайко та ін.).

Мета даної статті полягає в окресленні особливостей розвитку зв'язного мовлення молодших школярів з типовим розвитком та з важкими порушеннями мовлення (надалі ТПМ).

Виклад основного матеріалу. Формування умінь та навичок зв'язного мовлення у молодших школярів посідає досить важливе місце, оскільки відсутність належного взаємозв'язку між теоретичними знаннями і практичними мовленнєвими вміннями позначається на кількісних і якісних характеристиках мовлення, породжує різного типу мовленнєві помилки й недоліки. З метою запобігання їм, окрім опанування теорії мови, школярів необхідно вчити орієнтуватися в конкретній мовленнєвій ситуації, відповідно до цього добирати зміст та мовні засоби для вираження думки, володіти правилами мовленнєвої поведінки в різних умовах спілкування [2, с.62].

М. Наумчук вказує, що терміном «зв'язне мовлення» називають розділ методичної науки, завданням якого є навчання дітей розумінню і побудові висловлювання з огляду на мету, умови спілкування, дотримуючись норм літературної мови [3].

Г. Коваль, Н. Деркач зазначають, що під терміном «зв'язне мовлення» розуміється «монологічне мовлення, точніше – процес, діяльність мовця, послідовний усний чи письмовий виклад думок, знань. Результатом такої діяльності стає текст, тобто сукупність взаємопов'язаних самостійних речень, об'єднаних спільним предметом (темою) й головною думкою висловлювання за допомогою мовних (лексичних, граматичних і інтонаційних) засобів» [1, с.105].

Розвиток та удосконалення мовлення школярів потребує щоденної клопіткої роботи над оволодінням основними мовними нормами, в якому головне місце посідає словникова робота. Засвоюючи нові слова, учні вчать правильно їх вимовляти, наголошувати, пояснювати значення, удосконалюючи звуковимову, що є складовою частиною мовленнєвого розвитку, мовної культури [3, с.24].

С. Дорошенко, М. Вашуленко, О. Мельничайко та ін. звертають увагу на те, що динаміка розвитку уяви при переході з класу в клас показує, що в першому класі у деяких дітей досить розвинена спостережливість, але вона виявляється в умінні помічати окремі зовнішні ознаки при відсутності здатності схоплювати ціле у взаємозв'язку. Дії уяви тут тісно переплетені з перцептивними, що не відокремлені від них і мають обмежений характер. У другому класі дії уяви відходять від перцептивних лише на дуже незначний крок. Вміння помічати малопомітне є свідченням досконалої перцептивної дії, а визначити, наскільки важливим це є для пояснення ходу зображених подій, можливо лише за допомогою уявлених і мислительних дій. У 3-4 класі дії уяви є значнішими і водночас більш заглибленими у зміст зображеного, зокрема, в смисл виразних рухів. Перцептивні дії згортаються, поступаючись місцем перед діями уяви. Сприймання і уявлення змісту картини, попередніх і наступних подій не становить для учнів труднощів. На відміну від 1-2 класів, де вводилась одностороння пряма мова, учні 3-4 класів починають використовувати діалог, в якому подають міркування, думки і настрої зображених осіб. Отже, для створення образу потрібні перцептивні, уявлені та мислительні дії [2, с.25-27].

Отже, розвиток зв'язного мовлення – це робота, що проводиться для того, щоб учні оволоділи мовними нормами, а також висловлювали свої думки в усній і письмій

формі, користуючись потрібними мовними засобами у відповідності до мети, змісту та умов спілкування.

Більшість науковців, що вивчали особливості мовленнєвого розвитку дітей з ТПМ (Л. Вавіна, Л. Виготського, Н. Гаврилова, О. Жильцова, Н. Жукова, С. Карпова, Г. Каше, Ю. Коломієць, С. Конопляста, Р.Левіна, І. Мартиненко, І. Марченко, О. Мастюкова, А. Нікашина, Ю. Рібцун, Є. Собо-тович, Л. Спірова, В. Тарасун, В. Тищенко, Л. Трофименко, Т. Філічева, Г. Чіркина, М. Шевченко, М. Шеремет, А. Ястребова та ін.) неодноразово вказували на їх труднощі в оволодінні навичками зв'язного мовлення.

Зокрема, І. Марченко, Т. Філічева, Г. Чіркина та ін. звертають увагу на те, що більшість учнів з ТПМ фразовим мовленням розгорнуте, але з елементами аграматизмів та загального мовленнєвого недорозвитку [4, 5].

Ряд специфічних труднощів у дітей з ТПМ, які виникають при зміні умов комунікації, при виконанні специфічних навчальних завдань, свідчать про те, що вони не досягли того рівня, який характеризує нормальне мовлення їх однолітків. На фоні розгорнутих висловів відмічаються елементи ситуативності, утруднення у використанні варіантів складних речень, особливо це помітно при складанні розповіді за картою чи в спонтанних висловлюваннях. Вони можуть відповісти на запитання про сім'ю, знайомі об'єкти довкілля, бесідувати за картинкою. Але у таких дітей відзначається недостатній рівень володіння мовними навичками, труднощі вибори у словесних засобах, мовленнєва активність знижена, самостійне спілкування залишається утрудненим. Більшість школярів з ТПМ при складанні розповіді по картинці, переказі і необхідні словесні та наочні підказки. У процесі розповіді з'являються паузи між частинами речення і короткими фразами. Рівень самостійності при вільних висловлюваннях недостатній, такі діти періодично потребують смислової опори, допомоги дорослого, нерідко їх висловлювання носять фрагментарний характер. Аналіз сформованості зв'язного мовлення виявляє труднощі в оволодінні основними його видами: переказом, складанні розповіді з опорою на наочність, на заданий план тощо. У своїх самостійних розповідях діти нерідко лише перераховують зображені предмети, їх дії; увага у них привертається до другорядних деталей, випускаючи головне у змісті. При переказі виникають утруднення у відтворенні логічної послідовності дій [4, 5].

Таким чином, у молодших школярів з ТПМ виявляються помітні відмінності в оволодінні зв'язним мовленням, які визначають специфіку проявів загального недорозвитку мовлення.

Висновки. Отже, аналіз матеріалів дослідження особливостей розвитку зв'язного мовлення у молодших школярів з ТПМ виявив, що дана категорія учнів потребує цілеспрямованої і систематичної лексичної роботи у початковій школі. Оскільки публікація не вичерпує усіх аспектів цієї проблеми, подальшого удосконалення потребують питання добору молодшими школярами з ТПМ мовних засобів при висловленні своєї думки в усній чи письмій формі, розвитку та удосконалення мовлення школярів з ТПМ шляхом збагачення і активізації їх словника тощо.

Список використаних джерел:

1. Коваль Г.П. Методика викладання української мови : навч. посіб. [для студ. педінст., гуманіст. універс., пед. коледж.] / Г.П. Коваль, Н.І. Деркач, М.М. Наумчук. – [2-ге вид., доп. р. та допов.]. – Тернопіль : Астон, 2008. – 243 с.
2. Методика викладання української мови : навч. посіб. / [С.І. Дорошенко, М.С. Вашуленко, О.І. Мельничайко та ін.] ; під заг. ред. С.І. Дорошенка. – К. : Вища школа, 1992. – 398 с.
3. Наумчук М.М. Сучасний урок української мови в початковій школі / М.М. Наумчук. – [2-ге вид., доп. і переробл.]. – Тернопіль : Астон, 2005. – 352 с.
4. Пономарьова К.І. Увіраження синонімами мовлення молодших школярів / К.І. Пономарьова // Початкова школа. – 2001. – №4. – С. 23-26.
5. Филичова Т.Б. Устранение общего недоразвития речи у детей дошкольного возраста / Т.Б. Филичова, Г.В. Чиркина. – М. : Айрис-пресс, 2004. – 224 с.

The article reveals the features of coherent broadcasting of junior pupils with SSD.

Key words: statement, communication, development, vocabulary, communication.

Отримано: 20.04.2017

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ ПОДРУЖЖЯМ

У статті описуються результати емпіричного дослідження сприймання подружжям сімейних конфліктів. Автором з'ясовано специфіку сприймання сімейних конфліктів чоловіком та дружиною.

Ключові слова: сім'я, конфліктна взаємодія, сімейні конфлікти.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Оскільки сім'я розглядається як мала соціальна група, що є суб'єктом сумісної діяльності, то закономірним явищем міжособистісних стосунків між подружжям, батьками та дітьми є конфлікти. Сімейний конфлікт визначається як протистояння подружжя та інших членів сім'ї у сфері сімейних відносин (особистісних та майнових); зіткнення подружніх та родинних амбіцій з метою встановлення власного пріоритету у вирішенні життєво важливих питань сім'ї.

Проблему подружніх конфліктів займає особливе місце у дослідженнях з конфліктології, соціальної психології та психології сім'ї (О.І. Боднарчук, І.С. Кон, В.А. Лисенко, А.М. Волкова, Т.М. Трапезнікова, Г.С. Васильченко, В.В. Юстицькі; Е.Г. Ейдемільер, В. Сагір та інші).

Аналіз останніх досліджень. У міжособистісному конфлікті завжди є два учасники або дві конфліктуючі сторони і визначена конкретна ситуація їх взаємодії, в якій розгортається конфлікт. Сторонами сімейного конфлікту є чоловік і дружина, батьки та діти. Міжособистісний конфлікт характеризується за такими параметрами: предмет, сторони конфлікту, місце, де він розгортається; методів його залагодження.

Сімейний конфлікт часто зумовлюється протиріччям між нормативними уявленнями про риси особистості й особливості поведінки чоловіка і жінки. Дослідники, що займаються вивченням сімейних відносин, як правило, звертають увагу на такий значимий показник сімейного життя, як характер розподілу ролей у родині між чоловіком і дружиною. В основі сімейних конфліктів лежать невинуваті очікування, пов'язані з рольовою поведінкою чоловіка і жінки. Як правило, чоловіки мають установки на традиційний тип сімейних відносин у побуті (дружина повинна виконувати більшість домашніх робіт, а якщо чоловік їй і допомагає, то тільки виконанням традиційних видів «чоловічої роботи»). Жінка частіше схильна до розподілу ролей у родині, при якому сімейні обов'язки поділяються порівну між чоловіком і дружиною, або розподіляються залежно від актуальної ситуації: основну частину домашніх справ бере на себе той член родини, у кого більше вільного часу.

Поведінка в рамках традиційної чоловічої ролі характеризується натиском, домінантністю, орієнтацією на контроль і успіх. Вважається, що поведінка чоловіків у порівнянні з поведінкою жінок характеризується більшою уваженістю рішень. Жіноча традиційна рольова поведінка навпаки, повинна відрізнятися поступливістю, лагідністю, прийняттям іншого і проявом співчуття до його проблем. Якщо зіставити змістовні характеристики поведінки в межах гендерних ролей зі стратегіями поведінки в міжособистісних конфліктах, наведених вище, то легко помітити, що гендерні стереотипи традиційної рольової поведінки виявляються деструктивними в ситуації конфліктної взаємодії. Гендерний стереотип закріплення соціальних ролей за визначеною статтю впливає на виникнення сімейних конфліктів.

Метою нашого дослідження є вивчення особливостей сприймання сімейних конфліктів подружжям.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для емпіричного вивчення особливостей розгортання сімейних конфліктів та їх сприймання подружжям нами було здійснено опитування 10 подружніх пар: 7 – молоді подружжя, які прожили у шлюбі від півроку до трьох років; три сім'ї – зі стажем спільного життя від 10 до 21 року. Різниця між віком дружини і чоловіка у всіх випадках не значна, до 5 років.

В емпіричному дослідженні використана методика «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» та анкета вивчення сприймання сімейних конфліктів. Методика «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситу-

аціях» є тест-опитувальником, який містить опис 32 ситуацій подружньої взаємодії, які носять конфліктний характер. Реєструється відповідь респондента за шкалою можливих реакцій на певну ситуацію, в яку закладено дві ознаки: активність чи пасивність реакції і згоду або незгоду з партнером (стороною в конфлікті). Лівий полюс шкали – активне вираження незгоди, пасивне вираження згоди і, нарешті, правий полюс – активне вираження згоди.

Результати тесту показали, що у 60% серед молодих подружжь більш конфліктними є жіноча частина, чоловіки в більшості виконують пасивнішу функцію. У подружжя з більшим досвідом спільного життя характер поведінки при сімейних непорозуміннях має пасивний характер. Їхній індекс коливається в межах одиниці. У 70% взаємодія подружжя не носить конфліктний характер. Індекси коливаються в межах до – 1,5. У 30% у деяких сферах, виділених методикою, індекси піднімаються вище – 1,5. Проте у таких сім'ях видиме домінування. Якщо значення індексів жінки у від'ємному значенні високі, що говорить про її конфліктність, то значення чоловіка з цієї ж сім'ї будуть ближчі до пасивних.

Однією із найбільш значних проблем є порушення рольових очікувань. Найменше конфліктів, як виявилось у більшості, через прагнення до автономії. У 70% значення індексу у цій сфері має додатне значення. І лише у 30% – від'ємне.

За результатами анкетування виявлено таке: а) усі подружні пари відповідаючи на запитання «Що, на вашу думку, означає конфлікт?» дали відповіді, які несуть в собі одну й ту ж думку: «непорозуміння», «розбіжності в погляді», «сварки»; б) причинами конфліктів найчастіше назвали побут та індивідуально-особистісні характеристики протилежної статі; в) ініціатором конфліктів у 80% є дружина. І навіть на думку самих жінок, найчастіше ініціаторами є вони. У 20% конфлікти розпочинає чоловік, проте, це на думку їх дружин. Чоловіки ж вважають, що ініціатором є дружина; г) у питанні, хто перший йде на компроміс, вже появилися розбіжності. В одних подружжях це чоловік, в інших дружина. А в деяких, на думку чоловіка на примирення швидше йде саме він, а на думку дружини – вона; д) одностайність виявили подружні пари і у способах вирішення конфліктів: «обговорюємо», «аналізуємо», «робимо висновки»; е) частота конфліктів виявилася у подружніх парах різною. Тут думки кожної сім'ї розділилися від декількох разів на тиждень, або й на день, до того, що конфлікти бувають дуже рідко. Подружні пари з більшим досвідом спільного життя, показали, що конфліктні ситуації у них, загалом, не дуже часті.

Висновки. Конфлікти є закономірним явищем в подружньому житті. Проблемні ситуації у міжособистісних стосунках в сім'ї будуть виникати обов'язково. Конструктивність усунення подружніх конфліктів, як ніщо інше, залежить в першу чергу від уміння партнерів розуміти, прощати й уступати, а також тривалості спільного життя. Однією з умов розв'язання сімейного конфлікту є вміння спілкуватися, знаходити взаємопорозуміння та повага один до одного.

Список використаних джерел:

1. Боднарчук О.І. Психологія сім'ї : курс лекцій / О.І. Боднарчук. – К. : МАУП, 2001. – 96 с.
2. Ложкин Г.В. Практическая психология конфликта : учебн. пос. / Г.В. Ложкин, Н.И. Повякель. – К. : МАУП, 2002. – 256 с.

The author of the article describes the results of empirical research of perception couple family conflicts. The author found the specific perception of family conflict husband and wife.

Key words: family, conflict interaction, family conflicts.

Отримано: 20.04.2017

УДК 373.3.016:51

В. П. Андрухова, студентка 2 курсу педагогічного факультету

РОЗВИТОК МАТЕМАТИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗА ДОПОМОГОЮ МНЕМОТЕХНІЧНИХ ПРИЙОМІВ

У статті розкрито актуальність мнемотехніки як технології ефективного засвоєння інформації в умовах сучасної педагогічної освіти з метою набуття учнями міцних знань, розкрито деякі мнемотехнічні прийоми поліпшення засвоєння складної інформації, що не має встановлених логічних зв'язків між її елементами і потребує тривалого зберігання та подальшого відтворення.

Ключові слова: мнемотехніка, запам'ятовування, образна пам'ять, математичні здібності.

Сучасні вимоги європейського рівня розвитку освіти сприяють вільному вибору засобів навчання та максимальній самореалізації в умовах психологічного комфорту. Визначення самоцінності особистості дитини, сприйняття її такою, якою вона є, слугує інтересам та потребам учнів, забезпечує розвиток творчості, відповідальності, зберігає психічне та фізичне здоров'я, що гарантує високу якість освіченості. Зокрема в процесі вивчення математики та формування предметних компетенцій учні мають вільно оперувати абстрактними поняттями. Саме тому перед початковою школою стоїть завдання з впровадження у практику нових технологій, здатних забезпечити міцні й ґрунтовні знання учнів. Спробуємо розглянути мнемотехнічні прийоми як засіб сприяння легшому та швидшому засвоєнню молодшими школярами поняття числа та його складу.

Актуальність теми статті зумовлена тим, що розбудова системи освіти в Україні передбачає відтворення інтелектуального потенціалу народу, підвищення соціальної ролі особи. Як цілком слушно зазначається у Національній доктрині розвитку освіти, актуальною є проблема інтенсивного навчання учнів, розвитку в них пізнавальної активності, уміння мислити і самостійно оволодівати новими знаннями. На разі постає проблема, коли у процесі засвоєння нового навчального матеріалу в учнів не формуються міцні знання. З огляду на це перед школою постало завдання обґрунтування і впровадження у практику нових технологій, здатних забезпечити міцні й ґрунтовні знання учнів. Однією з таких технологій можна вважати мнемотехніку, оскільки обробка інформації тут відбувається завдяки використанню учнями своїх природних можливостей (образне мислення, творчий потенціал), що допомагає сформувати навички засвоєння інформації.

Мета статті охарактеризувати мнемотехнічні прийоми як засіб розвитку математичних здібностей молодших школярів.

Початковий курс математики – важлива складова навчання і виховання школярів, основоположна частина математичної освіти. Розвиток математичних здібностей особливо актуальний у системі початкового навчання, де закладається фундамент шкільної успішності, формуються основні стереотипи навчальної діяльності, виховується ставлення до навчання.

Навчання математики має забезпечувати формування у молодших школярів ключових компетентностей, які виявляються через уміння вчитися, критично мислити, здатність логічно міркувати, готовність розв'язувати проблеми із застосуванням досвіду математичної діяльності, уміння працювати в команді.

Основним завданням навчання математики є формування у молодших школярів предметної математичної компетентності, яка виявляється у таких ознаках: цілісне сприйняття світу, розуміння ролі математики у пізнанні

дійсності; розпізнавання проблем, які розв'язуються із застосуванням математичних методів; здатність розв'язувати сюжетні задачі, логічно міркувати, виконувати дії за алгоритмом, обґрунтовувати свої дії; уміння користуватися математичною термінологією, знаковою і графічною інформацією; уміння орієнтуватися на площині та у просторі; здатність застосовувати обчислювальні навички й досвід вимірювання величин у практичних ситуаціях.

Важливу роль у формуванні компетентності учнів відіграє набуття ними досвіду задоволення пізнавальних інтересів, проявів емоційно-ціннісних ставлень, творчої активності, соціальних орієнтацій.

Усі батьки і вчителі зацікавлені в тому, щоб діти легко і з задоволенням отримували потрібні знання, були самостійними, добре володіли отриманими знаннями, могли застосувати їх на практиці.

Одна з особливостей сприймання нової інформації у дітей молодшого шкільного віку в тому, що на цьому етапі розвитку у них переважає наочно-образне мислення. Відповідно, навчальний матеріал потрібно подавати так, щоб задовольнити вікові та психологічні потреби учнів.

Однак часто, зустрічаючись із складним для сприйняття матеріалом (наприклад, вивчення складу числа, таблиці множення тощо), дитина замість задоволення від засвоєння важливої для подальшого розвитку інформації відчуває дискомфорт, у неї знижується мотивація до навчання, пропадає інтерес. Отже, виникає потреба пошуку нових технологій, які б сприяли розвитку не тільки логічного, а й творчого мислення, розвивали б уміння запам'ятовувати та засвоювати інформацію.

На сьогодні, крім стандартного підходу, деякі педагоги пропонують різні інноваційні методики. Так фахівці центру освітніх технологій Школи Ейдотехніки для успішного опанування складу числа пропонують мнемотехнічні методики та прийоми.

Мнемотехніка (від грец. *τα μνημονιχα* – мистецтво запам'ятовування) це процес засвоєння нової інформації за допомогою спеціальних методів і прийомів. Мнемотехніка відома з давніх часів. Історія її розвитку налічує як мінімум 2000 років. В 17 ст., завдяки викладачу Кембриджського університету в Британії Петру Рамусу, відокремилася педагогічна мнемотехніка. І сьогодні ми можемо використовувати ті самі прийоми запам'ятовування, на які спирається класична мнемотехніка.

З 2003 року в рамках проекту «Педагогічний експеримент» при Вінницькому обласному інституті післядипломної освіти педагогічних працівників працює творча науково-методична лабораторія, що займається адаптацією мнемотехнічних технологій до чинних навчальних програм.

У проекті Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки одними зі стратегічних напрямків розвитку освіти є такі:

- створення й забезпечення можливостей для реалізації різноманітних освітніх моделей, форм і засобів здобуття освіти;
- забезпечення доступності та неперервності освіти впродовж життя;
- розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі.

На думку фахівців центру освітніх технологій Школи Ейдотехніки, зазначені процеси неможливі без уміння ефективного засвоєння інформації.

Засвоєння нової інформації – це важливий аспект інтелектуальних можливостей учнів, що визначає результати їхнього вміння навчатися. Саме тому вміння ефективно засвоювати інформацію є одним з найважливіших моментів навчального процесу, а невміння – може викликати певні психологічні проблеми, які проявляються у невпевненості в собі та у своїх можливостях, у зниженні мотивації до навчання та погіршенні навчання. Існують типові проблеми під час обробки інформації:

- труднощі під час обробки нелогічної інформації;
- інтерференція (витіснення попередньої інформації потоком нової інформації);
- відсутність раціонального повторення та закріплення;
- слабка мотивація;
- механічне запам'ятовування;
- низька концентрація уваги;
- відсутність відповідних навичок для полегшення засвоєння нової інформації.

Мнемотехніка допомагає ефективно розв'язати зазначені проблеми завдяки формуванню відповідних навичок, творчому підходу та створенню ситуації успіху, що є найдоцільнішою мотивацією процесів ефективного навчання. Аналіз останніх досліджень з проблеми формування здоров'язбережувального освітнього середовища через реалізацію освітніх технологій у навчально-виховному процесі свідчать про спроби вчених переглянути загальні підходи до його формування, з'ясувати новий зміст, форми та методи реалізації означеної проблеми в умовах сучасної освіти. Науковці вважають, що поняття здоров'язбереження можна віднести до будь-якої педагогічної технології, яка у процесі реалізації створює необхідні умови для збереження здоров'я головних суб'єктів освітнього процесу – учнів та вчителів. Однією з таких технологій можна вважати мнемотехніку, оскільки обробка інформації тут відбувається завдяки використанню учнями своїх природних можливостей (образного мислення, творчого потенціалу). Використовуючи у своїй діяльності методи мнемотехніки, які побудовані на розвивальних іграх, креативному мисленні, груповій роботі, організовуючи різноманітні форми пізнавальної діяльності, технологія мнемотехніки сприяє розвиткові пізнавальних здібностей особистості. Таким чином, упровадження технологій мнемотехніки є актуальним, тому що:

- методики мнемотехніки належать до здоров'язбережувальних технологій;
- вони сприяють поліпшенню ефективності засвоєння нової інформації;
- розвивають комунікативні та пізнавальні здібності особистості;
- розвивають творче, логічне й образне мислення;
- формують навички самонавчання;
- підвищують впевненість у власних можливостях.

Загальновідомо, що обробка, зберігання і відтворення отриманої інформації – це важливий аспект інтелектуальних можливостей людини, що визначає її здатність до самоосвіти і розвитку. Від рівня розвитку мнемічних процесів суттєво залежить успішність навчання школярів.

Роль мнемотехніки полягає в компенсації саме «природних недоліків» у пам'яті людини. Це освітня технологія, що допомагає комфортно та легко здобувати знання у будь-якому віці, оскільки мнемотехніка використовує природні механізми пам'яті і дозволяє повністю контролювати процес запам'ятовування, збереження і пригадування інформації. Завдяки цьому вона допомагає вирішити такі основні навчальні та виховні завдання:

- розширюються творчі можливості дитини, завдяки гармонійній роботі півкуль головного мозку;
- формується вміння ефективно і самостійно вчитися;
- підвищується самооцінка учня завдяки результативності у навчанні;
- зменшуються кількість чинників, які викликають стреси;
- збільшується навчальна мотивація, а з нею успіхи;
- звільняється час від запам'ятовування для продуктивної та творчої роботи;
- зростає самостійність в інтелектуальній та практичній роботі, а це сприяє адаптації особистості у соціумі.

К.Д. Ушинський писав: «Навчайте дитину якимось невідомим їй п'яти словам – вона буде довго та марно мучитись, та пов'яжить двадцять таких слів з картинками, і вона їх засвоїть вмиг».

Прийоми мнемотехніки полегшують запам'ятовування дітьми нової інформації та збільшують обсяг пам'яті шляхом утворення додаткових асоціацій. Суть технології полягає в поданні навчальної інформації в образно-ігровій формі. Такий підхід допомагає знизити хвилювання під час навчання, сприяє формуванню навичок самонавчання, а також розвитку зв'язного мовлення, логічного мислення, збагаченню словникового запасу. Наприклад прийом «Цифрообраз» – це прийом, при якому цифрову інформацію, яку необхідно запам'ятати, асоціативно пов'язують з певними образами або системами образів.

У початкових класах сприймання цифрової інформації відбувається набагато легше саме в образах, які мають асоціативний зв'язок з потрібною цифрою. Потім з цих образів складають різні історії, які, як показує практика, запам'ятовуються та відтворюються легше за звичайну цифрову інформацію.

Розробки на основі мнемотехнічних підходів не заміняють, а полегшують усі традиційні форми навчання, природним шляхом залучають дітей до набуття початкових знань, умінь і навичок роботи з інформацією.

Наприклад, як показує практика у дітей молодшого шкільного віку часто виникають непорозуміння при множенні на 0 і на 1. Але можна уявити будь-який цифрообраз, який дивиться в дзеркало, тобто, «множить» на число 1 (бачить самого себе). Адже при множенні будь-якого числа на одиницю, чи одиниці на будь-яке число одержимо те саме число. А якщо уявити нуль у вигляді Чарівної шапки-невидимки, то, надягаючи шапку-невидимку, цифрообраз зникає і залишається нуль. Отже при множенні будь-якого числа на нуль ми отримуємо нуль.

Робота із мнемотехнічними методиками, дозволяє легко і доступно засвоїти великий обсяг нової інформації та надовго її зберегти у нашій пам'яті. Процес навчання за даною методикою стає для учнів не тільки мотивованим та продуктивним навчанням, але й цікавою грою, розкриттям індивідуального та групового творчого потенціалу.

Отже, при застосуванні мнемотехнічних прийомів, дітям стає цікавіше вивчати математику. Учні засвоюють нові прийоми запам'ятовування, такі як усвідомлення, асоціація. Застосування прийомів мнемотехніки сприяє розвитку творчого мислення та уяви дітей. Завдяки методам «Асоціативного оживлення», «Послідовних асоціацій», «Піктограм», «Невербальних асоціацій» до систематичної розумової праці можна залучити всіх учнів, дати їм змогу відчувати успіх, повірити в свої сили.

Звичайно, не всі діти можуть з першого разу свідомо залучити свою уяву й перенестися у фантастичний простір. На перших етапах потрібно допомагати дітям, уявляти, фантазувати, а вже потім націлювати їх на самостійну роботу.

Пам'ять дітей у молодшому шкільному віці дуже активна, і це потрібно використовувати. Яскраві образи, нестандартні порівняння зрозумілі дитині, запам'ятовуються набагато краще ніж багаторазове повторювання незрозумілих понять.

Список використаних джерел:

1. Антошук С.В. Учимося запам'ятовувати і пригадувати: швидка педагогічна допомога від Української школи ейдетики «Мнемозина» / С.В. Антошук ; Укр. школа ейдетики «Мнемозина». – К. : Вирій, 2007. – 156 с.

- Гильбух Ю.З. Психодиагностика в школі / Ю.З. Гильбух. – М. : Знання, 1989. – 80 с.
- Матюгин И.Ю. Развитие памяти и внимания / И.Ю. Матюгин. – М. : РиполЛайк, 2009. – С. 89-93.
- Истратова О.Н. Справочник психолога начальной школы / О.Н. Истратова, Т.В. Эксакусто. – М. : Феникс, 2010. – 268 с.
- Чепурний Г.А. Мнемотехніка: технологія ефективного засвоєння інформації в умовах сучасної освіти : навчально-методичний посібник / Г.А. Чепурний. – Тернопіль : Мандрівець, 2015. – 148 с.

The topicality of mnemonics as the technology of effective memorizing for receiving new knowledge in modern education is revealed in the article. Some mnemotechnical methods of improving the mastering of complex of information that does not include logical relations between the elements and requires storage and further reproduction.

Key words: mnemonics, memorizing, image memory, mathematical abilities.

Отримано: 24.04.2017

УДК 373.2.016:82-343

Ю. В. Вархола, студентка 3 курсу педагогічного факультету

ІГРОВИЙ ДИТЯЧИЙ ФОЛЬКЛОР ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНЯТИ

У статті зроблена спроба показати роль ігрового дитячого фольклору, особливості його використання на заняттях у ДНЗ, вплив на формування мовлення дошкільника, на його виховання та розвиток.

Ключові слова: ігровий дитячий фольклор, ігрові пісні, персонажі, розвиток мовлення, художній текст, моральні цінності.

Актуальність проблеми. Однією із стрижневих проблем дошкільної лінгводидактики є розвиток мовленнєво-комунікативних навичок дітей дошкільного віку. Її актуальність зумовлюється пріоритетними напрямками Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Комплексними заходами щодо всебічного розвитку і функціонування української мови», спрямованими на модернізацію дошкільної освіти, оновлення змісту, вдосконалення форм, методів і технологій навчання дітей рідної мови, розвитку культури мовлення та мовленнєвого спілкування.

На етапі дошкільного дитинства формується мовленнєва компетенція, яка є однією з провідних базисних характеристик особистості (А.М. Богуш, М.С. Вашуленко, Н.В. Гавриш, О.Л. Кононко, К.Л. Крутій, В.Я. Мельничайко, Л.М. Паламар, М.І. Пентилюк та ін.). Саме тому вчені приділяють значну увагу розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Важливою умовою повноцінного мовленнєвого розвитку випускника дошкільного навчального закладу є сучасний і якісний розвиток зв'язного мовлення. Як зазначає А.Богуш, розвиток мовлення є одним із важливих самостійних напрямів, «що становить підґрунтя для формування мовної і мовленнєвої компетенції дітей...» [1, с.8].

Належної уваги не приділено проблемі розвитку в дітей мовлення на основі вивчення ігрового дитячого фольклору. Тому нами обрано дану тему дослідження. Усна народна творчість є основою для мовленнєвого розвитку сучасної української дитини, значний пласт якої становлять ігрові дитячі пісні. З огляду на це й визначилась тема статті.

Предметом дослідження є методика навчання дітей старшого дошкільного віку мовлення засобами ігрового дитячого фольклору.

Об'єкт дослідження – процес розвитку зв'язного мовлення в дітей дошкільного віку в умовах ДНЗ.

Мета – з'ясувати можливості ігрового фольклору та визначити міру впливу на формування зв'язного мовлення.

З огляду на це було визначено **завдання**:

- опрацювати науково-методичну літературу із зазначеної проблеми;
- виявити умови успішного використання ігрового фольклору та його вплив на формування в дітей умінь будувати висловлювання.

Питання розвитку мовленнєво-комунікативних навичок дошкільників вивчалось класиками наукової думки і сучасними науковцями в різних аспектах, зокрема: лінгводидактичному (М. Вашуленко, О. Біляєв, Н. Гавриш, С. Караман, В. Мельничайко, Т. Донченко А. Богуш), переказування дитими художніх творів (Р. Боша, О. Лещенко, Н. Малиновська, Н. Орланова), навчання творчих розповідей (Л. Березовська, Н. Водолага, Л. Ворошніна, С. Ласунова), розвиток зв'язного мовлення за фольклорними текстами (С. Алієва, Ю. Руденко, Л. Фесенко), в ігровій діяльності (В. Захар-

ченко, Б. Контаутене, Н. Савінова) тощо. У «Програмі розвитку дітей старшого дошкільного віку» зазначається, що потрібно «залучати дітей до високохудожньої усної народної творчості» [2, с.42]. Вивчаючи розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників засобами сюжетно-рольової гри, В. Захарченко довела, що рольове спілкування, ігрові дії, сюжетоскладання є ефективним засобом формування зв'язного мовлення дітей, що й забезпечує практику мовленнєвого спілкування на основі ігрових стосунків.

Проблемою формування зв'язного мовлення старших дошкільників займались також учені Н. Водолага (навчання розповіді у театралізованій діяльності), Н. Кузіна (формування пояснювального мовлення), С. Ласунова (навчання описового мовлення засобами українських народних ігор) тощо.

Лічилки, народні дитячі ігри, дитячі співаночки, трюдові пісеньки, мирилки, дражнили – відносяться до дитячого ігрового фольклору.

Найдавнішими за походженням є хоріві драматичні ігри, що супроводжуються дитячими пісеньками. Основними персонажами в них виступають діти, птахи та звірі. Загальновідома усім гра «Подоланочка»:

... Десь тут була подоланочка,
Десь тут була молодесенька,
Тут вона впала,
До землі припала,
Личка не вмивала,
Бо води не мала....

Саме ігровий дитячий фольклор містить найдавніші образи, символіку українців, як-от язичницьких богів Дани, Купайла, Лади, Ладю, Леля, рослин і птахів («Журавлики-журавлі», «Ластівко, ластівко», «Купайло, Купайло»). Наприклад, образ Лада, який символізує мир, спокій, захист, ми можемо простежити на прикладі ігрової пісні «А ми просо сіяли»:

А ми просо сіяли, сіяли,
Ой див Ладо, сіяли, сіяли...

Дуже поширеними є лічилки, які використовують діти для організації ігор:

П'ять зайчаток вийшли з дому.
Спершу стали по одному,
Потім – в пари, топчуть сніг,
Хто без пари – геть побіг.
Або: Зайчик-зайчик-побігайчик
Виніс хліба нам окрайчик,
Виніс свіжої води.
Ой, виходь жмури ти!

Як бачимо із наведених прикладів, дитячі пісеньки сприяють розумовому, фізичному розвитку дитини, розширюють їх кругозір, формують важливі моральні якості, збагачують словниковий запас дошкільняти.

Отже, використання ігрового дитячого фольклору в ДНЗ допоможе вихователю зробити заняття цікавим, динамічним. Ігрові пісні виховують у дошкільняти любов до рідного слова, почуття колективної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Богуш А. Оптимізація мовленнєвої роботи з дітьми в розвивальному середовищі дошкільного навчального закладу / А. Богуш, Н. Гавриш // Дошкільне виховання. – 2012. – №10. – С. 8-14.
2. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» / [О.О. Андрієтті, О.П. Голубович, О.П. Долинна та ін.]. – Тернопіль: Мандрівець, 2013. – 104 с.
3. Українське доквілля: збірка для читання і розповідання дітям старшого дошкільного та молодшого шкільного ві-

ку / упоряд.: Н. Зінкевич, О. Зінкевич. – К.: Смолоскип, 2004. – 558 с.

The article attempts to show the role of playing children's folklore, the peculiarities of its use at classes in preschool educational establishments and the influence on formation of preschooler's speech, his education and development.

Key words: playing children's folklore, playing songs, characters, speech development, text, moral values.

Отримано: 24.04.2017

УДК 373.2.016:81-028.31

О. І. Голюк, студентка 4 курсу педагогічного факультету

ПЕДАГОГІЧНА РОЛЬ МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРНОЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті представлено актуальну проблему виховання мовленнєвого етикету у дітей дошкільного віку, розкривається зміст і структура етикету. Розглядаються умови та проблеми прояву мовленнєвого етикету.

Ключові слова: етикет, мовний етикет, мовленнєвий етикет, мовленнєве спілкування, правила мовного етикету.

Мистецтво бути приємним співрозмовником допомагає людині в особистому житті та професійній діяльності. Основні правила даного мистецтва: вміння правильно вибрати тему бесіди; уникати спірних і заборонених тем; поступатися і при необхідності міняти тему; стежити за красою і правильності своєї промови; дотримуватися мовних манери.

Дотримання мовного етикету допомагає дошкільнику розвивати спілкування з дітьми і дорослими. З його допомогою дитина може налаштувати оточуючих на доброзичливе ставлення до себе, висловити радість, бажання, прохання, образи, невдоволення, відстояти свою думку.

Проблема виховання мовленнєвого етикету у дітей завжди перебувала в полі уваги представників української етнопедагогіки, а з розвитком педагогічної науки, реформуванням мовної освіти знайшла відображення у працях вітчизняних педагогів, психологів і мовознавців. Педагогічні основи виховання мовленнєвого етикету дітей дошкільного віку та навчання його основних норм і правил сформульовано у працях Г. Андрієвської, А. Богуш, М. Вашуленка, К. Журби, Є. Івашиної, В. Киричок, Т. Ладженської, О. Миронюк, Н. Пашківської, І.Стерніна, В. Сухомлинського, Л. Ткачук.

На важливості та обов'язковості опанування дошкільниками мовленнєвого етикету наголошується і у Державному стандарті дошкільної освіти – Базовому компоненті дошкільної освіти. У наш час чільне місце у вихованні освіченості випускника дошкільного закладу належить мовленнєвому розвитку особистості. Мовленнєвий розвиток знань, умінь і навичок дитини є кінцевим результатом розвитку на етапі дошкільного дитинства, комплексною характеристикою мовленнєвої поведінки дитини [1, с.39].

Формування мовленнєвого етикету у дітей дошкільного віку є досить актуальною проблемою в наш час, і тому заслуговує на досконале вивчення. Засвоюючи етикетну лексику, дитина «присвоює» частину соціального мовного досвіду народу, опановує культурно-мовними еталонами, характерними для того культурного середовища, в якому вона знаходиться. Введення словесних формул мовного етикету в загальну систему мовної взаємодії дошкільника з оточуючими дорослими і однолітками сприяє формуванню комфортного комунікативного поля і надає безумовний вплив на духовний світ дитини, адже загальновідомо, що слово утворює душу [5, с.74].

Етикет (французьке *etiquette* – ярлик, етикетка) – сукупність правил поведінки, що стосуються зовнішнього прояву ставлення до людей (поводження з оточуючими, форми звертання та вітань, поведінка в громадських місцях, манери, зовнішній вигляд тощо). Як бачимо, в цьому визначенні міститься вказівка на зовнішні прояви ставлення до людей. Однак зовнішній прояв, як правило, відображає внутрішню суть відносин, зрозуміло, в ідеалі ці відносини повинні бути взаємнодоброзичливими [4, с.69].

Оволодіння рідною мовою як засобом і способом людського спілкування є найважливішим надбанням дошкільного дитинства. За рахунок мови дитина налагоджує

контакт з оточуючими людьми і важливо, щоб ці контакти носили доброзичливий характер. Для цього дитина повинна навчитися не тільки доброму, гуманному ставленню до людей, а й способам їх вираження, в тому числі і мовним способам. Вони визначають мовну поведінку людини, яка в значній мірі реалізується за допомогою візуально закріплені стереотипів спілкування. Стереотипи спілкування визначаються суспільством. Воно виробляє стандартизовані норми соціальної поведінки, в тому числі і мовної, яка визначається уявленнями про шаблонну поведінку, яка очікується від людини в кожній окремій ситуації.

Мовленнєвий етикет являється важливою частиною етикету. Він передбачає слідування культурним нормам мови, вміння використовувати мовні правила привітання, прощання, представлення, вміння формулювати свої думки у вигляді суджень, тез, проблем, полілогів, знання канонів красномовства, вміння використовувати мовні прийоми [3, с.4].

Під мовленнєвим етикетом розуміють вироблені в суспільстві правила мовленнєвої поведінки, обов'язкові для членів суспільства, національно специфічні, стійко закріплені в мовленнєвих формулах, але в той же час історично змінювані. Особливо потребують розкриття глибокого внутрішнього змісту мовленнєвої поведінки, в розумінні того, що слідування пристайностям свідчить про повагу до людей, традицій. В повсякденному спілкуванні діти засвоюють правила хорошого тону, наслідуючи поведінку дорослих, старших товаришів, однолітків. Особистий досвід спілкування дитини з іншими людьми недостатньо великий, вирішальне значення має формування усвідомлених навичок мовленнєвого спілкування і культури поведінки [2, с.94].

Потрібно зважати на те, що маленькі дошкільники тільки починають пізнавати всі тонкощі людського спілкування. В силу своїх психологічних особливостей і недостатнього досвіду, навичок спілкування, в тому числі і мовленнєвого, мають свої закономірності. Навички мовленнєвого спілкування формуються у дітей дошкільного віку в процесі їх спілкування з оточуючими, як вільного, так і в процесі інших видів діяльності. Успішність й інтенсивність їх формування залежить від ряду обставин, від того, наскільки в процесі формування комунікативних навичок присутній момент ціленаправленого їх розвитку зі сторони вихователів. Істотним моментом слід вважати загальний рівень розвитку у дошкільників мовленнєвих здібностей. Комунікативні вміння реалізуються дошкільниками у всіх сферах і видах спілкування і від їхньої сформованості залежить успішність спілкування і задоволеність ним дошкільника. Спілкування дітей дошкільного віку характеризується віковими особливостями: високою сприйнятливостю, гостротою сприйняття, емоційністю, а також відсутністю стійкості мотивів поведінки, наслідування. Змінювання змісту спілкування відбувається на основі використання навчального матеріалу та різноманітної інформації. В процесі дорослішання, в результаті систематичного навчання, набуття життєвого досвіду, у дітей вдосконалюються вміння культури спілкування із ровесниками і

дорослими, в тому числі мовленнєвого. Більшість вихованців знають правила етикету, дотримуються їх, однак, є діти, які не завжди виконують ці правила.

Правильне використання етикетних формул у мовленні допомагає встановленню контактів між співрозмовниками, підтримувати спілкування у ввічливому тоні, що в свою чергу полегшує взаєморозуміння між людьми. З віком коло спілкування дитини розширюється, ситуації спілкування ускладнюються. Правила мовленнєвого спілкування мають зв'язок із загальними етичними нормами, в основі яких лежать моральні поняття і принципи; делікатність, доброта, увага до оточуючих [6, с. 70-73].

Вихователі і батьки повинні завжди пам'ятати, що прищепленні з дитинства навички, в тому числі мовленнєвого етикету приносять людині величезну користь протягом всього подальшого життя. Вихователям необхідно слідкувати за тим, щоб діти поступалися один одному, вміли приймати точку зору товариша, спокійно вирішували суперечки, не були егоїстичними, не старались захищати лише свої інтереси, достатньо критично оцінювали власні результати, не вимагали надмірної уваги до себе зі сторони усіх членів сім'ї, були чуйними та привітливими.

Отже, формування навичок мовленнєвого етикету являється одним із основних засобів виховання і розвитку дошкільників. Знання мовленнєвого етикету, вміння дітей спілкуватися допоможуть їм уникнути багатьох проблем, будуть основою в культурному і духовному розвитку особистості. Оскільки в етиці спілкування висока значимість морального аспекту, слід постійно звертати увагу вихованців на те, що і чому, добре чи погано. Правильним тоном спілкування з дитиною, безумовно, буде спокійний, довір-

чий, поважний. Важливо донести до свідомості дітей, що пропонувані їм норми поведінки ґрунтуються на моральних цінностях українського народу: гуманності, милосерді, доброзичливості, працелюбності, правдивості та чеснотях, повазі до людей. Отже, діти мають замалечку прилучатися до традицій народного етикету: привітатися, допомогти, відвідати хворого тощо. У дошкільному віці дитина пізнає ази правильної мовної поведінки, а разом з ними у дошкільника йде найважливіший процес розвитку мови.

Список використаних джерел:

1. Богуш А.М. Базовий компонент дошкільної освіти / А.М. Богуш, Г.В. Бельська, О.Л. Богинич. – К. : Видавництво, 2012. – 42 с.
2. Богуш А.М. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. / А.М. Богуш, Н.В. Лисенко. – К. : Вища школа, 2002. – 407 с.
3. Кононко О.Л. Духовність, душевність, моральність... / О.Л. Кононко // Дошкільне виховання. – 2004. – №4. – С. 4-5.
4. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : [навч. посіб.] / Т.І. Поніманська. – К. : Академвидав, 2006. – 456 с.
5. Біла О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільля» / О.І. Біла, Л.М. Возна, О.Л. Максименко. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 264 с.

This topicality presents the current problem of education speech etiquette in preschool children, revealed the content and structure of etiquette. The conditions and problems manifestations speech etiquette.

Key words: etiquette, language etiquette, etiquette speech, speech communication, speech etiquette rules.

Отримано: 24.04.2017

УДК 37.015.31

В. І. Горохлюк, студент 2 курсу педагогічного факультету

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ ПІДЛІТКАМИ МУЗИЧНИХ ТВОРІВ

У статті окреслено вікові особливості сприймання підлітками музичних творів, вирізняючи основні складові сприйняття художнього образу музики.

Ключові слова: сприймання, художній образ, саморозвиток, активність, виховний вплив.

Складний процес музичного розвитку школярів є взаємопов'язаним із особистісним становленням людини. Особливе місце у формуванні сприйняття учнями музичних творів, розвитку умінь інтерпретації художнього змісту музичних образів, виразності художньо-образного виконання музики належить періоду навчання школярів 11-15 років. Саме цей вік характеризується інтенсивним зростанням моральних та інтелектуальних сил людини, формуванням перших переконань особистості, розвитком індивідуальності у процесі життєдіяльності.

Період розвитку людини від 10-11 до 14-15 років у психології прийнято вважати підлітковим віком [1; 2].

Сучасними психологами (З. Додінська, О. Скрипченко, Т. Лисянська, Л. Скрипченко та ін.) загально визнано, що підлітковий вік – це один із найважливіших етапів життя людини. В ньому багато джерел і починань всього подальшого становлення особистості. Вік цей нестабільний, ранимий, важкий і виявляється, за ствердженням науковців-дослідників, що він більше ніж інші періоди залежить від реальностей довкілля [3].

Центральним психічним новоутворенням підліткового віку є почуття дорослості. В підлітковому віці підліток протиставляє себе дорослим виявляючи при цьому «максималізм самостійності». Це суб'єктивно приводить його до відмежування від навколишнього світу, усвідомлення себе, відкриття власного «Я» і як наслідок до зацікавленості власним внутрішнім життям та внутрішнім світом інших людей. Інтенсивно формується власна особистість.

Підліток стає суб'єктом саморозвитку здійснює цілеспрямований процес самовдосконалення на основі обраного ідеалу, який може бути завищеним і нереалістичним, але він надає саморозвитку, самоорганізації особистості, значного поштовху в «саморусі». Зміни в особистості підлітка є

такими помітними і значущими, що свідчить про друге народження особистості. У перехідний вік відбувається перетворення особистості підлітка на зрілу особистість.

Педагогічне забезпечення високого рівня досягнення підлітками художніх образів ґрунтується на врахуванні вікових особливостей школярів:

- високій здатності до емоційно-естетичного відгуку;
- підвищеній пізнавальній активності;
- схильності до оцінної діяльності.

Виокремлення етапів художнього сприйняття у відповідності до структури феномену художнього образу, забезпечує можливість розробки послідовних педагогічних дій щодо формування здатності підлітків сприймання образів музики.

Узагальнення різних концепцій художнього сприйняття (В. Медушевський, О. Рудницька, О. Ростовський, Г. Падалка та ін.) дає змогу вирізнити три основні складові сприйняття художнього образу музики підлітками, а саме:

- *первинне ознайомлення з художньою інформацією*, що супроводжується емоційним відгуком учня на художній образ. При первинному ознайомленні з музичним твором, вчителю необхідно забезпечити позитивну атмосферу сприйняття інформації, емоційну відкритість учня, готовність його до спілкування з образами музики;
- *аналіз виразно-сислового значення художньої мови*, що забезпечується загальною пізнавальною активністю підлітка, його намаганням якнайточніше «прочитати» музичний твір, зрозуміти семантичне значення художньої мови, з'ясувати сутність виразальних засобів та смислових значень художньої форми. При цьому – завданням учителя є допомога учневі у визначенні змісту образу згідно трактування автора, у розумінні виразальних засобів його втілення;

- *інтерпретація та естетична оцінка художнього образу*, що передбачає співвідношення змісту художнього твору з індивідуальним відчуттям учня, його ціннісними орієнтаціями, естетичним досвідом, оцінним ставленням. Стимулювання і заохочення учня до особистісного спілкування з образом, його індивідуального переживання та оцінювання – є важливим завданням учителя.

Тож, навчальна ситуація художнього сприйняття значною мірою залежить від педагогічної майстерності вчителя. Від його розуміння вікових особливостей підлітків та специфіки сприймання художніх образів мистецтва, ефективності виховного впливу художніх творів на становлення особистості підлітка.

Таким чином, на основі урахування вікових особливостей школярів визначено три основні складові сприйняття художнього образу музики підлітками, а саме:

- *первинне ознайомлення з художньою інформацією*, що супроводжується емоційним відгуком учня на художні образи;
- *аналіз виразно-сміслового значення художньої мови*, що забезпечується загальною пізнавальною активністю підлітка, його намаганням якнайточніше «прочитати» музичний твір, зрозуміти семантичне значення худож-

ньої мови, з'ясувати сутність виразальних засобів та смислових значень художньої форми;

- *інтерпретація та естетична оцінка художнього образу*, що передбачає співвідношення змісту художнього твору з індивідуальним відчуттям учня, його ціннісними орієнтаціями, естетичним досвідом, оцінним ставленням.

Список використаних джерел:

1. Загальна психологія : підручник / [О.В. Скрипченко, Л.В.Долінська, З.В. Огороднійчук та ін.]. – К. : Либідь, 2005. – 464 с.
2. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1973. – 423 с.
3. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / [О.В. Скрипченко, Л.В. Долінська, З.В. Огороднійчук та ін.]. – К. : Просвіта, 2001. – 416 с.

The paper outlines the age characteristics of adolescent perception of musical works separated basic components of perception of image to music.

Key words: perception, artistic image, self-development, activity, nurturing.

Отримано: 24.04.2017

УДК 373.5.091.321:811.161.2

М. В. Даниленко, студентка 3 курсу педагогічного факультету

ЕФЕКТИВНІ ПРИЙОМИ ТА МЕТОДИ ОРФОЕПІЧНОЇ РОБОТИ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті описано основні прийоми та методи орфоепічної роботи учнів на уроках української мови.

Ключові слова: орфоепія, норма, засіб, усне мовлення, прийом.

Значення і місце орфоепії у шкільному курсі української мови обумовлене тією роллю, яку відіграє її звукова сторона. Звуки є матеріальним засобом реалізації лексичних і граматичних значень, будівельним матеріалом для слів і словоформ. Усі мовні значення – і лексичні, і граматичні – виражаються за допомогою звуків і поза звуковою формою не існують.

Орфоепія – складова частина загальної структури мови, одна з її систем. Таке розуміння орфоепії дає можливість побудувати вивчення лексики і граматики на орфоепічній основі, здійснюючи цим самим принцип випереджаючого навчання усного мовлення, і вивчати теоретичні відомості з фонетики не ізольовано, а як перший рівень цілісної структури рідної мови. Розкрити учням роль у мові звукової сторони, показати зв'язок орфоепії з лексичними і граматичними явищами – важливе теоретичне завдання вивчення мови в школі, бо «без знайомства з орфоепічною системою мови неможливе її теоретичне чи практичне вивчення» [4, с.9].

Вивчення орфоепії сприяє засвоєнню учнями норм усного і писемного мовлення. В цьому виражається її тісний зв'язок з орфографією, фонетикою та графікою.

Оволодіння правильним мовленням – процес, який складається з активних дій дитини: фізичних рухів мовних органів (зовнішні дії) та зусиль інтелектуально-емоційних (внутрішні дії). Із багатьох дій, які учень виконує на уроці в процесі мовного спілкування, виділяються ті, без яких орфоепічні навички сформувати неможливо:

- активна вимова і слухання мовних одиниць (робота органів мовлення – фізичні рухи м'язів мовного апарату; напруження слухових органів);
- розуміння мовних одиниць: співвідношення комплексів звуків (морфем, слів, речень) із позамовною реальністю;
- постійне зіставлення власної вимови із зразками орфоепічно правильного мовлення (робота фізіологічного апарату мовлення);
- запам'ятовування (робота пам'яті) [1, с.28].

Метою орфоепічної роботи на уроках української мови в початкових класах є «свідоме засвоєння учнями основних вимовних норм та практичне володіння ними в мовній діяльності» [1, с.30]. Орфоепічні норми об'єднують прави-

ла вимови звуків (голосних і приголосних), окремих звукосполучень та граматичних форм. У програмовому матеріалі початкового курсу рідної мови закладено багато можливостей для засвоєння учнями орфоепічних норм. Найбільше таких можливостей виявляється у вивченні орфоепії, зокрема в розділах програми «Звуки і букви», «Наголос».

У доборі методичних прийомів для опрацювання орфоепічного матеріалу в початкових класах слід враховувати, що паралельно з прийомом наслідування необхідно також застосовувати прийоми свідомого артикулювання та порівняння мовних одиниць [3, с.53].

Робота над орфоепією в початковій школі найчастіше будується з опорою на методи і прийоми, в основі яких лежить наслідування. Однак ці прийоми, пасивні за своїм характером, не завжди є результативними. Тому, при всій важливості імітаційного прийому (наслідування), якщо його застосовувати тільки в «чистому» вигляді, успіху можна досягти лише за умови тривалого тренування. В окремих випадках він взагалі не дає істотних наслідків. Тому в результаті учень не набуває вміння вільно керувати своїм мовним апаратом для усвідомленого творення засвоюваного звука, щоб при необхідності коригувати його діяльність.

Для оволодіння правильним мовленням у дітей молодшого шкільного віку мають бути відпрацьовані рухи мовного апарату, необхідні для вимовлення всіх звуків та їх позиційних варіантів. Правильна вимова засвоюється успішно, якщо дитина набуває вміння артикулювати звуки і модулювати елементи інтонації, а також виділяти їх на слух із звукових комплексів.

Засвоюючи звукову систему мови, норми наголосу, дитина спирається на мовленнєвий слух, який складається з кількох компонентів:

- фізичний слух (здатність сприймати мовлення в різних діапазонах гучності);
- фонематичний слух (здатність розрізняти і відтворювати всі звуки мовлення та їх відтінки);
- звуковисотний слух (відчуття різної висоти тону); тембровий слух (відчуття мовного тембру);
- почуття ритму (відчуття системи наголосу в мовленні, його ритмічного малюнка) [1, с.47].

Мотивація навчальної діяльності, внесення до неї ігрових ситуацій з елементами спостереження забезпечують появу в дітей почуття задоволення від кожної маленької перемоги над собою, від усвідомленого вміння вільно керувати мовними органами, від здатності виконувати різноманітні дії з новими для них матеріальними одиницями – звуками.

Сучасна програма з української мови для початкових класів ставить спеціальну вимогу широко використовувати прийоми зіставлення та протиставлення мовних явищ з метою формування та класифікації нових понять. Прийом порівняння, зокрема, порівняння звукових явищ, використовується ще недостатньо. В одних випадках учителям важко добирати мовний матеріал для порівняння, а в інших вони не володіють методикою застосування цього прийому.

На практиці цей прийом застосовується з для порівняння звуків, букв, слів тощо.

Учням можна запропонувати завдання такого типу:

Доберіть з колонок слова, які б відповідали схемі. Серед слів у колонках є слова *лисиця* і *вулиця*. На перший погляд обидва ці слова відповідають вказаній схемі, але під час уважного аналізу слово *вулиця* відпадає, бо в ньому наголосом є не другий, а перший склад.

Звуки людського мовлення, які з першого дня шкільного навчання стають для дітей особливим предметом вивчення, класифікуються за багатьма параметрами, передбаченими програмою: за приналежністю до голосних і приголосних. Класифікація звуків повинна спиратися передусім на цілеспрямовані спостереження за їх вимовою та за акустичними властивостями (характером звучання) окремих звуків [2, с.19].

Наводимо зразки таких вправ:

Назвіть звуки, під час вимови яких повітря в ротовій порожнині проходить вільно, без перешкод ([а], [о], [у], [е], [и], [і]).

Назвіть звуки, під час вимови яких перепона на шляху струменя видихуваного повітря створюється губами ([б], [п], [в], [м], [ф]); зубами і кінчиком язика ([т], [д], [ц]).

Подібні вправи учні виконують на основі слухових та артикуляційних сприймань, тобто на основі вимови, оскі-

льки опора на зорові сприйняття (букви) часто призводить до помилок в якісній характеристиці звуків, ускладнює аналітичну діяльність, провокує на неправильні висновки.

Низка вправ і завдань використовується і при роботі з наголосом. Наприклад:

Прочитайте, правильно наголошуючи слова.

Замок закрила я на замок,

Дощик пішов і замок змок.

В замок не втраплю, заржавів замок,

Бо він під дощиком замок.

Користуючись пам'яткою, встав пропущені букви в таких словах: зр...чаній, пл...че, з...рно, с...стра, в...рба, з...ма.

Без теоретичних знань оволодіння орфоепічними навичками неможливе, але основне місце у системі роботи над орфоепією належить вправам, оскільки засвоєння знань на теоретичному і практичному рівнях проходить одночасно, доповнюючи одне одного. Вправи повинні бути різноманітними, поданими в ієрархічній послідовності, містити елементи новизни, та повинні передбачати докладення певних інтелектуальних зусиль.

Список використаних джерел:

1. Білецька М.А. Українська мова в 2 класі чотирирічної початкової школи / М.А. Білецька. – К.: Основи, 2008. – 127 с.
2. Бондаренко А.А. Изучение ударения в начальной школе / А.А. Бондаренко // Начальная школа. – 2014. – №3. – С. 19-20.
3. Варемус К.І. Пізнавальні завдання орфоепічного змісту для учнів початкових класів / К.І. Варемус // Початкова школа. – 2010. – №8. – С. 53-56
4. Вашуленко М.С. Орфоепія і орфографія в 1-3 класах / М.С. Вашуленко. – К.: Рад. школа, 1982. – 104 с.

The article describes the basic techniques and methods orphan work of pupils at lessons of the Ukrainian language.

Key words: orthoepy, normal, medium, oral broadcasting, methods.

Отримано: 24.04.2017

УДК 373.3.091.39:81-028.31

А. О. Зібер, студентка 4 курсу педагогічного факультету

ІНТЕРАКТИВНІ ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкрито питання розвитку монологічних вмінь у дітей молодшого шкільного віку, а також проаналізовано особливості застосування інтерактивних методів з метою оволодіння навичками публічного виступу.

Ключові слова: монологічне мовлення, інтерактивні методи, публічний виступ, молодші школярі, уроки української мови.

Актуальна проблема сучасної освіти розвиток монологічного мовлення учнів. Це зумовлено тим, що зв'язна мова є необхідною умовою успішного навчання дитини в школі. Володіючи розвинутою монологічною промовою, учні можуть давати розгорнуті відповіді на питання шкільної програми; аргументовано та логічно висловлювати свої власні судження; відтворювати зміст текстів із підручників.

Питання про формування й розвиток мовленнєво-комунікативних умінь учнів досліджуються досить різноманітно у працях Т. Ладиженської, О. Біляєвого, М. Вашуленка, Є. Голобородька, І. Гудзик, С. Караман, Н. Голуб, Т. Коршун, Л. Кутенко, Т. Левченко. Сучасна школа також занепокоєна окресленою проблемою, але через відсутність необхідних методичних розробок у шкільній практиці вона розв'язується повільно.

У Концепції мовної освіти 12-річної школи відповідно до мети й пріоритетів, принципів визначення предмета мовної освіти однією із змістових ліній є комунікативна. Вона визначає зміст роботи вчителя щодо «формування в учнів умінь самостійно створювати усні й письмові висловлювання різних жанрів і стилів, які необхідні в процесі навчання, впродовж майбутньої діяльності та в життєвому спілкуванні зокрема» [3, с.76-80]. Основні напрями оптимального вирішення таких

завдань безпосередньо пов'язані з упровадженням у навчальний процес інтерактивних методів.

Мета статті – схарактеризувати питання розвитку монологічних умінь у дітей молодшого шкільного віку, а також проаналізувати особливості застосування інтерактивних методів з метою оволодіння навичками публічного виступу.

Монологічне мовлення – це мовлення однієї особи, що виражає в більш-менш розгорнутій формі свої думки, наміри, оцінку подій тощо [5, с.34]. Одним із завдань початкової школи є навчання монологічного мовлення, що передбачає уміння комунікативно-мотивовано, логічно-послідовно і складно, досить повно і правильно в мовленнєвому відношенні викладати свої думки в усній формі [5, с.35].

Беручи за основу базовий документ шкільної освіти, а саме програму загальноосвітніх навчальних закладів, зазначимо, що для основної школи найбільш актуальною є інформативна функція монологічного мовлення. Щодо навчання монологічного мовлення, то планомірне і систематичне навчання починається вже в початкових класах і продовжується впродовж усіх років. Навчальна програма початкової школи передбачає, що учні мають уміти без попередньої підготовки логічно і послідовно висловлюватися відповідно до навчальної ситуації, робити усні повідомлення за темою, передавати сво-

їми словами основний зміст прослуханого або прочитаного в межах мовного матеріалу [6, с.218]. Від учнів вимагається уміння не тільки повідомляти про факти, але і виражати своє ставлення до викладеного.

Дослідження діяльності навчальних закладів показало, що безпосередньо формуванню навичок мовленнєвої готовності в усіх аспектах приділяється недостатньо уваги, хоча саме молодший шкільний вік є сенситивним періодом мовленнєвого зростання. Завдання школи зумовлюється потребою виховання компетентної особистості, здатної вільно висловлювати свої думки.

З метою компенсації недоліків мовленнєвої підготовки молодших школярів до програми введено елементи практичної риторики, спрямовані на удосконалення усного мовлення учнів: умінь публічного доведення власних думок, підготовки виступу, добору ефективних мовних засобів, умінь налагоджувати контакт з аудиторією, брати участь у диспутах, суперечках тощо. Засвоєння учнями елементів практичної риторики сприятиме їхній соціальній адаптації. Уведення риторичних відомостей сприятиме формуванню мовленнєвої поведінки школяра [7, с.123]. Особлива увага звертається на майстерність виступу, бесіди й суперечки, значення яких вагомо для будь-якої людини.

Ефективним засобом удосконалення мовленнєвого спілкування є спеціальна система інтерактивних технологій, які формують увесь комплекс умінь і навичок, необхідних у продуктивній мовленнєвій діяльності, зокрема і в її монологічній формі. Застосування інтерактивних технологій забезпечує не лише свідоме засвоєння мовного матеріалу, а й, що не менш важливо, мотивацію вироблення практичних умінь використовувати відповідні мовні засоби для висловлення власної думки. Адаже саме відсутність мотивації удосконалення мовних знань і мовленнєвих умінь є однією з головних причин недостатнього рівня формування мовної і комунікативної компетентності школяра.

Серед інтерактивних методів навчання виокремимо такі, як метод «ПРЕС», «Мозковий штурм», «Мікрофон» та ін.

Розглянемо їх. Метод «ПРЕС». За допомогою цієї технології варто почати роботу над навчанням учнів дискутувати. Її використовують під час обговорення дискусійних питань та під час вправ, у яких потрібно зайняти й чітко аргументувати окреслену позицію з обговорюваної проблеми. За допомогою методу учні формують аргументи, висловлюють думки з дискусійного питання у виразній і стислій формі, переконують інших. Діти висловлюють свою думку з даної проблеми стисло, за конкретною схемою. Такий метод можна застосувати на уроках української мови до теми «Дієслово» у 2 класі. Наприклад, 1. Позиція – Я вважаю, що слова *пригріє, сміявся* – дієслова. 2. Обґрунтування – Тому що, якщо слово відповідає на запитання *що зробить?, що робить?*, це дієслово, бо лише ця частина мови відповідає на ці запитання. За визначенням знаємо, що дієслова означають дію предмета. Якщо слово має ці дві ознаки, його вважають дієсловом. 3. Приклад – слова *пригріє і сміявся* означають дію предмета і відповідають на запитання: *пригріє – що зробить? сміявся – що робив?* 4. Висновок – Отже, ці слова належать до дієслів.

Активізувати учнів до мовленнєвої діяльності допомагає така форма роботи, як «Мозковий штурм». Діти не бояться висловлюватися. Саме цю форму роботи використовуємо для

узагальнення вивченого матеріалу, для активізації опорних знань під час підготовки до вивчення нової теми. Наприклад, у процесі вивчення у 3 класі теми «Будова слова», можна пропонувати такі питання: – *Що таке основа?*; – *З яких частин вона може складатися?*; – *Що ви дізналися про кожну з них?*; – *Як розібрати слово за будовою?*

Найцікавішою інтерактивною вправою для молодших школярів також є «Мікрофон». Учні, тримаючи мікрофон, уважали себе кореспондентами якоїсь газети. Цей метод дає змогу за короткий час почути думки багатьох учнів (по черзі діти висловлюють власну думку на ту чи іншу проблему, обґрунтовуючи її; застосовувати можна не тільки при обговоренні певного питання, а й підводячи підсумки уроку). Основне правило проведення: говорити може той, у кого в руках «символічний» мікрофон.

Так, у 2 класі під час вивчення теми: «Текст» можна використати технологію «мікрофон». (*Що нового дізналися на уроці?*) Учитель тримає мікрофон, а діти дають відповідь за схемою: «*На уроці я дізналася / дізнався...*».

Такі вправи сприяють позитивному спілкуванню, стимулюють мовленнєву і творчу діяльність усіх учасників навчального процесу. А це є запорукою формування загально-мовленнєвих умінь і навичок, адже важливо, як зауважує М.Вашуленко, щоб діти розуміли, що вони просуваються вперед, відчували задоволення від власного успіху й успіху тих, хто поруч, бачили позитивний результат [1, с.117].

Отже, з-поміж пріоритетних методичних засобів формування монологічних умінь на уроках української мови чільне місце належить інтерактивним завданням, які відповідають меті і змісту сучасної мовної освіти.

Список використаних джерел:

1. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посіб. / М.С. Вашуленко. – К. : Освіта, 2006. – 268 с.
2. Ворожейкіна О. Вчимося монологічному мовленню / О. Ворожейкіна // Українська мова та література. – 2006 – №13. – С. 3-5.
3. Концепція мовної освіти 12-річної школи. Українська мова як рідна // Дивослово. – 2002. – №8.
4. Лопатюк К.В. Застосування інтерактивних форм та методів на уроках рідної мови з метою підвищення ефективності навчального процесу / К.В. Лопатюк // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2008. – №36. – С. 2-5.
5. Методика навчання монологічному мовленню / за ред. В.А. Артемова. – К. : Либідь, 2003. – 72 с.
6. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К. : Освіта, 2013. – 392 с.
7. Науменко В.О. До уроків риторики в початкових класах : методичний посібник / В.О. Науменко, М.Д. Захарійчук. – К. : Літера ЛТД, 2010. – 128 с.

The article deals with the question of forming junior pupils' skills to produce monologues. The author analyses the peculiarities of using interactive methods to acquire skills of public speech.

Key words: monological speech, interactive methods, public speech, junior pupils, lessons of Ukrainian language.

Отримано: 24.04.2017

УДК 373.3.016:81'243'36

Т. М. Лазаренко, студентка 2 курсу педагогічного факультету

МОВНІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті проаналізовано роль мовних ігор на уроках німецької мови в початкових класах з метою формування граматичної компетентності та мотивації до навчання молодших школярів.

Ключові слова: мовні ігри, граматичні навички, мотивація, формування граматичної компетентності.

Одним із кроків підвищення ефективності навчання є впровадження особистісно орієнтованого підходу, виявлення, розвитку творчих інтересів і здібностей кожної дитини, стимулювання її продуктивної навчальної діяльності. Актуаль-

ність теми обумовлена, в першу чергу, тим, що у сучасних умовах, коли школяреві необхідно засвоювати велику кількість матеріалу за короткі терміни, вчителю дуже важливо зуміти мотивувати учнів, по-справжньому зацікавити їх дослі-

джуванім предметом. Учень набагато більше дізнається і навчиться, якщо на уроці застосовуються ігрові технології. Молодші школярі за допомогою ігрових елементів досить легко запам'ятовують не тільки окремі слова або словосполучення, але й фрази, речення, які на тривалий час відкарбовуються в пам'яті. Гра має важливе значення для формування стимуляції пізнавальної і творчої активності дитини. Задовольняючи потребу дитини гратися, перевтілюватись, рухатись, учитель забезпечує умови для вивчення іноземної мови. Така форма навчання не виснажує нервову систему та організм дитини, а реалізується головним чином за рахунок мимовільних процесів сприйняття і пам'яті [2, с.22]. Найголовнішим значенням гри є розвиток мотивації дитини.

Проблемою використання мовних ігор на уроках іноземної мови в початковій школі займалися багато дослідників (Н.О. Воскрисенська, Д.Б. Ельконін, В.Л. Данилова, О.Л. Савченко, Г.М. Городівський). Зокрема, К.Д. Ушинський, автор теорії духовного розвитку дитини в грі, уперше висунув ідею про використання гри в загальній системі виховання, у справі підготовки дитини через гру до трудової діяльності. Розробкою теорії дитячих ігор, з'ясуванням ролі, структури і значення гри для виховання і навчання дітей займалися психологи Ж. Піаже, Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв.

Мета статті – використання мовних ігор для формування мовленнєвих навичок, стимуляція інтересу, творчості та ефективного навчання іноземної мови на початковому етапі.

Загальновідомо, що ігри активно використовують у навчанні німецької мови, особливо в роботі з молодшими школярами. Насамперед, це зумовлено такими основними чинниками: комунікативний підхід до навчання іноземної мови, інтереси молодших школярів, природна потреба учнів початкової школи у грі [1, с.7].

Не варто забувати, що мовна гра – це не розвага, а засіб навчання і виховання. Підбираючи ігри варто враховувати 2 аспекти: пізнавальний та ігровий. У кожній грі має бути поставлена чітка мета гри, яка в кінцевому результаті має бути досягнута.

Пропонуємо низку мовних ігор, які допоможуть у формуванні граматичної компетенції, розвитку, вдосконаленню і збагаченню словникового запасу та тренуванні комунікативних здібностей.

Гра «З однієї букви»

Мета: формування навичок підбору лексики за словниковим принципом на основі тренування пам'яті та спостережливості.

Хід гри.

Учитель пропонує знайти й запам'ятати всі предмети в кімнаті, назви яких починаються з букви (наприклад, S-) поки він рахує до 30. Виграє той, хто назве найбільше слів, які починаються з однієї букви, або той, хто назве останнє слово з цією буквою.

Гра «Алфавіт – словник»

Мета: формування навичок складання слів із букв.

Хід гри.

Для гри потрібно підготувати приблизно 100 карток із буквами. Учитель роздає учням по декілька карток. Учень, у якого є велика буква А, розпочинає гру. Він виходить до дошки, тримаючи картку так, щоб усі бачили, називає її. За ним виходить учень з буквою, яка може бути продовженням слова. Якщо в нього немає підходящої букви, то гру продовжує наступний гравець і т. д. Той, хто закінчить слово, отримує право почати наступне слово. Використані картки повертають учителю. Виграє той, хто візьме участь у складанні найбільшої кількості слів.

Гра «Чергова буква»

Мета: формування навичок усвідомлення місця букви в слові.

Хід гри.

Учням роздають картки з буквами і пропонують написати якомога більше слів, у яких ця буква стоїть на визначеному місці (наприклад, на першому). Час виконання завдання регламентується (3-5 хв.).

Гра «Що намальовано?»

Мета: контроль засвоєння орфографії вивченого лексичного матеріалу.

Хід гри.

Кожен учасник гри отримує малюнок із зображенням предметів, тварин тощо. Представники команд виходять до дошки, розділеної на дві частини, і записують слова, які відповідають зображенню на малюнку. Після того як учень написав слово, він повинен прочитати його й показати свій малюнок. Виграє команда, яка швидше і з меншою кількістю помилок запише всі слова.

Гра «Мишка»

Мета: повторення вивченої лексики.

Хід гри.

Учні діляться на команди. Кожній команді вчитель пропонує слова, в яких відсутній початок або кінець. Потрібно дописати букву, щоб утворилося нове слово. Виграє команда, яка швидше виконає завдання.

Гра «Хто знає більше слів»

Мета: розвиток мовленнєвих та орфографічних навичок.

Хід гри.

Учитель називає слово-стимул, до якого учні в парах повинні підібрати прикметники, прислівники, дієслова. Той, хто найбільше назве різних словосполучень, повинен записати найбільшу кількість словосполучень до слова-стимулу. Перемагає той, хто знає більше слів.

Гра «Шпигунське послання»

Мета: тренувати навички граматичного конструювання пропозицій.

Хід гри.

Учні діляться на дві або три команди і одержують два або три конверти з «зашифрованими листами», що містять пропозиції, у яких порушений порядок слів. Діти, спираючись на вивчений граматичний матеріал, відновлюють пропозиції. Можна виключити елемент змагання і запропонувати дітям розшифрувати «шпигунську мікроплівку», яка демонструється на маркерній дошці у вигляді слайдів.

Гра «Запроси гостей»

Мета: активізувати лексичний матеріал і удосконалити навички письма.

Завдання: повторення лексики на тему «Тварини»

Хід гри.

Ми запрошуємо в гості друзів з лісової школи, діти збирають з букв розрізної азбуки слова на тему «Тварини», кожне написане вірно слово фіксується на дошці. Потрібно запросити якомога більше гостей.

Отже, мовні ігри – це засіб навчання та виховання. На відміну від ігор узагалі, дидактична гра має істотну ознаку – наявність чітко поставленої мети навчання та відповідного їй педагогічного результату. Тому застосування мовних ігор у навчанні німецької мови учнів початкової школи відіграє важливу роль у, оскільки за допомогою гри засвоєння і запам'ятовування навчального матеріалу відбувається ефективніше, в учнів розвивається інтерес, підвищується мотивація до вивчення іноземної мови.

Список використаних джерел:

1. Бойко Н.В. Дидактичні ігри на уроках німецької мови для початкової школи : навч.-метод. посіб. / Н.В. Бойко, Л.О. Іванова. – Кам'янець-Подільський : Зволейко Д.Г., 2007. – 124 с.
2. Чернякова О. Вивчення англійської мови через гру / О. Чернякова // Початкова школа. – 2002. – №4. – С. 22.

The article analyzes the role of language games at German lessons in primary school to form junior pupils' grammar competence and motivation to study.

Key words: language games, grammar skills, motivation, forming of grammar competence.

Отримано: 24.04.2017

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розкрито сутність понять «інтеграція», «інтегроване заняття»; окреслено принципи інтегрованого освітнього процесу; описано організаційно-педагогічні умови проведення інтегрованих занять у дошкільному навчальному закладі; обґрунтовано доцільність їх використання в освітньому процесі.

Ключові слова: інтегроване заняття, освітній процес, дошкільний навчальний заклад, дошкільники, пізнавальний розвиток.

Серед педагогічних інновацій, які активно використовуються в світовій педагогічній практиці з метою розвитку різних аспектів дитячого буття, найпопулярнішою є інтегративна технологія, спрямована на формування в дітей цілісної картини світу, здатності людини до системного мислення при розв'язанні теоретичних і практичних завдань, оскільки предметна роз'єднаність є однією із причин фрагментарності світогляду випускника дошкільного навчального закладу (ДНЗ). Інтеграція знань розвиває процес пізнання світу і готує дитину для подальшого практичного контакту з ним. Тому дуже важливо в свідомості дітей сформувати цілісну картину оточення, а не відокремлені навчально-предметні матеріали.

Проблему використання інтегрованого навчання в дошкільній освіті висвітлено у працях І. Беха, Г. Бельської, А. Богуш, Н. Гавриш, І. Дичківської, Л. Кононко, В. Максимової, Т. Науменко, В. Сухомлинського та ін. Вченими та практиками доведено, що цілісне світобачення закладається у дошкільному віці, коли дитина починає усвідомлювати, що все в житті взаємопов'язане, взаємозумовлене і знаходиться в тісному зв'язку. Чинні освітні програми розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» (2012 р.), «Дитина» (2012 р.), «Я у Світі» (2014 р.) орієнтують дошкільну освіту на інтеграцію як провідну технологію організації освітнього процесу в умовах сучасного ДНЗ. Важливість пізнавального розвитку в дошкільному віці та потенційні можливості інтегрованих занять у практиці ДНЗ з цією метою, актуалізують обрану тему дослідження.

Мета публікації – висвітлити особливості інтегрованих занять, обґрунтувати доцільність їх використання в ДНЗ з метою пізнавального розвитку дошкільників.

Термін «інтеграція» походить від латинських слів *integer* – суцільний, *integration* – відновлення [3, с.112]. Інтеграція в освіті – процес та результат поєднання окремих елементів навчання та виховання в єдину цілісну систему з метою одержання якісного нового результату освіти [3, с.113]. Особливістю інтегрованого навчання в дошкільному закладі є цілісність сприймання довкілля, тобто знання, які одержують діти, мають бути пов'язані між собою і різносторонньо розкривати сутність одного і того ж явища, проблеми, теми.

Інтегрований освітній процес будується за принципами: доступності, науковості, послідовності, системності, цілісності, логічності, вертикального тематизму. Природно, що можна виокремити і «принцип інтеграції», який використовується науковцями як для побудови змісту, так і для розробки методики та технологій навчання і виховання. Цей принцип тісно пов'язаний із принципом розвивального навчання, необхідною умовою якого є його зміст, побудований шляхом сходження від абстрактного до конкретного. Але, щоб узагальнити зміст, дати його у цілісному вигляді, потрібно інтегрувати матеріал навколо якоїсь основної ідеї чи проблеми. Це допоможе дати дітям спочатку загальне, цілісне уявлення про проблему, а потім її конкретизувати, уточнити, поглибити. Синтез цих знань дозволяє досягти різнобічного розгляду об'єкта, показати взаємозв'язок явищ, інтенсивно формувати у дитини розумові операції аналізу, порівняння, узагальнення, що важливо для розвитку світоглядних, людинознавчих, екологічних, комунікативних умінь дитини. Суттєвим прикладом інтеграції різних видів діяльності, об'єднаних однією метою є створення К. Ушинським аналітико-синтетичного методу навчання грамоти (письмо і читання), проведення «уроків мислення в природі» (читання, малювання, слухання музики тощо) за В. Сухомлинським.

Особливою формою організації роботи з дошкільниками, спрямованою на цілісне розуміння і засвоєння матеріалу

про предмет, об'єкт, явища, що сприяють глибшому засвоєнню дітьми знань та підвищенню якості освітнього процесу в ДНЗ, є інтегровані заняття. На думку сучасного лінгводидакта Н. Гавриш, – це форма освітньої роботи, яка об'єднує блоки знань із різних галузей навколо однієї теми з метою інформаційного та емоційного збагачення сприймання, мислення, почуттів дітей, що дає змогу пізнавати їм певне явище з різних сторін, досягати цілісності знань дітей. Результатом системного впровадження таких занять у ДНЗ, зазначає вчена, є формування системного мислення дошкільників, збудження уяви, позитивно-емоційного ставлення до процесу пізнання [2, с.5].

Інтегровані заняття відрізняються від інших типів занять значним інформаційним обсягом, компактністю та логічною взаємообумовленістю навчального матеріалу. Предметом вивчення на такому занятті виступають багатопланові об'єкти, інформація про сутність яких міститься в різних навчальних дисциплінах (міжпредметна інтеграція). На такому занятті ключовим моментом є тема, а різні види діяльності, що використовуються на ньому, – лише засоби її розкриття [1, с.105]. Скажімо, педагог пропонує прикрасити новорічну ялинку, намалювавши певну кількість кульок різного кольору. До кожного кольору треба дібрати образну характеристику: фіолетовий колір нагадує вечір, що темним покривалом опускається на землю; червоний колір – дорогоцінний камінь, що аж іскриться на сонечку тощо. Таким чином на одному занятті реалізують завдання і з математики, і з зображувальної діяльності, і з мовленнєвого розвитку. Внутрішньо-предметна інтеграція передбачає вивчення матеріалу в межах одного навчального предмета, інтегруючи різні блоки його знань. Особливо продуктивне застосування внутрішньо-інтеграційного підходу до формування й удосконалення в дошкільників мовленнєвої діяльності, яка в відіграє провідну роль на всіх заняттях, однак найвизрініше виявляється на заняттях з мовленнєвого спілкування, художньої літератури та грамоти. Ці предмети можна інтегрувати в один, наприклад, «Рідне слово», тому, що вони ґрунтуються на спільних дидактичних цілях, в їх основі лежать одні і ті ж види мовленнєвої діяльності – слухання, розуміння, читання, висловлювання (усні і писемні).

Ефективність засвоєння дітьми знань під час інтегрованих занять залежить від умінь педагога здійснити це інтегрування науково і методично правильно, створити організаційно-педагогічні умови, такі як: ретельний відбір програмового змісту та завдань; включення попереднього досвіду дітей у навчальний процес (використання методу аперцепції); продумане поєднання індивідуальних і групових форм роботи з дітьми; зміни видів діяльності дошкільників; використання інтерактивних методів навчання, активізація розумової діяльності дітей на всіх етапах заняття; наявність високих професійних якостей вихователя, що забезпечить творчу співпрацю та взаємодію; наявність змістовного ігрового предметно-розвивального середовища, багатоваріативного дидактичного матеріалу; обов'язкове врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей, їх творчих здібностей [1, с.16]. Створення таких умов дозволить здійснювати гуманно-особистісний підхід до розуміння цілісної природи психіки дитини.

Реалізація інтегрованого підходу до освітнього процесу дає змогу, не знижуючи програмних вимог, зробити процес навчання і цілеспрямованого пізнання захоплюючим, цікавим для дошкільнят, оптимізувати його за рахунок переструктурування змісту навчання і принципового оновлення структури і характеру заняття. В основі педагогічного дизайну інтегрованого заняття завжди має залишатися важливість його тематики і змісту, програмових завдань (з

кожного задіяного розділу), стилю і послідовності викладу матеріалу, способів (методів і прийомів) його подання.

Особливістю інтегрованих занять є і подовження їх тривалості на 10-12 хв., адже завдяки швидкій зміні видів діяльності на такому занятті діти менше втомлюються і не втрачають інтересу до процесу навчання, проводять такі заняття вихователі разом з помічником вихователя, іноді з музичним керівником, психологом, чи інструктором з фізкультури. Досвід практиків свідчить, що такі заняття зменшують перевантаження і сприяють пізнавальній активності дошкільників.

Отже, інтегроване навчання – один із шляхів оптимізації освітнього процесу в ДНЗ. Інтегровані заняття, як форма його організації, спрямовані на узагальнення та систематизацію знань дітей, дозволяють сформулювати більш сталі зв'язки між різними навчальними предметами та цілісну картину про світ, створюючи своєрідне спільне «інформаційне поле», яке об'єднує всю систему знань у межах навчальної програми. У ДНЗ вже діють інтегровані програми з таких розділів, як: ознайомлення з навколишнім світом; художня праця; музика і рух; валеологія. Є програми з етики, народознавства, екології, мовлення. За допомогою інтеграції, поряд із певним рівнем новизни, вихователь має можливість досягти цілісності погля-

ду дитини на предмет і систематизації знань. Подальші наукові розвідки, на нашу думку, варто спрямувати на запровадження інтегрованого підходу до освіти педагогів-дошкільників.

Список використаних джерел:

1. Богуш А.М. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник для ВНЗ / А.М. Богуш, Н.В. Гавриш. – К. : Слово, 2008. – 408 с.
2. Гавриш Н. Інтегровані заняття : методика проведення / Н. Гавриш. – К. : Шкільний світ, 2007. – 128 с.
3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посібник / І.М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.

In article the entity of the concepts «integration», «the integrated occupation» is opened; the principles of the integrated educational process are designated; it is described organizational and pedagogical conditions of carrying out the integrated occupations in kindergarten; feasibility of their use in educational process is justified.

Key words: the integrated occupation, educational process, preschool educational institution, preschool children, cognitive development.

Отримано: 24.04.2017

УДК 373.3.015.31:17.022.1]:398

С. К. Присяжнюк, магістрант педагогічного факультету

ФОЛЬКЛОР ЯК ЗАСІБ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Стаття присвячена актуальній проблемі естетичного виховання дітей засобами національного пісенного фольклору.

Ключові слова: фольклор, морально-естетичне виховання, молодші школярі.

*А пісня – це душа. З усіх потреб потреба.
Лиш пісня в серці ширить межі неба.
На крилах сонця сяйво їй лиш.
Чим глибша пісня, тим ясніш душа.*

І. Драч

На сучасному етапі розвитку культури спостерігається послаблення інтересу до фольклорних надбань нашого народу. Це спонукає педагогічну громадськість замислитися над місцем національного пісенного фольклору та роллю народної пісні в навчально-виховному процесі, що пройшла найжорстокіше випробування часом. В. Загороднюк зазначає, що «навіть дитячий фольклор акумулює у собі ті морально-етичні засади, за якими виховуються загальнолюдські цінності» [1, с.24]. Отже, проблема морально-естетичного виховання не є новою для сучасної педагогіки.

Про невичерпні виховні можливості українського пісенного фольклору писали Леся Українка, Марко Вовчок, І. Франко. Обґрунтування необхідності виховання дітей засобами української народної творчості відображено в основних концептуальних положеннях сучасної школи, а також простежується у працях таких учених як В. Верховинець, К. Квітка, С. Грица, Ф. Колесса, М. Лисенко, М. Леонтович, В. Скуратівський, М. Стельмахович та ін. Сьогодні народна творчість як чинник виховання основ музичної культури дітей є важливою передумовою відродження національної системи виховання, поширення ідей патріотизму, народності, становлення моральної культури особистості.

Дослідження А. Іваницького, Л. Масол, Е. Печерської, О. Ростовського, О. Савченко, С. Садовської, В. Семеренського, П. Черемиського та ін. сприяють відродженню духовного життя в регіонах України, найхарактернішою ознакою якого завжди була поліетнічність та пов'язана з цим різноманітність населення.

Метою статті є дослідження фольклору як засобу морально-естетичного виховання молодших школярів. Усе різноманіття світу побудовано за законами гармонії, краси. Естетичні цінності, смаки, потреби є основою духовно орієнтованої діяльності особистості, її толерантного ставлення до природи, родини, держави, людства, культури. Одним із головних шляхів оздоровлення суспільної та індивідуальної моралі, людських відносин і діяльності виступає естетичне виховання, що посідає особливе місце в структурі освіти. Насампе-

ред естетичне виховання виступає одним з аспектів етичного розвитку – «...це не тільки процес набуття художніх знань і вмінь, а насамперед універсальний засіб особистісного розвитку на основі виявлення індивідуальних здібностей, етичних потреб та інтересів» [2, с.265].

Одним із багатогранних напрямів формування духовних цінностей у дітей, їхніх уявлень про внутрішні закономірності культурно-історичного процесу є ознайомлення і вивчення національного пісенного фольклору, що є необхідністю суспільства, в якому існує людина. Проблема естетичного виховання була та залишається актуальною у всі історичні часи існування людства, особливо на ниві сучасної педагогічної науки.

Естетичне виховання – це складний багатофакторний процес взаємодії вихователя та вихованця, вчителя та учня, що формує у дітей системи моральних знань, почуттів, смаків, оцінок згідно з естетичними нормами та правилами. Зміст естетичного виховання формується на основі багатовікових національних культурних традицій у контексті європейської та світової культур і спрямований на реалізацію Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року.

Музика й музична діяльність, де почуття і емоції становлять головний зміст, особливо привабливі для дітей молодшого шкільного віку. Незаперечно, що народна пісня – один з яскравих жанрів музичного фольклору, що входить у життя дітей як основа української музичної культури. Правдивість, поетичність, багатство мелодій, розмаїтість ритму, ясність, простота – характерні риси української пісенної народної творчості. Назва, мелодійні особливості української народної пісні надають їй неповторну приналежність. Навіть самі найпростіші народні пісні доступні й високо художні. Мелодії, залишаючись дуже простими і доступними, часто варіюються, що й надає їм особливої привабливості і неповторності, наприклад, «Щедрик» в опрацюванні М. Леонтовича. Малі пісенні фольклорні форми – це той матеріал, на основі якого дитина починає розуміти текст і зміст твору. В неї розвивається мова, музично-сенсорні здатності, накопичується досвід різноманітних ритмічних рухів.

Національний пісенний фольклор для дітей – це народна дидактика, школа материнства. Виховання естетичного відношення до національного пісенного фольклору в дітей неможливе без надання цьому процесу національної своєрідності. За принципом органічної єдності загальнолюдського, національного та регіонального компонентів країни з творів націо-

нального пісенного фольклору виражають свідомість епохи, ставлять і вирішують найважливіші питання людського буття. Мелодійність, танцювальна пластика, драматичні традиції, звичаї, поетична мова сприяють формуванню ціннісних орієнтацій молодших школярів. Рівень сформованості ціннісної орієнтації залежить від наявності певного рівня знань, сформованості почуттєвої сфери і рівня образного мислення, інтелектуальних здібностей, навичок сприймання, оцінки, вибору й творчого підходу до музично-практичної діяльності. Національний пісенний фольклор дає невичерпне підґрунтя для розв'язання актуальних проблем естетичного виховання молодших школярів.

Емоції – найважливіша сторона психічної досконало-сті. Запізнювання у формуванні емоцій приводить до відставання в загальному розвитку почуттів. Виконання народних пісень привертає увагу дітей, і тому на основі виділення елементів народного мистецтва – забарвлення ладу, композиції, штрихів, його можна використати для виховання у дітей естетичних цінностей, смаків, потреб, тобто впливаючи на почуттєву сферу учнів народне пісенне мистецтво стимулює розвиток творчих здатностей особистості.

Отже, в роботі з дітьми маємо домагатися, щоб вони були не тільки активними слухачами й глядачами, але й актив-

ними виконавцями пісень, танців, хороводів, музичних ігор, активно включалися в роботу на уроках музики і позакласних формах музично-виховної роботи в школі. Таким чином, національний пісенний фольклор є важливим джерелом і засобом естетичного виховання дітей молодшого шкільного віку. Виховання і переживання дітьми в процесі вивчення творів національного пісенного фольклору естетичних об'єктів формують у них високохудожній смак, виховують шанобливе ставлення до природи, родини, суспільства, культури.

Список використаних джерел:

1. Загороднюк В. «Три шляхи широкії...» як національна ідея / В. Загороднюк // Степ. – 2008. – №16. – С. 20-24.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; [голов. ред. В.Г. Кремінь]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

The article is devoted to determining the relevance of problems of aesthetic education of children by means of national folk songs.

Key words: folklore, moral aesthetic education, junior high school students.

Отримано: 24.04.2017

УДК 373.5.016:78:398

В. В. Приходько, магістрант педагогічного факультету

ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ФОЛЬКЛОРУ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Стаття присвячена проблемі використання фольклору на уроках музичного мистецтва, розкриттю впливу фольклору на музичний розвиток школярів.

Ключові слова: музичне мистецтво, фольклор, вчитель музики.

Майбутнє мистецтва багато в чому залежить від того як нові покоління оцінять великі творіння музичної культури минулого і сучасного. Тому педагогіка вважає музичну народну творчість однією з найважливіших основ системи музичного виховання.

Народна пісня – має виняткову роль у правильному, бережливому формуванні дитячих голосів. Тому вивчення музичного фольклору має велике значення в їх музично-естетичному вихованні.

Питання музично-естетичного виховання дітей шкільного віку засобами народної художньої творчості в педагогічній літературі знайшли широке висвітлення у науково-педагогічних дослідженнях, які дозволили розкрити роль народного мистецтва у збагаченні естетичних почуттів дітей, у розвитку їхніх оцінних суджень, в організації дитячої творчості на фольклорному матеріалі. Інтерес наукової спільноти до розробки системи виховання, заснованої на народних традиціях спостерігався, ще наприкінці XIX сторіччя. Відомо, що Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський неодноразово відзначали, що виховання дитини повинно ґрунтуватися на культурно-історичних цінностях нації. Зокрема, Г.Сковорода одним з перших пропонував застосовувати народні традиції у виховному процесі. Вчений надавав виняткового значення фольклору і пісенним музичним традиціям. Свої знання народних звичаїв та їх ключової ролі у вихованні Г.Сковорода виклав у трактатах і поетичних творах («Благодатний Еродій», «Убогий жайворонок»). Важливість та ефективність використання фольклору на уроках музичного мистецтва розкривається на сторінках багатьох видань таких як «Як розповідати дітям про музику», «Світ фольклору», «Музично-естетичне виховання особистості», «Формування основ музичної культури молодших школярів: теорія і практика», «Звичаї нашого народу: етнографічний нарис», «Ідеали українського виховання», «Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку», «Народні традиції у розвитку молодших школярів» та ін.

Мета статті – визначення доцільності використання фольклору на уроках музичного мистецтва. Соціально-педагогічне значення українського дитячого музичного фольклору досить багатогранне, оскільки в ньому знаходять відображення не лише естетичні й етичні ідеали, а й

історія, філософія, психологія, дидактика – вся ціннісна система, культурна спадщина українського народу, яку він передавав поколінням. Як першооснова музичної культури, вітчизняний музичний фольклор є природним підґрунтям для загального музично-естетичного розвитку, формування музичної культури, зокрема музичних здібностей у дітей молодшого шкільного віку.

Особливості фольклорної музичної мови – простота та музичність мелодій утішок, забавлянок, коліскових, якими постійно супроводжуються будь-які обставини життя дитини. Ними формуються здатність молодшого школяра до сприймання, за їх допомогою відбувається формування естетичних смаків, становлення інтересів, вони допомагають кожній дитині швидко запам'ятати і репродукувати їх композиційну побудову. Пісенний фольклор, будучи важливим засобом інтелектуального та духовного зростання, має здібність розвивати у школярів творчу фантазію, дає можливість проявляти власні творчі можливості. Активним засобом розвитку творчої діяльності є творчі завдання. Саме особливості пісенного дитячого фольклору, його природність спонукають дітей до творчих дій, активізації ініціативи, емоційної чутності. Тільки в таких умовах найбільш повно розкриваються творчі можливості дітей [1, с.9].

Дослідження особливостей та педагогічних можливостей українського дитячого музичного фольклору доводить, що він, як феномен вітчизняної народної творчості, має велике значення в сучасній педагогічній практиці і є багатограним матеріалом у виховній роботі з дітьми молодшого шкільного віку. Музичне виховання, засноване на використанні фольклорних здобутків, має універсальний характер і ефективне у використанні в роботі з дітьми різного віку та ступеню їх розвитку. Цікавий, простий і доступний для сприймання, вітчизняний дитячий музичний фольклор є унікальним засобом формування основ музичної культури молодших школярів [2, с.19]. На думку С. Русової, для музичного виховання «треба насамперед привчити дитину слухати». Для системного розвитку природного і музичного слуху, С. Русова пропонувала використовувати елементи з методики М. Монтесорі, в якій спочатку діти вчать розрізняти шумові й музичні звуки.

Цікавими є педагогічні ідеї відомого болгарського педагога XX сторіччя Б. Трічікова. В основі його методики

був метод «свідомого нотного співу» («Східці»), в якому беруть участь не тільки розум і свідомість, а й «слухняне горло», тобто голосовий апарат. Б. Трічков вважав, що якщо дошкільне музичне виховання проводиться методично правильно і цілеспрямовано, «свідомий спів» у школі буде здійснюватися на міцній основі. Як зазначає О. Ростовський, ця думка Б. Тріčkова не втратила свого науково-практичного значення до цього часу [5].

На думку Е. Печерської, музичні бесіди, побудовані на стародавніх народних звичаях, обрядах і піснях, допоможуть підготувати дітей до сприймання творів хорової, оперної та симфонічної музики [3]. Зразки фольклорної музики автор рекомендує використовувати як на музичних заняттях, так і в побуті. У процесі природної музично-ігрової діяльності створюються умови для музичного виховання, загальної пізнавальної активності.

Таким чином, український дитячий музичний фольклор викликає особливий інтерес. Він допомагає розв'язанню широкого кола педагогічних завдань, пов'язаних з музично-естетичним вихованням дітей молодшого шкільного віку. Високий мистецький рівень, невичерпна енергія, завзяття, емоційна насиченість вітчизняного фольклору, розмаїття пісень яскраво віддзеркалюють світогляд, естетичні уподобання, психологію українського народу. Тому базування процесів

виховання та навчання дітей з раннього віку на народних традиціях, серед яких особливе значення належить пісенному жанру дитячого фольклору, є актуальним.

Список використаних джерел:

1. Губ'як В. Виховання учнів на засадах народної творчості і фольклору / В. Губ'як // Початкова школа. – 1999. – №4. – С. 9-11.
2. Дейч О. Народна творчість у вихованні школярів / О. Дейч // Початкова школа. – 2003. – №4. – С. 19-20.
3. Печерська Е.П. Уроки музики в початкових класах : навч. посіб. / Е.П. Печерська. – К. : Либідь, 2001. – 272 с.
4. Підласий І. Ідеали українського виховання / І. Підласий // Рідна школа. – 1999. – №12. – С. 12-13.
5. Ростовський О.Я. Методика викладання музики у початковій школі : навч.-метод. посіб. / О.Я. Ростовський. – 2-е вид., доп. – Тернопіль : Навчальна книга, 2001. – 216 с.

The article discusses the use of folklore in lessons of musical art, the role of folklore in the curriculum of the subject, the influence of folk music on the development of skills of schoolchildren. The article also described a technique of use of folklore from various researchers of this issue.

Key words: the art of music, folklore, music teacher.

Отримано: 24.04.2017

УДК 373.2.016:5

О. О. Римар, студентка 3 курсу педагогічного факультету

ВИКОРИСТАННЯ БЕСІД ПРИРОДНИЧОГО ЗМІСТУ ПІД ЧАС ОЗНАЙОМЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПРИРОДОЮ

У статті аналізуються види бесід про природу з дітьми старшого дошкільного віку та діяльність вихователя і старших дошкільників у ході бесіди.

Ключові слова: старші дошкільники, бесіда, питання, зв'язки в природі.

Першорядне значення у ознайомленні дошкільників з природою мають методи, які забезпечують наочне сприймання, що зумовлене характером пізнавальної діяльності дітей, а саме тим, що основною формою мислення дошкільників є наочно-образне. Звідси важливе значення використання словесних методів, пошуки оптимальної взаємодії їх з наочними методами.

Дослідження М.М. Поддякова вказують на те, що в дошкільній педагогії існує певна недооцінка словесних методів, яка може призвести до того, що не повною мірою будуть використані можливості розумового виховання дошкільників. Питання про види, структуру та значення бесіди у ході ознайомлення дітей з природою досліджуються в працях О. Іванової, Н. Лисенко, З. Плохій.

У статті зробимо спробу оптимізувати діяльність вихователя і старших дошкільників у ході бесіди.

У педагогічній літературі бесіда визначається як цілеспрямована, організована розмова з дітьми [3, с.182]. Значення бесіди полягає в тому, що вона активізує розумову діяльність дітей, оскільки в процесі бесіди створюються можливості для використання раніше набутих знань. В ході бесіди ці знання закріплюються, збагачуються і уточнюються. У процесі бесіди діти підводяться до встановлення причинних зв'язків і залежностей у природі, розвивається зв'язна мова дітей, формуються розумові операції. Під час бесід виводяться ставлення дітей до природних об'єктів. У процесі ознайомлення дошкільників з природою використовуються вступні, супровідні і заключні бесіди.

Вступна бесіда ставить за мету пов'язати попередні знання дітей з вивченням нових, викликати інтерес до них, з'ясувати, що діти недостатньо засвоїли і на що треба звернути увагу. Найчастіше такі бесіди проводяться перед спостереженнями, екскурсіями. Наприклад, перед екскурсією на річку вихователь запитує: «Чи були ви, діти, на річці? Як називається наша річка? Що цікавого бачили ви на річці?».

Досить часто використовується супровідна бесіда у поєднанні із спостереженнями, розгляданням ілюстрацій, під час дослідів тощо. Питання, які ставить вихователь, повинні активізувати думку дітей, вести їх від виділення

зовнішніх ознак до порівнянь, встановлення зв'язків і залежностей [1]. Наприклад, під час спостережень за погодою з'ясовують, яка сьогодні погода. Чи такою ж вона була вчора? Чому сьогодні стало прохолодніше? (Хмари закрили сонце, дме холодний вітер тощо).

Заключна бесіда спрямована на систематизацію і узагальнення одержаних фактів, їх конкретизацію, закріплення, уточнення. Ці бесіди за змістом можуть бути різного рівня: одні проводяться після спостереження за вузьким колом об'єктів, наприклад, наприклад, що бачили діти на водоймі, на луці, у лісі. Можуть проводитися бесіди за більш широким колом явищ (бесіди про осінь, зиму, весну, літо, про неживу природу, свійських і диких тварин тощо). Під час цих бесід узагальнюються знання дітей, набуті за тривалий час.

З усіх видів бесід проведення заключної бесіди вимагає найбільш ретельної підготовки дітей і вихователя. Успіх узагальнюючої бесіди залежить від плану бесіди, в якому слід передбачити, які питання треба уточнити, до яких узагальнень і висновків потрібно підвести дітей, правильного добору ілюстративного матеріалу.

Бесіда – це результат проведеної з дітьми роботи. Тому перед вихователем стоїть завдання нагромадження у дітей уявлень через спостереження, трудову діяльність, ігри, читання природознавчої літератури, розповіді. Вести з дітьми бесіди можна лише про те, про що у дітей є конкретні уявлення. Ось чому заключній бесіді в старшій групі про осінь повинні передувати екскурсії і цільові прогулянки в різні осінні місяці у ліс, парк, на водойму, збір урожаю на городі, перегляд діафільмів «Осінь», «Хто як до зими готується», дидактичні ігри на закріплення знань про дикорослі і культурні рослини, тварин, розучування віршів про осінь тощо. Вихователь повинен добре уявляти дидактичну мету бесіди, який зміст треба уточнити, конкретизувати, які суттєві зв'язки для узагальнень і систематизації слід виділити, до яких узагальнень і висновків необхідно підвести дітей у ході бесіди.

Бесіда починається з аналізу явищ, фактів, виділення їх особливостей, ознак, суттєвих зв'язків і залежностей між явищами. Такий аналіз забезпечує перехід до узагальнень, систематизує розрізнені факти [2, с.23]. Аналіз і підготовку

до узагальнень у першій частині бесіди забезпечують запитання до дітей. У бесіді про осінь: «Які ви знаєте осінні місяці? Яка погода була на початку осені, в середині і в кінці? Чому дні стали коротші, а ночі довші? Які квіти цвіли на початку осені в саду, в лісі? Які комахи літали біля них? Чому пізньої осені не цвіли квіти і не літали комахи? Які птахи відлетіли від нас? Чому вони відлетіли? Які птахи залишилися? Чим вони живляться тепер? Як готуються зимувати жаби, їжачки? Чому вони засинають?»

Опора на досвід дітей і логічна послідовність запитань забезпечують більшу зацікавленість, активність дітей, підводять до більш узагальненого розуміння зв'язків у природі.

Бесідою слід керувати так, щоб не давати дітям ухилитися від теми, в той же час вести її невимушено, природно. Слід вислуховувати дітей, але не вимагати від них обов'язково повних відповідей. Доцільно спонукати всіх дітей до оцінки думок, що ними висловлюються, і неухильно вести до кінцевих висновків. Важливо, щоб діти самі сформулювали висновки, узагальнення, а не повторювали їх за вихователем.

Заклучні бесіди завершують роботу по ознайомленню дітей з сезонними явищами природи і повинні проводитися в кінці сезону. Специфіка змісту бесіди визначає її

тип, своєрідність проведення, використання наочного матеріалу. Заклучні бесіди часто проводяться з дітьми старшого дошкільного віку як контрольні заняття.

Отже, використання бесід підвищує естетичну насиченість зустрічей з природою, а це сприяє формуванню у дітей емоційно-позитивного ставлення до природних об'єктів.

Список використаних джерел:

1. Лисенко Н.В. Практична екологія для дітей / Н.В. Лисенко. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 23-57.
2. Плохій З.П. Виховання екологічної культури дошкільників : метод. посібник / З.П. Плохій. – К. : Дошк. вих., 2002. – 173 с.
3. Яришева Н.Ф. Ознайомлення дітей з природою / Н.Ф. Яришева. – К. : Радянська школа, 1993. – С. 180-190.

The article analyzes the types of conversations about the nature of preschool children and activities for caregivers and senior preschool children in the course of the conversation.

Key words: older preschoolers, conversation, questions, connections in nature.

Отримано: 24.04.2017

УДК 373.3.016:811.161.2

Н. С. Синчук, студентка 2 курсу педагогічного факультету

МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розкрито сутність поняття «мотивація навчання», дібрано систему методів для стимулювання навчально-пізнавальної діяльності учнів початкових класів на уроках української мови.

Ключові слова: мотивація, навчально-пізнавальна діяльність, пізнавальні потреби.

Мотивація до навчання – одна з головних умов реалізації навчально-пізнавального процесу. Вона не тільки сприяє розвитку інтелекту, але і є рушійною силою удосконалення особистості в цілому. Формування мотивації навчально-пізнавальної діяльності в учнів на уроках української мови є однією з головних проблем сучасної школи. Її актуальність обумовлена оновленням змісту навчання, постановкою завдань, формування у школярів прийомів самостійного набуття знань, пізнавальних інтересів, життєвої компетенції [3].

У сучасних наукових дослідженнях широко вивчається проблема мотивації навчально-пізнавальної діяльності учнів. Різні аспекти цього питання знайшли висвітлення у працях С.С. Занюка, М.В. Савчина, Л.П. Василенка, Н.В. Ліфарєва, О.В. Скрипчинка, Л.С. Виговського та інших.

Мета статті – розкриття сутності та значення мотивації як навчально-пізнавальної діяльності учнів початкових класів на уроках української мови. *Мотивація* – сукупність спонукальних факторів, які визначають активність особистості [4, с.7].

У зв'язку з розвитком пізнавальної потреби, під впливом нової провідної діяльності у молодших школярів формується стійка структура мотивів, які у навчальній діяльності стають провідними. Такими стимулами передусім є інтерес до оволодіння способами діяльності, до процесів читання, малювання, а на цій основі й до навчального предмета. Інші мотиви не залежать безпосередньо від навчального процесу. Вони є соціальними (успішно вчитися, після закінчення школи вступити в університет) та вузькоособисті, які втілюють прагнення до власного благополуччя (заслужити похвалу дорослих, подарунком, отримати добру оцінку) [5, с.179-180].

Для формування в учнів навчальної мотивації необхідна спеціальна педагогічна робота. Кожен учитель має право на вибір рівня активізації, який залежить від наявного часу на вивчення теми, якості підготовки школярів і самого вчителя, змісту матеріалу та розвиваючих і виховних завдань уроку.

Існують різноманітні методи мотивації навчальної діяльності на уроках української мови:

Проблемно-пошуковий метод мотивації – створення проблемної ситуації (порівняння навчальних об'єктів, виділення суттєвих ознак та ін.) [6], наприклад, завдання: Розглянути схему, у чому різниця між усним і писемним мовленням?

Рис. 1.

Метод мотивації ініціативи учнів – самостійне творче складання завдання; самостійне складання завдань за аналогією на новому змісті [6], наприклад, завдання: Продовжити розмову:

- Найбільше я люблю клубніку і земляніку!
- Таких назв немає. Українською мовою треба казати полуниця і суниця.
- Добре, запам'ятаю. А які ягоди тобі найбільше смакують?

Мотивація навчального процесу через дослідницьку діяльність – спонукає учнів до пошуку цікавої інформації, активно формує вміння і навички, бажання самоосвіти, саморозвитку і самовдосконалення, збуджує інтерес до знань з української мови та викликає позитивні емоції від досягнутого [6], наприклад, завдання: Визначити рід іменників (ліс, кінь, гай тощо). Поставити їх в орудному відмінку однини. Назвати закінчення. Колективно сформулювати правило про закінчення іменників чоловічого роду в орудному відмінку однини.

У результаті такої роботи учні, уявивши себе авторами підручника, мають можливість колективно скласти правило про закінчення іменників чоловічого роду в орудному відмінку однини.

Метод емоційного стимулювання у поєднанні зі словесним методом – наведення цікавих прикладів, аналіз уривків із художньої літератури, порівняння наукових і народних тлумачень окремих мовних явищ, створення ситуації новизни, інформування про сучасні наукові дослідження [6], наприклад, завдання: Проаналізувати зміст казки «Подорож у країну Навпаки».

Отже, однією із важливих завдань вчителя є стимулювання позитивної мотивації кожного учня в процесі організації різноманітних видів діяльності.

При цьому, використання дібраних методів сприяє мотивації навчально-пізнавальної діяльності учнів початкових класів на уроках української мови.

Список використаних джерел:

1. Вашуленко М.С. Українська мова : підручник для 2 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою / М.С. Вашуленко, С.Г. Дубович. – К. : Освіта, 2012. – 160 с.
2. Вашуленко М.В. Українська мова : підручник для 3 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою / М.С. Вашуленко, О.І. Мельничайко, Н.А. Васильківська. – К. : Освіта, 2013. – 191 с.
3. Види мотивації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://romanets26.ucoz.ru/blog/motivacija_do_navchannja/2014-07-11-3.

4. Занюк С.С. Психологія мотивації : навч. пос. / С.С. Занюк. – К. : Либідь, 2002. – 296 с.
5. Савчин М.В. Вікова психологія: навч. пос. / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. – К. : Академвидав, 2009. – 359 с.
6. Формування мотивації учнів на уроках української мови та літератури [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nadoest.com/formuvannya-motivaciyi-uchniv-na-urokah-ukrayinsekoji-movi-ta>.

The article reveals the concept «motivation to study» and gives the system of methods to stimulate junior pupils' educational and cognitive activity at the lessons of Ukrainian language in primary school.

Key words: motivation, educational and cognitive activity, cognitive needs.

Отримано: 24.04.2017

УДК 37.018.1:821

Т. А. Сиско, студентка 3 курсу педагогічного факультету

РОДИННЕ ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНЯТИ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ

У статті розглядається проблема виховання у дітей поваги й любові до батьків, до родини засобами художніх текстів.

Ключові слова: моральне виховання, батьки, мати, Батьківщина.

Актуальність проблеми. Підвищення ефективності дошкільньої освіти шляхом реформування галузі відповідно до Концепції державної цільової програми передбачає дослідження низки психолого-педагогічних проблем, серед яких чільне місце посідає питання родинного виховання [1]. Проблему родинного виховання вивчали І.Д. Бех, О.О. Бодальов, О.Ф. Бондаренко, О.В. Запорожець, Я.Л. Коломинський, О.О. Леонтєв, М.І. Лісіна, О.В. Пісарєва, В.В. Рубцов, Т.С. Яценко, М.І. Алексєєва, О.І. Бондарчук, С.М. Генік, О.В. Горецька, В.С. Заслуженюк, К.В. Седих, В.А. Семиченко та інші. Концепція національного виховання зазначає, що важлива роль у національному відродженні України відводиться навчанню і вихованню дітей. Повага до рідної землі, до рідного слова, пошана до людей починається із поваги та любові до рідних. Видатний український педагог, автор чималої кількості творів для дітей В.О. Сухомлинський писав, що навколишній світ дитини відкривається через слово. Глибоке дослідження внутрішнього світу дитини спонукало Василя Олександровича звернутися до проблем сімейного виховання – «дослідження ролі батька і матері в процесі формування дитини як представника роду, народу, нації» [2, с.26].

Із давніх-давен відомо, що родина – первинний осередок, в якому росте дитина. В українському суспільстві матері й батькові здавна відводилась найвища, авторитарна роль, а визнання батьківського авторитету було традиційним. У цьому переконує і космогонічна уява наших предків, яка Матір уособлює з сонцем, Батька – з місяцем, а дітей називає ясними зірочками, що оточують Сонце і Місяць, освітлюють і зіграють їх.

Найбільше зустрічається в українській дитячій літературі образ матері, який змальовується найпривабливішими яскравими ніжними барвами, асоціюється з найкращими помислами, порівнюється із всім, що є святим для дитини. Поезії родинної тематики допомагають дітям усвідомити свій синівський чи дочірній обов'язок перед рідними. Образ матері зустрічається у вірші Леоніда Полтави «Три матусі»:

Є у кожної дитини матінка єдина,
Та, що любить нас і дбає, розуму навчає.

У сім'ї має панувати дух взаємоповаги, довіри, відповідальності, щоб уже маленька дитина розуміла і серцем відчувала: кожен її крок, відлунується в житті того, хто поруч із нею – мама, тато, бабуся, дідусь.

На прикладі поезії Романа Завадовича можемо простежити, що для української дитини мати – це найдорожча людина, ненька, уособлення рідного краю, культури, пам'ять предків:

Мене навчила рідна мати
Звичаї рідні шанувати,
І рідну мову, й рідний спів,
І славу пам'ять прадідів.

Якщо образ матері у дитячій літературі є змальований у лагідних і спокійних тонах, то образ батька – строгий, вимогливий, дужий, він забезпечує родину хлібом, захищає від зазіхань, він символізує мудрого наставника, хранителя рідного краю, держави. Цей образ висвітлено у віршах Б.-І. Антонича («Що це є Батьківщина?»), М. Рильського («Синові»), В. Стуса («Для сина Дмитрика»), Г. Чубач («Батькові дерева») тощо. Наприклад, у вірші Олексі Кобеця «Тато» образ батька постає як символ відповідальності, захисту, працьовитості:

...І за руку поведе,
Там, де слизко йдеться:
З ним дитина не впаде
І не спотикнеться.

Із другої половини ХХ століття в житті українського суспільства спостерігається тенденція виховання дитини переважно тільки матір'ю. По-перше, багато батьків загинули під час війни, а по-друге, з'явилась частина батьків, які залишили свої сім'ї – окремі із них взагалі відмовилися від власних дітей. Крім того, забирає життя батьків сьогодення війна на сході України. Тому доречними є слова молитви автора:

Боже! Боже! Заступи
Всім спріткам тата!

Взірцем родини, де панує любов і злагода, де дитина, вихована на позитивних прикладах батьків, сповнена почуттям ніжності, неймовірної вдячності, може послужити вірш Б.Лепкого «Батько й мама». У цій поезії яскраво показана відповідальність батьків перед дитиною – батько «розуму навчає», мама «приголубить» – і дитини перед батьками:

Дай же, Боже, щоб я виріс,
В школі гарно вчився,
Щоб я батькові і ненці
Добре відплатився.

Василь Симоненко зростав без батька, але мав чудового дідуся, який співав онуку пісні про Дніпро, про Байду, про Богдана Хмельницького. Саме ці дідусеві пісні, мамина турбота допомогли хлопчику вирости великою людиною, геніальним поетом, справжнім патріотом України. Слова глибокої поваги й подяки звучать в поезії «З дитинства»:

Спасибі ж тобі, дідусю,
За те, що ти дав мені.

Образ бабусі у дитячій літературі сповнений лагідності, терплячості, ніжності, глибокої поваги. Це цікава казка на ніч, затишок у хаті, запах свіжоспечених пиріжків, ніжне помірковане слово:

З ранку і до ночі трудиться бабуся.
В неї я охоче працювати вчуся.

Поезією, наповненою надзвичайною любов'ю дитини до батьків, високою моральністю можна вважати «Молитву» Катерини Перелісної:

І щоб тата шанувала,
Щоб матусі помагала,
Щоб жили ми всі здорові,
Завжди в мирі і любові.

Виховувати таку вдячну дитину – бажання кожного батька та матері. Це запорука подальшого благополуччя в родині, це спокій за майбутнє дитини, це забезпечена спокійна старість.

Отже, Українська дитяча література містить великий багаж художніх текстів родинної тематики, які прищеплюють почуття любові до матері, навчають тактовності й мудрості, допомагають дітям усвідомити свою відповідальність перед родиною, готують їх стати справжніми батьками.

УДК 373.3.016:51

І. Ю. Тодоріка, студентка 2 курсу педагогічного факультету

ВИВЧЕННЯ ЧАСОВИХ УЯВЛЕНЬ УЧНЯМИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуто та проаналізовано значення та практичні методи формування часових уявлень у молодших школярів.

Ключові слова: час, вимірювання, часові уявлення, наочність.

Життя людини тісно пов'язане з таким поняттям як «час», вона стикається з ним щодня, щохвилини, оскільки нема такої діяльності, яка проходила б без сприйняття часу. Людина має правильно визначати, розподіляти а також цінувати час.

Завдяки специфіці самої величини та одиниць її вимірювання, при формуванні часових уявлень у молодших школярів виникає ціла низка проблем, пов'язаних із засвоєнням цього матеріалу. Складність сприйняття часу пов'язана з такими його особливостями: плинність, незворотність, періодичність, неперервність, з ним не можна робити будь-які дії, його не можна побачити. Крім того, одиниці вимірювання часу та залежності між ними нелегко засвоюються дітьми завдяки тому, що залежності між одиницями вимірювання часу не відповідають десятковій позиційній системі числення, так як вимірювання довжини, площі, маси тощо.

В основному ці труднощі доводиться долати дітям, у яких з дошкільного періоду не розвинені часові уявлення. З перших днів навчання у початковій школі діти мають уміти укладатися у визначений час, працювати в одному темпі і ритмі, не спізнюватися на уроки [1]. Коли дитина оволодіває часовими уявленнями, вона повніше і точніше сприймає навколишній світ, розвиває образне та абстрактне мислення. Це створює основу подальшого розумового розвитку дитини, виховує організованість, цілеспрямованість, уміння планувати свою діяльність. Отже, проблема вивчення часових уявлень у дітей була й залишається актуальною.

В педагогічній науці проблема формування часових уявлень учнів досліджувалася у різних аспектах: І. Сеченов розглядав фізіологічні механізми сприйняття часу, І. Павлов – рефлекторну природу психічної діяльності, Д. Ельконін, С. Рубінштейн – орієнтування та сприйняття часу людиною, В. Штерн, Ж. Піаже, Н. Менчинська, Т. Ріхтерман – онтогенез часових уявлень у дитини.

Вивчення психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури, підтверджують актуальність обраної теми дослідження, мета якого – аналіз технологічних підходів у формуванні часових уявлень у молодших школярів, вивчення можливостей залучення цікавої інформації про час та його вимірювання для активізації пізнавальної діяльності учнів початкової школи.

Перші уявлення та знання про час діти отримують від батьків та у дитячих садках. Відповідно до вимог програми, у дошкільний період на основі набутого життєвого досвіду, вже на четвертому – п'ятому роках життя діти мають засвоїти: послідовність пір року за природними орієнтирами, набути уміння визначати частини доби, називати дні тижня. У дітей в цей період формується розуміння циклічності явищ – зміна дня і ночі, пір року, повторюваності режиму дня.

Для поглиблення, уточнення часових уявлень інформацію, що подається у молодшій школі, потрібно унаочнювати, урізноманітнювати, оскільки у цьому віці в дітей пе-

Список використаних джерел:

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / наук. ред. та упоряд. О.Л. Кононко. – 2-е вид., випр. – К. : Світич, 2008. – 430 с.
2. Сухомлинська О.В. Материнська любов як основа виховання почуття відповідальності / О.В. Сухомлинська // Початкова школа. – 2011. – №6. – С. 26.
3. Українське довідлля: збірка для читання і розповідання дітям старшого дошкільного та молодшого шкільного віку / упоряд. Н. Зінкевич, О. Зінкевич. – К. : Смолоскип, 2004. – 558 с.

The article deals with the question of forming children's respect and love to parents and family on the basis of fiction.

Key words: moral education, parents, mother, motherland.

Отримано: 24.04.2017

реважає наочно-образне мислення. Для цього доцільно використовувати:

- картинки із зображенням частин доби та пір року, назви днів тижня; дитячі календарі, де діти заповнюють дані про погоду, дату та день;
- різноманітні прилади для визначення часу – сонячні, піщані і механічні годинники;
- дидактичні ігри – «Коли це буває?», «Знайди помилку», «Тиждень, шикуйсь!» тощо;
- твори мистецтва – картини І. Шишкін «Ранок у сосновому бору», С. Чуйков «Ранок», І. Остроухов «Золота осінь» та інші;
- вірші, наприклад, В. Слєпцова [2]:

Днів у тижні рівно сім –
Назви вивчимо усі.
Понеділок – перший день,
А за ним вівторок йде.
Далі середа, четвер –
Твердо знаю я тепер.
Після п'ятниці – субота,
Де кінчається робота.
Ну, а сьомий день який?
Та звичайно ж – вихідний;
загадки, наприклад:
Дивний гість прийшов на ганок,
Ще й замовив на сніданок
Темряви і трохи ночі.
Як поїв – розплющив очі. (День)

- прислів'я та приказки, такі як: Бережи час, час за гроші не купиш. Згаяного часу і конем не доженеш. Всякому овочеві свій час. На все свій час;
- плакати, де зображено частини доби, циклічність зміни пір року (рис. 1), орієнтовний режим дня (рис. 2), наприклад:

Рис. 1.

Рис. 2.

Такий куток має бути розташований у доступному для дітей місці й вчитель має регулярно до нього звертатися.

Одним із чинників, на основі яких буде формуватися у дітей відчуття часу, є знання часових еталонів, оскільки для того щоб зрозуміти та визначити самостійно тривалість часового інтервалу, дитина має вміти визначати час за годинником. Наступним чинником є переживання, тобто діти мають відчуття тривалість часового інтервалу. Для цього на уроках математики доцільно давати певне завдання на визначення часу. Це дає можливість відчуття протяжності часу і уявити, що можна встигнути за цей проміжок часу. Навіть є така приказ-

ка: «Той, хто часу цінує, всюди і завжди встигає». Для того, щоб зацікавити дітей, вчитель може запропонувати додатковий історичний матеріал. Задати домашнє завдання у вигляді пошуку цікавої інформації про час.

У програмі з математики для 1-4 класів [3] зазначено, що часові уявлення, свідоме засвоєння одиниць вимірювання часу та залежності між ними є важливим у контексті формування цілісної картини світу, практичного застосування досвіду навчальної математичної діяльності в життєвих ситуаціях.

Список використаних джерел:

1. Грибанова О.К. Методика формування елементарних математичних уявлень у дітей / О.К. Грибанова, К.Й. Щербак, С.Ф. Белова, К.В. Назаренко. – К. : Вища школа, 1987. – 136 с.
2. Леушина А.М. Формирование элементарных математических представлений у детей дошкольного возраста / А.М. Леушина. – М. : Просвещение, 1974. – 368 с.
3. Математика. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1-4 класи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html>.

Significance and practical methods of forming time notions of primary school pupils are studied and analysed in this article.

Key words: time, measuring, time notions, visual aids.

Отримано: 24.04.2017

УДК 373.3.016:811.161.2

Т. М. Федорчук, магістрантка педагогічного факультету

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СЛОВА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРЕСУ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розкрито значення етимологічного аналізу слова на уроках української мови, описано вправи, які сприяють розвитку мовлення молодших школярів, окреслено види мовленнєвої діяльності та принципи її організації.

Ключові слова: етимологічний аналіз, походження слова, формування інтересу, учень, початкова школа, уроки української мови.

Згідно вимог щодо формування соціокультурної компетенції школярів, які викладені у змісті Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти [1], учні молодшого шкільного віку мають засвоїти значення і, відповідно, етимологію мовленнєвого етикету, українські імена та прізвища, національні ігри, казки, страви, обереги та свята українського народу і т.ін. та вміти застосовувати їх у зв'язних текстах. Аналіз української лексики з погляду її походження, що передбачає з'ясування генетичного складу, основних шляхів формування від першоджерел до сучасного функціонування є предметом етимології. Історичний генезис слова залишався поза увагою дослідників. Тим часом розгляд етимології слова впливає на створення нового, теоретичного уявлення про слово та мову в цілому, на формування певного лінгвістичного світогляду, що має суттєве значення для підвищення інтересу до вивчення мови. Аналіз Програми середньої загальноосвітньої школи 1-4 класів [2], та підручників «Рідна мова» [3] підтверджує, що питання етимології майже відсутнє у навчальній програмі та у підручниках з української мови. І тому робота з етимологією слова – актуальний і складний процес.

Мета статті – розкрити значення використання етимологічного аналізу на уроках української мови в початкових класах.

Предметом дослідження ряду науковців стала етимологізація як художній засіб у взаємодії з експресивним словотвором. Зокрема, лінгводидакти початкової освіти (М. Львов, Т. Рамзаєва, А. Мовчун) вважають необхідним практикування етимологічного аналізу для активізації словникового запасу учнів. Дослідження впливу етимології на навчальний процес у початковій школі стали предметом вивчення А. Мовчун, яка вважає, що «... етимологія як наука повинна прийти на уроки в початкову школу. Вона допоможе вчителю в оптимізації навчально-виховного процесу, стане одним із факторів розвитку як пізнавального інтересу до рідної мови, так і зв'язного мовлення учнів» [4].

Етимологічний аналіз не ускладнює процес навчання, а робить його цілеспрямованим, полегшує засвоєння мовного матеріалу, сприяє розвитку мовлення молодших школярів і розвиває їх пам'ять. Діти звикають аналізувати етимологію слова, поєднувати її із словотворчою роботою, а це сприяє збагаченню активного словника. Для вчителя важливо через пояснення значення слова актуалізувати якомога більшу кількість слів та навчити дітей правильно їх використовувати у всіх видах мовленнєвої діяльності.

Загальновідомо, що в дітей молодшого шкільного віку образне мислення переважає над логічним. Тому саме етимологічний аналіз допоможе школярам відкрити яскраве, образне значення багатьох слів. Також позитивним є те, що розгляд етимології слова на уроці впливає на створення нового, теоретичного уявлення про слово та мову в цілому, на формування певного лінгвістичного світогляду, що має суттєве значення для розвитку інтересу до мови взагалі.

За допомогою способу логічного визначення розкривається зміст слова, наприклад: професії людей. **Малює** – той, хто малює. **Будівельник** – той, хто будує. Учні можуть самостійно пояснити етимологічне значення таких слів, як лісник, продавець, учитель. Наприклад, у тексті зустрілося невідоме слово **веселик**. Учитель пояснює його етимологію. Веселик – журавель [висьолик], назва журавля, який повертається з вирію. Назва пов'язана з веселим настроєм за народним повір'ям.

Пропонуємо вправи з елементами етимологічного аналізу. Ми виділили три типи вправ:

І. Вправи, розраховані на пояснення походження слів учителем

Виконуючи такі вправи, вчитель має дбати про доступне й цікаве пояснення походження слів. Щоб зацікавити учнів, доречно використати загадки, ілюстрації, предмети, про які йдеться. *Наприклад:* Ведмідь. Всі ви добре знає-

те цього звіра (вчитель показує малюнок). Правильно, це – ведмідь Але, мабуть, ніхто не здогадується, чому його так назвали. Слово ведмідь утворилося з двох коренів. Медвідь (медь – вдь.), а в українській мові сталася перестановка приголосних звуків [м] і [в]. Корінь вед утворився від слів відати, довідатись, тобто знати. Корінь -мід- поступово перейшов у мед. Отже, ведмідь – той, що відає (знає) мед.

II. Вправи на розуміння етимології слів за допоміжним матеріалом

Цей тип вправ містить підказку в самому матеріалі. Тут доцільно використовувати віршовані тексти, бо, як відомо, діти люблять їх читати. Невеличкі віршовані рядки легко завчаються, і учні краще запам'ятають походження певного слова. Звичайно, слухним буде і використання загадок, прислів'їв.

III. Вправи на самостійне пояснення учнями етимології слів

Вправи цього типу дають змогу виявити можливості молодших школярів здійснювати самостійно етимологічний аналіз. Тому вправи містять слова з «прозорою» етимологією.

Етимологізація слів-термінів надавала новизни змісту й емоційної насиченості процесу навчання. На уроках їм потрібно відводити небагато часу, доцільно проводити їх у вигляді «етимологічних хвилинок». Ця робота сприятиме розвитку в учнів бажання дізнатися про походження значної кількості слів, позитивно впливатиме на мовлення дітей, даватиме змогу зменшити обсяг запам'ятовування правопису багатьох «словникових» слів. Окрім того, такі завдання збагачувати-

муть активний словник молодших школярів і допоможуть учителям виявити потенційні можливості дітей, розвивати їх.

Отже, чим вищий рівень пізнавального інтересу до походження слова, тим вищий інтерес і позитивне ставлення до вивчення української мови.

Список використаних джерел:

1. Постанова «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» // Кабінет Міністрів України, 2011. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>.
2. Українська мова. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1-4 класи. Пояснювальна записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/without%20SD/Програми/1-ukrayinska-mova-1-4 klas.lyuba.doc>.
3. Перелік початкових шкіл [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://mon.gov.ua/content/Новини/.../3-perelik-pochatkovykh-shkola-2015-2016.doc](http://mon.gov.ua/content/Новини/.../3-perelik-pochatkovykh-shkil).
4. Мовчун А.І. У світі етимології [Текст] / А.І. Мовчун, Л.В. Мовчун. – К. : Наш час, 2009. – 135 с.

The article reveals the role of etymological analysis of the word at the lessons of Ukrainian language, gives the exercises providing the development of junior pupils' speech and depicts the kinds of speech activity and principles of their organization.

Key words: etymological analysis, word origin, forming of interest, pupil, primary school, lessons of Ukrainian language.

Отримано: 24.04.2017

УДК 373.3.091.33-027.22:796:811.161.2'367.625

В. І. Чухась, студентка 4 курсу педагогічного факультету

ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «ДІЄСЛОВО» В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Статтю присвячено проблемі використання ігрових технологій на уроках української мови при вивченні теми «Дієслово» в початкових класах.

Ключові слова: ігрові технології, дієслово, українська мова, початкові класи.

Актуальність обраного напрямку дослідження зумовлена сучасними вимогами до мовної освіти, пошуками ефективних методів і прийомів для актуалізації опорних знань з мови та засвоєння нового лінгвістичного матеріалу молодшими школярами.

Мета статті – описати методику використання ігор на уроках української мови в початкових класах та їх роль у формуванні граматичного поняття «дієслово».

Проблемі застосування ігрових технологій на уроках української мови у педагогічній та методичній літературі відводиться значна увага. Найбільш вагомий внесок зробили такі вітчизняні методисти та лінгвісти: Н.С. Бібко, І.О. Бровко, Н.О. Воскресенська, Г.М. Городівський, В.В. Гурська, Г.С. Коменяк, Н.В. Кудикіна, Г.Р. Передрій, О.Я. Савченко.

Практика засвідчила, що використання на уроках ігрових технологій робить процес навчання цікавим, створює у дітей бадьорий творчий настрій, полегшує засвоєння матеріалу. Гра – незамінний важіль розумового розвитку дитини. Адаже різноманітні ігрові ситуації, які використовуються учителем на уроці, допомагають розв'язати те чи інше розумове завдання, підтримують і посилюють інтерес дітей до навчання. З одного боку в їх сутності закладена ігрова дія. За допомогою гри формуються якості особистості: увага, спостережливість, пам'ять, розвивається мислення, виявляються творчі здібності школярів, самостійність, ініціатива. З іншого боку – гра на уроці розв'язує певну дидактичну задачу: вивчення нового матеріалу, повторення і закріплення вивченого, формування трудових вмінь і навичок, використання знань на практиці тощо.

Лінгвістичні ігри в процесі вивчення теми «Дієслово» викликають у школярів задоволення, сприяють успішному засвоєнню відомостей про дієслово, час і особу, про неозначену форму дієслова.

Слід зазначити, що кількість ігор не повинна перевищувати двох-трьох за один урок.

У системі роботи над засвоєнням молодшими школярами граматичного поняття «дієслово», можна використовувати такі ігрові технології. Наприклад:

Гра «Я – тобі, ти – мені» (для тренування змінювання дієслів за числами). Учитель називає дієслово в однині та кидає учневі м'яч. Учень називає це дієслово в множині та повертає м'яч.

Матеріал для вчителя: шумить, танцюю, тече, плачеш, читає, працює, стрибаєш, пояснює, малюю, розповідає, фотографуєш, співає.

Гра «Наш – не наш час» (для визначення часу дієслів). Учні об'єднуються у три групи: теперішній, минулий, майбутній час. Учитель читає речення або пише їх на дошці. Коли у реченні, наприклад, є дієслова минулого часу, то учні з групи минулого часу піднімають руки, а решта учнів каже: «Не наш час». Коли у реченні є дієслова двох часів, то руки піднімають обидві групи. Виграє група, учні якої припускаються найменшій кількості помилок.

Гра «Хто швидше» (для засвоєння неозначеної форми дієслова). На дошці написані дієслова. Треба поставити у неозначену форму лише ті дієслова, що в однині. Виграє той, хто першим правильно виконає завдання.

Матеріал для вчителя: живемо, виконаєш, знайшов, ідуть, відгадала, малювали, вчить, майструє, виконали.

Також у якості фізкультхвилинки можна використати таку рухливу гру, що не лише дає можливість дітям відпочити, але й розвиває критичне мислення та спостережливість.

Гра «Будь уважним». Учасники гри стають в коло. Вчитель називає дієслово з іменником. Якщо дієслово відповідає іменникові, тобто вказує на дію даного предмета, учні повинні піднести руки; якщо не відповідає, – присісти.

Можна використовувати такі словосполучення: риба пливе, риба кричить, лелека летить, дівчинка сміється, левізор плаче, вовк вишиває.

Отже, практика показує, що ігри, активізують навчальний процес, розвивають пізнавальні здібності, кмітливість,

увагу, закріплюють уміння і навички. Використання ігрових технологій на уроках української мови дає можливість поєднувати слово і практичні дії, слово і наочність, слово і реальні вишища, стимулює загальний особистісний розвиток школярів.

Список використаних джерел:

1. Вивчаємо українську. Мовні ігри // Початкова школа. – 1999. – №2. – С. 7.
2. Кузикіна Н.В. Інтелектуальні ігри в навчанні молодших школярів / Н.В. Кузикіна, Р.М. Михайленко. – К. : КМІУВ, 1999. – 142 с.

3. Методика викладання української мови в початковій школі : нав.-метод. пос. для студ. ВНЗ / за наук. ред. М.С. Васьуленка. – К. : Літера ЛТД, 2011. – 364 с.
4. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : підруч. для студ. пед. фак. / О.Я. Савченко. – К. : Абрис, 1997. – 416 с.

The article deals with the problem of using game technologies at the lessons of Ukrainian language while studying the theme «The verb» in primary school.

Key words: game technology, verb, Ukrainian language, primary school.

Отримано: 24.04.2017

УДК 378:005.6:339.138

К. О. Юзвак, магистрант педагогічного факультету

МАРКЕТИНГОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розкрито сутність маркетингової діяльності та досліджено основні засоби використання маркетингових комунікацій у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: маркетингова діяльність, управління, вищий навчальний заклад, маркетингові комунікації.

Постановка проблеми. На сучасному етапі економічного розвитку маркетингова діяльність є необхідною передумовою забезпечення успішного функціонування підприємств, компаній та інших організацій у різних сферах суспільної діяльності. Це зумовило значне зростання важливості та впливовості маркетингових підрозділів, що посідають провідне місце у стратегічному плануванні діяльності організацій та визначають політику їхнього функціонування. Вищезазначені тенденції практично не стосуються вищих навчальних закладів, які, з одного боку, пропонують на освітнясько-науковому ринку значний перелік послуг з метою задоволення потреб різних верств населення, а з іншого – великою мірою недооцінюють вплив ринкових законів на свою діяльність та відстають від інших сфер економіки при використанні успішних маркетингових технологій. Саме тому дослідження проблеми маркетингової діяльності у вищих є актуальним та необхідним на сучасному етапі розвитку освіти в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження маркетингової діяльності у вищих навчальних закладах відображені в численних наукових працях вітчизняних учених С.М. Гончарова, О.Ю. Бобало, С.Г. Телетової, Б.В. Братаніча, Д.В. Горобця. Однак потребує уточнення питання конкретних шляхів підвищення рівня ефективності маркетингової діяльності у вищій.

Мета статті. Визначити шляхи активізації маркетингової діяльності у вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Загострення конкурентної боротьби змушує ВНЗ шукати нові способи підвищення привабливості власних пропозицій на ринку освітніх послуг і продуктів, звертаючись до ринкових технологій, які ґрунтуються на концепції маркетингу. На думку вчених, маркетинг в умовах ринку не лише надає необхідні інструменти, а й формує своєрідну філософію організації, яка допомагає вищому навчальному закладу залучати достатню кількість ресурсів, перетворювати ці ресурси на відповідні програми, сервіс, ідеї та ефективно розподіляти їх у різні сегменти ринку з метою досягнення максимального ефекту [1, с.242].

Важливим при вивченні проблем та перспектив розвитку маркетингової діяльності навчальних закладів України є визначення суб'єктів освітнього ринку. Серед суб'єктів маркетингу слід виокремити суб'єктів, які формують попит і пропозицію. До суб'єктів, що формують попит, слід віднести особистість учня, студента, слухача, які використовують освітній потенціал не лише для створення матеріальних благ, не тільки для здобуття засобів для життя, але й для задоволення власних потреб у пізнанні. Саме персоніфікований носій, власник, користувач і кінцевий споживач освітніх послуг здійснює вибір своєї майбутньої спеціальності і спеціалізації, місця і форми навчання, джерел фінансування, а також вибір майбутнього місця роботи та всього комплексу умов реалізації придбаного потенціалу.

Маркетинг освітніх послуг забезпечує найпродуктивніше задоволення потреб:

- особистості – в освіті;
- навчального закладу – у конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг і матеріальному добробуті його працівників;
- організацій – в розвитку персоналу;
- суспільства – у розширеному відтворенні трудового й освітнього потенціалу країни [4, с.24].

Головним завданням усіх навчальних закладів незалежно від свого статусу є забезпечення високої якості освіти відповідно до вимог державних стандартів з урахуванням національних пріоритетів та загострення конкуренції на ринку освіти. Тому для ВНЗ у цілях досягнення своїх основних завдань необхідно використовувати маркетингові комунікаційні засоби, що забезпечить одночасне розповсюдження й отримання широкого спектру різносторонньої інформації з метою демонстрації переваг однорідних послуг за державних чи комерційних умов їх надання, якості та ціни. Втім, ефективність застосування ВНЗ маркетингових комунікацій та впровадження нових методів управління ними вимагають, в першу чергу, удосконалення теоретичних засад поняття «маркетингові комунікації». Маркетингові комунікації виступають як специфічне поєднання засобів реклами, персонального продажу, стимулювання збуту, зв'язків з громадськістю та інструментів прямого маркетингу.

Усі засоби маркетингових комунікацій ВНЗ характеризуються своїми власними особливостями та одночасно знаходяться в тісному зв'язку між собою. Кожен елемент виступає як джерело інформації для інших. Така інтегрованість засобів маркетингових комунікацій дозволяє формувати чітке, послідовне та переконливе розуміння про імідж ВНЗ та послуги, що ним надаються. Освітнім закладам для здійснення ефективної діяльності з урахуванням кон'юнктури не тільки вітчизняного, а й зарубіжного ринку освітніх послуг доцільно використовувати всі засоби маркетингових комунікацій як окремо, так і у поєднанні. Виставкові заходи на ринку освіти займають особливе місце серед елементів маркетингових комунікацій. Вони є оригінальним комунікаційним засобом зі своїми власними особливостями, де відбиваються ринкові процеси, масштаби змін, а також темпи і напрями майбутнього розвитку. Отже, маркетингова політика комунікацій займає особливе місце серед елементів комплексу маркетингу для ВНЗ в управлінні конкурентоспроможністю освітніх послуг [3, с.132-133].

Практично більшість ВНЗ в Україні, що пропонують ринку освітні послуги, здійснюють маркетингову комунікаційну діяльність. У більшості вищих навчальних закладів відсутні маркетингові відділи, що спеціалізуються на діяльності з просування освітніх послуг на ринку. Для залучення цільової аудиторії до своїх послуг ВНЗ тією чи іншою мірою використовують усі основні засоби комунікацій: рекламу, пропаганду і суспільні зв'язки, виставкові заходи, стимулювання збуту, особисті контакти з цільовою аудиторією. Однак важливим є комплексне використання

засобів маркетингових комунікацій. До основних засобів маркетингових комунікацій ВНЗ можна віднести такі:

- рекламна діяльність, яка носить публічний характер, широко охоплює цільові аудиторії, забезпечує багаторазове звернення, але характеризується одностороннім спрямуванням;
- виставкова діяльність, яка забезпечує безпосередність спілкування з цільовою аудиторією, обмін інформацією, прямі контакти відвідувачів з освітянами, створює передумови для контактів професіоналів в освітній сфері, для зустрічей з представниками владних структур, від яких залежить отримання державних замовлень, а також з представниками малого, середнього та великого бізнесу (роботодавців), можливість порівняння однорідних послуг, комерційних умов їх продажу, якості та ціни;
- стимулювання збуту, що забезпечується шляхом виділення переваг і особливостей послуг та їх продажу конкретного вузу, здійснюється підготовчими курсами ВНЗ, профорієнтаційною роботою з учнями середніх освітніх, професійних та технічних навчальних закладів, випускниками вузу, характеризується можливістю особистих контактів;
- пабліситі або пропаганда ВНЗ та його послуг у вигідному світі шляхом впливу на потенційну аудиторію, що реалізується за допомогою повідомлень у періодичній пресі, випусках новин, прес-, аудіо- та відео-релізів, спеціальних заходів (презентації, дні відкритих дверей, урочисті ювілеї), випуском вузівських періодичних видань, сувенірів із символікою вузу [5, с.84].

Висновки. Застосування маркетингу в сфері освіти є актуальною проблемою сьогодення. Кожен вищий навчальний заклад, який хоче бути конкурентоспроможним на ринку освітніх послуг, має спрямовувати всі свої зусилля на впровадження маркетингової концепції для подальшого свого розвитку. Застосування комунікаційних заходів у системі управління вищими навчальними закладами є особливо необхідним, оскільки саме управлінські рішення спроможні змінити всю систему в цілому, а від їх правильності та своєчасності зале-

жить ефективність системи освіти. Використання маркетингових підходів в управлінні вищим навчальним закладом дає можливість якнайкраще задіяти потенціал ВНЗ для досягнення цілей, які він ставить перед собою.

Список використаних джерел:

1. Бобало О.Ю. Важливість використання маркетингу в діяльності ВНЗ / О.Ю. Бобало // Матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика». – Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2012. – С. 241-243.
2. Братаніч Б.В. Соціальні функції освітнього маркетингу / Б.В. Братаніч // Філософія: конспект лекцій : збірник. – К., 2012. – С. 128-133.
3. Гончаров С.М. Освітній маркетинг : навчально-методичний посібник / С.М. Гончаров, Г.І. Сапсай. – Рівне : НУВГП, 2010. – 252 с.
4. Горобець Д.В. Маркетинг освітніх послуг як механізм управління вищими навчальними закладами / Д.В. Горобець // Освіта Донбасу. – 2011. – №2 (145). – С. 22-27.
5. Салогубова В.М. Модель підвищення конкурентоспроможності вищого навчального закладу із застосуванням маркетингового інструментарію / В.М. Салогубова // Регіональний збірник наукових праць з економіки «Прометей». – 2011. – №2(35). – С. 83-85.
6. Телетова С.Г. Маркетингова діяльність як умова модернізації управління школою / С.Г. Телетова, М.В. Листопад-на // Наукові пошуки молодих вчених, 13 травня 2011 р., Суми : матеріали наукової конференції. – Суми : Університетська книга, 2011. – С. 312-317.

The article reveals the essence of marketing activity and investigated using basic tools of marketing communication in higher education.

Key words: marketing activities, management, institution of higher education, marketing communications.

Отримано: 24.04.2017

УДК 911.3:33(477.43)

*О. П. Бігняк, магістрант природничого факультету***ПЕРСПЕКТИВНІ ПРИРОДНІ ЯДРА В НИЖНІЙ ЧАСТИНІ БАСЕЙНУ р. ЗБРУЧ, ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛОКАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ**

У статті висвітлено основні аспекти функціонування перспективних ключових територій, їх природне, видове, цено-тичне, популяційне різноманіття.

Ключові слова: екомережа, природні ядра, біорізноманіття, ландшафтне різноманіття.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичним та практичним аспектам формування і розвитку екологічних мереж, в тому числі й природних ядер, присвячені наукові праці таких вчених як: Шевчука В., Руденко Л., Шеляг-Сосонка Ю., Патрушевої Л. У межах досліджуваного регіону проблеми розбудови і ефективного функціонування екомереж сьогодні досліджують Царик Л., Байрак Т.

Виклад матеріалу. Ключова територія «Гуківсько-П'ятничанська» розташовується в межах НПП «Подільські Товтри» між с. Гуків та с. П'ятничани Хмельницької області. Ядро представлене лісовою ділянкою та долиною р. Збруч. Так як природне ядро розташовується в межах Збручанського екологічного коридору то основним критерієм виділення є міграційний, вздовж якого можливий обмін генетичним матеріалом та міграція між ключовими територіями в межах сполучної території. Русло і річкова долина тут виступають потужними каналами міграції багатьох видів, насамперед – водної фауни і флори (див. рис. 1).

Рис. 1. Ключова територія «Гуківсько-П'ятничанська»

Природне ядро «Гермаківське» – розташоване в межах Борщівського району на північній частині с. Гермаківка. В межах ядра функціонує дендрологічний парк «Гермаківський», площею 56 га., де зростають зелені масиви дендрарію, в якому зібрано понад дві тисячі видів і форм деревних і чагарникових порід екзотів. Наразі, в дендропарку представлені 248 видів і 75 деревовидних форм, з них 7 гібридних дерев, кущів та ліан. На його території росте понад 1500 різноманітних порід дерев та чагарників. Основну частину колекції становлять хвойні породи, представлені 200 видами, з них понад 20 видів і форм ялини, 34 – сосни, 32 – туї, кілька видів секвої. Зростає сосна італійська, ялиця іспанська, тюльпанове дерево, пірамідальний кипарис, голубий каліфорнійський кипарис, тис, бархат японський та багато інших небачених раніше на Поділлі рослин.

На території дендропарку представлені рослини, занесені до природоохоронної Червоної Книги України: ясен

білоцвітий, модрина польська, сосна кедрова європейська, сосна Станкевича, дуб австрійський, жостір фарбувальний, верба туполиста, коркичка периста, бузок східнокарпатський, тис ягідний [3].

Серед великого рослинного розмаїття дендропарку є реліктові рослини, один з таких унікальних представників реліктової флори серед листяних порід – гінкго дволопатеве.

В межах перспективного природного ядра зустрічається унікальне біорізноманіття, в трав'яному покриві зростає ряд лікарських рослин, що має велике водоохоронне та ґрунтозахисне значення. Ця територія є центром в нижній частині басейну Збруча біологічного та ландшафтного різноманіття і може стати основною структурною одиницею екологічної мережі (див. рис. 2).

Рис. 2. Природне ядро «Гермаківське»

Висновок. Таким чином, в перспективі ключові території екологічної мережі в межах басейну р. Збруч виступають як території важливого біологічного значення, є інтегрованими в об'єднану екосистему-ландшафтну структуру та є осередками збереження біорізноманіття на різних його рівнях (від видового, екосистемного, і до ландшафтного), та середовищ існування біоти.

Список використаних джерел:

1. Гунько С.І. Про оптимізацію територіальної структури природоохоронних об'єктів Тернопільської області / С.І. Гунько, Л.П. Царик // Матеріали четвертої звітної наукової конференції викладачів та студентів географічного факультету. – Тернопіль, 1994. – С. 24-26.
2. Кагало О.О. Шляхи оптимізації природно-заповідного фонду Поділля у зв'язку з формуванням екомережі України / О.О. Кагало // Матеріали Українсько-Польської міжнародної конференції «Роль природно-заповідних терито-

рій Західного Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття». – Гримайлів, 2002. – С. 17-18.

3. Царик П.Л. Структурні елементи регіональної екологічної мережі Північного Поділля в межах Тернопільської області / П.Л. Царик // Наукові записки ТДПУ. Серія: географія. – Тернопіль, 2003. – №2. – С. 107-110.

УДК 598.292/294

Д. Р.Буряк, студентка 4 курсу природничого факультету

ПРОСТОРОВИЙ РОЗПОДІЛ ГНІЗД В КОЛОНІЯХ ГРАКА *CORVUS FRUGILEGUS* L. В МІСТІ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОМУ

Здійснено аналіз просторового розподілу гнізд у чотирьох колоніях грака *Corvus frugilegus* L. в місті Кам'янець-Подільський.

Ключові слова: *Corvus frugilegus* L., просторовий розподіл гнізд, м. Кам'янець-Подільський.

Вивчення особливостей поширення та екології воронних в різних регіонах на цей час дуже актуальне. В екосистемах, що зазнають антропогенного впливу, завжди є види, які спрямовано еволюціонують в бік зв'язків з людиною і практично не зустрічаються поза сферою її діяльності. Типовим синантропом є грак [1, с.120]. Воронові птахи надають перевагу антропогенним ландшафтам і досить вдало адаптуються до життя в них завдяки своїй унікальній високій екологічній пластичності [3, с.119-120].

Грак – це типовий синантропний птах. Найбільш загальні тенденції для колоній грака – це різке зростання численності і щільності, а основні екологічні причини росту популяцій – збільшення гніздових станцій та антропогенних джерел харчування. Якщо щільність популяції висока, то у птахів знижується до мінімуму страх до людини [2, с.56-62].

Вивчати птахів даного виду дуже важливо, адже вони приносять велику користь людині, звільняючи від дрібних шкідників зелені насадження, зберігають сади, парки та господарські угіддя. Але своєю багато чисельністю вони можуть створювати проблеми для комунальних та санітарно-епідемічних служб [4, с.60-62].

Мета дослідження полягає у встановленні структури гніздових колоній грака в межах міста Кам'янець-Подільський.

Матеріали та методи дослідження. Об'єктом дослідження були гніздові колонії грака в м. Кам'янець-Подільський. Матеріал дослідження було зібрано протягом 2016-2017 року в межах міста Кам'янець – Подільського. Протягом дослідження було виявлено чотири колонії грака. Усього за цей період проведено обліки на маршрутах загальною протяжністю 0,25 км². При проведенні абсолютного обліку гнізд визначали: загальну площу колонії; загальну кількість гнізд в колонії; розподіл гнізд по деревним породам; висоту розміщення та ліміти по кожній деревній породі; кількість гнізд та ліміти в межах одного дерева окремо взятої породи.

Перерахунок на площу здійснювали за допомогою програми Google maps.

Середню висоту дерева та середню кількість гнізд вивчали за такою формулою :

$$\bar{x} = \frac{x_1 + x_2 + \dots + x_n}{n}$$

де $\bar{x}$ – середнє арифметичне, $x_1 + x_2 + \dots + x_n$ – сума вибраних значень, n – кількість елементів вибірки.

Статистичну обробку здійснено за загальноприйнятими методами математичної статистики за програмою Microsoft Excel.

Результати дослідження та їх обговорення. Перша колонія яка була досліджена знаходиться на мікрорайоні «Жовтневий» по вулиці Васильєва та Дружби народів. Площа колонії – 0,012 км². За результатами досліджень 2016-2017 року було виявлено, що граки *Corvus frugilegus* L у цій колонії розміщують свої гнізда на таких деревах: тополя чорна, ясен звичайний, клен ясенелистий, айлант високий, віддаючи перевагу ясеню звичайному як це показано на рис. 1.

The article highlights the main aspects of the prospective core areas, their natural, species, coenotic, population diversity.

Key words: ecological network, natural nucleus, biodiversity, Landscape diversity.

Отримано: 24.04.2017

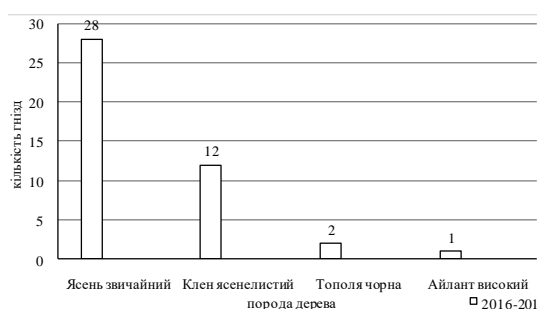

Рис. 1. Розподіл гнізд грака звичайного по деревним породам в колонії мікрорайону «Жовтневий»

В загальному у колонії №1 було нараховано 43 гнізда. На ясеню звичайному – 28 гнізд, висота розміщення гнізд від 8 до 12 м. На клені ясенелистому – 12 гнізд, висота розміщення гнізд 13 м. На тополі чорній – 2 гнізда, висота розміщення гнізд 11 м. На айланті високому – 1 гніздо, висота розміщення гнізд 9 м.

В результаті обліків було встановлено, що загальна кількість деревних порід в колонії становить – 53. Кількість використаних птахами деревних порід становить 10, з них тополя чорна – 1, ясен звичайний – 7, клен ясенелистий – 1, айлант високий – 1.

Друга колонія була досліджена поблизу гіпермаркету «Епіцентр» яка розміщується по вулиці Черняхівського. Площа колонії – 0,095 км².

За результатами досліджень у 2016-2017 році було виявлено, що граки у цій колонії будують гнізда на таких породах дерев: тополя чорна, клен ясенелистий, липа серцевидна, віддаючи перевагу тополі чорній (рис. 2).

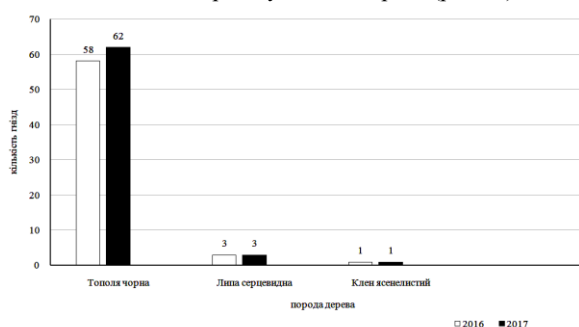

Рис. 2. Розподіл гнізд грака звичайного по деревним породам в колонії поблизу гіпермаркету «Епіцентр»

В загальному у колонії №2 у 2016 році було нараховано 62 гнізда. На тополі чорній – 58 гнізд, висота розміщення гнізд від 9 до 14 м. На липі серцевидній – 3 гнізда, висота розміщення гнізд від 9 до 10 м. На клені ясенелистому – 1 гніздо, висота розміщення гнізд 8 м.

В результаті обліків було встановлено, що загальна кількість деревних порід в колонії становить – 91. Кількість використаних птахами деревних порід становить 12, з них тополя чорна – 9, клен ясенелистий – 1, липа серцевидна – 2.

В результаті обліків у 2017 році було встановлено, що загальна кількість гнізд у колонії – 66. На тополі чорній – 62 гнізда, висота розміщення гнізд від 9 до 14 м. На липі серцевидній – 3 гнізда, висота розміщення гнізд від 9 до 10 м. На клені ясенелистому – 1 гніздо висота розміщення гнізд 8 м. Кількість використаних птахами деревних порід становить 13.

Порівнюючи дослідження 2016-2017 років можна сказати, що кількість гнізд у колонії збільшилася на 4 гнізда, а також збільшилася кількість використаними птахами деревних порід на 1 дерево.

Третя колонія була досліджена поблизу тютюнової фабрики яка знаходиться по вулиці Крип'якевича. Площа колонії – 0,011 км².

Під час дослідження у 2016-2017 році було виявлено, що граки у цій колонії будують гнізда на таких деревах: клен ясенелистий, липа серцевидна, тополя пірамідальна, віддаючи перевагу тополі чорній (рис. 3).

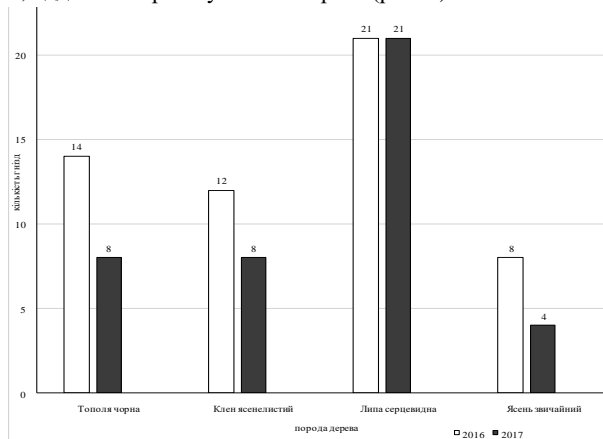

Рис. 3. Розподіл гнізд грака звичайного по деревним породам в колонії поблизу тютюнової фабрики

В загальному у 2016 році в колонії №3 було нараховано 55 гнізд. На тополі пірамідальній – 14 гнізд, висота розміщення гнізд від 9 до 11 м.

На клені ясенелистому – 12 гнізд, висота розміщення гнізд від 8 до 11 м. На липі серцевидній – 21 гніздо, висота розміщення гнізд від 10 до 13 м. На ясеню звичайному – 8 гнізд, висота розміщення гнізд від 9 до 10 м.

В результаті обліків було встановлено, що загальна кількість деревних порід в колонії становить – 67. Кількість використаних птахами деревних порід становить 22, з них тополя чорна – 7, клен ясенелистий – 4, липа серцевидна – 6, ясень звичайний – 5.

За результатами досліджень 2017 року під час обліків було виявлено, що кількість гнізд у колонії зменшилася. В загальному у колонії №3 було нараховано 41 гніздо. На тополі пірамідальній – 8 гнізд, висота розміщення гнізд від 9 до 11 м.

На клені ясенелистому – 8 гнізд, висота розміщення гнізд від 8 до 11 м. На липі серцевидній – 21 гніздо, висота розміщення гнізд від 10 до 13 м. На ясеню звичайному – 4 гнізда, висота розміщення гнізд від 9 до 10 м.

За результатами досліджень було виявлено, що протягом 2016-2017 року кількість гнізд у колонії зменшилася на 14 гнізд, кількість використаних птахами деревних порід також зменшилася на 2 дерева. Під час обліків у 2017 році було зазначено, що граки не населяють колонію і вона виявилася покинутою, причини не були встановлені.

Четверта колонія була досліджена в районі педагогічного училища по вулиці Панівецькій. Площа колонії – 0,132 км².

Під час дослідження у 2016-2017 році було виявлено, що граки у цій колонії будують гнізда на таких деревах: клен ясенелистий, липа серцевидна, тополя пірамідальна,

каштан звичайний, віддаючи перевагу тополі пірамідальній, каштану звичайному та клену ясенелистому (рис. 4).

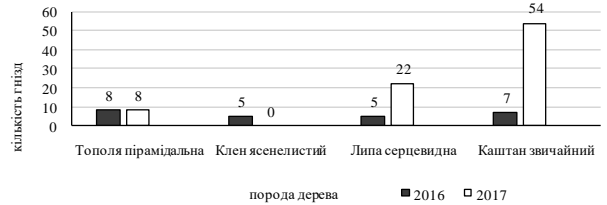

Рис. 4. Розподіл гнізд грака звичайного по деревним породам в колонії в районі педагогічного училища

В загальному у 2016 році в колонії №4 було нараховано 25 гнізд. На липі серцевидній – 5 гнізд, висота розміщення гнізда від 9 до 10 м. На клені ясенелистому – 5 гнізд, висота розміщення гнізд від 7 до 10 м. На тополі пірамідальній – 8 гнізд, висота розміщення гнізд від 9 до 11 м. На каштані звичайному – 7 гнізд, висота розміщення гнізд від 10 до 12 м.

В результаті обліків було встановлено, що загальна кількість деревних порід в колонії становить – 63. Кількість використаних птахами деревних порід становить 10, з них тополя пірамідальна – 4, клен ясенелистий – 2, липа серцевидна – 2, каштан звичайний – 2.

В загальному у 2017 році в колонії №4 було нараховано 84 гнізда. На липі серцевидній – 22 гнізда, висота розміщення гнізда від 12 до 14 м. На тополі пірамідальній – 8 гнізд, висота розміщення гнізд від 11 до 14 м. На каштані звичайному – 54 гнізда, висота розміщення гнізд від 10 до 12 м.

В результаті обліків було встановлено, що загальна кількість деревних порід в колонії становить – 96. Кількість використаних птахами деревних порід становить 26, з них тополя пірамідальна – 3, липа серцевидна – 3, каштан звичайний – 20.

Порівнюючи дослідження 2016-2017 років можна сказати, що кількість гнізд у колонії збільшилася на 59 гнізд, збільшилася кількість використаних птахами деревних порід на 16 дерев.

Отже, найбільший просторовий розподіл гнізд в колоніях грака *Corvus frugilegus* L. спостерігається в колонії яка розташована в районі Педагогічного училища та колонії яка знаходиться поблизу гіпермаркету «Епіцентр». Колонії які розміщені на мікрорайоні «Жовтневому» та поблизу тютюнової фабрики виявилися покинутими, причин не було встановлено.

Список використаних джерел:

1. Гальченко Г.І. Пernerті друзі / Г.І. Гальченко. – К. : Знання, 1972. – 120 с.
2. Гузій А.І. Облік птахів на природно-заповідних територіях із перевагою закритих типів ландшафтів / А.І. Гузій, Т.А. Гузій, А.П. Войницький // Облік птахів: підходи, методи, результати : (збірник наукових статей Другої міжнародної науково-практичної конференції, 26-30 квітня 2004 р.) – Житомир, 2004. – С. 56-62.
3. Врановые как модель синантропизации и урбанизации птиц / В.М. Константинов, Н.И. Асокова, В.Г.Бабенко и др. // Материалы Всесоюзного научно-методического совещания педвузов. – 1980. – Ч. 2. – С. 119-120.
4. Мельниченко Р.К. До екології грака у Житомирі / Р.К. Мельниченко, К.І. Копейн // Матеріали 1-ї конф. молодих орнітологів. – Чернівці, 1994. – с. 60 – 62.

The analysis of the spatial distribution of nests in four colonies of rooks *Corvus frugilegus* L. in Kamyanets-Podilsky.

Key words: *Corvus frugilegus* L., spatial distribution of nests, Kamyanets-Podilsky.

Отримано: 24.04.2017

ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЛАНДШАФТІВ ТА РОЗРОБКА ПРИРОДООХОРОННОГО ПЛАНУ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ДП «ДГ «ПОДІЛЬСЬКЕ»

Розглянуті теоретико-методичні аспекти оптимізації структури сільськогосподарських ландшафтів. Проаналізовано сучасний стан агроландшафтів в умовах землекористування ДП «ДГ «Подільське». Розроблено природоохоронний план землекористування ДП «ДГ «Подільське».

Ключові слова: оптимізація агроландшафтів, агроландшафт, угіддя, сівозміна; землекористування.

Постановка проблеми. Тривале безсистемне використання природно-ресурсного потенціалу, порушення в процесі освоєння території і господарської діяльності природного балансу в структурі угідь обумовили виникнення цілого ряду екологічних проблем: ерозія ґрунтів, зсуви, деґуміфікація, зниження родючості ґрунтів і продуктивності агроценозів; зміна геохімічного потенціалу в ландшафті, порушення кругообігу речовин та енергії, що є ознакою дестабілізації ландшафтів [3, с.63].

Тому пошук шляхів оптимізації землекористування є надзвичайно актуальною проблемою, у розв'язанні якої важлива роль належить науковому обґрунтуванню принципів організації території з урахуванням структурно-динамічних особливостей агроландшафтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема оптимізації структури сільськогосподарських угідь та її оцінки на місцевому рівні досліджувалася рядом відомих вітчизняних учених: С.Ю. Булигіном, Д.С. Добряком, В.М. Кривовом, В.О. Леонцем, А.М. Третьяком. Ними запропонована система заходів для збереження продуктивних якостей сільськогосподарського призначення. Серед зарубіжних вчених питання оптимізації на основі екологічнобезпечного використання вивчали Е. Гойке, І. Риборські (Словаччина), Н.Ф. Реймерс (Росія), Ю. Одум, Г. Одум (США) та ін.

Однак, окреслена проблема структуризації сільськогосподарських угідь є досить складною і дискусійною. Оптимізацію агроландшафтів слід проводити разом з природоохоронним плануванням землекористування, що показано у даній статті.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є розробка природоохоронного плану землекористування ДП «ДГ «Подільське». Виходячи з мети поставлені такі завдання:

- 1) проаналізувати сучасний стан агроландшафту в умовах ДП «ДГ «Подільське»;
- 2) розробка природо-охоронного плану землекористування в умовах ДП «ДГ «Подільське».

Оптимізацію землекористування можна визначити як процес установа такої структури земельних угідь, що буде найбільшою мірою адекватна уявленню про ефективне використання земель. Наукове визначення поняття «оптимальність землекористування» має триєдину формулу, в якій повинні гармонійно поєднуватися екологічний, економічний та соціальний напрями оптимізації, а нехтування хоча б одним із них фактично може призвести до порушення стабільності землекористування.

Екологічну складову оптимізації землекористування можна визначити як усвідомлену необхідність збереження і раціонального використання землі основного природного ресурсу та базисного компоненту довкілля. Головними шляхами досягнення її цілей є, в першу чергу, збереження, відновлення та розширення територій із природними біоценозичними комплексами, по-друге, мінімізація (вт. ч. через нормування) антропогенного (переважно виробничого) навантаження на інші землі [3, с.63-64].

Щоб провести екологічну оптимізацію землекористування слід зробити оцінку екологічної стабільності даної території.

Абіотичний метод заснований на визначенні та зіставленні площ, зайнятих різними елементами ландшафту, з урахуванням їх позитивного або негативного впливу на навколишнє природне середовище (формула 1):

$$\hat{E} \hat{A} \hat{N} \hat{E} = \sum_{i=1}^n F_{\text{н} \hat{o}} / \sum_{i=1}^m F_{\text{і} \hat{n} \hat{o}}, \quad (1)$$

де $F_{\text{н} \hat{o}}$ – площі, зайняті стабільними елементами ландшафту сільськогосподарськими культурами і рослинними співтовариствами; $F_{\text{і} \hat{n} \hat{o}}$ – площі, зайняті нестабільними елементами ландшафту [4].

Оцінку ландшафту виробляють за наступною шкалою:

- KEC_{L1} характеристика ландшафту;
- $< 0,5$ нестабільність добре виражена;
- $0,51 \dots 1,00$ стан стабільний;
- $1,01 \dots 3,00$ стан умовно стабільне;
- $4,51$ і більше стабільність добре виражена.

За абіотичним методом коефіцієнт екологічної стабільності ландшафтів в умовах ДП «ДГ «Подільське» становить $0,003$.

$$KEC_{L1} = (5+48,86)/1646,14$$

$$KEC_{L1} = 0,03$$

Оцінка ландшафту: нестабільність добре виражена.

Щоб агроландшафт був стабільним площі зайняті стабільними елементами мають складати, як мінімум половину загальної площі.

Раціонально було б запровадити лісосмуги та живоплоти загальною площею 100 га, для профілактики вітрової ерозії; збільшити площу саду з 48,8 га до 124 га; 532 га засіяти багаторічними травами: конюшиною, люцерною, спарцетом та лукопасовищними травами, 100 га виділити на пасовища, пари та перелоги.

$$KEC_{L1} = (100 + 124 + 532 + 100) / 1646,14$$

$$KEC_{L1} = 0,52$$

Оцінка ландшафту: стан стабільний.

Якщо агроландшафт є стабільним значить його екологічна оптимізація проведена успішно.

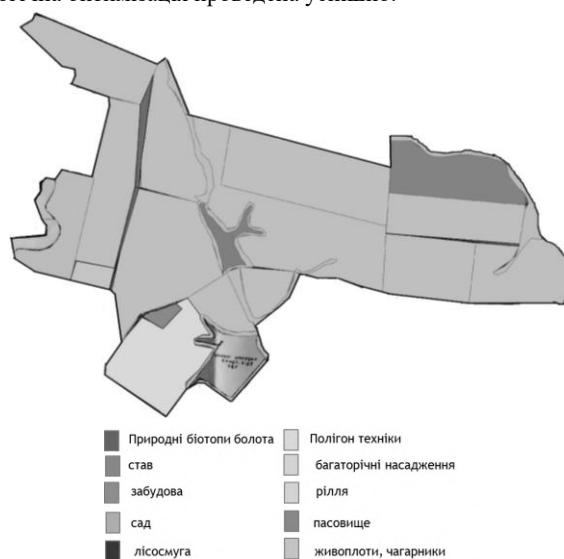

Рис. 1. План землекористування після оптимізації

Висновки. Агроландшафт в умовах ДП «ДГ «Подільське» є нестабільним, це зумовлено тим, що майже усі землі дослідного господарства використовуються під рілля, тобто щороку обробляються, є нестійкими. Тому землекористуванню потрібна оптимізація агроландшафтів.

Рекомендовано для збільшення стабільності впровадити природоохоронний план, а саме виділити більше земель під

сіножаті; збільшити площі під багаторічними насадженнями; запровадити лісосмуги та живоплоти, пари та перелоги.

Список використаних джерел:

1. Белопіпський В.А. Принципи оптимізації агроландшафту / В.А. Белопіпський // Земледілля. – 1992. – №7-8. – С. 17-20.
2. Камінський В.Ф. Стратегія оптимізації використання земельних ресурсів в агропромисловому виробництві в Україні в контексті світового стабільного розвитку / В.Ф. Камінський, В.Ф. Сайко // Вісник аграрної науки. – 2014. – №3. – С. 5-10.
3. Коломієць Л.П. Особливості оптимізації сільськогосподарських землекористувань в процесі реформування земельних відносин / Л.П. Коломієць // Міжвідомчий тематичний науковий збірник «Землеробство». – С. 63-68.
4. Оцінка екологічної стійкості ландшафту. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.novaecologia.org/voecos-2208-1.html>.
5. Третяк А.М. Землевпорядне проектування: Теоретичні основи і територіальний землеустрій : навч. посібник / А.М. Третяк. – К. : Вища освіта, 2006. – 528 с.

Theoretical and methodological aspects of optimizing the structure of agricultural landscapes. The current state of agricultural landscapes in terms of land use SE «Podilske». Developed environmental land use plan of SE «Podilske».

Key words: optimization of agricultural landscapes, agrolandscape, land, crop rotation; land use.

Отримано: 24.04.2017

УДК 556.51+004.9

С. Б. Лисенко, студент 1 курсу природничого факультету

МОДЕЛЮВАННЯ ЗОНИ ЗАТОПЛЕННЯ ЗАСОБАМИ ARCGISNA ВИПАДОК ПРОРИВУ ДАМБИ ГІДРОЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ

Висвітлено основні теоретико-методологічні аспекти дослідження гідрологічних об'єктів при моделюванні зон затоплення внаслідок прориву дамб гідроелектростанцій. В середовищі ArcGIS на основі даних топокарт, супутникових знімків та власних польових досліджень встановлено максимальну зону затоплення території с. Кочубіїв у випадку прориву дамби діючої гідроелектростанції.

Ключові слова: водосховище, зона затоплення, ArcGIS, гідрологічне ГІС-моделювання.

Побудова гідроелектростанцій несе низку ризиків, в першу чергу пов'язаних із небезпекою підтоплення територій в разі прориву дамби при надзвичайних ситуаціях природного та природно-антропогенного характеру. Для мінімізації збитків та зниження негативного впливу на території, що знаходяться нижче по течії водотоків, проводиться комплекс оціночних робіт як на стадії проектування гідросторуд так і під час контролю за їхнім функціонуванням. Одним із аспектів такої оцінки є прогнозне моделювання максимальної зони затоплення території внаслідок прориву дамби гідроелектростанції.

Результати досліджень з цієї тематики висвітлені у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема це праці Ю.М. Андрейчука, С.В. Гриб, Х.В. Бурштинської, О.С. Зубченка, А.В. Костина, І.Д. Мура, С.В. Кострикова, О.О. Світличного, Г.Т. Фрімана, В.В. Хромих, В.П. Чіпака, Д. Шауба та ін [1-5].

Метою статті є моделювання максимальної зони затоплення території у випадку прориву дамби гідроелектростанції (на прикладі Кочубіївської ГЕС).

Виклад основного матеріалу. Застосування ГІС-технологій при моделюванні зони затоплення тієї чи іншої території передбачає врахування низки факторів (характер рельєфу, тип ґрунту заплави, об'єм одночасно текучої води, ширину річкової долини та ін.), що потребує складних розрахунково-аналітичних операцій. Від наявності тієї чи іншої інформації залежить і точність кінцевого прогнозу. На сьогодні існує безліч методик різного рівня складності щодо оптимального врахування вищезазначених факторів, які застосовуються гідрологами, інженерами та географами. Усі вони мають свої переваги та недоліки, і зазвичай підходять до якогось одного типу гідргеоморфологічних умов. Проте у всіх випадках засоби ArcGIS є лише інструментами для автоматизованої реалізації аналітичних алгоритмів та наочного просторово-часового моделювання отриманих результатів.

Досліджувані полігоном ми обрали територію с. Кочубіїв, що знаходиться нижче по течії діючої гідроелектростанції на р. Жванчик. В якості первинних даних нами було використано:

- топографічні карти масштабу 1:10000 для отримання відміток висот, глибин та побудови цифрової моделі рельєфу (ЦМР);
- супутникові знімки Google, Yandexa ESRIImaginare з максимальним розширенням 0,25 м/піксель для коректного встановлення меж водотоків, сільськогосподарських угідь, селитебних територій та інженерних споруд;

- результати власних досліджень 2008-2016 рр. для безпосереднього польового коригування максимальних значень паводків та зон підтоплення.

Методичною основою наших досліджень стала спрощена методика А. Абдуліна, яка передбачає наближене моделювання зон затоплення на основі даних про об'єми води у водосховищі та орографічних особливостей долини річки (ширина заплави, відмітки висот та ін.).

Для проведення розрахунків, нами в середовищі ArcMap, на основі топографічної карти масштабу 1:10000 було створено GRID-модель рельєфу шляхом векторизації ізогіпсів та відміток висот. Для виділення сучасних меж водотоків, сільськогосподарських угідь та господарських споруд використано супутникові знімки Google, Yandexa ESRIImaginare з попереднім коригуванням просторової прив'язки.

Визначення зони підтоплення здійснювали на основі аналітичних розрахунків висоти хвилі прориву, співставляючи їх з даними висот рельєфу шляхом створення TIN-поверхонь з паралельною конвертацією в GRID:

$$H_{\text{затопл. max}} = h_{\text{рельєфу max}} + n_0,$$

$$H_{\text{затопл. min}} = h_{\text{рельєфу min}} + nN,$$
(1)

де $H_{\text{затопл.}}$ – абсолютне значення рівня затоплення, м, n – рівень затоплення, м, h – абсолютне значення відміток рельєфу в невідтопленому стані, м., 3D-моделювання здійснювали в середовищі ArcScene шляхом послідовного накладання векторних та растрових шарів.

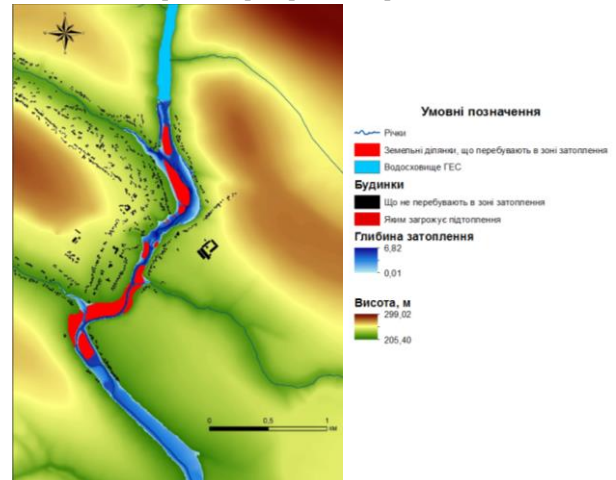

Рис. 1. Максимальна зона затоплення в разі прориву Кочубіївської ГЕС

Отримані результати свідчать, що діюча Кочубіївська ГЕС створена з досить високим рівнем обґрунтування еко-

логічної безпеки на випадок виникнення стихійних лих. Сформована на цьому відрізку каньйоподібна долина р. Жванчик дозволяє мінімізувати зону підтоплення. Серед існуючих житлових та господарських будівель лише 1 двір знаходиться в зоні ризику. Основна небезпека пов'язана із ймовірністю підтоплення сільськогосподарських угідь, здебільшого пасовищ та деяких площ ріллі.

Отже, засоби ArcGIS дозволяють швидко та якісно моделювати зону затоплення території внаслідок прориву дамб гідроелектростанцій, паводків, повеней та інших надзвичайних ситуацій. Великий набір інструментів дає змогу наочного відобразити отримані результати у вигляді 2D та 3D зображень. Отримані результати моделювання зони затоплення території на прикладі Кочубіївської ГЕС свідчать, що основні ризики пов'язані із підтопленням сільськогосподарських угідь (рілля, пасовища) і лише в окремих випадках існує небезпека підтоплення житлових будинків та господарських споруд.

Список використаних джерел:

1. Гриб С.В. Моделирование гидрологической сети и основных характеристик поверхностного стока с помощью ГИС / С.В. Гриб // Материалы Междунар. молодежной науч.-практ. конф. – Пинск, 2010. – С. 150-152.

2. Ковальчук І.П. Наукові принципи та задачі інформаційно-аналітичної системи оцінки зміни меліоративного стану для захисту від підтоплення сільськогосподарських угідь / І.П. Ковальчук, С.А. Шевчук, Ю.П. Яковенко // Таврійський науковий вісник. – Херсон : ТОВ «Айлант», 2006. – Вип. 45. – С. 81-89.
3. Костріков С.В. Моделювання гідролого-геоморфологічних характеристик водозбору / С.В. Костріков, Б.Н. Воробйов // Український географічний журнал. – 2002. – №2. – С. 43-48.
4. Костріков С.В. Про деякі ключові принципи гідрологічного моделювання при роботі із геопросторовими даними / С.В. Костріков // Людина та довкілля. Проблеми неоекології. – 2012. – №1-2. – С. 7-14.
5. Якушев А.І. Гідроморфологічний моніторинг стоку річок басейну р. Тиси і її приток / А.І. Якушев, В.М. Зубач, Т.П. Мельник. – Рівне : Волинські береги, 2009. – 64 с.

The basic theoretical and methodological aspects of the study of hydrological modeling objects in flood zones due to hydroelectric power dams breakthrough. In ArcGIS environment based topokart, satellite images and field studies of their own set maximum area with flooding of Kochubiyiv when existing hydroelectric dam.

Key words: reservoir, flooding zone, ArcGIS, hydrological GIS-modeling.

Отримано: 24.04.2017

УДК 582.998.16(477.43)

Д. Л. Романюк, студентка 4 курсу природничого факультету

ВАРІАБЕЛЬНІСТЬ МОРФОЛОГІЧНИХ ОЗНАК ГЕНЕРАТИВНИХ ПАГОНІВ *PHALACROLOMA ANNUUM DUMORT. (ASTERACEAE)* У ФЛОРИ ПОДІЛЛЯ

Проаналізовано варіабельність морфологічних ознак генеративних пагонів інвазійного виду *Phalacroloma annuum Dumort.* Встановлено, щонайбільш стабільними є кількісні показники діаметра кошика, ширини трубчастої квітки. Такі ознаки як довжина і ширина листків обгортки, довжина і ширина язичкової квітки, ширина трубчастої квітки характеризуються значною поліморфністю.

Ключові слова: мінливість морфологічного, *Phalacroloma annuum.*

Сьогодні досить актуальними є проблеми збереження фіторізноманіття природних угруповань, яке зменшується внаслідок антропогенного впливу та поширення інвазійних видів. Найбільш поширеним в Україні є вид *Ph. annuum Dumort.*, який відзначається широкою екологічною амплітудою, стрес-толерантністю, швидкістю розмноження, високим ступенем натуралізації. Вид дуже поліморфний, тому може швидко пристосуватись до мінливих умов навколишнього середовища.

Інвазійний потенціал виду залежить від морфологічної пластичності, яка впливає на швидкість пристосування до нових умов, а також від кількості адаптацій, пов'язаних зі стійким утриманням захопленої території [1, 5]. Тому характер варіабельності морфологічних ознак вегетативних та генеративних органів *Ph. annuum* одним із критеріїв інвазійності, що необхідне для пізнання закономірностей адаптації виду до нових умов середовища.

Мета роботи – аналіз варіабельності морфологічних ознак генеративних пагонів *Ph. annuum* для виявлення закономірностей адаптації рослин виду до нових умов навколишнього середовища.

Об'єкт та методи дослідження. У роботі використано методи теоретичного аналізу, порівняння, систематизації, узагальнення теоретичних та експериментальних даних, морфометричний метод. Визначалися наступні морфометричні показники *Ph. annuum*: діаметр кошика, довжина та ширина листочка обгортки, довжина та ширина язичкової квітки, довжина та ширина трубчастої квітки. Серед якісних ознак особливо важливими при дослідженні варіабельності даного виду є забарвлення язичкових квіток, форма та характер опушення листків обгортки.

Для оцінки варіабельності виду за морфологічними ознаками були проведені математичні розрахунки. Для виявлення мінливості популяцій розглядалися показники центральної тенденції ознаки (найменше, найбільше та середнє значення) та показники мінливості (середньоквадратичне відхилення, дисперсія, коефіцієнт варіації), встановлено кореляційні зв'язки між ознаками. Біометричні дані аналізували за допомогою пакета прикладних програм Statistica Ph. 6.0. і Microsoft Excel. Обробку отриманих ре-

зультатів, визначення вірогідності відмінності ознак, ступеня їх варіабельності і наявності кореляційних зв'язків проводили загальноприйнятими методами [3, 8].

Результати досліджень. *Ph. annuum* – однорічна або дворічна рослина, з різним ступенем опушення та цілісними листками. Кошики зібрані у щитковидне суцвіття. Обгортка суцвіття напівкуляста, з 2-3 рядів майже однакових лінійно-ланцетних трав'янистих листочків. Крайові квітки у кошику маточкові, лінійно-язичкові, білого або світло-фіолетового забарвлення, дворядні, а квітки диска – двостатеві, трубчасті, жовті. Сім'янки сплюснуті, голі, чубок у двох рядів крайових сім'янок простий, однорядний, складається з коротких щетинок; чубок у серединних квіток із коротких (зовнішній ряд) і довших (внутрішній ряд) шорстких волосків [2, 4, 7].

Результати дослідження варіабельності морфометричних ознак генеративних пагонів *Ph. annuum* наведено в таблиці 1.

Таблиця 1
Варіабельність кількісних ознак суцвіття *Phalacroloma annuum Dumort*

Ознаки	Морфометричні показники					
	Середнє значення	Мінімальне значення	Максимальне значення	Середньоквадратичне відхилення	Дисперсія	Коефіцієнт варіації, %
Діаметр кошика	15,90	13,75	18,27	1,20	2,07	7,55
Довжина обгортки	3,78	2,27	5,02	0,72	0,26	18,88
Ширина обгортки	0,57	0,38	0,75	0,11	0,00	19,20
Довжина язичкової квітки	7,36	6,29	8,58	0,61	0,13	8,23
Ширина язичкової квітки	0,36	0,26	0,47	0,06	1,51	17,46
Довжина трубчастої квітки	3,17	2,59	6,60	0,70	0,24	21,96
Ширина трубчастої квітки	0,31	0,20	0,45	0,06	1,11	18,42

Кошки зібрані на верхівці стебла щитковидним суцвіт'ям 15-20 мм. завш., на довгих (1,5-4,5 см. завд.), густо опушених ніжках ($\text{min} = 13,75$ мм; $\text{max} = 18,27$ мм; $\text{Lim} = 4,52$). Спільне квітколоже опукле, ямчасто-горбочкувате.

Обгортки майже кулясті, 2-3-рядні, листочки варіюють за формою від лінійно-ланцетних до ланцетних, загострені, розсіяно волосисті або майже голі, залишаються після опадання плодів і відігнуті донизу. Довжина листочків обгортки змінюється в межах 2,27-5,02 мм, $\text{Lim} = 2,75$, а ширина листків обгортки – в межах 0,38-0,75 мм, $\text{Lim} = 0,37$.

В опушенні поверхні листків обгортки домінують залозисті дворядні волоски. На зовнішніх листочках обгортки, рідше – на внутрішніх зустрічаються одиничні довгі і короткі прості волоски. Верхівка листочків обгортки загострена, з пучком одноклітинних волосків. В опушенні краю беруть участь багатоклітинні дворядні і однорядні залозисті волоски [6].

Зовнішні квітки кошика – язичкові, значно довші за обгортку, внутрішні квітки – трубчасті (двостатеві). Маточка язичкової квітки містить прозору дволопатева приймочку із зеленкуватим відтінком. Зав'яз язичкової квітки вужча ніж зав'яз трубчастої квітки. Язичок (відгін) білий, іноді сірий з фіолетовим або рожевим відтінком. Встановлено, що довжина язичкової квітки варіює в межах 6,29-8,58 мм ($\text{Lim} = 2,29$), а ширина – 0,26-0,47 мм ($\text{Lim} = 0,21$).

Віночок трубчастої квітки складається з п'яти зрослих пелюсток. Довжина трубчастої квітки варіює в межах 2,59-6,60 мм ($\text{Lim} = 4,01$), а ширина – 0,20-0,45 мм ($\text{Lim} = 0,25$). Для представників роду характерні тупі при основі пиляки тичинок, лопаті маточки плоскі, гострі, зверху густо опушені. Приймочка маточки дволопатева, жовта, а стовпчик і зав'яз мають прозорий відтінок. Тичинки зростаються пиляками у трубку навколо маточки. Тичинкові нитки при основі зростаються з пелюстками.

Аналіз фенотипічної мінливості генеративних показників *Ph. annuum* показав, що варіабельність параметрів квіток суцвіт'я у його зразків є низькою або середньою, що відповідає даним літератури про стабільність генеративних показників. Величина коефіцієнта варіації окремих параметрів свідчила про низьку варіабельність параметрів: діаметр кошика ($V = 8\%$), довжина язичкової квітки ($V = 8\%$). Середній рівень мінливості мали такі показники, як довжина обгортки ($V = 19\%$), ширина обгортки ($V = 19\%$), ширина язичкової квітки ($V = 17\%$), довжина язичкової квітки ($V = 22\%$), ширина трубчастої квітки ($V = 18\%$).

При проведенні кореляційного аналізу ми отримали дані про зчеплення кількісних ознак між собою, які дозволяють дослідити фенотипічну мінливість виду. Установлено кореляційні залежності між діаметром кошика і довжиною обгортки ($r = 0,53$); між діаметром кошика і шириною обгортки ($r = 0,55$); між діаметром кошика і довжиною язичкової квітки ($r = 0,47$); між діаметром кошика і шири-

ною язичкової квітки ($r = 0,63$); між діаметром кошика і довжиною трубчастої квітки ($r = 0,2$); між діаметром кошика і шириною трубчастої квітки ($r = 0,07$).

Висновки. Таким чином, дослідження варіабельності морфологічних ознак генеративних пагонів *Ph. annuum* підтвердило літературні дані про стабільність генеративних показників, про що свідчать низькі показники варіабельності ознак. Значно варіювали кількісні параметри листків обгортки кошика, та їх опушення та форми – від лінійної до лінійно-ланцетної із загостреним чи гострим краєм листкової пластинки. Було виявлено, що найсильніше варіює довжина і ширина язичкової квітки та її забарвлення від білого до рожевого або фіолетового кольорів. Найбільш сталими виявились кількісні показники діаметра кошика, ширини трубчастої квітки, між цими ознаками прослідковувався найслабший кореляційний зв'язок.

Список використаних джерел:

1. Абдулова О.С. Обґрунтування критеріїв інвазійного потенціалу чужинних видів рослин в Україні / О.С. Абдулова, Н.І. Карпенко // Чорноморськ. ботан. журн. – 2012. – Т. 8, №3. – С. 252-256.
2. Бочанцев В.П. Секция *Phalacrolooma* (Cass.) Torreyet Gray / В.П. Бочанцев // Фл. СССР. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1959. – Вып. 25. – С. 243-246.
3. Бурда Р.І. Методика дослідження адаптивної стратегії чужорідних видів рослин в урбанізованому середовищі: монографія / Р.І. Бурда, О.А. Ігнатюк. – К.: НЦЕБМ НАН України, ЗАТ «Віпол», 2011. – 112 с.
4. Доброчаєва Д.М. Рід *Stenactis* – *Stenactis* Cass. / Д.М. Доброчаєва // Фл. УРСР. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – Вып. 11. – С. 76-77.
5. Протопопова В.В. Види-трансформери у флорі Буковинського Передкарпаття / В.В. Протопопова, М.В. Шевера, І.І. Чорней та ін. // Укр. ботан. журн. – 2010. – Т. 67, №6. – С. 252-264.
6. Руденко В.П. Строение эпидермы вегетативных и генеративных органов *Stenactis annua* / В.П. Руденко // Теоретичні та практичні аспекти дослідження лікарських рослин: матеріали I міжнар. наук.-практ. Internet-конф., м. Харків, 20-21 берез. 2014 р. – Харків: НФаУ, 2014. – С. 152.
7. Цвелев Н.Н. Род *Тонколучник* – *Phalacrolooma* Cass. / Н.Н. Цвелев // Фл. Европ. част. СССР. – СПб.: Наука, 1994. – Вып. 7. – С. 203-204.
8. Шмидт В.М. Математические методы в ботанике: учеб. пособие / В.М. Шмидт. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1984. – 288 с.

The variability of morphological characteristics invasive species *Phalacrolooma annuum* Dumort. analysed. The largest polymorphism is typical for such features observed length and width of the wrapper leaf, length and width reed flower, width tubular flowers.

Key words: variability of morphological, *Phalacrolooma annuum*.

Отримано: 24.04.2017

УДК 598.2

М. В. Савицька, магістрантка природничого факультету

ОРНИТОФАУНА МАЛИХ ПОСЕЛЕНЬ НА ПРИКЛАДІ СЕЛА ЖВАНЕЦЬ

У статті подано аналіз орнітофауни малих поселень на прикладі села Жванець. Виявлено 92 види птахів.

Ключові слова: орнітофауна малих поселень, щільність, частка участі, орнітоценоз.

Актуальність теми передбачає необхідність аналізу орнітофауни малих поселень, що зумовлено недостатнім вивченням даної теми. Дослідження з даної теми проводились викладачами кафедри біології, магістрантами та студентами природничого факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Але охоплювався весь Кам'янець-Подільський район, включаючи м. Кам'янець-Подільський. Конкретне дослідження орнітофауни малих поселень не здійснювалось.

Метою дослідження є встановлення орнітофауни малих поселень на прикладі села Жванець.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: охарактеризувати літературні джерела з теми нау-

кового дослідження; дати характеристику району дослідження; встановлення орнітофауни малих поселень на прикладі с. Жванець.

Характеристика району дослідження. Територія с. Жванець розташована на південному заході Східноєвропейської височини у лісостеповій зоні. Ґрунти формувалися на лесових породах і вапняках. Переважно це родючі чорноземи різних типів. Клімат м'який, помірно-континентальний [2].

Матеріали та методика. Обліки на маршрутах здійснювались без обмеження ширини трансекти з наступним підрахунком щільності (особин на км²) за середньою дальністю виявлення птахів (Равкин, Доброхотов, 1963) [6]. Через різну відстань між будовами в населених пунктах

міського типу чисельність птахів на трансектах підраховували із змінною шириною смуги обліку (Козлов, 1988) [1].

При аналізі структури населення птахів у біотопах нами була використана шкала відносних оцінок чисельності видів, запропонована А.П. Кузякіним зі співавторами (1958) [4] і з доповненнями. Чисельність виду в населенні біотопу визначалась за допомогою таких градацій: численний (більше 100 особин на км²), звичайний (від 10 до 100), рідкісний (від 1 до 10) та дуже рідкісний (менше 1), а його значущість в орнітонаселенні біотопу та міра участі в орнітоценозі (% від загальної кількості птахів у біотопі) визначались за такими градаціями: домінантний (10% і більше), співдомінантний (від 1 до 10%) та другорядний (менше 1%).

Під час проведення дослідження здійснювалися опрацювання отриманого нами матеріалу загальними методами варіаційної статистики в операційній системі Windows-XP Professional з використанням програми Microsoft Excel.

Огляд літератури. За останні роки відбувалося вивчення орнітофауни регіону, зокрема і антропогенних ландшафтів (Матвєєв, 1997, 2004; Матвєєв, Воронюк, 2003) [3-5 та ін.]. Таким чином, спеціальних досліджень, що включали б вивчення поширення і чисельності птахів в різних біотопах с. Жванець, не проводилося.

Видовий склад, чисельність і участь в орнітоценозі видів орнітофауни с. Жванець у зимовий період. Як показали наші дослідження, на території с. Жванець у зимовий період зареєстровано 28 видів птахів, що належать до 5 рядів і 14 родин загальною щільністю 588,7 особин / км² (табл. 1).

Таблиця 1
Щільність (особин / км²) і частка участі птахів орнітоценозі (% від загальної кількості особин всіх видів в орнітоценозі) в біотопах с. Жванець у зимовий період 2012-2013 рр.

№ з/п	Вид	n	Щільність (особин / км ²)	Частка участі в орнітоценозі (%)	
	Голуб сизий	<i>Columba livia</i>	94	148,5	15,9
	Горобець польовий	<i>Passer montanus</i>	65,8	121,9	11,3
	Горобець хатний	<i>Passer domesticus</i>	46,8	72,9	7,9
	Вівсянка звичайна	<i>Emberiza citrinella</i>	44,7	69	7,6
	Грак	<i>Corvus frugilegus</i>	43,1	67,8	7,3
	Синиця велика	<i>Parus major</i>	41	64,2	6,9
	Зеленяк	<i>Chloris chloris</i>	32,1	47,6	5,5
	Сорока	<i>Pica pica</i>	28,9	43,7	4,9
	Синиця блакитна	<i>Parus caeruleus</i>	25,2	36,2	4,3
	Крижень	<i>Anas platyrhynchos</i>	21,6	28	3,7
	Горлиця садова	<i>Streptopelia decaocto</i>	18,4	24,8	3,1
	Дятел великий	<i>Dendrocopos major</i>	15,3	20,5	2,6
	Гоголь	<i>Bucephala clangula</i>	14,7	18,6	2,5
	Ворона сіра	<i>Corvus cornix</i>	14,2	17,9	2,4
	Сойка	<i>Garrulus glandarius</i>	13,7	17	2,3
	Дятел сирійський	<i>Dendrocopos syriacus</i>	13,2	15,7	2,2
	Коноплянка	<i>Acanthis cannabina</i>	12,1	14,6	2,1
	Крук	<i>Corvus corax</i>	11	13,6	1,9
	Посміттоха	<i>Galerida cristata</i>	6,6	6,8	1,1
	Яструб великий	<i>Accipiter gentilis</i>	6,6	6,8	1,1
	Яструб малий	<i>Accipiter nisus</i>	4,7	5,8	0,8
	Дрізд чорний	<i>Turdus merula</i>	4,2	5,6	0,7
	Сорокопуд сирій	<i>Lanius excubitor</i>	3,2	3,4	0,5
	Костогрив	<i>Coccothraustes coccothraustes</i>	2,1	2,8	0,4
	Дятел сивий	<i>Picus viridis</i>	2,1	2,8	0,4
	Повзик	<i>Sitta europaea</i>	1,6	2,1	0,3
	Зяблик	<i>Fringilla coelebs</i>	1,2	1,8	0,2
	Дятел малий	<i>Dendrocopos minor</i>	0,6	0,7	0,1
Разом			588,7	881,1	100

У зимовий період у с. Жванець, як показали наші дослідження, є 2 численних види – голуб сизий *Columba livia* і горобець польовий *Passer montanus*; до звичайних належить 16 видів, до рідкісних – 9; дуже рідкісним є лише 1 вид – дятел малий *Dendrocopos minor*.

Домінують голуб сизий і горобець польовий – їхня сумарна міра участі в орнітоценозі дорівнює 27,2%, субдомінантами є 18 (69,4%) видів, а другорядними – 8 видів (3,4%).

Видовий склад орнітофауни с. Жванець у міграційний (осінній і весняний) період. У міграційні періоди (навесні і восени) у межах с. Жванець зустрічається 88 видів птахів, що належать до 12 рядів і яких умовно можна поділити на 3 групи:

1-а група – осілі види, які протягом року зустрічаються на території дослідження – 34 види: яструб великий *Accipiter gentilis*, яструб малий *Accipiter nisus*, горлиця садова *Streptopelia decaocto*, голуб сизий *Columba livia*, сова вухата *Asio otus*, жовна сива *Picus viridis*, дятел великий *Dendrocopos major*, дятел сирійський *Dendrocopos syriacus*, дятел середній *Dendrocopos medius*, дятел малий *Dendrocopos minor*, посміттоха *Galerida cristata*, грак *Corvus frugilegus*, сорока *Pica pica*, ворона сіра *Corvus cornix*, сойка *Garrulus glandarius*, крук *Corvus corax*, сорокопуд сирій *Lanius excubitor*, волове око *Troglodytes troglodytes*, чикотень *Turdus pilaris*, дрізд чорний *Turdus merula*, синиця довгохвоста *Aegithalos caudatus*, гаїчка болотяна *Parus palustris*, синиця велика *Parus major*, синиця блакитна *Parus caeruleus*, повзик *Sitta europaea*, підкорішник звичайний *Certhia familiaris*, горобець хатний *Passer domesticus*, горобець польовий *Passer montanus*, зяблик *Fringilla coelebs*, щиглик *Carduelis carduelis*, зеленяк *Chloris chloris*, коноплянка *Acanthis cannabina*, костогрив *Coccothraustes coccothraustes*, вівсянка звичайна *Emberiza citrinella*;

2-а група – гніздові перелітні види, які гніздяться у межах району дослідження та на суміжних територіях – 40 видів: чапля сіра *Ardea cinerea*, чирянка велика *Anas querquedula*, крижень *Anas platyrhynchos*, лунь очеретяний *Circus aeruginosus*, канюк звичайний *Buteo buteo*, боривітер звичайний *Falco tinnunculus*, чайка *Vanellus vanellus*, мартин звичайний *Larus ridibundus*, крикоч білощокий *Chlidonias hybrida*, крикоч річковий *Sterna hirundo*, припутень *Columba palumbus*, бджолоїдка *Merops apiaster*, крутиголовка *Junco torquilla*, ластівка берегова *Riparia riparia*, ластівка сільська *Hirundo rustica*, ластівка міська *Delichon urbica*, жайворонок польовий *Alda arvensis*, плиска жовта *Motacilla flava*, плиска біла *Motacilla alba*, сорокопуд терновий *Lanius collurio*, сорокопуд чорнолобий *Lanius minor*, вівільга *Oriolus oriolus*, шпак звичайний *Sturnus vulgaris*, кропив'янка рябогруда *Sylvia nisoria*, кропив'янка чорноголова *Sylvia atricapilla*, кропив'янка садова *Sylvia borin*, кропив'янка сіра *Sylvia communis*, кропив'янка прудка *Sylvia curruca*, вівчарик весняний *Phylloscopus trochilus*, вівчарик-ковалик *Phylloscopus collybita*, мухоловка сіра *Muscicapa striata*, трав'янка лучна *Saxicola rubetra*, трав'янка чорноголова *Saxicola torquata*, кам'янка звичайна *Oenanthe oenanthe*, горихвістка звичайна *Phoenicurus phoenicurus*, горихвістка чорна *Phoenicurus ochruros*, вільшанка *Erethacus rubecula*, соловейко східний *Luscinia luscinia*, дрізд співочий *Turdus philomelos*, просянка *Emberiza calandra*;

3-я група – транзитні перелітні або зимові види – 14 видів: гагара чорношия *Gavia arctica*, пірникоза велика *Podiceps cristatus*, баклан великий *Phalacrocorax carbo*, чепура велика *Egretta alba*, шилохвіст *Anas acuta*, попелюх *Aythya ferina*, гоголь *Bucephala clangula*, чернь чубата *Aythya fuligula*, зимняк *Buteo lagopus*, мартин сріблястий *Larus argentatus*, мартин жовтоногий *Larus cachimans*, омельох *Bombycillagarrulus*, чиж *Spinus spinus*, снігур *Pyrrhula pyrrhula*.

Видовий склад, чисельність і участь в орнітоценозі видів орнітофауни с. Жванець у літній (гніздовий) період. Як показали наші дослідження, на території с. Жванець у гніздовий період зареєстровано 60 видів птахів, що належать до 10 рядів і 26 родин загальною щільністю 3038,3 особин/км² (табл. 2). Гніздування доведено для 52 видів птахів, ще 8 видів використовують територію села для пошуків їжі.

У літній (гніздовий) період у с. Жванець, як показали наші дослідження, є 8 численних види – горобець хатний *Passer domesticus*, ластівка міська *Delichon urbica*, голуб сизий, шпак *Sturnus vulgaris*, горобець польовий *Passer montanus*, ластівка сільська *Hirundo rustica*, синиця велика *Parus major* і горлиця садова *Streptopelia decaocto* (сумарно 1882,2 особин / км²); до звичайних належить 25 видів, до рідкісних – 27 видів; дуже рідкісних видів немає.

Таблиця 2

Щільність (особин / км²) і частка участі птахів в орнітоценозі (% від загальної кількості особин всіх видів в орнітоценозі) в біотопах с. Жванець у літні періоди 2014-2015 рр.

№ з/п	Вид	n	Щільність (особин / км ²)	Частка участі в орнітоценозі (%)
	Горобець хатній	209	409,5	16,89
	Ластівка міська	189	320,7	15,27
	Голуб сизий	182,5	286,4	14,55
	Шпак звичайний	139,5	269,9	11,28
	Горобець польовий	104,5	201,5	8,35
	Ластівка сільська	46,5	136,4	3,75
	Синиця велика	43	130,5	3,47
	Горлиця садова	40,5	127,3	3,27
	Вивільга	28	97	2,28
	Дрізд співочий	23,5	86,4	1,9
	Горихвістка чорна	19	78	1,53
	Зеленяк	17	63,7	1,37
	Припугень	17	63,7	1,37
	Коноплянка	15	60,9	1,22
	Плиска біла	14	54,9	1,13
	Кропив'янка сіра	14	54,9	1,13
	Дрізд чорний	12	48,2	0,97
	Зозуля	12	48,2	0,97
	Кропив'янка чорноглова	12	48,2	0,97
	Кропив'янка прудка	10	40,1	0,81
	Крутиголовка	9	36,5	0,73
	Щиглик	8	32,4	0,65
	Дятел сирійський	7	27,8	0,56
	Жайворонок польовий	7	27,8	0,56
	Сойка	6,5	24,6	0,52
	Просянка	6	23,8	0,48
	Сорокопуд терновий	5	19,8	0,38
	Сорока	4,5	16,2	0,33
	Крук	3,5	14,2	0,28
	Вівчарик-ковалик	3	12,8	0,24
	Крижень	3	12,8	0,24
	Сорокопуд чернолобий	3	12,8	0,24
	Трав'янка черноглова	3	12,8	0,24
	Горихвістка звичайна	2,5	9,4	0,18
	Лелека білий	2,5	9,4	0,18
	Синиця блакитна	2	8,1	0,12
	Синиця довгохвоста	2	8,1	0,12
	Соловейко східний	2	8,1	0,12
	Кропив'янка садова	2	8,1	0,12
	Мухоловка сіра	2	8,1	0,12
	Вільшанка	2	8,1	0,12
	Грак	1	4,3	0,06
	Чикотень	1	4,3	0,06
	Трав'янка лучна	1	4,3	0,06
	Ворона сіра	1	4,3	0,06
	Дятел звичайний	1	4,3	0,06
	Дятел середній	1	4,3	0,06
	Гаїчка болотяна	1	4,3	0,06
	Посмітюха	1	4,3	0,06
	Кам'янка звичайна	1	4,3	0,06
	Кропив'янка рябогруда	1	4,3	0,06
	Пісочник малий	1	4,3	0,06
	Рибалочка	1	4,3	0,06
	Одуд	1	4,3	0,06
	Вівсянка звичайна	1	4,3	0,06
	Чапля сіра	0,5	2,1	0,03
	Костогриз	0,5	2,1	0,03
	Зяблик	0,5	2,1	0,03
	Мартин жовтоногий	0,5	2,1	0,03
	Яструб малий	0,5	2,1	0,03
Разом		1250	3038,3	100

В орнітоценозі с. Жванець домінують горобець хатній, ластівка міська, голуб сизий і горобець польовий – їхня сумарна міра участі в орнітоценозі дорівнює 57,9%, субдомінантами є 12 (30,8%) видів, а другорядними – 44 види (11,3%) (табл. 2).

Біотопічний розподіл і чисельність птахів у різних біотопах с. Жванець у зимовий період. Як показали наші дослідження, у межах району індивідуальної забудови с. Жванець (табл. 3) у зимовий період зареєстровано 25 видів птахів загальною щільністю 161,6 особин/км². Численних видів тут не виявлено. До звичайних належить 5 видів, до рідкісних – 17 і до дуже рідкісних – 1 вид.

Домінують горобець польовий та горобець хатній – їхня сумарна міра участі в орнітоценозі дорівнює 37,9%, субдомінантами є 16 (61,7%) видів, другорядними – 5 (3,8%) видів.

У межах змішаної забудови (табл. 3) виявлено 16 видів птахів загальною щільністю 219,1 ос./км². Численних видів та дуже рідкісних тут не виявлено. До звичайних належить 7 видів, до рідкісних – 9. Домінують горобець польовий (*Passer montanus*) та горобець хатній (*Passer domesticus*) – їхня сумарна міра участі в орнітоценозі дорівнює 28,3%, субдомінантами є 14 (71,6%) видів, другорядних видів тут не виявлено.

Як показали наші дослідження, у межах агробіотопів (табл. 3) зареєстровано 17 видів птахів загальною щільністю (густотою) 208,6 ос./км². Численних та дуже рідкісних видів тут не виявлено. До звичайних належить 10 видів, до рідкісних – 7. Домінують грак (*Corvus frugilegus*) та вівсянка звичайна (*Emberiza citrinella*) – їхня сумарна міра участі в орнітоценозі дорівнює 26,8%, субдомінантами є 15 (73,2%) видів, другорядних видів тут не виявлено.

У каньйонах річок (табл. 3) зустрічається 13 видів птахів загальною щільністю (густотою) 189,6 ос./км². Численних та дуже рідкісних видів тут не виявлено. До звичайних належить 9 видів, до рідкісних – 4. Домінують крижень (*Anas platyrhynchos*), синиця велика (*Parus major*), вівсянка звичайна (*Emberiza citrinella*) та гоголь (*Bucephala clangula*) – їхня сумарна міра участі в орнітоценозі дорівнює 50%, субдомінантами є 9 (50%) видів, другорядних видів тут не виявлено.

Отже, за час проведення досліджень у біотопах с. Жванець було зареєстровано 28 видів птахів.

Таблиця 3

Щільність (особин / км²) і частка участі птахів орнітоценозі (%) в біотопах с. Жванець у зимовий період 2012-2013 рр.

№ з/п	Вид	Біотопи							
		район індивідуальної забудови		змішана забудова		агробіотопи		каньйони	
		особин / км ²	%	особин / км ²	%	особин / км	%	особин / км ²	%
	<i>Passer montanus</i>	37,3	23,1	49,7	15,4	18,1	7,7	16,8	7,4
	<i>Passer domesticus</i>	29,9	14,8	43	12,9	-	-	-	-
	<i>Corvus frugilegus</i>	15,1	7,9	24,7	9,9	28,0	13,4	-	-
	<i>Columba livia</i>	14,5	7,6	17,3	9,2	14,5	6,7	-	-
	<i>Parus major</i>	14	7,5	15,3	7,3	12,5	5,9	22,4	11,9
	<i>Anas platyrhynchos</i>	-	-	-	-	-	-	28,0	16,5
	<i>Emberiza citrinella</i>	7,7	5,9	14,7	7,1	28,0	13,4	18,6	10,8
	<i>Chloris chloris</i>	4,3	3,4	12	6,2	14,5	6,7	16,8	7,4
	<i>Corvus cornix</i>	4,3	3,4	-	-	6,8	3,7	6,8	2,7
	<i>Dendrocopos syriacus</i>	4,3	3,4	8	4,8	3,4	2,1	-	-
	<i>Streptopelia decaocto</i>	4,3	3,4	8	4,8	12,5	5,9	-	-
	<i>Parus caeruleus</i>	3,5	2,9	8	4,8	12,5	5,9	12,2	8,5
	<i>Bucephala clangula</i>	-	-	-	-	-	-	18,6	10,8
	<i>Pica pica</i>	3,5	2,9	5,3	3,8	18,1	7,7	16,8	7,4
	<i>Accipiter nisus</i>	2,4	2,8	-	-	3,4	2,1	-	-
	<i>Dendrocopos major</i>	2,3	1,6	4,6	3,5	6,8	3,6	6,8	2,7

Продовження таблиці 3

<i>Turdus merula</i>	2,3	1,6	3,3	2,8	-	-	-	-
<i>Acanthis cannabina</i>	2,1	1,4	-	-	12,5	5,9	-	-
<i>Sitta europaea</i>	2,1	1,4	-	-	-	-	-	-
<i>Fringilla coelebs</i>	1,8	1,2	-	-	-	-	-	-
<i>Garrulus glandarius</i>	1,4	0,9	2	2,6	6,8	3,6	6,8	2,7
<i>Corvus corax</i>	1,4	0,9	-	-	-	-	12,2	8,5
<i>Galerida cristata</i>	-	-	-	-	6,8	3,6	-	-
<i>Coccothraustes coccothraustes</i>	1,2	0,8	1,6	2,4	-	-	-	-
<i>Picus viridis</i>	1,2	0,6	1,6	2,4	-	-	-	-
<i>Dendrocopos minor</i>	0,7	0,6	-	-	-	-	-	-
<i>Accipiter gentilis</i>	-	-	-	-	-	-	6,8	2,7
<i>Lanius excubitor</i>	-	-	-	-	3,4	2,1	-	-
Разом	161,6	100	219,1	100	208,6	100	189,6	100

На основі проведених досліджень можна зробити наступні висновки:

1. При опрацюванні наукової літератури з'ясувалося, що дослідження орнітофауни с. Жванець не здійснювалося.
2. Орнітофауна с. Жванець налічує 92 види птахів, що належать до 12 рядів.
3. На території с. Жванець у зимовий період зареєстровано 28 видів птахів, що належать до 5 рядів і 14 родин загальною щільністю 588,7 особин / км².
4. У міграційні періоди (навесні і восени) у межах с. Жванець зустрічається 88 видів птахів, що належать до 12 рядів.
5. На території с. Жванець у гніздовий період зареєстровано 60 видів птахів, що належать до 10 рядів і 26 родин загальною щільністю 3038,3 особин/км². Гніздування доведено для 52 видів птахів, ще 8 видів використовують територію села для пошуків їжі.
6. У літній (гніздовий) період у с. Жванець, як показали наші дослідження, є 8 численних види – горобець хатній *Passer domesticus*, ластівка міська *Delichon urbica*, голуб сизий, шпак *Sturnus vulgaris*, горобець польовий *Passer montanus*, ластівка сільська *Hirundo rustica*, синиця велика *Parus major* і горлиця садова *Streptopelia decaocto* (сумарно 1882,2 особин / км²); до звичайних належить 25 видів, до рідкісних – 27 видів; дуже рідкісних видів немає.
7. В орнітоценозі с. Жванець домінують горобець хатній, ластівка міська, голуб сизий і горобець польовий – їхня сумарна міра участі в орнітоценозі дорівнює 57,9%, су-

бдомінантами є 12 (30,8%) видів, а другорядними – 44 види (11,3%).

8. Проведені дослідження з вивчення біотопічного розподілу, видового складу та чисельності птахів у біотопах с. Жванець показали, що населення регіону у зимовий період складає 28 видів птахів. Окремо по біотопах кількість видів була неоднакова:
  - у районі індивідуальної забудови – 25 видів;
  - у районі змішаної забудови – 16 видів;
  - в агробіотопах – 17 видів;
  - в каньйонах річок – 13 видів.
9. Середня сумарна щільність населення орнітокомплексу у зимовий період була 195 ос./км².
10. Розглядаючи кожен біотоп окремо встановлено, що найбільш щільновзимку заселені райони змішаної забудови (219,1 ос./км²) та агробіотопи (208,6 ос./км²), що зумовлено різноманітністю рослинності та наявністю достатньої кількості їжі. Трохи поступаються район індивідуальної забудови (161,6 ос./км²) і каньйони річок (189,6 ос./км²).

Список використаних джерел:

1. Козлов Н.А. Птицы Новосибирска (пространственно-временная организация населения) / Н.А. Козлов. – Новосибирск : Наука, 1988. – С. 1-156.
2. Край Кам'янецький. Документально-публіцистичне видання. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – 128 с.
3. Матвеев М.Д. Структура та видовий склад змішаних зграй птахів у негніздові періоди року в біотопах Поділля / М.Д. Матвеев // Збірн. наук. праць викладачів Кам'янець-Подільського держ. педагог. ун-ту. Педагог. фак-т. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 1997. – Вип. 3. – С. 92-96.
4. Матвеев М.Д., Воронюк О. Характеристика орнітофауни Кам'янець-Подільського / М.Д. Матвеев, О. Воронюк // Природа Хмельниччини: потенціал, охорона, проблеми : матер. наук.-практичн. конференції. – Нетішин, 2003. – С. 87-89.
5. Матвеев М.Д. Орнітофауна міста та його околиць / М.Д. Матвеев // Біорізноманіття Кам'янець-Подільського. Попередній критичний інвентаризаційний конспект рослин, грибів і тварин. – Львів : Ліга-Прес, 2004. – С. 162-171.
6. Равкин Ю.С. К методике учета птиц лесных ландшафтов во внегнездовое время / Ю.С. Равкин, Б.П. Доброхотов // Организация и методы учета птиц и вредных грызунов. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – С. 130-136.

The total number of small country's species birds for example village zhvanets. Registered 92 bird species.

Key words: small country's species birds, compactness, part participation.

Отримано: 24.04.2017

УДК 911

О. Я. Танасійчук, магістрант природничого факультету

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОВОЧІВНИЦТВА ЗАКРИТОГО ҐРУНТУ НА ПРИКЛАДІ ТЕПЛИЧНОГО ГОСПОДАРСТВА С. ГОРОШОВА

У публікації висвітлено фізико-географічні передумови розвитку та подаються відомості про сучасний стан тепличного господарства в межах села, його просторову організацію, а також проблеми та напрямки оптимізації овочівництва закритого ґрунту.

Ключові слова: овочівництво закритого ґрунту, тепличне господарство, с. Горошова, теплиця.

Постановка проблеми. Тепличне господарство є традиційною галуззю для Середнього Придністер'я, проте воно розвивалося стихійно і залежало від кон'юнктури ринку. Саме тому комплексно-географічний підхід до вивчення даного питання є необхідною передумовою для подальшого розвитку овочівництва закритого ґрунту, особливо в умовах сучасної економічної кризи.

У виробництві більшості видів продукції овочівництва закритого ґрунту переважають індивідуальні селянські господарства. Проте вони не витримують тиску високих цін на енергоносії, і представляють весняно-літнє вирощування ранніх овочів у захищеному ґрунті.

Однак розкрито і досліджено лише окремі питання економіки, організації розвитку тепличного господарства,

що не повною мірою відображає екологічні та економічні перспективи його розвитку в Україні.

Цій проблемі присвячені праці таких вчених-економістів: В.А. Бризгалова, С.Ф. Ващенко, В.В. Вітвіцького, О.Л. Оверчука, Н.І. Савінова, Д.В. Свентицької.

Зокрема М.Ф. Кисляченко (Український науково-дослідний інститут продуктивності агропромислового комплексу) висвітлив економічні й екологічні аспекти розвитку сучасного овочівництва закритого ґрунту в ринкових умовах виробництва і споживання в Україні.

Проте Середнє Придністер'я мало досліджене в сфері тепличного господарства. Цей регіон досліджував лише один науковець – І.П. Касіяник.

Мета дослідження – розкрити природні передумови, проаналізувати сучасний тип господарювання та дослідити перспективи розвитку овочівництва закритого ґрунту на прикладі с. Горошова.

Виклад основного матеріалу. Село Горошова (Тернопільська область, Борщівський район) знаходиться в межах Середнього Придністер'я, і з трьох сторін оточене меандрою Дністра. Таким чином тут сформувалися сприятливі агрокліматичні умови. Сума температур, вищих від 10°C, коливається тут від 2500° до 2700°C. Середньорічна температура повітря +7,3°C, безморозний період – 160-165 днів, опадів випадає від 520 до 600 мм на рік. Цей район (берег Дністра) називають ще «теплим Поділлям». Весна настає тут майже на два тижні швидше, ніж на решті території області.

Сільське господарство в основному зосереджується на двох культурах: огірках і помідорах, причому вирощують найбільш урожайні і технологічно відпрацьовані сорти і гібриди. Застосування при вирощуванні томатів і огірків різних технологій призводить до різниці в собівартості, рівні рентабельності, виробничих витратах і, в кінцевому рахунку, урожайності з одиниці площі.

Загалом спостерігається позитивна тенденція до збільшення валового виробництва овочів закритого ґрунту, що становить приріст у 95,3% 2012 р. порівняно з 2008 р. Частка господарств населення у загальному валовому виробництві збільшилась на 15,8% за вказаний період.

В досліджуваному регіоні також спостерігається така тенденція. Станом на 2015 рік тут налічується 1449 теплиць (рис. 1) загальною площею 89,33 га (за даними оцифрування супутникового знімка 2015р.). З кожним роком кількість теплиць зростає.

Рис. 1. Село Горошова. Просторова структура тепличного господарства

Причини, що стримують збільшення обсягів виробництва овочевої продукції закритого ґрунту в с. Горошова:

- відсутність прямої фінансової допомоги галузі з боку держави;
- низький рівень агротехнологій при виробництві продукції через недостатність ресурсного і технологічного забезпечення, зокрема загроза побудови каскаду ГЕС на Дністрі, що вплине на найважливіший ресурс господарства – воду;
- відсутність державної підтримки за рахунок економічних важелів: пільгового кредитування й оподаткування, прямої підтримки виробників, відшкодування витрат на здешевлення матеріально-технічних ресурсів;
- недостатнє використання нової техніки, що не дозволяє застосовувати енергозберігаючі технології вирощування, тобто збільшує собівартість овочевої продукції;

- відсутність можливості формувати великі обсяги для реалізації, у більшості виробників відсутність устаткування із сортування і пакування;
- недосконале законодавство з регулювання експортно-імпортних операцій;
- відсутність системи сертифікації господарств відповідно до світових стандартів якості і норм екологічної безпеки.

Напрями вирішення вищезазначених проблем:

- створення правових, фінансових і організаційних умов ефективного функціонування механізму виробництва, переробки, зберігання і реалізації якісної овочевої продукції;
- розробка, удосконалення і застосування ресурсозберігаючих, екологічнобезпечних технологій виробництва нових високоврожайних, високоякісних вітчизняних сортів і гібридів овочевих культур;
- забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку ринкової інфраструктури (будівництво і модернізація споруд захищеного ґрунту, сучасних овочесховищ, переробних підприємств, оптових ринків і підприємств з післязбиральної обробки овочевої продукції);
- створення сприятливих умов для застосування інноваційних та інвестиційних проектів і удосконалення законодавчої бази з регулювання експортних операцій овочевої продукції;
- впровадження стандартизації і сертифікації овочевої продукції за стандартами Global GAP і HACCP ISO, що дозволить експортувати овочі і продукцію їх переробки в країни ЄС;
- збільшення кількості тепличних підприємств зі збільшенням площі вирощування та виробництва валової продукції для мінімізації імпорту, для чого необхідно частково повертати вартість будівництва з державного бюджету;
- надання державної підтримки для виробництва елітного насіння з метою формування вітчизняних сортових ресурсів;
- удосконалення системи збуту овочів дрібних товаровиробників і забезпечення ринків експрес-приборами для перевірки якості овочевої продукції.

Висновки. Введення нових елементів у технологію виробництва в закритому ґрунті сприяє підвищенню ефективності виробництва та забезпечує екологічну безпечність овочевої продукції. Чинників, що поліпшують економічну ефективність, безліч: конструкції теплиць, наявні технології, гібриди F1, організаційні питання, технічне обслуговування процесу, професіоналізм спеціалістів і персоналу для обслуговування, маркетинг і менеджмент.

Список використаних джерел:

1. Агропромисловий комплекс України: стан та перспективи розвитку / за ред. П.Т. Каблука, М.Ф. Кропивника. – К. : ІАЕ УААН, 1999. – 86 с.
2. Баранов О.Г. Організаційно-економічні чинники підвищення ефективності господарювання / О.Г. Баранов // Економіка АПК. – 2000. – №9. – С. 12-14.
3. Бюлетні // Державна служба статистики України. 29 с. – 2008-2012 рр.
4. Кисляченко М.Ф. Зниження витрат енергоресурсів в овочівництві закритого ґрунту / М.Ф. Кисляченко // Продуктивність агропромислового виробництва – 2010. – №16. – С. 39-43.
5. Криворучко В.І. Розвиток овочівництва в Україні / В.І. Криворучко // Економіка АПК. – 1999. – №12. – С. 23.
6. Кучеренко Т. Современные проблемы и перспективы развития овощеводства защищенного грунта / Т. Кучеренко // Овощеводство – 2012. – №11. – С. 22-27.
7. Яковенко К.І. Овочівництво України на порозі 21 ст. / К.І. Яковенко // Вісник аграрної науки. – 2000. – №8. – С. 34-35.

The article examines the geographical preconditions for development, and provides information about the current state of greenhouses within the village, its spatial organization and challenges and optimize vegetable greenhouses.

Key words: vegetable greenhouses, greenhouses, p. Horoshova, greenhouse.

Отримано: 24.04.2017

А. О. Тимкова, студентка 4 курсу природничого факультету

БИОМОРФОЛОГІЧНА ТА ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНА СТРУКТУРА ДЕНДРОФЛОРИ м. БАР ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Проведено структурно-порівняльний аналіз дендрофлори міста Бар Вінницької області. Досліджено її біоморфологічну, географічну та екологічну структуру. Встановлено, що видовий склад дендрофлори м. Бар нараховує 78 видів, що належать до 49 родів, 26 родин та 2 відділів. У біоморфологічній структурі переважну більшість видів становлять дерева (54 види, 69,2%) або фанерофіти (61 вид, 78%). Найширше представленими ареалогічними групами є циркумполярна – 19 видів (24,4%), європейська – 17. У складі геліоморф переважають сціогеліофіти (31 вид, 39,7%), а у складі гігоморф – мезофіти (50 видів, 65,8%).

Ключові слова: дендрофлора; екологічний, географічний, біоморфологічний аналізи флори, місто Бар.

Актуальність дослідження. Відносно сталим компонентом рослинного покриву міст стають насадження деревних рослин. Дослідження структурних і функціональних особливостей дендрофлори міст та всебічна оптимізація міського середовища є важливою проблемою сьогодення. Зміни, що відбуваються у місті протягом його існування, та їхній вплив на природний рослинний покрив потребують виявлення, дослідження та опанування з позицій концепції сталого розвитку, з використанням останніх досягнень у теорії інтродукції рослин, охорони природи, теорії і практиці озеленення населених пунктів [4].

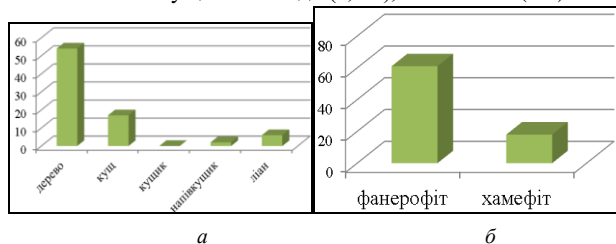
Через територію Вінницької області протікає дві з чотирьох головних річок України – Дністер та Південний Буг, у долинах яких збереглася малопорушена рослинність. Разом із тим, область характеризується одним з найнижчих в Україні відсотком заповідності. Значна частина територій з високим ступенем багатства та різноманітності природної флори та рослинності не забезпечені належною охороною. Така ситуація зумовлює необхідність детального дослідження флори та рослинності області.

Мета роботи – біоморфологічна та еколого-географічна характеристика дендрофлори міста Бар Вінницької області.

Матеріали та методи досліджень. Конспект дендрофлори досліджуваного району складений на підставі власних польових досліджень, проведених протягом 2015-2017 рр. та на основі вивчення літературних джерел. Систематична приуроченість рослин визначалася за визначниками та флорами [2, 3]. Номенклатура таксонів наводиться за S. Mosyakin, M. Fedoronchuk [7]. Біоморфологічна структура визначалася за І.Г. Серебряковим [5] та за К. Раункієром [8]. Географічний аналіз проведений на основі регіонального підходу до класифікації типів арелів; використано схему типів арелів Г. Вальтера [1]. При аналізі географічної структури дендрофлори звертали увагу на приналежність до фітохоріонів, виділених А.Л. Тахтаджяном [6]. Екологічна структура подана відповідно до «Екофлори України» [3].

Результати дослідження. У результаті дослідження виявлено, що видовий склад дендрофлори м. Бар нараховує 78 видів, що належать до 49 родів, 26 родин та 2 відділів. Провідними родинами дендрофлори міста є *Rosaceae*, *Salicaceae*, *Betulaceae*, *Hydrangeaceae*, *Oleaceae*, *Aceraceae*, *Asteraceae*

У біоморфологічній структурі за І.Г. Серебряковим [5] переважають дерева (54 види, 69,2%) (рис. 1, А), 17 видів (21,8%) належать до кущів. Решта груп складають помітну меншість: напівкущики – 2 види (2,6%), та ліани – 6 (7%).

Рис. 1. Біоморфологічна структура дендрофлори м. Бар: А – за І.Г. Серебряковим, Б – за К. Раункієром

Відносно життєвих форм за К. Раункієром [8] (рис. 1, Б) більше половини (61 вид, 78%) всіх видів дендрофлори становлять фанерофіти, тобто рослини в яких бруньки відновлення переносять холод або посуху відкрито високо над землею. Хамефітами є 18 видів, 23% – рослини, зимуючі

бруньки поновлення яких розміщені невисоко над землею (напівкуші з дерев'янистою основою стебла, низькорослі сланкі кущики). Наявність цих видів визначається холодним зимовим періодом. А домінування фанерофітів свідчить про вологий теплий клімат, де бруньки рослин не вимагають особливого захисту.

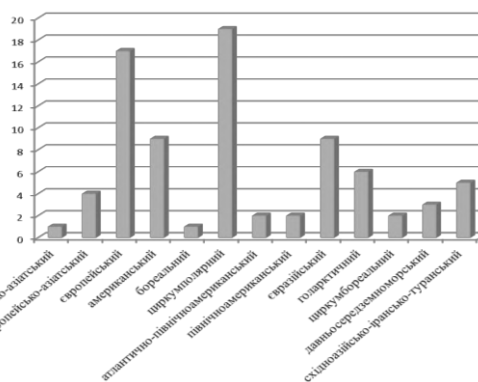
Здійснено географічний аналіз даної дендрофлори (табл.1), який показав, що за типом ареалу види рослин належать до 13 регіональних груп.

Таблиця 1

Географічна структура дендрофлори м. Бар Вінницької області

Тип ареалу	Кількість видів, шт	% від загальної кількості видів
Циркумполярний	19	24,4
Європейський	17	21,8
Євразійський	9	11,5
Американський	9	11,5
Голарктичний	6	7,7
Східноазійсько-ірано-туранський	5	6,4
Європейсько-азіатський	4	5,1
Давньо-середземноморський	3	3,8
Північноамериканський	2	2,6
Циркумбореальний	2	2,6
Атлантично-північноамериканський	2	2,6
Бореальний	1	1,3
Американсько-азіатський	1	1,3
Разом:	78	100

Найширше представленими ареалогічними групами є циркумполярна – 19 видів (24,4%), європейська – 17, американська та євразійська – по 9 видів. Інші групи представлені 1-6 видами (рис. 2). Таке різноманіття ареалів пояснюється великою кількістю занесених видів рослин, характерних для центральної частини України.

Рис. 2. Географічна структура дендрофлори м. Бар

Аналіз екологічної структури (табл. 2) показав, що у складі геліоморф переважають сціогеліофіти (31 вид, 39,7%), оскільки більшість антропогенних екологічних є відкритими місцезростаннями. Серед них: *Ginkgobiloba* L., *Picea abies* L., *Thuja occidentalis* L., *Buxus sempervirens* L., *Robiniapseudoacacia* L., *Betulapendula* Roth. та інші.

Група геліофітних екоморф нараховує 30 видів (38,5%), що майже не відрізняється за відсотковим складом від групи сціогеліофітних рослин. Вона представлена видами: *Pinussylvestris* L., *Berberis vulgaris* L., *Quercus robur* L., *Juglans regia* L., *Populus nigra* L., *Phladelphus coronarius* L.

Таблиця 2

Екологічний спектр флори за відношенням до освітлення

Екологічні групи рослин по відношенню до освітлення	Кількість видів	% від загальної кількості
Сціогеліофіт	31	39,7
Геліофіт	30	38,5
Геліосціофіт	11	14,1
Сціофіт	6	7,7
В цілому	78	100

У складі гігоморф (табл. 3) найбільше мезофітів (50 видів, 64,1%), які не виносять тривалого періоду засухи. Представники мезофільної групи широко розповсюджені на території дослідження і зустрічаються на різних екотопах.

На другому місці – ксеромезофіти, які об'єднують 16 видів (20,5 %). До цієї групи екоморфна лежать: *Sambucus nigra* L., *Vixus sempervirens* L., *Quercus robur* L., *Robinia pseudoacacia* L., та інші. Ксеромезофіти поширені переважно на сухих схилах, вздовж шляхів, дорожніх напіпів тощо.

Таблиця 3

Екологічний спектр флори за відношенням до водного режиму

Екологічна група рослин по відношенню до водного режиму	Кількість видів	% від загальної кількості
Мезофіти	50	64,1
Ксеромезофіти	16	20,5
Мезогігрофіти	6	7,7
Ксерофіти	5	6,4
Мезоксерофіти	1	1,3
Гігрофіти	1	1,3
В цілому:	78	100

Отже, дендрофлора міста Бар характеризується циркулярним типом ареалу походження. У біоморфологічній структурі переважають дерева – 54 види (69,2%). Екологічний аналіз дендрофлори показав, що у складі геліо-

морф переважають сціогеліофіти (31 вид, 39,7%), а у складі гігоморфнайбільше мезофітів (50 видів, 65,8%), що свідчить про особливість даної дендрофлори.

Список використаних джерел:

1. Вальтер Г. Общая геоботаника / Г. Вальтер. – М. : Мир, 1982. – 264 с.
2. Определитель высших растений Украины / Д.Н. Доброчаева, М.И. Котов, Ю.Н. Прокудин и др. – К. : Наукова думка, 1987. – 540 с.
3. Екофлора України : в 5 т. – К.: Фітосоціоцентр, 2000-2010. – Т. 1-3, 5, 6.
4. Клауснитцер Б. Экология городской фауны / Б. Клауснитцер. – М. : Мир, 1990. – 246 с.
5. Серебряков И.Г. Жизненные формы высших растений / И.Г. Серебряков. – М. : Ленинград, 1964. – Т. 3. – С. 146-205.
6. Тахтаджян А.Л. Флористические области Земли / А.Л. Тахтаджян. – Л. : Наука, 1978. – 248 с.
7. Mosyakin S. L. Vascularplants of Ukraine: A nomenclatural checklist / S.L. Mosyakin, M.M. Fedoronchuk. – К. : M.G. Kholodny Institute of Botany, 1999. – 346 p.
8. Raunkiaer C. Life formea of plants and statical plant geography / C. Raunkiaer. – New York; London, 1934. – 352 p.

A comparative analysis of structural dendroflora of Bar Vinnytsia region. Studied its biomorphological, geographical and ecological structure. Established that the species composition of dendroflora. Bar has 78 species belonging to 49 genera, 26 families and two divisions. In biomorphological structure of the vast majority of species are trees (54 species, 69.2%) or phanerophytes (61 species, 78%). The most widely represented areographic groups are circumpolar – 19 species (24.4%), European – 17. As part heliomorf dominated stsioheliofity (31 species, 39.7%) as a part hihromorf – mesophytes (50 species, 65.8%).

Keywords: dendroflora; ecological, geographical and biomorphological analysis of flora; Bar.

Отримано: 24.04.2017

УДК 821.161.2.09

О. А. Басараба, студентка 3 курсу факультету української філології та журналістики

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ У РОМАНАХ Ж.-Ж. РУССО «ЕМІЛЬ» ТА О. КОБИЛЯНСЬКОЇ «АПОСТОЛ ЧЕРНІ»

Стаття присвячена проблемі компаративних зв'язків та паралелей у творчій спадщині Ж.-Ж. Руссо та О. Кобилянської, зокрема й у площині індивідуального художнього стилю письменників.

Ключові слова: роман виховання, педагогічні погляди, проблеми виховання, формування особистості.

Література протягом багатьох віків була і залишається одним із найважливіших засобів виховання. У літературних творах порушуються найрізноманітніші проблеми, які виникають під час виховання нового покоління. З часом почали з'являтися конкретні твори про виховання – романи, трактати. Було виокремлено такий жанр, як роман виховання.

Роман виховання – один із жанрових варіацій роману, основою якого є психологічне, моральне й соціальне формування особистості героя. Вивчення жанру почалося після того, як у 1774 р. німецьким критиком і теоретиком літератури Ф. Бланкенбургом у праці «Дослідження роману» («Versuch über den Roman») було зафіксовано появу нової жанрової форми та запропонований термін для її позначення – «Bildungsroman», що з німецької мови означає «освіта, формування і становлення» [5]. У зарубіжному літературознавстві ХХ ст. до проблеми роману виховання зверталися Р. Паскаль, Л. Кен, Н. Фрідман, Дж. Баклі, М. Хірш, Ю. Якобс, У. Томет, Б. Квеллс, М. Бахтін, а в українському літературознавстві – С. Бородіца, В. Зарва, О. Кругликова, О. Чик та інші. На думку М. Бахтіна, роман виховання – це художня структура, основним організуючим центром якої є ідея становлення, він дає образ людини, що еволюціонує. В своїй праці «Роман виховання і його значення в історії реалізму» [1]. М. Бахтін сформулював основну відмінність цієї романної форми від інших – категорія мінливого героя. Саме «за принципом побудови образу головного героя» [1, с.199] дослідник класифікує романні форми так: роман мандрів, роман випробування, роман біографічний (автобіографічний) і роман виховання (становлення). Російський літературознавець показує, що роман виховання – роман синтетичний, підготовлений еволюцією роману мандрів, роману випробування, біографічного роману.

Першими романами виховання прийнято вважати роман-трактат Жан-Жака Руссо «Еміль, або Про виховання» (1762) та «Вільгельма Мейстера» (1795) Й.-В. Гете. В українській літературі одним із перших романів виховання є «Любограцькі» А. Свидницького. О. Чик до цього жанрового різновиду відносить роман І. Нечужа-Левицького «Хмари», оскільки твір репрезентує в образах Дашковича і Радюка наслідки впливу різних навчально-виховних систем [3].

Яскравим зразком ідеологічного роману виховання також є «Апостол Черні» (1936) Ольги Кобилянської, що має суттєві перегуки із романом-трактатом Жан-Жака Руссо «Еміль, або Про виховання». Мета нашого дослідження – порівняти особливості роману виховання в українській та французькій літературі, окреслити погляди письменників на порушені у творах проблеми виховання та простежити вплив історичних процесів на формування педагогічних позицій митців.

У романі О. Кобилянської увагу зосереджено на образі Юліана Цезаревича, акцентується на процесі виховання юнака, становлення його особистості. За словами Л. Починюк, це соціально активна, цільна особистість. У свідомості цього героя нерозривно поєднуються поняття свободи особистості і громадського обов'язку. Важливе місце в системі його цінностей посідає пам'ять роду. Високодуховний, силь-

ний і стійкий, він засуджує будь-які прояви духовного та національного ренегатства. Ідея власного духовного самовдосконалення – вже не самоціль для героя нового типу. Вона спрямована на духовне піднесення всього народу [2]. Юліан виріс терпким, бо був вихований змалку залізною, шанув свого батька Максима, але в той же час рішуче виступає проти його необмеженої влади в сім'ї. Захищаючи сестер від батькових про його відповідальність перед дітьми, що рівна боговдповідальності. Ольга Кобилянська звертає увагу на гармонійне поєднання розумового, фізичного, трудового виховання. Також наголошує на важливості виховання у дітей патріотичних почуттів, адже тільки свідомою особистістю зможе побудувати успішну, сильну державу.

Жан-Жак Руссо частково відрізняється своїми поглядами на виховання. Він був представником епохи Просвітництва. У центрі його педагогічної системи, викладеній у романі-трактаті «Еміль, або Про виховання», – принцип природовідповідності та ідея вільної особистості. Ж.-Ж. Руссо, зокрема, пропонує визначити такі вікові періоди розвитку людини: а) від народження до двох років, коли особливу увагу слід звертати на фізичне виховання; б) від двох до дванадцяти років – період «сну розуму», коли потрібно розвивати «зовнішні відчуття»; в) від 12 до 15 років (розумове виховання); д) від 15 до повноліття – період морального і статевого виховання. Ж.-Ж. Руссо детально характеризує кожен з цих періодів, визначаючи зміст, форми і методи навчання та виховання. У ранньому дитинстві (до 2 років) основою є фізичне виховання. Новонароджену дитину не потрібно сповивати, бо перший крик дитини – «протест проти несправедливості в суспільстві». Після 12 років починається розумове і трудове виховання дітей. Це так званий третій період (з 12-15 років), під час якого слід розвивати у підлітків спостережливість, самодіяльність, вчити їх працювати в саду, на городі, в полі, майстерні; вчити читанню, письму, географії, природознавству, астрономії, арифметики, геометрії. Для юнацтва (15-17 років) Ж.-Ж. Руссо визначив три завдання морального виховання: виховання добрих почуттів, добрих суджень і доброї волі. На думку автора, юнаку до 17-18 років не варто говорити про релігію, щоби він, роздумуючи про першопричину життя, самостійно приходив до пізнання Бога [4].

Основною відмінністю між системами виховання у Ж.-Ж. Руссо та О. Кобилянської є ставлення до навчання дітей. Ольга Кобилянська вважала за необхідне систематичне навчання дітей, постійне читання книг, виховання всебічно освіченої особистості. Натомість Руссо переконаний, що до 12 років не повинно бути ніякого навчання. Якщо дитина має бажання читати, то до цього віку їй буде достатньо «Робінзона Крузо» Д. Дефо. В Ольги Кобилянської виховання молодого покоління – це гармонійне поєднання фізичного, розумового і трудового виховання. Жан-Жак Руссо розділяє ці компоненти. Велику увагу українська письменниця приділяє національно-патріотичному вихованню. З огляду на тогочасні історичні реалії, вона вважає це вкрай необхідним. Руссо ж, який жив в

епохи Французької революції, питанню національно-патріотичного виховання не надає великого значення. Однак спільним у них є ставлення до трудового виховання. Кожен повинен оволодіти якимось ремеслом, щоб заробити собі на хліб. На їхню думку, праця може виховати чесну, справедливу, працюючу людину, громадянина.

Таким чином, погляди Руссо і Кобилянської мають багато спільного і чимало відмінного. Проте в основі їх систем виховання лежить чесна, працююча, справедлива, сильна й наполеглива особистість, здатна до змін та самовдосконалення.

Список використаних джерел:

1. Бахтин М.М. Роман воспитания и его значение в истории реализма / М.М. Бахтин // Эстетика словесного творчества / [сост. С.Г. Бочаров ; текст подгот. Г.С. Бернштейн и Л.В. Дерюгина]. – М. : Искусство, 1986. – С. 199-250.
2. Починок Л.І. Ольга Кобилянська: Знайома постать у новому ракурсі / Л.І. Починок. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М.І., 2005. – 192 с.

3. Чик О.І. Роман виховання в українській та німецькомовній прозі другої половини ХІХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.05 «Порівняльне літературознавство» / О.І. Чик. – Тернопіль, 2012. – 20 с.
4. Асмус В.Ф. Філософське значення трактату Руссо про виховання [Електронний ресурс] // В.Ф. Асмус // Думка. – 1984. – Режим доступу: <http://ibib.ltd.ua/filosofskoe-znachenie-traktata-russo-23758.html>.
5. Гросевич Т.В. Жанр роману виховання в українській літературі [Електронний ресурс] / Т.В. Гросевич. – Режим доступу: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/31989/1/Hrosevych_develop_ment.pdf.

The article devoted to the problem of the comparative relations and parallels in the creative heritage of J.J. Russo and O. Kobylianska, including in the plane of the individual artistic style of writers.

Key words: Bildungsroman, pedagogical views, problems of education, personality formation.

Отримано: 24.04.2017

УДК 373.5.016:821.161.2

Г. Д. Біленчук, студентка 4 курсу факультету української філології та журналістики

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ 11 КЛАСІВ ПІД ЧАС АНАЛІЗУ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОГО ТВОРУ

У статті розглядаються особливості вивчення екзистенційної прози учнями 11 класу. Подано оптимальні шляхи аналізу екзистенційних творів на уроках української літератури.

Ключові слова: екзистенціалізм, письменник, література, твір.

Мета дослідження полягає в дослідженні організації навчально-пізнавальної діяльності учнів 11 класів під час аналізу екзистенційного твору. Реалізація поставленої мети передбачала розв'язання таких завдань:

- розкрити сутність і художні особливості української екзистенційної прози;
- з'ясувати особливості вивчення екзистенційної прози в старших класах загальноосвітніх навчальних закладів.

Екзистенціалізм або філософія існування (фр. existentialisme від лат. exsistentia – існування) – напрям у філософії ХХ ст., що позиціонує і досліджує людину як унікальну духовну істоту, що здатна до вибору власної долі. Основним проявом екзистенції є свобода, яка визначається як відповідальність за результат свого вибору.

Перед сучасною методичною наукою стоїть завдання розробки цілісних методик вивчення художніх творів з урахуванням особливостей художніх систем.

Для того, щоб розробити методику вивчення екзистенціальних творів у школі, необхідно спочатку унормувати їх філософську основу, тобто з концепцій окремих філософів-екзистенціалістів виділити певну групу творів, яка складає серцевину екзистенціалізму, а також з'ясувати художні та композиційні особливості екзистенціальних творів. Хоча, звичайно, обсяг цієї розвідки не дозволяє висвітлити це питання повною мірою.

Прозові твори української літератури, в яких зустрічаються яскраві риси художньої системи екзистенціалізму, можна умовно поділити на дві групи:

- інтелектуально-філософська, психологічна проза, до якої належать твори Володимира Винниченка, Валер'яна Підмогильного, Валерія Шевчука, роман Євгена Плузника «Недуга»;
- «національно-екзистенційна» проза: твори, створені на матеріалі української історії, які описують трагічні події з минулого нашого народу. До цієї групи належать: повість-поема Осипа Турянського «По за межами болю», романи Івана Багряного «Тигролови», «Сад Гетьманський», «Огненне коло», «Людина, що біжить над прірвою», роман Василя Барки «Жовтий князь», романи у віршах Ліни Костенко «Берестечко» і «Маруся Чурай».

Філософські роздуми і художній сюжет поєднуються зі світовідчуттям і життєвим досвідом письменника, а якщо говорити про українську літературу, то ще й базуються на

матеріалах української історії, на її трагічних сторінках (війни, революції, голодомор) і тому насичені національними архетипами, образами і сюжетами.

Екзистенціалісти вважали, що основне пізнання – не раціональне, наукове, а інтуїтивне, ірраціональне, емоційне, тому основним об'єктом зацікавлення екзистенційної літератури, як і філософії, є не суспільно-економічні, політичні чи абстрактно-філософські проблеми, а передусім життя конкретної людини. «Буття людини – її екзистенція – раціонально не пізнається, а опановується безпосереднім переживанням. Зрозуміти переживання можна лише спираючись на художньо-образні засоби, якими користується мистецтво», – стверджує Лариса Левчук [2, с.225].

Сюжет в екзистенційній прозі втрачає своє значення, увага автора зосереджується на зображенні внутрішнього світу персонажів. Хосе -і- Гассет зазначав: «Нас вабить не сюжет твору та подальші події. Доказом цього є те, що сюжет будь-якого роману переповідається кількома словами. Тож не він нам цікавий. Побіжна оповідь нам не потрібна, нам треба, щоб автор загаєвся і докладно ознайомив нас з персонажами. Утіха завжди спричиняється не примітивним сценарієм, а самими персонажами. Вони нам цікаві не тим, що роблять, а навпаки, нам цікаво все, хоч би що вони робили, бо це роблять вони. Нас розважають Дон Кіхот і Санчо Панса, а не те, що з ними відбувається» [4, с.306]. Тому для сюжету багатьох екзистенціальних творів характерна відсутність динамізму, гострих конфліктів, напруження, або ж сюжет може бути достатньо простим, який можна переповісти двома реченнями.

Екзистенційна філософія, а отже і література, спрямована на пошук справжніх глибинних причин невлаштованості людського життя в тоталітарному суспільстві (Іван Багряний «Сад Гетсиманський»), під час війни (Іван Багряний «Людина біжить над прірвою»; Осип Турянський «По за межами болю»), під час інших катаклізмів: голоду (Василь Барка «Жовтий князь»; Улас Самчук «Марія»), пошесті (Валер'ян Підмогильний «У епідемічному бараці»), революції (Володимир Винниченко) [1].

Практично всі екзистенціалісти є моралістами: у своїх творах вони порушують важливі етичні проблеми, деякі з них формують свою власну концепцію моралі [5, с.360]. Наприклад, Винниченків принцип «чесності з собою», за яким головне – бути в ладі із самим собою, зберігати внутрішню гармонію. А суспільні норми можна порушити, щоб зберегти внут-

рішню рівновагу [3, с.321]. Герої творів Уласа Самчука, Василя Барки є носіями народної моралі, високої духовності і національних традицій. Герої Івана Багряного мають свій моральний кодекс: «Ліпше вмерти один раз, ніж вмирати двічі – морально і фізично» (Андрій Чумак), «Ліпше вмерти біжучи, ніж жити на колінах» (Григорій Многогіршний).

Одна з основних проблем, яка хвилює письменників-екзистенціалістів, – це питання життя і смерті, а також поведінки і почуттів людини в межовій ситуації. Екзистенція смерті як феномен людського буття не раз опиняється у центрі уваги Осипа Турянського («По́за межами болю»), Івана Багряного («Огненне коло», «Людина біжить над прірвою»), «Тигролови», «Сад Гетсиманський»), Ліни Костенко («Маруся Чурай», «Берестечко»), Василя Барки («Жовтий князь»), Уласа Самчука («Марія»).

На основі дослідження специфіки екзистенційної прози було умовно виділено в українській екзистенційній прозі дві групи творів (інтелектуальна проза з екзистенційними рисами й національно-екзистенційна), згідно з якими запропоновано різні моделі її шкільного аналізу.

Інтелектуальну прозу з яскравими екзистенційними рисами вивчали за такою моделлю:

Активізація наявних в учнів знань про філософську систему екзистенціалізму, основні її категорії й положення; їх доповнення й поглиблення. Аналіз історичного й суспільного контексту. Історія створення художнього тексту. Характеристика екзистенціальних мотивів у творі. Дослідження сутності інтелектуального конфлікту; аналіз різних поглядів на поставлену проблему, визначення авторської світоглядної концепції. Аналіз образної системи. Різні аспекти буття: внутрішнє буття особистості, стосунки людина-світ, навколишній світ через призму героїв. Характеристика композиційних особливостей.

Національно-екзистенційна проза аналізувалася за такою моделлю: Активізація наявних у старшокласників знань про філософську систему екзистенціалізму, її характерні риси, коло проблем, які намагаються розв'язати митці-екзистенціалісти. Історичні й суспільні умови, чинники, які сприяли виникненню твору. Його історична основа. Дослідження екси-

стенційної й національної проблематики. Характеристика образної системи: стоїчні й абсурдні герої. Композиційні особливості художнього тексту. Символіка твору.

Підсумовуючи все сказане, доцільним буде виділено такі варіанти шкільного аналізу екзистенційної прози: відбір основних категорій і положень «філософії існування», їхній аналіз у тексті; визначення екзистенціального в художньому творі, дослідження його проявів на всіх рівнях, зв'язок із рештою компонентів тексту; аналіз художньої одиниці в контексті філософської концепції конкретного західноєвропейського філософа-екзистенціаліста;

Пріоритетними є проблемно-тематичний (розкриття національної, соціальної, моральної, екзистенційної проблематики, аналіз філософської чи наукової теорії автора) і пообразний (визначення абсурдних і стоїчних героїв) шляхи аналізу екзистенціального твору.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко Ю. Національна парадигма українського екзистенціалізму / Ю. Бондаренко // Слово і час. – 2003. – №6. – С. 64-69.
2. Левчук Л.Т. Етичне підґрунтя філософії екзистенціалізму / Л.Т. Левчук // Західноєвропейська естетика ХХ століття : навчальний посібник. – К. : Либідь, 1997. – С. 224-225.
3. Марко В.П. Основи аналізу літературного твору : навч.-метод. пос. для студентів і вчителів / В.П. Марко. – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2003. – С. 321-322.
4. Гассет І. Думки про роман. Вибрані твори / І. Гассет ; перекл. з іспанської В. Бургардта, В. Сахна, О. Товстенко. – К. : Основи. 1994. – С. 305-306.
5. Токмань Г.Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція / Г.Л. Токань. – К. : Міленіум, 2002. – 320 с.

The paper deals with the peculiar features studying of existential prose by 11-th form pupils. The optimal ways of existential prose analysis in the Ukrainian literature lessons are proposed.

Key words: existentialism, writer, literature, writing.

Отримано: 24.04.2017

УДК 811.162.1'255

Л. В. Драгомерецька, магістрантка факультету української філології та журналістики

ГРАМАТИЧНІ СКЛАДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ПОЛЬСЬКОМОВНИХ ТЕКСТІВ

Проблематика перекладів з близькоспоріднених мов на сьогодні є предметом наукових досліджень багатьох фахівців, проте провідну позицію у цих дослідженнях займає переклад з російської мови українською та навпаки, хоча розбіжності та труднощі у перекладацькій практиці з інших близькоспоріднених мов так само заслуговують на увагу.

Ключові слова: міжмовні омоніми, кальки, ідіоми.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що переклад завжди носить дуалістичний характер, а тому ставить перед перекладачем такий вибір: віддати перевагу формі або змісту висловлювання. Складовий рисунок тексту може бути змінено, але нехтувати формою, зумовленою обраним жанром, не можна, тому що замисел поезії завжди виражається в її формі, і змінена форма означатиме змінений замисел, внутрішнє наповнення і підтекст твору [4, с.271]. Отже, дослідження норм перекладу, зокрема граматичних аспектів, які можуть зумовити необхідність перебудови форми твору, є необхідним у сучасному перекладацькому дискурсі.

Метою дослідження є виокремлення найбільших складностей, що виникають при перекладі творів з польської мови, а також запропонувати шляхи їх уникнення і вирішення. Завданнями статті є аналіз граматичних аспектів польської мови, що створюють складності при перекладі твору близькоспорідненими мовами і зазначення можливих шляхів розв'язання проблем перекладу польськомовного художнього тексту.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що у поданій публікації вперше було виокремлено ряд граматичних складностей при роботі перекладача з польськомовним текстом та запропоновано шляхи їх уникнення і вирішення. Польськомовний художній текст наразі сприймається як такий об'єкт літературного дискурсу, що не потребує спеціальної перекладацької адаптації – ні соціальної, ні граматичної. Якщо

погодитися з тим, що соціальні реалії українського і польського народів наближені та можуть бути зрозумілі українському читачеві без піддання їх процесу адаптації, то граматичні конструкції української та польської мов, незважаючи на панівну думку, що ці мови схожі, суттєво різняться.

Польська мова віддалена за звучанням від української. Перекладач мусить вдаватися до певної видозміни, використовувати техніку не дослівного перекладу з мінімальними граматичними коригуваннями на кшталт родових та відмінкових флексій, а до більш масштабних змін, які викличуть спотворення ритмічного малюнку. І тоді перекладач опиняється в ситуації, коли об'єктом перекладу є не мовна система, що уявляється певною абстракцією, а конкретний мовний твір (тобто текст оригіналу), на основі якого створюється інший мовний твір – текст перекладу [1, с.190]. І створення перекладного тексту має бути виконане перекладачем на такому рівні, щоб усі міжмовні, граматичні, стилістичні та будь-які інші перетворення не викликали змістового дисонансу, порушення логіки викладу або помилковості сприйняття та якнайповніше та якнайправильніше передавали авторську думку, ідею тощо.

Ми виокремили ряд аспектів, які складають дискусійні та проблемні питання при перекладі польськомовного тексту та викликають дисонанс у мові перекладу при їх дослівному або іншому помилковому перекладі.

Першим з них пропонуємо розглянути широку міжмовну омонімію, яку дослідниця З. Мацюк визначає як «...продукт взаємодії близькоспоріднених мов, сплутування однакових за звучанням слів, що позначають різні поняття у різних словах» [2, с.150]. У близькоспоріднених мовах польської та української явище міжмовної омонімії спостерігається у суттєвих обсягах. Наприклад, слово *zaropnieć*, що читатиметься як [запомнеч'] і асоціюється з російським «запомнить» (українською схоже – «запам'ятати») перекладається як «забути», «викинути з пам'яті»; слово *zastanowić*, що читатиметься як [застановіч'] зовсім не прив'язано до слова «зупинка» або «станція», на російській аналог котрого («остановка») є схожим на фонетичному рівні, і означає «замислитися», «подумати»; польське слово «*zawięść*», що читатиметься як [завешч'], на перший погляд може означати «завести», «заводити», але насправді має значення «розчаровувати», «обманювати».

В наведеному нижче уривку з поезії А. Міцкевича «Надобраніч» також наявні міжмовні омоніми.

Dobranoc! – Chcesz na slugi klasnąć? Daj mi pierś ucałować. – Dobranoc! zapięta.

Фраза «Daj mi pierś ucałować» з омонімічним словом «*pierś*» (схожим на староукраїнське слово «перст») означає не «дозволь поцілувати руку», а «дозволь поцілувати груди».

Отже, перекладач зобов'язаний чітко стежити за змістом і детально опрацювати ключові слова, до складу яких входять, зокрема, і міжмовні омоніми, щоб уникнути потенційного спотворення авторської думки.

Другим аспектом є особливості побудови польських зменшено-пестливих форм. Формуючись за допомогою суфіксів *-ek (-k)* або *-(u)ś, -eczek, -utk* або видозміни в корені слова («о» змінюється на «ó», «ę» – на «ą») польські зменшено-пестливі назви нерідко набувають такого звучання, яке змінює слово до непізнаваності. Наприклад, «*pies*» [пес] (собака) перетворюється на «*pieseczek*» [песечек], слово «*okno*» [окно] (вікно) – на «*okieneczko*» [окенечко], «*lekkі*» [лєккі] – на «*lecciusieńki*» [лєчущєнькі].

Власні назви у зменшено-пестливій формі можуть виглядати так, як в українській та російській мовах виглядає збільшено згубіла форма тих самих власних назв. Наприклад, ім'я *Lena* (читатиметься як російське «Лена» – [Л'єна]) буде виглядати у зменшено-пестливій формі польською як *Lenka* і перекладатиметься відповідно (російською «Леночка»). А традиційне польське чоловіче ім'я *Bronisław* [Броніслав] у короткому вигляді матиме форму *Bronek* [Бронек].

При перекладі зменшено-пестливих форм перекладач повинен знаходити загальну форму слова або традиційне польське ім'я (у випадку власних назв) і таким чином з'ясувати, яку основу має те чи інше слово.

Третім аспектом є відсутність у польській мові займенника другої особи множини, який би використовувався при звертанні з повагою. У мовленні та на письмі поляки використовують форми «*Pan*» та «*Pani*», які замінюють українське «ви». Основною складністю є те, що форми «*Pan*» та «*Pani*» вказують на стать людини, до якої звертаються, а в українській мові на стать може вказати лише рід прикметника (у випадку його вживання в однині) або рід дієслова минулого часу.

Наприклад, в уривку з поетичного твору Станіслава Виспянського «До пані Йоанни Бобрової»:

*Dlatego odąd – wiecznie zamknę usta,
I wolę nie być z Panią – niż zgon dzielić.*

слово «*Pani*» вжито на позначення займенника «Ви» («z Panią» – «з Вами»), що у польською мовою однозначно вказує на звертання до жінки.

У цьому ж контексті варто наголосити на складностях розрізнення займенника «ви» як вжитого на позначення множини або поваги. В українській мові це видно тільки на письмі (займенник з відтінком поваги пишеться з великої літери), в усному мовленні з'ясувати значення такого займенника неможливо. У польськомовних творах для множини другої особи слугує займенник «*wu*», який не є співзвучним з жодним іншим.

Наприклад, в уривку з поезії Юліуша Словацького «Розмова з пірамідами»:

Piramidy, czuwymacie

Takietrumny, sarkofagi, форма «ви» однозначно вказує на множинний характер об'єкта звернення.

Вживання слів «*Pan*» та «*Pani*» у польській мові є національною мовною особливістю, проте при перекладі поезії, де слововживання зазвичай обмежене ритмікою і римою та суттєво залежить від них, можуть виникати складнощі ритміко-римоного характеру, адже перекладач стикається з необхідністю надання додаткових вказівок стосовно роду особи, до якої звертається ліричний герой у поезії. У випадку з наявністю у реченні прикметника можна застосувати форму з флексією відповідного роду, що є нормативним в українській мові [3, с.93], наприклад, замість фрази «Ви закохани», що не дає читачеві розуміння про рід особи, до якої звертаються, можна вжити фразу «Ви закохана», що однозначно вказує на те, що звертаються до жінки.

У тих випадках, коли ми маємо справу з іншими формами, які не розрізняються за родовими флексіями, перекладач повинен перебудувати рядок або декілька таким чином, щоб читач чітко розумів, про кого йдеться.

Четвертим аспектом у поданому дослідженні визначено те, що в польській мові зворотна придієслівна часточка «*ся*» (пол. «*się*») пишеться окремо від дієслова та не має визначеного місця у реченні. Вона може бути значно віддалена від слова, якого стосується. Це проілюстровано в уривку з поезії Юліуша Словацького «Останній опаті. До Лаури»:

*Żeśmy się niegdyś w kraju opatież
Na jednej drodze spotkali?*

(Частка «*się*» стосується слова «*spotkali*», а ціла конструкція «*spotkali się*» перекладається «зустрілися»).

Окрім того, ця частка вживається лише раз в одному реченні, навіть якщо зворотних дієслів у ньому більше, за одне, що створює складність для перекладача у поданні правильного ритмічного рисунку.

У такому випадку перекладачу варто перебудувати усе речення з тією метою, щоб воно стало зрозумілим і граматично правильним.

П'ятим аспектом стосується використання займенників. У польській мові прийнято не вживати особові займенники *я, ми, ти, ви (ja, my, ty, wy)* поряд з дієсловами, закінчення яких вказують на особу. Особовий займенник вживається лише тоді, коли на нього падає логічний наголос у реченні. Проте поезії властиво відхилятися від деяких граматичних норм. Отже, насправді у польськомовній поезії нерідко наявність або відсутність особового займенника залежить від ритмічного рисунку та рими рядків.

На основі проведеного аналізу, нами запропоновано такі поради перекладачам польськомовної поезії: не калькувати полонізи, які нерідко звучать подібно до українських слів, але насправді не належать до запасу української літературної мови; стежити за омонімами, перевіряти зміст слів, що викликають сумнів, не довіряючи їх звучанню, яке нерідко є подібним до українського; знати правила формування емоційно-забарвленої лексики у польській мові, особливо слів зі зменшено-пестливим та збільшено-згубілим значенням, які нерідко є омонімами до українських слів; стежити за внутрішніми змістовими зв'язками висловлювань, особливо за використанням займенників та їх прив'язкою до конкретного слова та змісту загалом; за потреби перебудувати речення і рядок так, щоб якнайдокладніше передати зміст висловлювання, і не прив'язуватися до його форми.

Список використаних джерел:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода / Л.С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 240 с.
2. Мацюк З. Українська мова професійного спілкування : посібник / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2011. – 352 с.
3. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування / Я. Радевич-Винницький. – Л. : Сполом, 2001. – 224 с.
4. Сильман Т. Концепція произведений и перевод / Т. Сильман // Мастерство перевода : сб. ст. – М. : Советский писатель, 1962. – 624 с.

Problems translations from blyzkosporidnennyh as is currently the subject of research of many experts, but leading position in these studies takes translation from Russian into Ukrainian and vice versa, although disagreements and difficulties in translation practice from other closely related languages just as noteworthy.

Key words: interlingual homonyms, tracing paper, idioms.

Отримано: 24.04.2017

ГЕНДЕРНИЙ ТЕКСТ ЯК ОЗНАКА ЖІНОЧОЇ ПРОЗИ (на основі романів Дари Корній)

У цій статті розглядається розвиток та популяризація проблеми гендеру у літературі, зокрема, у жіночих творах сучасної української літератури. Розгорнуте аналітико-синтезуюче дослідження відомого на сьогодні прозового набутку письменниці складе якнайповніше уявлення про її авторський індивідуальний стиль, що увібрав у себе як людські риси самої письменниці, так і головні риси її доби. З'ясування стилю Дари Корній, яка сьогодні, по суті, уособлює художню пошуку так званої «жіночої» прози, дає можливість для цілісного розуміння безперервності розвитку української прози. Напрацьовані результати можуть скласти основу мовного портрета письменниці.

Ключові слова: гендер, гендерна лексика, жіноча проза, феміністичність.

Прихід у сучасну літературу плеяди яскравих жіночих особистостей – факт безперечний і доконаний. Він помічений критикою і літературознавством, щоправда, однозначної оцінки це явище не отримало.

Однією з таких є авторка Дара Корній. На прикладі її гендерних текстів можна простежити особливості жіночого письма. Сьогодні проза Дари Корній не сходить зі сторінок журналів, альманахів, антологій, окремими книгами вийшли її романи. Вона – авторка гостросюжетних, психологічно-провокаційних «маленьких романів». Тож звернення до задекларованої теми цілком виправдане і **актуальне**. Розгорнуте аналітико-синтезуюче дослідження відомого на сьогодні прозового набутку письменниці складе якнайповніше уявлення про її авторський індивідуальний стиль, що увібрав у себе як людські риси самої письменниці, так і головні риси її доби. З'ясування стилю Дари Корній, яка сьогодні, по суті, уособлює художню пошуку так званої «жіночої» прози, дає можливість для цілісного розуміння безперервності розвитку української прози.

Мета статті – виявлення стильових домінант у створенні жіночих образів у творах Дари Корній, осягнення рівня художньої досконалості її образних моделей, визначення аспектів гендерних досліджень «жіночих» творів письменниці.

Об'єктом дослідження стали два романи, опублікованих у 2013 та 2014 роках («Зірка для тебе», «Щоденник Мавки»), а **предметом дослідження** стала стильова специфіка прози, а саме емоційно-експресивної лексики в текстах Дари Корній.

Головним методом дослідження було спостереження за явищами мовлення, їх класифікація і узагальнення.

Наукова новизна зумовлена відсутністю дослідження опису жіночого характеру в творах Дари Корній, які б допомогли з'ясувати естетичну і суспільну вартість прози.

Поняття «гендер» – похідне від англійського позначення граматичного роду [2, с.581]. Проте слід зазначити, що деякі автори звертають увагу на те, що в самій англійській мові немає граматичної категорії роду. Та і в інших мовах, де ця категорія діє, вона отримує мотивацію тільки на рівні істоти, позначаючи родо-статеву, біологічну приналежність особи. Софія Бабаян [1, с.95], вважає, що такі популярні зараз поняття, як «гендер», «гендерний підхід» правильніше пов'язати з іншим значенням цього англійського слова, виявленим нею в тлумачному американському словнику. Вона дає таке тлумачення цього поняття: «Це саме представлення індивіда (чоловік-жінки) у всій сукупності його фізіологічної і соціальної суті з акцентом на соціальну. Гендер – поняття культурологічне. Ідеальний образ жінки або чоловіка хронологічного і географічного різку тестується національними традиціями, етнопсихологією, ступенем цивілізованості суспільства, релігією, історією, національним менталітетом» [1, с.95].

Можна ототожнити гендерні дослідження в їх сучасному стані з соціологічними дослідженнями жінок і жіночого питання, але Г. Силласте відзначає і певну специфіку гендерних досліджень на відміну від звичайних соціологічних досліджень з вказаної тематики. Вона пише: «Гендерні дослідження – вивчення положення жінок через призму, перш за все, соціо-психологічних і соціокультурних особливостей. Економіка і політика, соціальне середовище тут враховується не як другорядне, а як визначальні обставини» [3, с.76].

Гендер створюється (конструюється) суспільством як соціальна модель жінок і чоловіків, що визначає їх положення

і роль в суспільстві і його інститутах (сім'ї, політичній структурі, економіці, культурі і освіті, і ін.). Гендерні системи розрізняються в різних суспільствах, проте в кожному суспільстві ці системи асиметричні таким чином, що чоловіки і все «чоловіче-маскулінне» (рисні вдачі, моделі поведінки, професії і інше) вважаються первинними, значущими і домінуючими, а жінки і все «жіноче-фемініне» визначається як вторинне, незначне з соціальної точки зору і підпорядковане. Таким чином, можна сказати, що гендерна система – це соціально сконструйована система нерівності по статі.

Жіночу стать стереотипно називають слабкою, а чоловічу – сильною. І прикметник «слабкий» на відміну від «сильний» характеризує людину як особу, яка не відзначається твердістю, стійкістю, вольовим характером, не виявляє рішучості, наполегливості в чомусь.

Спостереження за живою мовною практикою людей свідчать, що комунікативна поведінка жінок часто експресивна, надто емоційна, не завжди послідовна.

У романах Дари Корній розглянуті ролі чоловіків і жінок у житті українського міста, репрезентовані їхні долі засобами мовлення, здебільшого згубного для чоловіків і лагідного жінок щодо чоловіків.

Засобами мови персонажів Дари Корній описує чоловіків очима жінки, головної героїні текстів, згадує роль чоловіків і жінок у процесі виживання, передає притчі про кохання, які переплітаються із реальністю. Наприклад, у романі «Щоденник Мавки» авторка знайомить з головним героєм через його портретний опис: «Магдалена високо оцінила акторську майстерність Тараса. Чудовий актор, ні, не просто чудовий – геніальний. Але Магдалена також уміє гарно грати, бо коли має справу з Чугайстрами, дуже швидко вчишся» (210). Так сприймає головного героя жінка, яка реалістично та з іронією споглядає на чоловіка.

У портретному ланцюжку головних героїв Дари Корній подає як позитивну, так і негативну оцінку як чоловіків, так і жінок.

Наприклад, зі знаком «+» щодо жінки:

Чарівні, вбивчі очі у вас, Магдочко. Очі, що топлять... (Щоденник..., с. 250).

Або зі знаком «-»:

Тоня криво посміхається, косметика на обличчі ще молоді жінки розмазала, волосся брудне та нерозчесане... Знайомай балахон «аля Алла Пугачова» мішкуюто й навіть трохи смішно висить на огрядній фігурі... (Щоденник..., с. 137).

Наприклад, зі знаком «+» щодо чоловіка:

Олексій дивився на неї своїми неймовірно блакитними та теплыми очима... (Щоденник..., с. 229).

Або зі знаком «-»:

Так, Романа Тоня любила, любила по-справжньому. Не видаючи йому крик, не чіпляючи німбів. Віслюк то віслюк, ну що вдієш? (Щоденник..., с. 87).

Такий повтор, який називаємо дистантною когезією і який є засобом реалізації текстотвірної функції портрета персонажа, забезпечує внутрішньотекстовий зв'язок розрізнених елементів портретного ланцюжка. Найчіткіше й найемоційніше описано стосунки між чоловіками та жінками, серед яких: 1) типові стосунки між чоловіком і жінкою (якщо немає справжнього кохання): – *Так, любчику. – Магда всіх їх зве однаково любчику, бо тільки ті, кого ти любиш чи поважаєш, або хто тобі байдужий можуть мати ім'я, усі решта любчики... Він неститься, лізе цілуватися. А ти холодна, мов граніт... Тільки*

мокра бридка слина, мов слід від равлика, на твоїй сухій щюці. Безцеремонно витираєш обличчя рукою, кривишия так, щоб і він помітив. Бо тобі й справді бридко і ти не звикла аж так довго це приховувати» (Щоденник..., с. 151). Експресія ненависті підкреслена порівняннями, епітетами; 2) типові стосунки між чоловіком та жінкою, що кохають один одного: «Так. Навпроти мене сидить найвродливіша у світі жінка, яку заледве не стекло моє сонце, а я її відпоюю козячим молоком та годую з ложечки. Так, я щасливий чоловік (Щоденник..., с. 230); 3) стосунки між чоловіком і жінкою, яка його відбила у дружини: У серце змією заповзала злість. Він досі час від часу називає її Магдочкою. Ні-ні, вона не боїться суперниці, ця сіра миша зараз ніщо. Ліквідована. А от діти... Нічого, вона і цим засланцям дасть раду (Щоденник..., с. 90).

Таким чином, є усі підстави стверджувати, що Дара Корній не обмежує себе ні у виборі матеріалу, ні у виборі проблематики – психологічної, коли мова йде про долю окремої людини, соціальної, коли переходить до відтворення долі суспільства, національної – при розкритті долі рідного народу, філософської, якщо торкається питання загальнолюдських цінностей.

Отже, гендерна теорія вивчає соціальне життя обох статей, їхню поведінку, характеристики, спільне й відмінне між ними, соціальні взаємовідносини статей, розглядаючи світ порівняльно з позиції обох соціостатевих груп. У романах Дари Корній розглянуті ролі чоловіків і жінок у житті, засобами мовлення, здебільшого згубілого для чоловіків і лагідного жінок щодо чоловіків.

Дара Корній ставить вічні проблеми, а це означає, що її книги мають усі підстави ще довго залишатися актуальними і цікавими для нас. Творчість для цієї письменниці – спосіб боротьби з хаосом життя, упорядкування реальності.

УДК 81-13'06:821.161.2/К1/1

В. Л. Лиса, студентка 2 курсу факультету української філології та журналістики

КАТЕГОРІЯ ЧАСУ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ (на матеріалі збірки Ліни Костенко «Річка Геракліта»)

Стаття присвячена висвітленню особливостей мовного вираження категорії часу у поетичних текстах Ліни Костенко. Для поетичного дискурсу поетеси характерним є семантично протиставлені лексеми, що співвідносяться з часовими поняттями, особливості мовного вираження яких вкотре стверджують істинність думки про те, що час є однією з найважливіших філософських категорій для людства.

Ключові слова: філософська категорія, час, поетичний дискурс, мовне вираження.

Філософські категорії неодноразово ставали предметом зацікавлення мовознавчих досліджень. Не винятком є категорія часу.

Метою дослідження є аналіз особливостей реалізації категорії часу засобами мови. Матеріал дослідження ми обмежили мовотворчістю Ліни Костенко, епохальної постаті не лише у літературі, а й в українському суспільстві загалом.

Лінгвістичний час трактують у сучасному мовознавстві по-різному. По-перше, розрізняють час як буття мови, як зміну мовної системи в часі, коли мова виступає як особлива форма матерії, що знаходиться у постійному розвитку. По-друге, виділяють час як засіб вираження часових понять у мові. Відповідно розрізняють граматичний (морфологічний і синтаксичний), лексичний та контекстуальний лінгвістичний час. На кожному мовному рівні виділяють одиниці, які мають темпоральне значення: на морфологічному рівні такими одиницями є певні граматичні форми, на лексичному рівні це лексичні одиниці з темпоральним значенням, на рівні речення – синтаксичні конструкції [1, с.2].

Час у поетичному світі – це особлива субстанція. Стало майже академічним означувати хронотопні рамки художнього твору, як і цілої творчості митця. Хронотоп, або часопростір становить собою єдність часових і просторових координат із перевагою часових. У природничих науках цей термін впроваджено й обґрунтовано [1, с.21].

Відлік часу – це початок чогось нового, непізнаного. Першою природною одиницею часу, виділеної первісними людьми, була доба, пов'язана зі зміною дня і ночі – часу роботи і відпочинку. За тлумачним словником, *доба* – 1.

Список використаних джерел:

1. Бабаян С. Теория и методология гендерных исследований / С. Бабаян. – М. : МЦГИ, 2000.
2. Баранов А.Н. Англо-русский словарь по лингвистике и семиотике / А.Н. Баранов, Д.О. Добровольский. – М. : Наука, 1996. – 698 с.
3. Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики : енцикл. словник для фахівців з теоретик, гуманіт. дисциплін та гуманіст, інф-ки / І.Б. Штерн. – К. : АртЕк, 1998. – 336 с.

Список ілюстрацій:

1. Корній Дара. Зірка для тебе : роман / Дара Корній. – Львів, 2013. – 369 с.
2. Корній Дара. Щоденник Мавки : роман / Дара Корній. – Львів, 2014. – 422 с.

This article discusses the development and promotion of gender problems in the literature, particularly in women's works of modern Ukrainian literature. Expanded analytical and synthesizing research presently known prose writer will be the substance of the most complete picture of her author's personal style, which absorbed human traits of the writer and main features of the day. Dara Korniy figuring style today, in fact, represents the artistic search for the so-called «female» prose, allows for a holistic understanding of the continuity of Ukrainian prose. Worked out the results may form the basis of linguistic portrait of the writer.

Key words: gender, gender language, prose female, feminine.

Отримано: 24.04.2017

проміжок часу, протягом якого Земля обертається навколо своєї осі; день і ніч; одиниця виміру часу, що дорівнює 24 години. 2. Тривалий відрізок часу, виділений за якимось характерним явищем, подією, епохою. [5, с.58].

Традиційним для поетичного словника Ліни Костенко є використання опозиції *день – ніч*, компоненти якої виражають прями або символічні значення:

1. Осінній день, осінній день, осінній!

О синій день, о синій день, о синій!

Осанна осені, о сум! Осанна.

Невже це осінь, осінь, о! – та сама [7, с.15].

Образних характеристик уривок набуває шляхом використання автором прийому асонансу. Символічне протиставлення членів корелятивної пари *день – ніч*, пов'язаної з опозиціями *світло – темрява*, *білий – чорний*, веде свій початок з найдавніших часів [6, с.165].

Категорія часу репрезентована мовними засобами різних рівнів. У одному й тому ж уривку осінь (часова віднесеність до річного циклу) втілена на рівні висловлення та на рівні лексичної сполучуваності:

2. Останній пензель літньої майстерні

тополя зронить краплю багрецю

Змарніє день, зіщуляться берези,

замре коріння в сизій мерзлоті...

Останній, тобто закінчення чогось, зміна часових циклів: *літня майстерня* – пора року, вказує на час. *Змарніє день* – персоніфікація [7, с.17].

3. Був день як день, як дні усі буденні.
Влетіла вість, як ворон у фойє.
Вмер Дєррїда, але усім до фєні.
Бо кожен бїг і думав про своє [7, с.45].

Був день як день – початок нового відліку часу, також є порівняння, день, як всі буденні дні. Вмер Дєррїда, символїзує початок-кінець, тобто це не закінчилося життя і все трагічно, а лише починається новий відлік.

Використання імені Філософа Ж. Дєррїда є також певною мірою символічним у поетичному мікроконтексті. Адже, як відомо, одним із ключових понять його філософського світогляду є поняття диферансу, у поясненні якого задіяна категорія часу: зволікання у часі, пошук часу для зволікання та відкладання дій, щось на зразок «часового становлення простору» та «просторового становлення часу».

4. Жовтєнька квітка хилитається.
А вже нічого не цвіте.
І день, як очі у китайця,
примружений. А ла portee
проходять люди і дерева.
Минає осїнь. А протє -
як цятка сну, як хвостик лева,
жовтєнька квіточка цвіте [7, с.67].

І день, як очі у китайця, – порівняння вербалїзує смисл «короткий». Минає осїнь – тобто закінчення певного відрїзку часу.

5. Як сїрничок, припалений від сонця,
дєньспалахнув, обвуглився, погас.
Вєрба – мов чорний покруч ікебани.
Минає дєнь. Ну от ми ї піднялись
це на одну цаблиночку стражданя [7, с.56].

День який швидко закінчився, (порівняння, як сїрничок припалений до сонця). День починається зі сходу сонця, минає день.

Однорідні присудки: *спалахнув, обвуглився, погас* – метафоризована передача циклічності дня. Зворотня градація підсилює експресивне навантаження дієслів, акцентує увагу саме на лексемі *дєнь*, а отже і на значущості інформації, яку вона категоризує.

6. Вже третїй дєнь живу у лісі,
годоу білочку з руки.
Зелений мох на древній стрїсі
заткали древні павуки.
У хатї глухо, як в печерї.
Вїкно під фресками сльоти.
І цю там пустака Торрїчеллі
проти такої німоти?!
А тїльки вогник засвітився,
вїкно зажеврїло моє, –
уже і цуцїк прибудився,
уже хвостом об Ганок б'є [7, с.78].

Третїй дєнь – числівник *третїй* виконує функцію емоційного підсилення/уточнення контекстуального значення лексеми *дєнь*. А тїльки вогник засвітився – символїзує початок нового дня. У природі початок нового дня пов'язують зі сходом сонця, стосовно ж людської оселі – це вогник у вікні.

7. Сїніє дєнь, як пізні капусти.
Приходив доц, -
а потїм було зимно.
Бїднесєнький мїй лїс! – вїн крила опустил.
Нема грибїв, хоч би який мїзинок [7, с.30].

Сїніє дєнь, як пізні капусти – порівняння, з використанням колоративної лексики, категоризує інформацію щодо пори року (зима).

8. І кожне слово на тремку вагу.
І дєньсумний, і все-таки веселїй.
І молодїсть застрягла у снїгу,
мов коники дитячих каруселей [7, с.45].

Іменник *дєнь* сполучається з прикметниками *сумний* та *веселїй* одночасно, у спільному контексті. Паралельно імен-

ник *молодїсть* сполучається з іменником *снїг*. Як відомо, символом молодості є пора року весна, снїг, що символїзує зиму, асоціюється зі старїстю. Таке майстерне поєднання опозитивних відношень на різних рівнях усвідомлення категорії часу виявляє характерний для української ментальності тип осмислення цієї категорії як чогось відносного.

9. Ми з тобою такі безборонні одне перед одним.
Ця любов була схожа
на таїнство перших причас
Кожєн ранок був ніччю.
Кожна ніч була передодне
Кожєн дєнь був жагучим чуттям передцасть [7, с.89].

(Анафора – кожен); ранок був ніччю (початок і кінець зливаються в одне ціле) порівняльні звороти побудовані на логіко-смысловому паралелїзмі, частин доби, що протиставляються).

10. І дєнь, і ніч, і мить, і вїчність,
і тиша, і дев'ятий вал –
твоїх очей магічна ніжність
і губ розплавлений метал [7, с.17].

Однорідні підмети, протиставний зв'язок. Образ часу втілюється у словах-поняттях, які протиставлені за ознаки часової тривалості (найкоротший час – часова безкінчність).

11. Осїнній сад ще яблущка глядїть,
листочок-два гойдає на гілляках.
І цілу ніч щось тихо шарудїть,
і чорні вїкна стигнуть в переляках [7, с.23].

Осїнній сад – засіб вираження часових відношень – прикметником, частина року. Словосполучення *цілу ніч* – вказує на тривалість дії.

Висновки. У процесі аналізу втілення категорії часу у поетичному мовленні Ліни Костєнко ми з'ясували, що у поетичному дискурсі поетеси широко представлені семантично протиставлювані лексеми, що співвідносяться з часовими поняттями, особливості мовного вираження яких вкотре стверджують істинність філософської думки про те, що час є однією з основних форм існування матерії, яка виявляється в тривалості буття.

Список використаних джерел:

1. Бабатїна С.І. Аналіз наукових підходів дослідження категорії часу: філософсько-психологічний аспект / С.І. Бабатїна. – Режим доступу : <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream>.
2. Бобух Н.М. Темпоральні опозити в поетичних творах Ліни Костєнко / Н.М. Бобух // Лїнгвістика. – Полтава, 2010. – №1. – С.164-169.
3. Бондарко А.В. Теорія значення в системі функціональної граматики: На матеріалє русського язика / А.В. Бондарко – М. : Язика славянської культури, 2002. – 736 с.
4. Грибонос Т.М. Функціонування темпоральності на синтаксичному рівні / Т.М. Грибонос // Наукові записки. Серія «Фїлологічна». – К., 2012. – С. 70-72.
5. Дєшерїєва Т.І. Лїнгвістический аспект категорії времени в его отношении к физическому и философскому аспектам / Т.І. Дєшерїєва // Вопросы языкознания. – 1975. – №2. – С. 111-117.
6. Коломїйцева В.В. До питання категорії часу у поетичному дискурсі / В.В. Коломїйцева // Studia Linguistica. – 2013. – №7. – С. 21-26.
7. Костєнко Л. Рїчка Гєраклїта / Л. Костєнко. – К. : Лїбїдь, 2011. – 336 с.

The paper is devoted to the highlighting of linguistic expression features of the category of time in the poetic texts by Lina Kostenko. The main characteristic of the poetic discourse of the poet are semantically contrasted lexemes that are correlated with temporal concepts; the features of linguistic expression which once again assert the truth of the idea that time is one of the most important philosophical categories for mankind.

Key words: philosophical category, time, poetic discourse, linguistic expression.

Отримано: 24.04.2017

СЕМАНТИКА ТА ЕКСПРЕСИВНІСТЬ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ У ПОЕЗІЇ М. СЕМЕНКА

У статті проаналізовано семантику та особливості творення okazіоналізмів у поезії М. Семенка, зацентовано увагу на функціональності й експресивних можливостях новотворів поета-футуриста. Доведено, що okazіоналізми відіграють ключову роль у стилічній манері М. Семенка.

Ключові слова: експресивність, okazіоналізм, поезія, футуризм, М. Семенко.

Початок ХХ століття – це один із періодів інтенсивного збагачення системи мовленнєвих художніх засобів, оскільки в цей час з'являється така когорта письменників, які ввійшли в історію української літератури як новатори. Одним із перших експериментаторів став Михайль Семенко.

Творчість М. Семенка від початку його літературної діяльності була предметом уваги багатьох критиків і дослідників. На сьогодні все більше зацікавлення у науковців викликає мовотворчість М. Семенка. Чи не найповнішою і найгрунтовнішою працею про мовотворчість М. Семенка є, на нашу думку, монографія «Словотворчість українських поетів ХХ століття» Г. Вокальчук [1]. Не можна оминати увагою і величезну кількість цікавих розвідок Д. Реги про поетичну мову, стиль та провідні мотиви у поезії М. Семенка. Надзвичайно великий внесок у дослідження постаті поета зробив М. Сулима [6]. Цікавими є дослідження Ю. Коваліва про візуальні експерименти («поеземалярство») поета [3, 4]; сучасний погляд Я. Демиденко на футуризм М. Семенка [2].

Проте, поезія цього автора все ще вимагає нового прочитання, осмислення й об'єктивної оцінки. Досі залишається актуальним дослідження okazіоналізмів у художньому мовленні поета. Адже М. Семенко один з найкращих і найпродуктивніших творців нових слів, ніхто з українських письменників до нього не відзначався такою багатою палітрою авторських новотворів. За даними монографічного дослідження Г. Вокальчук творча спадщина письменника нараховує 825 авторських лексичних новотворів [1].

Мета нашого дослідження – розглянути та проаналізувати okazіоналізми у поезії М. Семенка. Для реалізації поставленої мети важливим є розв'язання таких **завдань**: пошук та класифікація за значенням okazіоналізмів М. Семенка та з'ясування їх основних функцій у поетичному тексті. Джерелом дослідження обрано книгу «Вибрані твори» М. Семенка упорядковану в 2010 році літературознавцем А. Білою [5].

М. Семенко творив okazіоналізми різними способами, однак найпоширенішим, за нашими спостереженнями, є префіксальний спосіб творення. Найпродуктивнішими і найчастотнішими виступають okazіоналізми з префіксами **о-** (22 слова), **об-** (5 слів), **без-** (17 слів), **обез-** (14 слів). Серед них найбільшу кількість представляють номінативні одиниці на позначення ознаки за внутрішніми, психічно-емоційними властивостями об'єкта. Вони є унікальними щодо свого значення okazіоналізмами, насамперед тому, що допомагають точніше, конкретніше пізнати специфіку внутрішнього світовідчуття поета. Найяскравіше ця специфіка проявляється у суперечностях, протиріччях, поєднанні несполучуваного, що і відбилося у новотворах. Наприклад, у поезії «Заморених стін» звучить okazіоналізм *«опроститутчених»*. Він наочно показує один з найулюбленіших прийомів Михайля Семенка – оксюморон (поєднання несполучуваного), оскільки тут виникає яскраве протиріччя: святощі – опроститутчені.

Не менш цікавими у творчості поета є такі okazіоналізми: *обезстрадена* балерина, *обез'єдсталені* Музи, *безрозні* сади, *безсонечні* квіти. М. Семенко вкладає у їх значення не просто відсутність певної ознаки, а щось глибше: відсутність чогось дуже важливого, того без чого описуваний об'єкт майже не можливо уявити (балерину без сцени; квіти без сонця; музу без пошани).

Також не можна не звернути увагу на Семенкове вміння точно, влучно, цікаво описати певний предмет, об'єкт; показати його з незвичного ракурсу; відкрити в ньому нові якості чи характеристики. До прикладу *овиноградена альтана*, тобто яка обвита виногородною лозою; *самотно обакацієний кут*, який заквітчаний акаціями; *отеатрені вишуки*, тобто фальшиві, несправжні слова; *омагазинити зверненість*, ніби зробити своє прохання не дуже важливим, звичайним, щоденним.

Дуже незвичними у М. Семенка є okazіоналізми *омайнірідене, омонтекрістене*, що вжиті ним у поезії «Змагання» (*Завтра день прокинеться/ приголубить усе розхристане/ усе хлоп'яче і молоде/ омайнірідене, омонтекрістене...*). Ці okazіоналізми вказують на ірландського письменника Т. Майн Ріда і на героя роману О. Дюма графа Монте-Крісто. Але позначають вони не просто цих людей, а щось проймає їхню філософією, думками, їхніми поглядами.

Схожим до цих новотворів є okazіоналізм: *обезженищина* з поезії «Обезженищина пустеля» (*І я в обіймах цієї пустки/ дивлюсь на море з струмкоскелі/ а серце б'ється хутко хутко/ в цій обезжениченій пустелі*). В цей okazіоналізм Семенко вклав не просте пряме значення. *Обезженищиною пустелею* він назвав місце, пустку, у якій давно не було жіночої присутності. До того ж цей новотвір ще додатково наповнюється деяким ліризмом, сумом, навіть дещо трагізмом за рахунок епітетів та порівнянь: *світло милої кімнати, умовностей невільні грати, дикий пуста, зів'ялі троянди*.

Отже, багато в чому М. Семенко випередив свій час, свідомо відхилюючись від віршових канонів, від тогочасних мовних норм, що й стало його творчим *sredo*. Через новотвори поет намагався передати глибинний зміст твору; показати предмети і явища з нетипового ракурсу; привертати увагу читача; надати описуваному якоїсь свіжості, емоційності; здивувати читача незвичними порівняннями, цікавими відкриттями, новими поєднаннями у слові і його семантиці. Не варто забувати й про те, що Михайль Семенко був футуристом, а одна з найвизначніших рис цього культурно-мистецького напрямку – це прагнення до новачий, здивування, бунтівливості, порушення традицій. Саме це поет втілював у своїй поезії. І сам факт творення okazіоналізмів вже є яскравою ілюстрацією цієї риси.

Ми дослідили лише невелику частину okazіонального словотворення письменника і виявили, що у поетичному словнику М. Семенка зашифровано дуже багато нових значень, характеристик, що вміло закодовані майстром у власні okazіоналізми. Ми розкодували лише деякі найцікавіші на наш погляд новотвори і дійшли висновку, що мовотворча спадщина поета безумовно варта уваги і досі потребує ґрунтовного дослідження.

Список використаних джерел:

1. Вокальчук Г. Словотворчість українських поетів ХХ століття : монографія / Г.М. Вокальчук, Національний ун-т «Острозька академія». – Острог : Нац. ун-т «Острозька академія», 2008. – 535 с.
2. Демиденко Я. Футуризм Михайла Семенка: сучасний погляд / Я. Демиденко // Вісник Маріупольського державного університету. Сер., Філософія, культурологія, соціологія. – 2012. – Вип. 3. – С. 47-51.
3. Ковалів Ю. Любовна п'єрода Михайля Семенка / Юрій Ковалів // Дивослово (Українська мова й література в навчальних закладах). – 2014. – №4. – С. 52-56.
4. Ковалів Ю. Михайль Семенко і футуризм / Юрій Ковалів // Визвольний шлях. – 1995. – №10-11. – С. 12-16.
5. Семенко М. Вибрані твори / Михайль Семенко ; [упор. А. Біла]. – К. : Смолоскип, 2010. – 637 с.
6. Сулима М. Михайль Семенко й Олександр Олесь / М. Сулима // Слово і час. – 2009. – №1. – С. 24-27.

In this article is analyzed the semantics and features of creation of occasionalisms in M. Semenka's poem, emphasized on functionality and futurist poet's expressive possibilities of innovators. It is proved that occasionalism plays important role in the stylistic manner of M. Semenka.

Key words: expressiveness, occasionalism, poetry, futurism, M. Semenka.

Отримано: 24.04.2017

ПРОБЛЕМА ВІЧНИХ ПОШУКІВ ЩАСТЯ НА ОСНОВІ МІСТЕРІЇ ІВАНА ОГІЄНКА «ДО ЩАСТЯ»

Вивчається поетика та тематика твору Івана Огієнка «До щастя». Увага зосереджується на образності твору, охоплюється проблематика філософської містерії, визначається вплив світоглядних позицій автора на ідейну спрямованість твору. Аналізується спроба автора передати різні позиції за допомогою уособлених частин людської істоти, кожна з яких намагається знайти справжній шлях до Щастя. Досліджується те, як Іван Огієнко надав кожному образу специфічних рис, які найкраще показують його сутність.

Ключові слова: Іван Огієнко, містерія, уособлені частини, пошуки, специфіка образу, моральні проблеми.

Дослідження творчості Івана Огієнка вийшло на новий рівень протягом останніх десятиліть. Митрополит Іларіон за час своєї творчої діяльності написав низку цікавих творів на різноманітну тематику. Серед них і його захопливі філософські містерії, які є особливо цікавими для вивчення.

«Сам Митрополит Іларіон був свідомий того, що його містерії не набудуть літературного успіху. З одного боку, ця традиційна форма не вельми приваблювала читача, навіть в умовах еміграції, де тираж книжок І.Огієнка розходився не без труднощів. З іншого боку, не міг автор сподіватися на визнання в Україні, котра тоді сповідувала комуністично-атеїстичну ідеологію. У післямові він, між іншим, зауважує, що така творчість має справжню вартість лише для віруючої людини, через те «релігійна поезія сприймається віруючою душею, а не матеріалістичним розумом» [1, с.327].

Анна Фігус-Ралько зазначає, що «поетика Огієнкових містерій дуже нетипова, як на творчість середини ХХ сторіччя. Вона, справді, прозирає глибший зв'язок зі стилем та образністю традиційної релігійної лірики, що потребувало б, мабуть, окремого дослідження. Впадає в око й те, що нерідко Митрополит Іларіон успішно використовує фольклорну поетику, стилізуючи свій вірш під народну пісню. Він застосовує різні форми вірша, причому не лише силабо-тонічного, а й силабічного, вільного, або вдається до ритмізованої прози. У цьому бачимо руку досвідченого майстра, який добре володіє мовою та стилем» [2, с.5].

Однією з філософських тем, які порушує автор, є пошуки Щастя. Найкраще це проілюстровано в творі «До щастя!».

Митрополит Іларіон зміг втілити ідею пошуку, виконуючи найяскравіші образи та епізоди. Автор передає різні позиції за допомогою уособлених частин людської істоти, кожна з яких намагається знайти справжній шлях до Щастя. Душа, Серце, Розум, Воля, Тіло проводять жваву дискусію. Ангол Хоронитель намагається примирити їх, донісши найважливішу Істину.

Іван Огієнко надав кожному образу специфічних рис, які найкраще показують його сутність. Душа втілена в образі жінки, яка постійно рветься вгору. Це передає піднесеність людської душі.

Серце – це палкий юнак, що відкликається на все, мов арфа. Через цей образ показано серцеву чутливість та вразливість, адже всі почуття проходять через серце, постають з його нутра.

Розум – зрілий чоловік з допитливим поглядом. За допомогою вказівки на вік та погляд автор передав поважність та мудрість, яка властива людському розумові.

Воля – струнка молода дівчина, що готується злетіти за вітром. Дуже влучно вказано на окриленість та грайливість, нестримність та відчайдушність волі людини.

Тіло уособлено в постаті простакуватого мужчини з загребущими руками й завидощими очима. Автор передав нищність, приземленість та жадібність тіла людини та конкретного персонажа – Василя.

Ангол Хоронитель зображений струнким, білокрилим, який випромінює Світло. Цим автор показав те, що він несе просвітленість, показує істинний шлях до Щастя.

Всі вони ведуть запеклу суперечку, поки Дід в передсмертному маренні. На якусь хвилину він приходить до тями, тоді уособлені частини зникають, а сам Василь розмірковує про власне життя, свої помилки. Він побивається за дружиною, що його лишила, бо починає цінувати ту мить Щастя лише тепер, коли воно безслідно минуло.

Тіло йде супроти всіх, бо не може піднятися вгору. Йому властиве лише земне існування:

«Голодне завжди, хліба хочу,
Мені до Неба не летіть,
Шаную думку я Пророчу,
Та завжди спрагла в мене хіть!» [1, с.324].

Кожен намагається знайти правильне визначення щастя. Ангол Хоронитель запевняє, що все те, що ми називаємо щастям на землі, є лише миттєвою радістю. Справжнє Щастя лише в єднанні з Богом. Він спростовує твердження про кохання та вроду, як прояви земного щастя, наводячи яскраві приклади їх скороминучості:

«Любов солодка, та минуча,
І в'яне скоро, як той цвіт,
І може раптом буря рвуча
Змете тебе у повні літ...» [1, с.325].

Ангол Хоронитель підводить логічний підсумок дискусії:

«Живімо по Бозі
В життєвій дорозі,
То знайдем Добро на Землі,
І Щастячко красне
Нам ввік не погасне,
Й Зорею світитиме в Млі!

Живімо в Законі
У Бога на Лоні,
То й спокій оселиться в нас,
А спокій в Людині
І завжди і нині, –
То Щастя ясне на весь час!

Душа й Серце в Тілі
Й думки наші смілі
Хай будуть у згоді ясні,
Бо легше нам в плузі
Коли ми в супрузі,
Й прилинуть щасливі нам дні!» [1, с.326].

Паралельно в творі розвивається ще одна сюжетна лінія. Василь, який лежить на смертному ложі, покинутий дружиною, дітьми, він розмірковує про ту мить щастя, яку втратив. Його єдина відрада – невістка Христина, яка вселяє йому надію на те, що все буде добре.

Автор передає головну істину: «Щастя – у своїй родині». Марина, дружина Василя, ледве може досягнути це. Вона розуміє:

«Не знала я, що Щастя з нами,
Що Щастя в цій святій хатині, –
Отут мої волошки сині,
А я шукала їх світами...» [1, с.326].

Василь теж усвідомлює, що:
«Найбільше Щастя – у спокої,
Коли Душа і Серце в квіті,
Як хочеш Долі ти такої,
То будем в Господа пригриті...» [1, с.327].

Отже, Івану Огієнку вдалося повністю передати філософський зміст свого твору, крізь призму містики.

Список використаних джерел:

1. Митрополит Іларіон. Релігійна поезія / Митрополит Іларіон // Твори. – Вінніпег, 1957. – Т. 1: Філософські містерії. – С. 323-327.
2. Фігус-Ралько А. «Великий розумом, духом і серцем» (Спогади про Митрополита Іларіона (Огієнка)) / А. Фігус-

Ралько // Іван Огієнко і сучасна наука і освіта : науковий збірник. Серія історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський : РВВ КПДУ, 2006. – Вип. III. – С. 4-7.

In this article we investigate poetics and themes of Ivan Ohienko's work – «To the happiness». Attention is focused on visualization of work; issues of philosophical mysteries is comprehended; the influence of the author's worldview on the ideological orientation of his work is determined. The author's attempt to con-

vey different positions, using the parts of personified human beings, that are trying to find the true path to happiness is analyzed. We investigate how Ivan Ohienko gave to each image specific features that show its essence in the best way.

Key words: Ivan Ohienko, mystery, personified parts, search, specificity of image, moral issues.

Отримано: 24.04.2017

УДК 821.161.2'3/2.1/Ш1/7.08

Н. І. Рибук, студентка 3 курсу факультету української філології та журналістики

РИСИ БАРОКО У РОМАНІ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА «ДІМ НА ГОРІ»

У статті простежуються барокові тенденції у романі Валерія Шевчука «Дім на горі».

Ключові слова: бароко, необароко, роман-балада, символізм, контрастні мотиви.

З кожним роком все більше актуальності набуває тенденція до оновлення естетичних принципів романного епосу в українській літературі. Це зумовлено гостротою і різноманітністю морально-етичних проблем, динамічністю суспільної та індивідуальної свідомості та проблемою збереження індивідуальності у суспільстві. Визначна роль у розширенні тематики та жанрово-стильової палітри української прози належить В. Шевчуку – письменнику-шестидесятнику, майстру психологічної прози, автору низки літературознавчих та публіцистичних праць. Письменник у своїх творах вдається до переробки традиційних міфологічних образів та мотивів у русло сучасних ідейно-естетичних та морально-філософських проблем.

Особливості творчості Валерія Шевчука досліджували такі науковці, як: В. Балдинюк, Н. Беляєва, Т. Бледних, А. Горнятко-Шумилович, Н. Городнюк, М. Жулинський, Р. Корогодський, Р. Мовчан, М. Павлишина, Л. Тарнашинська, З. Шевчук, О. Юрчук та ін.

Мета роботи полягає у дослідженні художньої своєрідності роману В. Шевчука «Дім на горі».

У контексті барокових традицій в українській літературі постає В. Шевчука заслуговує найбільшої уваги через те, що саме у його творчості риси цього літературного напрямку найповніше представлені. Письменник був одним із перших дослідників барокових тенденцій в українській літературі. У своїх працях митець порушує низку актуальних проблем: духовні самопошуки людини, повага до минулого свого народу, усвідомлення свого патріотичного обов'язку, пошук істини та творення добра, осмислення помилок.

Передусім, з'ясуємо значення терміну «бароко». Бароко (італ. *barocco* – дивний, химерний) – напрям у літературі та мистецтві XVII-XVIII століття, якому притаманне тяжіння до боротьби добра та зла, поєднання релігійних і світських мотивів, у текстах присутня складна метафоричність та алегоризм. Представниками цього стилю в Україні були І. Максимович, Л. Баранович, І. Величковський, М. Смотрицький, С. Яворський та ін. [1, с.38].

Дослідники творчості В. Шевчука зазначають, що митець вдавався до «необарокових тенденцій». Під цим поняттям ми розуміємо риси бароко, що у видозмінених формах повторюються на певних етапах розвитку української літератури. Необарокові тенденції – це модифіковані повтори елементів бароко, поява яких обумовлена типологічною схожістю моделей світогляду, історичного, соціокультурного, мистецько-естетичного розвитку перехідних епох. О. Юрчук до необарокових рис прози В. Шевчука відносить: потяг до ірраціонального та містичного, відображення давнього світу, психологізм, трагізм світобачення, динізм, емблематичність, ускладненість композиції та інші [9, с.8]. Письменник, звертаючись до доби бароко прагне серед абсурду людського життя віднайти оте одвічне, незалежно існуюче у будь-якому часі.

Барокові тексти В. Шевчука є вишуканими, складними конструкціями. Головними ознаками його творів є: «ускладнена образність», «творення химерних композиційних структур», заміна прозаїчного викладу «словесно-фігурним (химерно-викрутасним)», «орнаментування» ускладнених композиційних структур, «підтекстові, кількаплощинні читання, творення на трьох рівнях: високе, середнє, низьке бароко» [6, с.4].

На думку автора, «Дім на горі» – роман-балада [5, с.55]. Це трактування пояснюється тим, що в основі твору фольклорно-фантастичні елементи, які є спільними як для химерного роману, так і для роману-балади. В. Шевчук прагне відтворити внутрішній стан людини, її почуття та характер вчинків [3, с.54-58].

Звернімо увагу на те, що «Дім на горі» сповнений символічності, алегоричності, контрастовими мотивами, метафоричністю та ускладненістю образів. У романі простежуються міфологічні факти. Як приклад, наведемо один із них: «До Галі з'явився сірий птах-джигун (ДЖИГУН – 1. Те саме, що баламут; той, що сіє неспокій серед людей, бунтівник. 2. Те саме, що дженджик; той, що любить пишно одягатися; пустий, легковажний чоловік) – і залишив по собі дитину. Хлопець, який прагнув літати, багато років був «птахом перелітним», непосидючим і загадковим». З'явився і до її дочки Оксани сірий птах, але не стрепенулося серце Оксани, і тоді «птаха ударив із розпачем крилами об шибки дому, піднявся в небо і там помер, загуснувши серед безмежного простору на ще одну з мільярдів зорю, котрі швидко й нестримно віддалилися від землі» [8, с.158].

Також на сторінках роману чітко окреслена ще одна риса бароко – символізм. В основі сюжету лежить два основні символи: дім, що знаходиться на горі і дорога, що постійно вабить, спонукає до мандрів. В. Шевчук подає опис дому, як дивний, чудернацький, не такий як всі: «Наш дім трохи незвичайний... Так от, народжуються в цьому домі здебільшого дівчата, чоловіки сюди приходять... Вони підіймаються знизу і, як правило, просять напиться води. Той, хто нап'ється з наших рук, переступає цей поріг і залишається в домі назавжди. Так було і в матері твоєї, так повинно бути і з тобою... Мені бракує розуму, щоб усе це пояснити, але так воно траплялося» [8, с.49]. Дім уособлює Парнас (Парнас – гора в Греції, де за легендами жили німфи на чолі із покровителем мистецтв Аполлоном) з його жіночим населенням (музи); дім на горі живе реальним життям свого часу і мусить долати життєві клопоти. М. Жулинський, розглядаючи символ дому у романі В. Шевчука говорить, що це «знак надійності, збереження роду, духовної спорідненості поколінь» [10, с.13]. Ми трактуємо його як своєрідне благо, фортецю, міцну основу, а дорогу, яка веде з цього дому як прокляття.

Не менш важливим символом є дорога. Піднімаючись крутою стежкою до будинку, що височів на горі, недавній фронтовик Володимир навіть не підозрював, що згодом його життя зміниться, там він знайде спокій і душевну гармонію. Символ дороги у романі тісно пов'язаний з образом Хлопця, який уособлює пошук сенсу життя, розчарування, але разом із цим душевний спокій та омріяне щастя. Дорога постає перед нами, як символ виявлення людських почуттів, страхів та переживань. Сам автор трактує його як «символ життєвого шляху», йдучи по якому, «кожна людина відчуває потребу ступити не лише на житейську дорогу, а й на ту, що провадить до вічності» [8, с.55].

Звернімо увагу на те, що роман сповнений різними мотивами, що притаманні стилю бароко: боротьба добра і зла, високого і низького, а також мотив самотності, пожертви, роздвоєння людини, блудного сина та біблійного походження. Зупинимось на основних. У новелі «Панна сотниківна» у важку хвилину дівчині допомагає великий чоловік, який для геро-

ів є невидимий, але він все бачить і все знає. Цей образ у нас асоціюється з Богом, який теж бачить, хто живе за законами правди, а хто кривди, хто творить добро, а хто зло. Тому в результаті знищує чорта та рятує сотниківну. Епізод висвітлює нам контрастність, тобто боротьбу добра і зла, що тісно пов'язана з біблійними мотивами.

Мотив самотності втілює в себе один із центральних образів роману Іван. Йому притаманний особливий дар – вміння єднатися з природою. Новели самотнього козопаса є наслідками роздумів про навколишній світ. Це глибоко мисляча людина з високими моральними цінностями, але для інших він залишається нікому не зрозумілим диваком.

Жертвування собою заради спасіння людини наявне у новелі «Джума». Безмісний цирюльник мандрує селами, задля того, щоб причепурювати своїх давніх знайомих. Але несподівано для себе відкриває, що його прихід до людей несе загибель усьому живому. І він дає собі обіцянку не ходити ні в одне село і чинить над собою самогубство. Отже, мотиви, які пронизують твір є ще одним невід'ємним доказом того, що роман – зразок бароко.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що «Дім на горі» В. Шевчука, є яскравим представником українського бароко. У романі автор виокремлює основні цінності, проблеми, світосприйняття українського народу. Потяг до ірраціонального та містичного, відображення давнього світу, психологізм, трагізм світобачення, динамізм, емблематичність, ускладненість композиції, символічність, алегоричність, метафоричність, образність, саме ці всі барокові ознаки наповнюють творчість письменника.

Список використаних джерел:

1. Багрій Р. Мотиви екзистенціалізму і абсурду у творах В. Шевчука та М. Осадчого / Р. Багрій // Сучасність. – 1998. – №11. – С. 38-40.

УДК 81:7.017.4:070

О. П. Фортельна, магістрантка факультету української філології та журналістики

ОСОБЛИВОСТІ СЛОВЕСНИХ КОЛЬОРИСТИЧНИХ ЗГАДОК У СУЧАСНІЙ ПРЕСІ

У статті подано визначення поняття кольору. Досліджено особливості використання кольористичної лексики в текстах загальнонаціональних та регіональних видань. Визначено частотність використання барв.

Ключові слова: колір, кольороназва, кольористична лексика.

Журналісти передають інформацію та впливають на свідомість аудиторії через усне та друковане слово. Словесна візуалізація є вдалим способом пояснення тих чи інших питань. Одним із важливих елементів цього процесу є використання маркерів, які позначають колір об'єкта чи явища.

О. Огуй визначає колір як виразну візуальну якість, яка сприймається людиною з часів творення та існування людства і лежить в основі формування його ментальності та стає актуальною характеристикою оточуючої дійсності, де вона закономірно здобуває ще й символічну прагматику [3, с.20]. Т. Колесникова стверджує, що «концепт «колір» може бути представлений як динамічне ментальне утворення, синкретична єдність характеристик забарвлення, властивостей поверхонь предметів, уявлень, які виникають під впливом цих ефектів та їх репрезентантів у мові» [2, с.12]. Таким чином, дослідниця має на увазі, що за своєю природою кольористичним маркерам притаманні смислові відтінки, але у межах конкретного матеріалу словесні позначення кольору отримують нові значеннєві барви. У фольклорі та традиційному уявленні науковців за жовтим закріплюється значення барви з світлою природою, яка відрізняється ясністю, веселістю, і м'якою чудесністю [4, с.349, 350]. А ось у межах речення: «Бо на той час, коли виникла газета, у середині 1990-х років, було багато «жовтих» видань. І вони тримали тираж і навіть визначали громадську думку» [10]. Ця барва отримує смислові відтінки, які співвідносні з реакцією аудиторії – «жовтому не можна довіряти».

Проаналізувавши загальнонаціональне видання «День» та регіональну газету «Кам'янець-Подільський вісник» вдалося виділити такі кольористичні групи [1, с.38-113]:

- пора року-колір – барвою цієї категорії став золотий («а оціна на заході – золота зрілість і життєва мудрість» [13, с.8]);

2. Жулинський М. ...І сповіщає нам голос трави / М. Жулинський // Шевчук В. Дім на горі: Роман-балада. Валерій Шевчук. – К.: Рад. письменник, 1983. – С. 468-486.
3. Жулинський М. Наближення / М. Жулинський. – К.: Дніпро, 1986. – 200 с.
4. Концевич Є. Таємна зброя Валерія Шевчука / Є. Концевич // Україна: Наука і культура. – К., 1991. – Вип. 25. – С. 371-374.
5. Пивоварська А. Дім на горі: Розмова з Валерієм Шевчуком / А. Пивоварська; [переклад з пол. Н. Білоцерківцев] // Сучасність. – 1992. – №3. – С. 54-59.
6. Таран Л. «Роззирнімося навколо і полюбімо цей світ»: Розмова з Валерієм Шевчуком / Л. Таран // Кур'єр Кривбасу. – 2003. – №165. – С. 3-19.
7. Токмань Г. Цей багатобарвний мистецький світ / Г. Токмань // Дивослово. – 2001. – №4. – С. 56-59.
8. Шевчук В.О. Дім на горі: Роман-балада / В.О. Шевчук; післяслово М.Г. Жулинського. – К.: Рад. письменник, 1983. – 487 с.
9. Юрчук О.О. Необарокові тенденції в українській літературі ХХ століття: автореф. дис. ... докт. філ. наук / О.О. Юрчук. – К., 2007. – 17 с.
10. Яковенко С. «І спокою не знає ніхто» / С. Яковенко // Слово і час. [рец. на кн.: Шевчук В. У череві апокаліптичного звіра. – К.: Укр. письменник, 1995]. – 1997. – №3. – С. 83-84.

The article deals with baroque traces in Valeriy Shevchuk's novel «House on the hill».

Key words: Baroque, Neo-Baroque, ballad novel, symbolism, contrasting motifs.

Отримано: 24.04.2017

- мистецтво представлено багатою палітрою кольорів: чорний («Виявляється, знаменитий «чорний куб» – звісно, ніяк не «МАФ», і не «ангар», як пишуть невігласи» [14, с.6]); білий та сірий («Я шукав, куди себе подіти, і звернув увагу на білий стан <...> і подумки зафарбовувеш їх білим <...> Я не розумію звідки червоний тон <...> Я не обирав чорного, сірого, білого» [12, с.8]; синій та зелений («Можу написати реалістичний портрет, але із синім або зеленим обличчям» [5, с.8-9]);
- стихія-колір – червона барва (згадка «червоного півня» як ознаки вогню [9, с.10] та чорного в межах назви Чорного моря, що несе у собі відголоски водної стихії [11, с.11]).

У 46 номерах за 2016 рік газети «День» було віднайдено 168 кольороназв. Сумарно підрахувавши кількість згадок кожного кольору, вдалося скласти рейтинг кольоропозначень використаних у газеті. На першому місці чорний колір – 41 згадка (24,4%), друга позиція – білий – 28 найменувань (16,6%), третя ланка – червоний – 27 згадок (16%). Хоч чорна барва отримала першість у вищезгаданому переліку, вона вживається не тільки у негативному контексті, а переважно з нейтральним та невизначеним відбитком. Під час проведення соціологічного опитування з 56 респондентів 39 відповіли, що чорний у них асоціюється з владою, досвідченістю та унікальністю, таке значеннєве поле традиційно дослідники закріплювали за золотим кольором [6, с.124; 7, с.6; 8, с.321]. Це є свідченням того, що свідомість аудиторії та реакції на звичайні речі змінюються разом з часовим поступом та відповідно до зовнішніх впливів, про що і говорила Т. Колесникова [2].

Загалом у 13 номерах «Кам'янець-Подільського вісника» за 2016 рік знайдено 40 кольористичних назв. Підрахувавши сумарну кількість кожного окремого кольору, стало зро-

зуміло, що найчастіше використовувався червоний колір – 7 разів (21,9%), другим у рейтингу іде зелений – 5 згадок (16,7%), третє місце посідає золотий та жовтий – 4 найменування (12,6%). Зважаючи на те, що червоний колір дуже суперечливий, у ньому є ноти агресії та запальної краси. У суспільстві, де часто живається цей колір, простежуються подібні тенденції неоднозначності. Проте, цей колір є ознакою виклику, тому однозначно можна стверджувати, що віяння незгоди панують у громаді, де поширене це видання.

Отже, кольористична лексика займає вагомe місце у структурі будь-якого матеріалу. Загальнонаціональне видання «День» тяжіє до використання у текстах чорної барви, тоді як регіональна газета «Кам'янець-Подільський вісник» обирає червоний колір. Таким чином, згадані кольороназви відображають індивідуальні особливості кожного видання, регіональне становище та загальні тенденції, які панували у суспільстві. Чорний став означенням влади, досвідченості та унікальності, а червоний – незгоди та стихійності.

Список використаних джерел:

1. Завьялова Н.А. Фразеологические единицы с колоративным компонентом как составляющая дискурса повседневности Японии, Великобритании и России / Н.А. Завьялова. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2011. – 320 с.
2. Колесникова Т.І. Генезис концепта «колір» у древньоросійській і англосаксонській лінгвокультурах : автореф. дис. ... канд. філолог. наук / Т.І. Колесникова. – Тюмень, 2009. – 20 с.
3. Огуй О.Д. Світло та колір: теорії походження кольоропозначень / О.Д. Огуй // Мова і культура. (Науковий журнал). – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 12. – Т. I (126). – 380 с.
4. Месяц С.В. Иоганн Вольфганг Гёте и его учение о цвете (часть первая) / С.В. Месяц // (Гуманитарные науки в исследованиях и переводах). – М. : Кругъ, 2012. – Т. II. – 464 с.

5. Шевченко Л.І. Медійні константи масової свідомості: колористика [Електронний ресурс] / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач. – Режим доступу: http://philology.knu.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2013_43_4286_292.pdf.
6. Половинкіна М.І. Семантика та прагматика кольороназв у польському поетичному дискурсі (кінець XIX – перша половина XX століття) : дис. ... канд. філолог. наук / М.І. Половинкіна. – К., 2015. – 232 с.
7. Редька І.А. Структура концепту колір та особливості його мовленнєвого втілення у художніх фотизмах (на матеріалі американської жіночої поезії середини XIX – кінця XX ст.) [Електронний ресурс] / І.А. Редька // Київський національний лінгвістичний університет. – 8 с. – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/6563/1/I_Redka_NV_13_GL.pdf.
8. Шевченко Л.І. Колористика української народної казки [Електронний ресурс] / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач // Література. Фольклор. Проблеми поетики. – С. 317-322. – Режим доступу: <http://philology.knu.ua/files/library/folklore/36/48.pdf>.
9. Коваль Д. Що накоїв червоний півень? / Дмитро Коваль // Кам'янець-Подільський вісник. – 2016. – 22 січ. (№ 3). – С. 10.
10. Харченко О. Газета одразу обрала правильну стратегію / Ольга Харченко // День. – 2016. – 15 вер. (№ 165). – С. 10.
11. Лехіцька І. Цінував людей і вболівав за місто / І. Лехіцька // Кам'янець-Подільський вісник. – 2016. – 4 бер. (№ 9). – С. 11.
12. Десятерик Д. Захоплення / Дмитро Десятерик // День. – 2016. – 7-8 жов. (№ 181). – С.8.
13. Кириченко І. Правовий вимір війни / Ірина Кириченко // День. – 2016. – 22 лис. (№ 212). – С. 5.
14. Десятерик Д. Те, що потрібно / Дмитро Десятерик // День. – 2016. – 7 гру. (№ 223). – С. 6.

The article defines the concept of color. The peculiarities of the use of colorful vocabulary in the texts of national and regional editions are investigated. Frequency of use of colors is determined.

Key words: color, color name, colored vocabulary.

Отримано: 24.04.2017

УДК 811.161.2'373:070

І. І. Хижа, студентка 2 курсу факультету української філології та журналістики

ЗАСОБИ ІРОНІЇ В МОВІ ДРУКОВАНИХ ЗМІ (на матеріалі випусків всеукраїнської газети «День» та місцевого часопису «Ключ»)

Стаття присвячена дослідженню іронії в мові друкованих ЗМІ за матеріалами випусків всеукраїнської газети «День» та місцевого часопису «Ключ». З'ясовано основні способи та прийоми реалізації іронії як засобу непрямой оцінки дійсності.

Ключові слова: газета, засоби іронії, мова, мовлення, часопис.

Жанри газетної публіцистики залежать від різноманітних змін. Це пов'язано з процесом формування інформаційного суспільства, яке розвивається внаслідок інформаційної революції. В умовах глобалізації інформація стає важливим соціально-політичним продуктом. Журналісти, досліджуючи дійсність, намагаються порушити проблеми і звернути увагу суспільства на них, щоб швидше їх вирішити. Влучним засобом непрямой оцінки дійсності є іронія.

«Дослідження особливостей вираження іронічного значення на різних мовних рівнях є актуальною проблемою, що її намагаються розв'язати такі галузі мовознавства, як лінгвістика, прагматика, комунікативний синтаксис, когнітивна лінгвістика, теорія комунікації тощо» [1, с.54].

Мовні засоби іронії переважно досліджуються в структурі художнього тексту (О. Калита, Ю. Білодід); розглядається іронія як принцип художнього структуротворення (Р. Семків); з'ясовується роль інтонації в реалізації іронії в англомовному художньому тексті (Н. Ланчуковська); аналізуються синтаксичні способи реалізації іронічного значення в українських фольклорних жанрах (Н. Гуїванюк, Ю. Пацаранюк). Особливості вияву іронії в публіцистиці, зокрема у мові газети, досліджувала Г. Денискіна.

Мета наукової розвідки – визначити й дослідити засоби іронії, схарактеризувати способи реалізації іронічного значення в мові друкованих ЗМІ (на матеріалі всеукраїнської газети «День» та місцевого часопису «Ключ»). Відповідно до мети спробуємо розв'язати такі **завдання**:

- визначити сутність категорії іронії та умови створення іронічних висловлювань;

- розглянути особливості функціонування іронічних висловів у мові газети й часопису.

Іронія (грец. *eironeia* – лукавство, удавання) – художній засіб, який тлумачиться, як:

- 1) «особливість стилю, що полягає у невідповідності між прямим змістом висловлювання і його справжнім (прихованим) значенням, яке легко вгадується. Іронічний вислів характеризує ставлення того, хто говорить (пише), до предмета мовлення, засвідчує критичну позицію автора щодо зображуваних явищ і персонажів, але може бути й свідомою автоіронією проти самого себе. Має різні емоційні відтінки – від співчуття до злого висміювання й знущання»;
- 2) «різновид комічного, філософсько-естетична категорія, що характеризує розбіжності між наміром і наслідком, задумом і об'єктивним змістом кінцевого результату, чим фіксує парадокси розвитку, певні сторони діалектики становлення. З невідповідності усталеного уявлення про предмет чи явище і способу висвітлення їх суті виникає комічний ефект» [3, с.334];
- 3) рівноправна форма комічного, визначальною рисою якої є глибока інтелектуальність, насмішквате ставлення до об'єкта зображення, яке ґрунтується на почутті переваги мовця над предметом мовлення. При цьому більшість дослідників зазначають, що чітко визначених, непроникних меж між типами й формами комічного не існує [2, с.14].

Журналіст використовує іронічне зображення з метою вираження свого ставлення до предмета мовлення. Тому в дослідженні ми вирішили простежити закономірності викори-

стання іронії в засобах масової інформації на матеріалі всеукраїнської газети «День» і місцевого часопису «Ключ». Отож ми спробували зробити порівняльну характеристику використання цього художнього засобу у виданнях, різних за масштабом охоплення дійсності.

Логічність мовлення є головною рисою, завдяки якій здійснюється пізнавальна й комунікативна функції мови. Якщо порушити логіку, то створюється комічний ефект. Наприклад: Україна і Польща – це два величні світи, і маленька шпарина крізь вигадані кордони (День, 17-18. 02. 2017); *Таніші посадовці, особливо ті, що приймали Закон «Про декларацію», не такі вже й дурні. Законодавчо все відповідає усім євросоюзнацьким вимогам, от тільки чомусь пропущено декілька речей* (Ключ, 06. 04. 2012); *Пригадую, старі волиняни теж мали звичку казати, що «за Польщі й глина була краща»* (День, 17-18. 02. 2017); *Повертаючись до витрат: європейські чиновники декларують витрати у понад 5000 євро. Нашим же чиновникам витрати потрібно заповнювати тільки в тому випадку, якщо разова витрата перевищила або дорівнює сумі в 150 тисяч гривень. Максимальний штраф за невиконання цієї вимоги «аж» 425 гривень* (Ключ, 06. 04. 2012).

Іронічний ефект може виникнути, якщо є підкреслена логічність, послідовність, несуперечливість, як-от: *Плануючи подорож, він жартома сказав сину: «Поїдемо до бандер». І той, освічений молодий хлопець, студент, довго зугливі у інтернеті, хто ж такі «бандери»* (День, 17-18.02.2017); *Серед транспортних засобів особисто міський голова володіє мотоциклом Ява-350 (1977 р.в.) та мотоциклом ДЖ-49 (1952 р.в.). Що ж, наявність у автопарку цих двоколісних залізних коней може свідчити про наявність байкерської жилки в першій особи міста* (Ключ, 06.04.2012); *Також трубу, на якій сиділи «А» і «Б», я би замінив на міст. Ну, наприклад, на «чернівецький». Той, що цього тижня так «випадково» зруйнувався* (Ключ, 12.04.2013).

Можуть протиставлятися лексеми, які належать до однієї частини мови, створюючи іронічний ефект, наприклад: *Прикметно, що в нещодавньому розпорядженні Путіна йдеться вже про єдину революцію 1917 року. Між іншим, невідомо, кого в Кремлі мають намір глорифікувати на цей 100-річний ювілей: чи Денікіна, чи Леніна, а цілком можливо, що й обох* (День, 17-18.02.2017).

Спостерігаємо в друкованих ЗМІ слова з суфіксами суб'єктивної оцінки, які підсилюють іронічне сприйняття, наприклад: *Закохана парочка оленів, що причаїлася біля виконкому, не витримала і втекла з міста. Так і не змогли прижитися парнокопитні символи Кам'яця на майдані Відродження* (Ключ 29.06.2012); *Він став відомим як автор «турбийонового хіт-параду» дорожочинних аксесуарів депутатів Верховної Ради, потім – через знімки мобільного листування тих же «народних обранців», що часто викричали корупцію, «договорняки» політиків і фракцій, політичні інтриги і інтрижки* (День, 15.05.2015).

Підсумовуючи спостереження за різними способами реалізації іронічного значення у мові відповідних жанрів всеукраїнської газети «День» і місцевого часопису «Ключ», слід зауважити, що створення іронічного колориту відбувається за умов порушення логічності мовлення, коли виникають несподівані умовиводи; використання речення з надмірною послідовністю й логічністю; вживання протиставлення слів із суфіксами суб'єктивної оцінки. Отже, газетна публіцистика має низку мовних засобів, за допомогою яких підкреслює життєві проблеми, висміює недоліки суспільства, щоб привернути увагу громадськості.

Список використаних джерел:

1. Денискіна Г. Лінгвостилістичний аспект дослідження іронічних висловлень у мові газет (на матеріалі випусків «Літературна Україна» у період з січня по грудень 2005 року) / Г. Денискіна // Українська мова і література в школі. – 2006. – №2. – С. 54-57.
2. Калита О.М. Засоби іронії в малій прозі (кінець ХХ – початок ХХІ століття) : монографія / О.М. Калита. – К. : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – 238 с.
3. Українська літературна енциклопедія : у 5 т. / відп. ред. І.О. Дзевєрін. – К. : Українська радянська енциклопедія імені М.П. Бажана, 1990. – Т. 2. – 576 с.

The article describes the outcomes of the research on usage of irony in print mass media. The all-Ukrainian newspaper «Den» and the local magazine «Klyuch» were used as examples. As a result, the main methods and techniques for using irony as a means of indirect reality assessment were ascertained.

Key words: newspaper, means of irony, language, broadcasting, magazine.

Отримано: 24.04.2017

УДК 811.161.2:821.161.2'373.7(477.43)

Н. В. Хом'як, магістрантка факультету української філології та журналістики

ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ НАТЯК У ТВОРЧОСТІ ІВАНА ІОВА

У статті розглянуто один із прийомів структурно-семантичної трансформації фразеологічних одиниць – фразеологічний натяк. Проаналізовано його застосування у поезії Івана Іова.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеологізм, фразеологічний натяк, поезія.

Для експресивної передачі думки, здійснення певного впливу на читача письменник шукає певні мовні засоби. Особливий вплив мають одиниці розмовного стилю – образні звороти (фразеологічні одиниці).

У своїй статті ми зупинимося на одному із прийомів структурно-семантичної трансформації фразеологічних одиниць – фразеологічному натяку. Вперше заговорили про натяк як особливий спосіб використання мови представники англійської школи філософії мови.

З-поміж типових для натякання мовних засобів найбільший натяковий потенціал мають фразеологічні одиниці. У сфері фразеології натяк як прийом структурно-семантичної трансформації явище малодосліджене. Його розробкою займалися такі дослідники, як Н.М. Шанський, Л.І. Ройзензон, А.І. Корнєв, Б.А. Ларін, В.М. Мокієнко, Н.А. Ковальова. В українському мовознавстві до нього зверталися І.С. Гнатюк, Т.В. Цимбалюк, Н.І. Кочукова, А.Ю. Пономаренко.

У лінгвістичних дослідженнях термін фразеологічний натяк уживається ще непослідовно. Запропонував його Л.І. Ройзензон [1, с.146]. Н.А. Ковальова у монографії «Авторське фразеотворення і комунікативна стратегія у листах

А.П. Чехова» користується терміном фразеологічний уламок, В.М. Мокієнко вживає описову назву цього явища – вичленювання ключового компонента фразеологічної одиниці. Дослідники Т.В. Цимбалюк та Л.Ф. Щербачук використовують термін фразеологічна алюзія. У своєму дослідженні будемо послуговуватися терміном фразеологічний натяк, бо вважаємо його найбільш точним.

Натяк, зазвичай, тлумачать як слово або вислів, що лише створює умови для здогадування; те, що нагадує собою про когось або щось. Він «як стилістична фігура, на переконання Л.І. Ройзензона», не є частиною фразеологізму (зокрема й найкоротшою): це згадка про якусь фразеологічну одиницю, іноді її назва одним словом, натяк на відомий носіям мови фразеологізм» [7, с.154].

І.С. Гнатюк виділяє три різновиди фразеологічного натяку: 1) використання слів, співзвучних з компонентами фразеологізму; 2) використання однорідних з компонентами фразеологічного виразу лексем; 3) використання конструкцій, логічна структура яких нагадує той чи інший фразеологізм. Аналізуючи авторське фразеотворення у листах А.П. Чехова, Н.А. Ковальова виділяє такі структурні різновиди фразеологі-

чного натяку (за її термінологією – фразеологічних уламків): 1) одним компонентом ФО; 2) підрядним поєднанням слів, які були компонентами цілісної ФО; 3) сурядним поєднанням слів, які були компонентами цілісної ФО.

Яскравим прикладом застосування фразеологічного натяку слугують поезії Івана Іова. Наприклад у поезії «Про далеке...» із збірки «Стяг золотої гілки» ми знаходимо фразеологічний натяк:

Так далеко мені не було ще ніколи,
А так рідно було тільки з матір'ю...
То нічого, що перше кохання в школі
На дорогу стелилося білою **скатертю** [5, с.32].

У фразеологічному словнику ми знаходимо пояснення ФО «скатертю дорога».

Джерелом фразеологізму є давні традиції. У народі живе прикмета: перед вінчанням наречена, яка хотіла, щоб її сестри скоріше вийшли заміж, повинна потягнути за скатертину, якою накритий стіл, тобто як би потягнути за собою в дорогу і своїх сестер. До цього часу зберігся звичай проваджати вижджаючих, махаючи хустинкою, щоб шлях «лежав скатертину, був рівний і гладкий». Вираз скатертину дорога спочатку вживалося тільки як побажання щасливої дороги, але з часом стало вживатися і іронічно, в значенні «йди куди завгодно», «забирайся». Чому сталася ця дивна метаморфоза, у вчених відповіді немає. Отже, *скатертю дорога* – уживається при потребі показати, висловити тому, хто йде, їде і т. ін., що за ним не дуже жалкують і без нього обійдуться. Вживши у поезії фразеологічний натяк, автор показав, що перше кохання пройшло і не повернеться.

У поезії «Балада про цвях», яка вміщена у збірці «Книга Перша» чітко просвічує через контекст образ фразеологізму **битися головою об стіну** – перебувати у стані розпачу, даремно докладати зусилля, щоб запобігти чомусь небажаному:

Ти ж тут карався, наче крався,
Де в класі – парти, дошки, стіл...
Корився, бунтував – не грався,
Та лобом не пробивши стін [5, с.59].

Подібно використовує поет загальнономовний фразеологізм й у вірші «Балада про бульдозер» із тієї ж збірки, у якому читачеві апіорі має бути відома семантика фразеологізму **що посієш, те й пожнеш**, образ якого автор висвітлює в таких рядках:

Ті, що **посієли** нам горе
І **пожинали** в тридцять сьомім страх...
Бульдозер підминав хрести, собори
І буксував на прадідів кістках [5, с.66].

Іван Іов руйнує прислів'я **краще синиця в руках, ніж журавель в небі** в поемі «Хто ми такі»:

Приховане, тасмне вивертала,
Немов сорочку чисту до рубців...
І в **небі журавля** було замало,
Було **синиці** тісно у **руці** [5, с.104].

У фразеологічному словнику ми знаходимо ФО канути в Лету, що означає зникнути безслідно. Ось так ФО трансформується у поезії Івана Іова:

Вирує іменами чорна Лета –
І кануть, і гіркава тишина.
Усі чекають справжнього Поета –
Є хор, є хвили, а його – нема [5, с.72].

Відома дослідниця функціональної фразеології І. Гнатюк уточнює, «що натяк на фразеологізм можливий лише в тому контексті, в тій ситуації, в якій міг би бути вжитий повний традиційний фразеологізм [2, с.135]. Це можна прослідкувати у поезії «У кожному слові Україна»:

У кожному слові Україна
У кожному реченні журба
Одні улесливо уклінно
ніяк не вичавлять раба
А другі так **м'якенько стелять**
Бо добре знають що їм треба... [5, с.75].

У поезії чітко відчувається фразеологізм **як постелиш – так і виспишся**.

Поетичний текст, на нашу думку, є тим благодатним матеріалом, який самою своєю внутрішньою суттю вповні уможливує розкриття мовних засобів на різних рівнях. Особливо це характерно для такого структурно-семантичного прийому трансформації фразеологізмів, як фразеологічний натяк. Досить активно використовує прийом фразеологічного натяку у своїх поетичних творах Іван Іов і це допомагає зблизитись йому з читачем і підкреслити експресивність поезії.

Список використаних джерел:

1. Білоноженко В.М. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів [текст] / В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк. – К. : Наук. думка, 1989. – 156 с.
2. Гнатюк І.С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк. – К. : Наук. думка, 1989. – 155 с.
3. Григораш А.М. Фразеологические инновации в современной публицистике Украины: (на материале русскоязыч. и украиноязыч. прессы 1990-х – 2000-х годов) : монография / А.М. Григораш. – К. : Знання України, 2008. – 439 с.
4. Забіяка В.А. Світ фразеологізмів. Етимологія, тлумачення, застосування / В.А. Забіяка, І.М. Забіяка. – К. : Академія, 2014. – 304 с.
5. Поезія. Вибране / упорядник В.Ю. Іова. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2013. – 416 с.
6. Маркітантов Ю.О. Фразеологія у східнослов'янському поетичному мовленні : монографія / Ю.О. Маркітантов. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – 184 с.
7. Ройзензон Л.И. Лекции по общей и русской фразеологии / Л.И. Ройзензон. – Самарканд : Самарканд. гос. ун-т им. А. Навои, 1973. – 221 с.
8. Удовиченко Г.М. Фразеологічний словник української мови : в 2 т. / Г.М. Удовиченко – К. : Вища шк., 1984.

In the article one of the methods of structural and semantic transformation idioms is the phrasebook hint. Analyzed using idiomatic hint of poetry John Job.

Key words: phraseological units, phraseological hint idiom, poetry.

Отримано: 24.04.2017

УДК 77.03:070:167.1-053.09

Х. І. Юхней, студентка 4 курсу факультету української філології та журналістики

РОЛЬ ФОТОЖУРНАЛІСТІВ У ВИСВІТЛЕННІ ПРОБЛЕМ ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ

У статті досліджено фотографію як основний засіб передачі інформації і достовірного відображення дійсності. Зокрема, зосереджено увагу на висвітленні журналістами соціальної тематики. Визначено роль фотожурналістів у відображенні суспільного життя.

Ключові слова: фотожурналістика, соціальна проблема, фотопроект.

Сьогодні фотожурналістика займає чільне місце в друкованих виданнях різного напрямку, масштабу чи спеціалізації. Серед сучасних видань важко знайти таке, де б не використовували фотоматеріали. Їхнє значення полягає в тому, що кожна фотографія має властивості репродуку-

вання дійсності. Тобто, через забезпечення реципієнтів інформативними і якісними фотоматеріалами, посилюється їхнє зорове сприйняття дійсності, здатність до мислення і формується естетичний смак.

Теоретичну базу дослідження становлять праці, які аналізують фотожурналістику в різних аспектах. Авторами теоретичних праць є такі науковці, як В. Березін [1], Н. Ворон [2], С. Горевалов [3], А. Коулман [4], М. Максимович [5], К. Найт [6], П. Холланд [7] та інші. Основою для реалізації творчого задуму послуговували теоретичні аспекти створення зорового образу, пошук ідей та її втілення, а також практичні рекомендації щодо композиції кадру, основних принципів фотозйомки, ефективності фотоматеріалу.

У наш час фотографія набуває все більшого значення, а відповідно роль фотожурналіста стає більш вагомою. Патрісія Холанд вважає, що сьогодні зображення стало головним елементом повідомлення. Дослідниця зазначає: «На початку 21 століття ключовим елементом новинної комунікації є візуальний образ. Наша сьогодняшня психологія така, що у всьому ми хочемо переконатися на власні очі, – коли нам про щось розповідають, нам цього уже не достатньо» [7]. У друкованих ЗМІ спостерігається, що через фотографію порушується низка тем і проблем, зокрема політичних, економічних, культурних. Проте мало місця відводиться соціальній фотографії. Саме з появою соціальної фотографії відбулося перенесення акценту з людини як окремої особистості на людину як частину соціуму.

Соціальна фотографія майже завжди супроводжується коментарем, тобто вербальним компонентом. Між об'єктом і тим, що він відображає в журналістиці, можна поставити знак приблизної рівності.

Аналізуючи сучасні меда, можна помітити, що вони не акцентують увагу на залученні необхідних форм і методів подання інформації, активному пошуку щодо втілення нових комунікативних ідей, які максимально задовольнятимуть потреби реципієнтів і сприятимуть приверненню уваги аудиторії до соціальних проблем, зокрема літніх людей.

Російський науковець В. Березін зазначає: «Тексти ЗМК і одного з найважливіших засобів – фотографії, якщо вони відповідають ідеям гуманізму, інформують нас про ті зміни, які є соціально-значущими (дають нове знання, сенсацію як велике і мале відкриття, розкривають Істину, виховують в людині Добро і Любов), то вони по-людськи цікаві, естетично незвичайні, володіють тією неповторністю, яка робить їх витворами мистецтва» [1]. Отже, опираючись на документальність, автор фотографічних матеріалів не повинен забувати про естетичну функцію фотографії, про її роль в формуванні суспільної свідомості і думки.

Оскільки основне призначення ЗМІ – безперервне відображення суспільного життя в усіх його діалектичних зв'язках, суперечностях і конфліктах, то висвітлення відповідної проблематики (соціальної, політичної, економічної, культурної тощо) усе частіше розглядають як складну систему із взаємозалежними елементами. При цьому ця система входить як складова частина до системи більш широкого порядку – соціального функціонування суспільства.

Завдяки соціальній серії зображень, фотожурналіст допомагає об'єкту оживити спогади, відновити почуття та враження. Коли людина фотографується, тоді стимулюється її внутрішнє визнання себе як особи. Відтворення фотожурналістом соціальної тематики спричиняє сприйняття, пов'язане з появою різних асоціацій, які поєднуються як з об'єктом зйомки, так і з отриманим результатом.

Приналежність фотографії до певного виду визначає кінцеву мету роботи фотографа, направляє його пошук,

диктує вибір засобів відображення, має вирішальне значення для аналізу і оцінки отриманих результатів.

Соціальні фотоматеріали фотожурналіст може репрезентувати у будь-якому жанрі зображальної журналістики. Наприклад, фотопроєкт «В об'єктиві історії літніх долинян» поєднує в собі кілька видів зображальної журналістики.

Він передбачає собою серію знімків, об'єктами яких є старожителі міста Долини, разом з їхніми історіями про своє минуле, минуле міста тощо. Для фотожурналіста у цьому фотопроєкті, насамперед важливо відобразити внутрішній світ цих людей, емоції, які у них викликають спогади про минуле, характер героїв фотопроєкту. Щоб розкрити цю соціальну картину, для зйомки використовувалася конкретна локація – кімнати героїв – літніх людей. Тому можна стверджувати, що серія знімків належить до фотозамальовки.

Окрім того, цей фотопроєкт містить елементи фотопортрету, оскільки відбувається проникнення в суть людського характеру і прагнення до достовірності відтворюваних на фото деталей. Зокрема, в описуваному фотопроєкті наявний підвид цього жанру – кадр-портрет, який є частиною фотозамальовки «В об'єктиві історії літніх долинян», додаючи йому істинного значення. Доречним також є віднесення цього фотопроєкту до ряду документальної фотографії, оскільки він має ознаки, притаманні цьому жанру. Зокрема те, що, фотопроєкт є об'ємним, одна тема висвітлюється кількома фотографіями і зображення існує у взаємозв'язку з текстом.

Таким чином, фотожурналісти здатні надавати суспільству досить інформації, яка допоможе зорієнтуватися у новій реальності. Порушення ними соціальної проблематики може чинити серйозний вплив на ставлення суспільства до цих проблем.

Список використаних джерел:

1. Березин В.М. Фотожурналистика / В.М. Березин. – М. : Изд-во РУДН, 2006. – 159 с.
2. Ворон Н.И. Жанры фотожурналистики : учеб. пособие для вузов по специальности «Журналистика» / Н.И. Ворон. – М. : Изд-во МГУ, 2012. – 145 с.
3. Горевалов С. И. Фотожурналистика в системе засобів масової інформації: єдність слова і зображення / С.И. Горевалов, Н.И. Зикун, С.А. Стародуб. – К. : КиМУ, 2010. – 296 с.
4. Коулман А.Д. Документальная фотография, фотожурналистика и пресс-фотография [Электронный ресурс] / А.Д. Коулман. – Режим доступу: <http://www.photographer.ru/cult/theory/383.htm>.
5. Максимович М. Дослідження фотожурналистики [Електронний ресурс] / М. Максимович. – Режим доступу: <http://journal.lnu.edu.ua/vypusk7/n11/tv11-10.pdf>.
6. Найт К. Основы фотожурналистики [Электронный ресурс] / Кемерон Найт. – Режим доступу: <http://photonmonster.ru/lessons/read/osnovyi-fotojournalistiki.html>.
7. Холланд П. Фотожурналистика. Прямое обращение к взгляду? Фотография и пресса / П. Холланд // Медиа. Введение : учебник для студентов вузов / под ред. А. Бриттза, П. Кобли ; пер с англ. Ю.В. Никуличева. – М., 2005. – С. 510-522.

The article investigates photography as the main means of information transmission and a reliable reflection of reality. In particular, the focus is on coverage of journalists on social issues. Determined the role of photojournalists in representation of public life.

Key words: photojournalism, social problem, photoproject.

Отримано: 24.04.2017

УДК 517.5

А. В. Баран, студент фізико математичного факультету

СУМІСНЕ НАБЛИЖЕННЯ КЛАСІВ АНАЛІТИЧНИХ В СМУЗІ ФУНКЦІЙ ІНТЕРПОЛЯЦІЙНИМИ ПОЛІНОМАМИ

Знайдено асимптотичні рівності для верхніх меж сумісних наближень класів функцій аналітичних у фіксованій смузі комплексної площини інтерполяційними поліномами.

Ключові слова: класи аналітичних в смузі функцій, інтерполяційні поліноми, ядро Пуассона, найкраще наближення, асимптотична рівність.

Інтегралом Пуассона функції $\varphi \in L$ називають функцію $f(x)$, яку можна подати у вигляді

$$f(x) = I_{\beta}^q(\varphi; x) = \frac{a_0}{2} + \frac{1}{\pi} \int_{-\pi}^{\pi} \varphi(x+t) P_{\beta}^q(t) dt, \quad (1)$$

де $P_{\beta}^q(t) = \sum_{k=1}^{\infty} q^k \cos(kt + \frac{\beta\pi}{2})$ – ядро Пуассона з параметрами $q \in (0;1)$ і $\beta \in R$, а $\varphi \perp 1$. Множину всіх функцій, що подаються у вигляді (1) при $\varphi \in L$ позначимо через L_{β}^q . Крім того, покладемо $C_{\beta}^q = L_{\beta}^q \cap C$, $C_{\beta, \infty}^q (C_{\beta}^q C)$ – підмножина функцій із C_{β}^q , для яких $\|\varphi\|_{\infty} \leq 1 (\varphi \in \tilde{N})$.

Як зазвичай прийнято, через L_p , $1 \leq p \leq \infty$, позначатимемо простір функцій $f \in L$ з скінченною нормою $\|f\|_p$, де при

$$p \in (1; \infty) \quad \|f\|_p = \|f\|_{L_p} = \left(\int_{-\pi}^{\pi} |f(t)|^p dt \right)^{1/p},$$

так що $L_1 = L$, а при $p = \infty \quad \|f\|_{\infty} = \|f\|_{L_{\infty}} = \text{ess sup}_t |f(t)|$.

Нехай далі числа q , q_i ($i = 1, m$) підпорядковані умові $0 < q < q_1 \leq \dots \leq q_m \leq 1$, $\beta, \beta_i \in R$, а

$$\sum_{n,m} (f; x) = \sum_{i=1}^m q_i^n \left(f_{\beta_i}^{(q_i)}(x) - \tilde{S}_{n-1} \left(f_{\beta_i}^{(q_i)}; x \right) \right),$$

де $\tilde{S}_n(f; x)$ – тригонометричний многочлен порядку n , який інтерполює функцію $f(x)$ в точках $x_k^{(n)} = \frac{2n\pi}{2n+1}$, $k \in Z$, тобто такий, що $\tilde{S}_n(f; x_k^{(n)}) = f(x_k^{(n)})$, а $f_{\beta_i}^{(q_i)}(x)$ – похідна порядку $(q_i; \beta_i)$ в сенсі О.І. Степанця ([1, с.25]) при $\psi_i(k) = q_i^{-k}$. Похідна $(q_i; \beta_i)$ в сенсі О.І. Степанця означається наступним чином.

Нехай $S[f] = \frac{a_0}{2} + \sum_{k=1}^{\infty} (a_k \cos kx + b_k \sin kx)$ – ряд Фур'є

функції $f(x) \in L$, тоді ряд Фур'є функції $f_{\beta_i}^{(q_i)}(x)$ матиме вигляд

$$S \left[f_{\beta_i}^{(q_i)} \right] = \sum_{k=1}^{\infty} q_i^{-k} \left(a_k \cos \left(kx + \frac{\beta_i \pi}{2} \right) + b_k \sin \left(kx + \frac{\beta_i \pi}{2} \right) \right). \quad (2)$$

Зазначимо також, що функції, які подаються у вигляді (1), допускають продовження до функції $f(z) = f(x+iy)$, аналітичної в смузі $|y| \leq \ln \frac{1}{q}$.

Простір тригонометричних поліномів t_{n-1} , порядок яких не перевищує $n-1$, позначимо через $\mathfrak{T}_{2n-1}$, а через $E_n(f)_C = \inf_{t_{n-1} \in \mathfrak{T}_{2n-1}} \|f(x) - t_{n-1}(x)\|_C$ – найкраще наближення функції $f(x)$ многочленами із простору $\mathfrak{T}_{2n-1}$ в метриці неперервних функцій C .

Через $\tilde{\rho}_n(f; x)$ позначимо різницю $\tilde{\rho}_n(f; x) = f(x) - \tilde{S}_{n-1}(f; x)$. Тоді лінійна комбінація $\sum_{n,m}$ запишеться

$$\begin{aligned} \sum_{n,m} (f; x) &= \sum_{k=1}^m q_i^n \left(f_{\beta_i}^{(q_i)}(x) - \tilde{S}_{n-1} \left(f_{\beta_i}^{(q_i)}; x \right) \right) = \\ &= \sum_{k=1}^m q_i^n f_{\beta_i}^{(q_i)}(x) - \tilde{S}_{n-1} \left(\sum_{k=1}^m q_i^n f_{\beta_i}^{(q_i)}; x \right) = \tilde{\rho}_n(F; x), \end{aligned} \quad (3)$$

де $F(x) = \sum_{k=1}^m q_i^n f_{\beta_i}^{(q_i)}(x)$.

Дане дослідження присвячено знаходженню асимптотичної поведінки при $n \rightarrow \infty$ величини $\sum_{n,m} (f; x)$ при умові що функції $f(x)$ вибираються із класу $C_{\beta, \infty}^q$, тобто асимптотичних рівностей для верхніх меж сумісних наближень класів функцій високої гладкості (аналітичних у фіксованій смузі комплексної площини) інтерполяційними поліномами. У комплексній формі досліджувана величина записується у вигляді

$$\tilde{\epsilon}_{n,m} \left(C_{\beta, \infty}^q; x \right) = \sup_{f \in C_{\beta, \infty}^q} \left| \sum_{n,m} (f; x) \right|. \quad (4)$$

При $m=1$ задача розв'язана в [2].

Основний результат даного дослідження міститься в наступному твердженні.

Теорема. Нехай $0 < q < q_1 \leq \dots \leq q_m \leq 1$, $\beta, \beta_i \in R$ ($i = 1, m$), тоді при $n \rightarrow \infty$

$$\tilde{\epsilon}_{n,m} \left(C_{\beta, \infty}^q; x \right) = \frac{2}{\pi} q^n \left| \sin \frac{2n-1}{2} x \right| \left(M + O(1) \frac{q}{n(q_m - q)} \right), \quad (5)$$

де $M = \int_{-\pi}^{\pi} \sqrt{A^2(t) + B^2(t)} dt$,

$$A(t) = \sum_{i=1}^m \left(g_i(t) \cos \frac{\beta_i \pi}{2} - h_i(t) \sin \frac{\beta_i \pi}{2} \right),$$

$$B(t) = \sum_{i=1}^m \left(g_i(t) \cos \frac{\beta_i \pi}{2} + h_i(t) \sin \frac{\beta_i \pi}{2} \right),$$

$$g_i(t) = \frac{1 - \frac{q}{q_i} \cos t}{1 - 2 \frac{q}{q_i} \cos t + \left(\frac{q}{q_i}\right)^2}, \quad h_i(t) = \frac{1 - \frac{q}{q_i} \sin t}{1 - 2 \frac{q}{q_i} \sin t + \left(\frac{q}{q_i}\right)^2}, \quad (6)$$

$O(1)$ – величина, рівномірно обмежена по x, n, q_i, β_i .

Доведенню теореми передують дослідження поведінки величини $\sum_{n,m} (f; x) = \tilde{\rho}_n(F; x)$, результати яких оформлені у лемах.

Лема 1. Нехай $0 < q < q_1 \leq \dots \leq q_m \leq 1, \beta, \beta_i \in R$ ($i = \overline{1, m}$). Тоді для довільної функції $f(x) \in C_{\beta}^q C$, та для кожного дійсного x , при $n \rightarrow \infty$

$$\tilde{\rho}_n(F; x) = \frac{2}{\pi} q^n \left| \sin \frac{2n-1}{2} x \right| \left(M + O(1) \frac{q}{n(q_m - q)} \right) E_n \left(f_{\beta}^{(q)} \right)_C. \quad (7)$$

При цьому для будь-яких $x \in R, n \in N$ і $f(x) \in C_{\beta}^q C$ знайдеться функція $\Phi(t) = \Phi(f; n; x; t)$ така, що $E_n \left(\Phi_{\beta}^{(q)} \right)_C = E_n \left(f_{\beta}^{(q)} \right)_C$ і для неї виконується рівність

$$\sum_{n,m} (\Phi; x) = \frac{2}{\pi} q^n \left| \sin \frac{2n-1}{2} x \right| \left(M + O(1) \frac{q}{n(q_m - q)} \right) E_n \left(\Phi_{\beta}^{(q)} \right)_C, \quad (8)$$

де величини $M, O(1)$ мають той самий зміст що і у теоремі.

Лема 1 показує, що нерівність (7) є асимптотично точною при довільних $x \in R$ на всьому класі функцій із $C_{\beta}^q C$.

Лема 2. Нехай $0 < q < q_1 \leq \dots \leq q_m \leq 1, \beta, \beta_i \in R$ ($i = \overline{1, m}$). Тоді для довільної функції $f(x) \in C_{\beta}^q C, \forall n \in N$ має місце рівність

$$\tilde{\rho}_n(F; x) = \frac{2}{\pi} \sin \frac{2n-1}{2} x \times \int_{-\pi}^{\pi} \delta_n(t+x) \left\{ \sum_{i=1}^m q_i^n \left(\sum_{v=n}^{\infty} \left(\frac{q}{q_i} \right)^v \cos(vt + \gamma_{n,i}) + r_{n,i}(t) \right) \right\} dt, \quad (9)$$

де $x \in R, \delta_n(\tau) = f_{\beta}^{(q)}(\tau) - t_{n-1}(\tau), t_{n-1}$ – довільний тригонометричний многочлен простору $\mathfrak{T}_{2n-1}$, а величини $r_{n,i}(t)$ та $\gamma_{n,i}$ означаються рівностями

$$r_{n,i}(t) = r_{n,i} \left(\frac{q}{q_i}; \beta - \beta_i; x; t \right) = \sum_{k=1}^{\infty} \sum_{v=(2k+1)n-k}^{\infty} \left(\frac{q}{q_i} \right)^v \sin \left(vt + \left(k + \frac{1}{2} \right) (2n-1)x + \frac{\pi(\beta - \beta_i)}{2} \right), \quad (10)$$

$$\gamma_{n,i} = \gamma_{n,i}(\beta - \beta_i; x) = \frac{(2n-1)x + \pi(\beta - \beta_i - 1)}{2} = \gamma_n - \frac{\beta_i \pi}{2}, \quad i = \overline{1, m}. \quad (11)$$

Зауважимо, що асимптотична рівність (5) для величини $\tilde{\varepsilon}_{n,m} \left(C_{\beta, \infty}^q; x \right)$ є інтерполяційним аналогом асимптотичної рівності, що міститься в роботі [3], яка в свою чергу, узагальнює на випадок довільної кількості доданків результат теореми 2 роботи [2]. При цьому справедлива рівність

$$\tilde{\varepsilon}_{n,m} \left(C_{\beta, \infty}^q; x \right) = 2 \left| \sin \frac{2n-1}{2} x \right| \left(\varepsilon_{n,m} \left(C_{\beta, \infty}^q; x \right) + O(1) \frac{q}{n(q_m - q)} \right),$$

в якій $\tilde{\varepsilon}_{n,m} \left(C_{\beta, \infty}^q; x \right)$ – верхня межа наближення за допомогою сум Фур'є в просторі C функцій $f(x) \in C_{\beta, \infty}^q$ та їх (q_i, β_i) похідних, а величина $O(1)$ має той же зміст, що і в теоремі.

Список використаних джерел:

1. Степанец А.И. Классификация и приближение периодических функций / А.И. Степанец. – К. : Наук. думка, 1987. – 268 с.
2. Степанец А.И. Приближение периодических аналитических функций интерполяционными тригонометрическими многочленами / А.И. Степанец, А.С. Сердюк // Укр. матем. журн. – 2000. – Вып. 52, №12. – С. 1689-1701.
3. Сорич В.А. Сумісне наближення сумами Фур'є деяких класів аналітичних функцій / В.А. Сорич, Н.М. Сорич, А.В. Сорич // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет, 2009. – Вып. 8. – Т. 1. – С. 160-162.

Found asymptotic equality for the upper limits compatible analytical approximation function classes in a fixed strip complex plane interpolation polynomials.

Key words: analytical classes in the band functions, polynomial interpolation, kernel Poisson, best approximation, asymptotic equality.

Отримано: 26.04.2017

УДК 371.13.036:53

М. Бернацький, магістрант фізико-математичного факультету

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В ХОДІ ЛАБОРАТОРНИХ ПРАКТИКУМІВ З ФІЗИКИ

У статті розглянуто основні передумови розвитку професійних компетентностей майбутнього фахівця у процесі лабораторних практикумів з фізики.

Ключові слова: фізика, лабораторний практикум, навчальний експеримент, компетентність.

Актуальність проблеми. Освіта сьогодення вносить свої зміни до підготовки майбутнього покоління викладачів, у тому числі фізики, а стрімкий розвиток освіти, науки і техніки ставлять нові вимоги до виховання й підготовки майбутнього покоління, освіченого, висококваліфікованого, обізнаного у різних сферах наукової діяльності. Зважаючи на освітню доктрину мету і пріоритетні напрями розвитку освіти, ми бачимо, що основна мета державної політики щодо розвитку освіти полягає у створенні умов розвитку особистості й творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися упродовж життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Становлення і розвиток системи навчального фізичного експерименту у сучасній вищій педагогічній школі тісно пов'язане з іменами таких учених, як П. Атаманчук, С. Величко, С. Коршак, Д. Костюкевич, О. Ляшенко, М. Мартинюк, В. Мендерецький, М. Шут та ін. Питання професійної компетентності піднімалось рядом вчених в тому числі українських, це В.І. Луговий, А.І. Кузьмінський, А.В. Хуторський, М.І. Шкіль та інші саме вони розкривали реалізацію професійних компетентностей в освітніх системах.

У наш час у науці відсутній однозначний підхід до визначення понять «компетентність», «професійна компетентність». Вчені визначають професійну компетентність як певний психічний стан, що дозволяє діяти самостійно й відповідально, як оволодіння людиною здатністю й уміннями виконувати визначені професійні функції (А. Маркова); як профе-

сійну готовність та здатність суб'єкту праці до виконання задач і обов'язків щоденної діяльності (К. Абульханова); як наявність спеціальної освіти, глибокої загальної й спеціальної ерудиції, постійне підвищення власної науково-професійної підготовки (В. Зазикін та А. Чернишова); як потенційну готовність розв'язувати задачі зі знанням справи (П. Симонов).

Виклад основного матеріалу. Професійна науково-предметна підготовка майбутнього вчителя фізики у вищому педагогічному навчальному закладі починається з курсу загальної фізики, який є переважно експериментальним. Традиційно його вивчення спирається на методичну систему, важливою складовою якої є демонстраційний експеримент, лабораторний практикум, індивідуальні експериментально-дослідні завдання. Ці форми навчально-пізнавальної діяльності відіграють важливу роль у системі професійної підготовки майбутніх учителів і мають на меті підвищення рівня пізнавального інтересу, формування й поглиблення теоретичних знань з основних питань курсу, ознайомлення з сучасними технічними засобами й методами дослідження фізичних явищ і процесів, розвиток професійно орієнтованих практичних умінь і навичок, творчих здібностей. Важливі й виховні аспекти навчального експерименту: він сприяє формуванню наукового світогляду студентів, озброєнню їх правильним методологічним підходом до пізнавальної і практичної діяльності; розвитку науково-технічного мислення, пов'язаного з уміннями спостерігати фізичні явища, аналізувати, порівнювати та встановлювати зв'язки між їх характеристиками, втілювати наукові ідеї в технічні схеми, моделі, конструкції; вихованню працелюбства, цілеспрямованості й наполегливості у досягненні прогнозованих освітніх результатів [2].

Важливе місце у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя займає професійно-педагогічна комунікація, яка є основною формою педагогічного процесу. Професійно-педагогічна комунікація – це система безпосередніх чи опосередкованих взаємодій педагога, що реалізуються за допомогою вербальних і невербальних засобів з метою взаємообміну інформацією, регулювання педагогічних відносин. Він забезпечує передавання через учителя учням людської культури, засвоєння знань, сприяє формуванню в них ціннісних орієнтацій. Педагогічне спілкування забезпечує обмін інформацією, співпереживання, пізнання особистості, самоутвердження [1].

Сьогодні існує цілий комплекс лабораторних робіт і демонстрацій, який складає основу експериментального методу навчання фізики в середній загальноосвітній і вищій педагогічній школі [3]. Проте проблема вдосконалення навчального фізичного експерименту є ще далеко не розв'язаною, і навряд чи це взагалі можливо за умов постійного розвитку сучасної науки і техніки, нових інформаційних технологій, коли сфера експериментальних досліджень постійно розширюється, охоплюючи дедалі складніші явища природи.

Навчальний фізичний експеримент сьогодні розвивається у зв'язку із загальним розвитком науки і техніки, розширенням й оновленням змісту курсу фізики, поліпшенням методики її викладання та модернізацією обладнання. Цей розвиток об'єктивно відображає зміни, яких зазнає сучасна фізика та методи її дослідження і визначається загальною тенденцією наближення експериментальних методів навчання фізики до сучасних експериментальних методів дослідження, оволодіння майбутніми фахівцями методологією і методами наукового пізнання. Творча діяльність викладача педагогічного вишу передбачає два основних взаємозалежних аспекти: розробка й удосконалення технічних засобів фізичного експерименту та створення сучасних підходів, прийомів і науково обґрунтованих методик вивчення навчального матеріалу. Тільки органічне поєднання цих взаємозалежних і взаємозумовлених складових діяльності викладача разом із залученням до цієї роботи майбутніх учителів фізики сприятиме підвищенню рівня їх професійної підготовки. Зазначимо, що розробка, створення та удосконалення навчального фізичного експерименту у вищій школі повинні, насамперед, переслідувати педагогічні цілі навчання й виховання.

Навчальний фізичний експеримент, як відомо, – це відтворення за допомогою спеціального обладнання фізичного явища в умовах, що є найбільш зручними для його вивчення. Тому він слугує одночасно джерелом знань і критерієм їх іс-

тинності, методом навчання та видом наочності. При цьому його систему утворюють не лише сукупність навчальних приладів і обладнання, але й методи та методичні прийоми, що відповідають домінуючій концепції навчання й виховання [2].

Завдяки навчальному лабораторному практикуму з методики навчання фізики студенти оволодівають досвідом практичної діяльності людуства в галузі здобуття фактів та їх попереднього узагальнення на рівні емпіричних уявлень, понять і законів. За таких умов експеримент виконує функцію методу навчального пізнання, через що у свідомості студента утворюються нові зв'язки й відношення, формуються суб'єктивно нове особистісне знання, тобто відбувається своєрідна інструменталізація здобутих знань. Робота в лабораторії передбачає широке спілкування студентів і викладачів, співіснування індивідуальних і колективних форм роботи, вимагаючи від майбутнього педагога передусім ґрунтовного володіння навчальним матеріалом, творчої ініціативи й самостійності у прийнятті рішень. Досвід засвідчує, що саме через фізичний експеримент найефективніше здійснюється діяльнісний підхід до навчання фізики. Основна увага при цьому повинна приділятися не стільки частковим методам виконання лабораторних робіт, а опанування студентами загальними складовими експериментального способу діяльності (планування майбутньої роботи та актуалізація відповідних теоретичних знань, підготовка обладнання, спостереження за фізичними явищами і процесами, вимірювання величин, аналіз, математична обробка та інтерпретація здобутих результатів). Фахова експериментальна підготовка майбутнього вчителя фізики має передбачати виконання двоєдиного завдання: реалізація особистісно зорієнтованого підходу до навчання й здобуття студентом особистісного досвіду експериментальної діяльності та забезпечення його готовності до здійснення такого підходу в навчанні школярів. Лабораторний практикум з курсу повинен бути своєрідним полігоном для застосування різних методів і засобів активізації самостійної творчої роботи студентів, їх самовдосконалення, упровадження ідей демократизації, гуманізації освіти. Адже, як відомо, студенти переносять у школу той стиль навчання, який застосовувався до них у виші [3].

Оскільки фізика – наука експериментальна, то якість особистісних набутоків і практична підготовка майбутнього вчителя знаходяться в прямій залежності від якості забезпечення однієї із складових їх фахової підготовки – навчального фізичного експерименту. Перед цим видом діяльності ставиться завдання не лише сприяти поглибленню засвоєння навчального матеріалу та розвитку здібностей використання вимірювальних приладів, але і формування професійної компетентності, що дозволяють вчителю самостійно і достатньо ефективно вирішувати педагогічні завдання. Саме експеримент стає основою предметної діяльності майбутнього фахівця, критерієм істинності і міцності його знань [4].

Отже, лабораторна робота, як форма організації навчання, реалізує розвиваючі задачі, адже студенти працюють з лабораторним обладнанням, що розвиває гнучкість і глибину мислення, навички, вміння застосовувати здобуті знання на практиці.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П.С. Дидактичні основи формування фізико-технічних компетенцій учнів : монографія / П.С. Атаманчук, О.П. Панчук. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. – 252 с.
2. Атаманчук П.С. Інноваційні технології управління навчанням фізики / П.С. Атаманчук. – Кам'янець-Подільський : К-ПДП, інформаційно-видавничий відділ, 1999. – 174 с.
3. Атаманчук П.С. Методика і техніка навчального фізичного експерименту в старшій школі / П.С. Атаманчук, О.І. Ляшенко, В.В. Мендерецький, О.М. Ніколаєв. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. – 420 с.
4. Коршак Є.В. Навчальний фізичний експеримент в умовах диференційованого вивчення фізики і створення стандартів освіти / Є.В. Коршак // Стандарти фізичної освіти в Україні. Технологічні аспекти управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів : науково-методичний збірник. – Кам'янець-Подільський, 1997. – С. 29-30.

In this article the basic preconditions for the development of professional competence of the expert in the physics laboratory workshops.

Key words: physics, laboratory practice, educational experiment competence.

Отримано: 26.04.2017

УДК 37.016:53

В. В. Бойко, магістрант фізико-математичного факультету

ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ У НАВЧАННІ УЧНІВ ФІЗИКИ

У статті розглядаються умови, необхідні для формування наукового світогляду учнів при вивченні фізики.

Ключові слова: науковий світогляд, знання, переконання, погляди, фізика.

Проблема формування світогляду досліджена у ряді робіт провідними вченими, зокрема: Атаманчук П.С. (технологічні основи управління формуванням світогляду як однієї із базових людських якостей), Бургун І.В., Каменецький С.Є. (виділення компонентів та показників сформованості наукового світогляду), Гінзбурга М.Д. (зміст наукової картини світу); Яковлева О.М., Садовий М.І. (трактування теоретичних засад наукового світогляду), Мещанський В.Н., Разумовський В.Г., Гончаренко С.У. (основи формування наукового світогляду) [1-7; 12].

Суттєвою ознакою наукового світогляду є його системність. Проста сукупність різних знань, не об'єднаних у взаємопов'язану систему, це ще не науковий світогляд. Основою наукових знань є певні вихідні положення, закономірності, які й дають можливість об'єднувати відповідні знання в єдину систему. Знання перетворюються на наукові лише тоді, коли цілеспрямований збір фактів та їхній опис доводиться до рівня введення їх у систему понять, тобто до складу теорії [11]. Отже, можна сказати, що науковий світогляд – це усвідомлення світу через отримання істинних знань, відкриття об'єктивних законів світу і передбачення тенденцій його розвитку. Шляхи формування особистості: світогляд формується в процесі вивчення гуманітарних й природничо-математичних предметів, в процесі трудового навчання, позаурочна діяльність – гуртки, факультативи, форми морального, трудового, естетичного виховання. Акцент робиться на формування знань та їхнє переконання.

Психолого-педагогічні умови формування наукового світогляду: забезпечення глибокої наукової обґрунтованості знань, емоційності, аналіз, причинно-наслідкові зв'язки, стимулювання кмітливості, допитливості; врахування принципу історизму; розвиток пізнавальної активності й самостійності учнів в процесі навчання, збудження емоційного ставлення учнів до матеріалу, який вивчається, зв'язок навчання із життям, практикою, залучення учнів до суспільної діяльності, врахування вікових особливостей [8].

Становлення світогляду визначається, насамперед, змістом навчальних дисциплін. Враховуючи сучасний розвиток науки, можна виділити такі основні класи наук: природознавчі і технічні; математичні; гуманітарні і соціальні; філософські.

До природознавчих і технічних наук належать передусім механіка і прикладна механіка, астрономія і космонавтика, астрофізика, фізика і технічна фізика, фізична хімія та хімічна фізика, хімія та хіміко-технологічні науки, геологія і гірська справа, географія, біологія, біофізика, біохімія та сільськогосподарські науки, антропологія, фізіологія людини, медичні науки та ін. Математичні науки найбільш яскраво представляють: математична логіка, практична математика, у тому числі й кібернетика, математична статистика, алгебра, геометрія, математичний аналіз, диференціальне та інтегральне числення тощо. До гуманітарних і соціальних наук слід віднести насамперед історію, археологію, етнографію, економічні науки, соціологію, мовознавство, психологію, правознавство, педагогічні науки, культурологію та багато інших. З-поміж філософських наук слід назвати передусім діалектику, антидіалектику (насамперед метафізику), філософську антропологію, онтологію, гносеологію, філософію історії, філософію науки, феноменологію, етику, естетику, історію філософії та ін. [11].

Формування наукового світогляду в учнів – найважливіше завдання всієї навчально-виховної роботи школи. Основи наукових знань становлять фундамент світогляду: з

їх засвоєння починається процес формування світогляду. Щоб висловлювати своє ставлення до чогось, бути в чомусь переконаним, насамперед треба про це знати.

Найістотношою вадою учнівських знань є те, що зазвичай вони чітко не структуровані й не систематизовані. Учні часом не розуміють, що головне, а що – другорядне, де основна теза в тексті підручника, що є причиною, а що – наслідком, що належить до фактів, а що – до їх теоретичного пояснення, що є означенням поняття, а що – законом. Вони часто вчать усе підряд, через що дістають безсистемний набір відомостей. Натомість здобуті учнями знання мають бути не сукупністю, а системою, яка розкриває взаємозв'язки між різними елементами знань.

Визначальною умовою формування наукового світогляду є перетворення знань у погляди, а поглядів – на переконання. У процесі формування світогляду треба шукати такі способи, прийоми впливу, які збагачують, перебудовують емоційний світ учнів, розвивають уяву, особистісне ставлення до дійсності. Цьому сприяють насамперед небайдуже ставлення вчителя до викладання змісту навчального матеріалу, широке використання ним історико-наукової інформації, найкращої навчальної і популярної літератури, завдяки чому в учнів виникають зацікавленість світом і бажання пізнати його [10].

Сучасний науковий світогляд – це в першу чергу складний процес духовного виробництва. Світоглядна культура сьогодення дає змогу науці, з одного боку, широко використовувати передові методи, техніку та технології, з іншого – сама стає творцем їх. Сучасна наука перетворилася в безпосередню продуктивну силу суспільства. Із доньки виробництва наука стала його матір'ю.

Підсумовуючи проблему особливостей наукового світогляду, робимо висновок, що поряд із позитивними зрушеннями в його розвитку існує ряд суттєвих обмежень. Науковий світогляд передусім будується на бездушності. Він намагається уніфікувати, стандартизувати бачення світу людиною. Прагнучи до максимальної достовірності й точності, він виключає особистісне, те, чим людина переймається. Науковий світогляд немовби «забуває», що часто звеличуючи істину, він принижує людську здатність знаходити у світі своє, особливе і неповторне. А найслабшим його місцем є те, що він фактично ігнорує неповторність людської індивідуальності.

Та в цілому науковий світогляд, безперечно, є вищим рівнем розвитку світоглядної культури порівняно з міфологічним і релігійним світоглядами. За правильно організованої навчальної діяльності дитини вона нагромаджує знання не хаотично, а цілеспрямовано, внаслідок чого засвоєння нею наукової інформації утворює певну систему, яка весь час розширюється, збагачується. Саме так відбувається формування наукового світогляду учня.

Науковий світогляд – це цілісна система наукових, філософських, політичних, моральних, правових, естетичних понять, поглядів, переконань і почуттів, які визначають ставлення людини до навколишньої дійсності й до себе. Основою його становлять погляди і переконання, що сформувалися на базі знань про природу та суспільство і стали внутрішньою позицією особистості.

Погляди – прийняті людиною як достовірні ідеї, знання, теоретичні концепції, передбачення, що пояснюють явища природи і суспільства, є орієнтирами в поведінці, діяльності, стосунках. На їх основі формуються й утверджуються переконання особистості. Переконання – психічний стан особистості, який характеризується стійкими поглядами, впевненістю у

правильності власних думок, поглядів; сукупність знань, ідей, концепцій, теорій, гіпотез, в які людина вірить як в істину.

Невід'ємною частиною переконань людини є її почуття – специфічна форма відображення дійсності, в якій виявляється стійке суб'єктивно-емоційне ставлення людини до предметів і явищ, які вона пізнає і змінює. Свідченням цього є те, що втілення світоглядних переконань у життя, їх обстоювання і захист людина переживає емоційно.

Важливим елементом світогляду є теоретичне мислення – здатність аналізувати, синтезувати, порівнювати, робити висновки. Воно дає змогу творчо осмислювати знання, розширювати світогляд. Складником світогляду є й воля людини – свідомо саморегуляція людиною своєї поведінки і діяльності, регулювальна функція мозку, що полягає у здатності активно досягати свідомо поставленої мети, долаючи зовнішні та внутрішні перешкоди. Реалізуючи світоглядні ідеї в практичній діяльності, людина виявляє волювільності (цілеспрямованість, рішучість, принциповість, самовладання) [9].

Науковий світогляд як учня, так і студента вищого навчального закладу формується як результат засвоєння наукових знань. Науковий світогляд трактується як теоретичні засади, котрі передбачають глибоке розуміння явищ природи, закономірностей суспільного життя, прояву себе у праці та уміння свідомо будувати своє життя, працювати, органічно поєднуючи набуті знання з практичними справами [12]. Формування наукового світогляду не є хаотичним та випадковим процесом: тільки цілеспрямована та керована навчальна діяльність дитини призводить до того, що процес засвоєння нею наукової інформації утворює певну систему, яка здатна постійно розширюватись. На цій підставі науковий світогляд розуміють як цілісну систему наукових, філософських, політичних, моральних, правових, естетичних понять, поглядів, переконань і почуттів, які визначають ставлення людини до природи, суспільства, себе, до праці та до пізнання. Світогляд передбачає розуміння природних явищ, уміння їх свідомого пояснення та відповідно сформоване ставлення. Науковий світогляд характерний вірним розумінням минулого і сучасного світу; виявляється він у поведінці людини і визначається оптимальним засвоєнням понять, законів, теорій, готовністю обстоювати свої ідеали, погляди, переконаність у щоденній поведінці та діяльності.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П.С. Дидактичний аспект забезпечення дієвості управління навчанням фізиці / П.С. Атаманчук // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. – Вип. 19: Інноваційні технології управління якістю підготовки майбутніх учителів фізико-технологічного профілю. – С. 10-13.
2. Атаманчук П.С. Інноватики компетентісно-світоглядного виміру в підготовці майбутнього вчителя фізики / П.С. Атаманчук // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. – Вип. 17: Інноваційні технології управління компетентісно-світоглядним становленням учителя: фізика, технології, астрономія. – С. 5-9.
3. Білик Р.М. Особливості формування професійно-компетентісного світогляду майбутнього фахівця технологічної галузі з безпеки життєдіяльності та охорони / Р.М. Білик //

Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. – Вип. 18: Інновації в навчанні фізики: національний та міжнародний досвід. – С. 195-197.

4. Бурдейна Н.Б. Методичні підходи до формування професійного світогляду майбутніх фахівців під час лекційних занять з фізики / Н.Б. Бурдейна, Л.Ю. Благодаренко, М.І. Шуг // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. – Вип. 17: Інноваційні технології управління компетентісно-світоглядним становленням учителя: фізика, технології, астрономія. – С. 13-16.
5. Гінзбург М.Д. Наукова картина світу як засіб інтегрувати та систематизувати фахові знання [Електронний ресурс] / М.Д. Гінзбург // Вісник Національного авіаційного університету. Сер.: Філософія. Культурологія. – 2012. – №2. – С. 9-17. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnau_f_2012_2_4.pdf.
6. Ніколаєв О.М. Управління процесом формування предметної компетентності майбутнього вчителя фізики / О.М. Ніколаєв // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Сер.: Педагогічна. – 2013. – Вип. 19. – С. 29-31.
7. Сусь Б.А. Проблемні питання фізики як засіб формування світогляду майбутнього вчителя / Б.А. Сусь, Б.Б. Сусь // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. – Вип. 17: Інноваційні технології управління компетентісно-світоглядним становленням учителя: фізика, технології, астрономія. – С. 67-68.
8. Сутність і основні риси наукового світогляду. Шляхи і засоби його формування. Проблеми формування світогляду у Сухомлинського Павлишська середня школа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.studynotes.com.ua/2013/02/sutnist-i-osnovni-risi-naukovogo-svitoglyadu-shlyaxi-i-zasobi-jogo-formuvannya-problema-formuvannya-svitoglyadu-v-suxomlinskogo-pavlishska-serednya-shkola>.
9. Фіцула М. М. Педагогіка: навчальний посібник / М.М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2009. – 560 с.
10. Формування наукового світогляду. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://npu.edu.ua/e-book/book/html/D/ipgoe_ktmn_Moroz%20I.V.%20Zagalna%20metodyka%20navchannya%20biologii/400.html.
11. Формування світогляду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://djerelo.com/philosophy/84-liuduna-i-svit-kremen-5319-61-osoblyvost%D1%96-naukovogo-sv%D1%96togyady>.
12. Яковлева О.М. Формування наукового світогляду учнів професійно-технічного навчального закладу у процесі вивчення простору та часу / О.М. Яковлева, М.І. Садовий // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. – Вип. 18: Інновації в навчанні фізики: національний та міжнародний досвід. – С. 49-52.

In the article the conditions necessary for the formation of a scientific outlook of students in the study of physics.

Key words: scientific worldview, knowledge, beliefs, attitudes, physics.

Отримано: 26.04.2017

УДК 371:51

Т. Я. Гуцуляк, магістрант фізико-математичного факультету.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ З МАТЕМАТИКИ ЗАСОБАМИ ТЕСТОВОГО КОНТРОЛЮ

У статті розкрито зміст удосконалення процесу оцінювання знань студентів з математики засобами тестового контролю. Тестування здійснюється на основі залишкових знань зі шкільного курсу математики першокурсників.

Ключові слова: оцінювання, знання, студенти, математика, тестовий контроль.

Постановка проблеми. Трансформації у системі сучасної вищої освіти України нерозривно пов'язані із забезпеченням якості знань студентів. Функцію управління якіс-

тву вищої освіти виконує контроль навчальних досягнень студентів, який водночас найважливіша складова педагогічної системи та навчального процесу у вищій школі. Його

систематично застосовують на всіх етапах процесу навчання з метою одержання зворотного зв'язку та забезпечення ефективної педагогічної діяльності викладача й ритмічної роботи студентів [1].

Важливою умовою діяльності вищих педагогічних закладів освіти згідно сучасних вимог є застосування тестів під час контролю знань студентів. Тестовий контроль може використовуватись для актуалізації знань студентів, встановлення рівнів успішності академічних груп та окремих студентів, аналізу різних форм і методів навчання, підсумкового оцінювання та ін. Він зумовлюється передусім особливостями навчання дисципліни та рівнем навченості студентів.

Зміни в підходах до навчання та контролю початкових досягнень учнів у сучасній українській школі привели до того, що домінуючі позиції посіло тестування. Воно застосовується майже на всіх предметах шкільної програми, зокрема й для контролю та оцінювання знань з математики. Тестуванню школярів з різних предметів шкільного курсу присвятили свої роботи Л. Буряк, О. Масалітіна, Д. Равен та ін. [2].

Але при тому, що ми маємо в наявності величезну кількість дидактичних матеріалів (щодо методики підготовки та проведення тестування), комп'ютерних програм (створених для проведення тестування на різних етапах вивчення математики), онлайн-тестів (для підготовки до зовнішнього тестування з математики), в останні роки абітурієнти демонструють доволі слабкі результати: більше половини абітурієнтів не отримали вище 150 балів з 200 можливих за всі роки існування ЗНО, приблизно 10% з них не пройшли нижньої межі – 124 бали. Крім цього, має місце низький конкурс до вишів на математичні спеціальності. Усе це свідчить про занепад математичної освіти, що є результатом низької зацікавленості учнів та студентів математикою. Не слід забувати про те, що саме ці студенти приходять до школи вже як вчителі математики, де будуть готувати до зовнішнього незалежного оцінювання школярів. Очевидно, що якість цієї підготовки безпосередньо залежить від якості підготовки самих студентів [2]. Так, виникає потреба більш ретельної підготовки майбутніх учителів фізико-математичного напрямку з математики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням організації та проведення тестового контролю значну увагу приділяли в своїх дослідженнях педагоги, психологи та методисти: А. Анастасі, В.С. Аванесов, Дж. Алгіна, І.С. Булах, Л. Крокер, Л.О. Кухар, О.І. Ляшенко, М.О. Мясковська, С.А. Раков, В.П. Сергієнко та ін.

Мета статті. Актуальність проблеми на даному етапі розвитку освіти й зумовила вибір мети дослідження: розробити тестові завдання для контролю навчальних досягнень студентів першого курсу фізико-математичного факультету з дисципліни «Вибрані питання математики», апробувати та калібрувати їх, використовуючи класичну теорію тестування.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що найбільш об'єктивним інструментарієм оцінювання є тест, ми вважаємо, що не всі необхідні характеристики засвоєння можна одержати засобами тестування. Такі, наприклад, показники, як уміння конкретизувати свою відповідь прикладами, знання фактів, уміння логічно і доказово висловити свою думку, діагностувати тестуванням неможливо. Це означає, що тестування повинно обов'язково поєднуватись з іншими формами і методами контролю.

Студенти-першокурсники, які будуть майбутніми вчителями математики, повинні мати не тільки достатній, а набагато вищий рівень знань та вмінь з шкільного курсу математики. Для отримання впевненості в тому, що студенти мають певні знання з шкільного курсу математики і мають навички розв'язування тестів різного типу за шкільною програмою, потрібно проводити початковий контроль знань та вмінь студентів. Пропонується впровадити в дію тестові завдання, які по складності дорівнювали тестам зовнішнього тестування для випускників шкіл.

При створенні тестів навчальні елементи, які треба буде перевірити, визначатимуться на основі функціонально-структурного аналізу програмного матеріалу. Після визначення цих елементів встановлювався необхідний рівень засвоєння кожного з них:

- 1) репродуктивний рівень, який забезпечує формальне сприйняття основного навчального матеріалу програми без вільного володіння ним;
- 2) аналітико-синтетичний рівень, який забезпечує вивчення навчального матеріалу в відповідності з вимогами навчальної програми;
- 3) творчий рівень, який передбачає глибоке вивчення навчального матеріалу, характеризується здатністю до розв'язування нестандартних навчальних задач.

Головним завданням вхідного тестування як різновиду контролю є діагностика стартового рівня знань і вмінь та визначення навчальних потреб.

Для проведення вхідного тестування були розроблені завдання відповідного змісту та рівня складності, а також використані тестові завдання, які пропонувалися випускникам шкіл при зовнішньому незалежному оцінюванні [5].

Висновки, перспективи подальших розробок. Удосконалення процесу оцінювання знань студентів з математики є складною педагогічною проблемою. Ця проблема вимагає розв'язання на теоретичному та практичному рівнях, оскільки є актуальною, з огляду на низький рівень підготовленості школярів з математики та потребою суспільства у висококваліфікованих фахівців фізико-математичного профілю.

Список використаних джерел:

1. Біляковська О.О. Тестування у системі контролю й оцінювання успішності студентів: методичні рекомендації до підготовки та складання тестових завдань для викладачів, аспірантів вищих навчальних закладів / О.О. Біляковська, Д.Д. Герцюк, Т.В. Равчина. – Львів, 2014. – Режим доступу: <http://dl.lnu.edu.ua/metod/metod.htm>.
2. Димарський Я.М. Тестування з аналітичної геометрії та шляхи його практичної реалізації / Я.М. Димарський, Я.П. Кривко // Освіта та педагогічна наука. – 2013. – №2. – С. 31-36. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OsDon_2013_2_6.
3. Мясковська М.О. Комп'ютерні технології у тестуванні: навчально-методичний посібник / М.О. Мясковська. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет Івана Огієнка, 2016. – 152 с.
4. Сергієнко В.П. Методичні рекомендації зі складання тестових завдань / В.П. Сергієнко, Л.О. Кухар. – К.: НПУ, 2011. – 41 с.
5. Щирба В.С. Моніторинг навчальних досягнень учнів з фізики / В.С. Щирба, М.О. Мясковська, В.О. Діденко // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізико-математичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2016. – Вип. 9. – С. 136-140.
6. Щирба В.С. Освітні вимірювання як інструментарій поліпшення якості освітнього процесу / В.С. Щирба, М.О. Мясковська, О.В. Щирба // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна. / [редкол.: П.С. Атаманчук (голова) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. – Випуск 22: Дидактичні механізми дієвого формування компетентнісних якостей майбутніх фахівців фізико-технічних спеціальностей. – С. 66-68.

The article describes the content of improving the process of assessing students' knowledge of mathematics by means of test control. Testing is carried out on the basis of residual knowledge from the school course of mathematics of freshmen.

Key words: evaluation, knowledge, students, mathematics, test control.

Отримано: 26.04.2017

МОДЕЛЮВАННЯ СПЕКТРІВ МОЛЕКУЛЯРНИХ СТРУКТУР З ПЕРІОДИЧНИМИ УМОВАМИ

У статті наведені обчислені проведені за допомогою аналітичної комп'ютерної програми Gaussian нормальні моди коливань та вигляд оптичних спектрів інфрачервоного діапазону (IR) і комбінаційного розсіяння світла (Raman) мономерної молекули поліпропілену.

Ключові слова: Gaussian, поліпропілен, комбінаційне розсіяння світла, інфрачервоне поглинання.

Квантово-механічні розрахунки використовують для передбачення геометричної будови, енергії, термодинамічних характеристик не тільки для відомих а й для теоретично можливих молекул. На даний час квантово механічний метод надзвичайно швидко розвивається і є одним з найважливіших методів хімічних досліджень. Особливої цінності цей метод набуває в разі передбачення властивостей невідомих сполук, синтез яких може бути досить складною процедурою, що вимагає великих витрат часу і матеріальних ресурсів дослідників. До того ж, на сучасному етапі розвитку комп'ютерної техніки і створення високопродуктивних і універсальних програм для квантової хімії, існує можливість розрахунку хімічних властивостей сполук з дуже високою точністю і надійністю. Однією з програм для розрахунку класів структури і властивостей молекул є програма GAUSSIAN. На сьогоднішній день за допомогою комп'ютерного моделювання можна розраховувати не тільки окремі атоми (мономери) а й величезні групи атомів що повторюються (полімери).

Як приклад полімерів можна розглянути поліпропілен. Поліпропілен – це синтетичний термопластичний неполярний полімер з класу поліолефінів. Це біла тверда речовина, що отримується в промисловості шляхом полімеризації пропілену при середньому і низькому тиску і обов'язкову присутність металоорганічних каталізаторів. В результаті співполімеризації етилену і пропілену отримують співполімери пропілену. Можливість синтезувати поліпропілен з'явилася не так давно. Це сталося в 1954 році, коли німецький хімік-органік Карл Циглер і італійський хімік Джуліо Натта відкрили металокомплексні каталізатори полімеризації олефінів. Каталітична стереоспецифічна полімеризація ненасичених найпростіших вуглеводнів і синтез всіляких структурних різновидів поліпропілену відбулися через змішування металоорганічних каталізаторів. Завдяки цьому відкриттю Джуліо Натта в 1963 році була присуджена Нобелівська премія з хімії. Таким чином було отримано перший поліпропілен – найлегший термопласт. Пропілен полімеризується при температурі нижче вісімдесяти градусів (це необхідна умова, щоб вийшла максимальна довжина полімеру) і десяти атмосферах.

Таким чином, метою даної роботи було показати що можна обрахувати аналітичними методами з допомогою програми Gaussian нормальні моди коливань, вигляд оптичних спектрів інфрачервоного діапазону (IR) та комбінаційного розсіяння світла (Raman) не тільки мономерів а й полімерів. Розрахунок проводився в два етапи – оптимізація енергетичних станів та розрахунок коливальних мод методом Хартри-Фока (Hartree-Fock) [2-5]. Програма дає можливість спостерігати результати обчислень в динаміці за допомогою анімації, це неможливо побачити в друкованому виданні, тому нище наведені схеми у тривимірній проекції, на яких напрямком коливань позначено векторами. У зв'язку із складністю структури і великою кількістю модів коливання для прикладу наведено лише деякі з них.

Moda	Freq	IR (infrared)	Raman
1	22.88	0.0027	0.2599
2	43.10	0.0023	0.1392
3	52.84	0.0036	0.1041
4	61.83	0.0046	0.0520
5	66.91	0.0015	0.0162
6	103.23	0.0070	0.1058
7	136.41	0.0190	0.0535
8	194.33	0.1007	0.1843
9	219.60	0.0438	1.7819
10	255.06	0.0014	0.5607
11	258.15	0.0081	0.0863
12	263.27	0.0130	1.2846

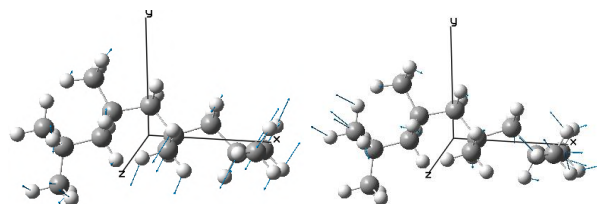

Рис. 1. Нормальна мода коливань № 1

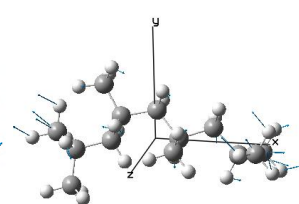

Рис. 2. Нормальна мода коливань № 2

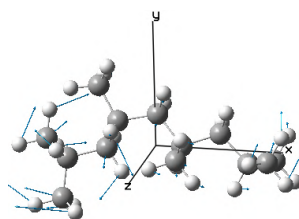

Рис. 3. Нормальна мода коливань № 3

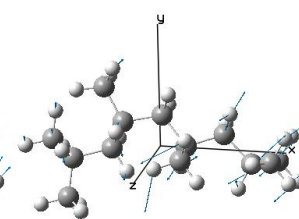

Рис. 4. Нормальна мода коливань № 4

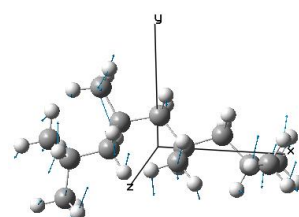

Рис. 5. Нормальна мода коливань № 5

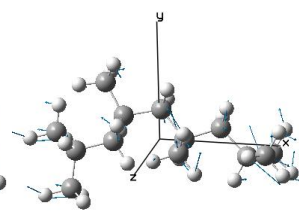

Рис. 6. Нормальна мода коливань № 6

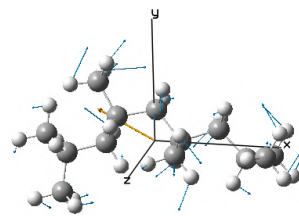

Рис. 7. Нормальна мода коливань № 7

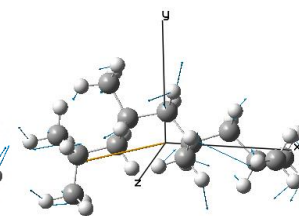

Рис. 8. Нормальна мода коливань № 8

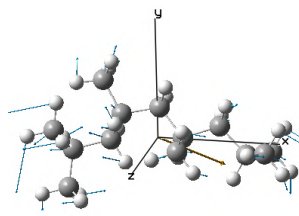

Рис. 9. Нормальна мода коливань № 9

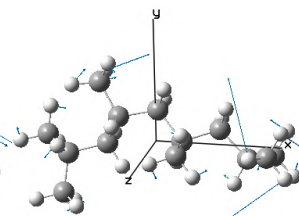

Рис. 10. Нормальна мода коливань № 10

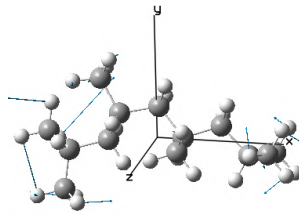

Рис. 11. Нормальна мода коливань № 11

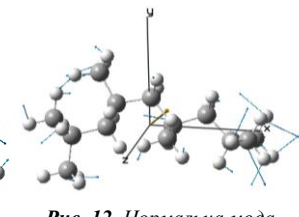

Рис. 12. Нормальна мода коливань № 12

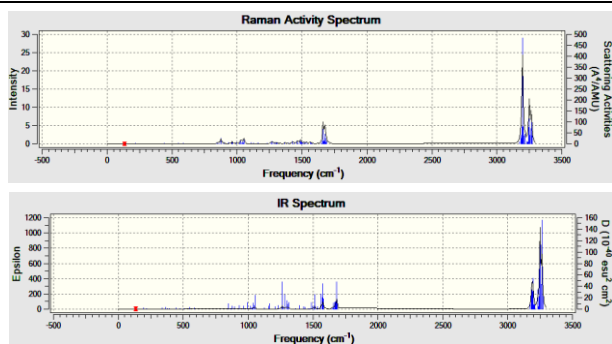

Рис. 13.

Список використаних джерел:

1. Популярная механика. – 2014. – №141.

УДК 004:371

В. К. Карлик, магістрант фізико-математичного факультету

РОЗРОБКА ПРОГРАМНОГО ЗАСОБУ ДЛЯ КОНСТРУЮВАННЯ ТА АНАЛІЗУ ТЕСТІВ

У статті розглянуто проблеми використання різних програмних засобів, нових стратегій та рекомендацій для покращення якості навчання і викладання. Проведено системний аналіз актуальності існуючих програмних засобів для створення тестів.

Ключові слова: розробка, стратегія, usability, типи тестових завдань.

Постановка проблеми. Одним з основних напрямів модернізації системи освіти є вдосконалення об'єктів контролю якості навчання. Завдяки цьому зростає актуальність відповідних наукових досліджень і забезпечення практичного використання комп'ютерних засобів у тестуванні. Проблема підвищення ефективності контролю знань студентів і розробка стратегій для покращення якості освіти сприяла зростанню наукового інтересу до програмних засобів для конструювання та аналізу тестів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням оцінки якості програмних засобів для розробки тестів відносно стандарту ISO 9126 займався у своїй праці Горбаченко І.М. [1]. Проблематику використання сучасних комп'ютерних систем для тестування детально висвітлює Гороява Т.Ю. [2].

Мета статті – довести ефективність розробки програмного засобу для конструювання та аналізу тестів, а також використання нових стратегій для підготовки фахівців.

Виклад основного матеріалу. Створення тестів, в епоху інформаційних технологій, це заняття стало чи не найпростішим на перший погляд. Насправді це не так легко як може здатися. Адже для того щоб розробити будь-який тест, потрібно вкласти в нього знання, досвід і час. В додаток до цього необхідно обрати програмний продукт, який буде допомагати автору виправляти власні помилки, а також робити аналіз зробленої роботи.

Яка ж ситуація у нас в Україні? Як ми маємо програмні продукти для створення та аналізу тестів? Скільки вони коштують? І наскільки вони якісні? Дослідивши ці питання, ми з'ясуємо наскільки ми просуваємося в створенні таких продуктів серед інших розвинених країн.

В Україні розроблених програмних продуктів не дуже й багато, але ми розглянемо найпопулярніші з них.

Розпочнемо з одного з найвідоміших українських web-середовищ – це Open TEST2.

Це програмне web-середовище, розроблене Харківським Національним Університетом Радіоелектроніки, і може використовуватися як для дистанційної освіти, так і для створення тестів. Основними перевагами даного засобу є:

- можливість робити детальний аналіз результатів проходження тесту та експортувати отримані дані в інші статистичні програми;
- можливість експлуатації на різних платформах (Windows, Unix, Mac);

2. Мокрушин В.С. Квантово-химические расчеты органических молекул / В.С. Мокрушин. – Екатеринбург, 2005.
3. Кобзев Г.И. Применение неэмпирических и полумпирических методов в квантово-химических расчетах / Г.И. Кобзев. – Оренбург, 2004.
4. Квантово-химические методы расчета молекул / Г.А. Шембелов, Д.А. Устынюк, В.Н. Мамаев В.Н. и др. – М. : Химия, 1980.
5. Кларк Т. Компьютерная химия / Т. Кларк. – М. : Мир, 1990. – 250 с.

In the article the calculations carried out with the aid of the analytical computer program Gaussian-normal modes of oscillations and the form of optical spectra of the infrared (IR) spectra and Raman scattering of a monomeric polypropylene molecule are presented.

Key words: gaussian, polypropylene, combined light scattering, infrared absorption.

Отримано: 26.04.2017

- можливість мережевого використання (локально, глобально);
- можливість безкоштовного використання, не включаючи підтримки.

Щодо недоліків, то до них можна віднести те, що в середовищі використовується змішаний інтерфейс користувача. Станом на 2017 рік цей інтерфейс не відповідає вимогам Usability. Також хочу зауважити, що остання версія Open TEST2.3.0 вийшла у 2014, тобто на даний момент розробка припинилася.

Наступний засіб, також один з найвідоміших на ринку програмних продуктів easy Quizzy. Засіб розроблений Андрієм Шкуропієм та Іллею Полсаковим у 2008 році. Програмний продукт чудово підійде тим, хто просто хоче розробити тест та опрацювати отримані результати. Даний засіб має наступні переваги:

- підтримка багатомовного інтерфейсу;
- вибір різних шкал оцінювання;
- редактор формул;
- експорт результатів в офісний текстовий процесор Microsoft Word;
- відносно недоліків, то до них належать наступні;
- відсутність мережевої підтримки;
- експлуатація тільки на операційних системах Windows;
- для повноцінного використання необхідна ліцензія на використання (згідно даних зі сайту allsoft.ua для активації необхідна сума – 187 грн.).

Для easyQuizzy виходять оновлення, які спрямовані на розширення багатомовного пакету продукту. Щодо реалізації функціональної частини, то засіб зупинив розробку в цьому напрямку ще у 2013 році.

На ринку програмного забезпечення для створення і аналізу тестів ще є декілька програмних продуктів, які схожі за своїм функціоналом, але й низкою недоліків не відрізняються від розглянутих вище систем. Тобто можна зробити висновок, що для розробників програмного забезпечення ця тема вже не є досить актуальною. Також з'явилася не мала кількість систем з якими вони просто не можуть конкурувати. Для прикладу можна взяти сервіс для проведення опитування Google Forms, розроблений компанією Google. Даний сервіс можна використовувати також для створення тестів і він має наступні переваги:

- автоматичне збереження макету опитування (тесту);
- підтримка стандарту Usability;
- експорт результатів проходження;

- використання форм в інших продуктах Google;
- підтримка мобільних девайсів.

Але навіть у таких великих розробників як Google, а точніше у їх продукту Google Forms, також є недоліки:

- автоматичне оцінювання та аналіз запитань;
- немає підтримки різних шкал оцінювання;
- відсутність режиму офлайн через те що продукт є сервісом;
- немає підтримки закритого мережевого доступу.

Хоча не варто сильно критикувати сервіс Google Forms, адже він створювався не для створення тестів, а для створення опитувань.

Щодо закритого мережевого доступу мається на увазі, наприклад: у нас є аудиторія з однією точкою доступу і до неї під'єднуються інші девайси по бездротовому каналу зв'язку. Вони утворюють між собою локальну мережу, і оскільки під'єднання відбувається до цієї мережі за допомогою алгоритмів шифрування, то це і буде мережею закритого типу.

Проаналізувавши різні web-середовища, системи та сервіси можна зробити висновок, що Україна, з необмеженим ІТ потенціалом, має не найкращі показники щодо створення програмного забезпечення, яке б реалізовувало можливість створення та аналізу тестів.

Постає запитання: а що робити? Де знайти програмний продукт, який би відповідав би певним вимогам, був безкоштовний і головне, щоб був простий у використанні? Відповідь на ці запитання дуже символічна «Ніхто не зробіть, як хочеш ти. Мусиш це зробити сам». На мою думку було б не погано розробити OpenSource – проект, до якого можна було б залучити студентську молодь.

Що нам це дасть: по-перше, ми розробимо продукт, який буде покривати основні вимоги сучасного часу; по-друге, ми заповнимо пробіли, які існують у нашій системі освіти, а саме це брак практики. Адже не для кого не секрет, що після закінчення навчального закладу, студенту важко з працевлаштуванням без досвіду роботи у тій сфері, яку він представляє. А тепер що отримає кожний учасник даного проекту:

- студент – корисний досвід у тій сфері діяльності, яку він буде представляти;
- викладач – можливість практикувати новий підхід до викладу матеріалу, а також модернізувати навчальну програму;
- навчальний заклад – можливість відкриття нових актуальних спеціальностей та підвищення свого статусу серед інших навчальних закладів України.

Залучатися для реалізації такого проекту будуть: програмісти, дизайнери, тестувальники програмного забезпечення, тестологи, а також люди з творчим мисленням. Потрібні всі, хто має нові ідеї у створенні і модернізації програмного забезпечення.

Тепер поговоримо про план розробки. Для початку нам потрібно підготувати, звичайно, студентів, викласти той необхідний мінімум, теоретичний і практичний. Зазвичай це починають робити на другому курсі навчання. Починаючи з третього курсу не погано би було побудувати навчальний план таким чином, щоб студентство брало активну участь. Тобто на лабораторних і практичних заняттях залучати студентів до активної роботи над цікавими проектами. І це стосується не тільки цього проекту.

А тепер перейдемо до самої розробки. На першому етапі до проекту повинні бути застосовані наступні початкові вимоги:

- підтримка кросплатформності;
- розробка ядра управління (серверна частина);
- розробка основного інтерфейсу користувача (клієнтська частина);
- розробка мінімальної кількості типів запитань;

- можливість створювати банк запитань;
- автоматичне оцінювання і підтримка різних систем оцінювання;
- можливість формувати статистичні дані.

Після виконання даних умов ми отримаємо програмний продукт, який стане нашою першою цеглиною в розробці чогось нового. Далі необхідно рухатися в напрямі мобільних девайсів, адже в наш час мобільні девайси є майже у всіх. Так, можливо вони не всі мають доступ до Інтернет, але майже усі мають wi-fi-модулі, що дає змогу користуватися бездротовою локальною мережею.

Також потрібно пропонувати іншим навчальним закладам впроваджувати такий підхід до освіти в сфері підготовки ІТ спеціальностей. Оскільки проект OpenSource, то його розробкою зможе займатися будь-який заклад. Вдосконалювати, додавати щось нове і саме головне – використовувати.

Висновки, перспективи подальших розробок. І так ми підійшли до логічного завершення. Як ми бачимо, якщо використовувати дану стратегію для підготовки фахівців в ІТ галузі ми отримаємо:

- студентську молодь не тільки з теоретичними навичками, але й практичними, які при прийомі на роботу не просто зможуть пройти співбесіду, але й якісно виконувати поставлені завдання;
- навчальну програму, яка буде не просто відповідати усім вимогам, але й стабільно модернізуватися;
- викладачів або керівників проектів, які також будуть мати великий досвід впровадження нового матеріалу та нових технологій;
- престиж навчального закладу, до речі він оцінюється не в тому, скільки навчальний заклад випустить студентів, а в тому скільки після нього студентів зможуть працевлаштуватися.

На даному етапі ми маємо:

- початкові вимоги до програмного засобу (мінімальна специфікація);
- стратегію реалізації.

Залишається тільки одне, багато працювати над втіленням ідеї і виконанням вище зазначених вимог. І взагалі, на мою думку, потрібно постійно рухатися в перед і тільки в перед. Адже світ не стоїть на місці. Кожен день, кожен годину, хвилину все змінюється і ми може не просто спостерігати за цими змінами, а приймати в них активну участь.

Список використаних джерел:

1. Горбаченко И.М. Оценка качества программного обеспечения для создания систем тестирования / И.М. Горбаченко // Фундаментальные исследования. – 2013. – №6-4. – С. 823-827.
2. Горовая Т.Ю. Современные системы компьютерного тестирования: аналитический обзор / Т.Ю. Горовая // Историческая и социально-образовательная мысль. – 2013. – №1. – С. 79-81.
3. Гулидов И.Н. Педагогический контроль и его обеспечение : учебное пособие / И.Н. Гулидов. – М. : ФОРУМ, 2005. – 240 с.
4. Програма тестування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://opentest.com.ua/kompyuternaya-programma-testirovaniya-znanij-opentest-2>.
5. Фетісов В.С. Комп'ютерні технології в тестуванні : навчально-методологічний посібник / В.С. Фетісов. – Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2011. – 140 с.

This article deals with the problem of using different software, new strategies and recommendations for improving the quality of teaching and learning. A systematic analysis of the relevance of existing software to create tests.

Key words: development, strategy, usability, types of tests.

Отримано: 26.04.2017

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ВЧИТЕЛЯМИ ФІЗИКИ

У статті дається визначення поняття «інновація», «сучасні педагогічні технології». Розкриваються основні методологічні вимоги, яким повинна відповідати педагогічна технологія. Аналізуються основні групи сучасних педагогічних технологій, які підвищують якість підготовки спеціалістів на рівні міжнародних стандартів.

Ключові слова: інновація, сучасні педагогічні технології, сучасна школа.

Об'єктивне прискорення науково-технічного і соціального прогресу, кризові економічні, екологічні, демографічні, політичні та інші явища, що виникли у сучасному світі, неминуче позначаються на системі освіти, загострюють протиріччя і труднощі формування молодого покоління. Традиційні педагогічні засоби виховання, змісту й організації навчально-виховного процесу все частіше не спрацьовують. Через невідповідність темпів і характеру соціальних та педагогічних процесів виникають кризові явища в педагогіці.

Найважливіші з них виявляються у нездатності освітньо-виховних закладів, по-перше, впливати на дитину для формування цілісної, а не «часткової» особистості, по-друге, у невмінні враховувати індивідуальні, вікові особливості вихованця, неповторність особистості кожного. Тому у сучасному вимогливому та швидкозмінному соціально-економічному середовищі рівень освіти, її вплив на особистісний розвиток дитини, значною мірою залежатиме від результативності запровадження технологій навчання, що ґрунтуються на нових методологічних засадах, сучасних дидактичних принципах та психолого-педагогічних теоріях, які розвивають діяльнісний підхід до навчання.

В умовах постійних змін в усіх сферах життя і діяльності людини, стрімкого розвитку і впровадження в практику новітніх технологій виробництва, широкого проникнення комп'ютерних та інформаційно-комунікаційних технологій в усі галузі діяльності людини перед нею ставляться такі завдання, які можна розв'язати лише за умови швидкої адаптації до нових умов, вміння постійно навчатися та переймати і застосовувати на практиці нові ідеї. В усіх сферах діяльності людини потрібні не тільки глибокі знання, але й уміння творчо використовувати їх у різних ситуаціях.

З метою запобігання перевантаженості учнів та забезпечення рівня освіти, що відповідає європейським стандартам, в Україні робляться спроби реформувати навчальний процес у середній школі як за формою так і за змістом. Шукуються шляхи виходу за межі консервативної системи освіти і наближення освітніх послуг до об'єктивних потреб розвитку суспільства. А це спонукає до розробки і впровадження інноваційних освітніх технологій: здійснюється перехід на новий зміст і структуру навчання, створюються нові підручники, впроваджуються інноваційні та новітні технології навчання у тому числі інформаційні (ІТН) та інформаційно-комунікаційні (ІКТН), метою яких є підвищення якості навчання шляхом активізації пізнавальної діяльності учнів. Передбачається що їх впровадження в освіту.

Як зазначається в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, одним з пріоритетів розвитку освіти є впровадження сучасних технологій, які розширюють можливості учнів щодо якісного формування системи знань, умінь і навичок, їх застосування у практичній діяльності, сприяють розвитку інтелектуальних здібностей до самонавчання, створюють сприятливі умови для навчальної діяльності учнів і вчителя.

Сучасні вимоги суспільства до освіти примушують фахівців у багатьох країнах світу переглянути якість і рівень шкільної освіти, що зумовило необхідність її реформування. Змінюються цілі та завдання, що поставили перед сучасною освітою в інформаційному суспільстві, поступово на зміну традиційній системі навчання приходить особистісно-орієнтована, традиційні методи змінюються інноваційними, що передбачають зміщення акцентів у навчальній діяльності, її спрямування на інтелектуальний розвиток учнів за рахунок зменшення долі репродуктивної діяльності. Навчальний процес сьогодні повинен бути орієнтований на особистість учня і

враховувати його індивідуальні особливості та здібності. У зв'язку з цим зрозуміло, що в основній школі назріла гостра необхідність в адаптації вчителів до нових умов роботи, ролей і мети, що швидко змінюються.

Цілий ряд авторів, зокрема й В. Кукушкіна, вважають, що будь-яка педагогічна технологія повинна відповідати деяким основним методологічним вимогам (критеріям технологічності):

- Концептуальність. Кожній педагогічній технології повинна бути притаманна опора на певну наукову концепцію, що містить філософське, психологічне, дидактичне та соціально-педагогічне обґрунтування досягнення освітньої мети.
- Системність. Педагогічній технології мають бути притаманні всі ознаки системи: логіка процесу, взаємозв'язок всіх його частин, цілісність.
- Можливість управління. Передбачає можливість діагностичного цілепокладання, планування, проектування процесу навчання, поетапну діагностику, варіювання засобами та методами з метою корекції результатів.
- Ефективність. Сучасні педагогічні технології існують в конкурентних умовах і повинні бути ефективними за результатами й оптимальними за витратами, гарантувати досягнення певного стандарту освіти.
- Відтворюваність. Можливість використання (повторення, відтворення) педагогічної технології в інших ідентичних освітніх закладах, іншими суб'єктами.
- Візуалізація (характерна для окремих технологій). Передбачає використання аудіовізуальної та електронно-обчислювальної техніки, а також конструювання та застосування різноманітних дидактичних матеріалів і оригінальних наочних посібників.

Порівнюючи традиційну та інноваційну освіту, які сьогодні паралельно існують в Україні, І. Зязюн зробив висновки, традиційна система навчання є безособистісною, «бездітною... без людською». У ній «людина... постає... об'єктом, яким можна керувати за допомогою зовнішніх впливів, загальних стандартів і нормативів».

У сучасній освіті існує певний парадокс: невідповідність між стратегічною метою освіти (а саме всебічний розвиток особистості дитини), закладеною в нормативних документах, і реальною діяльністю загальноосвітнього навчального закладу (надання умов певної суми знань, вироблення вмінь, набуття навичок, контроль та оцінювання цих знань і вмінь).

Розв'язати цей парадокс покликані інноваційні освітні технології, виникнення й розвиток яких зумовлені ступенем розвитку суспільства й науки. Ще Ян Амос Коменський намагався знайти такий загальний порядок навчання, при якому воно здійснювалося б за єдиними законами людської природи і вимагало б тільки «вмілого розподілу часу, предметів і методів».

Головною причиною модернізації освіти стало те, що вимоги суспільства до якості підготовки учнів зростають, а навчання залишається усередненим. За таких умов активний пошук інструментів побудови ефективного навчального процесу для масового навчання, які б гарантовано забезпечували успіх у руках звичайного педагога є актуальною потребою часу. Потрібно знайти такі дидактичні засоби, які б змогли перетворити навчання на свого роду технологічний процес із гарантованим результатом.

Кваліфікований спеціаліст протягом життя змушений кілька разів опановувати нові технології. Тому виникають якісно нові вимоги до фахівця – здатність швидко засвою-

вати технічні новинки і нові технології. Тому важливо не тільки озброювати учнів певною системою знань, але й навчити їх мислити та самостійно здобувати знання.

Для розвитку пізнавального інтересу учнів необхідно формувати бажання самостійно оволодівати знаннями, розвивати стійкий інтерес до навчання. Навчальна діяльність має бути цікавою, приносити учням задоволення та радість, підвищувати їх тонус, сприяти росту їх пізнавальних здібностей.

Це повною мірою стосується і предметів фізико-математичного циклу. Необхідно активізувати розумову діяльність учнів під час навчання, і це треба робити на всіх етапах навчального процесу, чи то вивчення нового матеріалу, чи то виконання лабораторних робіт, розв'язування задач, перевірка, закріплення знань, повторення тощо.

Одним із пріоритетних векторів розвитку освіти, згідно національної доктрини є впровадження інновацій, інформаційних технологій до навчально-виховного процесу новітніх технологій навчання.

На даний момент відомо ряд педагогічних технологій, які дозволяють вчителям виконувати завдання сучасної освіти. Всі педагогічні технології класифікують за інструментально значущими та різноманітними системними ознаками.

Технологія особистісно зорієнтованого навчання. Однією з інноваційних технологій загально-педагогічного характеру, які впроваджуються в сучасних школах є технологія особистісно зорієнтованого навчання [5]. Особистісно зорієнтоване навчання – організація процесу навчання, в основі якої лежить визнання індивідуальності, самобутності, самоцінності кожної людини, що вимагає забезпечення розвитку і саморозвитку особистості учня виходячи із виявлення його індивідуального, неповторного, суб'єктивного досвіду, здібностей, інтересів, ціннісних орієнтацій, можливостей реалізувати себе в пізнанні, навчальній діяльності, поведінці. Мета даної технології полягає в тому, щоб:

- визначити життєвий досвід кожного учня, рівень інтелекту, пізнавальні здібності, інтереси, якісні характеристики, які спочатку треба розкрити, а потім розвинути в навчальному процесі;
- формувати позитивну мотивацію учнів до пізнавальної діяльності, потребу в самопізнанні, самореалізації та самовдосконаленні школярів у межах соціокультурних та моральних цінностей нації;
- озброїти учнів механізмами адаптації, саморегуляції, самозахисту, самовиконання, необхідним для становлення самобутньої сучасної людини, здатної вести конструктивний діалог з іншими людьми, природою, культурою та цивілізацією в цілому.

Технологія проблемного навчання. В основі технології проблемного навчання створення вчителем самостійної пошукової діяльності школярів із розв'язання навчальних проблем, у ході якої формується нове знання, уміння, навички та розвиваються здібності дитини, активність, зацікавленість, ерудиція, творче мислення та інші особисто значущі якості.

Проблемна ситуація – це ситуація, яка виникає внаслідок такої організації вчителем взаємодії учня з об'єктом пізнання, яка допомагає виявити пізнавальне протиріччя. Проблемна ситуація характеризується інтелектуальним утрудненням і потребою розв'язувати його. Сутність пізнавального протиріччя міститься у неможливості за допомогою тих знань і способів діяльності, якими володіють школярі, вирішити протиріччя, що виникли.

Створювати проблемні ситуації на уроках фізики можна різними способами:

- зіткнення школяра з явищами, фактами, які вимагають теоретичного пояснення;
- спонукання учнів до аналізу зовнішніх суперечливих фактів, явищ, висловлювань;
- спонукання школярів до вибору із суперечливих фактів, висловлювань тих, які вважають вірними і обґрунтування свого вибору;
- спонукання до самостійного порівняння, зіставлення фактів, явищ, дій;
- спонукання до висунування гіпотез, формулювання висновків та їх перевірки.

Проблемні ситуації на уроках фізики зручно створювати, з мого досвіду, при розв'язуванні різного виду задач; під час мотивації, використовуючи різні цікаві факти, прислів'я, приказки, загадки, поетичні рядки, літературні твори.

Інформаційні технології. Інформаційні технології – технології інформатики в поєднанні з іншими, пов'язаними з нею, технологіями [3], тобто це цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечує високу швидкість обробки даних, ефективний пошук інформації, розповсюдження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування.

Інформаційна технологія в навчально-виховному процесі – це поєднання традиційних технологій навчання і технологій інформатики [3], які розширюють можливості учнів щодо якісного формування системи знань [5], умінь і навичок, їх застосування у практичній діяльності, сприяють розвитку інтелектуальних здібностей до самонавчання, створюють сприятливі умови для навчальної діяльності учнів і вчителя.

Причин комп'ютеризації навчання фізиці та астрономії можна назвати багато. У мережі є багато програмних продуктів, які учителі-предметники можуть використати під час проведення уроків із застосуванням нових інформаційних технологій. Подібні уроки дозволяють підвищити інтерес до вивчення предметів природничо-математичного циклу, активізувати їх пізнавальну діяльність, сприяють формуванню наукового світогляду.

Найсучаснішим комп'ютерним засобом навчання є мультимедіа, що ґрунтується на спеціальних апаратних і програмних засобах. Однією з беззаперечних переваг засобів мультимедіа є можливість розроблення на їх основі інтерактивних комп'ютерних презентацій з фізики.

Презентація – це набір, послідовно змінюючих одна одну, сторінок-слайдів, на кожній з яких можна розмістити будь-який текст, малюнки, схеми, відео-, аудіо-фрагменти, анімацію, використовуючи при цьому різні елементи оформлення. Вони не вимагають особливої підготовки вчителів й учнів та активно залучають останніх до співпраці.

Проектна технологія. Метод проектів поєднує традиційний підхід з інноваційними методами навчання. У комплексі з навчанням він здобуває дедалі більшого поширення в системах освіти різних країн світу. Проектний метод має багато переваг порівняно з традиційними, оскільки, працюючи над проектом, учні діють не шаблонно, а знаходять власний шлях розв'язання задачі, вчать користуватися різними джерелами інформації, аналізувати отриману інформацію, відбирати найкорисніше, те, що допоможе розв'язати проблему. Підготовка до захисту готового продукту вимагає відпрацювання вміння представити отримані результати в такій формі, щоб вони були зрозумілими й цікавими слухачам. Таким чином, проектний метод розв'язує багато педагогічних завдань:

- створення позитивної мотивації в процесі навчання;
- формування навичок розумової праці, узагальнених інтелектуальних умінь у процесі пошуку джерел інформації з обраної теми, формулювання результатів і висновків;
- вироблення прийомів колективної праці;
- оволодіння письмовим і усним мовленням.

Використання методу проектів потребує від вчителя неабиякої підготовки. Насамперед треба переосмислити ставлення до підготовки і проведення уроку, позаурочних занять. Метод проектів можна застосувати як у звичайному класі у вигляді самостійної індивідуальної чи групової роботи учнів протягом різного за тривалістю часу, так і з використанням різних сучасних засобів, інформаційних технологій, комп'ютерних телекомунікацій тощо.

За тривалістю проекти можуть бути:

- короткотривалі – від одного до кількох уроків;
- середньої тривалості – від тижня до кількох місяців;
- довготривалі – можуть тривати рік і більше.

За типологією проекти можуть бути:

- дослідницькі;
- творчі;

- інформаційні;
- ігрові;
- практико-орієнтовані і т. ін.

Основні вимоги до використання методу проектів:

- наявність значущої в дослідницькому плані проблеми;
- практична, теоретична, пізнавальна значущість прогнозованих результатів (наприклад створення презентації, веб-сторінки, публікації чи виступу перед учнями з доповіддю стосовно даної проблеми).

Фізика – унікальна дисципліна, найбільш механізована та точна, найбільш тісно пов'язана з навколишнім світом. Тому сприяти вивченню учнями фізики потрібно не для того, щоб вони стали фізиками, а для того, щоб вони навчилися думати, знаходити компроміси, аналізувати, систематизувати, узагальнювати, вміли відстоювати свої принципи. Фізика вчить критично ставитися до будь-яких аргументів. Зрозуміло, що на уроках фізики мають даватися глибокі й міцні знання, але важливо, щоб фізика допомагала формувати уявлення про роль людини в світі та роль даної науки в освоєнні світу людиною.

Таким чином, важливою умовою організації навчально-виховного процесу є вибір учителем раціональної системи методів і прийомів активного навчання, використання сучасних технологій у поєднанні з традиційними засобами. Процес

навчання повинен бути організований так, щоб зорієнтувати дитину на досягнення нею цілей, які вона сама собі поставила.

Список використаних джерел:

1. Андреева В.М. Настільна книга педагога / В.М. Андреева, В.В. Григораш. – Харків : Основа, 2006. – 352 с.
2. Державний стандарт базової і повної середньої освіти.
3. Використання інформаційних технологій на уроках фізики в основній школі // Інтернет ресурси.
4. Мельник Л.С. Формування ключових компетентностей методами інтерактивного навчання / Л.С. Мельник // Фізика в школах України. – Харків : Основа, 2008. – №5. – 32 с.
5. Наволокова Н.П. Практична педагогіка для вчителя / Н.П. Наволокова, В.М. Андреева. – Харків : Основа, 2009. – 120 с.
6. Національна доктрина розвитку освіти.

The article defines the term «innovation», «modern educational technology». The basic methodological requirements to be met by educational technology. Analyzes the major groups of modern educational technologies that enhance the quality of training at international standards.

Key words: innovation, modern educational technology, modern school.

Отримано: 26.04.2017

УДК 621.383

В. О. Маруняк, студентка 3 курсу фізико-математичного факультету

ЕФЕКТ ХОЛЛА В НАПІВПРОВІДНИКАХ

У статті розглядається механізм виникнення ефекту Холла в напівпровідниках, а також використання даного ефекту.

Ключові слова: ефект Холла, датчик Холла.

Актуальність полягає у тому, що ефект Холла дає можливість визначити три найбільш важливі величини, що характеризують електропровідність металів і напівпровідників:

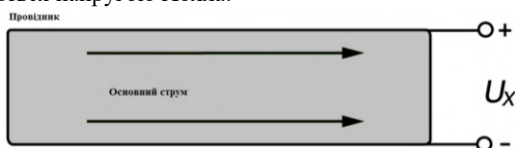
- 1) знак носіїв заряду (тип провідності);
- 2) концентрацію носіїв заряду;
- 3) рухливість носіїв заряду.

Ефект ще студентом відкрив у 1879 р. Едвін Герберт Холл на закису міді (один із різновидів оксиду міді). Він полягає у появі електричного поля у зразку, розміщеному у схрещених електричному і магнітному полях, причому напрямок цього поля перпендикулярний напрямкам і зовнішнього електричного, і магнітного полів.

Ефект Холла є продовженням сили Лоренца, яка описує силу, діючу на заряджені частинки – такі як електрон – рухом в магнітному полі. Якщо магнітне поле направлено перпендикулярно напрямку руху електронів, на електрон діє сила, яка перпендикулярна і напрямку руху, і напрямку магнітного поля [1].

Ефект Холла відноситься до ситуації, в якій сила Лоренца діє на електрони, що рухаються в провіднику, отже, різниця потенціалів – або іншими словами, напруга – виникає між двома сторонами провідника.

Стрілки на малюнку показують напрямки протікання звичайного струму, а це означає, що електрони рухаються в протилежному напрямку. Напрямок сили Лоренца визначається правилом правої руки, що враховує напрямок руху електрона щодо магнітного поля. Різниця потенціалу, яка виникає між верхньою і нижньою межами провідника, називається напругою Холла:

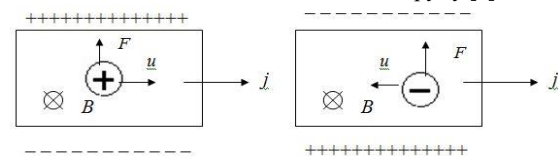

Рис. 1. Виникнення напруги Холла

Ця формула, яка застосовується до струмопровідної пластини, вказує на те, що напруга Холла залежить від величини струму (I), що протікає через провідник, від магнітної індукції (B), від елементарного заряду електрона (e),

кількості електронів в одиниці об'єму (ρ) і від товщини пластини (d) [2].

Ефект Холла спостерігається не тільки в металах, але і в напівпровідниках, причому по знаку ефекту можна судити про належність напівпровідника до n - або p -типу, оскільки в напівпровідниках n -типу знак носіїв струму негативний, напівпровідниках p -типу – позитивний. На рис. 2 порівняний ефект Холла для зразків з позитивними і негативними носіями. Напрямок магнітної сили змінюється на протилежний як за зміни напрямку руху заряду, так і за зміни його знаку. Отже, при однаковому напрямку струму і поля магнітна сила, що діє на позитивні і негативні носії, має однаковий напрямок. Тому в випадку позитивних носіїв потенціал верхньої (на рисунку) межі вищий, ніж нижньої, а в випадку негативних носіїв – нижчий. Таким чином, визначивши знак холлівської різниці потенціалів, можна встановити знак носіїв струму [3].

Рис. 2. Ефект Холла для зразків з позитивними і негативними носіями

Використання ефекту Холла. Холлівські мікрофони діють по такому ж принципу. Датчик коливається разом із мембраною. Частота і амплітуда холлівської напруги змінюються відповідно з коливаннями мембрани.

Захисні вимикачі електроустановок від перевантажень. Датчик Холла поміщується в магнітне поле лінії живлення установки. При перевантаженні струм живлення, а разом з ним індукція магнітного поля і холлівська напруга різко зростають. Коли холлівська напруга перевищує певну межу, спрацьовує електронна система, і установка знеструмується.

Для вимірювання кутів. Якщо магнітне поле утворює певний кут з напрямком струму, то холлівська напруга буде залежати від цього кута, тобто визначатися перпендикулярно до струму складовою індукції. Це дає можливість виміри кутів привести до вимірювань напруги і використовувати у системах автоматичного регулювання.

Для вимірювання великих значень струму, наприклад, 1000 А, причому безконтактним способом. В основу методу покладена властивість електричного струму утворювати магнітне поле. Фактично вимірюється індукція магнітного поля, яка потім перераховується в струм, що її викликає.

Датчики Холла цінуються за забезпечення електричної ізоляції між ланцюгом протікання струму та вимірювальним ланцюгом. Додатковою перевагою є те, що датчиком розсіюється мінімальна потужність; це особливо важливо при вимірюванні великих струмів. Що стосується точності, доступні в даний час датчики Холла можуть досягти мінімальної похибки в 1% [4].

Висновки. Ефект Холла дозволяє визначити тип носіїв заряду в напівпровіднику, що робить його незамінним методом дослідження властивостей напівпровідників.

Ефект Холла спостерігається не тільки в провідниках, але і в напівпровідниках, причому по знаку ефекту можна визначити тип напівпровідника.

УДК 621

Ю. С. Петльована, студентка 3 курсу фізико-математичного факультету

ВИРОЩУВАННЯ КРИСТАЛІВ

У статті розглянуто основні теоретичні відомості про кристали та найпростіші методи їх вирощування.

Ключові слова: кристал, вирощування, кристалізація, мідний купорос, солі.

Актуальність проблеми. Вирощування кристалів дає можливість створити досить міцні і стійкі матеріали з наперед заданими механічними, тепловими, електромагнітними та оптичними властивостями у багатьох галузях народного господарства. Знаючи методи вирощування кристалів можна виростити дорогі цінні і напівдорогочінні: діаманти, смарагди, рубіни, граніти, сапфіри, аметисти, топази і т.д. Вирощені штучним способом монокристали ні в чому не поступаються природним, а деякі значно їх перевершують за основними параметрами.

Мета дослідження – проаналізувати різні способи утворення та вирощування кристалів. В домашніх умовах виростити кристали з мідного купоросу та кухонної солі.

Повсюди нас оточують кристали. Ми ходимо по кристалах, будемо із кристалів, обробляємо кристали на заводах, створюємо прилади й виробу із кристалів, проникаємо в таємниці будови кристалів.

Кристал – це твердий стан речовини. Він має певну форму і певну кількість граней внаслідок розташування своїх атомів. Всі кристали однієї речовини мають однакову форму, хоч і можуть відрізнятися розмірами [1].

У природі існують сотні речовин, що утворюють кристали. Вода – одна з найбільш поширених з них. Замерзаючи вода перетворюється на кристали льоду або сніжинки.

Мінеральні кристали теж утворюються в ході певних породоутворюючих процесів. Величезні кількості гарячих і розплавлених гірських порід глибоко під землею в дійсності являють собою розчини мінералів. Коли маси цих рідких або розплавлених гірських порід виштовхуються до поверхні землі, вони починають остигати. Вони охолоджуються дуже повільно. Мінерали перетворюються в кристали, коли переходять зі стану гарячої рідини в холодну тверду форму [2, с.17]. Наприклад, гірський граніт містить кристали таких мінералів, як кварц, польовий шпат і слюда. Мільйони років тому граніт був розплавленою масою мінералів у рідкому стані. В даний час в земній корі є величезна кількість розплавлених гірських порід, які повільно охолоджуються і утворюють кристали різних видів [2, с.11].

Кристали можуть мати різноманітні форми. Усі відомі в світі кристали можуть бути розділені на 32 види, які у свою чергу можуть бути згруповані в шість видів. Кристали можуть мати і різні розміри. Деякі мінерали утворюють кристали, які розгледіти можна тільки за допомогою мікроскопа. Інші ж утворюють кристали, маса яких становить кілька сотень фунтів [3].

Природа процесу. Ріст кристалів можна розділити на пункти:

Список використаних джерел:

1. Фізика і техніка напівпровідників / [А.Г. Дутов, В.А. Комар, С.В. Ширяев, Л.А. Смахтин]. – М. : Наука, 1997. – №4. – Т. 31.
2. Ландау Л.Д. Теоретична фізика. Т. VIII. Електродинаміка суцільних середовищ/ Л.Д. Ландау, Е.М. Ліфшиц. – М. : Наука, 1982. – 309 с.
3. Савельєв І.В. Курс загальної фізики. Т. II. Електрика і магнетизм. Хвилі. Оптика : навчальний посібник / І.В. Савельєв. – М. : Наука, головна редакція фізико-математичної літератури, 1982. – С. 233-235.
4. Режим доступу: <http://radioprogram.ru>.

The mechanism of the Hall effect in semiconductors and the use of this effect are discussed in the article.

Key words: Hall effect, Hall sensor.

Отримано: 26.04.2017

- Природний (утворення кристалів у природі);
- Штучний:
  - а) для науково-технічних цілей;
  - б) під час занять експериментальних, практичних, позакласних робіт;
  - в) випадковий ріст кристалів, коли результат було досягнуто ненавмисно, дослід пройшов без контролю експериментатора, мали місце невраховані чинники чи умови, мали місце додаткові хімічні і (чи) фізичні процеси (приклад: випаровування розчинника через тріснулу пробку, пролонговане окислювання речовини в розчині сприяло кристалізації іншої) [3, с.64].

З чого вирощують кристали?

Комуś може здатися, що для того, щоб виростити кристал, потрібні важкодоступні і дорогі реактиви, однак для того, щоб отримати кристал в побуті, можна використати:

- сіль;
- цукор;
- мідний купорос;
- галун;
- деякі інші, менш доступні реагенти.

Вирощування кристалів в домашніх умовах.

Вирощування кристалів в домашніх умовах – цікавий, хоча і досить тривалий процес. Корисно знати процеси, від яких залежить ріст кристала, чому кристали різних речовин мають різну форму, чому не всі речовини їх утворюють, що треба робити, щоб вони стали великими і красивими.

Якщо кристалізація ведеться повільно, то в результаті можна виростити один великий монокристал, при більш швидкій кристалізації виходить багато дрібних кристалів [3].

Існують різні способи вирощування кристалів:

Перший – це охолодження насиченого розчину. При зниженні температури розчинність знижується, і речовина випадає в осад. Спочатку на стінках посудини з'являються невеликі кристали-зародки. Далі, в залежності від темпів охолодження і наявності домішок в розчині, утворюються або красиві правильні кристали, або безліч дрібних кристалів неправильної форми.

Інший спосіб – це поступове видалення води з насиченого розчину. Чим повільніше йде процес, тим якісніший результат. Достатньо залишити посудину з розчином відкритим на тривалий час при кімнатній температурі, прикривши його аркушем паперу. При цьому вода буде випаровуватися повільно, і в розчин не буде потрапляти пил. Кристал можна підвісити на міцній тонкій нитці в насиченому розчині, або поклас-

ти на дно посудини – тоді його доведеться періодично повертати на інший бік. В посудину підливається свіжий розчин по мірі випаровування води. Навіть якщо вихідний кристал був неправильної форми, поступово він виправляє свої дефекти і набуває правильну форму, властиву конкретній речовині – наприклад, у формі октаедра або ромба.

Головне – обережне і дбайливе ставлення до роботи. Теоретично таким способом можна виростити кристал досить великого розміру [5, с.47].

Є й інші нюанси, наприклад, пов'язані зі зберіганням – це по більшій частині особливості самої речовини. Наприклад, якщо залишити кристалик квасців відкритим у сухому повітрі, то він буде поступово втрачати вмісту в ньому воду і перетвориться на купку сірого непоказного порошку. Щоб такого не відбувалося, кристали покриваються лаком [5].

В домашніх умовах можна виготовити вироби з природного матеріалу, тому що необхідна для цього сіль – матеріал натуральний, природний. Штучні кристали люди навчилися вирощувати вже дуже давно, зараз таким чином отримують навіть штучні рубіни й діаманти для ювелірних прикрас та використання в деяких механізмах. Звичайно, вдома цим займатися неможливо, але ось зробити оригінальні намиста або ялинкові іграшки з квасців, нашатирю, мідного купоросу, бури, селітри, сульфату магнію та інших речовин цілком під силу навіть школяреві. Необхідно лише дотримуватися певної обережності при роботі з цими хімічними реактивами [6].

Найбільш поширеним є три способи вирощування кристалів:

- з розчину;
- з розплаву;
- з пари.

Вирощування кристала з мідного купоросу

При вирощуванні кристала потрібно дотримуватися наступних правил:

1. Приготуйте насичений водний розчин солі (1. Кухонної солі, 2. Мідного купоросу $\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$).

Для цього необхідно налити 0,5 л. дистильованої або добре кип'яченої води і нагріти її до 60-70 °С. Потім у воду обережно насипати відповідну сіль (195 г кухонної солі; 150-200 г мідного купоросу на 0,5 л. води) і, помішувати доти, поки речовина не перестане розчинятися. Профільтрувати отримане в іншу посудину, де вирощуватиметься кристал).

2. У відфільтрований насичений розчин помістити маленький кристалик розчиненої речовини.

(Його підвішують на нитці, волосині всередині розчину. Він слугуватиме зародком для майбутнього великого кристала).

3. Посудину накрити картоном, і розмістити у темному місці (кристал росте швидко, трохи більше 2-х діб).

4. Щоб отримати красиві багатогранники, слід періодично обертати, перевертати кристал, щоб усі грані побували в однакових умовах.

5. Якісність виконаної роботи залежить від створення відповідних умов і старанності виконання роботи, що зу-

мовлює створення правильно ограненого кристалу (за своїми обрисами він не повинен поступатися найбільш строгим побудовам геометрів).

Рис. 1.

Висновки. Кристали є скрізь, вони навколо нас. Це і їжа, і метали, і деталі у побутовій техніці.

Кристали виникають, як продукти життєдіяльності організмів. У морській воді розчинені різні солі. Багато морських тварин будують свої раковини та скелети з кристалів вуглекислого кальцію – арагоніта. Кристали і живий організм є приклади здійснення крайніх можливостей в природі. У кристали незмінними залишаються не тільки атоми і молекули, але також їх взаємне розташування в просторі. У живому організмі не тільки не існують скільки – не будь постійної структури в розташуванні атомів і молекул, але ні на одну мить не залишається незмінним його хімічний склад.

В кожній людині є прикраси. Переважно кожна прикраса складається з кристалів того чи іншого металу.

Кожна людина, маючи бажання, може в домашніх умовах створити це диво.

Список використаних джерел:

1. Шаскольская М.П. Кристаллография / М.П. Шаскольская. – М. : Высшая школа, 2006. – 400 с.
2. Сиротин Ю.И. Основы кристаллофизики / Ю.И. Сиротин, М.П. Шаскольская. – М. : Наука, 2009. – 635 с.
3. Гончаренко С.У. Фізика / С.У. Гончаренко. – К. : Освіта, 2012. – 319 с.
4. Шаскольская М.П. Кристаллы / М.П. Шаскольская. – М. : Наука, 2008. – 208 с.
5. Трофимова Е.И. Курс физики / Е.И. Трофимова. – М. : Академия, 2010. – 560 с.
6. Блудов М.І. Бесіди з фізики / М.І. Блудов. – К. : Радянська школа, 2009. – 351 с.

The basic theoretical information about crystals and the simplest methods of their growing are discussed in the article.

Key words: crystal, growing, crystallization, copper sulfate, salts.

Отримано: 26.04.2017

УДК 378.016

О. Підлісна, магістрантка фізико-математичного факультету

ТИПИ І ПРИКЛАДИ JAVA SCRIPT MV* ФРЕЙМВОРКІВ

Стаття присвячена огляду і характеристиці типів JavaScript MV* фреймворків-інструментів для побудови динамічних веб-додатків мовою JavaScript.

Ключові слова: фреймворк, JavaScript, MVC, MVP, MVVM, MVW.

Вступ. JavaScript фреймворки – це інструменти, які використовуються розробниками для побудови динамічних веб-додатків мовою JavaScript. Зазвичай необхідність їх використання з'являється тоді, коли дуже важко чи довго виконувати поставлене завдання звичайними засобами розробки. Проте в більшості випадків дані фреймворки використовуються для написання односторінкових веб-додатків.

JavaScript фреймворки мають чітку структуру і реалізуються з використанням шаблонів проектування, наприклад, таких як MVC (Model-View-Controller), MVP (Model-

View-Presenter), MVVM (Model-View-ViewModel), MVW (Model-View-Whatever), тощо. Хоча кожен із цих шаблонів має багато відмінностей, вони мають схожу ціль: відокремити код графічного інтерфейсу (компонент View) від коду логіки (Controller, Presenter, ViewModel, Whatever, тощо) і коду обробки даних (Model). Із їхнім використанням можна змінювати, наприклад, зовнішній вигляд додатку, не зачіпаючи логіки і даних. Існує таких фреймворків зараз досить багато, наприклад, Kendo, Sencha, jQuery Mobile, AngularJS, Ember, Backbone, Meteor JS, тощо.

MVC фреймворки. Зараз існує багато фреймворків написаних мовою JavaScript, що підтримують MVC, і дозволяють розробникам створювати додатки без особливих зусиль.

Основним принципом MVC є розподіл відповідальності між трьома складовими: Model – містить дані і бізнес-логіку, але нічого не знає про зовнішній вигляд додатку і контролери; View – відповідає за представлення моделі в користувацькому інтерфейсі; Controller – відповідає за поведінку у відповідь на дії користувача.

До найбільш відомих MVC фреймворків належать:

AngularJS – призначений для розробки односторінкових додатків. Ціль – розширення браузерних додатків на основі шаблону MVC, а також спрощення тестування і розробки. Працює з HTML, що містить додаткові користувацькі атрибути, які описуються директивами, і зв'язує введення і виведення області сторінки з моделлю, що представляють собою звичайні змінні JavaScript.

Backbone.js – фреймворк, що надає структуру веб-додаткам за допомогою моделей з прив'язкою по ключу і користувацькими подіями, колекцій з багатим набором методів з перелічуваними сутностями, уявлені з декларативною обробкою подій і з'єднує це все з існуючим REST/JSON API.

Ember.js – високорівневий модульний фреймворк, основною особливістю якого є прив'язка даних. Після створення змінної і зміни її значення, оновлюється будь-яка частина додатку, що слідує за цією змінною.

MVP фреймворки. Шаблон проектування MVP походить від MVC і в більшості випадків використовується для побудови користувацького інтерфейсу. Розподіл відповідальності здійснюється між такими складовими як: Model – містить бізнес-логіку і при потребі отримує дані зі сховища даних; View – реалізує відображення даних, звертається до Presenter за оновленнями; Presenter – представник; реалізує взаємодію між моделлю і відображенням. На відміну від MVC, MVP використовується для полегшення автоматичного модульного тестування і покращення розділення логіки і відображення. Існує два варіанти цього шаблону: Passive View та Supervising Controller. У варіанті Passive View компоненті View нічого не відомо про Model, але є властивості для всієї інформації, яку необхідно відобразити на екрані, тому Presenter отримує інформацію з Model і оновлює властивості в View. У варіанті Supervising Controller компоненті View відомо про Model і вона відповідає за зв'язування даних.

MVVM фреймворки. MVVM є архітектурним шаблоном, що базується на MVC і MVP, який намагається ще більше

відділити розробку користувацького інтерфейсу від бізнес-логіки і поведінки в додатку. Тому багато реалізацій цього паттерну використовують декларативну прив'язку, що дозволяє відділити роботу в компоненті View від інших шарів.

Використовується для розділення моделі і її відображення, що необхідно для зміни їх окремо одна від одної.

Шаблон складається з трьох частин: Model та View, як і у попередніх шаблонах, а також ViewModel, що є з однієї сторони абстракцією View, а з іншої сторони представляє обгортку даних з Model, які потрібно прив'язати. Тобто вона містить Model, яка перетворена до View, а також містить в собі команди, якими може користуватись View, щоб впливати на Model.

Knockout.js – інструмент для побудови складних динамічних користувацьких інтерфейсів на основі моделі даних і декларативного стилю зв'язування. Використовується для оновлення UI при змінах моделі, використовуючи двонаправлене зв'язування і підтримку залежностей через відслідковування даних. Підтримується вбудована шаблонізація і легка розширюваність.

KendoUI – MVVM-фреймворк, орієнтований на зручну розробку і користувацьких інтерфейсів на HTML5 та CSS3. KendoUI надає базовий функціонал для роботи з моделями. Має потужний компонент DataSource, для роботи з колекцією моделей.

Knockback.js – фреймворк створений на основі фреймворків Knockout.js та Backbone.js. Він містить в собі сильні сторони обох фреймворків: Backbone.js забезпечує ORM і динамічне відображення завдяки зв'язуванню в Knockout.js.

Висновки. Отже, незважаючи на те, який шаблон є основою фреймворку, Model в усіх виглядає однаково і має одну і ту ж ціль – отримання, обробка і зберігання даних. Основною метою усіх MV*-шаблонів є відокремлення один від одного відображення UI, логіку інтерфейсу і дані, а саме їх отримання і обробку.

Список використаних джерел:

- Osmani A. Learning JavaScript Design Patterns / Addy Osmani. – 2015.

So, no difference which pattern is the foundation of framework, Model looks the same and has the same purpose – receiving, processing and storage. The main purpose of all MV*-patterns are separating from each View UI, UI logic and data (their production and processing).

Key words: framework, JavaScript, MVC, MVP, MVVM, MVW.

Отримано: 26.04.2017

УДК 372.853

Т. Піскуп, студентка 3 курсу фізико-математичного факультету

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРАМ МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ФІЗИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті розглянуто актуальні питання використання сучасних математичних пакетів для моделювання фізичних процесів. Проаналізовано окремі позитивні та негативні аспекти найбільш популярних програмних засобів відповідного спрямування. Наведено приклади використання пакету Maple для вивчення властивостей нелінійного кола.

Ключові слова: математичні пакети, системи аналітичних обчислень.

Постановка проблеми. Сьогодення розвитку цивілізації вважає абсолютно природним фактом використання комп'ютерної техніки в різних галузях людської діяльності. Але вирішення будь-яких задач з використанням ЕОМ без математичних моделей тих або інших процесів неможливе. Для зв'язання на ПК саме фізичних задач через математичне моделювання сучасна техніка відкриває перед студентами, інженерами або науковими співробітниками найширші можливості. Існує ряд програм, призначених для вузькоспеціалізованих математичних розрахунків. Але вони переважно досить дорогі та не завжди прості у використанні. Тому нашу увагу привернули такі прикладні засоби, які є у вільному доступі та мають зручний інтерфейс. Досить детально вивчено питання використання таких програмних продуктів в математичному напрямку. Але їх можливості дають потужний інструмент і для вивчення фізичних процесів.

Мета роботи полягає у дослідженні можливостей програмних засобів математичного моделювання для вивчення фізичних процесів.

Виклад основного матеріалу. Сьогодення дає можливість комп'ютерам повною мірою демонструвати свою головну властивість: бути універсальним пристроєм. Існує ряд програм, придатних для занять самою різною математичною діяльністю. По функціональності вони діляться в цілому на дві категорії: математичні пакети, призначені в основному для чисельних розрахунків (наприклад, MatLab) і системи комп'ютерної алгебри (Computer Algebra System), до яких відносяться Mathematica, Maple і (частково) MATHCAD, вони також називаються системами символічних або аналітичних обчислень (Symbolic Manipulation Program). Це найбільш універсальні математичні програми, здатні вирішувати самі різні задачі, причому як чисельно, так і точно – аналітично.

Можливостей у подібних програм – багато, і є тільки одна проблема: всі ці програми достатньо дорогі. А як же вільне програмне забезпечення? Існують альтернативи для MatLab (системи Octave і Scilab) і вільні системи аналітичних обчислень – Maxima і Axiom.

Окрім використання для здійснення математичних розрахунків, більшість з названих програмних продуктів мають значне застосування і для моделювання фізичних процесів.

Розглянемо програмний продукт Maple. Створений у фірмі Waterloo Maple Inc., яка заснована в 1984 році і випускає на ринок ряд програмних продуктів, орієнтованих на складні математичні обчислення, візуалізацію даних і моделювання. Математичний пакет Maple призначений для символічних обчислень, хоча має ряд засобів і для чисельного розв'язання диференціальних рівнянь і знаходження інтегралів. Володіє розвиненими графічними засобами. Має власну мову програмування, частково подібну на мову Паскаль. За допомогою Maple можна заощадити масу часу і уникнути багатьох помилок при обчисленнях. Maple soft пропонує як студентську, так і професійні версії Maple.

Покажемо можливість застосування математичного пакету Maple для моделювання фізичних процесів на прикладі нелінійного кола. Нехай коло складається з послідовно включених джерела напруги E_s , резистора R_s , індуктивності L і тунельного діода, що має N -образну вольтамперну характеристику (ВАХ). Тунельний діод має ємність C , що імітується конденсатором C , підключеним паралельно тунельному діоду.

Задамо ВАХ реального тунельного діоду:

```
>A:=0.3: a:=10: B:=1*10^(-8): b:=20:
>Id:=Ud->A*Ud*exp(-a*Ud)+B*(exp(b*Ud-1));
```

Побудуємо графік ВАХ:

```
>plot(Id(Ud), Ud=-.02..0.76,color=black);
```

Неважко помітити, що ВАХ тунельного діоду (рис. 1) не тільки різко нелінійна, але й містить протяжну ділянку від'ємної диференціальної провідності, на якій струм спадає з ростом напруги. Це є ознакою того, що таке коло здатне при змінному струмі віддавати енергію в зовнішнє коло, наслідком чого є виникнення в ньому коливань різного типу.

Роботу кола описує система із двох диференціальних рівнянь:

$$di/dt = (E_s - i(t) * R_s - u(t)) / L,$$

$$du/dt = (i(t) - Id(u(t))) / C.$$

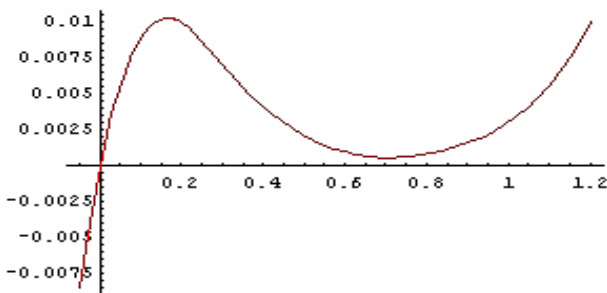

Рис. 1. ВАХ тунельного діоду

Нехай, задано $E_s=0,35$ В, $R_s=15$ Ом, $C=10 \cdot 10^{-12}$, $L=30 \cdot 10^{-9}$ та максимальний час моделювання $tm=10 \cdot 10^{-9}$. Отже, задамо вихідні дані:

```
>Es:=0.35:Rs:=15:C:=10*10^(-12):
>L:=30*10^(-9):tm:=10*10^(-9):
```

Складемо систему диференціальних рівнянь кола й виконаємо її розв'язок за допомогою функції dsolve:

```
>Es:=0.35:Rs:=15:C:=10*10^(-12):
>L:=30*10^(-9):tm:=10*10^(-9):
se:=diff(i(t),t)=11666.66667-500000*i(t)-100000/3*u(t),diff(u(t),t)=10000000000*i(t)-0.3000000000*10^11*u(t)*exp(-a*u(t))-100000000000*B*exp(20*u(t)-1);
>se:=diff(i(t),t)=(Es-i(t)*Rs-u(t))/L,diff(u(t),t)=(i(t)-Id(u(t)))/C;
```

```
>F:=dsolve({se,i(0)=0,u(0)=0},{i(t),u(t)},type=numeric,method=classical,stepsize=10^(-11),output=listprocedure);
```

Оскільки заздалегідь відомо, що схема має малі значення L і C , ми задали за допомогою параметрів достатньо малий крок розв'язання для функції dsolve – $stepsize=10^{(-11)}$ с. При більших кроках можлива чисельна нестійкість розв'язку, що спотворює форму коливань, одержувану при моделюванні. Використовуючи функції odeplot і display пакегу plots, побудуємо графіки розв'язку у вигляді залежностей часу $u(t)$ і $10i(t)$, та лінії, що відповідають напрузі E_s джерела живлення:

```
>gu:=odeplot(F,[t,u(t)],0..tm,color=black,labels=['t','u(t),10*i(t)']):
>gi:=odeplot(F,[t,10*i(t)],0..tm,color=black):
>ge:=odeplot(F,[t,Es],0..tm,color=red):
>display(gu,gi,ge);
```

Ці залежності представлені на рис. 2. З графіка добре видно, що коло створює автоколивання релаксаційного типу. Їхня форма сильно відрізняється з синусоїдальною.

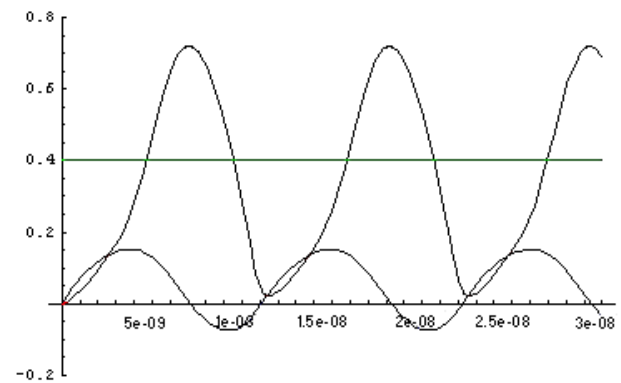

Рис. 2. Часові залежності напруги на тунельному діоді й струму

Розв'язок можна представити також у вигляді фазового портрета, побудованого на одному малюнку з ВАХ і лінією навантаження резистора R_s :

```
>gv:=plot({Id(Ud),(Es-Ud)/Rs},Ud=-0.05..0.75,color=black,labels=[Ud,Id]):
>gpp:=odeplot(F,[u(t),i(t)],0..tm,color=blue):
>display(gv,gpp);
```

Фазовий портрет коливань зображений на рис. 3.

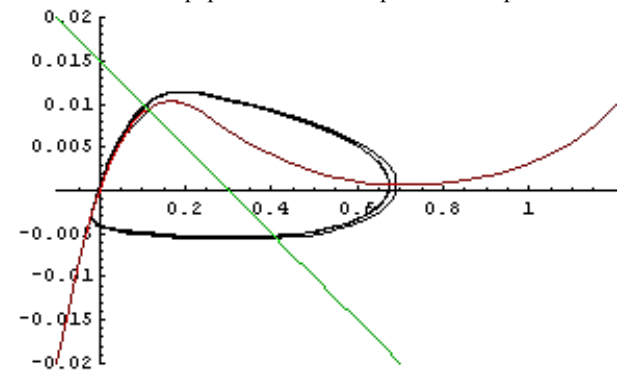

Рис. 3. Фазовий портрет коливань на тлі ВАХ тунельного діоду та лінії навантаження резистора R_s

Про те, що коливання релаксаційні можна судити з того, що вже перший цикл коливань має вигляд замкненої кривої – граничний цикл, форма якої помітно відрізняється від еліптичної.

Отже, ми бачимо, що це коло виконує функцію генератора незатухаючих релаксаційних коливань. Незважаючи на те, що поставлене перед нами завдання з моделювання кола на тунельному діоді успішно вирішене, в ході його розв'язку ми зіштовхнулися з проблемою забезпечення малого кроку за часом при розв'язку системи диференціальних рівнянь, що описують роботу кола. При невдалому виборі кроку можна спостерігати явну нестійкість розв'язку.

Використання математичних пакетів Maple, MatLab, Mathematica, Maxima надає широкі можливості для моделювання багатьох фізичних явищ та процесів. Тематика таких досліджень із фізико-технічних дисциплін охоплює такі розділи, як «Динаміка», «Кола постійного та змінного струмів», «Коливальні процеси», «Перехідні процеси в коливальному контурі», «Коливання закріпленої струни і прямокутної мембрани», «Електромагнітні поля та хвилі», «Рух зарядженої частинки в електричному та магнітному полях», «Інтерференція хвиль» тощо. Зрозуміло, що застосування комп'ютера в лабораторному практикумі не ставить за мету перетворити останній у віртуальний навчальний процес. На наш погляд, обов'язковим має бути перелік лабораторних робіт із традиційною методикою їх виконання. У той же час віртуальні роботи є відмінним доповненням до існуючих робіт традиційно-лабораторного практикуму.

Висновки. Найбільш відомі і досить поширені універсальні математичні пакети можуть використовуватися не лише як обчислювальні інструменти, але й придатні для проведення різноманітної дослідницької діяльності, в тому числі під час проведення фізичних дослідів. Моделювання фізичних процесів за допомогою таких систем є вдалим доповненням до організації лабораторного практикуму з різних розділів фізики.

УДК373.5.016

І. М. Пшембасв, студент 4 курсу фізико-математичного факультету

КОМП'ЮТЕРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ФІЗИКИ

У статті розглянуто роль комп'ютерного моделювання у процесі навчання та фізики зокрема, аспекти використання мультимедіа на уроках фізики, та розширення кругозору учнів.

Ключові слова: комп'ютерне моделювання, симуляції, фізичний процес, комп'ютерні моделі.

Перш за все, нові технології вплинули на джерела інформації для підготовки курсів. До традиційних джерел, таких як спеціалізована література, періодичні видання, семінари, додалися нові online джерела інформації, які з'явилися завдяки бурхливому розвитку комунікацій. Сучасні технології суттєво вплинули і на підходи до проведення уроків. Одними з найбільш ефективних методів навчання є case study та комп'ютерні симуляції (навчальні ділові ігри, побудовані на базі спеціального програмного забезпечення). Якщо case study – це метод навчання на основі аналізу реальної ситуації в бізнесі, то комп'ютерні симуляції є фактично динамічними кейсами, у яких ситуація не фіксується, а кожного разу моделюється вчителем [2].

Одним з найбільш перспективних напрямів використання інформаційних технологій у фізичній освіті є комп'ютерне моделювання фізичних явищ і процесів. Комп'ютерні моделі легко вписуються в традиційний урок, дозволяючи вчителю продемонструвати на екрані комп'ютера багато фізичних ефектів, а також дозволяють організувати нові, нетрадиційні види навчальної діяльності учнів.

Коли ж слід використовувати комп'ютерні програми на уроках фізики? Насамперед, необхідно усвідомити, що застосування комп'ютерних технологій в освіті виправдано тільки в тих випадках, в яких виникає суттєва перевага в порівнянні з традиційними формами навчання. Одним з таких випадків є викладання фізики з використання комп'ютерних моделей. Слід зазначити, що під комп'ютерними моделями розуміються комп'ютерні програми, що імітують фізичні дослідів, явища або ідеалізовані модельні ситуації, що зустрічаються у фізичних задачах. Комп'ютерні моделі дозволяють отримувати в динаміці наочні ілюстрації фізичних експериментів і явищ, відтворити їх тонкі деталі, які можуть вислизати при спостереженні реальних експериментів [1]. Комп'ютерне моделювання дозволяє змінювати часовий масштаб, варіювати в широких межах параметри і умови експериментів, а також моделювати ситуації, недоступні в реальних експериментах. Деякі моделі дозволяють виводити на екран графіки часової залежності величин, що описують експерименти, причому графіки виводяться на екран одночасно з відображенням самих експериментів, що надає їм особливу наочність і полегшує розуміння загальних закономір-

Список використаних джерел:

1. Бардус І.О. Моделювання фізичних процесів за допомогою системи комп'ютерної математики Maple / І.О. Бардус, Ю.О. Єфименко. – Режим доступу: <http://studdoc.ru/docs/-394/index-66635.html?page=13>.
2. Васильєв А.Н. Maple 8. Самоучитель / А.Н. Васильєв. – М. : Диалектика, 2003. – 352 с.
3. Хазіна С.А. Комп'ютерне моделювання фізичного процесу у різних програмних середовищах / С.А. Хазіна. – Режим доступу: http://www.ii.npu.edu.ua/files/Zbirnik_KOSN/13/17.pdf.
4. Эдварде Ч.Г. Дифференциальные уравнения и проблема собственных значений: моделирование и вычисление с помощью Mathematica, Maple и MATLAB= Differential Equations and Boundary Value Problems: Computing and Modeling / Ч.Г. Эдварде, Д.Э. Пенни. – 3-е изд. – М. : Вильямс, 2007. – 435 с.

The article deals with topical issues of using modern mathematical packages for the simulation of physical processes. Some positive and negative aspects of the most popular software of the respective direction are analyzed. Examples of use of the Maple package for studying the properties of a nonlinear circle are given.

Key words: mathematical packages, systems of analytical calculations.

Отримано: 26.04.2017

ностей процесів, що досліджуються. У цьому випадку графічний спосіб відображення результатів моделювання полегшує засвоєння великих обсягів інформації, що одержується.

При використанні моделей комп'ютер надає унікальну, що не реалізується в реальному фізичному експерименті, можливість візуалізації нереальних явищ природи та їх спрощеної теоретичної моделі з поетапним включенням в розгляд додаткових ускладнюючих факторів, що поступово наближають ці моделі до реальних явищ. Крім того, не секрет, що можливості організації масового виконання різноманітних лабораторних робіт, причому на сучасному рівні, у середній школі досить обмежені через слабке оснащення кабінетів фізичними приладами. У цьому випадку робота учнів з комп'ютерними моделями також надзвичайно корисна, оскільки комп'ютерне моделювання дозволяє створити на екрані комп'ютера живу, динамічну картину фізичних дослідів чи явищ.

Водночас використання комп'ютерного моделювання не повинно розглядатися як спроби підмінити реальні фізичні експерименти їх симуляціями, оскільки кількість фізичних явищ, які досліджуються в школі, не охоплених реальними демонстраціями, навіть при блискучому оснащенні кабінету фізики, дуже велике [5].

Під час уроку-дослідження учням пропонується самостійно провести невелике дослідження, використовуючи комп'ютерну модель, і отримати необхідні результати. Адже багато моделей дозволяють буквально за лічені хвилини провести таке дослідження. У цьому випадку урок наближається до ідеалу, оскільки учні отримують знання в процесі самостійної творчої роботи, бо знання необхідні їм для отримання конкретного, видимого на екрані комп'ютера, результату [3].

Надзвичайно зручно використовувати комп'ютерні моделі в якості демонстрацій при поясненні нового матеріалу або при розв'язанні завдань. В іншому випадку вчитель може запропонувати учням самостійно попрацювати з моделями в комп'ютерному класі (така можливість вже не є екзотикою) або в домашніх умовах, що іноді буває більш реально.

Основні принципи застосування комп'ютерних моделей на заняттях з фізики можуть бути такі:

- модель певного фізичного явища необхідно використовувати лише в тому випадку, коли немає змоги провес-

ти експеримент або коли явище проходить дуже швидко й за ним не можливо прослідкувати детально;

- комп'ютерна модель повинна допомагати розібратися в деталях явища, що досліджується або відігравати роль ілюстрації умови задачі, що пропонується для розв'язку;
- у результаті роботи з моделлю учні повинні виявити як якісні, так і кількісні залежності між величинами, що характеризують дане явище;
- під час роботи з моделлю необхідно пропонувати учням завдання.

Модель може відрізнятись від свого оригіналу розмірами, зовнішньою формою, швидкістю протікання окремих процесів та іншими величинами, що характеризують об'єкт, який досліджується (тиск, температура і т.д.). Слід зауважити учням, що за розмірами модель може бути менша від оригіналу або більша за нього. Взагалі розміри моделі підбирають такі, щоб зручно було проводити дослідження в лабораторних умовах. У процесі розв'язування задач з фізики можна ще більше розширити знання учнів про метод моделювання. Учитель може підібрати, наприклад, такі задачі, щоб висновки з їх розв'язків поглиблювали знання учнів про види методу моделювання, про принцип роботи окремих блоків аналогових обчислювальних машин тощо.

Значення віртуального фізичного експерименту особливо зростає там, де мають справу з явищами, які не спостерігаються в повсякденному житті, або ж із явищами, спостереження яких пов'язане із значними труднощами [4, с.37]. Значну частину таких процесів вивчає молекулярна фізика, а тому постає реальна потреба створення програмного забезпечення, здатного спростити та покращити процес вивчення окремих питань даного розділу фізики. Розширити демонстраційну та експериментальну базу можуть модельні експерименти на комп'ютері. Ресурси сучасних комп'ютерних систем у цілому достатні для проведення якісного модельного експерименту з екранною візуалізацією процесів.

Сучасне програмне забезпечення для ілюстрації фізичних процесів представлене демонстраційними і моделюючими програмами. Демонстраційні програми суттєво відрізняються

від моделюючих. Окремі логічно закінчені фрагменти навчального матеріалу в демонстраційних програмах, як правило, складаються з мультимедійних кліпів, з'єднаних між собою через спільне меню. Негативні й позитивні якості таких програм пов'язані саме з цією специфікою. Виклад теми не може бути змінено за обсягом чи порядком, однак його можна призупинити, повертати назад, прокручувати повторно.

Візуальна складова цих мультимедійних навчальних систем дозволяє побачити розвиток процесу, але втручатися в його проходження немає можливості.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П.С. Інноваційні технології управління навчанням фізики / П.С. Атаманчук. – Кам'янець-Подільський : К-ПДП, інформаційно-видавничий відділ, 1999.
2. Атаманчук П.С. Дидактичне забезпечення семінарських занять з курсу «Методика навчання фізики» (загальні питання) : навчально-методичний посібник / П.С. Атаманчук, О.М. Семерня, Т.П. Поведа. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – С. 138-141.
3. Атаманчук П.С. Освітня доктрина та інформаційно-освітнє середовище як засоби формування дієвої дидактики фізики / П.С. Атаманчук, А.М. Кух // Комп'ютерно орієнтовані системи навчання : зб. наук. праць. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. – №11. – С. 153-157.
4. Василичук А.В. Поєднання фізичного й віртуального експерименту під час вивчення дифракції світла / А.В. Василичук // Фізика та астрономія в школі. – Миколаїв : НПБ, 2005. – С. 36-39.
5. Фізика в школах України. – Харків : Основа, 2013. – №13. – С. 19-21.

The article disguises the role of computer modeling in the process of learning and physics, in particular, the aspects of using multimedia in physics lessons, and expanding the mindset of students.

Key words: computer simulation, simulation, physical process, computer models.

Отримано: 26.04.2017

УДК 517.5

І. Р. Савчук, магістрантка фізико-математичного факультету

СУМІСНЕ НАБЛИЖЕННЯ КЛАСІВ ЗГОРТОК З ЯДРАМИ ПУАССОНА СУМАМИ ФУР'Є В РІВНОМІРНИЙ МЕТРИЦІ

Розв'язано задачу сумісного наближення функцій та їх похідних на класах сумовних 2π -періодичних функцій із класу $P_{\beta, \infty}^q$ для сум Фур'є та досліджено асимптотичну поведінку величини сумісного наближення.

Ключові слова: сумісне наближення, класи згортки, ядра Пуассона.

Нехай L_0 – множина 2π -періодичних сумовних функцій $f(x)$ із середнім значенням на періоді рівним нулю:

$$\int_{-\pi}^{\pi} f(x) dx = 0; C - \text{простір неперервних } 2\pi\text{-періодичних сумовних функцій із нормою } \|f\|_C = \max_x |f(x)|; M - \text{простір } 2\pi\text{-періодичних, суттєво обмежених функцій із нормою } \|f\|_M = \text{ess sup}_x |f(x)|; B_M^0 - \text{одичнична куля в просторі } M, \text{ елементи якої ортогональні константі: } B_M^0 = \{f \mid \|f\|_M \leq 1; \int_0^{2\pi} f(x) dx = 0\};$$

$$S[f] = \frac{a_0(f)}{2} + \sum_{k=1}^{\infty} (a_k(f) \cos kx + b_k(f) \sin kx) \quad (1)$$

ряд Фур'є функції $f(x) \in L_0$, де $a_k(f)$ і $b_k(f)$ – коефіцієнти Фур'є функції $f(x)$.

Нехай $\psi(k)$ – числова послідовність, $\psi(0) = 1, \beta$ – дійсне число, $S[\psi]$ – ряд Фур'є функції $f(x)$. Припустимо, що тригонометричний ряд:

$$\sum_{k=1}^{\infty} \frac{1}{\psi(k)} \left(a_k(f) \cos \left(kx + \frac{\beta\pi}{2} \right) + b_k(f) \sin \left(kx + \frac{\beta\pi}{2} \right) \right) = S[\varphi] \quad (2)$$

є рядом Фур'є деякої функції $\varphi \in L_1^0$.

Цю функцію назвемо (ψ, β) -похідною функції $f(x)$ в розумінні Степанця і позначатимемо $f_{\beta}^{\psi}(x) = \varphi(x)$, а функцію $f(x)$ будемо називати (ψ, β) -інтегралом функції $\varphi(x)$ і писати $f(x) = I_{\beta}^{\psi}(x)$. Множину функцій $f(x)$, що мають сумовну (ψ, β) -похідну, позначатимемо через L_{β}^{ψ} .

Нехай $\psi_1 = \psi_1(k), \psi_2 = \psi_2(k)$ – послідовності дійсних чисел і $\beta_1, \beta_2 \in R$. Скажемо, що пара $(\psi_1; \beta_1)L$ – передує парі $(\psi_2; \beta_2)$, якщо $L_{\beta_2}^{\psi_2} \subseteq L_{\beta_1}^{\psi_1}$ і будемо писати $(\psi_1; \beta_1) \leq (\psi_2; \beta_2)$.

Функцію $f(x)$ називають згорткою двох функцій h і g із L_1 , якщо вона може бути подана у вигляді

$$f(x) = \frac{1}{\pi} \int_{-\pi}^{\pi} h(x+t)g(t)dt.$$

Ряд $\sum_{k=1}^{\infty} q^k \cos \cos \left(kt + \frac{\beta\pi}{2} \right) = P_{\beta}^q(t)$, де $q \in (0;1)$, називають ядром Пуассона. А множину функцій $f(x)$, що є згортками функцій $\varphi \in B_M^0$ із ядрами Пуассона, називають класом інтегралів Пуассона і позначають через $P_{\beta,\infty}^q$. Отже,

$$P_{\beta,\infty}^q = \left\{ f \mid f(x) = \frac{a_0}{2} + \frac{1}{\pi} \int_{-\pi}^{\pi} \varphi(x+t)P_{\beta}^q(t)dt, \varphi_{\infty} \leq 1, \varphi \perp 1 \right\},$$

при цьому функцію $f(x)$ називають інтегралом Пуассона функції $\varphi(x)$ і позначають $f = \mathcal{J}_{\beta}^q(\varphi)$, а функцію $\varphi(x)$ назвемо (r, β) -похідною в сенсі Степанця функції $f(x)$ і будемо позначати $\varphi(x) = f_{\beta}^q(x)$.

Задача одночасного наближення періодичних функцій та їх похідних сумами Фур'є бере свій початок в монографії О.І. Степанця ([3]). В ній за величину, яка характеризує одночасне наближення функцій з класу $W^r H_{\omega}$ та їх похідних, вибрано функціонал

$$\sum_{n,m} (f) = \sum_{i=1}^m n^{-i} \left| f^{(r_i)}(x) - S_n(f^{(r_i)}; x) \right|_C,$$

для якого знайдена асимптотична поведінка при величини

$$\mathcal{E}_{n,m}^{(m)}(W^r H_{\omega}, S) = \sup_{f \in W^r H_{\omega}} \sup_{f \in W^r H_{\omega, n,m}} \sum (f),$$

де $r \in Z$, $i = 1 \dots m$, $0 \leq r_1 < r_2 < \dots < r_m \leq r$, $\omega(t)$ – довільний модуль неперервності.

Нехай далі $f(x) \in P_{\beta,\infty}^q, n \in N, 0 < q < q_i \leq 1, \beta, \beta_i \in R, i = \overline{1, m}$, тоді пари $(q_i^k; \beta_i)L$ – передують парі $(q^k; \beta)$.

В роботі встановлена асимптотична поведінка при величини

$$\begin{aligned} \mathcal{E}_{n,m}(P_{\beta,\infty}^q)_C &= \sup_{P_{\beta,\infty}^q} \sup_{P_{\beta,\infty}^q} \sum_{i=1}^m q_i^n \left(f_{\beta_i}^{q_i}(x) - S_n(f_{\beta_i}^{q_i}; x) \right)_C = \\ &= \sup_{P_{\beta,\infty}^q} \sup_{P_{\beta,\infty}^q} \sum (f; x)_C, \end{aligned} \quad (4)$$

яка характеризує сумісне наближення класів згорток з ядрами Пуассона сумами Фур'є в рівномірній метриці.

Основними результатами наукових досліджень є:

Теорема 1. Нехай $0 < q < q_i \leq 1, \beta, \beta_i \in R, i = \overline{1, m}$. Тоді при $n \rightarrow \infty$ справедлива рівність

$$\mathcal{E}_{n,m}(P_{\beta,\infty}^q)_C = \frac{2q^n}{\pi^2} \left(M + O(1) \frac{1}{n} \sum_{i=1}^m \frac{q}{q_i - q} \right), \quad (5)$$

де

$$M = \int_{-\pi}^{\pi} \sqrt{A^2(t) + B^2(t)} dt,$$

$$A(t) = \sum_{i=1}^m \left(g_{\frac{q}{q_i}}(t) \cos \cos \frac{\beta_i \pi}{2} + h_{\frac{q}{q_i}}(t) \sin \sin \frac{\beta_i \pi}{2} \right),$$

$$B(t) = \sum_{i=1}^m \left(g_{\frac{q}{q_i}}(t) \sin \sin \frac{\beta_i \pi}{2} - h_{\frac{q}{q_i}}(t) \cos \cos \frac{\beta_i \pi}{2} \right),$$

$$g_q(t) = \frac{1 - q \cos \cos t}{1 - 2q \cos \cos t + q^2},$$

$$h_q(t) = \frac{q \sin \sin t}{1 - 2q \cos \cos t + q^2},$$

$O(1)$ – величина рівномірно обмежена по $n, q, q_i, \beta, \beta_i$.

Позначимо через $T_n(t)$ – тригонометричний многочлен порядку не вище $n-1$.

Теорема 2. Якщо $0 < q < q_i \leq 1, \beta, \beta_i \in R, i = \overline{1, m}$, то для будь-якої функції $f \in P_{\beta,\infty}^q$, якщо $f_{\beta}^q(x) \in C_{[-\pi, \pi]}$, справедлива оцінка

$$\sum_{n,m} (f)_C \leq \frac{q^n}{\pi} E_n(f_{\beta}^q)_C \left(M + O(1) \sum_{i=1}^m \frac{q}{n(q_i - q)} \right), n \rightarrow \infty, \quad (6)$$

мають той самий зміст, що в теоремі 1, а

$$E_n(f_{\beta}^q)_C = \inf_{T_n} \inf_{T_n} f_{\beta}^q(x+t) - T_{n-1}(x)_C.$$

Теорема 3. Якщо $0 < q < q_i \leq 1, \beta, \beta_i \in R, i = \overline{1, m}$, то при будь-якому $n \in N$

$$\mathcal{E}_{n,m}(P_{\beta,\infty}^q)_C \leq 2q^n \sum_{i=1}^m \frac{q_i}{q_i - q}. \quad (7)$$

Теорема 4. Нехай $0 < q < q_i \leq 1, \beta, \beta_i \in R, i = \overline{1, m}$, $f(x)$ – довільна функція із класу $P_{\beta,\infty}^q$. Якщо $f_{\beta}^q(x)$ – неперервна, то при будь-якому $n \in N$

$$\sum_{n,m} (f; x)_C \leq 2q^n \sum_{i=1}^m \frac{q_i}{q_i - q}. \quad (8)$$

Список використаних джерел:

1. Степанец А.И. Классификация и приближение периодических функций / А.И. Степанец. – К. : Наук. думка, 1987. – 268 с.
2. Степанец А.И. К задаче об одновременном приближении функций и их $(\psi; \beta)$ -производных / А.И. Степанец. – К. : Ин-т математики АН УССР, 1985. – С. 3-21.
3. Степанец А.И. Равномерные приближения тригонометрическими полиномами / А.И. Степанец. – К. : Наук. думка, 1981. – 340 с.
4. Сорич В.А. Умови L -передування ψ -похідних / В.А. Сорич, Н.М. Сорич, А.В. Сорич // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету : в 2-х т. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. – Т. 2.

The problem of the joint approach of functions and their derivatives on classes of summable 2π -periodic functions with class $P_{\beta,\infty}^q$ for Fourier sums and investigated asymptotic behavior of the value of joint approach.

Key words: joint approach, classes roll, Poisson kernel.

Отримано: 26.04.2017

РЕАЛІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЇ ГЕНЕРУВАННЯ ВИПАДКОВИХ ЧИСЕЛ МОВОЮ ПРОГРАМУВАННЯ С

У статті розглядається технологія генерування випадкових чисел, порівнюються різні способи генерування, наводиться приклад коду програми мовою С для генерування випадкових чисел.

Ключові слова: випадкові числа, генератор, код програми.

Генератор випадкових чисел (ГВЧ, англ. Pseudorandom number generator, PRNG) – це алгоритм, що генерує послідовність чисел, елементи якої майже незалежні один від одного і підпорядковуються заданому розподілу, у більшості випадків рівномірному.

Сучасна інформатика широко використовує випадкові числа в найрізноманітніших додатках – від методу Монте-Карло та імітаційного моделювання до криптографії [1]. Від якості використовуваних ГВЧ прямо залежить якість отриманих результатів.

Найбільше прикладів генерування випадкових чисел можна знайти в ігровому бізнесі. Це номери в спортивних лотереях, числа, які випадають на рулетці, варіанти розкладу карт тощо. Більшість комп'ютерних ігор теж базується на випадкових числах.

Без комп'ютера використання випадкових чисел, передбачене методом статистичних випробувань, не має сенсу, тому генератори випадкових чисел повинні бути безпосередньо з'єднані з комп'ютером. Це можна зробити за допомогою апаратних приставок до комп'ютера (апаратні методи) або спеціальних програм (програмні методи). Крім того, під час моделювання можна використати готові таблиці випадкових чисел, які слід розміщувати в пам'яті комп'ютера або на зовнішньому накопичувачі.

Апаратний спосіб для генерації випадкових чисел використовує електронні пристрої – генератори випадкових чисел, які служать зовнішніми пристроями ЕОМ. В основу таких генераторів покладено використання фізичного ефекту шумів в електронних і напівпровідникових приладах (так звані «генератори білого шуму») [2].

Табличний спосіб реалізується шляхом формування відповідного файлу, в якому записані конкретні значення послідовності випадкових чисел в оперативній або зовнішній пам'яті ЕОМ.

Алгоритмічний спосіб ґрунтується на формуванні випадкових величин в ЕОМ з допомогою спеціальних програм.

Переваги та недоліки зазначених способів наведені в табл. 1.

На практиці в основному віддають перевагу алгоритмічному способу генерації псевдовипадкових чисел.

Таблиця 1

Переваги та недоліки основних способів генерації псевдовипадкових чисел

Спосіб	Переваги	Недоліки
Апаратний	Кількість чисел, які генеруються, необмежена. Використовується невелика кількість операцій ЕОМ. Не потребує місця в пам'яті ЕОМ	Потрібна періодична перевірка якості послідовності випадкових чисел. Повторення ідентичної послідовності неможливе. Необхідно використовувати спеціальний пристрій
Табличний	Перевірка якості послідовності виконується один раз – у процесі формування файлу. Можливе повторення ідентичних послідовностей випадкових чисел	Кількість чисел необмежена. При розміщенні в оперативній пам'яті файл займає багато місця. При розміщенні в зовнішній пам'яті зростає час звертання до файлу
Алгоритмічний	Перевірка якості послідовності виконується один раз – при випробуванні програми. Можливе багаторазове повторення послідовності. Займає мало місця в пам'яті ЕОМ. Не використовуються зовнішні пристрої	Кількість чисел послідовності обмежена внаслідок періодичності датчика. Необхідні витрати машинного часу на отримання псевдовипадкових чисел

Головним недоліком табличного методу є те, що під час його використання витрачаються значні об'єми основної пам'яті комп'ютера.

Найбільш розповсюдженими на практиці є програмні генератори, які дають змогу отримувати послідовності випадкових чисел за рекурентними формулами. Якщо бути абсолютно точним, то числа, які виробляють програмні генератори, насправді є псевдовипадковими («псевдо» у перекладі з грецької – нібито). Так їх називають тому, що алгоритми їх отримання завжди є детермінованими.

Ідеальну послідовність випадкових чисел на ЕОМ отримати неможливо внаслідок дискретності подання неперервних чисел і періодичності генерованої з допомогою алгоритмів послідовності. Тому програмні генератори генерують псевдовипадкові числа.

Ідеальний генератор псевдовипадкових чисел повинен задовольняти таким вимогам:

- необхідно, щоб числа, які генеруються, були розподілені квазірівномірно;
- числа послідовності мають бути статистично незалежними (тобто вони не повинні бути корельовані);
- повинна існувати можливість відтворення послідовності псевдовипадкових чисел.

Доцільно, щоб генератор працював з мінімальними витратами часу та використовував мінімальний об'єм пам'яті ЕОМ.

Якість роботи генераторів визначається статистичними властивостями послідовностей випадкових чисел, які він виробляє: незалежністю і випадковістю. Здатність відтворення послідовності випадкових чисел полягає в тому, що за однакових початкових умов і параметрів генератор повинен відтворювати одні й ті ж послідовності псевдовипадкових чисел. Ідентичні послідовності випадкових чисел рекомендується використовувати у випадку, коли потрібно порівняти альтернативні варіанти систем, що моделюються, і налагодити програми. Для усунення недоліку початкові значення величин слід брати з таймера комп'ютера.

Наведемо приклад простого коду програми мовою С для генерування випадкових чисел.

```
#include <stdio.h>
#include <stdlib.h>
int main(void)
{
    int i;
    randomize();
    printf("10 випадкових чисел від 0 до
99 \n\n");
    for (i=0; i<10; i++)
        printf("%d\n", rand()%100);
    return 0;
}
```

У цьому коді randomize – функція ініціалізації генератора випадкових чисел [3].

Отже, сучасна інформатика широко використовує випадкові числа в найрізноманітніших додатках. Для отримання випадкових величин використовують відповідні генератори випадкових чисел (ГВЧ, англ. Pseudorandom number generator, PRNG). Від якості використовуваних ГВЧ залежить якість отриманих результатів.

Список використаних джерел:

1. Ларін А.Л. Основи цифрової електроніки : навчальний посібник / А.Л. Ларін. – М. : МФТІ, 2008. – 314 с.
2. Бахрушин В.Є. Математичні основи моделювання систем : навчальний посібник для студентів / В.Є. Бахрушин. – Запоріжжя, 2008. – 294 с.
3. Ашарина І.В. Основи програмування на мовах С і С++ / І.В. Ашарина. – М. : Горячая линия-Телеком, 2002. – 207 с.

The technology of generating random numbers, comparison of methods and example of C language source code to generate random numbers are shown in the article.

Key words: random numbers, generator, program code.
Отримано: 26.04.2017

УДК 37.091.21:53

Д. Ю. Хомовський, студент 4 курсу фізико-математичного факультету

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ШКОЛЯРІВ

У статті розкрито різні аспекти технічної творчості школярів. Творча діяльність полягає в умінні самостійно знаходити способи вирішення виникаючих проблемних ситуацій і завдань. Надаються найсприятливіші умови для їх творчого розвитку.

Ключові слова: творчість, процес, формування, учень, вчитель, творча діяльність.

Актуальність теми: досліджується полегшення та надання найсприятливіших умов для їх розвитку в творчій діяльності. Удосконалення умінь і навичок технічної творчості школярів. Проблеми формування творчої особистості учня у навчально-виховному процесі. Підготовка майбутніх вчителів до творчої професійної діяльності. Всебічний рівень знань вчителя.

Творчість – це діяльність, що породжує щось якісне нове. Під технічною творчістю розуміють цілеспрямовану діяльність людини, яка завершується створенням чогось нового з метою удосконалення знарядь праці, технологічних процесів, планування праці, конструкції виробів, тощо – нового, яке має суспільну цінність [2, с.24].

Науково-технічний прогрес все більшою мірою вимагає володіння прийомами творчого мислення. Це відноситься в рівній мірі як до праці робітників, так і до людей інтелектуальної праці. Розв'язок виробничих завдань немислиме без постійного вдосконалення засобів виробництва технологічних процесів і організації праці. Підвищення ефективності у виробничій діяльності можливо на основі застосування наукових досягнень в техніці і на виробництві. Творчість і підготовка до творчої діяльності стає однією з вузлових проблем в житті сучасного суспільства.

Здійснюючи дослідження ми бачимо, що творча діяльність полягає в умінні самостійно знаходити способи вирішення виникаючих проблемних ситуацій і завдань. Продуктами творчої діяльності можуть бути наукові відкриття (наукова творчість), винаходи (технічна творчість), витвори мистецтва і літератури (художня творчість).

Очевидно, що проблема розвитку творчих здібностей учнів не може бути розв'язана без чіткого розуміння поняття творчості.

Генезис поняття творчості є досить складним. Творчість не могла не привертати до себе уваги мислячих людей різних епох світової культури. Спостережувані вияви творчості не могли не спонукати їх до побудови теорії творчості. Такі прагнення є закономірними, адже за створенням будь-якої наукової теорії має йти «ланцюгова реакція» її практичного застосування. Наукове розуміння процесу творчості з наступним усвідомленням механізму керування ним мало б привести до неабияких результатів у самій творчості.

В наш час поняття *творчість* є категорією цілого ряду наук: філософії, психології, педагогіки та ін.

У філософському словнику дається таке означення творчості: «Творчість – процес людської діяльності, що створює якісно нові матеріальні і духовні цінності».

Звідси виходить, що лише завдяки творчій діяльності людей можливий розвиток науки, техніки, мистецтва, освіти, державності і всього іншого. Саме завдяки творчості можливий будь-який прогрес.

Одним із перших психологів, які спробували знайти витоки творчості, є З. Фрейд. Він звернув увагу на те, що енергійною та успішною є така людина, якій вдається завдяки роботі втілити свої фантазії-бажання в дійсність. Де це не вдається, внаслідок перешкод з боку зовнішнього світу та внаслідок слабкості самого індивіду, там настає відхід від дійсності, індивід йде до власного фантастичного світу і задовольняється ним. Отже, наскільки це можна зрозуміти із сказаного вище, під мотивами творчості відомий всьому світу психолог бачить прагнення людини, яка увійшла у конфлікт із зовнішнім світом, реалізувати свої фантазії через вияви творчості. Творчість

для певної категорії людей є, немов би, тісно підсвідомою діяльністю, яка, з одного боку, обмежує реальний, такий що пригнічує, контакт суб'єкта із зовнішнім світом, але дозволяє здійснювати цей односторонній контакт з тим же довкіллям, що стає умовою реалізації їх здібностей.

На нашу думку одним із мотивів справжньої творчості може бути прагнення людини до гармонійних стосунків з оточуючим її навколишнім світом та встановлення гармонії між його об'єктами. Увагу людину завжди привертає все гармонійне, доцільне та красиве: полотно художника, музикальний твір, технічний об'єкт, архітектурна споруда.

Відразу ж зазначимо, що для педагогічних цілей важливим є не стільки створення дитиною «дещо нового, нешаблонного», а сам процес творчості, в ході якого здійснюється процес розвитку суб'єкта цієї діяльності, тобто дитини.

Проте було б неправильно вважати, що виховання творчих рис особи школярів можливе тільки в навчальній діяльності. Навпаки можна стверджувати, що тільки в процесі навчання в школі, навіть самого творчого, не можна в належній мірі розвинути творчі риси особи. Потрібна безпосередня, практична діяльність в конкретному виді творчості – технічному, художньому і т.д.

Дитяча технічна творчість учнів – наймасовіша форма залучення учнів до творчості. У визначенні поняття «дитяча технічна творчість» існують дві точки зору – педагогічна та психологічна.

Педагоги розглядають дитячу технічну творчість не тільки як вид діяльності, направлений на ознайомлення учнів з різноманітним світом техніки, розвитку їх здібностей, але і як один із ефективних способів трудового виховання і політехнічної освіти. Психологи в дитячій технічній творчості більше уваги приділяють своєчасному виявленню здібностей, що мають учні, до певного виду творчості, встановлення рівня їх формування і послідовності розвитку. Іншими словами, в процесі управління творчою діяльністю учнів психологи включають методи правильної діагностики творчих здібностей, які допоможуть зрозуміти в якому виді діяльності і за яких умов учні зможуть найбільш продуктивно проявити себе.

Таким чином, з урахуванням педагогічної і психологічної точок зору дитяча технічна творчість – цей ефективний засіб виховання, цілеспрямований процес навчання і розвитку творчих здібностей учнів в результаті створення ними матеріальних об'єктів з ознаками корисності і новизни.

Міра креативності об'єкту творчості обумовлена соціально-історичними чинниками: розвитком науки, техніки, виробництва, потребами виробництва. Об'єкт творчості може мати різний ступінь креативності через свої об'єктивні особливості – зміст, структуру, технологічні властивості, стосунків і тому подібне.

Дослідження показують, що одним з дійових шляхів розвитку творчості учнів є зближення процесів пізнання й навчання. Справді, процеси навчання й пізнання мають багато спільного. Як і при науковому пізнанні, так і під час навчання, людина вступає в контакт з об'єктами пізнання і вивчення, використовує багаті можливості свого мислення тощо. Крім того, як і в дослідницькій діяльності, у процесі засвоєння нового навчального матеріалу в студентів виникає певна потреба й інтерес до його вивчення, що сприяє збудженню розумової активності. Звичайно, результат вивчення об'єктивної дійсності у першому і другому випадках не однаковий. Результатом наукового дослідження є відкриття нового для суспільства, а

результатом навчання – «відкриття для себе» в процесі засвоєння навчального матеріалу. Отже, між процесами навчання й пізнання можна проводити тільки аналогію.

Отже, специфікою творчої діяльності є її теоретично-практичний характер, а вирішальною якістю – здатність реалізуватись, використовуючи зв'язок з дією, з практикою, уміння «бачити» результат.

Значною мірою практичній підготовці майбутніх вчителів до творчої професійної діяльності сприяло узагальнення різними авторами творчого досвіду педагогічної праці вчителів-новаторів.

Проте проблема формування творчої особистості учня у навчально-виховному процесі, розвиток його творчих можливостей, підготовка вчителя до такої діяльності через оволодіння педагогічними основами формування творчої особистості учня практично не досліджені в теоретичному і методологічному аспектах, а тому результати таких досліджень не дійшли до етапу використання у практичній діяльності вчителів в системі народної освіти. Разом з тим, реальна соціально-економічна ситуація в суспільстві, процеси демократизації, гуманізації і духовного відродження України викликають об'єктивну потребу в творчості кожного члена суспільства і визначають актуальність дослідження проблеми формування творчої особистості учня в умовах загальноосвітньої школи. Саме рівень підготовки громадян з середньою освітою, розвинутість їх творчих можливостей проявляються у майбутньому: в якості організації виробництва, в діяльності дослідника, працівника культури, педагога, інженера тощо.

Сьогодні ця проблема постає як наслідок тих ускладнень, які виникають при вирішенні теоретичних та практичних завдань забезпечення функціонування такої системи навчання й виховання дітей, у якій створювалися найсприятливіші умови для їх творчого розвитку. Основні джерела існуючих протиріч, полягають, по-перше, у не розробленості комплексу наукових, методичних і організаційних питань забезпечення педагогічних основ формування творчої особистості

учня і, по-друге, у протиріччі між соціальною потребою в творчій професійній праці вчителя і відсутністю скоординованої підготовки до неї майбутнього вчителя на етапі його вузівського становлення, а вчителів, які працюють – в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Це призводить до того, що вчителі не можуть повною мірою використати ті умови, які, незважаючи на скрутний соціально-економічний стан вчителя, створюються в сучасній школі для педагогічної творчості й розвитку на її основі творчих можливостей учнів. Наведені протиріччя суттєво впливають на розвиток творчої особистості дитини, на якість педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу, що знижує ефективність творчої діяльності педагогічного колективу. Необхідність вивчення і усунення цих протиріч на основі розробки шляхів підготовки вчителя до формування творчої особистості учня у навчально-виховному процесі обумовили звернення автора до даного дослідження.

Список використаних джерел:

1. Волощук І. Концептуальні засади творчих здібностей школярів / І. Волощук // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2003. – №2. – С. 3.
2. Курок В.П. Концепція інженерної підготовки майбутніх учителів трудового навчання / В.П. Курок // Вища освіта України. – 2004. – №3. – С. 73-79.
3. Тхоржевський Д.О. Методика трудового та професійного навчання. Частина I. Теорія трудового навчання : підручник для вищих педагогічних навчальних закладів / Д.О. Тхоржевський. – К. : РНЦ «ДІНІТ», 2000. – 248 с.

The article deals with various aspects of technical creativity of students. Creative activity is the ability to find their own solutions to the emerging problem situations and tasks. Provides the most favorable conditions for their creative development.

Key words: creativity, process, form, student, teacher, creative activity.

Отримано: 26.04.2017

УДК 378.016:53

Н. І. Циканюк, студентка 4 курсу фізико-математичного факультету

РОЛЬ ФІЗИЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПРИ ВИВЧЕННІ ТЕМИ «МАГНІТНЕ ПОЛЕ» ДЛЯ УЧНІВ 9 КЛАСУ

Розглянуто роль фізичного експерименту при вивченні теми «Магнітне поле», його основні аспекти впровадження на уроках фізики, та вплив на для формування наукового світогляду учнів.

Ключові слова: фізичний експеримент, магнітне поле, науковий світогляд, політехнічне навчання.

У період розвитку науково-технічної революції від рівня розвитку школи, від досконалості системи навчання і виховання підростаючого покоління залежить майбутнє нашого суспільства, його подальший розвиток і удосконалення. Темп розвитку сучасного інформаційного суспільства, вдосконалення людини як головної продуктивної сили і найвищої цінності суспільства вимагають нового, ширшого підходу до навчання і виховання підростаючих поколінь.

Традиційно складним розділом шкільного курсу фізики залишається розділ, присвячений вивченню магнітного поля. Недостатня методична спрямованість початкового матеріалу створює серйозні перешкоди у вивченні такого важливого розділу для формування світогляду учнів.

Методика фізики ґрунтується насамперед на величезних досягненнях фізики і педагогіки. Кожна із цих наук визначає певною мірою зміст і структуру навчального матеріалу, систему навчальної і виховної роботи на уроці і в позакласній роботі. Без урахування фундаментальних положень фізики і педагогіки не можна організувати високо-ефективний навчально-виховний процес на уроках фізики.

Вивчення властивостей магнітного поля створює умови для формування поняття матерії. Особливо ефективним стає цей процес, коли розглядаємо взаємодію магнітного поля з речовиною. Речовинні об'єкти стають посередниками між магнітним полем та органами відчуття. Відсутність у людини специфічних «магнітних» органів відчуття вимагає такого посередника, який би дав змогу, довести реальність та матеріальність магнітного поля. У взаємодії

речовини і магнітного поля розкриваються причинно-наслідкові зв'язки. Причиною є магнітне поле, а наслідком – зміна стану речовини [1].

Основні засоби забезпечення принципу наочності під час вивчення магнітного поля – фізичний експеримент.

Як уже зазначалося, магнітне поле не сприймається безпосередньо органами відчуття. Тому дуже важливо не тільки відтворити явище, показати реальність магнітного поля, а й дати про нього інформацію, доступну для сприймання учнями. Можна умовно виділити чотири групи дослідів (кожна з них розв'язує певне дидактичне завдання) [2]:

- Досліди на доведення реальності існування магнітного поля та його принципової відмінності від інших фізичних об'єктів.
- Досліди для введення магнітної взаємодії та магнітного поля.
- Досліди для вивчення структури магнітного поля.
- Досліди для вивчення сили, яка діє на провідник зі струмом у магнітному полі.
- Досліди на вивчення електромагнітної індукції та її практичного застосування.

До першої групи можна навести як приклад такі досліди, як дослід Ерстеда, взаємодія паралельних струмів, поява електричного струму в замкнутому провіднику під час руху в магнітному полі.

Важливим кроком у вивченні електромагнітних явищ є встановлення зв'язку магнітного поля з електричним струмом. Для цього можна виконати такий дослід. Біля полюса

постійного магніту розміщуємо плоску котушку, ввімкнену в електричне коло. При замиканні кола котушка рухається до (від) магніту. Таку взаємодію називаємо магнітною. Потім замість магніту розміщуємо таку саму котушку, ввімкнену вже в інше електричне коло. При замиканні електричних кіл котушки притягуються (відштовхуються). Зіставляючи взаємодії магнітів і котушок, робимо висновок, що взаємодія котушок відбувається через магнітне поле.

Після розгляду взаємодії котушок зі струмом робимо висновок, що магнітне поле зв'язане з електричним струмом. Щоб підтвердити цей висновок доцільно повторити дослід з котушками. Якщо після спостереження взаємодії вимкнути струм у будь-якій котушці – взаємодія зникне. Якщо одну котушку замінити магнітною стрілкою і замкнути коло живлення котушки, яка залишилася, то побачимо, що стрілка повертається одним з кінців до котушки. Зміна напрямку струму в котушці спричиняє повертання стрілки в протилежному напрямі. При розмиканні кола живлення котушки стрілка набуває орієнтації вздовж магнітного меридіана [3].

З усіх описаних дослідів робимо висновок: *якщо є електричний струм, то виявляємо магнітне поле*. Реальність магнітного поля – одного з видів матерії – підтверджується взаємодією між провідниками зі струмом.

У VIII класі через відсутність належної математичної підготовки учнів не вводять фізичних характеристик магнітного поля. Але без цього важко описати його структуру й основні властивості. Тому всі методичні посібники рекомендують використовувати магнітні спектри. Це завжди дає позитивний результат. Наочним підтвердженням закономірності використання спектрів є продовження дослідів з магнітною стрілкою, зокрема, в досліді на дослідження магнітного поля прямолінійного провідника зі струмом. Для цього слід використати фабричний прилад, у якому прямолінійний провідник пропущено через ізоляційну пластинку. Можна зробити імітацію провідника: замість нього використати одну сторону прямокутної рамки з багатьох витків. Якщо цей прилад увімкнути в коло, то магнітна стрілка, встановлена на пластині повертатиметься, виявляючи магнітне поле і встановлюючись весь час по дотичній до кола, через центр якого проходить провідник. Якщо велику стрілку замінити кількома маленькими розміщеними навколо провідника, то вони також орієнтуються по дотичній до кола з провідником у центрі його. Дослідження магнітного поля провідника зі струмом закінчуємо демонструванням магнітного спектра, утвореного за допомогою феромагнітних ошурків. Картина магнітного спектра дає змогу ввести поняття лінії магнітного поля. Для закріплення знань учнів про магнітну лінію слід розглянути спектри магнітного поля колового провідника і соленоїда зі струмом [4].

Практика викладання розділу «Електромагнітні явища» показала, що учнів достатньо ознайомити з фактом обертання рамки зі струмом у магнітному полі. Для цього можна використати будь-яку рамку, фабричну або саморобну, підвісити її між полюсами електромагніту і пропустити струм. Рамка повернеться і розміститься так, що її площина буде перпендикулярною до лінії магнітного поля. Якщо змінити напрям струму в рамці, вона знову повернеться і знову зупиниться. Повторивши дослід кілька разів, робимо висновок, що для того, щоб рамка неперервно оберталася, напрям струму в рамці треба автоматично змінювати. Після цього ознайомлюємо учнів зі схемою будови електродвигуна, звертаючи основну увагу на функціональне призначення окремих частин – ротора, статора, щіток і колектора. Виконання лабораторної роботи на складання діючих моделей електродвигунів з деталей конструктора або спеціального набору, який випускається промисловістю для шкіл, дасть учням можливість досконало вивчити принципіву схему будови електродвигуна. Для розширення кругозору учнів потрібно також показати ілюстрації різних електродвигунів [5].

Класичною системою дослідів для введення поняття електромагнітної індукції є досліди М. Фарадея. Для вивчення

електромагнітної індукції в багатьох школах є набори індукційних котушок. Непогані результати дають досліди з дросельною котушкою. Клеми дросельної котушки з'єднують з клемми гальванометра від демонстраційного амперметра. Якщо в котушку вводити постійний магніт, спостерігатимемо відхилення стрілки. Подібний результат маємо, коли піднести 6-вольтову котушку універсального трансформатора, під'єднану до джерела постійного струму, при замиканні і розмиканні кола живлення. Отже, в замкнутому провіднику виникає індукційний струм, якщо провідник перебуває в змінному магнітному полі. При цьому важливо, звернути увагу учнів на те, що напрям індукційного струму залежить від того, як змінюється магнітне поле. Після цього повідомляємо учням, що в багатьох випадках індукційний струм дістають під час обертання рамки в магнітному полі. Щоб продемонструвати це явище, можна використати прилад «Виток у магнітному полі». Під час обертання рамки стрілка гальванометра починає коливатися синхронно, оскільки змінюється положення, сторін, паралельних осі обертання, відносно полюсів, що рівноцінне зміні магнітного поля. У рамці індукується електричний струм. Це явище використовується для перетворення механічної енергії в електричну [6].

З явищами електромагнетизму учні ознайомлюються в 9, 10 і 11 класах. Вікові особливості учнів цих класів мають свої певні особливості, тому на початковому етапі вивчення магнітного поля – 9 клас, практично відсутній математичний апарат з даної теми [4].

Організуючи навчальний процес, слід враховувати, що учні вже мають деякий запас знань з магнетизму з початкової школи. Знають про магнітне поле Землі, про властивості магнітної стрілки і компаса. Крім цього, з деякими явищами магнетизму вони ознайомлюються в повсякденному житті. Ці знання можна використати на першому ступені навчання фізики.

Отже, у поєднанні з традиційною методикою постановки демонстраційних дослідів ці прийоми та обладнання дозволяють ефективніше залучати учнів до самостійного аналізу явищ, що вивчаються, збуджують більш глибокий інтерес до теми, породжують прагнення знайти наукове пояснення спостережуваних явищ, розвивають допитливість, конкретність мислення та здатність до аналізу та систематизації знань.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук П.С. Інноваційні технології управління навчанням фізики / П.С. Атаманчук. – Кам'янець-Подільський : К-ПДП, інформаційно-видавничий відділ, 1999.
2. Атаманчук П.С. Дидактичне забезпечення семінарських занять з курсу «Методика навчання фізики» (загальні питання) : навчально-методичний посібник / П.С. Атаманчук, О.М. Семерня, Т.П. Поведа. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – С. 138-141.
3. Формування основних фізичних понять при вивченні електромагнетизму в курсі фізики [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ukr-referats.blogspot.com/2011/12/blog-post_25.html.
4. Атаманчук П.С. Практичні заняття з методики навчання фізики (основна школа) / П.С. Атаманчук, О.М. Семерня. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2014. – 236 с.
5. Бурак В.І. Розкриття цілісних відомостей про електромагнітне поле та електромагнітну індукцію в основній школі / В.І. Бурак. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jm/-soc_gum/znpbdpu/Ped/2010_1/Burak.pdf.

The role of the physical experiment in the study of the topic «Magnetic field», its main aspects of implementation in the physics classes, and the influence on the formation of the scientific outlook of the students is considered.

Key words: physical experiment, magnetic field, scientific outlook, polytechnic studies.

Отримано: 26.04.2017

БЛОКИ ЖИВЛЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПРИСТРОЇВ

У статті розкрито особливості вивчення основ розробки лабораторних блоків живлення; безпеки мережевих блоків живлення; основи блоків живлення, які використовуються у сучасних апаратурах; способи захисту блоків живлення від коротких замикань.

Ключові слова: блок живлення, джерело живлення, трансформатор, напруга, прилад, апаратура, струм.

Актуальність теми дослідження обумовлена вивченням особливостей основ лабораторного блоку живлення.

Виготовити лабораторний блок живлення своїми руками нескладно, якщо є навички поводження з паяльником і ви розбираєтеся в електричних схемах. Залежно від параметрів джерела, за його допомогою можна заряджати акумулятори, підключати практично будь-яку побутову апаратуру, використовувати для дослідів і експериментів при конструюванні електронних засобів. Головне при монтажі – використання перевірених схем і якість збірки. Чим надійніший корпус і з'єднання, тим зручніше працювати з джерелом живлення. Бажано наявність регулювань і приладів контролю вихідного струму і напруги.

Електронні пристрої можна умовно розділити на дві групи: мобільні та стаціонарні. Перші з них використовують так звані первинні джерела живлення, – гальванічні батареї або акумулятори, які мають запас електроенергії.

Тут відразу згадуються мобільні телефони, фотоапарати, пульти дистанційного керування і багато інших портативних пристроїв. У цьому випадку акумулятори та батареї поза конкуренцією, оскільки замінити їх просто нічим. Єдиною незручністю, платою за мобільність є те, що час дії таких пристроїв обмежено ємністю батарей, і, як правило, невеликий. Винятком з цього правила є, хіба що, наручний годинник. Споживання енергії у них дуже низьке, що закладено на стадії проектування, тому на одній батарейці годинник може працювати понад рік.

Стаціонарні пристрої, як правило, отримують живлення від вторинних джерел. Такі джерела власної енергії не виробляють, а лише перетворюють електричний струм до необхідних параметрів: з мережевої напруги 220 В блоки живлення виробляють понижений напруги, необхідні для живлення напівпровідникової апаратури. Такі блоки живлення часто називаються мережевими [1].

Небезпечні мережеві блоки живлення. Найпростішими є блоки живлення з конденсатором або резистором. Подібні блоки описувалися в радіотехнічних журналах в дев'яності роки минулого століття. ККД таких блоків живлення вкрай малий – не більше 20%, тому вони застосовуються для живлення пристроїв, потужність яких не більша одиниць Вт: можна живити одну-дві мікросхеми.

Основним недоліком подібних блоків є те, що вони гальванічно не роз'язані від первинної мережі, внаслідок чого вся схема – споживач також знаходиться під небезпечним потенціалом.

Блоки живлення сучасної апаратури. Сучасна апаратура промислового виготовлення, наприклад, комп'ютери, музичні центри, телевізори, – здебільшого має імпульсні джерела живлення.

Основна ідея таких джерел у наступному: випрямлена напруга мережі перетворюється інвертором в змінну частотою в декілька десятків, а іноді й сотень кілогерц. На таких частотах трансформатори виходять дуже малих розмірів, що дозволяє значно зменшити габарити і масу блоків живлення.

Після трансформатора імпульсні напруги випрямляються і згладжуються фільтрами, розмір яких за рахунок високої частоти також невеликий в порівнянні з традиційними блоками живлення, що працюють на частоті мережі. Стабілізація вихідних напруг здійснюється в первинному ланцюзі за допомогою широтно-імпульсної модуляції – ШІМ, що також сприяє підвищенню ККД і зменшення габаритів блоку живлення [2-3].

Не настільки давно вважалося, що імпульсні джерела живлення виправдовують себе лише починаючи від потужності не менше 100 Вт. При цьому основним критерієм вва-

жалася питома потужність, тобто потужність, що припадає на 1 дм³ об'єму блоку живлення. При потужності імпульсного джерела виходила нижчою, ніж у звичайного блоку живлення. Попросту сказати, габарити імпульсного джерела могли вийти більшими, ніж у звичайного трансформаторного.

Але техніка не стоїть на місці, елементна база електроніки розвивається дуже швидко. Сучасна промисловість освоїла виробництво імпульсних джерел потужністю всього в декілька ваттів, досить згадати хоча б зарядні пристрої для стильникових телефонів і «пальчикових» акумуляторів.

Тут уже очевидно, що питома потужність таких джерел вища, ніж аналогічних «зарядників» (зовсім недавно були й такі) з мережевим трансформатором.

В умовах же аматорської технічної творчості для виготовлення конструкції в єдиному екземплярі цілком підходить традиційне джерело живлення з мережевим трансформатором. Хоча зрідка доводиться шукати нестандартні рішення проблеми електроживлення, наприклад при ремонті апаратури [4].

Способи захисту блоків живлення. Найпростіший спосіб забезпечити блок живлення – це установка плавких запобіжників. Використовувати такий лабораторний блок живлення з захистом можна, не боячись, що через коротке замикання відбудеться загоряння. Для реалізації цього рішення потрібно встановити два плавких запобіжника в ланцюзі живлення мережевої обмотки. Їх потрібно брати на напругу 220 В і струм близько 5 А для малопотужних приладів. На виході джерела живлення слід встановити плавкі запобіжники з відповідними параметрами. Наприклад, при захисті вихідного ланцюга з напругою 12 В можна застосувати запобіжники, використовувани в автомобілях. Значення струму підбирається виходячи з максимальної потужності споживача.

Проте робити захист за допомогою запобіжників з економічної точки зору не дуже вигідно. Доводиться проводити заміну елементів після кожного випадкового зачіпання дротів живлення. Як варіант – замість звичайних плавких вставок встановити самовідновлюваний запобіжник. Але ресурс у них невеликий: можуть працювати кілька років, а можуть і через 30-50 відключень вийти з ладу. Але блок живлення лабораторний 5А, якщо він зібраний грамотно, функціонує правильно і не вимагає додаткових пристроїв захисту. Елементи можна назвати надійними, найчастіше побутова техніка приходить в непридатність унаслідок поломки таких запобіжників. Набагато ефективнішим виявляється застосування релейної схеми або тиристорної. У ролі пристрою аварійного відключення можуть також використовуватися сімістори [4].

Список використаних джерел:

1. Хамакер К. Организация ЭВМ / К. Хамакер, З. Врешневич, С. Заки. – 5-е изд. – СПб. : Питер ; К. : Издательская группа ВHV, 2003. – 848 с.: ил. – (Серия «Классика computer science»)
2. Бройдо В.Л. Архитектура ЭВМ и систем : учебник для вузов / В.Л. Бройдо, О.П. Ильина. – СПб. : Питер, 2006. – 718 с.: ил.
3. Таненбаум Э. Архитектура компьютера / Э. Таненбаум. – 5-е изд. – СПб. : Питер, 2007. – 844 с.: ил.
4. Сучасні блоки живлення АТХ та їх характеристики. – Режим доступу: www.easycom.com.ua/power/sovremennyye_bloki_pitaniya_atx_i_ih_harakteristiki/?lang=ukr.

In the article the features of the study through the development of laboratory power supplies; Hazard network power supplies; bases of power supplies used in modern equipment; how to protect the power supply from short circuits.

Key words: power supply, power supply, transformer, voltage, device, equipment, current.

Отримано: 26.04.2017

ЗАСТОСУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ФІЗИКИ

У статті проаналізовано можливості застосування комп'ютерних технологій на уроках фізики. У навчальному процесі фізики комп'ютер дає змогу: супроводжувати урок динамічними ілюстраціями, комп'ютерними моделями; демонструвати явища, які неможливо побачити неозброєним оком; здійснювати якісну перевірку засвоєння знань. Перевагами комп'ютерних технологій є те, що учень може працювати у довільному темпі, використовувати різні методи засвоєння інформації.

Ключові слова: урок фізики, комп'ютерні технології, презентація, учень.

Актуальність проблеми зумовлена необхідністю пошуків різноманітних форм і методів використання комп'ютера в навчально-виховному процесі у школі з тим, щоб зробити уроки з фізики по-справжньому продуктивними, процес навчання цікавим, здійснювати диференційований підхід до навчання, об'єктивно і своєчасно проводити контроль і підведення підсумків.

Мета дослідження – проаналізувати комп'ютерні технології в навчально-виховному процесі на уроках фізики.

Об'єкт дослідження – сучасні технології навчання з використання комп'ютера в навчально-виховному процесі у школі.

Предмет дослідження – форми і методи використання комп'ютера і комп'ютерних технологій в навчальному процесі в школі на уроках фізики.

Гіпотеза дослідження – впровадження в навчально-виховний процес загальноосвітніх шкіл різнобічних форм і методів роботи з використанням комп'ютера і комп'ютерних технологій сприяє розвитку самостійності, активності учнів, залучає і привчає їх до пошукової творчої діяльності, розвиває увагу і модельне бачення.

Завдання дослідження:

- Надати поняття нових інформаційних технологій навчання.
- Визначити задачі та технічне забезпечення навчання в комп'ютерному середовищі.
- Проаналізувати використання сучасних інформаційних технологій в освіті і принципи впровадження комп'ютерів в навчальний процес.
- Дослідити шляхи використання комп'ютера і комп'ютерних технологій на уроках фізики у сучасній школі.
- Розкрити форми і методи використання комп'ютера і комп'ютерних технологій в навчальному процесі в школі на уроках фізики.

Застосування в навчанні комп'ютерних технологій дає змогу:

- формувати природничо-наукову картину світу;
- розвивати образне мислення учнів завдяки використанню широких можливостей надання інформації;
- розвивати творче мислення учнів унаслідок використання динамічних багатомірних методів обробки і надання інформації;
- розробляти нові методи навчання, орієнтовані на індивідуальні пізнавальні можливості особистості.
- Основними педагогічними цілями використання комп'ютерних технологій навчання фізики є:
- розвиток творчого потенціалу учнів, їх здібностей до комунікативних дій, умінь експериментально-дослідницької діяльності, підвищення мотивації навчання;
- інтенсифікація всіх рівнів навчально-виховного процесу, підвищення його ефективності та якості;
- реалізація соціального замовлення, зумовленого інформатизацією сучасного суспільства (підготовка користувача засобами комп'ютерних технологій) [1].

Сучасна фізика стала ще й «комп'ютерною» наукою: фізик-експериментатор використовує комп'ютер як невід'ємну частину дослідницької установки, фізик-теоретик працює з ним для моделювання досліджуваних явищ, обоє вони звертаються до комп'ютерних баз даних. Тому повноцінне вивчення фізики передбачає включення комп'ютера в навчальний процес.

1. Під час викладу нового матеріалу комп'ютер дає змогу супроводжувати його динамічними ілюстраціями, комп'ютерними моделями, текстами і відеофрагментами. Комп'ютерні моделі оживляють матеріал, забезпечують демонстрацію того, що не вдається показати в натуральному експерименті чи важко сприймається на статичних малюнках. Саме інтерактивність комп'ютерних моделей додає процесу навчання нових можливостей.

2. У демонстраційному експерименті комп'ютер використовується або як частина установки, або як пристрій, за допомогою якого можна демонструвати всьому класу такі явища, що вдається спостерігати лише в мікроскоп.

3. Під час розв'язування задач комп'ютер використовується для представлення текстів задач, перевірки відповідей, розрахунків.

4. У випадку проведення лабораторних робіт – обробка результатів з використанням спеціальних програм або проведення комп'ютерних лабораторних робіт.

Успішне засвоєння змісту матеріалу здебільшого залежить від широкого застосування дидактичних прийомів, що активізують пізнавальну діяльність учнів. До них належать прийоми зіставлення й порівняння понять, явищ, закономірностей, що мають властивість подібності, застосування аналогій і моделей [2].

Переваги використання ІІІЗ у навчальному процесі:

1. Учитель має можливість реалізувати різні методи навчання одночасно для кожного з учнів, забезпечуючи індивідуалізацію навчання, а також організувати групову роботу учнів.
2. Учень може працювати самостійно в оптимальному для нього темпі.
3. Учень може здійснювати управління фізичними явищами і процесами, що моделюються, отримувати й аналізувати результати своїх впливів.

Таким чином, використовуючи комп'ютерні технології навчання, можна:

- інтенсифікувати навчально-виховний процес;
- підвищити зацікавленість учнів;
- розширити репродуктивний та проблемно-пошуковий процес здобутих знань;
- візуалізувати процеси, які неможливо безпосередньо спостерігати і зобразити за допомогою таблиць чи статичних моделей.

У «Всесвітній доповіді з освіти» ЮНЕСКО було виділено три цілі використання комп'ютерів у наш час у різних системах освіти:

- перша (традиційна) – як засіб забезпечення набуття учнями мінімального рівня комп'ютерної грамотності;
- друга – як засіб підтримки та збагачення навчального плану;
- третя – як середовище для взаємодії між учителями та учнями [3].

Комп'ютерна презентація – одна із форм сучасного уроку, яка дозволяє зробити учбовий матеріал яскравим і переконливим.

Джерелом ілюстративного матеріалу для презентацій служать:

CD-диски мультимедійних курсів фізики «Відкрита фізика», «Бібліотека електронних наочностей», «Фізична віртуальна лабораторія», «Фізика 7 кл.» «Фізика 8 кл.», «Фізика 9 кл.» «Фізика 10 кл.» «Фізика 11 кл.»;

CD-диски електронних енциклопедій;
Матеріали з Інтернет-джерел;
Матеріали, створені власноруч вчителем чи учнями.

Матеріал в програмі зручно розташовувати окремими блоками – темами. Кожен урок – це окрема презентація, в якій закладені всі етапи уроку. Обсяг матеріалу різних уроків різний, оскільки в деяких випадках я включаю до уроку додатковий матеріал, який допомагає обрати найбільш доступний для розуміння учнів варіант пояснення.

Аналіз науково-методичної літератури та періодичних видань показав, що мультимедійні презентації здатні реалізувати багато проблем процесу навчання, а саме:

- використовувати передові інформаційні технології;
- змінювати форми навчання та види діяльності в межах одного уроку;
- полегшувати підготовку вчителя до уроку та залучати до цього процесу учнів;
- розширювати можливості ілюстративного супроводу уроку, подавати історичні відомості про видатних вчених, тощо;
- реалізувати ігрові методи на уроках;
- здійснювати роботу в малих групах або індивідуальну роботу;
- дають можливість роздрукування плану уроку та внесення в нього заміток та коментарів;
- проводити інтегровані уроки, забезпечуючи посилення міжпредметних зв'язків;
- організовувати інтерактивні форми контролю знань, вмінь та навичок;
- організовувати самостійні, дослідницькі, творчі роботи, проекти, реферати на якісно новому рівні з можливістю виходу в глобальний інформаційний простір [4].

Висновок. Шкільний урок – це соціальне замовлення суспільства в системі освіти, який обумовлений соціально-психологічними потребами суспільства, рівнем його розвитку, етичними та моральними цінностями цього товариства. На жаль, процес модернізації в системі освіти проходить важко. Пов'язано це з тим, що педагоги націлюють учнів тільки на отримання твердих теоретичних знань, частина яких, на мій погляд, не отримає практичного застосування в майбутньому житті.

Не секрет, що сформовану практику викладання математики характеризують традиційне вивчення математичних формул, абстрактність математичних понять, які зазвичай запам'ятовуються механічно.

На уроках математики заявлена проблема в якійсь мірі може бути вирішена шляхом використання комп'ютерних технологій, які, по-перше, мають у своїй основі суво-

рий алгоритм дій учня. Адже не кожен учень, вивчивши правила, може ними користуватися. Використання алгоритмів, схем-карт, таблиць, тобто орієнтувальних схем, впорядковує процес навчання.

У зв'язку з гострою проблемою економії часу в ході навчального процесу перед сучасною школою також ставиться завдання – знайти кошти і прийоми навчання, що дозволяють максимально економити час на уроці.

Навчання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, – це і рівнева диференціація, тому що в умовах цієї технології учень має право на вибір змісту своєї освіти, рівня засвоєння. При цьому діяльність вчителя повинна забезпечити можливість кожному школяреві опанувати знаннями на обов'язковому або більш високому рівні (за вибором учня).

Застосування інформаційних технологій на уроках і в позаурочній діяльності розширює можливості творчості як вчителі, так і учнів, підвищує інтерес до предмета, стимулює освоєння учнями досить серйозних тем з інформатики, що, у підсумку, веде до інтенсифікації процесу навчання.

Останні десятиліття поставило школу в ситуацію необхідності введення істотних змін у систему навчання і виховання учнів.. Я думаю, що застосування інформаційно-комунікаційних технологій на уроках математики в якійсь мірі сприяють вирішенню цієї проблеми.

Список використаних джерел:

1. Андреева В.М. Настільна книга педагога / В.М. Андреева, В.В. Григораш. – Харків : Основа, 2006. – 352 с.
2. Використання інформаційних технологій на уроках фізики в основній школі. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/378/84>.
3. Соловйова О.Ю. Використання комп'ютерних технологій у курсі фізики / О.Ю. Соловйова // Фізика в школах України. – Харків : Основа, 2009. – №3. – 20 с.
4. Цодікова С.О. Використання персонального комп'ютера на уроках фізики / С.О. Цодікова. – <http://gymn14.klasna.com/ru/-article/vikoristannya-ikt-na-urokakh-fiziki-ta-astronomiyi-2.html>.

The article analyzes the possibilities of using computer technologies in physics classes. In the educational process of physics, the computer gives the opportunity: to accompany the lesson with dynamic illustrations, computer models; to demonstrate phenomena that can not be seen with the naked eye; to carry out qualitative verification of knowledge acquisition. The advantages of computer technology are that the student can work at an arbitrary pace, using different methods of assimilating information.

Key words: physics lesson, computer technologies, presentation, student.

Отримано: 26.04.2017

УДК 378-057,87:613

*В. М. Антюк, студентка 3 курсу факультету фізичної культури***ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

Недостатня фізична підготовка студентів призводить до погіршення їхнього стану здоров'я, як наслідок – до зниження працездатності. виправлення такої тенденції стає можливим за умови вживання заходів стосовно ведення здорового способу життя.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, здоров'я, студенти, фізична культура і спорт.

Актуальність. Одним із основних стратегічних завдань національної освіти є виховання молоді в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих, як до найвищої індивідуальної та суспільної цінності.

Основним чинником створення гармонійно розвинутої особистості є фізична культура і спорт. На сучасному етапі розвитку суспільства зростають вимоги до фізичної підготовки людей, адже саме рівень здоров'я – головний чинник працездатності в процесі життєдіяльності людини [4]. Тому актуальним є питання належної та якомога кращої підготовки майбутніх працівників – сучасних студентів за допомогою фізичної культури та спорту.

Мета роботи полягає у дослідженні ступеня дотримання студентською молоддю засад здорового способу життя та визначенні оптимальних шляхів його формування.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі завдання:

- визначення основних теоретичних засад здорового способу життя;
- проведення анкетування студентів для визначення ступеню дотримання засад здорового способу життя;
- розробка рекомендацій стосовно норм здорового способу життя.

Методи дослідження: теоретичний аналіз, узагальнення науково-методичних джерел, анкетування, методи математичної статистики.

Дослідження проведено на базі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка протягом 18-19 жовтня 2016 року.

Результати дослідження. Студент, як людина певного віку і як особистість може бути охарактеризована з трьох позицій. По-перше, з соціального боку, де відображені громадські прояви, відносини. По-друге, з психологічного боку, це психічні особистості. По-третє, з біологічного (фізичний стан студента) [4].

У студентському віці завершується фізичне дозрівання організму. Цей період характеризується розвитком фізіологічних потенціалів. Водночас спостерігається збільшення максимальних показників сили, швидкості рухів та інших показників, що свідчить про розвиток рухового апарату.

Молоді люди в цей період володіють величезними можливостями для навчання, громадської діяльності. Тому фізична культура і спорт стає дійсно найважливішим засобом зміцнення здоров'я, природною біологічною основою для формування особистості, ефективнішого навчання, успішної суспільної діяльності. Формування здоров'я успішно може проходити в умовах організації здорового способу життя [4].

Здоровий спосіб життя – це спосіб життєдіяльності людини, метою якого є формування, збереження і зміцнення здоров'я. До його основних складових належать:

- рівень культури суспільства і особи;
- місце здоров'я серед потреб людини;
- мотивації збереження і зміцнення здоров'я;

- зворотні зв'язки;
- настанова на довге здорове життя;
- навчання засобам збереження і зміцнення здоров'я.

Люди, які ведуть здоровий спосіб життя, дотримуються правил безпеки навчання та праці, яким властива висока духовність, залишаються здоровими до глибокої старості [2].

Стереотип поведінки людини в повсякденному житті з точки зору гігієни харчування, режиму, рухової активності тощо виробляється на основі аргументованих знань, які й є мотивацією здорового способу життя. Завдяки цим знанням людина набирає корисних звичок, звичок турбуватися про своє тіло та свій дух [5].

Та не завжди люди, в тому числі і студенти, турбуються про свої тіло та дух. На жаль, сьогодні здоров'я не завжди займає належне місце в ієрархії цінностей людини. Учений С. Закопайло робить висновок, що цінності здорового способу життя можна охарактеризувати як «позитивний результат ведення здорового способу життя, що забезпечує єдність фізичних, психічних, духовних і соціальних потреб особистості» [1].

Виходячи з зазначеного матеріалу, було складено анкету та опитано 100 респондентів – студентів різних спеціальностей першого-четвертого курсів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Результати анкетування говорять наступне:

- здоровий спосіб життя ведуть лише 11% опитаних, 63% готові вести здоровий спосіб життя, а 26% – не готові вести здоровий спосіб життя;
- правил гігієни харчування завжди дотримуються 18% студентів, дотримуються по можливості – 76% респондентів, майже не дотримуються – 6%;
- дотримуються необхідного режиму сну 21% студентів, сплять по п'ять-сім годин на день 56%, по три-чотири години – 23% опитаних.

Таким чином, незначна частина студентів дотримується здорового способу життя, що є негативним наслідком для подальшого фізичного та розумового розвитку.

В останні роки з'явилися певні праці, пов'язані з вивченням проблем здоров'я й здорового способу життя в рамках утворювального процесу професійної школи: обговорюються загальні питання здоров'я студентської молоді; ведеться аналіз поширення алкоголізму й наркоманії в молодіжному середовищі; досліджується вплив різних факторів на формування здорового способу життя студентів; вивчається характер і рівень валеологічних знань студентів; ведеться пошук умов і засобів формування здорового способу життя молоді [3].

Крім того, є безліч мотивів для ведення здорового способу життя. У кожного – своя мотивація бути здоровим: хтось хоче бути гарним, струнким; дехто зважає на те, що для досягнення успішної кар'єри в певній професії треба бути здоровою людиною; для когось здоров'я означає заощадження коштів на ліках, а для деякого – це активне довголіття, радість повноцінного життя. Як би там не було, але загальновідомим є те, що лікуватися набагато дорожче, ніж вести здоровий спосіб життя [2].

Стати на шлях здорового способу життя допоможуть універсальні заповіді П. Брега, що стосуються як фізичних, так і духовних проблем здоров'я:

- поставтеся до свого здоров'я як до найвеличчішого вияву життя;
- утримуйтеся від усіякої ненатуральної, неживої їжі та стимулюючих напоїв;
- споживайте лише живу, натуральну, неперероблену їжу;
- присвятіть своє життя любові й милосердю;
- відновлюйте свій організм, правильно поєднуючи фізичну активність і відпочинок;
- очищайте клітини, тканини й кров чистим повітрям та сонячним промінням;
- утримуйтеся від будь-якої їжі під час різних захворювань;
- думайте і розмовляйте без емоцій, спокійно;
- поповнюйте знання про закони природи, дотримуйтеся їх і насолоджуйтеся плодами своєї праці;
- доведіть себе до повного підпорядкування всім законам природи і навчайте цього інших [5].

Висновки: фізична культура і спорт є найважливішим засобом зміцнення здоров'я та основою для ефективнішого навчання. Стосовно дотримання студентами основ здорового способу життя, то після опрацювання результатів анкетування з цього питання виявилось, що лише незначна частина опитаних дотримується таких засад. Для формування здорового способу життя оптимально використовувати правила, основними з яких є утримання від ненатуральної їжі та стимулюючих напоїв; поєднання фізичної активності і відпочинку; очищення організму чистим повітрям та сонячним промінням.

У перспективі буде доцільним більш поглиблено дослідити проблему негативного ставлення студентів до свого здоров'я, а також їхню мотивацію до здорового способу життя.

УДК 371.124:796

С. В. Башиньська, студентка 2 курсу факультету фізичної культури

ОСОБЛИВОСТІ СТИЛІСТИКИ СПІЛКУВАННЯ УЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ПРОЦЕСІ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У даній праці на розгляд виноситься проблема педагогічного спілкування вчителя фізичної культури. З одного боку автори розглядають мотиви і значення спілкування в процесі фізичного виховання, а з іншого – досліджують стилі педагогічного спілкування спеціалістів в процесі практичної діяльності.

Ключові слова: фізична культура, вчитель, учень, спілкування, соціологічні, педагогічні і психологічні фактори, мотивація.

Постановка проблеми. Під час професійної педагогічної діяльності вчителі частіше всього зупиняються на двох наступних проблемах: небажання дітей навчатись і проблеми в спілкуванні з ними. Таким чином, кризи в школі відбуваються як у сфері діяльності так і в сфері спілкування.

Ознайомлення з практичною діяльністю вчителів фізичного виховання показує, що у вчителів, які працюють більш якісно, діти відзначаються більш високою рухливою, теоретичною, організаційною підготовкою і підвищеним інтересом до процесу фізичного виховання.

Формування цілей статі. Враховуючи вищесказане, ми спробували експериментально вивчити значення уміння спілкуватися у професійній діяльності вчителів фізичної культури. Тому проблема спілкування учителя фізичної культури з учнями на сучасному етапі окреслилась досить чітко і актуально.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна роль у формуванні в учнів потреби у фізичному вихованні належить уроку фізкультури. Інтерес до уроку фізкультури виникає в учнів від умілого володіння вчителем словом, від його вміння демонструвати технічні елементи і від успішної та умілої діяльності самих учнів.

Особливу роль на уроці фізкультури відіграє мова вчителя і його вміння спілкуватися. Мова вчителя – це важливий елемент професійної діяльності педагога, з допомогою якого вирішуються різноманітні педагогічні завдання: зробити учбовий процес цікавим, захоплюючим, створити доброзичливу атмосферу у спілкуванні з учнями, встановити контакт, взаєморозуміння з дітьми на уроці.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко О.М. Цінність здоров'я серед пріоритетів студентської молоді / О.М. Бондаренко, М.Г. Чобітько // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини» – 2010. – Вип. 3. – С. 160-166.
2. Бутов Р.С. Здоровий спосіб життя, як один з основних чинників збереження та зміцнення здоров'я / Р.С. Бутов // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини». – 2009. – Вип. 2. – С. 144-146.
3. Горбатий А.Ю. Фізична культура як фактор формування здорового способу життя особистості / А.Ю. Горбатий, А.А. Шандрик // Матеріали ІХ міжнародної науково-практичної конференції «Гуманізм та освіта 2008» – електронне наукове видання матеріалів конференції. – Режим доступу до матеріалів конференції: <http://conf.vntu.edu.ua>.
4. Мазур В.А. Фізична культура як фактор формування здорового способу життя / В.А. Мазур, В.В. Лішук // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини». – 2010. – Вип. 3. – С. 64-67.
5. Основи валеології. Валеологічні аспекти харчування : підручник / [І.С. Гулий, Г.О. Сімахіна, А.І. Українець та ін.] ; за заг. ред. І.С. Гулий. – КІНУЖТ, 2003. – 336 с.

Lack of physical preparation of students results to a deterioration in their health, as a consequence – to reduce disability. Correcting this trend is possible only if it measures about healthy lifestyles.

Key words: healthy lifestyle, health, students, physical culture and sports.

Отримано: 21.04.2017

Деякі вчителі застосовують на уроках фізкультури образну мову. Це відіграє значну роль в доступності учбового матеріалу для учнів. А.С.Макаренко вважав, що однією з найнеобхідніших рис вчителя є його вміння користуватися образністю мови.

Досвідчені вчителі фізичного виховання застосовують на уроках образні порівняння. Наприклад, на заняттях з легкої атлетики вчитель, навчаючи правильно бігати, хоче бачити одночасно вільність рухів, пружну амортизацію при постановці стопи, тому рекомендує «бігати так пружно, як відскакує м'яч від підлоги». При навчанні ігровим видам спорту вчителі використовують такі образні порівняння: при веденні баскетбольного м'яча кисті й пальці утворюють розкрити «чашу» або під час стрибків через коня відштовхнутися руками, як від чогось гарячого та інше (М. Кричфалушій, 1999. – С. 186).

Часто у своїй роботі вчителі фізичного виховання використовують прислів'я та приказки. Мудре точне слово, емка коротка думка, виражена в прислів'ях та приказках – важливий фактор у вихованні підлітків.

Нагадуючи дітям, що головне на уроці – не гра, а навчання техніці вправ, можна сказати учням: «Всьому свій час» або «Маленька справа краща за велике байдкування». Після уроку, гри, необхідно прибрати за собою спортивний інвентар, м'ячі. Вчителі використовують такі приказки: «Любиш з гірки кататись – люби й саночки на гірку везти», «Без справи жити – тільки небо коптити». Таким чином, мудрі, короткі фрази інколи можуть замінити занадто довгі нотації про дисципліну. (В.Б. Межуєв, 2000. – С.52).

Також слід звернути увагу на особливості спілкування молодих вчителів, котрі згідно експертної оцінки керівників шкіл, відчують труднощі в спілкуванні з учнями.

Результати дослідження. Спостереження за особливостями діалогу між учителями та учнями проводились в природних умовах – на уроках і між уроками. Дані доповнювались інформацією, одержаною під час індивідуальних бесід.

Нас цікавили такі характеристики діалогу:

- використання невербальних знакових систем: жестів, міміки, інтонації, стопдистанції, довжини візуального контакту;
- використання вербальної знакової системи: висловлювань з їх функцією у взаємодії (інформаційної, оціночної, заохочувальної та захисної), типових циклів діалогу;
- прийняття та варіанти використання соціальних (учитель-учень) і міжособистісних (батьки-дорослі-діти) ролей, узгодженість ролевих позицій;
- взаємне сприймання: існуючі установки та установки, що змінюються, які фіксувались по двох параметрах: доброзичливість-негативізм та довіра-недовіра;
- взаємне розуміння: можливість стати на позицію співрозмовника як на рівні симпатії, так і раціонального осмислення особливостей партнера по спілкуванню. За підсумками були виділені типи бар'єрів спілкування, частина яких виявилась характерною для спілкування вчителів-початківців.

Комунікативний бар'єр у спілкуванні призводить до порушення діалогу, як наслідок неоднакове сприймання значення вербальних та невербальних знаків учасниками діалогу. Він зафіксований як у діалозі учитель-учень, так і в діалозі учитель-клас.

Типовими для молодих учителів є комунікативний бар'єр під час діалогу з групою, тому що він потребує сформованості особливих професійних навичок спілкування. Відсутність у вчителя-початківця цих навичок призводила до послаблення контакту, а іноді й до повного припинення діалогу – учні не слухали пояснень учителя, не реагували на репліки.

Комунікативний бар'єр виявлявся поступово. Відбувалось повільне збільшення психологічної дистанції між партнерами по спілкуванню: послаблювалась увага учнів, вони почували себе розгубленими, з'являлись репліки: «Це незрозуміле...», «говорить, говорить, а толку...» Але різкого негативізму саме по собі воно не викликало. Комунікативний бар'єр у спілкуванні притаманний більшості молодих вчителів.

Інтерактивний бар'єр у спілкуванні призводить до порушення діалогу, внаслідок якого відбувається неузгодженість ролевих позицій суб'єктів спілкування. Неузгодженість проявлялась на рівні соціальних та міжособистісних ролевих позицій.

Частота виявлення ролевих конфліктів на соціальному рівні взаємодії досить велика. Незадоволеність положенням справ у школі призводить до розуміння нерациональності звичних засобів взаємодії між учителями та учнями, як правило, така взаємодія базується на безпечному авторитеті учителів і слухняності учнів.

Слід зауважити, що загальна кількість ролевих конфліктів у вчителів з достатнім стажем роботи не менша, а навіть більша, ніж у починаючих. На відміну від вчителів з великим стажем роботи, молоді були спроможні правильно оцінити ситуацію, яка склалась та виявити істинну причину порушення діалогу.

Крім взаємного сприймання, важливе і взаємне розуміння суб'єктів спілкування, при відсутності цього розуміння, при невмінні стати на позицію співрозмовника, з'являється смисловий бар'єр у спілкуванні [1, 2].

Смисловий бар'єр проявлявся у формальних відношеннях, різкому звуженні міжособистісного спілкування. Значне збільшення стопдистанції, уникнення візуального контакту, недосконалі міміка та жести, «контакт масок» між учителями і учнями – було притаманне невербальному спілкуванню. На вербальному рівні взаємодії спостерігалась перевага інформативних та збуджувально-інформативних висловлювань, вчитель дотримувався стандартних зразків поведінки без врахування конкретної ситуації спілкування.

Найбільш загальним засобом прояву смислового бар'єру було прагнення учителя здійснювати формальний контроль за поведінкою учнів.

У цьому дефекті спілкування проявляються глибокі особистісні характеристики, які були сформовані в примусовій діяльності та маніпулятивному спілкуванні, тому цей бар'єр спілкування дуже важко піддається корекції.

На основі спостережень за діяльністю вчителів фізичного виховання стало можливим розподілити вчителів у відповідності зі стилями спілкування. Встановлено, що 32% вчителів будують свої уроки на основі «захоплення спільною діяльністю». Як відомо, вчитель фізичного виховання, закоханий в свою справу, не може не захопити своєю діяльністю учнів. До такого вчителя тягнуться діти, заряджаючись його енергією і відданістю до фізичного виховання.

31% вчителів фізичного виховання будують взаємовідносини з дітьми на підставі «дружніх відносин», вибираючи по відношенню до них позицію старшого товариша, більш досвідченого і знаючого, ніж вони, готового допомогти у кожну хвилину.

Переживання за свій авторитет, бажання показати різницю в суспільному стані приводить, як правило, до «спілкування-дистанції». 28,2% досліджуваних вчителів фізичного виховання продемонстрували цей стиль спілкування.

6,5% вчителям властивий стиль «спілкування-заякування». Це найлегший (але не найефективніший) шлях до керування діяльністю учнів. Спілкування-заякування може дати тимчасові швидкі результати. Вчитель домагається слухняності, дисципліни, виконання окремих його вимог, але втрачає при цьому найцінніше – любов дітей, їхнє захоплення фізкультурою.

2,3% вчителів фізичного виховання використовували в проведенні уроків «стиль-загравання». Цей стиль спілкування характерний, в основному, для молодих вчителів, які намагаються завоювати дешевий авторитет у дітей.

Висновки. У цілому, вивчення особливостей спілкування вчителів, які відчувають труднощі, показало, що вони не мають чіткого уявлення про стилі спілкування, не мають необхідних навичок спілкування, їх професійне становлення відбувається шляхом випробувань та помилок, що часто призводить до стресових ситуацій та значно знижує зацікавленість до своєї діяльності. Частіше за інші фіксувались такі дефекти спілкування: комунікативний бар'єр в спілкуванні з групою і перцептивний бар'єр у спілкуванні з окремими класами та учнями.

Слід зауважити: чим більший стаж роботи вчителя, тим складніше спілкування. Щоб формальні, стереотипні стилі спілкування в учителів-початківців не переросли у звичку, їх необхідно своєчасно корегувати.

При існуючому підході сьогодні до навчання психології в педагогічних вузах кожний молодий вчитель потребує допомоги не тільки з боку вчителя-наставника, а й психолога.

Враховуючи важливість спілкування як професійно важливого компоненту діяльності вчителя фізичного виховання, необхідно приділяти особливу увагу цьому питанню ще під час підготовки майбутніх вчителів у вузах.

Подальші дослідження передбачається провести у напрямку вивчення ефективності використання студентами факультету фізичного виховання стилів спілкування з учнями під час проходження всіх видів педагогічної практики. Враховуючи результати попереднього дослідження розробити рекомендації з цієї проблеми випускникам факультету.

Список використаних джерел:

1. Апанасенко Г. Рівень здоров'я і фізіологічні резерви організму / Г. Апанасенко, Л. Долженко // Теорія і методика фіз. вих. і спорту. – 2007. – № 1. – С. 17-21.
2. Бобрицька В.І. Формування здорового способу життя у майбутнього вчителя : монографія / В.І. Бобрицька. – Полтава : Снайтек, 2006. – 431 с.
3. Браун Т.П. Адаптація студентів к обучению в вузе в условиях оптимизации образовательной среды : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Т.П. Браун. – СПб., 2007. – 19 с.
4. Бурлачук Л.Ф. Словарь-справочник по психодиагностике / Л.Ф. Бурлачук. – 3-е изд., перераб. и доп. – СПб. : Питер, 2008. – 546 с.

5. Железняк Ю.Д. Основы научно-методической деятельности в физической культуре и спорте : учеб. пособие / Ю.Д. Железняк, П.К. Петров. – М. : Академия, 2002. – 264 с.
6. Платонов В.Н. Актуальные проблемы высшей школы и пути перестройки физкультурного образования / В.Н. Платонов / Теория и практика физической культуры. – 1990. – № 4. – С. 5-10.
7. Юрчишин Ю.В. Технологія залучення студентів до рухової активності оздоровчої спрямованості у процесі фізичного виховання : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. і сп. : спец. 24.00.02. «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / Ю.В. Юрчишин. – К., 2012. – 22 с.

A problem of pedagogical communication of teacher of physical training during a lesson is given in the article. On one hand, motives and importance of communication in the physical training process are discussed by the author and on the other hand, styles of pedagogical communication of specialists in their practical activity are investigated.

Key words: physical training, teacher, pupil, intercourse, sociological, pedagogical and psychological factors, motivation.

Отримано: 21.04.2017

УДК 371.124:795

Р. Г. Биков, магістрант факультету фізичної культури

ОЗДОРОВЧА СПРЯМОВАНІСТЬ РУХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТОК КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

За спеціальною методикою визначались рівні професійних знань (анкетування за навчальними програмами), моторно – функціональні якості: сила, гнучкість, спритність, динамічна та статична рівновага. Не зважаючи на поступове покращення як професійних знань так і моторно-функціональних якостей студентів від першого до третього курсів, все таки хвилюють низькі рівні фахових знань (53%) та моторно-функціональних якостей (від 34% до 72%) на 1-му курсі.

Ключові слова: фізичне виховання, професійні знання, моторно-функціональні якості: сила, гнучкість, спритність, динамічна та статична рівновага.

Постановка проблеми. На сьогодні актуальним є сприяння розвитку нових технологій активного, проблемного, розвивально-модульного навчання. Перехід від «школи пам'яті» до «школи мислення», засвоєння теорії майбутньої професійної діяльності через дослідницькі методи [4].

Фізичне виховання як навчальна дисципліна передбачає оволодіння студентами системою професійних знань, розвиток моторно-функціональних якостей, вивчення спеціальних рухів, умінь і навичок. Активне залучення студентів до фізичної культури та спорту, включення у процес фізичного самовиховання та самовдосконалення сприяє підвищенню їх професійного рівня [2; 4; 6].

Мета дослідження: дослідити володіння студентами системою професійних знань, визначити розвиток моторно-функціональних якостей, спеціальних рухів, умінь і навичок своєї спеціалізації.

Завдання роботи:

- Визначити рівні професійних знань з гімнастики та деякі моторно функціональні якості студентів.
- Проаналізувати зміни моторно-функціональних якостей студентів з 1 по 3 курс.

Організація та методики дослідження. Обстеження студентів було організовано на кафедрі фізичного виховання Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. За спеціальною методикою [2] визначались моторно – функціональні якості: сила, гнучкість, спритність, динамічна та статична рівновага. Обстеження проводились на початку (у вересні) та в кінці (квітні) навчального року.

Рівні спеціальних професійних знань з гімнастики та моторно-функціональні якості, що визначають професійну дієздатність студентів покращувались як від першого до третього курсу, так і протягом навчального року.

На першому курсі кількість студентів з низькими рівнями спеціальних професійних знань до кінця року зменшилась на 12% та на 10% збільшилась кількість студентів з високими рівнями професійних знань.

На другому курсі за навчальний рік кількість студентів з низькими рівнями за рік зменшилось на 19% та збільшилась кількість студентів з середніми (на 9%) і з високими рівнями – на 10%.

Студентів 3 курсу з низькими рівнями професійних знань за рік зменшилось на 8% та збільшилось з середніми рівнями – на 5% і з високими рівнями – на 13%.

На першому курсі на початку навчального року більше половини студентів (53%) виявились з низькими рівнями розвитку сили основних м'язових груп і тільки 32% – з

високими. В кінці року кількість студентів з низькими показниками сили зменшилось до 42% та збільшилась кількість з високими рівнями – до 43%.

Студентів 1 курсу на початку навчального року з низькими рівнями гнучкості було 65%, спритності 72%, динамічної рівноваги – 49%, статичної рівноваги – 34%. Значно менше було студентів з високими рівнями моторно-функціональних якостей: гнучкості – 23%, спритності – 12%, динамічної рівноваги – 19%. Тільки студентів з показниками статичної рівноваги з високими рівнями було більше (55%), ніж з низькими (34%). В кінці року зменшилась кількість студентів з низькими рівнями моторно-функціональних якостей: гнучкості – 43%, спритності – 41%, статичної рівноваги 23% та збільшилась кількість студентів з високими рівнями: гнучкості – 35%, спритності – 33%, статичної рівноваги 67%. Відсоткове співвідношення показників динамічної рівноваги майже не змінилось.

Висновки.

1. Рівні спеціальних професійних знань з гімнастики та моторно-функціональні якості, що визначають професійну дієздатність студентів покращувались як від 1 до 3 курсу, так і від початку до кінця кожного навчального року.

2. На першому курсі на початку навчального року більше половини студентів (53%) виявились з низькими рівнями розвитку сили основних м'язових груп і тільки 32% – з високими. В кінці року кількість студентів з низькими показниками сили зменшилась до 42% та збільшилась кількість студентів з високими рівнями – до 43%.

Студентів 1 курсу на початку навчального року з низькими рівнями гнучкості було 65%, спритності 72%, динамічної рівноваги – 49%, статичної рівноваги – 34%. Значно менше було студентів з високими рівнями моторно-функціональних якостей: гнучкості – 23%, спритності – 12%, динамічної рівноваги – 19%. Тільки студентів з показниками статичної рівноваги з високими рівнями було більше (55%), ніж з низькими (34%). В кінці року зменшилась кількість студентів з низькими рівнями моторно-функціональних якостей: гнучкості – 43%, спритності – 41%, статичної рівноваги 23% та збільшилась кількість студентів з високими рівнями: гнучкості – 35%, спритності – 33%, статичної рівноваги 67%. Відсоткове співвідношення показників динамічної рівноваги достовірно не змінилось.

3. Моторно-функціональні якості студентів 3 курсу були кращими порівняно з першокурсниками. Кількість студентів з низькими показниками сили на початку навчального року було 23%, середніми – 21%, високими – 56%; в кінці року, відповідно: 20%, 23%, 57%; гнучкості на початку року – з

низькими рівнями – було 42%, середніми – 35%, високими 23%; в кінці року, відповідно: 45%, 31%, 24%; спритності на початку, відповідно: 63%, 31%, 16%; в кінці року, відповідно: 51%, 26%, 23%; статичної рівноваги на початку, відповідно 24%, 14%, 62%; в кінці – 20%, 10%, 70%. На відміну від інших, показники динамічної рівноваги студентів 3-го курсу навіть дещо погіршилися порівняно з першокурсниками (вимірювання проводилися після повернення студентів з педагогічної практики). Якщо на початку навчального року студентів з низькими рівнями динамічної рівноваги було 52%, то в кінці року їх стало 61%, але збільшилась кількість студентів з високими рівнями: на початку року було – 11%, а в кінці – 13%.

Список використаних джерел:

1. Бар-Ор О. Здоров'є дітей и двигательная активність : от физиологических основ до практического применения / О. Бар-Ор, Т. Роулант ; пер. с англ. И. Андреев. – К. : Олимп. л-ра, 2009. – 528 с.
2. Безверхня Г.В. Мотивація до занять фізичною культурою і спортом школярів 5-11-х класів : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. і сп. : спец. 24.00.02. «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / Г.В. Безверхня. – Львів, 2004. – 23 с.
3. Глобальная стратегия по питанию, физической активности и здоровью. – Женева, Всемирная Организация Здравоохранения, 2004. – Режим доступа: http://www.who.int/dietphysicalactivity/strategy/eb11344/strategy_russian_web.pdf.
4. Григор'єв В.І. Фізичне виховання студентів / В.І. Григор'єв, М.О. Третяков // Теорія і методика фізичного ви-

ховання : підручник / [за ред. Т. Ю. Круцевич]. – К. : Олимп. л-ра, 2008. – Т. 2. – С. 155-173.

5. Малхазов О.Р. Психологія та психофізіологія управління руховою діяльністю : монографія / О.Р. Малхазов. – К. : Євролінія, 2002. – 320 с.
6. Шиян Б.М. Наукові дослідження у фізичному вихованні та спорті : навч. посібник / Б.М. Шиян, Г.А. Єдинак, Ю.В. Петришин. – Кам'янець-Подільський : ПП «Видавництво «Оіюм»», 2012. – 298 с.
7. Юрчишин Ю.В. Стан та особливості мотивації студентів до рухової активності оздоровчого спрямування на сучасному етапі реалізації фізичного виховання у ВНЗ / Ю.В. Юрчишин // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С.С. Єрмакова. – Харків : ХДАДМ (XXII), 2012. – №4. – С. 118-123.
8. Kilpatrick M. Physical activity motivation : a practitioner's guide to self-determination theory / M. Kilpatrick, E. Hebert, D. Jacobsen // International Journ. of Sport Psychol. – Roma, 2002. – № 73 (4). – P. 36-41.

As to special methodology were determined the levels of professional acquaintances (questionnaire as to curriculum), functional qualities: force, flexibility, ability, dynamic and static balance. Not looking at gradual improvement, of as professional knowledge, of so and the-functional qualities of students from the first till third course, everything agitate the low levels of professional knowledge (53%) of and functional qualities (from 34% till 72%) on 1 course.

Key words: physical upbringing, professional knowledge functional qualities: force, flexibility, ability, dynamic and static balance.

Отримано: 21.04.2017

УДК 378.147.88

І. В. Бойко, студентка 1 курсу природничого факультету

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ НАВЧАЛЬНОЇ СЕКЦІЇ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Самостійна робота студентів є важливою складовою освітнього процесу, що дає можливість всесторонньої підготовки. Проте залишається невирішеною проблема підвищення ефективності самостійних занять.

Ключові слова: самостійна робота, студенти, навчальна секція фізичної реабілітації, ефективність, підготовка, прийняття.

Постановка проблеми. Фізична культура повинна стати важливою частиною щоденної культури життя сучасної людини, яка крокує у третє тисячоліття.

Раптові зміни звичного стилю життя є небажаними, краще і легше впроваджувати їх поступово. Особам, які протягом тривалого часу були пасивними до фізичних навантажень або просто їх не люблять, дуже важко розпочати регулярні тренування. Часто буває так, що людина припиняє виконувати фізичні навантаження, якщо через тиждень або через місяць після початку занять вона не відчуває істотних зрушень. Ми дуже швидко здаємося, так як мотивація дуже слабка, а «солом'яний запал» швидко минає.

У зв'язку зі введенням нових державних освітніх стандартів значна частина роботи з освоєння навчального матеріалу переноситься на самостійні заняття студентів. При цьому зміст і об'єм навчальних програм залишається колишнім. Як правило, ефективність самостійної роботи студентів невелика, крім того, вона супроводиться підвищеннями тимчасовими витратами як студентів на її виконання, так і викладачами на контроль за її виконанням.

Важливу роль у підвищенні продуктивності праці студентів, при самостійній роботі відіграє методичне забезпечення навчального процесу.

Наразі особливого значення набуває процес розробки і впровадження в педагогічну практику досконалішої методики навчання, що забезпечує підвищення якості навчальної роботи, активізацію пізнавальної діяльності студентів, розвиток їх розумових здібностей. У вирішенні цієї проблеми значна роль відводиться формуванню у них умінь і навичок самостійної розумової праці. Необхідно навчити студентів самостійно набувати знання з різних джерел інформації та оволодіти великою різноманітністю видів самостійної роботи.

Однією з проблем процесу підготовки студентів є низький рівень самостійності студентів в оволодінні і застосуванні знань, неміцність придбаних навичок, умінь. Як

свідчить практика вищої школи, на етапі самостійного вивчення нового матеріалу є недостатньою лише перевірка отриманих знань, умінь і навичок.

Вимагають свого вивчення такі чинники, як уміння раціонально організувати самостійну роботу; самостійно аналізувати інформацію, що вивчається; уміти формулювати висновки, обґрунтовувати свої практичні дії.

Метою досліджень є вивчення процесу самостійної освіти студентів. Основними завданнями можна назвати визначення значення для студентів самостійного навчання, вивчення проблем низької ефективності самостійної роботи студентів і шляху вирішення даної проблеми.

Результати досліджень. Самостійна робота студентів – це їх діяльність у процесі навчання і в позааудиторний час, виконувана за завданням викладача, під його керівництвом, але без його безпосередньої участі.

Основними ознаками самостійної роботи студентів прийнято вважати:

- наявність пізнавального або практичного завдання, проблемного питання або завдання і особливого часу на їх виконання, вирішення;
- відома, самостійна активність студентів у процесі вирішення поставлених завдань;
- володіння навичками самостійної роботи;
- здійснення управління і самоврядування самостійною пізнавальною і практичною діяльністю студента.

Ключовим моментом самостійної роботи є пізнавальне або проблемне завдання. Саме наявність завдання обумовлює процес самостійної роботи, передбачає самостійне вирішення поставлених завдань, підготовку до самостійного виконання навчальних і професійних завдань.

У різних формах навчального процесу самостійність виявляється по-різному: від простого відтворення, виконання

завдання до самостійної творчої роботи. Самостійність студентів при вивченні спеціальних предметів виявляється через планування ними своєї навчальної роботи; відбір навчальної літератури, методичних вказівок для самостійного вивчення.

Функціональне призначення самостійної роботи студентів у процесі лекцій, семінарів, практичних занять з оволодіння спеціальними знаннями полягає в самостійному прочитанні, перегляді, прослуховуванні, спостереженні, конспектуванні, осмисленні, запам'ятовуванні і відтворенні певної інформації. Постановку мети і планування самостійної роботи студенту визначає викладач. Вся інформація здійснюється на основі її відтворення.

Самостійна робота студентів здійснюється студентами у процесі отримання теоретичних знань за допомогою спеціальної літератури або комп'ютерних технологій.

Враховуючи, що зміст семестрової оцінки виставляється взагалі за фізичне виховання і практично не відображає, яку саме користь принесло студентові систематичне відвідування циклу занять фізичними вправами, була впроваджена система рейтингово-модульної оцінки впливу фізичного виховання на функціональний і руховий стан організму в динаміці кожного семестру I-III курсів навчання у ВНЗ.

Вихідною концепцією було положення, що при дотриманні нормального обсягу організованої рухової активності, тобто відвідуванні занять із фізичного виховання чотири години на тиждень, виконання рекомендованого обсягу рухового режиму у позанавчальний час, рівень функціонального і рухового стану організму студентів поступово буде поліпшуватися, що суб'єктивно буде відображатися на зміні показників кардіо-респіраторної системи і морфофункціонального стану організму.

Цей підхід спирається, перш за все, на інтереси особистості студента, необхідності допомоги йому щодо розкриття індивідуального потенціалу навчання спостерігати й оцінювати внутрішні резерви здоров'я і фізичного стану. Крім того, такий підхід дозволяє кожному студентові психологічно самовиразитись, бути визнаним викладачем, іншими студентами. Рейтингово-модульна система «Перевір і оціни себе» створює передумови позитивного ставлення до фізичної культури як способу життя людини в молоді роки, оскільки оцінка значущості впливу систематичних занять цілеспрямованими фізичними вправами, як основи здорового способу життя, дозволяє під керівництвом викладача, а в подальшому і самостійно, коригувати свою фізичну кондицію.

Це особливо актуально для майбутніх учителів, які передаватимуть власні знання в подальшій професійно-практичній діяльності підростаючому поколінню. Крім того, в студентські роки відбувається переоцінка пріоритетів щодо рівня здоров'я і фізичних можливостей організму.

Після підрахування кількості балів за кожною з позицій і знаходження середнього арифметичного, визначається середньостатистична інтегральна оцінка оздоровчого впливу організованих форм занять фізичними вправами на організм студентів спеціальної медичної групи.

Було встановлено, що використання запропонованої системи оцінки об'єктивно сприяє:

- розвитку особистого інтересу кожного студента до перевірки своєї фізичної кондиції і рухової підготовленості під впливом занять фізичними вправами в динаміці семестру, навчального року, певного періоду життя.
- вдосконаленню у студентів ініціативи прийняття самостійних рішень до оптимізації добору засобів і методів фізичної культури з метою самокорекції організму при вадах у стані здоров'я;
- стимулюванню задоволення природної потреби кожної людини у фізичній активності;

- своєчасному коригуванню стану фізичної кондиції і рухової підготовки.

Однією з умов успішної організації самостійної роботи студентів на етапі вивчення нового є активне сприйняття матеріалу. Існує велика різноманітність прийомів, способів активізації сприйняття матеріалу, що вивчається.

Сприйняття нового навчального матеріалу буде якнайповнішим, свідомим у тому випадку, якщо студент буде в ньому зацікавлений.

Нааявність інтересу при засвоєнні нового додає знанням міцність та свідомість. Навпаки, відсутність інтересу при засвоєнні знань веде до того, що знання засвоюються поволі, формально, не знаходять застосування в житті, швидко забуваються.

Для успішності і результативності розумової діяльності студентів необхідно виховувати у них самостійність мислення. Досягти ж найбільшої активності студентів, результативності сприйняття можна лише при організації самостійної роботи кожного. Самостійна робота вирішує багато завдань у процесі освіти студентів і виконує різні види підготовки студентів. Це: методологічна підготовка, професійна підготовка, ерудиційна підготовка, інформаційна підготовка, науково-дослідна підготовка, самоосвітня підготовка.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок про те, що самостійна робота студентів – це не тільки вивчення навчального матеріалу, але і розвиток в людини уміння самостійно мислити, організувати процес навчання і роботи грамотні висновки. Крім того, при самостійній роботі розвиваються розумові можливості студента, підвищується його ерудиція та освіченість. Враховуючи всю важливість даного процесу, необхідно навчити студентів грамотно і повноцінно здійснювати самостійну підготовку.

Перспективи. Увага викладачів до самостійної роботи студентів повинна виявлятися не тільки в контролі виконання завдань, але і в тому, щоб навчити студентів працювати самостійно і творчо.

Список використаних джерел:

1. Аникеєнко В.А. Самостоятельная работа студентов и формы ее контроля / В.А. Аникеєнко // Пути совершенствования учебного процесса в вузе. – Саратов, 1993. – С. 28-34.
2. Боднар І.Р. Теорія, методика і організація фізичного виховання учнів спеціальної медичної групи : навч.-метод. посібн. / І.Р. Боднар. – Львів : Українські технології, 2005. – 48 с.
3. Вржесневський І. Теоретико-методичні аспекти проведення занять зі спеціальною медичною групою / І. Вржесневський, О. Давиденко // Теорія і методика фізичного виховання та спорту. – 2002. – №2 – С. 78.
4. Дубогай О.Д. Методика фізичного виховання студентів, віднесених за станом здоров'я до спеціальної медичної групи : навчальний посібник / О.Д. Дубогай, В.І. Завацький, Ю.О. Короп. – Луцьк : Надстир'я, 1995. – 220 с.
5. Козаков В.А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение / В.А. Козаков. – К., 1990. – 246 с.
6. Юрчишин Ю.В. Самостійні заняття руховою активністю оздоровчої спрямованості для студентів навчальної секції фізичної реабілітації : навчально-методичний посібник / Ю.В. Юрчишин. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня Рута», 2015. – 276 с.

Independent work of students is an important educational process enabling comprehensive preparation. However, mere is unsolved the problem of rise of efficiency of independent employments of students.

Key words: independent work, students, study section of physical rehabilitation, effectiveness, training, perception.

Отримано: 21.04.2017

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ НА ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті розкривається доцільність ціннісного підходу в фізичному вихованні та визначаються фактори впливу на формування у студентів ціннісного відношення до здорового способу життя.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, здоров'я, ціннісне відношення, фізичне виховання.

Постановка проблеми. На сучасному етапі, враховуючи погіршення екологічних умов, зниження рівня життя населення, скорочення медичних і соціальних державних програм на перший план висувається проблема фізичного здоров'я населення взагалі та підростаючого покоління зокрема.

Зростання потреби суспільства у формуванні здорового і фізично активного покоління знайшло відображення в учебных планах та програмах, діючих у ВНЗ: обов'язковими стали курси валеології, велику увагу приділяють екологічній і санітарно-гігієнічній освіті студентів, до базової навчальної програми включено складний комплекс завдань щодо сприяння різнобічному розвитку майбутніх фахівців, дисципліні «Фізичне виховання» відводиться найбільша кількість годин.

Але, як показує досвід, результативність цих заходів досить низька і має тенденцію до зниження. Сьогодні студенти мають менше можливостей для заняття фізкультурою та спортом у зв'язку зі зменшенням кількості діючих спортивних споруд, спортивних гуртків та секцій, з необхідністю оплачувати заняття в цих секціях, все більша кількість студентів працює в позаурочний час. Студенти не мають достатньо часу на фізичне оновлення, погіршуються якісні показники життя, зростають стресові ситуації, спостерігається небале ставлення до свого здоров'я, розповсюдження шкідливих звичок, зниження рухової активності. Як наслідок, з кожним роком збільшується кількість студентів, яким рекомендовані заняття в навчальних секціях фізичної реабілітації, рівень фізичного здоров'я та фізичного розвитку знижуються від курсу до курсу, що призводить до відчутних порушень психічного та фізичного стану молоді та зростання кількості хронічних захворювань серед студентів.

Навчання в вузі більшою мірою пов'язують з наданням певних знань, виховна робота залишається декларативною, а стан здоров'я студентів і їх відношення до здорового способу життя зовсім залишаються поза увагою викладачів та вихователів. Але ж небале ставлення студентів до здоров'я, фізична пасивність, відсутність звички та потреби в заняттях фізкультурою та спортом знаходять відображення як на здатності студентів вести активний спосіб життя, засвоювати матеріал під час навчання, так і на якостях фахівця у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вивчення ціннісних орієнтацій студентської молоді, проблеми цінності здоров'я, формування у студентів ціннісного ставлення до здоров'я, фізичної культури та здорового способу життя висвітлюються в працях українських і зарубіжних авторів: Антіпова Ю.С., Гореленка О.С., Волкової С.С., Жданової Ю.В., Лісчишина Г.В., Марчук С.А., Науменко Ю.В., Ярошенко П.В., Юрчишина Ю.В. та ін.

Так, Ярошенко П.В. вважає, що особливості способу життя студентів найчастіше негативно позначаються на стані здоров'я, якості життя та одержанні необхідного рівня професійних знань.

Волкова С.С. визначає фактори, що впливають на здоров'я людини та зауважує, що в освітніх закладах не приділяють належної уваги і не займаються належним чином вихованням потреби здоров'я і, як наслідок цього, не формують у студентів наукового розуміння його суті.

Метою статті є розкриття необхідності виховання у студентів ціннісної орієнтації на здоровий спосіб життя, визначення факторів, що впливають на формування у молоді системи цінностей, в якій здоров'я та фізична активність посідають важливі місця, як запорука подальшого життєвого успіху, як важлива умова самореалізації людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміни, що відбуваються в суспільному житті країни, не обійшли й

свідомість студентської молоді, як найсприйнятливішої і найбільш відкритої до змін частини суспільства, безпосередньо торкнулися ціннісних засад підростаючого покоління. У час, коли відсутні традиційні механізми контролю, які раніше виконували релігія, сім'я, ідеологія, в житті людей стихійно з'явилася велика кількість нових цінностей.

При вивченні проблеми відношення молоді до свого здоров'я доречно звернутися до педагогічної аксіології, як наукового напрямку, в основі якого полягає утвердження цінностей людського життя, цінностей виховання і навчання, цінностей педагогічної діяльності і освіти взагалі. В аксіологічній ієрархії здоров'я відносять до розряду вищих, універсальних цінностей, які мають всеосяжне та позачасове значення. Здоров'я вважають основною характеристикою людського існування і визначають як сукупність потенційних і реальних можливостей особистості в реалізації своїх дій без погіршення фізичного і духовного стану. Здоров'я формується під впливом сукупності факторів, які іменуються як здоровий спосіб життя.

Ціллю нашого дослідження є з'ясування відношення студентів до здоров'я як цінності та виявлення факторів, які впливають на формування відношення студентів до свого здоров'я.

В опитуванні приймали участь студенти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (78 дівчат і 69 юнаків). Для дослідження використовували методику вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокіча, завдяки якій визначається змістова направленість особистості, з'ясується відношення до оточуючого світу, до інших людей, до себе, визначається основа життєвої концепції і «філософії життя».

Вивчаючи термінальні цінності (цінності – цілі) першокурсників, ми розподілили 18 цінностей на п'ять груп: фізичні, етичні, професійно-мотиваційні, філософські та матеріальні. Переважна кількість студентів (35% від кількості опитаних) визначали фізичні цінності, до яких належать: «здоров'я» (фізичне та психічне), «впевненість в собі» (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх суперечностей), «активна життєва позиція» (повнота та емоційна насиченість життя) та «продуктивне життя» (максимально повне використання своїх можливостей, сил, здібностей), як найбільш значущі в житті. В групі фізичних цінностей цінність «здоров'я», як найважливішу, визначили 59% студентів, «впевненість в собі» – 17%, «активну життєву позицію» – 14%, «продуктивне життя» – 10%.

Аналізуючи отримані дані можна зробити висновок, що студенти розуміють важливість наявності хорошого здоров'я, віддають значну перевагу цій життєвій цінності.

Такі відповіді студентів не дивують, тому що про дбайливе ставлення до здоров'я, про необхідність фізичних вправ, про шкідливість паління та алкоголю з дитинства розповідають в сім'ї, в дошкільних закладах, в школі, вузі, в засобах масової інформації. Виникає резонне питання: чому у сучасних студентів такий низький рівень фізичного здоров'я, такий слабкий фізичний розвиток та рухова активність, велика кількість хронічних захворювань і такий великий рівень вживання алкоголю, нікотину, наркотичних речовин?

Більшість опитаних студентів (60%) визнають, що вживають нікотин, 16% пробували наркотики, 40% отримували пропозиції спробувати, 57% вважають алкоголь важливим атрибутом дозвілля. Крім занять з фізичного виховання, передбачених навчальним планом, лише 7% першокурсників регулярно відвідують спортивні секції, 25% займаються спортом час від часу.

Таким чином, більшість студентської молоді визнає важливість здоров'я, вважає, що здоровим і сильним бути

краще, ніж хворим та слабким, проте лише невелика кількість опитаних докладає зусиль до зміцнення та покращення свого стану.

Формування відношення молоді до свого здоров'я відбувається під впливом складного комплексу факторів.

Так, важливим чинником процесу формування ставлення до здоров'я є сім'я, як істотна частина життя людини. Витокі описаної гнітючої ситуації криються саме у сім'ї, де найчастіше проблему зміцнення здоров'я вирішують медикаментами, а фізичному розвитку дітей і вихованню ціннісного ставлення до здоров'я не приділяється належної уваги.

При вихованні у молоді ціннісного відношення до здоров'я не можна залишити без уваги фактор впливу мікро- та макро- середовища. Людина є частиною народу, держави, суспільства в цілому і її відношення до власного здоров'я є відображенням загального ставлення до цієї проблеми, яка склалася в суспільстві.

Необхідно враховувати також вплив культурних, історичних і моральних цінностей суспільства на формування особистості. Національна ментальність українців, культурні, національні та християнські традиції, що склалися віками, створюють сприятливу основу для виховання здорового покоління. Прикладом можуть служити українські козаки, серед яких здоров'я і хороший фізичний розвиток мали важливу роль.

Під час навчання у ВНЗ для студентів важливою роль має фактор впливу безпосереднього оточення, тобто студентського середовища. Вплив, який цей фактор має на особистість, може бути і позитивним і негативним. Форми проведення вільного часу, шкідливі звички, що розповсюджені серед студентів, загальний моральний клімат колективу можуть відіграти рішучу роль в процесі формування відносин молоді до здоров'я.

Безумовно важливим чинником, що впливає на становлення особистості, на формування відношення її до здоров'я, є безпосередньо навчально-виховний процес, що відбувається у вузі. З одного боку в університеті підвищується і ускладнюється навчальна програма і не залишається часу на фізичні вправи, які повинні сприяти гармонійному розвитку, нормальному життю та оптимальному функціонуванню організму, з іншого боку не надається послуг із заняття спортом, не ведеться активна агітація за здоровий спосіб життя і не відбувається належного контролю за станом здоров'я студентів.

Треба звернути увагу, що при вихованні у студента ціннісного відношення до здоров'я дуже важливо враховувати власний приклад педагогів вузу. Саме їх ціннісні пріоритети і ставлення до проблеми здоров'я і фізичного виховання мають відіграти значну роль при формуванні відносин студентів до цих питань.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Вирішити проблеми

виховання ціннісного відношення до здоров'я можливо поєднуючи духовний і фізичний розвиток молоді, підвищуючи рівень загальної культури, орієнтуючи студентів на кращі моральні та культурні цінності людства, формуючи високі морально-етичні ідеали. Активну участь у вирішенні цього питання повинні приймати вищі навчальні заклади, задача яких полягає в підготовці нової людини, орієнтованої на нові життєві цінності, серед яких здоров'я постає як одна з найголовніших соціальних та особистих цінностей. В навчально-виховному процесі необхідно враховувати визначені фактори впливу на формування ціннісного відношення до здоров'я і сприяти вихованню фізично, психічно і соціально здорового члена суспільства. Пріоритетною повинна стати роль освітніх програм, направлених на збереження і зміцнення здоров'я студентів, формування активної мотивації турботи про власне здоров'я і здоров'я оточуючих.

Список використаних джерел:

1. Антіпов Ю.С. Ставлення студентської молоді до фізичної культури та здорового способу життя / Ю.С. Антіпов, Г.В. Лісчинин // Фізичне виховання – здоров'я студентів : матеріали наук.-метод. конф. – Донецьк : Наука і освіта, 2003. – С. 20-22.
2. Волкова С.С. Методика формування мотивації здорового образу життя / С.С. Волкова // Матеріали Междунар. конгр. валеологов и Третьей Всероссийской науч.-практ. конф. «Педагогические проблемы валеологии». – 1999. – С. 51-53.
3. Петренко О. Психологічні особливості формування ціннісних орієнтацій студентської молоді / О. Петренко // Вісник КНТЕУ. – 2005. – №2. – С. 19-21.
4. Научитель Е.Д. Ценностные ориентации молодежи / Е.Д. Научитель // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – №3. – С. 36-39.
5. Підлісний М.М. Цінності та буття особистості : монографія / М.М. Підлісний, В.І. Шубін. – Дніпропетровськ : ДДФА, 2005. – 128 с.
6. Юрчишин Ю.В. Стан та особливості мотивації студентів до рухової активності оздоровчого спрямування на сучасному етапі реалізації фізичного виховання у ВНЗ / Ю.В. Юрчишин // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С.С. Єрмакова. – Харків : ХДАДМ (XXП), 2012. – №4. – С. 118-123.
7. Ярошенко П.В. Здоровий стиль життя в освітньому і позаосвітньому просторі педагогічного університету / П.В. Ярошенко. – Луганськ : Знання, 2004. – 116 с.

In the article opens up the expedience of valued approach in physical education and determine factors, that influence at forming of valued attitude toward a healthy way of life at students.

Key words: healthy way of life, health, valued attitude, physical education.

Отримано: 21.04.2017

УДК 371.73:796.42

Я. Галамай, студентка 1 курсу факультету фізичної культури

СТРУКТУРА ПОБУДОВИ ЕТАПУ ПОЧАТКОВОЇ СПОРТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ БІГУНІВ НА КОРОТКІ ДИСТАНЦІЇ

У статті розглядається методика спеціального відбору з виявленням факторів (оптимальний розвиток фізичних якостей, психомоторні здібності, скорочувальні властивості нервово-м'язового апарату), які в подальшому обумовили суттєвий розвиток спортивних результатів бігунів на короткі дистанції.

Ключові слова: початковий відбір, прогнозування, структура підготовчого етапу спринтерів.

Актуальність. Відомо, що спортивні досягнення залежать від застосування сучасних методів відбору, які дозволяють достатньо надійно і своєчасно оцінити здібності дітей і підлітків, обґрунтованого відбору та розподілу засобів і методів тренування на базових етапах багаторічної підготовки легкоатлетів (Бальсевич В.К., Платонов В.Н., Табачник Б.Й., Філин В.П. та ін).

Пошук ефективних критеріїв спортивного відбору стає особливо актуальним у зв'язку з тим, що діагностику здібностей дітей і підлітків приходиться здійснювати в період їх інтенсивного росту та розвитку, – тому необхідно

досконаліше знати про прогнозуючі можливості методів відбору, що використовуються.

До останнього часу тренери у легкій атлетіці орієнтувалися на відбір і комплектування груп початкової підготовки після 10-11 років. Це приводило до того, що багато моторно обдарованих дітей не попадали в легку атлетіку, так як вчителі фізичної культури і тренери до цього віку залучають багатьох із них до занять іншими видами спорту, де відбір починається з 7-8-річного віку (спортивні ігри, плавання, фігурне катання, гімнастика та інші види спорту). З іншого боку, багато дітей 11-12 років на тестових випробуваннях не можуть

проявити себе і попасти у ДЮСШ по тій причині, що вони в молодшому шкільному віці не мали можливості розвинути свої рухові здібності із-за відсутності відповідних умов.

На нашу думку пошук моторно обдарованих дітей для занять легкою атлетикою повинно починатися з 8-9 років, потім на протязі 1,5-2 років необхідно цілеспрямовано розвивати рухові можливості і координаційні здібності юних спортсменів. Доведено, що попередня спортивна підготовка буде сприяти розкриттю потенціальних здібностей дітей і підлітків та підвищить ефективність всієї системи багаторічної підготовки легкоатлетів.

На противагу широко розповсюдженій концепції спортивного відбору, коли для заняття конкретним видом спорту відбираються найбільш обдаровані діти, потрібно для кожної дитини, підлітка, юнака та дівчини вибрати підходу для них форму фізичної активності (Бальсевич В.К.).

Одною із основних причин, що ускладнює відбір у видах легкої атлетики, в яких рівень швидкісних здібностей в звичайній мірі визначає результативність (спринтерський та бар'єрний біг, стрибок у довжину), є той факт, що на сьогоднішній день не виявлені фізіологічні механізми цих здібностей.

Організація і методи дослідження. Загальна тривалість дослідження складала три роки і включала вивчення та аналіз теоретичного матеріалу, констатуючий і педагогічний експеримент у якому взяли участь 40 хлопчиків 8-11 років школярів ЗОШ №13 м. Кам'янка-Подільського і ДЮСШ.

У роботі вирішувались наступні **завдання**:

- визначити методи відбору і прогнозування фізичних швидкісних здібностей юних спортсменів;
- експериментально обґрунтувати ефективність структури початкового етапу підготовки юних бігунів на короткій дистанції;
- дослідити структуру тренувального процесу і її зміну з віком і кваліфікацією.

У констатуючому педагогічному експерименті виявлена прогностична значимість окремих показників фізичної підготовленості, психомоторних якостей і властивостей нервово-м'язового апарату для оцінки придатності їх як критерії відбору до бігу на короткі дистанції, досліджена надійність і валідність 16 тестів.

У самому педагогічному експерименті обґрунтований найбільш ефективний варіант побудови початкової підготовки бігуна на короткі дистанції і визначений об'єм основних тренувальних засобів спринтера по етапах тренування.

Приступаючи до першого етапу педексперименту, ми обстеживши велику кількість дітей 9 років, відібрали 40 хлопчиків, які на наш погляд, мали здібності до занять легкою атлетикою, і зокрема, до бігу на короткі дистанції. Після проведеного тестування юні спортсмени, за показниками контрольних випробувань, були поділені на дві групи – Є (експериментальну) і К (контрольну).

Розподіл тренувального часу, що відводився на розвиток фізичних здібностей в досліджуваних групах, був різним.

У експериментальній групі передбачалося переважне застосування тренувальних засобів, спрямованих на розвиток швидкісно-силових здібностей (40% часу). Засобам, спрямованим на розвиток витривалості, спритності, гнучкості, швидкості відводилось по 15% від загального часу тренувального заняття.

Заняття у контрольній групі характеризувалося переважним застосуванням засобів, спрямованих на розвиток швидкості, (40% часу) – іншим фізичним якостям (витривалості, спритності, гнучкості, швидкісно-силовим) відводилось так як і у експериментальній групі по 15% загального часу тренувального заняття.

Кожне тренувальне заняття було присвячене, в основному, розвитку одного із фізичних якостей. Методи і засоби, направлені на розвиток швидкості і швидкісно-силових здібностей в Є і К групах були однаковими і відрізнялися лише по дозуванню виконання.

Основні методи розвитку швидкості – ігровий, повторний змагальний, перемінний і повторно-перемінний. Під час виконання вправ швидкісного характеру прагнули, щоб максимальне збільшення темпу рухів не вимагало виявлен-

ня великих м'язових зусиль і, щоб відбулось максимальне розслаблення груп м'язів, які беруть участь в роботі. У ході занять ми постійно варіювали умови виконання швидкісних вправ шляхом ускладнення (перемінний темп виконання, гандикап, біг у гору) або полегшення (біг з ходу, під схилом, за вітром, за лідером).

При розвитку швидкісно-силових здібностей використовували метод повторного виконання швидкісно-силової вправи без обтяжень, з обтяженнями малої і середньої ваги, метод вправи, що виконується при змішаному режимі роботи м'язів.

Для розвитку швидкісно-силових здібностей застосовували: стрибки на одній нозі; багатоскоки; кидки набивного м'яча знизу-вверх-вперед, з вибіганням; стрибки і біг через бар'єри; стрибки – місця і розбігу; стрибки через скакалку; біг по сходах. Вправи швидкісно-силового характеру виконувались серіями, а також у різноманітних естафетах та рухливих іграх.

Результати дослідження та їх обговорення. Для встановлення прогностичності фізичних і психологічних здібностей юних бігунів ми прослідкували їх динаміку на протязі 2-х років.

З метою виявлення найбільш інформативних тестів для оцінки рухових здібностей бігунів, ми провели перевірку на валідність і надійність 14 показників, а також визначили контрольні нормативи найбільш ефективних тестів.

Показники, що характеризують фізичну підготовленість та психометричні властивості, були відібрані з врахуванням найбільш тісного кореляційного зв'язку з результатом у бігу на 60 м. Спортивний результат у бігові на 60 м найбільш тісно і достовірно взаємопов'язаний із такими тестовими вправами: бігом на 30 м з ходу, стрибком уверх (по Абалакову), бігом на 100 м з низького старту. Це свідчить про те, що перераховані вище тести об'єктивно відображають рухові здібності дітей 9-10 років до бігу на 60 м.

Слабкий достовірний зв'язок спостерігається з стрибком у довжину з місця, потрійним стрибком з місця, бігом на 300 м, теплінг-тестом, кидком набивного м'яча, реакцією на світло, реакцією на звук.

Повторні (через 6 місяців) тестування підтверджували наявність високого кореляційного зв'язку між спортивним результатом у бігові на 60 м з високого старту і наступними контрольними показниками: бігом на 30 м з ходу, стрибком у довжину і уверх, потрійний стрибок з місця, часом бігу на 100 м з низького старту, бігом з високою підніманням стегна за 10 с. Спостерігаємо різниця між коефіцієнтами кореляції носить випадковий характер ($p > 0,05$).

Разом з тим було виявлено велику кількість рангових розбіжностей щодо фізичної підготовленості. Це може бути пояснено певною стабілізацією показників: бігу на 30 м з ходу, максимальною швидкістю у бігові на 60 м з високого старту, стрибка у довжину і уверх, потрійного стрибка з місця, бігу на 100 м з низького старту.

Аналіз рангових переміщень юних бігунів на короткі дистанції по показниках, що характеризують психомоторні якості – теплінг-тест і бігу з високою підніманням стегна, показав наявність суттєвих кількісних рангових переміщень. Велика кількість рангових розбіжностей по даним психомоторних властивостей може бути пояснена низьким прогностичним значенням цього фактору.

Виходячи із даного експериментального дослідження було встановлено, що у 9-11-річних бігунів на короткі дистанції різний об'єм роботи по розвитку швидкості, виходячи приблизно із 100 тренувальних занять, включає в середньому 3,8 км. бігової роботи на відрізках менше 100 м і 8 км. бігу на відрізках більше 100 м. Особливу увагу на цьому етапі приділяли підвищенню рівня розвитку швидкісно-силових якостей. Об'єм стрибкових вправ – не менше 1250 стрибків. Вправи направлені переважно на розвиток швидкісно-силових якостей, витривалості, гнучкості, спритності, швидкості у тренувальному мікроциклі – відповідно 40, 15, 15, 15 і 15%.

У якості тестів і контрольних нормативів, що характеризують високий рівень спринтерських здібностей хлопчиків 9-11 років доцільно застосовувати стрибок уверх зі змахом рук (49 см.), потрійний стрибок з місця (566 см.), результати бігу на 30 м з ходу (4,1 с), на 60 м з високого старту (9,1 с), на 100 м з низького старту (15,8 с), біг з ви-

соким підніманням стегна на місці (41 рухів за 10 с), час реакції опори при бігу з максимальною швидкістю (97 м/с). Результати, що перевищують наведені дані, можуть свідчити про видатні спринтерські здібності юних бігунів.

Використані у роботі контрольні вправи (тести) для визначення рівня розвитку фізичних якостей, скорочувальних властивостей нервово-м'язового апарату, психомоторних якостей юних бігунів мають достовірний зв'язок з спортивним результатом і відповідність основним вимогам наукового тестування валідності та надійності.

Висновки. На основі проведеного дослідження ми отримали можливість виділити комплекс контрольних вправ, які дозволили слідувати за ступенем підготовленості юних спортсменів, провести серед них відбір і прогнозувати перспективність подальших занять бігом на короткі дистанції.

Проведений педагогічний експеримент показав, що динаміка результатів в тестових контрольних вправах в обох групах мала тенденцію до збільшення. Разом з тим рівень розвитку швидкості бігунів Є групи був достовірною вище ніж у бігунів контрольної групи ($p > 0,05$).

В результаті педагогічного експерименту встановлено, що варіант побудови навчально-тренувальних занять з

переважно швидко-силовою спрямованістю (до 40%) є найбільш ефективною методикою побудови етапу початкової спортивної підготовки у бігові на короткі дистанції.

Список використаних джерел:

1. Максименко Г.Н. Треніровка бегунов на короткіе дистанции / Г.Н. Максименко, Б.Й. Табачник – Минск : Физ. и спорт, 1978.
2. Петровський В.В. Бег на короткіе дистанции: спринт / В.В. Петровський – М. : Физ. и спорт, 1978. – 80 с.
3. Юшко Б.Н. Системно-структурний метод планування річної підготовки бігунів на короткі дистанції / Б.Н. Юшко // Матеріали семінару по спринтерському і бар'єрному бігу. – М. : Терра-Спорт, 2001. – С. 54-56.

The article deals with special methods of detecting selection factors (the optimal development of physical skills, psychomotor skills, contractile properties of the neuromuscular system), which subsequently led to significant development of athletic performance runners over short distances.

Key words: initial selection, prediction, structure of the preparatory phase of sprinters.

Отримано: 21.04.2017

УДК 373.3,091,33-027,22:796

В. Дильовий, студент 2 курсу факультету фізичної культури

РУХЛИВІ ІГРИ НА ЗАНЯТТЯХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДОШКІЛЬНЯТ

У статті досліджується проблема фізичного виховання дітей, доводиться важливість фізичних вправ та їх позитивний вплив на організм в цілому, а також запропонована методика виконання вправ у формі гри, яка є цікавою для дітей.

Ключові слова: фізична культура, фізичні вправи, гра, діти дошкільного віку.

Актуальність. Згідно з даними соціологічних опитувань серед дітей дошкільного віку було виявлено тотальне небажання займатись фізичними вправами. Проблема полягає в технічному прогресі, адже відеоігри, телевізор, витіснили футбол, баскетбол та навіть лазіння по деревах з щоденного дитячого розкладу.

Об'єкт дослідження – фізичне виховання дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – рухливі ігри у системі фізичного виховання дошкільнят.

Мета роботи – обґрунтувати важливість фізичного виховання у процесі формування дитячого організму.

Завдання дослідження:

1. Довести необхідність фізичних вправ для дитячого організму.
2. Довести, що гра є методикою зацікавлення дитини у фізичному вихованні.

Людський організм формується до 20-22 років. Проте саме з дитинства закладається основа здоров'я. Помилково батьки вважають, що фізкультура почнеся з дитячого садочку, або ще краще в школі. Але процес становлення всіх систем організму відбувається набагато раніше. Фізкультура відіграє в ньому далеко не останню роль. Візьмемо, наприклад, скелет. У дитячому віці в кістковому змісті переважають органічні речовини, що забезпечують кістки пружністю та гнучкістю. Неправильно сформований скелет загрожує в майбутньому ускладненням роботи внутрішніх органів.

Те, що може вберегти малечу, це – фізкультура [2]. Адже фізичні вправи можуть замінити багато ліків, але жодні ліки не замінять фізичних вправ. Важко недооцінити принади фізичних вправ, бо вони:

- покращують обмін речовин;
- позитивно впливають на фізичний та психологічний розвиток дитини;
- є профілактикою багатьох захворювань, у тому числі й опорно-рухливого апарату (таких як сколіоз, плоскостопість тощо);
- підвищують імунітет;
- сприяють покращенню функцій мислення, пам'яті та уваги.

Батьки повинні привчити дітей з самого дитинства до активного способу життя. Сімейні вікенди на природі з бадмінтоном та фрісбі, або просто з грою в квача мають стати незамінними друзями батьків. Такі ігри не тільки зміцнюють дитину фізично, а й розвивають у ній лідерські якості. Та й сам час, проведений разом з дітьми, стане незабутнім і для дорослих членів родини. Таким чином можна зміцнити не тільки здоров'я, а й сімейні стосунки.

Щоб зацікавити вправами малечу, варто застосовувати словесні прийоми. Віршички, приказки, казки та байки нехай стануть Вам незамінними помічниками. Це має не тільки розважальний характер, а й пробуджує в дітей здатність до мислення і розвиває фантазію [3]. Отже, вправи для малечі можна поділити на 3 групи:

Вправи, спрямовані на розвиток м'язів верхнього плечового поясу та тулуба. Перш за все, хотілось би запропонувати гру «Вітер дме, дерева хитаються». За цих слів дитина має витягнути руки вперед, зробити нахил тулуба праворуч, ліворуч, уперед, назад. При словах «Вітру нема, дерева спокійні» – опускають руки і встають прямо. Також дуже цікавою є гра «Заборонений рух», за умовами якої діти мають повторювати усі вправи за керівником, ходячи в колоні, але є один рух, який повторювати не можна. Наприклад, підняти руки догори. Коли звучить команда «Руки догори», діти не мають її повторювати, а ті, що повторили, стають у кінець колони. Таким чином виграють ті, що стоять на чолі колони. Ця гра дуже добре розвиває увагу. Гра називається «Замри». Всі діти стоять в шерензі. Керівник стає обличчям до групи і показує вправи, діти повторюють, доки не зазвучить команда «Діти, замри». Після цього вправи не виконуються, ті, що продовжували виконувати вправи, роблять крок уперед. Виграють ті, що не зробили ані кроку вперед. Під час виконання керівникам рекомендується виконувати такі вправи: нахилитись уперед і руками дістати до стопи; поставити ноги на ширину плечей і дотягуватись правою рукою до лівої ноги та навпаки та інші.

Вправа «Зайці» приносить малечі не менше задоволення, ніж всі попередні. При словах керівника:

«Малій зайка сидить і вухками шевелить», – діти виконують оберти головою, а також повороти головою праворуч та ліворуч, але не різко.

«Зайцю холодно сидіти, треба лапоньки погріти» – пальці схрещуються на грудях, і руки тягнуться вперед.

«Зайцю холодно стояти – треба трошки поскакати» – діти стрибають.

Та й просто пробіжка принесе не менше користі. У процесі бігу працюють усі м'язи організму. Біг зміцнює імунну систему, а також позитивно впливає на нервову. Здійснюючи пробіжки на свіжому повітрі, ми ще й загартовуємо організм, а ще розвиваємо цілеспрямованість, силу волі і витримку [4].

Вище описані вправи ми вирішили застосувати на практиці у садочку. Обравши один міський садочок, ми вирушили туди, сповнені ентузіазмом. Малеча спочатку зустріла нас з недовірою, але вже за 5 хвилин вони раділи новим гостям так щиро, як це властиво тільки дітям. Під час експерименту малеча поводи́ла себе добре. Діти уважно слухали пояснення вправ, а назви вправ привели їх у захват. Також своє заняття ми супроводили легкою музикою, яка заспокоювала, а невелике фізичне навантаження давало простір для вивільнення енергії. Малеча була захоплена грою і навіть пропонувала власні назви для деяких вправ, наше заняття перетворилось вже не просто на фізкультуру, а на справжній творчий процес. Отож, завдяки цій методиці малеча розвивалась фізично, творчо та розвивала увагу, пам'ять та реакцію.

Але ми вирішили перевірити нашу методику спеціальними завданнями, поставили за мету довести результативність нашої методики цифрами. Поділивши вихованців на дві групи, з одними ми займались фізкультурою до занять інтелектуальною діяльністю, а з іншими – навпаки.

Було обрано 3 завдання на мислення, пам'ять, увагу [5].

Перш за все, ми перевіряли увагу. Завдання було наступним: відібравши 5 гравців, ми попросили одного малюка запам'ятати, як виглядали усі, потім ми вивели його, а інші мали змінити свій зовнішній вигляд (розстібнути гудзики, помінятись светриками), згодом дитина мала розповісти нам, що змінилось у гравців. Ми були приголомшені, тому що дитина знайшла 5 відмінностей з 6.

У другу чергу ми перевіряли пам'ять. Виклавши 5 предметів на стіл, ми закрили їх, завели дітлахів у приміщення і відкрили предмети рівно на 5 секунд. Згодом діти мали повторити, що вони бачили і малі називали 4–5 предметів.

Останнім ми перевіряли мислення. Для цього експерименту ми обрали наступний тест: перед дитиною ставляться 4 предмети, 3 з них тематично пов'язані, а 4-ий – ні. Тож діти успішно справились із завданням.

Підбиваючи підсумки, можемо сказати, що методика працює. Малеча охоче брала участь у таких іграх. Після заняття фізичним вправами була більш посидюча та скон-

центрована. Що стосується 2 команди, яка спочатку виконувала інтелектуальні вправи, а потім займалась фізкультурою, то були отримані гірші результати. У завданні на увагу дитина знайшла 4 відмінності з 6. Завдання на пам'ять, діти запам'ятовували по 3–4 і рідко коли всі 5 предметів. І в завданні на мислення набрали менше балів, ніж їхні суперники. Діти були задоволені вправами, бо вони дуже відрізнялись від звичних їм занять фізкультурою.

Висновки. Залишається важливим усвідомлення необхідності фізичних вправ у формуванні дитячого організму. Гра, як шлях фізичних вправах. Для дитини особлива цінність гри полягає не тільки в тому, що вона дає їй можливість як загального, так і фізичного, духовного зростання, а й у плані підготовки до різних сфер життя. Гра для дитини, особливо в молодшому шкільному віці, наділена ще й дослідницьким змістом, який дає змогу моделювати все те, що існує поза грою. Саме через гру дитина швидше знайомиться з правилами та нормами спілкування з оточенням – зі світом природи, з людьми; швидше опановує навички і звички культурної поведінки.

Список використаних джерел:

1. Федюкович Н.І. Анатомія і фізіологія людини : [навч. посібник] / Н.І. Федюкович. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2003. – 416 с.
2. Шаталова Г.С. Здоров'я людини : філософія, фізіологія, профілактика : [навч. посібник] / Г.С. Шаталова – МГФ : «Знання», 1997. – 464 с.
3. Капринська Р.С. Філософія біології : [навч. посібник] / Р.С. Капринська. – М. : ИФРАН, 1996. – 306 с.
4. Соколовський В.С. Лікувальна фізкультура : [навч. посібник] / В.С. Соколовський. – Одеса : Одес. держ. мед. ун-т, 2005. – 234 с.
5. Блонський П.П. Пам'ять та мислення : [навч. посібник] / П.П. Блонський. – СПб. : Пітер, 2001. – 288 с.

The problem of children physical education is researched in this article. The importance of physical exercises is proved. Positive effect of physical exercises is proved also. The methodology of realization of physical exercises by way of plays is suggested, which is interested for children.

Key words: physical education, physical exercises, pre-schoolers.

Отримано: 21.04.2017

УДК 612,014,461

С. Жовнір, студентка 4 курсу факультету фізичної культури

ЗНАЧЕННЯ ВОДИ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ

У статті розглядається питання значення води для людини. Описано принципи її вживання і використання у повсякденному житті.

Ключові слова: значення води, вживання і використання її у житті людини.

Постановка проблеми. У нашому житті вода має надзвичайно важливе значення. Саме вона є одним з найважливіших елементів, що підтримують наше життя. Тому нам потрібно знати, як правильно користуватися водою: коли, скільки і як її вживати, як ще її використовувати. Для того, щоб почувати себе здоровим і наповненим життям, потрібно знати всі ці аспекти.

Мета роботи – вивчити всі сфери використання води.

Завдання:

1. Узагальнити теоретичні і практичні знання про воду.
2. Вияснити її вплив на організм людини.
3. Навчитися правильно і раціонально нею користуватися.

Результати дослідження. Вода є одним із найважливіших елементів біосфери. Без неї неможливе життя живих організмів. Людина може прожити без води не більше 5–6 діб. Організм дорослої людини в середньому складається із 65% води. З віком кількість води в організмі зменшується. Тобто,

зародок людини складається з 95% води, а у 50-річному віці кількість води в організмі становить лише 60%.

Вода є добрим розчинником. Усі біохімічні реакції, що проходять в організмі людини і пов'язані з процесами травлення та засвоєння поживних речовин, перебігають у водному середовищі. Разом із солями вода бере участь у підтримці найважливішої фізіологічної константи організму – величини осмотичного тиску. За рахунок малої в'язкості, здатності розчиняти різні хімічні речовини і вступати з ними в неміцні зв'язки, вода, що є основною частиною крові, відіграє роль транспортного засобу. Крім того, вона є основою кислотно-лужної рівноваги в організмі, оскільки проявляє властивості як кислот, так і лугів. Усі процеси засвоєння і виділення в організмі також перебігають у водному середовищі.

Для задоволення фізіологічних потреб людині необхідно 2,5–3,0 л води на добу. Вона в організм людини потрапляє під час пиття і споживання харчових продуктів. Скільки води надходить в організм людини, стільки ж її і виділяється. У стані спокою вода з організму людини виво-

дяться через нирки із сечею – 1,5 л/добу, через легені у вигляді водяної пари – приблизно 0,4 л, через кишківник з калом – близько 0,2 л. Ще 0,6 л води виділяється через пори шкіри, що пов'язано з терморегуляцією організму. Таким чином, щодоби з організму людини в стані спокою виводиться приблизно 3 л води. При важкій роботі, роботі в гарячих цехах, влітку в полі, при патологічних станах тощо її виводиться до 8–10 л. Без води ми не могли б ковтати, не мали б можливості говорити, закривати і відкривати очі. Нормальна життєдіяльність людини знаходиться у прямій залежності від кількості випитої води. Коли організм втрачає біля 20 % води, життя зупиняється. Більшість людей п'ють недостатню кількість води. Деякі вважають, що вода, яку випиває людина, проходить через організм без затримки. Але це не так. При кожному русі втрачається вода. Вона змочує очі, зволожує стравохід, виділяється з потом, а також при диханні. Коли втрачається 1% води від ваги тіла, організм посилає сигнал – відчуття спраги. Часто цей сигнал неправильно сприймається, як відчуття голоду.

Нам постійно потрібно підтримувати кількість води в організмі. Щодня з їжею ми споживаємо 1 літр води, але крім цього, для підтримки водного балансу нам потрібно випивати ще 5–6 склянок. Випиваючи 8 склянок води щодня ми можемо застерегти себе від зайвої ваги. Для того, щоб довше виглядати молодим, потрібно щодня в чистому вигляді вживати 10 склянок води. Та все ж крім того, що треба пити воду, потрібно знати як її пити і коли. Кожного ранку натошах можна випивати дві склянки води. Не можна пити воду під час прийому їжі. Її потрібно вживати за 30–40 хвилин до їжі і після – за годину-дві. Вода може заважати травленню, якщо її вживати під час їжі, адже вона є розчинником і може розчиняти шлунковий сік. У такому випадку травлення проходитиме з більшими витратами енергії і довше.

УДК 378.016:796

С. А. Зирчик, студент 2 курсу факультету фізичної культури

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОСИЛЕННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ОЗДОРОВЧОЇ НАПРАВЛЕНОСТІ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ВНЗ

Визначено перспективний напрям розв'язання проблеми залучення студентів до оздоровчої рухової активності, що передбачає врахування у процесі фізичного виховання студентів положень теорії самовизначення. Процес необхідно спрямовувати на досягнення студентами відповідної внутрішньої мотивації, що досягається адекватними діями викладача у напрямі задоволення психологічних потреб студентів: незалежності, компетентності, взаємодії у колективі.

Ключові слова: студенти, фізична активність, фізичне виховання, мотивація, самовизначення.

Постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі усвідомлюється виключне значення здоров'я студентської молоді як одного з найважливіших чинників успішного розвитку суспільства у різних сферах життєдіяльності. Ефективне вирішення цього завдання неможливе без належного організаційного та змістового забезпечення, як навчального процесу у вишах (ВНЗ), так і дозвілля студентів у позанавчальний час. Мова ведеться, насамперед, про систематичну фізичну активність студентів з оптимальними параметрами, оскільки саме вона є найдієвішим засобом успішного вирішення означеного завдання [2; 6].

Фізична активність студентів сьогодні забезпечується, передусім обов'язковими заняттями з фізичного виховання у ВНЗ. Проте така кількість навіть при оптимальних параметрах фізичних навантажень на кожному занятті не забезпечує досягнення оздоровчого, а тим більше розвивального ефектів [4].

Інший напрям фізичного виховання у ВНЗ, реалізація якого дозволяє усунути дефіцит фізичної активності студентів, – заняття фізичними вправами у позанавчальний час, передусім у секціях з видів спорту, що функціонують в навчальному закладі [6]. Необхідно зазначити, що відвідування таких занять є добровільним, а значить передбачає наявність у студентів відповідного бажання, так само як і використання ними у позанавчальний час інших форм занять фізичними вправами, – самостійних або групових самодіяльних. Беручи до уваги пріоритети студентів – виконання домашніх завдань, різноманітні інтереси, що не пов'язані з фізичною активністю оздоровчого спрямування, – реальність її систематичної реалізації студентами визначатиметься виключно відповідною мотива-

цією. Тому посилення у студентів такої мотивації є актуальним завданням сьогодення. Проте такі дослідження є поодинокими [8; 10], а спрямовані на вирішення означеного завдання в процесі фізичного виховання студентів першого-другого років навчання, враховуючи специфіку навчального процесу у вітчизняних ВНЗ, взагалі відсутні.

Окрім внутрішнього способу вживання води, її можна використовувати для лікування організму ззовні. Водою можна робити парові інгаляції, гарячі ванни для ніг, гарячі припарки, зігріваючий компрес, контрастний душ, різноманітні ванни. Неправильний спосіб життя являє собою серйозну загрозу для нашого здоров'я. Тому, якщо ми хочемо завжди почувати себе здорово і молодо, то повинні використовувати у своєму житті ці невеличкі поради щодо вживання і використання води. Давайте цінуватимемо наше тіло – Божий дарунок і піклуватимемося про нього! Запам'ятаймо такі слова згадуємо та використовуємо їх щодня: «Чиста вода – найкраще благословення небесне, як при здоровому стані, так і під час хвороби» (Е. Уайт).

Список використаних джерел:

1. Беляков В.Д. Военная гигиена и эпидемиология / В.Д. Беляков, Е.Г. Жук. – М. : Медицина, 1988. – 320 с.
2. Габович Р.Д. Гигиена / Р.Д. Габович, С.С. Познанский, Г.Х. Шахбазян. – К. : Вища школа, 1983. – 320 с.
3. Даценко І.І. Профілактична медицина. Загальна гігієна з основами екології : навчальний посібник / І.І. Даценко, Р.Д. Габович. – К. : Здоров'я, 1999. – 694 с.
4. Загальна гігієна : посібник до практичних занять / за ред. І.І. Даценко. – Львів : Світ, 2001. – 471 с.
5. Уайт Е. Основы здорового питания / Е. Уайт ; [пер. с англ.]. – 2-е изд. – Заокский : Источник жизни, 2000. – 608 с.

In the article the question of value of water is examined for a man. Principles of its use described in everyday life.

Key words: a value of water, use of it, is in life of man.

Отримано: 21.04.2017

параметри останні результати вітчизняних дослідників [3; 4; 6]: оптимальними для учнівської молоді є 3-4 заняття фізичними вправами на тиждень, кожне тривалістю щонайменше 30-45 хв., з інтенсивністю виконання вправ на рівні, що забезпечує споживання кисню у межах 55-60% від максимального, яке відповідає частоті пульсу 140-160 ск./хв¹.

За даними Р.С. Паффенбаргера [3] добова норма фізичної активності дівчат 17-22 років становить 3,6-4,8 годин, хлопців – 4,8-5,8, а тижнева – 7-12 при добових енерговитратах на рівні відповідно 3000 і 3500-4300 ккал/на добу або кількості локомоцій у межах 20-25 і 25-30 тисяч.

Наведені параметри є оптимальними для фізичної активності підтримуючої і рекреативної спрямованості. Для досягнення розвивального ефекту вони будуть, передусім тривалішими, а також з переважним використанням фізичних навантажень, що сприяють розвитку анаеробних можливостей організму [1]. У зв'язку із зазначеним нормування параметрів фізичної активності дівчат і юнаків повинно передбачати декілька рівнів: I рівень (збереження здоров'я) – рухово-гігієнічний мінімум фізичної активності – передбачає щоденну ранкову гімнастику, загартовування і прогулянку перед сном; II (гармонійного розвитку) – рухово-загальнопідготовчий мінімум – передбачає заходи I рівня та 30-60 хв. активного відпочинку з використанням фізичних вправ; III (спортивної діяльності) – загальнопідготовчий оптимум – передбачає заходи II рівня та 3-6 години занять фізичними вправами на тиждень [6].

Дещо інший висновок робить О. Бар-Ор і Т. Роуланд [1]: кількість занять фізичними вправами на тиждень повинна становити від 2-3 до щоденних, кожне тривалістю 35-45 хв.; інтенсивність навантажень – 60-70% від максимального споживання кисню, що відповідає частоті пульсу на рівні 150-170 ск./хв¹; тривалість такої підтримуючо-тренувальної програми – 6-8 тижнів.

Отже на сучасному етапі досить точно визначено параметри фізичної активності для учнівської молоді, систематичне використання яких дозволяє покращити і підтримувати функціональні можливості організму на рівні, що забезпечує високі показники здоров'я.

Водночас результати проведеного нами дослідження, що було спрямоване на вивчення стану фізичної активності студентів, засвідчили таке. За даними анкетного опитування систематично здійснює таку активність у повсякденному житті тільки 33% студентів першого-четвертого років навчання, епізодично – 25% при тижневій тривалості у першій-другій роки навчання на рівні 1,3 години, у третій-четвертій роки – лише 0,54 години [5]. Головна причина такого результату в першій із зазначених груп – відсутність необхідних умов (22-26% респондентів) та фінансові труднощі (24-26%), у другій групі – відсутність інтересу (23-33%) та фінансові труднощі (21%).

Отже тижневий обсяг фізичної активності оздоровчого спрямування у більшості сучасних студентів (дівчат і хлопців) вітчизняних ВНЗ значно менший від мінімально необхідного, причому на фоні послаблення з роками навчання їхнього інтересу до такої активності.

У зв'язку з таким висновком систематизували дані про стан фізичної активності учнівської молоді розвинутих країн Європи і США на сучасному етапі. Необхідність такого дослідження пов'язували з дуже активною позицією і практичними діями цих країн у залученні молоді до фізичної активності оздоровчого спрямування, результатом яких може бути вища мотивація до її здійснення. Одержані дані засвідчили, що систематично, з параметрами не менше 30 хв. п'ять або більше разів на тиждень, означену активність здійснює лише 15-20% студентської молоді [8; 10], епізодично без дотримання оздоровчих параметрів – 50-55%, а решта 30% взагалі не приділяють їй жодної уваги. Водночас виникає додаткова проблема: з тих, хто розпочав систематичні заняття фізичними вправами, більшість припиняє їх уже в перший рік [10].

Отже наведені дані дозволяють зробити декілька висновків. По-перше, дії держави з посилення мотивації молоді до занять фізичними вправами лише частково сприяють вирішенню цього завдання, але відзначаються практично нульовим ефектом у її підтриманні на такому рівні тривалий час. По-друге, проблема недостатньої фізичної

активності значної частини молоді має глобальний характер, а один з реальних шляхів її розв'язання – формування у них відповідної мотивації і забезпечення її вияву якомога довше протягом індивідуального життя.

У зв'язку із зазначеним за доступними літературними джерелами проаналізували інформацію, пов'язану із сучасними концептуальними ідеями та положеннями щодо формування (посилення) мотивації учнівської молоді до фізичної активності оздоровчого спрямування. Спеціальним дослідженням [6] виявлено, що більшість вітчизняних дослідників надають перевагу відповідній освіті студентів, а значить певною мірою й актуалізації мотивів, пов'язаних з реалізацією фізичної активності оздоровчої спрямованості. До недавнього часу аналогічною була позиція більшості іноземних фахівців, а основу їхніх досліджень становили положення концепції суспільної освіти з питань фізично активного способу життя [10; 11]. Проте недостатня ефективність таких заходів у США [10] та Європі [9] зумовила пошук інших шляхів розв'язання означеної проблеми. У зв'язку з цим у сучасній психології мотивації фізичної активності провідних позицій набули положення теорії самовизначення, що в найбільш загальному вигляді полягають у такому.

Практичні заняття фізичними вправами та адекватні дії педагога (з організації занять, взаємодії учня з іншими членами групи) є визначальними у задоволенні психологічних потреб тих, хто займається, що є основою актуалізації їхньої мотивації до найвищого рівня, – за визначенням автора теорії самовизначення Е.Л. Десі [8] – «самостійної поведінки індивіда». Досягнення такої поведінки відбувається поетапно, а кожному етапу притаманний певний тип мотивації: від амотивації (відсутності мотивації), через зовнішню мотивацію до внутрішньої. Остання передбачає активність учня у зв'язку з причинами, що виходять зсередини (безпосередньо від учня) або пов'язані із самою діяльністю, тоді як зовнішній тип – активність учня у зв'язку з причинами, що надходять ззовні (від учителя, обставин).

Експериментально доведено [6] залежність рівня актуальної мотивації від ступеня реалізації психологічних потреб, – збільшення останніх посилює, тоді як зменшення, навпаки – послаблює внутрішню і посилює зовнішню мотивації аж до можливої амотивації. Психологічними потребами, задоволення яких забезпечує найвищий рівень самовизначення учня (тобто внутрішню мотивацію), є: незалежність, компетентність, взаємодія з іншими учасниками певної колективної діяльності. Спонукальними у випадку зовнішньої мотивації будуть дії педагога, що, залежно від рівня самовизначення учня, передбачають застосування певного типу регулювання його активності: зовнішнього, інтроєртованого, визначеного і комплексного [9]. Останній тип регулювання активності учня зустрічається рідко, а зміст інших полягає у такому: зовнішнє регулювання – педагог пропонує учням різні стимули для їх досягнення; інтроєртоване і визначене регулювання – педагог акцентує увагу учнів відповідно на відчутті провини і важливості (необхідності) здійснення пропонованої фізичної активності.

На сучасному етапі виявлено три види внутрішньої мотивації учнів до фізичної активності оздоровчої спрямованості, що пов'язані з розумінням необхідності (подобається займатися фізичними вправами), бажанням досягнень (задоволення від підвищення результатів) та відтворенням стимулювального ефекту (задоволення від емоційного підйому, що виникає під час діяльності) [11].

Іншим дослідженням [8] виявлено зв'язок між розумінням значення фізичного виховання та силою мотивації дітей підліткового віку до відповідної фізичної активності: педагогічні дії необхідно спрямовувати на задоволення їхніх психологічних потреб, що сприятиме посиленню внутрішньої мотивації, тобто досягненню самовизначеності щодо фізичної активності оздоровчого спрямування. Дії вчителя тут можуть бути такими: для задоволення потреби у незалежності – надавати учням право вибору видів фізичних вправ, стимулювати до участі в процесі виконання таких вправ (оцінкою, похвалою) і до вдосконалення свого тіла, враховувати думку учнів у певних питаннях організації заняття, давати завдання для підготовки до заняття [9].

Для задоволення потреби учнів у компетентності дії вчителів повинні забезпечувати: відсутність акценту на порівнянні їхніх досягнень; помірні за складністю індивідуальні завдання; усвідомлення спроможності досягти мети, але тільки завдяки докладним зусиллям [6].

Сприятливі задоволенню потреби у взаємодії з іншими членами групи (учнями класу) під час спільної діяльності можуть пропозиції вчителя щодо завдань, виконання яких потребує колективних зусиль, та стимулювання такого прагнення учнів [5].

Отже, залучення учнів до фізичної активності оздоровчого спрямування і закріплення відповідної мотивації у подальшому повинно здійснюватися діями вчителя (викладача), передусім у процесі фізичного виховання, враховуючи положення теорії самовизначення та бути спрямованими на досягнення внутрішньої мотивації учня до фізичної активності.

Висновки:

1. Нерозв'язаною на сучасному етапі залишається проблема посилення мотивації студентів до фізичної активності оздоровчого спрямування, що значною мірою зумовлено її несформованістю під час навчання у школі.
2. Сформованість мотивації до фізичної активності оздоровчого спрямування відзначається комплексом актуалізованих мотивів і ситуативних чинників, що спонукають індивіда до її здійснення та є відповідно відносно сталими і мінливими утвореннями, а вирішення цього завдання – одним з головних для фізичного виховання у ВНЗ.
3. Перспективним у вирішенні завдання з формування і посилення мотивації учнівської молоді до фізичної активності оздоровчого спрямування є теорія самовизначення, що передбачає досягненні ними відповідної внутрішньої мотивації завдяки адекватним діям викладача в процесі фізичного виховання у напрямі задоволення психологічних потреб, – незалежності, компетентності, взаємодії у колективі.

Подальші дослідження необхідно спрямувати на розроблення технології посилення мотивації студентів до систематичної фізичної активності у позанавчальний час, що враховує положення теорії самовизначення і реалізується в процесі фізичного виховання у ВНЗ.

Список використаних джерел:

1. Бар-Ор О. Здоровье детей и двигательная активность: от физиологических основ до практического применения / О. Бар-Ор, Т. Роуланд ; пер. с англ. И. Андреев. – К. : Олимп. л-ра, 2009. – 528 с.

2. Бутовский А.Д. Собрание сочинений : в 4-х т. / А.Д. Бутовский. – К. : Олимп. л-ра, 2009. – Т. 3. – 360 с.
3. Паффенбаргер Р.С. Здоровый образ жизни / Р.С. Паффенбаргер, Э. Ольсен. – К., 1999. – 320 с.
4. Пильненський В.В. Методичні основи підвищення фізичної підготовленості і фізичного здоров'я студентів методом оздоровчого тренування : [метод. рекомендації] / В.В. Пильненський, В.А. Леонова. – Миколаїв : Делова інформація, 2004. – 91 с.
5. Романова В.І. Методика підвищення фізичної підготовленості студенток вищих навчальних закладів на основі різних режимів фізичної активності : метод. рекомендації / В.І. Романова, В.А. Леонова. – Рівне : ППДМ, 2009. – 165 с.
6. Юрчишин Ю.В. Фізіологічні основи фізичного виховання студентської молоді : [навчально-методичний посібник] / Ю.В. Юрчишин, С.П. Скавронський. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2015. – 222 с.
7. Юрчишин Ю.В. Стан та особливості мотивації студентів до рухової активності оздоровчого спрямування на сучасному етапі реалізації фізичного виховання у ВНЗ / Ю.В. Юрчишин // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С.С. Єрмакова. – Харків : ХДАДМ (ХХІІ), 2012. – № 4. – С. 118-123.
8. Deci E.L. A motivational of approach to self: integration in personality / E.L. Deci, R.M. Ryan // Perspectives on motivation: Nebraska symposium on motivation. – Lincoln : University of Nebraska Press, 1991. – Vol. 38. – P. 237-288.
9. Kilpatrick M. Physical activity motivation : a practitioner's guide to self-determination theory / M. Kilpatrick, E. Hebert, D. Jacobsen // International Journ. of Sport Psychol. – Roma, 2002. – №73 (4). – P. 36-41.
10. Theobald M.A. Increasing student motivation : strategies for middle and high school teachers / M.A. Theobald. – California : Corwin Press, 2005. – 145 p.
11. Yli-Piipari S. Relationships between physical education students motivational profiles, enjoyment, state anxiety, and self-reported physical activity / S. Yli-Piipari, A. Watt, T. Jaakkola, J. Liukkonen, J.-E. Nurmi // Journ. of Sports Science and Medicine. – 2009. – №8. – P. 327-336.

Identified promising direction of solving this problem of healthy motor activity that takes into consideration in the process of physical training of students of the theory of self-determination. The process should lead to the achievement of the students of the respective internal motivation, achieved adequate actions toward the teacher meet the psychological needs of students, independence, competence and interaction in the team.

Key words: students, physical activity, physical education, motivation, self-determination.

Отримано: 21.04.2017

УДК 378.013.3-051:615.83:364

Я. Л. Ліпський, студент 5 курсу факультету фізичної культури

СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ШКОЛЯРІВ З ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ

На основі експериментальних даних та даних наукової літератури, практичного досвіду розроблену систему підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем. Розроблена система передбачає взаємозв'язок змісту, принципів, форм, поетапного педагогічного контролю й умов їх реалізації на кожному етапі застосування системи. Змістом підготовки є: спецкурс з організацією навчання за кредитно-модульною системою, навчання в предметно-розвивальному середовищі, спеціальні консультативні семінари на початку педагогічних практик, накопичення кожним студентом індивідуального пакету наочно-інформаційного забезпечення занять із школярами з церебральним паралічем, педагогічне практикування.

Ключові слова: фахівці з фізичної реабілітації, система професійної підготовки, діти з церебральним паралічем, соціальна адаптація.

Вступ. Сьогодні провідне місце у реабілітації, соціальній адаптації і фізичній реабілітації школярів з церебральним паралічем посідає адаптивне фізичне виховання. У зв'язку з цим актуалізується проблема ефективного управління цим процесом, а отже підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації [1; 2; 8]. Одним із провідних завдань таких фахівців є адаптація школярів з церебральним паралічем до повноцінної життєдіяльності у суспільстві як його активних членів [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі провідну роль у вирішенні завдань медико-

соціальної адаптації, фізичної реабілітації осіб з обмеженими функціями посідають засоби фізичного виховання. Водночас одним з біологічних чинників, що визначає зміст їхньої рухової активності, є насамперед зумовлена хворобою негативна симптоматика морфологічного і функціонального стану [3; 4; 9; 12].

Вирішенню зазначеної проблеми частково сприяє підготовка майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до забезпечення соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем [8].

Дослідження проблем підготовки фахівця-практика до професійної діяльності, вимог до рівня його підготовленості, а також готовності як комплексного критерію, що характеризує придатність педагога до діяльності, впродовж усього періоду вивчення відзначалися неоднаковим науковим інтересом і різною методологічною базою [5].

Тому ефективністю діяльності фахівців з фізичної реабілітації є їх підготовка, що має бути відображена в навчальних планах, які мають суттєві недоліки, одним з яких є формування знань, умінь і навичок без врахування суттєвих відмінностей школярів з церебральним паралічем, порівняно з іншими школярами з обмеженими функціями, що не сприяє якісній роботі з даним контингентом школярів, а також соціальній адаптації [4].

Питання соціальної адаптації полягає в тому, що завдання, які вирішуються в навчально-виховному процесі ВУЗів, зокрема зміст навчальних планів та спеціалізація загалом не враховують проблеми підготовки фахівців з фізичної реабілітації до роботи з школярами з церебральним паралічем.

Дослідження з вивчення проблематики підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до забезпечення соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем відсутні, а навчальні матеріали не враховують в своєму змісті цієї проблеми, що не сприяє якісній підготовці майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до вирішення цієї проблеми. У зв'язку з цим провели відповідне дослідження.

Формулювання цілей роботи.

Мета роботи – розробити систему підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем.

Методи та організація дослідження. Використовували такі методи: аналіз і синтез, систематизація й узагальнення даних наукової літератури, документальних матеріалів, теоретичне моделювання, системний, системно-діяльнісний. Ураховуючи отримані дані, а також результати проведеного раніше констатувального експерименту, практичний досвід розробили зміст системи підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем для її подальшої апробації в ході формувального експерименту.

Результати дослідження. За даними наукової літератури [11] системний підхід – це сукупність загальнонаукових методологічних принципів (вимог), в основі яких лежить вивчення об'єктів або систем. До таких вимог відносять: встановлення залежності кожного елементу від його місця і функцій у системі з урахуванням того, що властивості цілого не зводяться до суми властивостей його елементів; аналіз того, наскільки поведінка системи обумовлено особливостями окремих елементів та властивостями її структури; дослідження механізму взаємодії системи та середовища; вивчення характеру ієрархичності, притаманного даній системі; забезпечення різноманітного багатогранного опису системи; розгляд системи як динамічної цілісності, що розвивається.

Ураховуючи зазначене, а також отримані в ході констатувального експерименту та з власного практичного досвіду дані, розробили систему підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем.

Під час проектування системи спиралися на такі положення:

- визначення мети підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до означеної діяльності, що орієнтує всі складові системи на досягнення позитивного результату через реалізацію освітніх, розвивальних і виховних функцій;
- успіх вирішення завдань навчально-виховного процесу значною мірою залежить від наявності позитивної мотивації студентів до діяльності, стійких знань і професійних умінь, а також від наявності й систематичності педагогічного контролю [7];
- гарантією досягнення високих результатів навчального процесу є одночасне формування мотиваційного, змістового і діяльнісного компонентів готовності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем;
- поетапне досягнення мети в ході реалізації розробленої систем.

Мета розробленої системи підготовки полягала у формуванні в майбутніх фахівців з фізичної реабілітації готовності здійснювати соціальну адаптацію школярів з церебральним паралічем на заняттях фізичною культурою та реалізації міжпредметних зв'язків на інших заняттях і масових спортивно-оздоровчих заходах.

Процес підготовки розглядали в аспекті освітніх, розвивальних і виховних функцій. *Освітня функція* передбачала оволодіння фундаментальними знаннями про особливості дітей з церебральним паралічем, сутність соціальної адаптації, засоби і методи її досягнення, підходи до їх використання під час занять фізичною культурою, спортивно-оздоровчих заходів.

Розвивальна функція передбачала покращення професійно важливих якостей майбутніх фахівців з фізичної реабілітації, формування у них творчого підходу до професійної діяльності та вирішення різних за змістом завдань.

Виховна функція передбачала формування наукового світогляду, інтересу і позитивного ставлення студентів до професійної діяльності, зокрема зі здійснення соціальної адаптації дітей з церебральним паралічем, створення передумов для самовиховання і самовдосконалення, що разом з оволодінням знаннями, формуванням практичних умінь й удосконаленням професійних якостей сприятимуть розвитку особистості майбутнього фахівця.

Змістом підготовки був спецкурс «Соціальна адаптація школярів з церебральним паралічем»; семінари-практикуми; консультації на початку кожної педагогічної практики; розширення кожним студентом індивідуального пакету наочно-інформаційного забезпечення для формування необхідних знань та умінь.

Реалізовувався зміст підготовки поетапно. *Підготовчий* передбачав розширення вже існуючих первинних професійних інтересів, усвідомлене розуміння необхідності здійснення соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем у майбутній професійній діяльності; формування особистісних якостей, знань та умінь організувати заняття фізичними вправами, масові спортивно-оздоровчі заходи, здійснювати аналіз таких занять та вносити необхідні корективи для ефективного вирішення поставлених завдань.

Упродовж *частково-пошукового етапу* розвивали творчі якості студентів, пов'язані з формуванням варіативного мислення, що забезпечує творчу професійну діяльність, враховуючи нові умови, які склалися в процесі навчальної діяльності; умінь обирати оптимальні засоби фізичного виховання у відповідності до змісту занять і масових виховних заходів. На цьому етапі визначали проблеми, здійснювали пошук шляхів і способів їх розв'язання, а також засобів і методів фізичного виховання для вирішення поставлених завдань.

Упродовж *творчого етапу* підвищували інтерес студентів до творчої діяльності, виховували ініціативність і самостійність, використовуючи творчі завдання-дослідження, розроблені з урахуванням індивідуальних можливостей студентів.

Функціонування розробленої системи забезпечувалося реалізацією принципів науковості, доступності, свідомості й активності, зв'язку теорії з практикою, наочності, індивідуалізації, освітньої рефлексії.

Усі вимоги принципів реалізовувались у взаємозв'язку, що повинно було забезпечити більш високі результати у формуванні готовності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до здійснення соціальної адаптації з церебральним паралічем. Також такий підхід сприяв послідовному і системному оволодінню знаннями, формуванню умінь студентів забезпечувати соціальну адаптацію дітей при вирішенні різноманітних завдань в умовах навчального закладу, усвідомленому вибору змістових компонентів своєї професійно-освітньої бази, формуванню міждисциплінарних зв'язків і на цій основі – знань й умінь як цілісної системи майбутньої професійної діяльності.

Реалізації у взаємозв'язку вищезазначених принципів сприяла проблемно-ситуативна організація навчального процесу, що передбачала самостійність студентів у пошуку шляхів і способів вирішення змодельованої на занятті проблеми через встановлення для кожного з них індивідуальних навчальних цілей. Зазначене дозволило формувати, в першу чергу, творчі якості майбутніх фахівців з фізичної

реабілітації, враховуючи їхні потенційні можливості та розширювати кожним з них змісту індивідуального пакету наочно-інформаційного забезпечення для його подальшого використання на заняттях із дітьми з церебральним паралічем та в процесі самовдосконалення («кейсовий метод»).

Водночас важливу роль відігравали визначені нами педагогічні умови, а саме:

- націленість студентів на самооцінку результатів вибору засобів фізичного виховання та її зіставлення з експертною оцінкою;
- спрямованість студентів на творчу самореалізацію, що стимулювалася об'єктивним оцінюванням такої діяльності;
- створення на заняттях спецкурсу емоційно-забарвленого освітнього середовища та предметно-розвивального – на наступних етапах підготовки;
- активне використання сучасних інформаційних засобів під час підготовки до занять із дітьми з церебральним паралічем.

Першу із зазначених педагогічних умов реалізували з метою визначення студентами рівня своєї готовності до забезпечення соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем за мотиваційним, змістовим і діяльним компонентами. Враховували дані спеціальної літератури, у першу чергу, пов'язані з обробкою отриманих результатів, згідно яких встановлюються: середні показники статистичної сукупності, варіації значень елементів сукупності, зв'язки між ознаками сукупності. При цьому передбачалось, що самооцінка студентами досягнутих у навчальному процесі результатів дозволить: встановити їх відповідність поставленим цілям і завданням навчання, визначити рівні навчальних досягнень; сприятиме розвитку мотивів, які тісно пов'язані з інтересом до учіння, почуттям задоволення від успіхів, радістю від подолання труднощів і досягнення мети.

Реалізацію іншої педагогічної умови (спрямованість студентів на творчу самореалізацію, що стимулювалася об'єктивним оцінюванням їхніх результатів) забезпечували, посилюючи мотиваційну сферу студентів. Зокрема посилення мотивів самореалізації та самоствердження досягалось завдяки стимулювальній функції оцінки, а саме оцінювали у визначених напрямках як поточні досягнення студентів, так і приріст рівня набутих знань та умінь. Також враховували, що студента спонукає насамперед до внутрішньої роботи над собою особистісно значуща діяльність, у якій він пізнає себе і навколишній світ, принципи, норми і способи взаємодії з іншими студентами, набуває життєвого досвіду та моральних цінностей.

Реалізація такої педагогічної умови як створення на заняттях спецкурсу емоційно-забарвленого та предметно-розвивального освітнього середовища передбачала формування в студентів позитивної мотивації до зазначеної діяльності; надання їм ґрунтовних знань про соціальну адаптацію; формування професійних умінь застосовувати набуті знання у навчально-виховній роботі із дітьми з церебральним паралічем в реальних умовах навчального закладу. Також передбачалося, що реалізація предметно-розвивального середовища забезпечить оптимізацію набутих студентами впродовж спецкурсу знань й умінь, посилити мотиваційний і процесуальний компоненти їхньої готовності до досліджуваного виду професійної діяльності.

Реалізацію педагогічної умови, пов'язаної із використанням сучасних інформаційних засобів передачі й одержання навчальної інформації при підготовці до занять із дітьми з церебральним паралічем передбачало використання мережі Інтернет, електронних підручників, посібників, персональних портфоліо, локальної (університетської) мережі, що містила базу даних про сайти з необхідною інформацією.

Зміст підготовки планували реалізувати в традиційних і нетрадиційних (семінари-дослідження, моделювання педагогічних ситуацій) формах. Важливого значення надавали самостійній роботі, індивідуальним дослідним завданням, педагогічній практиці.

Структурними елементами педагогічного контролю в розробленій системі були компоненти готовності майбут-

ніх фахівців з фізичної реабілітації до соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем, а саме мотиваційний, змістовий та процесуальний.

Висновки.

1. Система підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем передбачає взаємозв'язок змісту, принципів, форм, поетапного педагогічного контролю й умов їх реалізації на кожному етапі. Зміст підготовки передбачає вивчення спецкурсу, організованого за кредитно-модульною системою, після цього – вдосконалення сформованих знань й умінь студентів, використовуючи навчання в предметно-розвивальному середовищі, що реалізується на заняттях циклу професійно-орієнтованих дисциплін, спеціальні консультативні семінари-практикуми на початку педагогічних практик, розробку кожним студентом пакету наочно-інформаційного забезпечення занять із школярами з церебральним паралічем і педагогічне практикування.

2. Структурними елементами педагогічного контролю в розробленій системі є компоненти готовності майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем, що передбачають: мотиваційний – усвідомлене й відповідальне ставлення до навчання, стійкий інтерес, установку і потребу творчо використовувати набуті знання, уміння на практиці, бажання досягнути успіху в застосуванні засобів фізичного виховання для вирішення різноманових навчальних завдань в роботі із школярами з церебральним паралічем; змістовий – повні за обсягом і глибокі за якісним складом знання про соціальну адаптацію школярів з церебральним паралічем, змісту програми виховання, методик відбору таких творів для занять, масових виховних заходів і їх використання для комплексного вирішення програмних завдань, складання планів-конспектів занять і сценаріїв виховних заходів, поетапне формування відповідних знань й умінь, розвиток творчих якостей; діяльній – уміння застосовувати набуті знання безпосередньо в навчальному закладі, компетентно аналізувати результати своєї діяльності, упереджувати виникнення помилок.

Список використаних джерел:

1. Ганзіна Н.В. Система рекреативно-восстановительных мероприятий в социальной адаптации инвалидов с последствиями детского церебрального паралича : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки и оздоровительной физической культуры» / Н.В. Ганзіна. – М. : РГАФК, 1997. – 21 с.
2. Демчук С.П. Зміст фізичного виховання в соціальній інтеграції та реабілітації школярів 15–16 років з церебральним паралічем : дис. ... канд. наук з фіз. вих. і спорту : 24.00.02 / С.П. Демчук. – Рівне, 2003. – 192 с.
3. Єдинак Г.А. Фізичне виховання дітей з церебральним паралічем : [монографія] / Г.А. Єдинак. – Кам'янець-Подільський : ПП О.А. Буйницький, 2009. – 394 с.
4. Єдинак Г.А. Теоретико-методичні основи рухової діяльності дітей з церебральним паралічем у фізичному вихованні : автореф. дис. ... д-ра наук з фіз. вих. та спорту : спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / Г.А. Єдинак. – К., 2010. – 53 с.
5. Качмар О.О. Параметри ходи пацієнтів з дитячим церебральним паралічем / О.О. Качмар // Укр. вісник психоневрології. – 2000. – Т. 8. – Вип. 2 (24). – С. 66-68.
6. Ковінько М.С. Професійно-прикладна спрямованість занять фізичною культурою з учнями з церебральним паралічем : [метод. реком.] / М.С. Ковінько, О.С. Куц. – Львів : Науково-видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – 45 с.
7. Круцевич Т.Ю. Контроль в физическом воспитании детей, подростков и юношей : [учеб. пособие] / Т.Ю. Круцевич, М.И. Воробьев. – К. : ТОВ «Поліграф-Експрес», 2005. – 195 с.
8. Левченко И.Ю. Технологии обучения и воспитания детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата : [учеб. пособие] / И.Ю. Левченко, О.Т. Приходько. – М. : Академия, 2001. – 186 с.
9. Ли Е.С. Социально-педагогические аспекты и модифицированные методические приемы оздоровления инвалидов с последствиями заболевания детским церебральным параличом

- средствами физической культуры : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки и оздоровительной физической культуры» / Е.С. Ли. – М. : ВНИИФК, 1997. – 18 с.
10. Сисоева С.О. Освітні технології: методологічний аспект / Професійна освіта: педагогіка і психологія / С.О. Сисоева // Польсько-український щорічник / за ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. – К. ; Ченстохова, 2000. – С. 351-368.
  11. Юрчишин Ю.В. Стан та особливості мотивації студентів до рухової активності оздоровчого спрямування на сучасному етапі реалізації фізичного виховання у ВНЗ / Ю.В. Юрчишин // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С.С. Єрмакова. – Харків : ХДАДМ (XXII), 2012. – №4. – С. 118-123.
  12. Corbin C.B. Fitness for Life / C.B. Corbin, R. Lindsey. – 5-th edition updated. – Champaign, 2006. – 327 p.
  13. Liukkonen J. Psychology for physical educators : student in focus / J. Liukkonen – 2-nd edition. – Windsor : Human Kinetics, 2007. – 293 p.
  14. Stallings V.A. Nutritional status and growth of children with diplegic or hemiplegic cerebral palsy / V.A. Stallings, E.B. Charney, J.C. Davies, C.E. Cronk // Dev. Med. & Child. Neurol. – 1993. – № 35. – P. 997-1006.

Based on experimental data, scientific literature data and practical experience the system of training of future specialists in physical rehabilitation to social adaptation of pupils with cerebral palsy is developed. The system provides relationship content, principles, forms, gradual pedagogical control conditions and their implementation at every stage of the system. The content of the training is: organization of a special course of study for credit system, training in subject-evolving environment, special consultative workshops in early pedagogical practices accumulation of each individual student package-visual information support classes with students with cerebral palsy, pedagogical practice.

Key words: physical rehabilitation specialists, system training, children with cerebral palsy, social adaptation.

Отримано: 21.04.2017

УДК 796.011.1-057.87

Р. В. Морозов, студент 4 курсу природничого факультету

ОСВІТНЯ СПРЯМОВАНІСТЬ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ДОЗВІЛЛЯ

Під час дослідження встановлено, що найбільш значущими чинниками, які впливають на формування мотивації й активне відношення до фізкультурно-оздоровчої діяльності в умовах дозвілля, є необхідність поліпшення якості фізкультурних знань.

Ключові слова: фізичне виховання студентів, освітня спрямованість фізичної культури, дозвілля.

Постановка проблеми. Сьогодні змінює вимоги до фізичної підготовленості студентів, спонукає до визначення та усвідомлення ролі фізичної культури, як складової частини загальної культури, та необхідності вирішення проблем пов'язаних із здоров'ям.

Низький рівень фізичного здоров'я більшості населення, у тому числі й студентів [6], дає підстави вважати, що наявна система фізичного виховання не спроможна повною мірою вирішити питання культури здоров'я особистості, поліпшення її фізичних якостей. Спроби використати фізичну культуру як засіб оздоровлення, без вироблення необхідності фізичного самовиховання, створюють лише передумови для деякої модернізації самого процесу формування фізичного розвитку людини, але не формування фізичної культури особистості.

Система фізичного виховання студентів спрямована нині лише на вирішення проблем сьогодення – задачу контрольних та залікових нормативів, що не сприяє виробленню в них прагнення до самостійного вдосконалення, націлене на виховання слухняного виконавця, орієнтованого на дотримання вимог програми з фізичного виховання. За таких умов фізичну культуру особистості не можна сформувати. Для цього необхідно змінити цільові установки сфери фізичної культури з концепції оздоровлення та фізичного виховання на формування фізичної культури особистості в межах загальної культури.

Згідно з Законом України «Про освіту» фізична освіта передбачає інтеграцію фізичного навчання та фізичного виховання, фізичного розвитку та фізичного збереження здоров'я, що забезпечує високий рівень фізичної культури особистості.

Обмежене змістом та обсягом фізичне виховання у вузі не здатне повністю вирішити комплекс завдань фізичного удосконалення, духовного й інтелектуального розвитку студентів.

Низьку ефективність реалізації програми фізичного виховання у вузі спричиняє не лише недолік часу, відведеного на обов'язкові заняття, але й недостатня розробка науково обґрунтованих методів побудови навчального процесу фізичного виховання. У зв'язку з цим зазначені недоліки в системі обов'язкових занять покликані компенсувати самодіяльні та самостійні форми організації фізичного виховання за умов дозвілля, потенційні можливості якого привертають посилену увагу сучасних теоретиків та практиків [4].

Фізичне виховання у вузі, регламентоване змістом та обсягом обов'язкових годин навчальної програми, за даними наших спостережень й численними результатами інших

досліджень, не здатне повноцінно вирішувати комплекс завдань щодо фізичної підготовленості, інтелектуального й духовного розвитку студентів [2].

Засвоєння фізичної культури повинно починатися з оволодіння системою знань, які формують ціннісне відношення та здатність студентів до фізичного удосконалення й самореалізації здорового стилю життя [3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Удосконалення навчального процесу повинно передбачати плано-мірний перехід від обов'язкових форм до процесу фізичного самоудосконалення студентів. На думку Л.І. Лубишевої, такий шлях зумовлює посилення освітньої та методичної спрямованості педагогічного процесу, засвоєння студентами фізкультурних знань, які дозволяють самостійно та раціонально здійснювати фізкультурно-спортивну діяльність.

Між тим, освітня спрямованість фізичного виховання буде виправданою у разі тісного взаємозв'язку процесів теоретичного засвоєння знань та їх практичного використання в самоорганізації здорового способу життя. У зв'язку з цим стає очевидним, що освітній підхід повинен поєднуватися зі спрямованим вихованням мотивації, інтересу та ціннісного відношення до фізичної культури й стану особистого здоров'я студента.

Посилена увага сучасних теоретиків та практиків привертають потенціальні можливості дозвілля. Адже дозвілля для молоді, особливо студентів, є пріоритетною цінністю, у сфері дозвілля реалізується багато соціокультурних потреб особистості. Дозвіллева сфера характеризується свободою особистості, що виявляється у вільному виборі форм, місця та часу проведення дозвілля. Саме на дозвіллі людина проявляє себе як вільна індивідуальність.

Дозвілля є об'єктом багатьох наук (філософія, соціологія, економіка, культурологія, географія, історія, психологія, педагогіка та ін.), для яких загальним є питання дослідження: чим займаються люди у вільний час та що для них означає обрана дозвіллева діяльність.

Одним із перших в педагогіці визначив дозвілля як діяльність Б.Г. Ананьєв [1]: «Дозвілля орієнтоване на пошук найбільш розвиваючих форм діяльності, а найяскравіше ці орієнтації виражені у грі».

Визначальним у характеристиці дозвілля Ж. Дюмазедьє [4] вважає його безкорисливість, свободу від обов'язків... Справжнє дозвілля, на його думку, – це використання (застосування) будь-якого виду фізичної, артистичної, інтелектуальної або соціальної активності.

Отже, характерними «складовими» дозвілля є свобода від обов'язків, від роботи, відпочинок, розслаблення, рекреація.

Дозвілля виявляється в рекреації, звільненні від психічних та фізичних навантажень, у відновленні сил, задоволенні комунікативних потреб шляхом залучення до розважально-ігрових, видовищних, просвітніх, оздоровчих, художньо-творчих форм дозвілленої діяльності.

Зміст і напрями культурно-дозвілленої діяльності можуть бути різними: самоосвіта, художня самодіяльність, технічна творчість, культурний відпочинок, розваги, громадсько-корисна діяльність та фізкультурно-спортивні заняття.

Для вирішення проблеми формування фізичної культури студентської молоді в умовах дозвілля на початковому етапі ми вирішили з'ясувати, як впливає спортивне дозвілля на поліпшення освітніх, фізичних та фізіологічних якостей студентської молоді.

Метою проведеного нами дослідження була розробка та експериментальне обґрунтування оптимізації освітнього процесу щодо формування культури здоров'я та можливості більш ефективного залучення студентів вузу до засвоєння ціннісного відношення до фізичної культури за умов дозвілля.

Методи. В дослідженні використовувались соціологічні опитування та експериментальні методи. Респонденти – студенти I-II курсів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Результати та їх обговорення. Проведені нами опитування студентів I-II курсів виявили найбільш значущі чинники, що впливають на формування мотивації й активне відношення студентів до оздоровчої рухової активності.

Так, 58,3% опитуваних вважають, що найбільший вплив на формування інтересу до фізкультурно-спортивної діяльності має необхідність поліпшення якості фізкультурних знань. На нестачу вільного часу вказали 26,7% студентів, бажання підвищити свою фізичну підготовленість – 35,2%, підвищення фізичної працездатності й зняття розумового напруження – 15,6% респондентів.

Опитуваними студентами рідко пов'язують заняття фізичними вправами з розвитком морально-вольових якостей, творчості, що пояснюється слабкою освітньо-виховною спрямованістю навчального процесу, домінуванням в ньому нормативного підходу, недооцінювання ними ролі фізичної культури як фактора духовного й естетичного розвитку.

Частина студентів, неправильно оцінюючи роль фізкультурних знань як важливого фактора збереження та зміцнення здоров'я, віддають перевагу пасивним формам дозвілля, оскільки володіють слабкою орієнтацією на рухову діяльність, пов'язану зі зміцненням здоров'я, та недооцінюють роль фізичної культури як чинника духовного розвитку.

На початку навчального року всі студенти склали контрольні нормативи з фізичної підготовки. У всіх було визначено показники функціональних можливостей організму.

Студенти прослухали теоретичний курс про роль та місце фізичного виховання в системі вузівської освіти; вплив фізичних вправ на організм людини.

Після здачі контрольних нормативів (наприкінці першого місяця занять) студентів було розподілено на дві підгрупи (контрольну й експериментальну).

Студенти обох груп протягом навчального року займалися фізичним вихованням за типовою програмою. Студенти експериментальної групи додатково один раз на тиждень у вільний від занять час у присутності викладача займалися руховою активністю оздоровчої спрямованості у

різних формах, зокрема заняття на свіжому повітрі, різновидами фітнесу, спеціалізовані заняття у Центрі лікування хребта та суглобів «Кінезіс».

Порівняльний аналіз отриманих результатів показав, що всі показники фізичного розвитку студентів експериментальної групи наприкінці навчального року істотно підвищились порівняно з показниками на початку року.

Дані фізичного розвитку (витривалість, гнучкість) студентів контрольної групи залишились незмінними, а швидкість і швидкісно-силові якості навіть незначно зменшились наприкінці навчального року.

Функціональні можливості студентів контрольної групи за рік навчання у вузі не змінилися. Натомість в експериментальній групі – об'єм легенів та затримка дихання на вдиху й видиху значно поліпшились.

Висновки. Отримані експериментальні дані дозволили дійти таких висновків: запропоноване нами організоване дозвілля студентів з використанням фізичної діяльності та широкого обсягу знань з фізичної культури підвищує рівень фізичної підготовки, фізіологічних показників студентів, підвищує роль фізичної культури в становленні загальної культури особистості, а також сприяє взаємозв'язку особистісного розвитку студентів з позитивними змінами соціуму.

Дозвіллена діяльність, орієнтована на створення культурно-дозвілленого простору в соціумі з притаманним йому стійкістю й рухливістю, дозволяє поєднувати можливості особистісної автономності, свободи вибору, самовизначення з педагогічно доцільним втручанням.

Фізичне виховання з акцентом на освітню спрямованість в умовах дозвілля підвищує гуманістичні й культурологічні цінності фізичної культури студентів.

Список використаних джерел:

1. Бар-Ор О. Здоровье детей и двигательная активность : от физиологических основ до практического применения / О. Бар-Ор, Т. Роуланд ; пер. с англ. И. Андреев. – К. : Олимп. л-ра, 2009. – 528 с.
2. Виленский М.Я. Здоровый образ жизни студентов: сущность, строение, формирование / М.Я. Виленский. – М. : Советский спорт, 1996. – С. 14-21.
3. Гущина С.В. Воспитание ценностного отношения школьников к физической культуре / С.В. Гущина // IX Міжнародний науковий конгрес «Олімпійський спорт і спорт для всіх». – К., 2005. – С. 127.
4. Бочелюк В.Й. Дозвіллезнавство : навч. посібник / В.Й. Бочелюк, В.В. Бочелюк – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 208 с.
5. Кірсанов В.В. Рекреаційні вимоги до організації спортивного дозвілля / В.В. Кірсанов // Вісник КНУКіМ. Серія «Педагогіка». – 2001. – №3. – С. 26-34.
6. Юрчишин Ю.В. Стан та особливості мотивації студентів до рухової активності оздоровчого спрямування на сучасному етапі реалізації фізичного виховання у ВНЗ / Ю.В. Юрчишин // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С.С. Єрмакова. – Харків : ХДАДМ (ХХП), 2012. – №4. – С. 118-123.

It has been proved that the most influential factor for forming motivation and active attitude towards the physical and health-improving activity leisure of conditions is the necessity to improve the quality of physical training classes.

Key words: physical training of students, educational orientation of physical culture, leisure.

Отримано: 21.04.2017

ОСОБЛИВОСТІ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ТРАВМ У БІГУНІВ НА СЕРЕДНІ ТА ДОВГІ ДИСТАНЦІЇ

У статті автор вивчав особливості та характеризує причини і фактори травматизму в легкій атлетичі, досліджував основні травми та захворювання у бігунів на середні та довгі дистанції.

Ключові слова: біг, змагання, травматизм, інвентар, опорно-руховий апарат.

У спорті багато проблем, і одна з них – це травматизм. Спорт як напружена, активна діяльність, пов'язана з низкою екстремальних ситуацій, вимагає доброго здоров'я. Високих спортивних результатів може досягти тільки здоровий спортсмен. Проте заняття спортом не шкодять, а сприяють розвитку здоров'я тільки тоді, коли вони проводяться раціонально, з оптимальним навантаженням, у відповідних гігієнічних обставинах і т.п.

Інакше кажучи, для того щоб фізична культура і спорт несли свою оздоровчу функцію необхідно дотримуватися певних умов. Ці умови полягають, насамперед, у відсутності фізичної та емоційної перевантаженості, в нормуванні тренувальних навантажень, їх оптимальності, неухильному дотриманні спортивного способу життя, дотриманні режиму дня, харчування і т.п.

Звичайно, всі ці умови добре відомі зараз, але далеко не завжди виконуються. Однак високі тренувальні та змагальні навантаження сучасного спорту і ігнорування цих умов часто призводить до тяжких, а інколи і до трагічних наслідків. Тоді заняття спортом перетворюються на свою протилежність і можуть стати джерелом різного роду травм, захворювань і пошкоджень, що доходять до рівня, несумісних з життям. Все це не означає, що сучасний спорт втратив своє оздоровче значення. Позитивні властивості спорту стало складніше і важче використовувати. Фізичне навантаження, тобто фізична активність, без якої не можливе нормальне існування людини, повинна бути для кожного оптимальною. Тільки оптимальне навантаження забезпечує фізичне вдосконалення організму людини і умови спортивної діяльності в оптимальних режимах її проведення.

Мета дослідження – визначити основні види травм та захворювань у бігунів на середні та довгі дистанції.

Предмет дослідження – тренувальний процес бігунів на середні та довгі дистанції.

Об'єкт дослідження – травми у бігунів на середні та довгі дистанції.

Методи дослідження. Вирішення поставленої мети здійснювалось на теоретичному рівні з використанням відповідних методів отримання ретроспективної інформації.

Методи отримання ретроспективної інформації включали теоретичний аналіз літературних джерел, що передбачав вивчення, аналіз, систематизацію та узагальнення даних наукової і науково-методичної літератури.

Результати проведеного теоретичного аналізу дозволили визначити проблематику, встановити коло завдань та намітити шляхи їх вирішення.

Завдання дослідження:

- проаналізувати причини та фактори травматизму в легкій атлетичі;
- дослідити основні травми та захворювання у бігунів на середні та довгі дистанції;
- вивчити засоби профілактики травматизму бігунів на середні та довгі дистанції.

Як відомо, у вітчизняній літературі питанню попередження травм завжди приділялася велика увага. Починаючи огляд питання необхідно уточнити причини виникнення травм. Вони різноманітні і в даний час у вітчизняній літературі немає єдиної номенклатури причин виникнення спортивних травм, так само як і немає класифікації спортивного травматизму, але вони можуть бути розділені на три групи:

- причини організаційного характеру;
- причини методичного характеру;
- причини, зумовлені індивідуальними особливостями спортсмена.

Зрозуміло, що цей розподіл умовний, так як важко собі уявити, щоб неправильна організація навчально-тренувального процесу не мала негативного впливу на методику тренування. І навпаки, всяке істотна зміна методичного характеру веде за собою певні зміни в організаційно-методичному рівні навчально-тренувальної роботи і це, безумовно, відбивається на кваліфікації спортсмена, що веде до негайних змін і організації та методики тренування.

Аналіз травм, пов'язаних з поганою організацією навчально-тренувального процесу, дозволив встановити наступні обставини [4, 5]:

- недостатній рівень теоретичної та практичної підготовки тренера;
- недоцільний графік змагань (щільність змагань без урахування часу переїзду, порядку виступів);
- відсутність комплексних цільових програм на заключному етапі підготовки;
- недотримання правил змагань і низька якість судівства;
- незадовільні гігієнічні умови проведення навчально-тренувальних занять і змагань;
- незадовільна теоретична підготовка спортсменів;
- відсутність відповідного матеріально-технічного забезпечення.

У ряді науково-методичних робіт [8] зазначаються методичні помилки в легкій атлетичі:

- 1) неправильне складання програми тренувальних занять і графіка змагань, порушення інструкції і положень по проведенню тренувальних занять, а також правил безпеки;
- 2) проведення навчально-тренувальних занять у відсутності тренера;
- 3) велика кількість займаються в групі на одного тренера, увагу якого з цієї причини розсіяно, що призводить до травнебезпечних ситуацій. Особливо це стосується груп початкової підготовки;
- 4) неправильне комплектування груп тих хто займається (проведення занять спортсменів з різною фізичною підготовленістю або різною кваліфікацією).

Для профілактики травматизму [8], що виникає через неправильну організацію, необхідне дотримання певних умов:

- необхідно враховувати дані медичних висновків при розробці індивідуальних планів;
- при плануванні тренувального заняття можна включати відразу технічно складні вправи, призначати більше навантаження;
- необхідно інструментувати про дотримання вимог безпеки під час занять;
- необхідно дотримуватися встановлених інтервали стартів під час змагань, одночасний прихід і відхід спортсменів на навчально-тренувальні заняття.

Спорядження та інвентар також є, за певних умов, травнебезпечним фактором. Як відомо, найбільше навантаження спортсмена-легкоатлета припадає на нижні кінцівки. Тому одним з найважливіших видів спортивного спорядження є взуття. З одного боку, від правильного вибору взуття залежать результати тренувань і змагань. З іншого боку – добре підібране взуття, її якість та цільове призначення є засобом попередження травм в перенапруженні різних відділів стопи, а також травм інших ланок локомоторного апарату, обумовлених падінням, порушенням координації рухового акту. Одяг має бути чистим, по розміру (достатньо вільна) та міцним.

Спортивні травми унаслідок недоліків і помилок в методиці проведення навчально-тренувальних занять складають більше половини всіх травм. Аналізуючи травми, що виникають через неправильну методику проведення, відзначають такі причини [3, 6]:

- 1) невиконання важливих принципів тренування: регулярність занять, поступовість фізичного навантаження, послідовність в оволодінні руховими навичками і індивідуалізація тренувань;
- 2) недостатність або відсутність розминки перед тренуванням, форсована тренування, інтенсивна або стомлююча розминка може стати причиною виникнення травм;
- 3) неправильне комплектування груп, використання при заняттях із спортсменами низьких розрядів засобів і методів тренування, вживаних із спортсменами високих розрядів. Особливо несприятливим є систематичне застосування в тренуваннях інтенсивних навантажень максимальної потужності.

Особливістю патології опорно-рухового апарату у бігунів на середні та довгі дистанції є значна різниця співвідношень гострих і хронічних травм на користь останніх (рис. 1). Гострі травми опорно-рухового апарату складають 24,77% всієї патології. Серед пошкоджень м'язів найбільшого поширення набули часткові розриви двоголового і привідних м'язів стегна, а також травми триголового м'яза гомілки. Спостерігаються пошкодження менісків колінного суглоба.

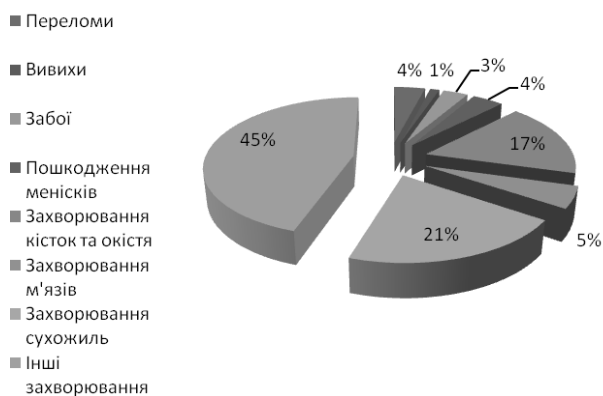

Рис. 1. Пошкодження та захворювання ОРА у бігунів на довгі та середні дистанції

Дещо частіше зустрічаються пошкодження капсульно-зв'язкового апарату, які в основному локалізуються в області гомілковостопного суглоба. Хронічні захворювання опорно-рухового апарату у бігунів на середні дистанції складають 75,23% всієї патології. Часто діагностуються хвороби кісток і окістя: динамічні періостеопатії і періостити великогомілкової кістки, хвороба Осгуда-Шлаттера. Зустрічаються хронічні захворювання міоентезічного апарату (міозити і міоентезити задньої групи стегна і литкових м'язів), а також паратеноніти ахіллового сухожилля (20,22%). Хронічні захворювання суглобів спостерігаються порівняно рідко і локалізуються переважно в області гомілковостопного і колінного суглобів.

Захворювання стоп досить поширені: це поздовжня й поперечна плоскостопість, вальгусна деформація I пальця, іноді ускладнена молоткоподібною деформацією і підвивихи II пальця стопи. Крім того, нерідко зустрічаються деформуючий артроз дрібних суглобів середнього відділу стоп. Остеохондрози хребта займають незначне місце.

Крім опорно-рухового апарату підвищеного функціонального навантаження зазнає також кардіо-респіраторна система, тому у бігунів часто можна спостерігати захворювання як верхніх дихальних шляхів так і самих органів дихання, порушення кровообігу, та ін. Частіше захворювання виникають під час тренувань в осінньо-зимовий період. Відповідно до цього можна виділити наступні захворювання: тонзиліт, риніт, гострий бронхіт, дихальна недостатність, гіпоглікемічний стан, короткотривала втрата свідомості.

Висновки

1. Основні причини, які впливають значною мірою на травмування легко атлетів в тому числі і бігунів на довгі та середні дистанції наступні:

- причини організаційного характеру;
- причини методичного характеру;
- причини, зумовлені індивідуальними особливостями спортсмена.

Причини організаційного характеру:

- недостатній рівень теоретичної та практичної підготовки тренера;
- недоцільний графік змагань (щільність змагань без урахування часу переїзду, порядку виступів);
- відсутність комплексних цільових програм на заключному етапі підготовки;
- недотримання правил змагань і низька якість суддівства;
- незадовільні гігієнічні умови проведення навчально-тренувальних занять і змагань;
- незадовільна теоретична підготовка спортсменів;
- відсутність відповідного матеріально-технічного забезпечення.

Причини методичного характеру:

- невиконання важливих принципів тренування: регулярність занять, поступовість фізичного навантаження, послідовність в оволодінні руховими навичками і індивідуалізація тренувань;
- недостатність або відсутність розминки перед тренуванням, форсована тренування, інтенсивна або стомлююча розминка може стати причиною виникнення травм;
- неправильне комплектування груп, використання при заняттях із спортсменами низьких розрядів засобів і методів тренування, вживаних із спортсменами високих розрядів. Особливо несприятливим є систематичне застосування в тренуваннях інтенсивних навантажень максимальної потужності.

Причини, зумовлені індивідуальними особливостями спортсмена: травми, причиною яких є порушення спортсменами встановлених правил, складають 4-6%. Аналіз літератури показує, що в переважній більшості випадків це спостерігається при невисокому рівні володіння технікою, тактикою вправ, при недостатній вимогливості суддів на змаганнях, відсутності належної виховної роботи тренерів зі спортсменами.

2. У спортсменів, що спеціалізуються в циклічних видах спорту, патологія локалізується в основному в області нижніх кінцівок і хребта. Найбільш часто зустрічаються захворювання колінного суглоба, далі йдуть гомілковостопний суглоб, стопа і гомілка.

3. Для профілактики травматизму, що виникає через неправильну організацію, необхідне дотримання певних умов:

- необхідно враховувати дані медичних висновків при розробці індивідуальних планів;
- при плануванні тренувального заняття можна включати відразу технічно складні вправи, призначати більше навантаження;
- необхідно інструктувати про дотримання вимог безпеки під час занять;
- необхідно дотримуватися встановлених інтервали стартів під час змагань, одночасний прихід і відхід спортсменів на навчально-тренувальні заняття.

Для профілактики травм і повторного травматизму, що виникають через передчасне відновлення тренувань після перенесеного захворювання або пошкодження, необхідно стежити за поступовим збільшенням спортивного навантаження, щоб уникнути можливості отримання нової травми, пов'язаної з втратою координаційних навичок.

Список використаних джерел:

1. Геселевич В.А. Медицинский справочник тренера / В.А. Геселевич. – М. : Физкультура и спорт, 2001. – 142 с.
2. Геселевич В.А. Характеристика спортивного травматизма. (Легкая атлетика) / В.А. Геселевич. – М. : Физкультура и спорт, 2004. – С. 76-77.
3. Дембо А.Г. Заболевания и повреждения на занятиях спортом / А.Г. Дембо. – М. : Медицина, 2002. – 271 с.
4. Дембо А.Г. Заболевания и повреждения при занятиях спортом / А.Г. Дембо. – М. : Медицина, 2000. – С. 18-32.
5. Дубровский В.С. Спортивная медицина / В.С. Дубровский. – М. : Владос, 2002. – 511 с.
6. Куртев С.Г. Первая помощь при спортивных травмах с основами антисептики и десмургии / С.Г. Куртев, С.И. Еремеев. – Омск : СибГУФК, 2003. – 68 с.
7. Макарова Г.А. Спортивная медицина / Г.А. Макарова. – М. : Советский спорт, 2004. – 478 с.

8. Спортивная медицина / под ред. В.Л. Карпман. – М. : Физкультура и спорт, 2003. – 303 с.

The author studied the characteristics and describes the causes and factors of injuries in athletics, investigated major injury and disease in runners medium and long distances.

Key words: race, racing, injuries, inventory, musculoskeletal system.

Отримано: 21.04.2017

УДК 796.433.015.1

А. Припешняк, студент 2 курсу факультету фізичної культури

ВИКОРИСТАННЯ ТРЕНУВАЛЬНИХ ЗАСОБІВ У ПІДГОТОВЧОМУ ПЕРІОДІ МЕТАЛЬНИКАМИ

У статті розглянуто тренувальні засоби в системі підготовки легкоатлетів-метальників.

Ключові слова: легкоатлети-метальники, тренувальні засоби, підготовчий період.

Для вдосконалення швидкісно-силових якостей і координаційних здібностей спортсменів різноманітних видів спорту застосовується досить різноманітний арсенал тренувальних засобів, який зумовлює широку варіативність їх у тренувальному процесі. Крім того, різноманітність тренувальних засобів також важливо для нарощування та вдосконалення енергетичного потенціалу організму спортсменів. Проведений аналіз науково-методичної літератури, опитування провідних фахівців, тренерів і спортсменів показав, що ще недостатньо повно вивчено застосування тренувальних засобів при підготовці легкоатлетів і спортсменів силових видів спорту. Тому вважаємо, що ця проблема повинна бути досліджена.

Мета роботи: вивчити та узагальнити різноманітність тренувальних засобів, що застосовуються спортсменами в легкій атлетичі.

Методи дослідження.

- Аналіз науково-методичної літератури.
- Узагальнення документів планування та обліку.
- Опитування провідних фахівців, тренерів і спортсменів.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз науково-методичної літератури, опитування провідних фахівців засвідчив, що при підготовці спортсменів в легкій атлетичі, що спеціалізуються в метанні диска, використовуються деякі спеціальні вправи з важкої атлетики для розвитку сили і швидкості. Зокрема, це ривок і поштовх штанги однією рукою, ривок штанги двома руками без присіда та з присідом, поштовх штанги зі стійок, а так ж, вправи з обтяженнями і гириями.

При підготовці спортсменів, які спеціалізуються в метанні списа, використовуються спеціальні вправи для розвитку сили м'язів рук і тулуба: жими штанги стоячи, вправи з обтяженнями для різних груп м'язів. А при підготовці штовхальників ядра використовуються, також, швидкісно-силові вправи з важкої атлетики: жим, ривок, поштовх штанги однієї і двома руками, жим штанги лежачи, нахили, випади з штангою, і інші вправи з обтяженнями для різних груп м'язів.

В арсеналі тренувальних засобів, при підготовці метальників молота, використовуються спеціальні вправи важкоатлетів: ривок штанги однієї і двома руками.

Швидкісно-силовий прояв зусилля спортсмена залежить від рівня розвитку абсолютної сили і складає 40-80% його максимальної сили. Оскільки відсоткове співвідношення між абсолютною силою і швидкісною силою є різним для різних м'язових груп (наприклад, реалізація сили в умовах гранично швидкого напруження іноді складає 80%, а той же час для рук – тільки 50%), доцільно застосовувати засоби швидкісно-силової підготовки для розвитку всіх основних груп м'язів, що забезпечують змагальний рух. Використання широкого та різноманітного арсеналу засобів силової підготовки легкоатлетів, включаючи тренажери та інше спеціальне обладнання, надає великі можливості для того, щоб раціонально планувати тренувальний процес, спрямований на розвиток швидкісної сили спортсменів. При її розвитку також дуже важливо забез-

печувати максимально-швидкісне перемикавання в режимах роботи м'язів (від напруження до розслаблення і навпаки). А щоб розслаблення м'язів було повноцінним, слід між окремими вправами в підході робити паузи тривалістю 1-2 с, акцентуючи при цьому увагу спортсмена на як можна більш повне розслаблення м'язів.

Засобами розвитку швидкісно-силової підготовленості легкоатлетів можуть бути різні вправи, виконувани спортсменом з граничної або близько граничною швидкістю. При цьому, чим більше величина обтяження, тим більше вона впливає на розвиток силового компонента, а чим менше величину обтяження, тим більше вправу впливає на розвиток швидкісного компонента. Так, наприклад, при виконанні спеціальних вправ швидкісно-силової спрямованості представників метання списа. Ряд вчених рекомендують використовувати як обтяження снарядів, масою від 400 до 1600 г, а при розвитку швидкісно-силової підготовленості спортсмена в штовханні ядра маса використовуваного снаряда та діапазоні її коливання – значно більше.

Висновки.

1. У результаті аналізу науково-методичної літератури, опитування провідних фахівців і тренерів виявлені спеціальні вправи для розвитку сили і швидкості у легкоатлетів.
2. Встановлено, що використання засобів важкої атлетики у підготовці легкоатлетів сприяє розвитку та вдосконаленню фізичної підготовки спортсменів, яка є базовою для техніки багатьох видів спорту і багато в чому визначає результативність спортсменів у змаганнях.

Список використаних джерел:

1. Алабин В.Г. Многолетняя тренировка юных спортсменов / В.Г. Алабин, А.В. Алабин, В.П. Бизин. – Харків : Основа, 1993. – 242 с.
2. Дворкин Л.С. Тяжелая атлетика : [учебник для вузов] / Л.С. Дворкин. – М. : Советский спорт, 2005. – 600 с.
3. Озолин Н.Г. Настольная книга тренера: Наука побеждать / Н.Г. Озолин. – М. : ООО «Издательство Астрель» ; Кизил : ООО «Издательство АСТ», 2002. – 863 с.
4. Етап безпосередньої підготовки та виступ збірної команди України з важкої атлетики на іграх ХХІХ Олімпіади в Пекіні : методичні рекомендації / В.Г. Олешко, К.В. Ткаченко, В.Г. Кулак та ін. – К. : Федерація важкої атлетики України, 2009. – 65 с.
5. Полищук В.Д. Использование специальных и подводящих упражнений в тренировочном процессе легкоатлетов / В.Д. Полищук. – К. : Олимпийская литература, 2008. – 144 с.

In this article training facilities are considered in the system of preparation of athletes-throwers.

Key words: athletes-throwers, training facilities, setup time.

Отримано: 21.04.2017

К. Р. Райтаровський, студент 2 курсу факультету фізичної культури

ЗНАЧЕННЯ ВИТРИВАЛОСТІ В СПОРТИВНОМУ ПЛАВАННІ

У статті проаналізовано відповіді відвідувачів фітнес – центру «Нова Будова» про їхнє ставлення до стилів плавання; виявлення фізичних якостей, які допомагають покращити результати в плаванні; виявлення вправ для розвитку спеціальної витривалості; про потреби у фізичних навантаженнях.

Ключові слова: плавання, навантаження, витривалість, вправи, втома.

Актуальність. Плавання є унікальним видом фізичних вправ і відноситься до найбільш масових видів спорту, як в нашій країні, так і за кордоном. Специфічна особливість плавання пов'язана з руховою активністю у водному середовищі, чим пояснюється його гігієнічно-оздоровча, прикладна і спортивна цінність.

Об'єкт дослідження – тренувальний процес у спортивному плаванні.

Предмет дослідження – дослідження витривалості у спортивному плаванні.

Постановка проблеми:

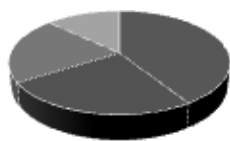
1. Визначення стилів плавання.
2. Виявлення найефективніших фізичних якостей в плаванні.
3. Причини виникнення втоми.
4. Вправи для розвитку спеціальної витривалості.

Організація дослідження. В рамках вирішення завдань нашого дослідження виконувалось анкетування відвідувачів басейну фітнес-центру «Нова Будова». Всього в експерименті взяло участь 72 особи віком від 8 до 50 років. Рівень їх спортивної кваліфікації з плавання був різний (від новачків до другого спортивного розряду).

Спортивне плавання в Кам'янець-Подільському почало розвиватися в 2012 році з відкриттям фітнес-центру «Нова Будова». За 5 років роботи басейну клієнти не тільки познайомилися зі стилями плавання, але і почали професійно освоювати цей вид спорту. З метою пропаганди плавання і підбиття підсумків роботи тренерського колективу почали проводитись змагання для всіх вікових груп серед клієнтів.

З метою встановлення значимості витривалості в спортивному плаванні нами було проведено анкетування, в якому взяли участь 72 особи. Опитування проводилося серед для клієнтів фітнес-центру, які займаються плаванням (дівчат, жінок – 33%, юнаків, чоловіків – 67%), вік респондентів склав 8-50 років (рис. 1).

ВІК

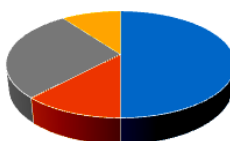
■ 8-16 років ■ 17-30 ■ 31-43 ■ 44-52

Рис. 1. Вік респондентів

Зараз існує чотири способи плавання: кроль на грудях, брас, батерфляй, кроль на спині, які застосовуються в спортивних змаганнях.

Дане анкетування показало, що більшість клієнтів, які займаються плаванням, вважають за краще плавати кролем на грудях (рис. 2).

СТИЛІ ПЛАВАННЯ

■ кроль на грудях ■ кроль на спині ■ брас ■ батерфляй

Рис. 2. Стилі плавання

Але незалежно від того, яким стилем спортсмен пропливає задану дистанцію, від усіх відомих людству фізичних вправ плавання відрізняється двома властивими тільки йому особливостями:

- тіло людини при плаванні знаходиться в особливому середовищі – воді;
- рухи плавця виконуються в горизонтальному положенні.

Що в поєднанні з плавальними рухами, надає на організм людини оздоровчу дію.

Плавання – один з найбільш яскраво виражених видів фізичних вправ, які гармонійно розвивають всі групи м'язів. На питання – яка фізична якість, найбільш ефективно розвивається в плаванні, ось як відповіли наші опитувані: витривалість обрали 31 опитаний (43%), швидкість – 19 (26%), силу – 10 (14%), гнучкість – 7 (10%), спритність – 5 (7%) (рис. 3).

ФІЗИЧНІ ЯКОСТІ

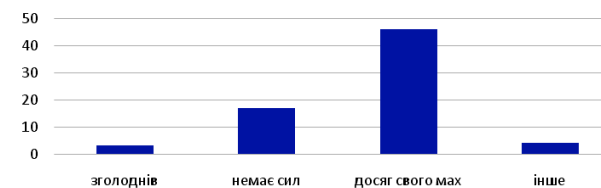
Рис. 3. Фізичні якості

У спортивному плаванні провідним фактором, що забезпечує високу спеціальну працездатність, є витривалість – здатність виконувати роботу заданої потужності на тлі зростаючого стомлення без зниження її механічної ефективності (без зниження швидкості плавання).

При будь-якій діяльності в організмі розвивається стан, при якому працездатність тимчасово знижується – це стан називається втомою.

На питання – через що ж виникає цей стан – стомлення, ось як відповіли наші опитувані: «досяг свого максимуму» – 46 (64%), «немає сил» – 17 (24%), «зголоднів» – 7 (7%), інше 4 (5%) (рис. 4).

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ВТОМИ

Рис. 4. Причини виникнення втоми

При виконанні різних вправ причини втоми неоднакові. Але основна причина втоми – інтенсивне навантаження.

З усього вищесказаного ми можемо зрозуміти, що витривалість поєднана з втомою. Щоб досягти цілеспрямованого розвитку тих чи інших можливостей організму плавця, слід планувати тривалість інтервалів відпочинку між окремими вправами.

Тривалість інтервалів відпочинку необхідно планувати залежно від завдань і використовуваного методу тренування.

Для досягнення високого рівня спеціальної витривалості плавцю недостатньо мати високий рівень окремих властивостей і здібностей.

Слід домогтися їх комплексного прояву в умовах, характерних для конкретної змагальної дистанції. Цього можна досягти лише при широкому застосуванні змагальних і максимально близьких до них спеціально-підготовчих вправ; при створенні комплексу умов, характерних для змагальної діяльності.

Висновки. Витривалість дозволяє спортсменам підвищувати продуктивність тренування. Наше дослідження дало змогу зробити висновки, що витривалість – найважливіша якість спортсмена, від рівня розвитку якого значною мірою залежить досягнення високих результатів у плаванні.

Список використаних джерел:

1. Биомеханика плавания (зарубежные исследования) / под ред. В.М. Заиорского. – М. : Физкультура и спорт, 1981. – 135 с.
2. Борисов Г.К. Динамика функционального состояния спортсменов в процессе обучения плаванию / Г.К. Борисов. – ТиПр ф/к. – 1979. – №3. – С. 40.
3. Вайцеховский С.В. Контроль за динамикой специальной силовой подготовленности квалифицированных пловцов / С.В. Вайцеховский, Д.Н. Сайгин. – ТиПр ф/к. – 1984. – №6. – С. 7.
4. Гуров В.М. Личностные аспекты психологической подготовленности пловцов / В.М. Гуров. – ТиПр ф/к. – 1984. – №4. – С. 17.
5. Каунсилмен Дж.Е. Спортивное плавание. / Дж.Е. Каунсилмен. – М. : ФиС, 1982. – 206 с.
6. Коломойцев А.И. Взаимосвязь реактивной и личностной тревожности пловцов с успешностью выступлений в соревнованиях / А.И. Коломойцев, С.В. Петрович. – ТиПр ф/к. – 1983. – №10. – С. 47.
7. Макаренко Л.П. Техническое мастерство пловца / Л.П. Макаренко. – М. : ФиС, 1975. – 223 с.
8. Оноприенко Б.И. Биомеханика плавания / Б.И. Оноприенко. – К. : Здоров'я, 1981. – 190 с.
9. Парфенов В.А. Синхронное плавание / В.А. Парфенов, Ю.А. Кононенко. – К. : Здоров'я, 1979. – 102 с.
10. Парфенов В.А. Тренировка квалифицированных пловцов / В.А. Парфенов, В.Н. Платонов. – М. : ФиС, 1979. – 165 с.
11. Плавание / под общей ред. В.Н. Платонова. – К. : Олимпийская литература, 2000. – 494 с.
12. Платонов В.Н. Сильнейшие пловцы мира / В.Н. Платонов, С.П. Фесенко. – М. : ФиС, 1990. – 303 с.
13. Современная подготовка пловца / под ред. И.А. Бутовича, Ласло Надора. – М. : ФиС, «Спорт» Будапешт, 1967. – 255 с.
14. Спортивная физиология : учебник для институтов физической культуры / под ред. Я.М. Коца. – М. : Физкультура и спорт, 1986. – С. 70-93.
15. Спортивное плавание : учебник для вузов физической культуры / под ред. Н.Ж. Булгаковой. – М. : ФОН, 1996. – 230 с.

The article analyzes the responses of visitors to the fitness center «Nova Budova» about their attitude to swimming styles; Identification of physical qualities which help to improve the results in swimming; Detection of exercises for the development of special endurance; About physical activity needs.

Key words: swimming, loading, endurance, exercise, fatigue.

Отримано: 21.04.2017

УДК 796.011.3-612.8

Я. І. Рудковська, студентка 1 курсу природничого факультету

ВПЛИВ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАСОБІВ НА ФОРМУВАННЯ ЗНАТЬ ТА УМІНЬ СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ ОЗДОРОВЧОЇ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ

Стаття присвячена визначенню ефективності застосування знань й умінь студентів із використанням сучасних інформаційних засобів для стимулювання їх до реалізації оздоровчої рухової активності. Вивчали стан сформованості таких спеціальних знань й умінь, зміну показників фізичного стану студентів протягом навчального року та після літніх канікул.

Ключові слова: студенти, оздоровча рухова активність, фізичний стан, сучасні інформаційні засоби.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій, зв'язок із науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі розв'язання проблеми мотивації до оздоровчої рухової активності у психології відбувається, переважно із урахуванням положень теорії самовизначення [9; 11], у педагогіці – концепції суспільної освіти з питань фізично активного способу життя [10]. Водночас в обох галузях наукового пошуку одним із важливих є питання посилення необхідних мотивів та створення адекватних ситуативних чинників на базі спеціальних знань й умінь студентів [8]. Проте дотепер недостатньо розроблені технології формування таких знань й умінь із широким застосуванням сучасних інформаційних засобів для стимулювання студентів реалізовувати рухову активність оздоровчої спрямованості під час дозвілля, що зумовлює необхідність проведення досліджень у цьому напрямі.

Мета дослідження – перевірка ефективності алгоритму формування спеціальних знань й умінь для стимулювання студентів до реалізації під час дозвілля оздоровчої рухової активності.

Методи та організація дослідження. У ході дослідження із загальнонаукових методів використовували аналіз і узагальнення, із медико-біологічних – методи одержання значень та індексів, що характеризують стан функціонування основних систем організму (силовий (СІ), життєвий (ЖІ) та індекси Робінсона (ІР) й Руф'є (РІ)). Із педагогічних методів використовували педагогічні спостереження, експеримент і тестування, (човниковий біг 4х9 м, вис на зігнутих руках, біг на 100 м і 12-хвилинний біг, кистьова динамометрія, стрибок у довжину з місця, нахил уперед сидячи). Для аналізу одержаних даних використовували відповідні методи математичної статистики [3].

У першому етапі формуального експерименту, проведеного на різних (за винятком фізичного виховання) факультетах Прикарпатського, Кам'янець-Подільського національних і Тернопільського національного педагогічного універси-

тетів, взяло участь 345 студентів (174 дівчини і 171 хлопець), з яких в експериментальній групі – відповідно 24 та 21.

Результати дослідження та їх обговорення. Узагальнюючи дані раніше проведених нами досліджень (рівня рухової активності студентів під час дозвілля, структури її особливостей мотивації до її реалізації, динаміки показників фізичного стану протягом першого року навчання, змісту їх дозвілля, значення різних джерел інформації) розробили алгоритм формування спеціальних знань й умінь студентів, що передбачав якнайширше використання сучасних інформаційних засобів та спрямовувався на стимулювання студентів реалізовувати рухову активність оздоровчої спрямованості під час дозвілля.

Запропонований алгоритм передбачав два комплекси процесуальних дій із застосуванням сучасних інформаційних засобів: перший – організаційно-методичні науково-педагогічних працівників кафедр фізичного виховання, другий – навчального змісту, реалізовані студентами. У першому випадку зазначений комплекс дій реалізується із широким застосуванням сучасних інформаційних засобів для передачі студентам необхідного навчального матеріалу. Другий зазначений комплекс передбачає процесуальні дії студентів також з широким застосуванням сучасних інформаційних засобів, але для оволодіння одержаним навчальним матеріалом. Результатом такої взаємопов'язаної діяльності є оволодіння студентами спеціальними знаннями, що стимулюватимуть їх до реалізації під час дозвілля рухової активності оздоровчої спрямованості.

Зміст комплексу дій студентів передбачав таке. Одержання інформації про рухову активність під час лекційних занять, самостійну конкретизацію і поглиблення одержаних знань з використанням мережі Інтернет, електронних підручників, посібників. Збереження одержаної інформації формуванням особистого портфоліо, що містить паперові та електронні (диски, планшети, мережеві засоби збереження даних) носії із такою інформацією. Формування вмінь використовувати набуті знання у практичній діяльності, зокрема під час проведення практичних занять з фізичного виховання (у під-

готовчій частині, основній частині при вирішенні завдання з покращення показників фізичного стану). Самостійне розроблення змісту рухової активності оздоровчої спрямованості для вирішення поставленого завдання. Написання щомісячних контрольних робіт і рефератів з розглянутих питань для закріплення знань, формування індивідуального портфоліо – для поновлення останніх у випадку необхідності, переосмислення точки зору на деякі питання тощо.

Зміст комплексу дій науково-педагогічних працівників кафедри фізичного виховання, що здійснюють означену підготовку, передбачав таке. Ознайомлення студентів зі змістом навчального матеріалу, передусім пов'язаного із значенням рухової активності оздоровчого спрямування для людини, важливістю і необхідністю її систематичної реалізації у повсякденному житті. Формування умінь реалізовувати набуті знання у практичній діяльності, тобто здійснювати рухову активність для покращення показників фізичного стану, корекції будови тіла, проведення ранкової гігієнічної гімнастики і процедур загартовування. Визначення мотивів студентів, на які необхідно здійснювати педагогічний вплив (на нашу думку це мотив досягнення, уникнення невдачі й покарання, саморозвитку, самоствердження). Створення процесом підготовки адекватних ситуативних чинників, що разом з дією на зазначені мотиви студентів, сприяють стимулюванню їх до реалізації рухової активності оздоровчої спрямованості (основними чинниками є: пов'язані із тематикою навчального матеріалу; вимогами щодо змісту рефератів, відповідей на питання контрольних робіт і реалізації набутих знань на практиці; систематичність означених заходів та оцінювання досягнень студентів). Перевірка домашніх завдань під час практичних занять з фізичного виховання. Урахування стимульовальної функції оцінки, – оцінювання поточних досягнень студентів за кожним вищезазначеним напрямом, а також зміну показників фізичного стану наприкінці навчального року та після літніх канікул. Спільна діяльність викладача та студента наприкінці навчального року із розроблення програми покращення показників фізичного стану, передусім з найнижчими значеннями, та здійснення загартовувальних процедур під час літніх канікул.

Використання протягом другого семестру запропонованої розробки наприкінці призвело до таких результатів. У експериментальній групі (далі – ЕГ) суттєво покращилися знання, пов'язані із руховою активністю оздоровчого спрямування, та методичні вміння реалізовувати ці знання на практиці. Зокрема за 12-бальною шкалою оцінювання досягнень узагальнена (за всі теми) оцінка знань студентів зросла із початкового до достатнього рівня, склавши у дівчат $7,2 \pm 0,61$, у хлопців – $7,04 \pm 0,59$ балів. Приріст оцінок за знання матеріалу кожної теми у перших знаходився в межах від $5,9 \pm 0,63$ до $6,6 \pm 0,6$ балів, у других – від $5,9 \pm 0,58$ до $6,4 \pm 0,6$.

У контрольній групі (далі – КГ) узагальнена оцінка у дівчат зросла від 1,0 до $3,6 \pm 0,44$, хлопців – до $3,5 \pm 0,39$ балів, а приріст знаходився в межах від $2,4 \pm 0,36$ до $2,9 \pm 0,49$ та від $2,3 \pm 0,37$ до $2,9 \pm 0,42$ балів відповідно, що значно менше порівняно із ЕГ ($p < 0,05$).

Детальніший аналіз цих даних виявив, що знання матеріалу окремих тем у 20,8-33,3% дівчат та 19-38,1% хлопців групи ЕГ знаходилися на високому, відповідно у 25-41,7% та 23,8-47,6% – на достатньому, 25-33,3% та 19-33,3% – середньому, тільки 4,2-16,7% та 4,8-23,8% – початковому рівнях. При цьому найбільш високого рівня знань дівчата і хлопці досягли у питаннях таких тем: «Рухова активність оздоровчого спрямування у покращенні будови тіла», «Матеріал для тих, хто ще систематично не використовує рухову активність оздоровчого спрямування у повсякденному житті», «Як скласти програму для самостійної рухової активності оздоровчого спрямування та готові рішення».

У КГ знання матеріалу тем, визначених програмою з фізичного виховання у ВНЗ [6, 8], відзначалися такими особливостями: високий рівень виявлено тільки у 4% дівчат з теми «Основи здорового способу життя»; в усіх інших випадках рівень сформованих знань був значно нижчим.

Водночас виявлене посилення мотивації було недостатнім для реалізації студентами на практиці одержаних знань, умінь і навичок у вигляді рухової активності оздо-

ровчого спрямування у позанавчальний час. Про це свідчить відсутність суттєвого покращення досліджуваних показників фізичного стану ЕГ та КГ, оскільки зміст їхніх занять з фізичного виховання був однаковим.

Протягом навчального року морфофункціональні показники у КГ дівчат відзначалися тільки тенденцією до покращення, за винятком ЧСС у спокої, після дозованого фізичного навантаження, під час відпочинку після нього, стану функціонування серцево-судинної системи після фізичного навантаження (РІ) і дихальної системи (ЖІ), що відзначалися негативною тенденцією зміни на рівні 0,1-1,7% ($p > 0,05$).

Зміна показників фізичної підготовленості дівчат була подібна вищезазначеній, за винятком того, що всі показники відзначалися позитивною тенденцією зміни ($p > 0,05$), а приріст складав від 1,1 до 2,9%.

У дівчат КГ, які використовували визначений програмою фізичного виховання у ВНЗ зміст теоретико-методичної підготовки, протягом навчального року відбулася аналогічна вищезазначеній зміна морфофункціональних показників та фізичної підготовленості.

Зовсім інший результат одержали після літніх канікул, під час яких дівчата повинні були вирішувати завдання із покращення показників фізичного стану, що передбачало реалізацію на практиці знань, умінь і навичок, пов'язаних з руховою активністю оздоровчого спрямування. Виявили, що за цей період у ЕГ суттєво змінилися значення деяких показників. Так ЖЄЛ покращилася на 6,8% ($p < 0,01$), ЧСС у спокої – на 10,8% ($p < 0,001$), після дозованого фізичного навантаження – 7,1% ($p < 0,05$), під час відпочинку після такого навантаження – 10,1% ($p < 0,01$).

Виявлені зміни сприяли покращенню стану функціонування серцево-судинної системи у спокої, після дозованого навантаження і дихальної системи дівчат, – відповідно зміна ІР склала 10% ($p < 0,05$), РІ – 14,6%, ЖІ – 21,4% ($p < 0,01$). Крім цього, реалізована ними рухова активність оздоровчого спрямування забезпечила розвиток м'язової системи, а саме накопичення у м'язах структурно-енергетичних потенціалів, – відповідний показник (СІ) зріс, у середньому, на 13,2% ($p < 0,05$).

Що стосується показників фізичної підготовленості, то після літніх канікул у ЕГ дівчат на 21,5% ($p < 0,05$) покращилася рухливість у поперековому відділі хребта, на 10,1% ($p < 0,01$) – загальна витривалість.

У КГ одержали зовсім інший результат: за період літніх канікул морфофункціональні показники дівчат виявили лише тенденцію до позитивної зміни (за винятком СІ та ЖІ). Поміж показників фізичної підготовленості виявили зниження статичної силової, загальної витривалості, рухливості у поперековому відділі хребта і вибухової сили м'язів нижніх кінцівок; інші досліджувані показники мали лише позитивну тенденцію до змін.

Порівнюючи значення показників, зафіксовані у дослідних групах на кожному етапі навчальних років, встановили таке: на початку і наприкінці першого року навчання вони між собою практично не відрізнялися, тоді як після завершення літніх канікул, тобто на початку другого року навчання – більшість була значно кращою в ЕГ порівняно із КГ (на рівні від $p < 0,05$ до $p < 0,001$). Статистично достовірної відмінності між значеннями показників не було зареєстровано лише у систолічному і діастолічному АТ, довжині й масі тіла, загальній витривалості, рухливості поперекового відділу хребта.

У дослідних групах хлопців виявили такі особливості зміни морфофункціональних показників. У ЕГ всі вони протягом навчального року відзначалися лише певною тенденцією зміни, у КГ – також, за винятком ЧСС після дозованого фізичного навантаження й ІР, що погіршилися відповідно на 2,5% ($p < 0,05$) та 6,7% ($p < 0,01$), а також систолічного АТ, значення якого зросло на 3,6% ($p < 0,05$). Останнє до уваги не брали, оскільки воно не виходило за межі встановлених вікових норм.

Зміна показників фізичної підготовленості протягом навчального року у цих групах хлопців також практично не відрізнялася, оскільки всі досліджувані показники виявили лише певну тенденцію до зміни (розбіжності на рівні $p > 0,05$). При цьому негативною відзначався показник рухливості у поперековому відділі хребта і вибухової сили

м'язів нижніх кінцівок, у КГ – додатково показник загальної витривалості.

Зовсім інші результати одержали у дослідних групах хлопців після завершення літніх канікул. Так у ЕГ на 8,1% ($p < 0,05$) покращилася ЧСС у спокої, на 7% ($p < 0,01$) – ЧСС після дозованого фізичного навантаження, що призвело до аналогічної зміни в стані функціонування серцево-судинної системи у спокої (приріст ІР – 8,9%; $p < 0,01$). Водночас на 21,9% збільшився СІ ($p < 0,01$), що свідчило про розвиток м'язової системи хлопців. Щодо показників їхньої фізичної підготовленості, то тут виявили таке: після завершення літніх канікул статична силова витривалість покращилася на 30,7% ($p < 0,001$), абсолютна м'язова сила – на 9,5%, вибухова сила м'язів нижніх кінцівок – 4,3% ($p < 0,05$).

У КГ після завершення літніх канікул морфофункціональні показники хлопців залишилися на досягнутому рівні, оскільки виявлені зміни знаходилися у межах від (-1,6) до 3,4% ($p > 0,05$), тобто відображали лише певну тенденцію до зміни. Щодо фізичної підготовленості, то тут виявили виразніші зміни, а саме погіршення на 8,1% ($p < 0,05$) статичної силової витривалості, на 10% ($p < 0,01$) рухливості у попереківому відділі хребта.

Висновки та перспективи подальших розвідок.

1. На сучасному етапі недостатньо розроблені технології стимулювання студентів до реалізації під час дозволів рухової активності оздоровчої спрямованості на основі формування таких спеціальних знань й умінь із якнайширшим використанням новітніх інформаційних засобів і враховуючи положення теорії самовизначення.
2. Використання протягом другого семестру запропонованого алгоритму формування спеціальних знань й умінь студентів забезпечує їх суттєве покращення, а також практичну реалізацію рухової активності оздоровчої спрямованості, але тільки під час літніх канікул; останнє сприяє покращенню деяких показників їхнього фізичного стану.
3. Одержаний у ході формувального експерименту результат засвідчує необхідність пошуку додаткових способів стимулювання студентів до реалізації під час дозволів рухової активності оздоровчої спрямованості, а один з можливих варіантів вбачаємо у використанні для цього практичних занять з фізичного виховання.

Список використаних джерел:

1. Безверхня Г.В. Мотивація до занять фізичною культурою і спортом школярів 5-11-х класів : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. і сп. : спец. 24.00.02. «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / Г.В. Безверхня. – Львів, 2004. – 23 с.
2. Браун Т. П. Адаптація студентів до навчання в вузі в умовах оптимізації образовальної середовища : автореф.

дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теорія і методика професійного образования» / Т.П. Браун. – СПб., 2007. – 19 с.

3. Денисова Л.В. Измерения и методы математической статистики в физическом воспитании и спорте : учеб. пособие / Л.В. Денисова, И.В. Хмельницкая, Л.А. Харченко. – К. : Олімп. л-ра, 2008. – 127 с.
4. Декерс Л. Мотивация. Теория и практика / Л. Декерс. – М. : Гросс Медиа, 2007. – 637 с.
5. Завидівська Н.Н. Формування навичок здорового способу життя у студентів вищих навчальних закладів : навч. посібник [для студ. ВНЗ] / Н.Н. Завидівська. – Л. : ЛДУФК, 2009. – 120 с.
6. Навчальна програма з фізичного виховання для вищих навчальних закладів України III-IV рівнів акредитації. Затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України за № 757 від 14 листопада 2003 р. – К., 2003. – 44 с.
7. Юрчишин Ю.В. Стан та особливості мотивації студентів до рухової активності оздоровчого спрямування на сучасному етапі реалізації фізичного виховання у ВНЗ / Ю.В. Юрчишин // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С.С. Єрмакова. – Харків : ХДАДМ (ХХП), 2012. – №4. – С. 51-56.
8. Юрчишин Ю. Формування мотивації до здорового способу життя студентської молоді засобами масової інформації / Юрій Юрчишин // Молода спортивна наука України : збірник наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. – Л., 2010. – Вип. 14, т. 4. – С. 186-190. – Режим доступу: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/2065>.
9. Kilpatrick M. Physical activity motivation : a practitioner's guide to self-determination theory / M. Kilpatrick, E. Hebert, D. Jacobsen // International Journ. of Sport Psychol. – Roma, 2002. – №73 (4). – P. 36-41.
10. Mowling C.M. Student motivation in physical education: breaking down barriers / C.M. Mowling, S.J. Brock, K.K. Eiler // The Journ. of Physical Education, Recreation & Dance. – Reston, 2004. – Vol. 75. – P. 40-45.
11. Ntoumanis N. Motivation in physical education classes : a self-determination theory perspective / N. Ntoumanis, M. Standage // Theory and Research in Education. – Lawrence, 2011. – Vol. 7.2. – P. 194-202.

The article devoted to determining the effectiveness of the application in the process of forming of students' knowledge and skills with the using of modern information tools to stimulate them to implement healthy physical activity. We studied the condition of formation of such specialized knowledge and skills: change of physical state of the first year students throughout the year and after the summer holidays.

Key words: students, healthy physical activity, physical condition, modern information tools.

Отримано: 21.04.2017

УДК 378.016:613–057.87

Л. С. Смалюк, магістрант факультету фізичної культури

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАЛУЧЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ОЗДОРОВОЇ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ

У статті проаналізовано необхідність залучення студентської молоді до активної рухової діяльності для оптимізації шляхів формування у студентів основ здорового способу життя як запоруки здоров'я.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, рухова активність, фізкультурно-спортивна робота.

Актуальність дослідження. Відповідно до основних положень закону України «Про освіту» – головним завданням вищої школи є розвиток інтелекту, формування моральних почуттів, виховання культури студентів та піклування про їх здоров'я. Фізичне виховання, яке є підсистемою цілісного вузівського процесу, орієнтоване на виконання соціального завдання суспільства з підготовки здорового спеціаліста, здатного організувати і вести здоровий спосіб життя. Студенти як майбутні фахівці з вищою освітою великою мірою визначають майбутнє нашої країни, тому вони повинні мати не тільки високий рівень професійної підготовленості, але й бути фізично витривалими, працездатними і здоровими.

Однак спостерігається тенденція погіршення стану здоров'я студентів, які навчаються у вищих навчальних закладах. З кожним роком, як свідчить практика, збільшується кількість студентів, котрі займаються у спеціальних медичних групах. Майже 90% молоді мають відхилення у стані здоров'я, а понад 50% – незадовільну фізичну підготовленість (О.Д. Дубогай, В.І. Завацький, Ю.О. Короп, 1995; І.В. Поташнюк, Г.Є. Іванова, 1999; А.І. Драчук, 2001).

Аналізуючи стан фізичного виховання студентів, українські фахівці (Р.З. Поташнюк, 1995; В.І. Завацький, 1996; Г.Є. Іванова, 2000; Р.Т. Раєвський, 2000; С.Л. Савчук, 2001; В.В. Романенко, 2003 та інші) стверджують, що серед більшо-

сті з них, зазвичай, не сформована потреба піклуватися про власне здоров'я. Вони покладаються на діяльність лікувальних закладів і нехтують ефективними, економічно вигідними засобами оздоровлення – фізичними вправами. Адже для людини рух – це життєва потреба, яка впливає на стан опорно-рухової системи, серця, легенів, центральної нервової системи, розумовий розвиток, дефіцит рухової активності став сьогодні реальною загрозою здоров'ю та нормальному розвитку.

Відомо, що використання різноманітних видів фізкультурної діяльності сприяє профілактиці захворювань, підвищенню працездатності, збільшенню тривалості життя, організації повноцінного дозвілля, забезпечує оптимальні обсяги рухової активності. (С.А. Бозанова, 1982; О. Качеров, І. Козетов, 1999; Б.М. Шиян, 2002 та інші).

Зараз ведеться активний пошук нових форм і методів підвищення якості фізичного виховання майбутніх фахівців з вищою освітою. Разом з тим аналіз спеціальної літератури (О.В. Дрозд, 1998; А.І. Драчук, 2001; В.П. Краснов, 2000; Т.Ю. Круцевич, 2003 та інші) свідчить про те, що теперішня організація фізичного виховання у вищих навчальних закладах недостатньо ефективна для підвищення рівня фізичної підготовленості, здоров'я та інтересу значної кількості студентів до занять фізичними вправами, студентська молодь байдуже ставиться до змісту обов'язкових фізкультурних занять (С.М. Канишевський, 1998; Р.Т. Раєвський, 1998; О.О. Малімон, 1999; С.М. Свіргунець, 2001; В.В. Романенко, 2003 та інші). Це свідчить про нагальну потребу розробки нових науково обґрунтованих шляхів удосконалення організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах.

Тому, **мета** дослідження полягала у розробці моделі організації спортивно-оздоровчої діяльності студентів вищого навчального закладу у навчальному і позанавчальному процесі та під час відпочинку.

Об'єкт дослідження – фізичне виховання студентів вищих навчальних закладів України.

Предмет дослідження – активізація спортивно-оздоровчої діяльності студентів на основі змін в організації фізичного виховання у вищому навчальному закладі.

Результати дослідження та їх обговорення. За допомогою анкетування виявлено, що студенти не виконують оптимальних обсягів рухової активності, які повинні складати не менше ніж 8-10 годин на тиждень. Найбільше число опитаних на організовану рухову активність протягом тижня відводить від 2 до 4 годин (37,4%). Найменший відсоток (12,5%) студентів займаються понад десять годин.

Результати дослідження виявили низький рівень мотивації студентів усіх курсів навчання до обов'язкових навчальних занять з фізичного виховання. Найголовнішим мотивом відвідування занять фізичним вихованням є отримання залікової оцінки, а для задоволення власних потреб, пов'язаних зі зміцненням здоров'я, їх відвідує незначна кількість студентів.

Традиційному змісту занять більшість респондентів дали задовільну та незадовільну оцінки. Студенти запропонували замінити його і запровадити заняття за вибором, що, на їх думку, здатне підвищити рівень фізичної підготовленості, здоров'я, систематичність відвідування та інтерес до навчальної форми занять. Більшість опитаних студентів вважає доцільним присвячувати обов'язкові заняття одному виду спорту. Кількість таких відповідей становить 42,5%. Решта 17,5% вважають доцільними заняття загальною фізичною підготовкою, 16% різними видами спорту та 12% професійно-прикладною фізичною підготовкою, 12% інше.

Результати проведеного анкетування зумовили необхідність створення організаційної моделі спортивно-оздоровчої діяльності, яка би враховувала бажання, потреби студентів і сприяла покращенню їх фізичної підготовленості та здоров'я.

Сформована та впроваджена організаційна модель спортивно-оздоровчої діяльності студентів в режимі навчання, позааудиторний час, вихідні та канікулярні дні враховує всі можливі і прийнятні для студентів варіанти залучення до спортивно-оздоровчої діяльності. Вона сприяє задоволенню їх фізкультурних інтересів, забезпеченню оптимальних обсягів рухової активності, підвищенню фізичної підготовленості, фізичного здоров'я, що було підтверджено результатами експерименту.

Порівняння показників фізичної підготовленості студентів контрольних та експериментальних груп до і після організаційно-педагогічного експерименту свідчить про достовірні зміни у багатьох з них. Так, у студентів, які займалися у групі волейболу відбулося достовірне ($p < 0,05$) зростання тренованості за шістьма показниками із семи, лише у рівні розвитку загальної витривалості (біг на 3000 м) не зареєстровано достовірних змін ($t = 0,21$; $p > 0,05$).

У студентів, які займалися в експериментальній групі атлетичною гімнастикою достовірне ($p < 0,05$) зростання показників фізичної підготовленості зареєстровано у чотирьох параметрах. За трьома показниками (загальна витривалість, біг на 100 м, біг 4 по 9 м) у студентів цієї підгрупи достовірних змін не виявлено ($p > 0,05$).

Практично аналогічні зміни у стані фізичної підготовленості під час експерименту було виявлено і у дівчат, які займалися в експериментальних групах волейболу та аеробіки. Так, в експериментальній групі з волейболу у дівчат як і в юнаків, достовірні ($p < 0,05$) зміни зареєстровані у шести із семи показників фізичної підготовленості (окрім загальної витривалості).

У дівчат, які займалися в експериментальній групі аеробікою, після експерименту без суттєвих змін ($p > 0,05$) залишилися лише два показники фізичної підготовленості: загальна витривалість (біг на 2000 м) та швидкісні якості (біг на 100 м).

Отримані результати свідчать про те, що запропонована система спортивно-оздоровчої роботи зі студентами виявилася досить ефективною. Особливо це помітно у порівнянні просту показників фізичної підготовленості учасників експериментальних і контрольних груп. В учасників контрольної групи, які відвідували заняття традиційного змісту після експерименту не виявлено достовірних змін жодного компонента фізичної підготовленості, тоді як у студентів експериментальної групи відбулися достовірні позитивні зміни за більшістю показників фізичної підготовленості.

Висновки.

1. Аналіз науково-методичної літератури свідчить, що питання організації спортивно-оздоровчої діяльності у вищому навчальному закладі вивчено недостатньо. Численні дослідження виявили низький рівень стану здоров'я студентів, їх рухової активності, фізичної підготовленості, інтересу до занять з фізичного виховання.

2. Дослідження показників фізичної підготовленості студентів свідчать про те, що:

- стан фізичної підготовленості студентів протягом навчання у вищому навчальному закладі погіршується (кількість студентів з високим рівнем фізичної підготовленості до четвертого року навчання значно зменшується, а з нижчим за середній рівнем – зростає майже до 50%);
- необхідні організаційні зміни у системі аудиторних і позааудиторних занять для забезпечення позитивного впливу на рівень фізичної підготовленості та здоров'я студентів.

3. Значна кількість опитаних (35,9%) дає негативну оцінку традиційному змістові навчальних форм занять фізичним вихованням і пропонує надати можливість займатися видами спорту за власним вибором (42,5%). Це, на їх думку, сприятиме зростанню інтересу до навчальних занять, підвищенню рівня фізичної підготовленості та зміцненню здоров'я.

4. Результати організаційно-педагогічного експерименту підтвердили доцільність утворення спортивно-оздоровчого центру із секціями з видів спорту. Залучення студентів до занять видами спорту у позааудиторний час і можливість продовжувати їх у процесі обов'язкових занять з фізичного виховання у групах зі спортивно спрямованістю відіграли роль зв'язуючої ланки між аудиторними та позааудиторними формами занять і підвищили обсяги рухової активності студентів.

5. Комплексний підхід до організації процесу фізичного виховання, покладений в основу запропонованої моделі, сприяв покращенню показників відвідування занять (на 20,3%), зменшенню пропусків занять через хворобу (на 70,7%).

6. Вивчаючи передовий досвід і масову практику з дослідженої теми можемо стверджувати, що залучення студентів

до активної рухової діяльності підвищує їх рівень працездатності в умовах навчальної діяльності, тренувальні заняття в спортивних секціях сприяють формуванню здорового способу життя студентської молоді. Систематичні тренування зміцнюють здоров'я, сприяють високій працездатності, здатності до прискореного відновлення, успішному виконанню навчальних вимог, підтримують фізичну і розумову працездатність, підвищують нервово-психічну стійкість до емоційних стресів, формують здоровий спосіб життя у студентів.

Список використаних джерел:

1. Базильчук В.Б. Організація спортивно-оздоровчої діяльності студентів у вищому навчальному закладі: Методичні рекомендації / В.Б. Базильчук, О.М. Жданова. – Хмельницький : ХНУ, 2004. – 42 с.
2. Базильчук В. Динаміка рівня фізичної підготовленості студентів технічного ВНЗ впродовж навчання / В. Базильчук // Молода спортивна наука України : зб. наук. статей з галузі фіз. культури та спорту. – Л., 2003. – Вип. 7. – С. 259-262.
3. Жданова О.М. Ставлення студентів до традиційного змісту урочної форми занять / О.М. Жданова, В.Б. Базильчук //

Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С.С. Єрмакова. – Харків, 2003. – №17. – С. 46-51.

4. Лазорко В. Визначення потреби до занять фізичними вправами студентів технологічного вузу / В. Лазорко // Молода спортивна наука України : зб. наук. статей з галузі фіз. культури та спорту. – Л., 2001. – Вип. 5. – Т. 2. – С. 142-143.
5. Юрчишин Ю.В. Стан та особливості мотивації студентів до рухової активності оздоровчого спрямування на сучасному етапі реалізації фізичного виховання у ВНЗ / Ю.В. Юрчишин // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С.С. Єрмакова. – Харків : ХДАДМ (XXIII), 2012. – №4. – С. 118-123.

In this article is analysed the necessity of involving of students into active moving activity for optimization of the ways on formation of students the foundations healthy way of life as the pledge of life.

Key words: healthy way of life, moving activities, physical training and health-improving work.

Отримано: 21.04.2017

УДК 613.88–055.25–053.6

Ю. В. Чесановська, студентка 4 курсу факультету фізичної культури

СЕКСУАЛЬНА ПОВЕДІНКА ДІВЧАТ-ПІДЛІТКІВ ЯК ПОКАЗНИК РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я

У статті представлено дані анкетування дівчат-підлітків міської та сільської місцевості, учнів 9-11 класів. Здійснено оцінку сексуальної поведінки дівчат-підлітків для подальшої розробки регіональних освітніх програм в сфері репродуктивного здоров'я.

Ключові слова: дівчата-підлітки, сексуальна поведінка, репродуктивне здоров'я, статеве виховання.

Постановка проблеми. Демографічна криза, що спостерігається протягом останніх 20 років створює несприятливі перспективи для відтворення населення, як на даний час, так і в найближчому майбутньому [6].

Охорона репродуктивного здоров'я в умовах демографічної кризи є одним із пріоритетних завдань для збереження генофонду нації [3]. Сексуальна поведінка тісно пов'язана з репродуктивним здоров'ям і є однією з головних його складових. Концепція охорони репродуктивного здоров'я включає сприяння безпечній і відповідальній сексуальній поведінці, особливо в підлітковий період [1]. Однією з характерних рис покоління підлітків XXI століття є ранній початок сексуальних відносин. Сексуальність завжди була і буде однією з найважливіших сфер життя підлітків [4].

Трансформація сексуальної поведінки сучасних підлітків на тлі низького рівня гігієнічних знань неминує пов'язана зі зростанням числа осіб, які практикують ризикові форми сексуальної поведінки, з штучним перериванням небажаної вагітності, збільшенням кількості інфікованих ППСШ та ВІЛ, а також іншими негативними явищами, негативно позначаються на репродуктивному здоров'ї і генофонді нації [2]. А соціальна значущість здоров'я підлітків обумовлена тим, що вони є репродуктивним, інтелектуальним, економічним, соціальним, політичним і культурним резервом суспільства [5].

Мета дослідження – оцінка сексуальної поведінки дівчат-підлітків для подальшої розробки регіональних освітніх програм в сфері репродуктивного здоров'я.

Методика і організація дослідження. Методом дослідження було анкетування дівчат, учениць 9-11-х класів ЗОШ І-ІІІ ступеня Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Вибір шкіл було визначено методом випадкової вибірки. Анкета була складена на кафедрі фізичної реабілітації та медико-біологічних основ фізичного виховання К-ПНУ ім. І. Огієнка і містила 106 питань закритого типу, об'єднаних у декілька блоків питань, що визначають соціальний статус і спосіб життя дівчинки, знання фізіології і гігієни статевої системи, готовність до сімейних відносин, репродуктивні установки і сексуальну поведінку. Анкетування було анонімним за добровільної згоди дівчат. Проведено анкетне опитування 75 дівчат у віці від 15 до 17 років, в тому числі 38 дівчат – мешканок міста та 37 дівчат – із сільської місцевості.

Статистична обробка результатів проводилась з використанням програмних пакетів MS Excel XP (Microsoft, США), Statistica 6.0 (StatSoft, США).

Результати дослідження та їх обговорення. Кожна розсудлива людина розуміє, що найкращим методом запобігання зачаття є утримання від статевих контактів. Незважаючи на історично культивовану і загально визнану думку в людському суспільстві щодо збереження цнотливості до заміжжя як про моральну норму статевої поведінки, для сучасної молоді статеве стриманість втратила свою цінність [1, 4].

Сучасні підлітки і молодь завдають шкоди своєму здоров'ю і генофонду в результаті «сексуальної революції» при їх одночасній невідповідності щодо питань сексуальної освіти і сексуальної культури [8]. Як показали наші дослідження, у 26,6% дівчат вже відбувся сексуальний дебют. Серед міських мешканок частка дівчат, які мали досвід статевого життя, вища (28,9%), ніж серед їхніх ровесниць з села (24,3%) ($p < 0,05$). А вік, у якому дівчата найчастіше розпочинають статеве життя припадає на період від 15 до 16 років, до того ж середній вік першого сексуального контакту для міських і сільських дівчат склав $15,1 \pm 0,1$ і $15,6 \pm 0,1$ років відповідно ($p > 0,05$). Ймовірно, саме в цьому віці юнацька гіперсексуальність сильніша, ніж уміння контролювати свої вчинки і прогнозувати їх наслідки. Протиріччя між сексуальністю і низькою відповідальністю за свою поведінку у підлітків загострюються під впливом алкоголю. Так, перший статевий зв'язок у 31,5% міських і у 40,5% сільських дівчат супроводжувався прийомом алкоголю ($p < 0,05$). Більшість міських дівчат (84,2%) мали перший статевий зв'язок за їх згодою, у 5,2% перший статевий зв'язок стався всупереч їх бажанню, а 10,5% дівчат не могли дати оцінку власному сприйняттю цієї події. У сільській місцевості частка дівчат, які добровільно погодилися на статеві стосунки є меншою (54,05%); відповідно, у сільських дівчат частіше, ніж у міських, перший статевий контакт відбувається без їх згоди (13,5%) ($p < 0,05$). У більшості неповнолітніх дівчат (80%) статевими партнерами є молоді люди, які досягли повноліття. Ймовірно, сучасні юнаки не можуть адекватно оцінити свою моральну та юридичну відповідальність за статевий зв'язок з неповнолітніми дівчатами.

Сексуальні контакти в підлітковому віці, як правило, відбуваються при недостатньому усвідомленні дівчатами ступеня відповідальності і значимості цієї події в їх житті. До свого першого статевого партнера 66,6% дівчат відчували закоханість, 9,3% мали тільки дружні почуття, 6,6% не мали ніяких почуттів, а 17,3% взагалі не могли оцінити ставлення до свого

першого статевго партнера. Лише у кожній четвертій дівчині (26,6%) перша статева близькість була, як вони вважають, проявом любовних почуттів, але поряд з цим 22,6% дівчат не змогли обґрунтувати свій перший статевий зв'язок взагалі, у кожній п'ятій (20%) мотивом став сильний сексуальний потяг, у 12% – цікавість, у 9,3% – примус з боку молодого людини, ще, 2,6% дівчат сприйняли статевий акт як насильство над собою. Майже половина дівчат (48%) до сексуального дебюту не знали або знали приблизно про можливі негативні наслідки раннього початку статевого життя, проте жалкували про скоєне 40,5% сільських і 26,3% міських дівчат, відповідно 40,5% і 52,6% дівчат не жалкували про це ($p < 0,05$), а 17,3% дівчат не могли дати критичної оцінки того, що сталося ($p < 0,05$). Маючи власний досвід раннього початку статевого життя, чітке бажання вберегти своїх подруг від подібного вчинку виникло у 64% дівчат, а свою майбутню доньку – у 72%; 26,6% дівчат не змогли визначити свого ставлення до раннього початку статевого життя взагалі.

Недостатня поінформованість дівчат-підлітків в питаннях контрацепції визначила низьку частоту використання контрацептивів. Так, 31,5% міських і більше 51,3% сільських дівчат взагалі не використовують контрацепцію, 21,05% і 8,1% дівчат відповідно використовують контрацептиви нерегулярно ($p < 0,05$). Майже половина дівчат (49,3%) не можуть дати зрозумілого пояснення причини відмови від контрацепції, для інших такими аргументами були: відсутність контрацептивів «під рукою» – 13,3%, надія на те, що «все обійдеться» – 8%, відсутність коштів для їх придбання – 6,6%, забудькуватість – 5,3% дівчат. Причиною відмови від контрацепції для 13,5% сільських дівчат було «відсутність знань про такі методи», на відміну від міських дівчат, серед яких тільки одна вказала на «незнання» як на основну причину відмови від контрацепції ($p < 0,05$). Найбільш популярним методом контрацепції для 58,6% сексуально активних підлітків є бар'єрні методи контрацепції, інші підлітки використовують ненадійні методи контрацепції: 13,3% – перерваний статевий акт або «календарний метод» 5,3%.

В анкетах лише одна дівчина вказала, що використовувала місцеві сперміциди. Гормональну контрацепцію використовують також одиниці підлітків, а саме 4%. Основними критеріями у виборі методу контрацепції в рівній мірі були «надійність» – для 44% і «простота і зручність» – для 41,3% підлітків, а «низька ціна» була вирішальною у виборі методу контрацепції для 9,3% дівчат. Матеріальну доступність контрацептивів вказали 52,6% міських і 64,8% сільських дівчат ($p < 0,05$). Тобто, обмежені матеріальні можливості майже у третини сексуально активних підлітків можуть стати причиною використання низько ефективних засобів і методів контрацепції.

Переважає більшість сексуально активних підлітків (93,3%) не будуть мати статеві контакти, у разі обізнаності щодо ППСШ у статевого партнера. Сільські дівчата в цьому відношенні більш не обачні – серед них 10,8% не відмовляться від статевого контакту, вважаючи достатнім заходом безпеки «потім сходити перевіритися». Щодо заходів, які запобігають інфекцій, що передаються статевим шляхом, 42,6% дівчат використовують бар'єрні методи контрацепції, 22,6% – відвідують лікаря, в тому числі 1,3% – анонімно, 4% самостійно підбирають сперміциди, а 29,3% не вживають ніяких заходів захисту від ППСШ. Серед сільських дівчат 5,4% вказали вже на перенесені ППСШ, 10,8% – на гінекологічні захворювання запального характеру. Серед міських дівчат частка таких вище і складає 7,8% та 10,5% відповідно ($p < 0,05$).

Маючи певний сексуальний досвід, більшість дівчат (80%) хотіли б отримати додаткову інформацію з інтимних питань, з їх числа: 65% – безпосередньо від фахівців, 11,6% – анонімно, 6,6% – з літератури і ЗМІ. Однак ділитися і обговорювати свої сексуальні проблеми бажали б тільки 44% підлітків, вибираючи при цьому в рівній мірі однолітків або фахівців-медиків (52,6% і 45,9% відповідно).

Більшість дослідників підкреслюють схильність підлітків до проміскуїтету [1, 3, 4, 8]. Дівчата-підлітки, які ведуть безладні статеві зв'язки в підлітковому періоді, в дорослому житті зберігають велику кількість статевих партнерів [8]. Проміскуїтет в підлітковому віці є медико-соціальною проблемою і може розглядатися як прояв девіантної поведінки. Серед сільських дівчат 59,4% практикують статеві контакти з одним статевим партнером, сексуа-

льні відносини мали вже з двома статевими партнерами – 13,5%, з трьома – 5,4%, а 21,6% дівчат мали статеві зв'язки більш ніж з трьома статевими партнерами. Сексуальна поведінка міських дівчат відрізняється ще більшою свободою: серед них лише 44,7% мали статеві контакти з єдиним партнером, 21,05% – практикували статеві контакти з двома, 10,5% – з трьома, а 21,05% – мали статеві зв'язки більш ніж з трьома партнерами ($p < 0,05$). При зміні статевих партнерів 2,6% дівчат практично не були з ними знайомі і перша зустріч з молодим чоловіком завершувалася статевим зв'язком. Причину безладних статевих контактів більшість дівчат (41,3%) не могли пояснити взагалі, для 8% причиною безладних статевих контактів з однаковою частотою стало алкогольне сп'яніння, примус або неконтрольований сексуальний потяг, а для 2,6% дівчат – «просто інтерес» або «бажання тим самим помститися другу чи подрузі».

Висновок. Таким чином, освіта дітей і підлітків в сфері здоров'я і здорового способу життя, в тому числі репродуктивного здоров'я, має стати загальною і обов'язковою складовою в навчальних програмах ЗОШ. Загальну культуру здоров'я і здорового способу життя, нетерпимість і неприпустимість куріння, вживання алкоголю, психоактивних речовин необхідно формувати з дитинства не тільки на індивідуальному, але і на громадському рівні.

Однією з головних ідей статевого виховання як складової частини сфери здоров'я, повинно стати формування твердих переконань у цінності здорового способу життя і сімейно-шлюбних відносин у дівчат і необхідності утримання від сексу у юнаків. Статеве виховання дівчат з правильною розстановкою акцентів при формуванні моральної та сексуальної культури допоможе підліткам утриматися від раннього початку статевого життя і уникнути статевого насильства. Завданням сексуальної освіти дівчат-підлітків має стати виховання культури сексуальних відносин і позитивних репродуктивних установок в подальшому житті.

Список використаних джерел:

1. Абраменкова В.В. Половая дифференциация и сексологизация детской субкультуры, или горький вкус запретного плода / В.В. Абраменкова // Мир психологии : научно-методический журнал. – 2000. – №1. – С. 143-154.
2. Бутозова Л.П. Провідні ознаки особистісних ставлень дівчаток підліткового віку до небезпеки ураження ВІЛ / Л.П. Кутозова // Наука і освіта. – 2003. – №5-6. – С. 3-7.
3. Говорун Т.В. Сексуальність та статева поведінка в Україні (проблеми сьогодення та перспективи) / Т.В. Говорун, Б.М. Ворник. – К., 1995. – 80 с.
4. Івченкова Н.П. Установки подростков по отношению к началу половой жизни / Н.П. Івченкова, А.В. Ефимова, О.П. Аккузина // Вопросы психологии. – 2001. – №3. – С. 49-57.
5. Репродуктивне здоров'я населення України як основний критерій ефективності соціально-економічної політики держави / Р.О. Мойсеєнко [та ін.] // Україна. Здоров'я НАЦІЇ. – 2012. – №2 (22). – С. 86-91.
6. Репродуктивное и половое здоровье подростков в Украине. Ситуационный анализ / под ред. Б.М. Ворника. – К., 2005. – 215 с.
7. Росс Д. Воспалительные заболевания органов малого таза / Д. Росс // Здоровье женщины. – 2007. – №3 (31). – С. 101-102.
8. Сечейко О.В. Вплив індивідуально-психологічних властивостей підлітків на особливості їх сексуальної поведінки / О.В. Сечейко // Журнал практикуючого психолога. – К., 2000. – №6. – С. 106-118.
9. Тучкина И.А. Современные подходы к диагностике гинекологической патологии детского и подросткового возраста / И.А. Тучкина // Медико-социальные проблемы семьи. – 2003. – Т. 8, №2. – С. 109-114.
10. Morin-Parupen L. Оральные и внутриматочные гормональные контрацептивы / L. Morin-Parupen, H. Martikainen, I. Mark McCarhy [та ін.] // Медицинские аспекты здоровья женщины. – 2009. – №3/1. – С. 18-22.

The paper presents data of high school female students living in urban and rural areas. The estimation of the sexual behavior of adolescent girls to further develop regional educational programs in the field of reproductive health.

Key words: teenage girls, sexual behavior, reproductive health, sex education.

Отримано: 21.04.2017

Б. Шевченко, студент 4 курсу факультету фізичної культури

НЕТРАДИЦІЙНІ МЕТОДИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті розглядаються сучасні види розвитку людини за допомогою нетрадиційних видів фізичної культури.

Ключові слова: нетрадиційні види фізичних вправ і спорту, ушу, гідроаеробіка, йога, стретчинг, пілатес.

Актуальність. Природне прагнення людей до фізичної досконалості, до оздоровлення спонукає фахівців в області фізичного виховання вести розробку нових засобів і методів досягнення цих цілей. Відомі види спорту, що добре себе зарекомендували протягом тривалого часу, традиційно залишаються в арсеналі засобів фізичної культури [3]. Однак пошук шляхів підвищення ефективності навчального процесу з фізичного виховання, формування в студентів стійкої потреби в руховій активності, припускає використання нетрадиційних видів фізичних вправ і спорту, що користуються великою популярністю в студентській молоді.

Мета. Довести, що використання нетрадиційних вправ для зміцнення фізичного стану має вплив на організм людини.

Завдання: 1) Узагальнити види нетрадиційних вправ для зміцнення здоров'я людини та покращення фізичної форми; 2) Підвищити ефективність навчального процесу за допомогою фізичної культури.

Результати дослідження. Декілька найбільш популярних нетрадиційних засобів:

Ушу – древня китайська гімнастика, що має кілька стилів, починаючи від комплексу оздоровчої гімнастики і закінчуючи бойовим мистецтвом. Ушу включено в систему навчання в школах і деяких вузах. Ушу поєднує різні види вправ, які можна виконувати зі зброєю і без зброї, з партнером чи без нього [4].

Існує дві школи – зовнішня і внутрішня. Зовнішня школа припускає тверді і силові рухи, швидкість реакції, гнучкість, реактивні рухи, що подібні танцю.

Гідроаеробіка – виконання фізичних вправ у воді, є ефективним засобом підвищення рівня фізичної підготовленості для осіб з різним фізичним розвитком і практично будь-якого віку. Структура занять, дозування фізичного навантаження, музичний супровід можуть бути такими ж, як при заняттях ритмічною гімнастикою. Однак, опір води ускладнює рухи, і його подолання приводить до більш швидкого, ніж на суші, розвитку сили, різних м'язових груп. Гідроаеробіка особливо корисна тим, хто прагне схуднути. Систематичне виконання фізичних вправ у воді нормалізує діяльність нервової та серцево-судинної системи, знімає зайву збудливість, поліпшує сон.

Йога. Слово «йога» у перекладі з древньоіндійської мови означає союз, з'єднання, зв'язок, єднання, гармонія [1].

Вправи, засновані на розумінні не тільки фізичних, але і духовних, моральних правил удосконалення особистості, – це і є система йоги. Відомо безліч її різновидів: хатха-йога, раджа-йога, бхаггі-йога, тантра-йога.

Найважливіші для розуміння на первісному етапі освоєння йоги Пранаяма – основні дихальні вправи і Санкхья – філософська основа йоги, а знамениті асани йоги – це не просто прийняття різних мудрих поз і розслаблення, а дійсно складна техніка контролю над тілом і концентрація уваги на ньому [2].

Стретчинг – розтягування, містить у собі комплекс поз, що сприяють підвищенню еластичності різних м'язових груп. Для правильного виконання вправ стретчинга варто дотримувати наступних вимог: перш ніж виконати вправу, треба знати, яку конкретну групу м'язів вона допомагає розтягувати; усі рухи повинні знаходитися у визначених межах індивідуального діапазону рухливості суглобів, спочатку варто застосовувати «легкий стретчинг»; при положенні суглобу в крайньому розігнутому, зігнутому, відведеному чи приведенному положенні не рекомендується розтягувати зв'язки і м'язи тільки за рахунок статичного тиску, знаходячись у нерухомому стані; у процесі виконання вправ дихати спокійно і ритмічно; з появою гострих болючих відчуттів припиняти виконання вправи. Цей вид гімнастики широко використовується як допоміжний засіб у різних видах спорту.

Пілатес або методика Пілатеса – це методика фізичних вправ, спрямована на комплексний вплив на всі системи організму. Розроблено була ця методика німцем Джозефом Пілатесом, на честь якого і була названа. Ця система дозволяє розтягнути і зміцнити м'язи тіла без ударного навантаження, тому практично повністю виключається можливість травми при заняттях пілатесом. Свою систему вправ Пілатес спочатку застосовував для лікування різних видів травм, оскільки його вправи дуже дбайливо і ефективно зміцнюють м'язи. І в наш час фізіотерапевти рекомендують заняття пілатесом в реабілітаційний період людям, які перенесли травми хребта.

Крім того, заняття пілатесом надзвичайно будуть корисні студентам. Пілатес дозволяє значно зміцнити м'язи тазу, спини, преса. Саме ці групи м'язів найбільш задіяні в родовій діяльності жінки. Тому пілатес рекомендують вагітним при підготовці до пологів і жінкам в післяпологовий період для дбайливого відновлення пружності м'язів живота, спини, стегон.

Висновок. Вибір індивідуальної програми фізичного навантаження необхідний для того, щоб вправи приносили задоволення, щоб серце стало здоровим, а тіло сильним. Фізичні вправи покращують настрій, підвищують м'язовий тонус, підтримують гнучкість хребта і допомагають запобігти хворобам.

Список використаних джерел:

1. Зубков А.Н. Хатха-йога для начинающих / А.Н. Зубков, А.П. Очаповский. – М. : Медицина, 1991.
2. Крапивина Е.А. Физические упражнения йогов / Е.А. Крапивина. – М. : Знание, 1991.
3. Тартаковский М.С. Нетрадиционная физкультура / М.С. Тартаковский. – М. : Просвещение, 1986.
4. Мерзляков Ю.А. Путь к долголетию: энциклопедия самооздоровления / Ю.А. Мерзляков. – Мн. : ППК «Белфакс», 1994.

The article deals with modern views of human development through non-traditional physical education.

Key words: non-traditional types of exercise and sports, wushu, hydroaerobik, yoga, stretching, pilates.

Отримано: 21.04.2017

С. В. Шептицька, магістрантка факультету фізичної культури

СИЛОВА ПІДГОТОВКА – ОСНОВА ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Старшокласники мають недостатню швидкісну, силову, швидкісно-силову підготовку, що створює певні труднощі при розучуванні нового матеріалу на уроках фізичної культури і здачі програмних нормативів. Це зумовлено низьким науковим і методичним рівнем, і не досконалою системою силової підготовки учнів. Сила і витривалість є важливими, тому що ці фізичні якості проявляються в усіх видах рухової діяльності.

Ключові слова: сила, витривалість, фізична якість, фізична підготовка, молодь.

Актуальність. Радикальні зміни нашого суспільства висувають нові вимоги щодо підвищення рівня фізичного виховання в школах. У цьому плані важлива роль належить

вихованню в учнів фізичної культури, яка безпосередньо впливає на розвиток і становлення здорової та сильної молоді. Від того, наскільки успішно викладачам вдається перебу-

дувати навчально-виховний процес і спрямувати його на активну позицію до занять фізичною культурою, на творче перетворення рухової активності, на самоуправління й саморегуляцію поведінки, буде залежати розвиток і здоров'я школярів. Одним із важливих чинників виховання фізичної культури є атлетична підготовка учнівської молоді, яка сприяє самовихованню, розвитку фізичних якостей, залученню до систематичних занять фізичними вправами [7].

У старшому шкільному віці є сприятливі умови для розвитку силових якостей юнаків. М'язи у них еластичні, мають хорошу нервову регуляцію, їхня скорочувальна здатність до розслаблення є великою. Спостерігається швидкий приріст м'язової маси. Опорно-руховий апарат здатний витримувати значні статичні і динамічні навантаження. За допомогою сили можна домогтися високих результатів практично у кожному виді спорту. Певний рівень силової підготовки необхідний кожній людині – для звичайного, нормального і повноцінного життя. У гармонійно розвинених чоловіків сила поєднується з красою зовнішніх форм тіла і з міцним здоров'ям [4].

Теоретики галузі фізичного виховання Шиян Б.М., Паф-фенбаргер Р.С., Карпман В.Л. та інші, надавали надзвичайно великого значення даній проблемі [1, 4]. Проте, ми вважаємо, що воно недостатньо висвітлене, і тому стало темою нашого дослідження.

Мета дослідження – дослідити фізичну підготовку учнів, які займаються та які не займаються силовою підготовкою.

Об'єкт дослідження – силова підготовка учнів старших класів.

Предмет дослідження – вдосконалення силової підготовки за рахунок самостійних занять.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати силу – як основну фізичну якість людини.
2. Розкрити роль силової підготовки старшокласників.
3. Дослідити стан силової підготовки старшокласників.
4. Проаналізувати стан фізичної підготовленості юнаків які займаються та які не займаються силовою підготовкою.

Методи дослідження: аналіз та узагальнення даних науково-методичної літератури, педагогічний експеримент, анкетування, інтерв'ю, методи математичної статистики.

Аналіз наукових джерел підтверджує, що старшокласники мають недостатню швидкість, силову, швидко-силову підготовку, що створює певні труднощі при розучуванні нового матеріалу на уроках фізичної культури і здачі програмних нормативів. Науковці, ґрунтуючись на даних численних обстежень широких контингентів учнів, які проводилися протягом багатьох років, свідчать про низький розвиток силових якостей юнаків допризовного та призовного віку [2, 3]. На їх думку, це зумовлено низьким науковим і методичним рівнем, і не вдосконаленням системи силової підготовки учнів. Інші рухові якості – швидкість, спритність, гнучкість – мають для здоров'я менше значення, ніж сила і витривалість, тому що силові здібності виявляються так чи інакше в будь-яких видах рухової діяльності.

Здавна люди виділяли переваги сили і витривалості. І справа не в тому, що сила завжди має рацію. Існує прямий зв'язок між силою м'язів і силою волі, силою характеру. Вольовий, сильна людина володіє більш високими можливостями в будь-якій сфері діяльності, фізично сильна людина активний і в навчанні, і в праці. Рівень сили характеризує певне морфофункціональний стан м'язової системи, що забезпечує, крім рухової функції організму, ще три життєво необхідні функції – корсетну, обмінну і насосну. Школярі з досить розвиненими силовими якостями швидше і краще освоюють програмний матеріал з фізкультури, також вважає, що потрібна сила кожному. Це якість справедливо вважається важливим фундаментом всіх інших фізичних якостей [1, 2].

За допомогою сили можна домогтися високих результатів практично у кожному виді спорту. Певний рівень силової підготовки необхідний кожній людині – для зви-

чайної, нормальної і повноцінного життя. У гармонійно розвинених чоловіків сила поєднується з красою зовнішніх форм тіла і з міцним здоров'ям.

У старшому шкільному віці є сприятливі умови для розвитку силових якостей юнаків. М'язи у них еластичні, мають хорошу нервову регуляцію, їхня скорочувальна здатність до розслаблення є великою. Спостерігається швидкий приріст м'язової маси. Опорно-руховий апарат здатний витримувати значні статичні і динамічні навантаження. У цьому віці у школярів часто спостерігається дисгармонія розвинена м'язів. Справа в тому, що в період між 13 і 16 роками, коли відзначається найбільше зростання довжини тіла і маса мускулатури, одні м'язові групи часто відстають у розвитку від інших. Вправи з обтяженнями в цьому віці – хороший засіб профілактики та усунення дисгармонії в м'язовому розвитку, тому що робота з обтяженнями можна в будь-якому режимі і вибірково навантажуючи будь-яку м'яз. Заняття з обтяженнями – є атлетична гімнастика. Обтяженнями можуть служити: штанги, гантелі, блокові пристрої, амортизатори, гумові джгути і інші пристосування. В одному тренувальному комплексі з'єднується цілий ряд навантажень, який забезпечує ефективний вплив на всі органи і системи організму. Добре розвинена мускулатура – це воістину супутник здоров'я. М'язи не просто співіснують з іншими органами і системами організму, а активно впливають на них, допомагають їх роботі. Силові якості дуже добре розвиваються у віці 13-16 років і якщо не прилучити дітей до занять у цьому віці, то надалі розвиток цієї якості стане дуже складним завданням, а також може залишитися дисгармонія, тобто непропорційно розвинена фігура. В даний час серед школярів різко зріс інтерес до занять атлетичною гімнастикою. У молоді велика тяга до вправ з обтяженнями, тому заняття ЗФП з силовою спрямованістю, або атлетичною гімнастикою, вельми популярні. У той же час немає єдиної думки, коли і які якості потрібно розвивати: одні вважають, що слід розвивати всі одночасно, інші, що перевагу потрібно віддавати розвитку сили м'язів. Деякі викладачі велику увагу звертають на техніку виконання, але мало значення надають розвитку фізичних якостей, інші – навпаки [2].

Висновки. На думку багатьох авторів, процес формування рухового навичку тісно пов'язаний з розвитком у займаються фізичних якостей. Отже, ефективність занять буде залежати від спільного розвитку як фізичних якостей, так і рухових навичок. Як зазначалося раніше, це завдання важко вирішити в умовах традиційного шкільного уроку фізкультури. Автор припускає, що оволодіння фізкультурними знаннями і формування рухових навичок буде відбуватися на уроці фізичної культури під час навчальних занять, а завдання фізичної підготовки, тобто розвиток фізичних якостей повинні вирішуватися на фізкультурних заняттях, що проводиться поза, рамок шкільного розкладу.

Список використаних джерел:

1. Линець М.М. Основи методики розвитку рухових якостей / М.М. Линець. – Львів : Штабар, 1997. – 207 с.
2. Линець М.М. Витривалість, здоров'я, працездатність / М.М. Линець, Г.М. Андрієнко. – Львів, 1993. – 131 с.
3. Примак Р.Ю. Биомеханика тяжелоатлетических упражнений / Р.Ю. Примак. – М. : ФиС, 1999. – 332 с.
4. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання : [навч. посібник] / Б.М. Шиян. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. – 272 с. – (Частина 1).

Senior pupils have insufficient speed, power, speed-power preparation which creates certain difficulties at learning of new material on the lessons of physical culture and handing over of programmatic norms. It is predefined a low scientific and methodical level, and not perfect system of power preparation of students. Force and endurance is important, because these physical qualities show up in all types of motive activity.

Key words: force, endurance, physical quality, physical preparation, young people.

Отримано: 21.04.2017

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті досліджується стан фізичного виховання та здорового способу життя сучасної студентської молоді. Вивчається рівень фізичної підготовленості студентів, їх думку про фізичну культуру в університеті та власному житті.

Ключові слова: фізичне виховання, здоровий спосіб життя, фізичний розвиток, фізична підготовленість, студенти.

Постановка проблеми. Стан екології, стреси, малорухомий спосіб життя призводять до значного погіршення здоров'я та, як наслідок, фізичного стану молоді. За останні 10 років в світі спостерігається стійка тенденція до зниження рівня фізичної підготовленості населення. Понад 50 % всієї студентської молоді, згідно з результатами тестування, мають незадовільну фізичну підготовку. Ці факти свідчать про необхідність змін у системі фізичного виховання студентської та учнівської молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До списку країн, в яких фізичний розвиток молоді знаходиться на доволі низькому рівні, потрапили, насамперед, США, Канада, Англія, Фінляндія та ін. (Н. Lerch, 1991; Beer, 1991) [6].

Не краща ситуація спостерігається і в Україні. Як зазначено в цільовій комплексній програмі «Фізичне виховання – здоров'я нації», 90% дітей, учнів та студентів мають відхилення у стані здоров'я. Протягом останніх 7 років на 41% збільшилась кількість студентів, віднесених за станом здоров'я до навчальних секцій фізичної реабілітації [3].

З початку 90-х років майже на 700 тисяч скоротилась кількість підлітків, що займаються оздоровчою руховою активністю в спортивних секціях та клубах [6]. Результати тестування, проведеного за останні 8 років показали, що з загальної кількості студентів мінімальні вимоги виконало лише 21,5% чоловіків і 27,1% жінок, а на початку навчального року всі вимоги тестування виконує 25,2% усіх чоловіків основного відділення та 39,6% жінок [1]. Причина цього полягає в: одно-дворазовому занятті на тиждень; зменшенні до мінімуму рухових можливостей студентів під час сесії; недостатній інтенсивності та стандартності навантажень; великій чисельності (30 і більше студентів) навчальних груп; недостатньому матеріально-технічному забезпеченні навчального процесу та ін. (Соломонко В.В., Пацевко А.Й., Приставський Т.Г., Стахів М.М., 2001).

Слід пам'ятати, що молодь потрапляє до вищих навчальних закладів із певною фізичною підготовленістю (на жаль, незадовільною). Понад 50% школярів не можуть скласти нормативних вимог. «Сприяють» цьому соціальний, генетичний, екологічний фактори; шкідливі звички; недостатня рухова активність; невідповідність школярів дбати про свій фізичний стан; недостатній професіоналізм вчителів, розбіжність програм з фізичного виховання у школах та ВНЗ та недостатній рівень фізичного виховання у школах (Зваричук О.М., 2002).

В тих умовах, що склалися сьогодні, викладач фізичного виховання повинен враховувати сучасні технології, знання та використовувати навіть мінімальні шанси для покращення фізичного стану генофонду України [4].

Оскільки у 60 % студентів інтерес до занять фізичною культурою формується до навчання у ВНЗ, у 22 % – на I курсі, а у 18 % всього студентства цей інтерес так і лишається неформованим до кінця навчання (Фалькова Н.І., 2002 р.).

На підставі досліджень встановлено, що факторами підвищення рівня фізичної підготовленості студента є:

- систематичні заняття оздоровчою руховою активністю;
- профілактика захворювань;
- загартовування організму;
- раціональне харчування;
- боротьба із шкідливими звичками;
- активний відпочинок (Дутчак М.В., 2010; Поташнюк Р.З., 2011; Юрчишин Ю.В., 2012).

Беручи до уваги соціально-психологічний портрет молоді України, необхідно (Драчук А.І., 2001):

- Посилити гуманістичну спрямованість фізичного виховання, звертати увагу на мотивацію занять ФК і С.

- Активно залучати студентів до здорового способу життя (оскільки сучасне студентство є терпимим до паління, вживання алкоголю та наркотиків).
- Обмежити використання в процесі занять фізичними вправами, які прищеплюють агресивність поведінки та привчають до культу насилля.

І, зважаючи на те, що значна кількість фахівців (Боднар І.Р., 2000; Шупейко М.Н., Сисосов Н. В. та ін.) вказують на погіршення стану здоров'я студентів під час навчання у ВНЗ, сама програма з фізичного виховання потребує значних змін.

Мета роботи: дослідити рівень фізичного розвитку студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та на підставі отриманих даних виявити шляхи оптимізації процесу фізичного виховання.

Організація досліджень. З метою визначення рівня зацікавленості студентів фізичною культурою і спортом та виявлення шляхів вдосконалення процесу фізичного виховання молоді, студентам Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка була запропонована анкета, яка включала в себе 26 питань, пов'язаних з процесом їх фізичного виховання. В дослідженнях взяло участь 150 хлопців та дівчат I-IV курсів факультетів університету. Анкетування проводилось анонімно та в позанавчальний час.

Для контролю за динамікою фізичної підготовленості студенти склали низку нормативних тестів. В кінці навчального року (травень) в рівних умовах студенти склали 8 контрольних нормативів, які дають можливість об'єктивно оцінити рівень фізичної підготовленості.

Результати дослідження та їх обговорення. Дослідження показали, що 89% хлопців прагнуть підвищити рівень своєї фізичної підготовленості, а у дівчат цей показник складає 16%. Більша частина дівчат (64%) відвідує заняття через бажання отримати високу оцінку з фізичного виховання. Такі закономірності пояснюються тим, що до вступу в університет в спортивних секціях займалися 19,5% дівчат, а у хлопців ця цифра складає 54%.

Слід зазначити, що в останні роки збільшується кількість студентів, які хотіли б на заняттях з фізичного виховання займатися конкретними видами спорту. Дане твердження ми дізналися у студентів, котрим було поставлено це питання. Було встановлено, що 73% хлопців мають бажання займатися футболом, баскетболом, волейболом та бойовими мистецтвами, відповідно 50% дівчат обрали для себе заняття різновидами фітнесу.

Вкрай тривожним є те, що майже 66% студенток оцінюють свій рівень фізичної підготовленості як середній, а 25,9% дівчат визначили його низьким. У хлопців 27% вважають свій рівень фізичної підготовленості, як високий, а 64,9% – як середній.

Також заслуговує на підвищену увагу той факт, що більше 18,9% хлопців і 14,8% дівчат впевнені, що вони ведуть здоровий спосіб життя, а 48,6% і 39,2% відповідно дали відповідь «швидше так, ніж ні». Важливим є те, що тільки 54,1% хлопців та 3,7% дівчат стверджують, що вони мають достатню кількість знань для самостійних занять фізичними вправами. У зв'язку з тим, що у більшості ВНЗ заняття з фізичного виховання проходять один-два рази на тиждень, самостійні заняття становлять основу фізичного виховання студентської молоді. Тим більше, що 91,8% хлопців та 81,5% дівчат намагаються займатися фізичними вправами самостійно хоча би 1-2 рази на тиждень.

Результати наших досліджень показали, що 59,3% дівчат та 59,4% хлопців відмічають покращення свого самопочуття в результаті занять фізичною культурою.

Також дослідження продемонстрували, що студентська молодь виявляє високу зацікавленість до покращення свого фізичного розвитку, який в цілому при вступі до університету невисокий.

Шляхи вдосконалення системи фізичного виховання, які можна виявити на підставі результатів анкетування, полягають у наступному: вдосконалення самої системи занять фізичною культурою (розподіл матеріалу з урахуванням потреб фізичного розвитку студентів), створення груп за зацікавленістю з відповідними програмами занять, підвищення ролі теоретичних знань студентів для самостійних занять.

Для багатьох представників учнівської молоді, на превеликий жаль, уроки фізичної культури лишають не тільки неприємні спогади, а і стають причиною підсвідомої відмови від будь-яких видів фізичних занять. Якщо врахувати, наскільки застаріли такі уроки, це не дивно. Дуже часто заняття з фізичного виховання у школах та ВНЗ в новому тисячоріччі лишаються такими ж, як у 50 роках ХХ ст.

Уроки фізичної культури розроблялися на основі Сокольської гімнастики, яка була створена ще раніше – на межі ХІХ-ХХ сторіч, коли після тривалого забуття почався новий сплеск популярності фітнесу. В той час з'являються найрізноманітніші гімнастичні системи: німецька, шведська, дихальна гімнастика Мюллера, атлетична гімнастика Сандова.

З'являються нові технології, наукові видання не встигають за науковими відкриттями. Нововведення необхідно широко використовувати в галузі фізичного виховання у ВНЗ.

Відсутність творчого підходу та креативного мислення викладачів з фізичного виховання приводить до такої небажаної «стабільності». Заняття подібні одне на друге із року в рік. В кращому випадку – студенти ввічливо сумують на таких уроках (позитив дорівнює нулю), в гіршому – ігнорують їх.

Для того, щоб заняття приносили студентам позитивні емоції – спробуйте скористуватись «правилом трьох». На кожному занятті студенти повинні отримати порцію: зацікавленості → задоволення → здоров'я.

Отож, щоб фізичне виховання приносило студентам користь та емоційне задоволення, вони мають самі обрати для себе вид занять.

Заняття з фізичного виховання в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка проводяться з ІІІ по ІV семестри. Ми мали можливість спостерігати наступні зміни в динаміці фізичного розвитку. В дівчат протягом навчання відбувався рівномірний, стійкий, проте незначний приріст результату: стрибок в довжину з місця на 1,1%, вис на зігнутих руках на 1,4%, човниковий біг 4x9 м на 2,6%, піднімання в сід за 1 хвилину – на 15,5%.

У хлопців спостерігалася дещо інша картина. У ІІІ семестрі нами було зафіксоване погіршення результатів тестування фізичного розвитку студентів в середньому на 3-4%. Це мож-

на пояснити збільшенням кількості пропущених ними занять з фізичного виховання. У ІV семестрі відбулося покращення результатів: підтягування на 1,3%, стрибок в довжину з місця на 2,9%, піднімання в сід за 1 хвилину на 2,2%.

Висновки. Анкетування студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка виявило, що 87,6% з них позитивно ставляться до фізичної культури загалом і до занять з фізичного виховання зокрема. Проте, займатися студенти бажають з обраною спеціалізацією (близько 65% хлопців обрали ігрові види спорту, приблизно 50% дівчат бажають відвідувати заняття з фітнесом).

Дослідження показали, що суттєвого покращення фізичного розвитку студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка під час навчання в університеті не спостерігається. Середній приріст результатів складання тестів дорівнює $2,5 \pm 0,5\%$.

Встановлено, що навантаження на заняттях із фізичного виховання мають стандартний характер, спрямований переважно на розвиток якоїсь одної фізичної якості. Внаслідок цього необхідно перебудувати зміст занять таким чином, щоб розвиток фізичних якостей відбувався у комплексі.

Список використаних джерел:

1. Апанасенко Г. Рівень здоров'я і фізіологічні резерви організму / Г. Апанасенко, Л. Долженко // Теорія і методика фіз. вих. і спорту. – 2007. – №1. – С. 17-21.
2. Боднар І.Р. Теорія, методика і організація фізичного виховання учнів спеціальної медичної групи: навч.-метод. посібн / І.Р. Боднар. – Львів: Українські технології, 2005. – 48 с.
3. Козак Є.М. Формування мотиваційно-ціннісного ставлення до фізичного виховання / Є.М. Козак // Фізичне виховання в школі. – 2002. – №4. – С. 51-52.
4. Поташнюк Р.З. Соціально-економічна сутність здоров'я / Р.З. Поташнюк. – Луцьк, 1995. – 92 с.
5. Сущенко Л.П. Соціальні технології культивування здорового способу життя людини / Л.П. Сущенко. – Запоріжжя, 1999. – 308 с.
6. Юрчишин Ю.В. Стан та особливості мотивації студентів до рухової активності оздоровчого спрямування на сучасному етапі реалізації фізичного виховання у ВНЗ / Ю.В. Юрчишин // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. пр. / за ред. С.С. Єрмакова. – Харків: ХДАДМ (ХХІІ), 2012. – №4. – С. 118-123.

In the present article is investigated the state of physical training and healthy way of life of the up to day young people. It is studying the degree of physical students' qualification, their views on the physical culture in university and own life.

Key words: physical training, healthy way of life, physical development, physical preparedness, students.

Отримано: 21.04.2017

ВІДОМОСТІ ПРО НАУКОВИХ КЕРІВНИКІВ ТА АВТОРІВ

Секція Економічних наук

- Андрейцева І.А.**, кандидат педагогічних наук, доцент.
Капустинська І.А., студентка 3 курсу економічного факультету.
- Баженова С.Е.**, доктор історичних наук, професор.
Антосюк Т.М., магістрант економічного факультету.
Яжук Я.С., студент 5 курсу економічного факультету.
- Буторіна В.Б.**, кандидат економічних наук, старший викладач.
Монастирський І.А., магістрант економічного факультету.
Сабанська О.А., студентка 4 курсу економічного факультету.
- Кушнір О.К.**, кандидат економічних наук, доцент.
Кратасюк В.В., студентка 5 курсу економічного факультету.
Ситар Н.В., студентка 4 курсу економічного факультету.
- Лотоцький І.І.**, доктор економічних наук, професор.
Бонар І.М., магістрантка економічного факультету.
Голдак В.А., магістрантка економічного факультету.
- Олійник Н.Ю.**, кандидат педагогічних наук, доцент.
Москаль О.М., студентка 3 курсу економічного факультету.
Слободян У.М., магістрантка економічного факультету.
- Олійник О.С.**, кандидат економічних наук, старший викладач.
Кріль О.В., студентка 1 курсу економічного факультету.
- Опря Б.О.**, кандидат історичних наук, старший викладач.
Гудзинська Я.В., студентка 2 курсу економічного факультету.
Колбут Я.В., студентка 2 курсу економічного факультету.
- Поліщук В.С.**, кандидат економічних наук, доцент.
Пелюх Т.С., магістрантка економічного факультету.
- Рарок Л.А.**, кандидат економічних наук, асистент.
Задорожний В.М., студент 4 курсу економічного факультету.
Копейкін Д.Л., магістрант економічного факультету.
- Рарок О.В.**, кандидат економічних наук, старший викладач.
Мелешинська В., студентка 4 курсу економічний факультет.
Ткачук М.Ю., магістрантка економічного факультету.
- Стрельбіцький П.А.**, кандидат економічних наук, доцент.
Літавицук Г.О., магістрантка економічного факультету.
Перепелюк К.О., магістрантка економічного факультету.
- Ткачут В.В.**, кандидат економічних наук, доцент.
Вишніцька А.М., студентка економічного факультету.
Щербан Ю.І., студентка 3 курсу економічного факультету.
- Чаплінський В.Р.**, кандидат економічних наук, старший викладач.
Бойчук Ю.О., студентка 3 курсу економічного факультету.

Секція ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

- Барбанюк О.О.**, кандидат філологічних наук, старший викладач.
Янковський А.Л., студент 3 курсу факультету іноземної філології.
- Боднарчук Т.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент.
Шимкова Б.С., студентка 2 курсу факультету іноземної філології.
- Голубішко І.Ю.**, кандидат філологічних наук, доцент.
Чорний Р.А., студент 2 курсу факультету іноземної філології.
- Діяконович І.М.**, старший викладач.
Дем'янець І.В., студентка 3 курсу іноземної філології.
- Казимір В.О.**, кандидат філологічних наук, доцент.
Жильчук О.О., студентка 3 курсу факультету іноземної філології.
- Крецька Ю.А.**, кандидат педагогічних наук, старший викладач.
Конончук Н.В., студентка 5 курсу факультету іноземної філології.
Лисаник Х.В., студентка 4 курсу факультету іноземної філології.
- Кшевецький В.С.**, кандидат філологічних наук, доцент.
Васильчук В.В., магістрантка факультету іноземної філології.
Дем'янчук О.О., магістрантка факультету іноземної філології.
Дячук А.О., магістрантка факультету іноземної філології.
Жупник І.Я., магістрантка факультету іноземної філології.
Іспірян М.С., магістрантка факультету іноземної філології.
Кишкан І.С., студентка 5 курсу факультету іноземної філології.
Кравченко А.В., магістрантка факультету іноземної філології.
Лісевич В.В., магістрантка факультету іноземної філології.
Лісняк П.В., магістрант факультету іноземної філології.

Ригайло М.Р., магістрант факультету іноземної філології.
Філь Я.Р., магістрантка факультету іноземної філології.
Литвинюк О.М., кандидат філологічних наук, старший викладач.
Курман С.І., студентка 5 курсу факультету іноземної філології.
Матковська М.В., доцент.
Тимчук К.О., студентка 4 курсу факультету іноземної філології.
Мелікєсцева Н.В., кандидат філологічних наук, старший викладач.
Герцан Ю.М., студентка 4 курсу факультету іноземної філології.
Мицик Є.М., студентка 2 курсу факультету іноземної філології.
Олинєць Т.В., кандидат педагогічних наук, асистент.
Кам'янецька В.В., студентка 3 курсу факультету іноземної філології.
Остапенко В.І., старший викладач.
Максимчук А.О., студентка 3 курсу факультету іноземної філології.
Сторчова Т.В., кандидат педагогічних наук, доцент.
Зубик А.А., магістрантка факультету іноземної філології.
Красик А.О., студентка 3 курсу факультету іноземної філології.

Секція ІСТОРИЧНИХ НАУК

Газін В.В., кандидат історичних наук, доцент.
Станчук В.М., магістрант історичного факультету.
Гуцал А.Ф., кандидат історичних наук, доцент.
Левінзон Є.Ю., студент 1 курсу історичного факультету.
Завальнюк О.М., доктор історичних наук, професор.
Горіцька К. В., магістрантка історичного факультету.
Ковальчук А.П., студент 4 курсу історичного факультету.
Назарчук Ю.В., магістрант історичного факультету.
Тютюнник М.В., студент 4 курсу історичного факультету.
Найчук А.В., кандидат філософських наук, доцент.
Дмитрук А.М., магістрантка історичного факультету.
Марцінік М.В., магістрантка історичного факультету.
Федьков О.М., доктор історичних наук, доцент.
Надвідна А.В., магістрантка історичного факультету.
Юга О.А., кандидат історичних наук, старший викладач.
Святий А.В., студентка 2 курсу історичного факультету.

Секція КОРЕКЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

Белова О.Б., кандидат педагогічних наук, старший викладач.
Джунгля М., магістрантка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології.
Хававчак В.І., магістрант факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології.
Галецька Ю.В., кандидат педагогічних наук, доцент.
Цибульська Д.В., магістрантка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології.
Гаврилова О.В., кандидат психологічних наук, доцент.
Боцюк Л.Д., магістрантка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології.
Галас Т.В., магістрантка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології.
Поп'юк Л.В., магістрантка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології.
Константинів О.В., кандидат педагогічних наук, старший викладач.
Колодна М.-Х.Ю., студентка 2 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології.
Левицький В.Е., кандидат педагогічних наук, доцент.
Батюх А.Р., студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології.
Носовська В.М., студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології.
Свередюк В.А., студентка 2 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології.
Скурська А.Р., студентка 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології.
Лісова Л.І., кандидат педагогічних наук, асистент.
Пиріг Н., магістрантка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології.
Савицька О.В., кандидат психологічних наук, доцент.
Макарик О.М., студентка 2 курсу факультету української філології та журналістики.
Уєніченко І.С., студентка 2 курсу факультету української філології та журналістики.
Чайковська М.Р., студентка 2 курсу факультету української філології та журналістики.
Ткач О.М., кандидат педагогічних наук, асистент.
Сенишина А.П., магістрантка факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології.

Секція ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

Бабюк Т. Й., кандидат педагогічних наук, доцент.
Римар О.О., студентка 3 курсу педагогічного факультету.
Боднар І.С., кандидат педагогічних наук, доцент.
Юзвак К.О., студент 1 курсу педагогічного факультету.

- Ватаманюк Г.П.**, кандидат педагогічних наук, старший викладач.
Підгурська А.І., студентка 3 курсу педагогічного факультету.
- Гнатенко О.С.**, кандидат фізико-математичних наук, доцент.
Андрухова В.П., студентка 2 курсу педагогічного факультету.
Тодоріка І.Ю., студентка 2 курсу педагогічного факультету.
- Гордійчук М.С.**, кандидат педагогічних наук, доцент.
Даниленко М.В., студентка 3 курсу педагогічного факультету.
- Гудима Н.В.**, кандидат філологічних наук, доцент.
Зібер А.О., студентка 4 курсу педагогічного факультету.
Лазаренко Т.М., студентка 2 курсу педагогічного факультету.
- Лабунець В.М.**, доктор педагогічних наук, професор.
Горохлюк В.І., студент 2 курсу педагогічного факультету.
- Мартіна О.В.**, кандидат філологічних наук, доцент.
Синчук Н.С., студентка 2 курсу педагогічного факультету.
Федорчук Т.М., магістрантка педагогічного факультету.
- Олійник О.М.**, асистент.
Голюк О.І., студентка 4 курсу педагогічного факультету.
- Печенюк М.А.**, кандидат педагогічних наук, професор.
Присяжнюк С.К., магістрант педагогічного факультету.
Приходько В.В., магістрант педагогічного факультету.
- Торчинська З.К.**, старший викладач.
Вархола Ю.В., студентка 3 курсу педагогічного факультету.
Сиско Т.А., студентка 3 курсу педагогічного факультету.
- Третяк Н.В.**, кандидат філологічних наук, доцент.
Чухась В.І., студентка 4 курсу педагогічного факультету.

Секція ПРИРОДНИЧИХ НАУК

- Гарбар В.В.**, кандидат географічних наук, асистент.
Лисенко С.Б., студент 1 курсу природничого факультету.
- Касіяник І.П.**, кандидат географічних наук, доцент.
Бігняк О.П., магістрант природничого факультету.
Танасійчук О.Я., магістрант природничого факультету.
- Любінський О.І.**, доктор сільськогосподарських наук, професор.
Козлюк М.В., студентка 4 курсу природничого факультету.
- Матвєєв М.Д.**, кандидат біологічних наук, професор.
Савицька М.В., магістрант природничого факультету.
- Оптасюк О.М.**, кандидат біологічних наук, доцент.
Романюк Д.Л., студентка 4 курсу природничого факультету.
Тимкова А.О., студентка 4 курсу природничого факультету.
- Тарасенко М.О.**, кандидат біологічних наук, доцент.
Буряк Д.Р., студентка 4 курсу природничого факультету.

Секція УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

- Атаманчук В.П.**, кандидат філологічних наук, доцент.
Неставальська Н., студентка 2 курсу факультету української філології та журналістики.
- Волковинська І.В.**, кандидат філологічних наук, старший викладач.
Мазурик М.П., студентка 3 курсу факультету української філології та журналістики.
- Глушковецька Н.А.**, кандидат філологічних наук, старший викладач.
Рибух Н.І., студентка 3 курсу факультету української філології та журналістики.
- Колупасєва О.М.**, кандидат філологічних наук, асистент.
Юхней Х.І., студентка 4 курсу факультету української філології та журналістики.
- Лаврусевич Н.О.**, кандидат педагогічних наук, доцент.
Біленчук Г.Д., студентка 4 курсу факультету української філології та журналістики.
- Маркітантов Ю.О.**, кандидат філологічних наук, доцент.
Хом'як Н.В., магістрантка факультету української філології та журналістики.
- Марчук Л.М.**, доктор філологічних наук, професор.
Колісник Ю.Ю., магістрантка факультету української філології та журналістики.
- Мозолюк О.М.**, старший викладач.
Хижа І.І., студентка 2 курсу факультету української філології та журналістики.
- Насмінчук І.А.**, кандидат філологічних наук, доцент.
Фортельна О.П., магістрантка факультету української філології та журналістики.
- Попович А.С.**, кандидат філологічних наук, доцент.
Драгомерецька Л.В., магістрантка факультету української філології та журналістики.
- Починюк Л.І.**, кандидат філологічних наук, доцент.
Басараба О.А., студентка 3 курсу факультету української філології та журналістики.
- Сірант А.М.**, кандидат філологічних наук, асистент.
Лиса В.Л., студентка 2 курсу факультету української філології та журналістики.

Секція ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ НАУК

- Білик Р.М.**, кандидат педагогічних наук, доцент.
Кохан Р.В., студент 3 курсу фізико-математичного факультету.
- Люба Т.С.**, асистент.
Маруняк В. О., студентка 3 курсу фізико-математичного факультету.
Петльована Ю. С., студентка 3 курсу фізико-математичного факультету.
Пишембаєв І.М., студент 4 курсу фізико-математичного факультету.
Циканюк Н.І., студентка 4 курсу фізико-математичного факультету.
Яловий Б.Л., студент 3 курсу фізико-математичного факультету.
- Мястковська М.О.**, кандидат педагогічних наук, старший викладач.
Гуцуляк Т.Я., магістрант фізико-математичного факультету.
Карлик В.К., магістрант фізико-математичного факультету.
- Ніколаєв О.М.**, кандидат педагогічних наук, доцент.
Бойко В.В., магістрантка фізико-математичного факультету.
- Панчук О.П.**, кандидат педагогічних наук, доцент.
Бернацький М., магістрант фізико-математичного факультету.
- Пилипюк Т.М.**, кандидат фізико-математичних наук, старший викладач.
Санніков А.В., студент 4 курсу фізико-математичного факультету.
- Поведа Р.А.**, кандидат фізико-математичних наук, доцент.
Іванішен В.О., студент 5 курсу фізико-математичного факультету.
- Поведа Т.П.**, кандидат педагогічних наук, доцент.
Яценюк Ю. В., студент 4 курсу фізико-математичного факультету.
- Пташнік Л.І.**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри.
Хомовський Д.Ю., студент 4 курсу фізико-математичного факультету.
- Розумовська О.Б.**, старший викладач.
Піскун Т.С., студентка 3 курсу фізико-математичного факультету.
- Слободянюк О.В.**, кандидат технічних наук, доцент кафедри.
Підлісна О.В., магістрант фізико-математичного факультету.
- Сорич Н.М.**, кандидат фізико-математичних наук, доцент.
Баран А.В., студент 5 курсу фізико-математичного факультету.
Савчук І.Р., магістрантка фізико-математичного факультету.

Секція ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

- Жигульова Е.О.**, кандидат біологічних наук, доцент.
Чесановська Ю.В., студентка 4 курсу факультету фізичної культури.
- Зубаль М.В.**, кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент.
Шептицька С.В., магістрантка факультету фізичної культури.
- Колісник О.І.**, викладач.
Антюк В., студентка 3 курсу факультету фізичної культури.
Дильовий В., студент 2 курсу факультету фізичної культури
Жовнір С., студентка 4 курсу факультету фізичної культури.
Шевченко Б., студент 4 курсу факультету фізичної культури.
- Мазур В.А.**, кандидат наук з фізичного виховання та спорту.
Галамай Я., студентка 1 курсу факультету фізичної культури.
Панат В.В., студент 2 курсу факультету фізичної культури.
Припешняк А., студент 2 курсу факультету фізичної культури.
- Мисів В.М.**, кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент.
Биков Р.Г., магістрант факультету фізичної культури.
- Райтаровська І.В.**, старший викладач.
Райтаровський К.Р., студент 2 курсу факультету фізичної культури.
- Юрчишин Ю.В.**, кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент.
Башиńska С.В., студентка 2 курсу факультету фізичної культури.
Бойко І.В., студентка 1 курсу природничого факультету.
Бродзяк А.В., студент 1 курсу природничого факультету.
Зирчик С.А., студент 2 курсу факультету фізичної культури.
Ліпський Я.Л., студент 5 курсу факультету фізичної культури.
Морозов Р.В., студент 4 курсу природничого факультету.
Рудковська Я. І., студентка 1 курсу природничого факультету.
Смалюк Л.С., студент 1 курсу магістратури факультету фізичної культури.
Штокалюк О.В., магістрантка факультету фізичної культури.

ЗМІСТ

Секція ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

<i>Антосюк Т. М.</i> Вінницький обласний краєзнавчий музей – як центр розвитку пам'ятко-охоронної та музейної справи на Поділлі	3
<i>Бойчук Ю. О.</i> Історія становлення та природа венчурної індустрії	4
<i>Бонар І. М.</i> Сучасний стан безробіття в Україні	5
<i>Вишніцька А. М.</i> Оборотні фонди підприємства ТДВ «К-ПЕМЗ»	7
<i>Голдак В. А.</i> Людський капітал в системі державного управління зайнятістю	9
<i>Задорожний В. М.</i> Засоби і методи поліпшення мотивації праці на підприємстві	10
<i>Капустинська І. А.</i> Проблеми бідності населення України: динаміка та шляхи вирішення	11
<i>Колбут Я. В.</i> Актуальність концептуальних бар'єрів в Україні	13
<i>Копейкін Д. Л.</i> Матеріальне стимулювання персоналу підприємства: недоліки та пропозиції	14
<i>Кратасюк В. В.</i> Організація оплати праці на підприємстві	15
<i>Кріль О. В.</i> Значення ведення переговорів у результатах підприємницької діяльності	16
<i>Літавицук Г. О.</i> Проблеми кадрової політики на підприємствах України	17
<i>Мелешинська В.</i> Стан і можливі заходи щодо зниження безробіття в Україні	19
<i>Монастирський І. А.</i> Видатні світові фахівці PR	20
<i>Москаль О. М.</i> Комунікативний процес та прийняття рішень у навчальній діяльності	21
<i>Пелюх Т. С.</i> Розвиток туризму в Хмельницькій області	22
<i>Перепелюк К. О.</i> Тенденції зайнятості в Україні	24
<i>Сабанська О. А.</i> Особливості розвитку індустрії дозвілля в Україні	25
<i>Ситар Н. В.</i> Аналіз експортно-імпорتنних операцій Кам'янець-Подільського колективного швейного підприємства	26
<i>Слободян У. М.</i> Умови успішності соціально-психологічних методів управління конфліктами	27
<i>Ткачук М. Ю.</i> Глобалізація брендів у сучасних умовах	29
<i>Щербан Ю. І.</i> Динаміка показників рентабельності ДП «Кам'янець-Подільське лісове господарство»	30
<i>Яжук Я. С.</i> Оцінка туристичної привабливості фортифікаційних споруд Хмельницької області (на прикладі Меджибізької та Кам'янець-Подільської фортець)	31

Секція ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

<i>Васильчук В. В.</i> Особливості оповідної структури малої прози Едгара Алана По («Людина натовпу», «Овальний портрет», «Побачення»)	33
<i>Герцан Ю. М.</i> Total Physical Response in Teaching English to Junior Pupils	35
<i>Дем'янець І. В.</i> Топоніми та антропоніми в романі «Джейн Ейр»	36
<i>Дем'янчук О. О.</i> Особливості хронотопу роману «Острів» Елдоса Хакслі	37
<i>Дячук А. О.</i> Автобіографічна складова романів Ернеста Хемінгуей	39
<i>Жильчук О. О.</i> Die Neu bild un gen in der Presse	41
<i>Жупник І. Я.</i> Ідейно-естетичні погляди Стівена Кінга	42
<i>Зубик А. А.</i> Особливості формування репродуктивних лексичних навичок студентів-філологів на прикладах Паремій	43
<i>Іспірян М. С.</i> Особливості трансформації традиційного матеріалу у літературі другої половини ХХ століття	45
<i>Кам'янецька В. В.</i> Rhymes in teaching English to primary school pupils	47
<i>Кишкан І. С.</i> Жанрові особливості казки-алегорії	48
<i>Конончук Н. В.</i> Класифікація німецьких фразеологізмів з компонентом на позначення кольору	50
<i>Кравченко А. В.</i> Наукова фантастика як специфічне явище літератури ХХ століття	51
<i>Красик А. О.</i> Асоціативні методи навчання іншомовної лексики	53
<i>Курман С. І.</i> Особливості перекладу американського сленгу українською мовою	54
<i>Лисаник Х. В.</i> Формування соціокультурної компетентності на уроках іноземної мови в школі засобами німецької фразеології	55
<i>Лісевич В. В.</i> Новий тип історичного роману в літературі ХХ століття	56
<i>Лісняк П. В.</i> Художня деталь як один із ключових елементів художнього твору	58
<i>Максимчук А. О.</i> Gender Connotations in English Proverbs	60
<i>Мищик Є. М.</i> Ефективні прийоми формування іншомовних орфографічних навичок молодших школярів	61
<i>Ригайло М. Р.</i> Вивчення творчості Г. Міллера сучасним літературознавством	62
<i>Тимчук К. О.</i> Semantic Analysis of the Concept «Life» in Jack London's Short Stories	64
<i>Філь Я. Р.</i> Специфіка хронотопу в ранній творчості Генріха Бьолля	65
<i>Чорний Р. А.</i> Символічні образи в романі Еміля Золя «Кар'єра Руґонів»	67
<i>Шимкова Б. С.</i> Молодіжна мова як один із засобів формування соціокультурної компетентності учнів на уроках німецької мови	68
<i>Янковський А. Л.</i> Безеквівалентний світ фентези (на матеріалі роману Урсули Ле Гуїн «Чарівник Земномор'я»)	69

Секція ІСТОРИЧНИХ НАУК

<i>Горіцька К. В.</i> Українська освіта, культура і церква за часописом «Україна» 1919 рік	70
<i>Дмитрук А. М.</i> «Младотатарський» рух як прояв національної свідомості кримських татар	71
<i>Ковальчук А. П.</i> Міністр освіти УНР – Іван Огієнко: творення національної школи	73

<i>Левінзон Є. Ю.</i> Дискусійні питання трипільського житлобудування.....	75
<i>Марцінік М. В.</i> «Політичні погляди правобережної української еліти, очолюваної Петром Дорошенком у серпні 1665 р. – березні 1669 р. (проблема прийняття протекції)»	76
<i>Надвідна А. В.</i> Повоєнне повсякдення дітей через призму радянської трудової політики (1945-1953 рр.).....	79
<i>Назарчук Ю. В.</i> Організація і діяльність Міністерства ісповідань УНР за І. Огієнка (вересень 1919 – листопад 1920 рр.).....	80
<i>Святий А. В.</i> Вплив папської теократії на світське життя в Європі	82
<i>Станчук В. М.</i> Організаційні зміни українського козацького війська в умовах Північної війни (1700-1721 рр.)	84
<i>Тютюнник М. В.</i> Місто Кам'янець-Подільський – державний центр Української народної республіки (1919 р.)	86

Секція КОРЕКЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

<i>Батюк А. Р.</i> Дидактична гра як засіб формування мовленнєвих узагальнень у дітей із третім рівнем загального недорозвитку мовлення старшого дошкільного віку	90
<i>Боцюк Л. Д.</i> Особливості формування навичок комунікації у старшокласників з інтелектуальними розладами	91
<i>Галас Т. В.</i> Засоби популяризації логопедичних знань серед населення	92
<i>Джунгля М.</i> Науково-теоретичні аспекти поняття «уваги»	94
<i>Колодна М.-Х. Ю.</i> Особливості розвитку психічних процесів у дітей з розладами аутичного спектру.....	95
<i>Мазурик М. П.</i> Особливості формування зв'язного мовлення у молодших школярів з порушеннями мовлення.....	96
<i>Макарик О. М.</i> Гендерні особливості мислення студентів	98
<i>Носовська В. М.</i> Формування описової та творчої розповіді в учнів молодших класів із загальним недорозвитком мовлення	99
<i>Пиріг Н.</i> Особливості мислення дітей з тяжкими порушеннями мовлення	100
<i>Поп'юк Л. В.</i> Особливості засвоєння математичних знань учнями з ПМР	101
<i>Свередюк В. А.</i> Особливості використання дидактичних ігор у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку із третім рівнем ЗНМ	102
<i>Сенишина А. П.</i> Надання логопедичної допомоги учням із загальним недорозвиненням мовлення в умовах інклюзивного навчання.....	104
<i>Скурська А. Р.</i> Особливості використання дидактичних ігор у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку із третім рівнем ЗНМ	105
<i>Узніченко І. С.</i> Соціонічна діагностика психологічної сумісності студентів у групах	106
<i>Хававчак В. І.</i> Логопедична робота та професіограма логопеда	108
<i>Цибульська Д. В.</i> Особливості розвитку зв'язного мовлення у молодших школярів з ТПМ	108
<i>Чайковська М. Р.</i> Особливості сприймання сімейних конфліктів подружжям	110

Секція ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

<i>Андрюхова В. П.</i> Розвиток математичних здібностей молодших школярів за допомогою мнемотехнічних прийомів	111
<i>Вархола Ю. В.</i> Ігровий дитячий фольклор як засіб розвитку мовлення дошкільняти	113
<i>Голюк О. І.</i> Педагогічна роль мовленнєвого етикету у формуванні культурної особистості дитини дошкільного віку	114
<i>Горохлюк В. І.</i> Вікові особливості сприймання підлітками музичних творів	115
<i>Даниленко М. В.</i> Ефективні прийоми та методи орфоепічної роботи учнів на уроках української мови	116
<i>Зібер А. О.</i> Інтерактивні вправи та завдання як засіб розвитку монологічного мовлення молодших школярів.....	117
<i>Лазаренко Т. М.</i> Мовні ігри як засіб формування іншомовної граматичної компетенції учнів початкових класів	118
<i>Піддурська А. І.</i> Особливості інтегрованого навчання в освітньому процесі дошкільного навчального закладу	120
<i>Присяжнюк С. К.</i> Фольклор як засіб морально-естетичного виховання молодших школярів	121
<i>Приходько В. В.</i> Доцільність використання фольклору на уроках музичного мистецтва	122
<i>Римар О. О.</i> Використання бесід природничого змісту під час ознайомлення старших дошкільників з природою	123
<i>Синчук Н. С.</i> Мотивація навчально-пізнавальної діяльності учнів початкових класів на уроках української мови.....	124
<i>Сиско Т. А.</i> Родинне виховання дошкільняти засобами художніх текстів	125
<i>Тодоріка І. Ю.</i> Вивчення часових уявлень учнями початкової школи	126
<i>Федорчук Т. М.</i> Етимологічний аналіз слова як засіб формування інтересу в молодших школярів до вивчення української мови.....	127
<i>Чухась В. І.</i> Використання ігрових технологій на уроках української мови у процесі вивчення теми «дієслово» в початкових класах	128
<i>Юзвак К. О.</i> Маркетингова діяльність у вищих навчальних закладах	129

Секція ПРИРОДНИЧИХ НАУК

<i>Бігняк О. П.</i> Перспективні природні ядра в нижній частині басейну р. Збруч, як умова ефективного функціонування локальної екомережі	131
<i>Буряк Д. Р.</i> Просторовий розподіл гнізд в колоніях грака <i>Corvus Frugilegus L.</i> в місті Кам'янці-Подільському.....	132
<i>Козлюк М. В.</i> Оптимізація структури сільськогосподарських ландшафтів та розробка природоохоронного плану землекористування ДП «ДГ «Подільське».....	134
<i>Лисенко С. Б.</i> Моделювання зони затоплення засобами Arcgisна випадок прориву дамби гідроелектростанції.....	135
<i>Романюк Д. Л.</i> Варіабельність морфологічних ознак генеративних пагонів <i>Phalacroloa Annuum dumort.</i> (Asteraceae) у флорі Поділля	136
<i>Савицька М. В.</i> Орнітофауна малих поселень на прикладі села Жванець	137

<i>Танасійчук О. Я.</i> Проблеми та перспективи розвитку овочівництва закритого ґрунту на прикладі тепличного господарства с. Горошова.....	140
<i>Тимкова А. О.</i> Біоморфологічна та еколого-географічна структура дендрофлори м. Бар Вінницької області.....	142

Секція УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

<i>Басараба О. А.</i> Проблема виховання у романах Ж.-Ж. Руссо «Еміль» та О. Кобилянської «Апостол черні».....	144
<i>Біленчук Г. Д.</i> Організація навчально-пізнавальної діяльності учнів 11 класів під час аналізу екзистенційного твору.....	145
<i>Драгомерецька Л. В.</i> Граматичні складнощі перекладу польськомовних текстів.....	146
<i>Колісник Ю. Ю.</i> Гендерний текст як ознака жіночої прози (на основі романів Дари Корній).....	148
<i>Лиса В. Л.</i> Категорія часу у сучасній лінгвістиці (на матеріалі збірки Ліни Костенко «Річка Геракліта»).....	149
<i>Мазурик М. П.</i> Семантика та експресивність оказіоналізмів у поезії М. Семенка.....	151
<i>Неставальська Н.</i> Проблема вічних пошуків щастя на основі містерії Івана Огієнка «До щастя».....	152
<i>Рибух Н. І.</i> Риси бароко у романі Валерія Шевчука «Дім на горі».....	153
<i>Фортельна О. П.</i> Особливості словесних кольористичних згадок у сучасній пресі.....	154
<i>Хижка І. І.</i> Засоби іронії в мові друкованих ЗМІ (на матеріалі випусків всеукраїнської газети «День» та місцевого часопису «Ключ»).....	155
<i>Хом'як Н. В.</i> Фразеологічний натяк у творчості Івана Іова.....	156
<i>Юхней Х. І.</i> Роль фотожурналістів у висвітленні проблем літніх людей.....	157

Секція ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ НАУК

<i>Баран А. В.</i> Сумісне наближення класів аналітичних в смугі функцій інтерполяційними поліномами.....	159
<i>Бернацький М.</i> Передумови розвитку компетентностей майбутнього фахівця в ході лабораторних практикумів з фізики.....	160
<i>Бойко В. В.</i> Формування наукового світогляду у навчанні учнів фізики.....	162
<i>Гуцуляк Т. Я.</i> Удосконалення процесу оцінювання знань студентів з математики засобами тестового контролю.....	163
<i>Іванішен В. О.</i> Моделювання спектрів молекулярних структур з періодичними умовами.....	165
<i>Карлик В. К.</i> Розробка програмного засобу для конструювання та аналізу тестів.....	166
<i>Кохан Р. В.</i> Використання сучасних педагогічних технологій у навчально-виховному процесі вчителями фізики.....	168
<i>Маруняк В. О.</i> Ефект Холла в напівпровідниках.....	170
<i>Петльована Ю. С.</i> Вирощування кристалів.....	171
<i>Підлісна О.</i> Типи і приклади Java Script MV* фреймворків.....	172
<i>Піскун Т.</i> Методика використання програм математичного моделювання фізичних процесів.....	173
<i>Пшембаєв І. М.</i> Комп'ютерне моделювання у процесі вивчення фізики.....	175
<i>Савчук І. Р.</i> Сумісне наближення класів згорток з ядрами Пуассона сумами Фур'є в рівномірній метриці.....	176
<i>Санніков А. В.</i> Реалізація технології генерування випадкових чисел мовою програмування С.....	178
<i>Хомовський Д. Ю.</i> Деякі аспекти технічної творчості школярів.....	179
<i>Циканюк Н. І.</i> Роль фізичного експерименту при вивченні теми «Магнітне поле» для учнів 9 класу.....	180
<i>Яловий Б. Л.</i> Блоки живлення електронних пристроїв.....	182
<i>Яценюк Ю. В.</i> Застосування комп'ютерних технологій на уроках фізики.....	183

Секція ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

<i>Антюк В. М.</i> Формування здорового способу життя у студентів вищих навчальних закладів.....	185
<i>Башиньська С. В.</i> Особливості стилістики спілкування учителя фізичної культури у процесі практичної діяльності.....	186
<i>Биков Р. Г.</i> Оздоровча спрямованість рухової діяльності студенток Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у процесі фізичного виховання.....	188
<i>Бойко І. В.</i> Організація самостійної роботи студентів навчальної секції фізичної реабілітації.....	189
<i>Бродзяк А. В.</i> Формування ціннісних орієнтацій студентів на здоровий спосіб життя у процесі фізичного виховання.....	191
<i>Галамай Я.</i> Структура побудови етапу початкової спортивної підготовки бігунів на короткі дистанції.....	192
<i>Дильовий В.</i> Рухливі ігри на заняттях фізичної культури дошкільнят.....	194
<i>Жовнір С.</i> Значення води в житті людини.....	195
<i>Зирчик С. А.</i> Теоретичні аспекти посилення мотивації студентів до фізичної активності оздоровчої направленості під час навчання у ВНЗ.....	196
<i>Ліпський Я. Л.</i> Система підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до забезпечення соціальної адаптації школярів з церебральним паралічем.....	198
<i>Морозов Р. В.</i> Освітня спрямованість фізичного виховання студентів під час дозвілля.....	201
<i>Панат В. В.</i> Особливості та характеристика травм у бігунів на середні та довгі дистанції.....	203
<i>Припешняк А.</i> Використання тренувальних засобів у підготовчому періоді металічниками.....	205
<i>Райтаровський К. Р.</i> Значення витривалості в спортивному плаванні.....	206
<i>Рудковська Я. І.</i> Вплив сучасних інформаційних засобів на формування знань та умінь студентів у контексті оздоровчої рухової активності.....	207
<i>Смалюк Л. С.</i> Теоретико-практичні аспекти залучення студентської молоді до оздоровчої рухової активності.....	209
<i>Чесановська Ю. В.</i> Сексуальна поведінка дівчат-підлітків як показник репродуктивного здоров'я.....	211
<i>Шевченко Б.</i> Нетрадиційні методи фізичного виховання.....	213
<i>Шептицька С. В.</i> Силова підготовка – основа фізичної підготовленості старшокласників.....	213
<i>Штокалюк О. В.</i> Шляхи оптимізації фізичного виховання та способу життя студентської молоді.....	215

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
СТУДЕНТІВ ТА МАГІСТРАНТІВ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Випуск 11

Підписано до друку 13.12.2017. Формат 60 x 90 1/8.
Гарнітура "Таймс". Папір офсетний. Друк різнографічний.
Умовн. друк. арк. 28. Обл.-вид. арк. 39,3.
Тираж 70. Зам. № 798

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Надруковано в Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.